

Αρ. εισ. 112 2000

ΔΕΛΤΙΟ
ΤΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ
ΟΜΙΛΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΔΩΡΕΑ

Μουσών

ΤΟΜΟΣ Α΄.

1

ΑΘΗΝΑ

1911

Τὸν περασμένο Μάρτη, μερικοί, κρίνοντας ὅτι ἔφτασε ὁ καιρὸς, ἐξωτερίσκουσαν τὸν πόθο πολλῶν γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τῶν σχολείων μας, μὲ τὴν ἀκόλουθη ἐγκύκλιο·

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ἡ δημοτικὴ παιδεία ἔχει σκοπὸ νὰ ἐτοιμάσει τὸν ἄνθρωπο ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ζήσει τὴ σημερινήν ζωὴ. Καὶ τὸ κατορθώνει παρέχοντας στὸ παιδί χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις, γυμνάζοντας τὸ σῶμα του, μορφώνοντας τὸ χαρακτῆρα του καὶ καθιστώντας τὸ μυαλό του ἱκανὸ νὰ σκέπτεται.

Μαζὶ μὲ τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς τοῦ σώματος καὶ ἐκτὸς ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴν διδασκαλίαν, ἀπαραίτητες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις θεωροῦνται παντοῦ τὰ στοιχεῖα τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῆς γεωμετρίας, τὰ στοιχεῖα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἡ πατρι-δογνωσία καὶ οἱ κανόνες, οἱ λίγοι καὶ οἱ ἅπλοί, τῆς μητρικῆς γλώσσας.

Ἄρκει τὰ μαθήματα αὐτὰ νὰ διδάσκονται μὲ τρόπο ποὺ νὰ μὴ φορτῶνουν τὸ μυαλό, ἀλλὰ νὰ τὸ μορφώνουν, γιὰ νὰ βρεθεῖ ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐτοιμος ν' ἀντιρῶσει τὴ ζωὴ, κατέχοντας, μαζὶ μὲ τὴ ἡθικὴ δύναμη καὶ τὴν ἀνεπτυγμένη νόηση, τίς ἀπαραίτητες στὸν πολίτη γνώσεις.

Καὶ πρέπει ἡ διδασκαλία νὰ προβαίνει μὲ τὰ γνωστὰ καὶ ἀπὸ τὰ παραδείγματα πρὸς τὸν κανόνα, γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἀπόφοιτος νὰ διαβάξει ἐκφραστικὰ καὶ νὰ γράφει ἐκφραστικὰ, δηλαδὴ, νὰ νοιώθει τὸ τί διαβάζει καὶ νὰ μεταδίδει τὴ σκέψη του γράφοντας· κι ἀκόμα, νὰ αἰσθανθεῖ πραγματικὴ ὄρεξη νὰ συμπληρώσει τίς γνώσεις του, ἢ μόνος του ὡς πελάτης τῆς Λαϊκῆς Βιβλιοθήκης, ἢ καὶ ἀκολουθώντας τὴν εἰδικὴ μόρφωση γιὰ τὸ ἐπάγγελμα ποὺ ἡ φυσικὴ του προδιάθεση καὶ ἡ κοινωνικὴ του θέση τὸν προώρises.

Ἡ δημοτικὴ μας παιδεία ὅμως, ὅλοι τὸ ξέρομε καὶ τ' ὁμολογοῦμε, τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν κατορθώνει.

Φταίει σὲ τοῦτο ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας; Φταίνει τὰ διδακτικὰ βιβλία; Φταίει ἡ ταπεινὴ θέση καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἀμορφωσία τοῦ δασκάλου; Φταίει τίποτε ἄλλο βαθύτερο, ριζικώτερο, ὀργανικώτερο; Κ' ἡμεῖς τὸ λέμε, πῶς ὅλα θὰ φταίνε. Μὰ πρὸ πάντων κατανοήσαμε πῶς τὰ πρῶτα νοήματα δὲν μποροῦν νὰ ξυπνήσουν στὸ μυαλό τοῦ παιδιοῦ παρὰ μὲ τὸ γνῶρμό του γλωσσικὸ ὀλικό. Καὶ κατανοήσαμε ἀκόμα τὴν ἀνάγκη ἐπὶ τέλους ν' ἀποδειχθεῖ πειραματικὰ μὲ ποῖο πρόγραμμα, μὲ ποιά μέθοδο, μὲ ποιά βιβλία, τὸ ΠΩΣ θὰ μπορούσε τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, τὸ νεοελληνικόν, νὰ ἐκπληρώσει τὸν τρισεγγάλιο σκοπὸ του. Καὶ συμπεράναμε ὅτι τὴν πειραματικὴ αὐτὴ ἀπόδειξη θὰ μᾶς τὴ δώσει χεροπιαστὴ μόνον τὸ θεμελιώμα καὶ ἡ λειτουργία ἐνὸς προτύπου δημοτικοῦ σχολείου, ποὺ νὰ τὸ θεμελιώσει καὶ νὰ τὸ ἐπιστατεῖ καὶ νὰ τὸ νοιάζεται μὴ μορφωμένη, μ' ἐπίγνωση τοῦ σκοποῦ, ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία.

Ἀποφασίσσαμε, λοιπόν, νά ἱδρύσουμε καί νά ἐπιμεληθούμε τὸ Σχολεῖο πού θά δώσῃ στὸν τόπο μας, μαζί μὲ τὴν καταλληλότερη γιὰ τὰ Ἑλληνόπουλα παιδαγωγικὴ μέθοδο, τὸ πρότυπο ἀλφαριθμητικὸ, τὰ πρότυπα διδασκαλικά βιβλία καὶ τὰ μορφωτικὰ καὶ βοηθητικὰ τοῦ δασκάλου βιβλία, καὶ στὸ τέλος τὸ ἀποτέλεσμα, δηλαδή, τοὺς ἀποφοίτους, παιδιὰ μ' ἀνεπτυγμένο χαρακτῆρα καὶ νόηση, μὲ τὴν ὁρεξὴ καὶ τὴ δύναμη νά μάθουν, γιατί θά κατέχουν καὶ τὸ ὄργανο κάθε προόδου, τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα.

Ὅσους αἰσθάνονται τὴ μεγάλη ὠφέλεια πού θά προκύψει ἀπὸ μιὰ τέτοια πειραματικὴ καὶ ζωντανή λύση τοῦ προβλήματος τῆς δημοτικῆς μας παιδείας, τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα πού πρόσεξαν τὴν ἀγωνία τοῦ παιδιοῦ τους, ὅταν σκυμμένο στὸ βιβλίο ζαλίζει τὸ μυαλό του γιὰ νά ξεμάθει, ἢ νά παραμορφώσει, ὅτι ζωντανὸ καὶ θελκτικὸ τοῦ ἔμαθε τὸ σπῆτι του, τὸν κάθε μορφωμένο πού πιστεῖ, ὅπως κ' ἑμεῖς — χωρὶς ν' ἀποβλέπει στὴ γλῶσσα πού συνήθισε νά γράφει καὶ νά καταλαβαίνει — ὅτι Λαϊκὴ Παιδεία καὶ Δημοτικὸ Σχολεῖο θά ὑπάρξει μόνο ἀπὸ τὴ στιγμή πού τὰ παιδιὰ θά ἀνατρέφονται μὲ τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα, ὅλους αὐτοὺς τοὺς καλοῦμε νά συντρέξουν μὲ κάθε ὕλική καὶ ἡθικὴ βοήθεια τὸ ἐθνικόν, ἅς τ' ὀνομάσουμε, πείραμα.

Κάθε δωρεὰ καὶ συνδρομὴ ἅς σταλεῖ στὸν κ. Δ. Π. Πετροκόκκινο, δδὸς Τιμολέοντος 25, Ἀθήνας.

Ὁ σκοπὸς τοῦ γράμματος, ὅπως καὶ ὁ συγκεκριμένος σκοπὸς μας, τελειώνει σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο. Μολταυτὰ δὲν τὸ θεωροῦμε πρόωρο νά σᾶς ἀνακινώσουμε ὅτι σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιθυμία καὶ ἄλλων, θά ὀργανώσουμε καὶ ἕνα Ἐκπαιδευτικόν Ὅμιλο, γιὰ νά συντελέσει στὴν ἐπιτυχίᾳ τοῦ σκοποῦ μας.

Ὅταν ὀργανωθεῖ ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος» θά καλεσθεῖτε νά γίνετε μέλος του, ἂν μᾶς εἰδοποιήσετε ἀπὸ τώρα μὲ γράμμα σας ὅτι δέχεσθε.

Μὲ ἐπὶ ὀλήρη

Ἡ Ἐφορὰ τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου

*Α. Δελμούζος, Κ. Δεμερτζῆς, Α. Διομήδης, Ι. Δραγούμης,
Κ. Μελάς, Ν. Πάππος, Δ. Π. Πετροκόκκινος, Γ. Σωτηριάδης,
Κ. Α. Τοπάλης, Μ. Τσιριμῶκος, Φ. Φωτιάδης.*

Ἀθήνα, Μάρτις 1910.

Εἰς ἀπάντησιν ἔλαβαν πολλὰ ἐνθαρρυντικὰ γράμματα καὶ ἱδρυσαν τὸν «Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο». Μετὰ τοῦτο ἔστειλαν τὸ ἀκόλουθο γράμμα:

Ἀξιότιμε Κύριε,

Μὲ τὴν ἐγκύκλιον πού σᾶς στείλαμε, σᾶς γνωστοποιήσαμε τὸν ἐκπαιδευτικὸν μας σκοπόν. Μὲ τοῦτο τὸ γράμμα μας σᾶς παρακαλοῦμε νά μᾶς ἀπαντήσετε ἂν ἐπιθυμεῖτε νά γίνετε μέλος τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου».

Ὁ σκοπὸς τοῦ Ὅμιλου αὐτοῦ θά εἶναι, καθὼς φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐγκύκλιον, νά ἱδρύσει ἕνα Πρότυπον Δημοτικὸ Σχολεῖο στὴν Ἀθήνα καὶ νά βοηθήσει νά ἀναμορ-

φωθεῖ, με τὸν καιρό, ἢ Ἑλληνικὴ Ἐκπαίδευση. Γιά τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του, ὡς μέσα θὰ μεταχειρίζεται ὁ Ὅμιλος διαλέξεις καὶ ἐκδοσὴ βιβλίων, ἐφημερίδας καὶ περιοδικοῦ. Ἡ συνδρομὴ κάθε μέλους εἶναι πέντε (5) δραχμὲς τὸ χρόνο.

Ἄν θὰ γίνετε μέλος, σᾶς παρακαλοῦμε νὰ υπογράψετε τὴν ἐσώκλειστη σχετικὴ ἀπάντησιν καὶ νὰ τὴ στείλετε στὸν Κ^ο Ἰω. Δραγοῦμη 26 Λεωφόρος Ἀμαλίας Ἀθήνας, ποὺ ἀνέλαβε τὰ χρέη Ταμίας, κατὰ τὴν ἀπουσία, στὸ ἐξωτερικόν, γιὰ μερικoὺς μῆνες τοῦ Κ^{ου} Δ. Π. Πετροκόκκινου.

Ἐπίσης παρακαλοῦμε κάθε συνδρομὴ, ἀνακοίνωσιν ἢ γράμμα νὰ στέλνεται στὴν ἴδια διεύθυνσιν.

Ἀθήνα, 30 Ἀπρίλη 1910.

Με ὑπόληψιν

Γιὰ τὴν Ἐφορίαν τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου

Δ. Π. Πετροκόκκινος.

Τὸ Καταστατικὸ τοῦ Ὁμίλου εἶναι τὸ ἀκόλουθον·

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΟ

1) Συσταίνεται «Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος» μετὰ τὸ σκοπὸ νὰ ἰδρύσῃ ἓνα Πρότυπον Δημοτικὸν Σχολεῖον στὴν Ἀθήνα καὶ νὰ βοηθήσῃ ν' ἀναμορφωθεῖ, μετὰ τὸν καιρό, ἡ Ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση.

2) Μέσα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ του θὰ μεταχειρίζεται ὁ Ὅμιλος διαλέξεις καὶ ἐκδοσὴ βιβλίων, ἐφημερίδας καὶ περιοδικοῦ.

3) Ὁ Ὅμιλος ἔχει ἔδραν τοὺς τὴν Ἀθήνα.

4) Ἰδρύται τοῦ Ὁμίλου εἶναι οἱ Ἐφοροὶ τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ τὰ μέλη ποὺ φήμισαν τὸ Καταστατικόν.

5) Τὸν Ὅμιλον τὸν διευθύνει Ἐπιτροπὴ ἀπὸ ἑπτὰ Ἰδρυτὰς. Τρεῖς ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Ἐφορίας τοῦ Σχολείου.

6) Τὴν Ἐπιτροπὴ τὴν ἐκλέγουν μετὰ πλειοψηφία οἱ Ἰδρυταὶ κάθε τρία χρόνια, τὴν Ἐφορίαν κάθε ἔξ.

7) Ἡ Ἐπιτροπὴ ὀρίζει ἀπὸ τὰ μέλη τῆς Γραμματεῖας καὶ Ταμίας.

8) Ὁ Ταμίας τοῦ Ὁμίλου εἶναι καὶ Ταμίας τοῦ Σχολείου καὶ ἀντιπροσωπεύει καὶ τὰ δύο σὲ κάθε χρηματικὴ τους ὑπόθεσιν.

9) Σὲ κάθε συνεδρία τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἀπαρτίαν χρειάζονται τρία μέλη. Ἐνα ἀπὸ τὰ μέλη προσδρεῦει καὶ διευθύνει τὰς ἐργασίας κάθε συνεδρίας.

10) Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀντιπροσωπεύει τὸν Ὅμιλον σὲ κάθε εἶδος σχέσιν του καὶ φροντίζει γιὰ ὅλες τὰς ἐργασίας τοῦ Ὁμίλου, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Πρότυπον Δημοτικὸν Σχολεῖον, ποὺ τὸ φροντίζει ἡ Ἐφορία του.

11) Τὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου πληρώνουν πέντε δραχμὲς τὸ χρόνο.

12) Στὸ τέλος κάθε χρόνου ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ δημοσιεύει ἐκθεσιν τῶν ἐργασιῶν τῆς καὶ τὴ λογοδοσίαν τῆς.

13) Ἡ Ἐπιτροπὴ ὀρίζει ὡς ἰδρυτὴ ἕναν ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Ὅμιλου, κάθε φορά πὺν λείπει ἰδρυτῆς.

14) Τὸ Καταστατικὸ τοῦτο μπορεῖ ν' ἀναθεωρηθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἰδρυτὰς καὶ τὰ μέλη μετὰ τὰ τρία πρῶτα χρόνια.

Ἀθήνα, Μάης 1910.

ΟΙ ΙΔΡΥΤΑΙ

Ἀ. Ἀλεξανδρῆς, Πέτρος Ἀποστολίδης, Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, Βλ. Γαβριηλίδης, Χρ. Γκόφας, Ἀλέκ. Δελμοῦζος, Λουκάς Δελμοῦζος, Κωνστ. Δεμερτζῆς, Ἀλ. Διομήδης, Ἰω. Δραγούμης, Ἰω. Θεοδωρίδης, Ν. Καζαντζάκης, Π. Καραπάνος, Ἀνδρέας Καρκαβίτσας, Κωνστ. Κασιμπάλης, Α. Ν. Κεφαλληνός, Ἀρ. Κουρτίδης, Γ. Καφαντάρης, Κλέανδρος Β. Λάκων, Α. Μαβίλης, Ν. Μαυρουδῆς, Κωνστ. Μελάς, Ἀλ. Μυλωνάς, Ἀλ. Πανταζῆς, Ἀλ. Παπαναστασίου, Ν. Πάππος, Κ. Πασαγιάννης, Α. Π. Πετροκόκκινος, Θρ. Γ. Πετμεζῆς, Χρῆστ. Ράγκος, Α. Ι. Σαράτσης, Μιχαὴλ Στελλάκης, Γεώργ. Σωτηριάδης, Κωνστ. Α. Τοπάλης, Κ. Α. Τριανταφυλλόπουλος, Μ. Τσιριμῶκος, Α. Φωκάς, Φώτης Φωτιάδης.

Τοῦτο τὸ Καταστατικὸ τὸ ἔστειλε πρὸς τὰ μέλη ἡ Ἐπιτροπὴ μετὰ ἀκόλουθο γράμμα·

Ἀξιότιμε Κύριε,

Λαβαίνετε τυπωμένο τὸ Καταστατικὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου ὑπογραμμένο ἀπὸ τὰ μέλη πὺν τὸ ψήφισαν τὸν περασμένο Μάη καὶ θεωροῦνται ἰδρυταί.

Στὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὅμιλον γράφηκαν ὡς τώρα πολλὰ μέλη καὶ τοῦτο μᾶς ἐγκαρδιώνει στὸ ἔργο μας.

Στέλνοντάς σας σήμερα τὸ Καταστατικόν, προσμένουμε ἀπὸ σας, ἀξιότιμε κύριε, καὶ νὰ παρακαλέσετε τοὺς γνωρίμους σας νὰ γίνουν μέλη τοῦ Ὅμιλου καὶ νὰ προετοιμάσετε καὶ ἄλλους νὰ νοιώσουν τὴ σημασίαν τοῦ ἔργου μας καὶ νὰ τὸ βοηθήσουν, ὅπως μπορεῖ ὁ καθένας.

Τέλος σας παρακαλοῦμε νὰ μᾶς σημειώσετε τὰ ὀνόματα ὄλων αὐτῶν καὶ τὸν τόπον πὺν μένουν, γιὰ νὰ γνωρίσομε καὶ ἡμεῖς τοὺς συνεργάτες μας, ἢ ἐκείνους πὺν μὲ κατάλληλη ἐνέργεια μποροῦν ἀργότερα νὰ γίνουν.

Ἄν γι' αὐτὴ σας τὴν ἐνέργεια σας χρειάζονται βιβλία σχετικά, μπορεῖτε ν' ἀποταθεῖτε ἐλεύθερα στὸν Ὅμιλον.

Τὰ γράφεϊα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου βρίσκονται «Ὁδὸς Ὀφθαλμιατρείου 12» καὶ σας παρακαλοῦμε γιὰ κάθε πληροφορία νὰ περνάτε ἀπὸ κεῖ καὶ σ' αὐτὴ τὴ διεύθυνση νὰ στέλνετε τὰ γράμματά σας, τίς συνδρομὰς κ.τ.λ.

Ἀθήνα, Αὐγουστος 1910.

Μὲ τιμὴν

Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πέτρος Ἀποστολίδης, Βλ. Γαβριηλίδης, Νικ. Καζαντζάκης, Α. Π. Πετροκόκκινος, Γ. Σωτηριάδης, Κων. Τοπάλης, Μάρκος Τσιριμῶκος.

Ἀποτέλεσμα τῆς προκαταρκτικῆς αὐτῆς ἐργασίας εἶναι ὅτι σήμερα μέλη τοῦ Ὀμίλου, κύριοι καὶ κυρίες, γράφηκαν καμμιά τετρακοσαριά (Ἀθήνα, Ἐπαρχίες, Ἀνατολὴ καὶ Ἐξωτερικό).

Ὁ Ὀμιλος ἀρχίζει τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἐργασία τοῦ μετὰ τὴν ἐκδοσὴν ἑνὸς Δελτίου ποῦ θὰ περιέχει μελέτες ἐκπαιδευτικὰς κάθε εἵδους, ἀλλὰ προπάντων σχετικὰς μετὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. — Τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ πρώτου ἀριθμοῦ ἐκθέτει κάπως πλατύτερα τὸ σκοπὸν τοῦ Ὀμίλου καὶ προσκαλεῖ γιὰ συνεργασίαν κυρίως τοὺς εἰδικοὺς στὰ παιδαγωγικά — Τὸ δεύτερον ἄρθρον εἶναι ἡ ἀπάντησις ἑνὸς ἀπὸ τὰ Μέλη τῆς Ἐφορίας, τοῦ παιδαγωγοῦ κ. Ἀλ. Δελμούζου, σὲ ὅσα γράφηκαν σ' ἐφημερίδες, μόλις βγῆκε ἡ πρώτη ἐγκύκλιός μας, καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ τοὺς ἀνασκευή. Πολλοὶ ἀπὸ τὴν Ἐφορίαν, οἱ κύριοι Δραγούμης, Καζαντζάκης, Καραπάνος, Πετροκόκκινος, Τοπάλης κτλ. ἀπάντησαν στὰ ἄρθρα μερικῶν εἰδικῶν, καθὼς καὶ στίς κριτικὰς τῶν ἐφημερίδων. Δὲν ξανατυπώνομε τὰ ἄρθρα τοὺς, γιὰτὶ εὐκολο εἶναι νὰ τὰ διαβάσει κανεὶς στὰ φύλλα τῶν ἐφημερίδων «Ἀθῆναι», «Ἀκρόπολις», «Ἐστία», «Νουμᾶς» κτλ. τοῦ περασμένου καλοκαιριοῦ.

Ἡ μελέτη τοῦ κ. Α. Δελμούζου γράφηκε ἐπίτηδες στὴν καθαρῆς, γιὰτὶ ὁ σκοπὸς τοῦ Δελτίου δὲν εἶναι νὰ πεῖ μόνο στὰ μέλη τί ἔκαμε ὁ Ὀμιλος ἴσια μετὰ τῶρα, ἀλλὰ καὶ νὰ φωτίσει ὅσους, γιὰ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγον, εἶναι ἀδιάφοροι γιὰ τὸ ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα, ἢ θεωροῦν ἄσκοπὴ τὴν προσπάθειά μας, κ' ἔχουν καὶ τὴν περίεργον συνήθειαν νὰ μὴ διαβάζουν τίποτα γραμμένον στὴν γλῶσσαν ποῦ οἱ ἴδιοι μιλοῦν. Ἡ μελέτη τοῦ κ. Δελμούζου θὰ τοὺς ἐξηγήσει πολλὰ σημεῖα τοῦ ζητήματος, θὰ τοὺς λύσει πολλὰς ἀπορίες, θὰ τοὺς φωτίσει σὲ πολλὰ πράγματα καί, ἐλπίζομε, θὰ κάνει μερικοὺς ν' ἀλλάξουν γνώμην.

Τὰ μέλη τοῦ Ὀμίλου εἶχαν τὴν καλwsύνην νὰ μᾶς δώσουν ὅχι μόνο τὴν ἡθικὴν τοὺς ὑποστήριξιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὕλικήν. Μερικά, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν συνδρομὴν τοὺς, ποῦ ἐπίτηδες τὴν ὠρίσαμε τόσο μικρὴν (Δρ. 5 τὸ χρόνον) γιὰ νὰ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ γίνῃ μέλος, μᾶς ἔστειλαν καὶ γενναῖες δωρεάς, κ' ἔτσι μαζεύτηκε ἕνα ποσὸν ποῦ καταθέσαμε στὴν Τράπεζαν τῶν κ. κ. Δ. Σαμιωτάκη καὶ Σας μετὰ 4 1/2 % τὸ χρόνον. Τὸ ποσὸν ὅμως αὐτό, ἂν καὶ σημαντικόν, δὲ φτάνει· θὰ μᾶς χρειαστοῦν καὶ ἄλλα χρήματα, γιὰτὶ μ' ὅλην τὴν μεγάλην οἰκονομίαν ποῦ κάνομε, τὰ ἀπαραίτητα ἐξοδὰ μᾶς θὰ εἶναι φυσικὰ πολλὰ. Γιὰ τὴν ἱδρυσὴν καὶ διατήρησιν τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου γιὰ ἕνα χρόνον, (σπίτι, περιβόλι, συλλογὴ ἐκπαιδευτικῶν ὀργάνων, εἰκόνες, χάρτες,

μισθούς δασκάλων κτλ.) μᾶς χρειάζονται Δρ. 12/15,000. Ἐπειτα χρειάζονται χρήματα γιὰ τὸ τύπωμα τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων, τὰ τρεχούμενα ἔξοδα τοῦ γραφείου τοῦ Ὁμίλου, τὸ μοίρασμα διαφωτιστικῶν βιβλίων, τὴν τακτικὴν, κάθε τριμηνία, ἔκδοσιν τοῦ Δελτίου. Ἐλπίζομε ὅμως ὅτι ἀργότερα θὰ γραφοῦν στὸν Ὁμιλο καὶ πολλὰ ἄλλα νέα μέλη καὶ ὅτι πολλοὶ θὰ φανοῦν ἐπίσης γενναῖοι, ὅπως, ὥς τώρα, μερικοί.

Ἐπίσης παρακαλοῦμε τοὺς συγγραφεῖς βιβλίων σχετικῶν μὲ τὸ ἐκπαιδευτικὸ ἢ γλῶσσικὸ ζήτημα, καὶ τοὺς συγγραφεῖς δημιουργικῶν ἔργων νὰ μᾶς στέλουν, ἂν θέλουν, ὅσα ἀντίτυπα μποροῦν γιὰ νὰ τὰ μοιράσομε στὰ διάφορα κέντρα ὅπου ἔχομε ἀντιπροσώπους (Ἐπαρχίες, Ἀνατολή, Ἐξωτερικό), ἐπειδὴ κάθε μέρα μᾶς ζητοῦν τέτοια ἔργα γιὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἰδεῶν μας.

Τὸ Δελτίο θὰ βγαίνει ταχτικά κάθε τριμηνία καὶ θὰ περιέχει, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ σύντομην περίληψιν τῆς ἐργασίας τοῦ Ὁμίλου, ὅλη σχετικὴ μὲ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα γενικῶς καί, ἐιδικῶς, ἄρθρα καὶ μελέτες γιὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Παρακαλοῦμε ὅσους θέλουν νὰ τὸ λαβαίνουν ταχτικά, νὰ γυρίσουν ὑπογραμμένον τὸ ἐσώκλειστο δελτίο ἐγγραφῆς στὴν Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, 12 Ὁφθαλμιατρείου, Ἀθήνα, σημειόνοντας καθαρά τὸ ὄνομα καὶ τὴν διεύθυνσίν τοις.

Τὸ ἄλλο δελτίο ἐγγραφῆς εἶναι γιὰ ὅσους θέλουν νὰ γίνουν μέλη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Τοὺς παρακαλοῦμε νὰ τὸ ὑπογράψουν καὶ νὰ τὸ στείλουν μαζί μὲ τὴν συνδρομὴν τοις στὸν Ταμῖα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (12 Ὁφθαλμιατρείου).

Ἐπίσης παρακαλοῦμε ὅσους ἔχουν ὑπογράψει πρωτύτερα τέτοιον δελτίον καὶ ἐπομένως εἶναι πιά μέλη, νὰ στείλουν στὴν ἴδιαν διεύθυνσιν τὴν συνδρομὴν τοις γιὰ τὸ 1910, ἂν δὲν τὴν ἔστειλαν ὥς τώρα.

ΣΕ ΕΙΔΙΚΟΥΣ ΚΑΙ ΜΗ

Σε όλα τὰ ἔθνη ἡ ἐκπαίδευση, στοὺς διαφόρους κλάδους της, μένει πάντα πιὸ πίσω ἀπ' ὅσο τὴν ποθεῖ ἡ μορφωμένη γενεὰ τῆς κάθε ἐποχῆς. Καὶ γι' αὐτὸ ἄτομα καὶ κράτος ἀδιάκοπα προσπαθοῦν νὰ τὴν σπρώξουν μπροστά, νὰ τὴν προσαρμόσουν δηλαδὴ στὶς ἀνάγκες καὶ τὰ ἰδανικὰ τῆς κάθε γενεᾶς. Τὸ χάσμα μεταξὺ τῆς παιδείας ποὺ ὑπάρχει καὶ τῆς παιδείας ποὺ ἔπρεπε νὰ ὑπάρχει, ἀλλοῦ εἶναι μεγαλύτερο καὶ ἀλλοῦ μικρότερο· σὲ μᾶς εἶναι πολὺ μεγάλο, γιὰ ἱστορικοὺς λόγους ποὺ ὀλοι μας τοὺς ξέρομε.

Τὸ χάσμα αὐτὸ καὶ μερικὰ ἄτομα καὶ τὸ Κράτος προσπαθοῦν νὰ τὸ γεφυρώσουν. Ἡ ἐργασία ὅμως αὐτὴ τοῦ Κράτους καὶ τῶν ἀτόμων, ἂν καὶ ἀξιέπαινη, δὲν ἔδωσε τὰ ποθούμενα ἀποτελέσματα, γιατί κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἀναμορφωτὰς τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ὡς τώρα, δὲν «ἔθεσε τὸν δάκτυλον ἐπὶ τὸν τύπον τῶν ἡλῶν», δηλαδὴ κανεὶς τοὺς δὲν μπόρεσε νὰ τὴν ξεχωρίσει ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ πρόληψη καὶ νὰ τὴν ἐλευθερώσει ἀπὸ τὸν κλασικισμό. Ἀφοῦ τὸ ὄργανο κάθε ἀνθρωπισμοῦ καὶ κάθε διδασκαλίας εἶναι ἡ γλῶσσα, ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ποτὲ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀναμορφωθεῖ, ὅσο ἡ γλῶσσα ποὺ ὡς ὄργανό της μεταχειρίζεται, παρουσιάζει τόσες δυσκολίες, ὥστε ν' ἀναγκάζει τὸν μαθητευόμενο νὰ ἐξοδεύει ὅλη τὴ δύναμη τοῦ νοῦ του μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κατορθώσει νὰ μάθει τὸ ὄργανο αὐτό, κ' ἔτσι νὰ μὴν τοῦ μένει καθόλου πιά καιρὸς νὰ μάθει τίποτε ἄλλο.

Ὁ Ἑκπαιδευτικὸς Ὅμιλος ἔχει ἀκράδαντη πεποίθησις ὅτι ὀλοι οἱ κόποι γιὰ τὴν ἀναμόρφωσι τῆς παιδείας μας θὰ ἐξακολουθήσουν νὰ πηγαίνουν χαμένοι, ἂν ὅλες οἱ ἀναμορφωτικὲς προσπάθειες δὲ στηριχθοῦν σὲ στερεὰ καὶ πραγματικὰ θεμέλια.

Γιὰ τὴν ὥρα, τὴ Μέση καὶ Ἀνώτερη Ἑκπαίδευση, ὁ Ὅμιλός μας δὲν μπορεῖ καὶ δὲ θέλει νὰ τίς ἀγγίσει, ἐπειδὴ ἡ ὁλοκληρωτικὴ ἀναγέννησις τῆς Παιδείας δὲν εἶναι δυνατό νὰ γίνῃ μονομιᾶς καὶ σὲ ὅλους τοὺς κλάδους της ἀμέσως. Κάθε συνειδητὴ ἀναμόρφωσι, ταχτικὰ καὶ κανονικὰ πρέπει ν' ἀρχίζει ἀπὸ τὴ βάση τοῦ συστήματος, ἀπὸ τὸ Ἄλφα. Γιὰ τοῦτο κι' ὁ «Ἑκπαιδευτικὸς Ὅμιλος» ὅλη του τὴν προσοχὴ τὴν ἑστρεψε στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο.

Ἡ σημερινή Πολιτεία καὶ οἱ ἐπίσημοι παιδαγωγοὶ ἄρχισαν νὰ παραδέχονται ὅτι ὄργανο τῆς διδασκαλίας στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο πρέπει νὰ εἶναι ὁ «ἀνεπιτήδευτος προφορικὸς λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων». Κι αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ ἀρχίζουν δειλὰ δειλὰ καὶ μὲ περιστροφές νὰ παραδέχονται οἱ ἐπίσημοι, αὐτὸ ἐμεῖς, χωρὶς περιστροφές, τὸ θεωροῦμε δόγμα καὶ θὰ τὸ βάλομε βάση στὸ Δημοτικὸ μας Σχολεῖο.

Στὴ Μέση Ἑκπαίδευση τέτοιο πείραμα εἶναι, ὅσο γιὰ τὸ γλωσσικὸ μέρος τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ζητήματος, ἀδύνατο γιὰ τὴν ὥρα, ἀφοῦ ἡ Πολιτεία ἐπιβάλλει αὐτοῦ τὴν καθαρεύουσα.

Ἄλλὰ καὶ γιὰ ἄλλο λόγο θεωρήσαμε τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο ὡς ἀρχὴ γιὰ τὴν ἀναμόρφωση: Ἡ Δημοτικὴ Ἑκπαίδευση ἐνδιαφέρει ὅλον τὸν κόσμον, ὅλες τὶς κοινωνικὰς τάξεις, τὰ παιδιὰ τῶν ἐργατικῶν, τὰ παιδιὰ τοῦ ἐπαγγελματία, τῶν ἐπιστημόνων κτλ. εἴτε προορίζονται γιὰ πρακτικὰ ἢ ἄλλα ἐπαγγέλματα, εἴτε σκοπεύουν νὰ ἀκολουθήσουν ἀνώτερες σπουδές.

Γιὰ ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ «Ἑκπαιδευτικὸς Ὅμιλος» περιόρισε τὴν ἀρχὴ τῆς ἐργασίας του στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο καὶ μάλιστα στὸ τετρατάξιον. Ἄν ἀργότερα δεῖ πῶς μπορεῖ νὰ τὸ κάνει ἐξατάξιον, οἱ δύο τελευταῖες τάξεις ποὺ θὰ προσθέσει, δὲ θὰ εἶναι προπαρασκευαστικὲς γιὰ τὸ Σχολεῖο τῆς Μέσης, ἀλλὰ συμπληρωτικὲς γιὰ τὴν πρακτικὴ μόρφωση ποὺ θὰ θέλουν νὰ δώσουν στὰ παιδιὰ τοὺς ὅσοι εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ περιορίσουν τὶς σπουδές τους ἴσια μ' ἐκεῖ. Δηλαδὴ τὸ πρότυπο Δημοτικὸ Σχολεῖο τοῦ Ὅμιλου θὰ γίνῃ τότε αὐθύπαρκτο Δημοτικὸ Σχολεῖο, γιὰ κείνους ποὺ δὲ θὰ κάνουν ἀνώτερες σπουδές.

Τέτοιος ὁ σκοπὸς τοῦ «Ἑκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου» ὅσο γιὰ τὸ Πρότυπο Δημοτικὸ Σχολεῖο ποὺ θὰ ἰδρύσῃ στὴν Ἀθήνα τὸν ἐρχόμενον Σεπτέμβριον.

Προτοῦ ὅμως ἰδρύσῃ τὸ Πρότυπο Δημοτικὸ Σχολεῖο του, ὁ «Ἑκπαιδευτικὸς Ὅμιλος» ἀποφάσισε, γιὰ νὰ προετοιμάσῃ τὴν κοινὴ γνῶμην, νὰ ἐκδώσῃ Δελτίον, ποὺ θὰ περιέχει μελέτες γιὰ ζητήματα ἐκπαιδευτικὰ καὶ πρὸ πάντων γιὰ ζητήματα ποὺ στενὰ συνδέονται μὲ τὴ λειτουργίαν καὶ τὴν προκοπὴν ἐνὸς Δημοτικοῦ Σχολείου.

Ἡ ἔκδοσις τοῦ Δελτίου θὰ ὠφελήσῃ καὶ γενικώτερα τὸ ζήτημά μας, γιατί οἱ μελέτες ποὺ θὰ δημοσιευθοῦν σ' αὐτό, θὰ ξεκαθαρίσουν πολλὰς ἀμφιβολίας σὲ διάφορα ἐρωτήματα, σὰν τὰ παρακάτω, ποὺ δέχονται συζήτησιν καὶ καλὸ εἶναι νὰ ξεδιαλυθοῦν, πρὶν νὰ συνταχθεῖ τὸ πρόγραμμα τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου. Τὰ προχειρότερα καὶ σημαντικώτερα ἐρωτήματα μᾶς φαίνονται τ' ἀκόλουθα:

1) Ποιὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου; Πόσα χρόνια χρειάζονται γιὰ τὴν ἐπιτυχία ταῦ σκοποῦ του;

2) Ἡ ἀνάγνωση καὶ ἡ γραφὴ πρέπει ν' ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα ποὺ τὸ παιδί θὰ πατήσῃ στὸ σχολεῖο; ἢ ὕστερα ἀπὸ καιρὸ; καὶ πόσο ὕστερα;

Ποιά ἐπιχειρήματα μπορεῖ νὰ φέρεῖ κανεὶς γιὰ τὴν ὑποστήριξη τῆς γνώμης του καὶ γιὰ τὴν καταδίκη τῆς ἀντίθετης;

3) Ἄν δὲν ἀρχίσει ἀμέσως ἡ ἀνάγνωση καὶ ἡ γραφή, σὲ τί θὰ καταγίνονται τὰ παιδιὰ τὶς ὥρες ποὺ οἱ μαθηταὶ τῶν ἄλλων σχολείων μαθαίνουν νὰ διαδίδουν;

Ἐδῶ πρέπει μὲ κάμποσες λεπτομέρειες νὰ δοθεῖ ὁ κατάλογος τῶν μαθημάτων καὶ τῆς ὕλης τῶν μαθημάτων.

4) Τί ὕλη πρέπει ν' ἔχουν τ' ἀναγνωστικά; Συνεχὴ ἢ ἐγκυκλοπαιδική;

Κι' ἀκόμα λεπτομερέστερα: Τ' ἀναγνωστικά θὰ περιέχουν ὕλη κατάλληλη γιὰ ἠθικοθρησκευτικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν ἢ καὶ ἄλλες χρήσιμες γνώσεις γιὰ τὴ ζωὴ, ὕγιεινὰ δηλαδὴ παραγγέλματα, ζωολογικὰ, γεωπονικὰ μάθημα κλπ.;

Ἄν νομίζετε ὅτι οἱ ὠφέλιμες γνώσεις πρέπει νὰ διδάσκονται προφορικὰ τὶς ὥρες τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων, τὶς σχολικὰς ἐκδρομὰς, τὶς χειροτεχνικὰς καὶ κηπουρικὰς ἐργασίας, τότε ἀπὸ ποιά τάξη καὶ μὲ ποῖο μέτρο πρέπει τὸ ἀναγνωστικὸ ν' ἀρχίσει νὰ περιέχει καὶ τέτοιες χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις;

5) Εἶναι σωστό, ὅπως θέλουν οἱ Ἑρβαρτιανοί, ν' ἀκολουθήσομε στὴν ὕλη τῶν ἀναγνωστικῶν «τὰ στάδια τῆς ἐξελιξέως τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ»; Ἄν διδασχοῦν ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ροβινσώνας, πῶς πρέπει νὰ διδασθεῖ ὁ πρῶτος καὶ νὰ διασκευασθεῖ ὁ δεύτερος;

6) Ἐπειδὴ, γιὰ νὰ συγκινήσουν τὸ παιδί καὶ νὰ τραβήξουν τὴν προσοχή του, τ' ἀναγνωστικὰ βιβλία πρέπει νὰ εἶναι συλλογὴ λογοτεχνικῶν ἔργων, καταλλήλων γιὰ τὴν παιδικὴ ἀντίληψη καὶ ἠθοπλαστικῶν (χωρὶς ἠθικὰ παραγγέλματα ὅμως), ποιά λογοτεχνήματα ἔμμετρα ἢ πεζά, νομίζετε κατάλληλα γιὰ τὴν κάθε τάξη τοῦ σχολείου;

Ἕνας κατάλογος τέτοιων ἔργων θὰ μᾶς ἦτον πολὺ χρήσιμος.

7) Τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία πρέπει νὰ εἶναι **γενικὰ**, δηλαδὴ τὰ ἴδια γιὰ τοὺς στεριανοὺς καὶ τοὺς θαλασσινοὺς, τοὺς ἀγροτικοὺς καὶ ἀστικοὺς πληθυσμούς, ἢ **εἰδικὰ** γιὰ καθεμιὰ ἀπὸ αὐτὰς τὶς διαιρέσεις;

8) Πῶς θὰ γίνῃ ἡ διδασκαλία τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ποῖο μέρος τῆς θὰ διδασθεῖ σὲ κάθε τάξη; Πόσο μέρος τῆς ἱστορίας τῶν γειτονικῶν ἐθνῶν, πρέπει νὰ διδασθεῖ καὶ σὲ ποιά τάξη;

9) Τὰ ἴδια ἐρωτήματα θέτομε καὶ οἱ ἴδιες λεπτομέρειες μᾶς χρειάζονται γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς γεωγραφίας (Πατριδογνωσία μόνον ἢ καὶ ἄλλα;) τῆς πολιτικῆς καὶ φυσικῆς.

10) Πῶς πρέπει ν' ἀρχίσει ἡ διδασκαλία τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας καὶ ποιά ἀπὸ τὰ κεφάλαιά της εἶναι κατάλληλα γιὰ τὴν κάθε τάξιν; Τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ περιορισθῇ στὴ διέγερσιν τῶν θρησκευτικῶν συναισθημάτων καὶ στὴ διδασκαλίαν τῆς Εὐαγγελικῆς ἠθικῆς καὶ ν' ἀφήσῃ τὴ διδασκαλίαν τῶν δογμάτων στὴν οἰκογένειαν καὶ στὴν Ἐκκλησίαν; Ἡ πρέπει νὰ περιλάβει καὶ αὐτὰ στὴ διδασκαλίαν του;

11) Ἡ Γυμναστικὴ θὰ διδάσκεται σὲ ὥρες ὠρισμένες μόνον; Ἡ καὶ στὰ διαλείμματα τῶν μαθημάτων; Ποιά εἶναι τέλος ἡ καλύτερη μορφή της γιὰ τὴν κάθε τάξιν;

Ἀποτεινόμεθα στοὺς παιδαγωγοὺς καὶ σὲ ὅσους μελέτησαν τὰ ζητήματα αὐτὰ εἰδικὰ καὶ τοὺς παρακαλοῦμε νὰ μᾶς ἀπαντήσουν στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ καὶ νὰ στείλουν στὸν Ὅμιλον.

α) Ὅ,τι ἄρθρον ἢ μελέτη ἐκπαιδευτικὴ ἔχουν, σχετικὴ μὲ ἓνα ἢ καὶ μὲ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα. Ἄν τύχει κ' ἔχει κανένας ἔτοιμον δλόκληρον σύστημα καὶ πρόγραμμα γιὰ τὴ Δημοτικὴ Ἐκπαίδευσιν ὁ Ὅμιλος εὐχαρίστως θὰ δεχθῇ νὰ τὸ μελετήσῃ.

Τις μελέτες αὐτὰς ὁ Ὅμιλος θὰ τὶς χρησιμοποιήσῃ γιὰ νὰ καταρτίσῃ τελειότερα τὸ πρόγραμμα τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου ποὺ θὰ ἰδρῦσῃ στὴν Ἀθήναν. Ὅσες μελέτες νομίσῃ χρήσιμον θὰ τὶς δημοσιεύσῃ στὸ Δελτίον.

β) Ὅ,τι ὑλικὸν ἔχει ὁ καθένας γιὰ τὸ Ἀλφαριθμητικὸν καὶ τὰ Ἀναγνωστικὰ τῶν 4 πρώτων χρόνων τοῦ Σχολείου. Ἄν κανεὶς ἔχει συμπληρωμένα δλόκληρον τὸ Ἀλφαριθμητικὸν ἢ τὰ Ἀναγνωστικὰ ἐνὸς ἢ περισσότερων χρόνων τοῦ τετραταξίου Σχολείου, τὸν παρακαλοῦμε νὰ μᾶς τὰ στείλῃ. Ἐπίσης ἂς στείλῃ μικρὰ ἰδιηγήματα ἢ παραμύθια, μικρὰς ἱστορίας παρμένες ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν καὶ πρὸ πάντων τὴν Ἑλληνικὴν (Νεώτερην, Μεσαιωνικὴν καὶ Ἀρχαίαν),—περιγραφὰς ἀπὸ τὴ Φυσικὴν Ἱστορίαν καὶ τὴ Γεωγραφίαν, πρὸ πάντων τῶν Ἑλληνικῶν τόπων.

Ἄμα σταλθοῦν τὰ χειρόγραφα στὸν Ὅμιλον, εἰδικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ παιδαγωγοὺς θὰ ξεδιαλέξῃ καὶ θὰ κατατάξῃ τὸ ὑλικὸν καὶ θὰ κρίνῃ, σύμφωνα πάντα μὲ τὶς ἀναμορφωτικὰς ἀρχὰς τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου», τὸ Ἀλφαριθμητικὸν καὶ τὴ σειρά τῶν Ἀναγνωστικῶν βιβλίων.

Καθὼς θὰ παρατηρηθῇ, δὲν ἔγινε κανένας ἐδῶ λόγος γιὰ τὴ γλωσσικὴ διδασκαλίαν, ἐπεὶδὴ στὸ ζήτημα αὐτὸ ὁ Ὅμιλος ἔχει ἐντελῶς ὠρισμένην γνώμην· ἡ διδασκαλία αὐτὴ σκοπὸν θὰ ἔχει νὰ κάνῃ

στά παιδιά συνειδητούς τούς γραμματικούς καὶ συντακτικούς κανόνες, πὺ ἀσυνείδητα ἔχουν στὰ χεῖλη τους. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία θ' ἀποφύγει κάθε τάση μεταβολῆς τοῦ λεκτικοῦ καὶ τυπικοῦ τοῦ παιδιοῦ, ἐφόσον αὐτὸ δὲν ἀπομακρύνεται, γιὰ διαλεκτικούς λόγους, ἀπὸ τὴν Πανελληνία Κοινὴ Προφορικὴ Γλῶσσα.

Τὴν παρατήρηση αὐτὴ θεωρήσαμε ἀπαραίτητη γιὰ νὰ γνωρίζουν οἱ συγγραφεῖς τὸν γλωσσικὸ τύπο πὺ πρέπει νὰ δώσουν στὰ διδασκτικὰ βιβλία πὺ θὰ μᾶς στείλουν, μολονότι ὁ Ὅμιλος ἔχει τὴν πεποίθηση ὅτι τὸ διδασκτικὸ βιβλίο, γιὰ νὰ εἶναι ἄξιο τῆς ἀποστολῆς τοῦ καὶ νὰ ἔχει τελειωτικὸ τὸν σύγχρονο τύπο τῆς γλώσσας (λεκτικὸ, τυπικὸ, φωνητικὸ, συνταχτικὸ), πρέπει νὰ γραφεῖ, ἀφοῦ τὸ ὅλικο τοῦ διδαχθεῖ πρῶτα στὸ Σχολεῖο.

ΤΟ ΠΡΟΤΥΠΟΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΝ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

ΚΑΙ ΟΙ ΕΠΙΚΡΙΤΑΙ ΤΟΥ

Ι. ΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΙΟΥ

Ἐν τῇ γνωστῇ ἐγκυκλίῳ τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου ἀνεχωρήσαμεν ἀπὸ τῶν ἐξῆς καθ' ἡμᾶς ὁμολογουμένων ἀληθειῶν :

α) Ὅτι σκοπὸς τῆς δημοτικῆς παιδείας εἶναι νὰ ἐτοιμάσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε νὰ δύναται νὰ ζήσῃ τὴν σημερινὴν ζωὴν.

β) Ὅτι τὰ ἐπίσημα σχολεῖα δὲν ἐκπληροῦσι τὸν σκοπὸν τοῦτον.

γ) Ὅτι ἡ κυριώτερα αἰτία τῆς ἀποτυχίας τῶν σχολείων μας εἶναι ὅτι ταῦτα, περιφρονοῦντα τὴν μητρικὴν τοῦ παιδὸς γλῶσσαν, καταναλίσκουσι τὸ τετραετὲς ἢ ἑξαετὲς διάστημα τῆς φοιτήσεως αὐτοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν μιᾶς ξένης πρὸς τὴν ζωὴν γλώσσης, τῆς καθαρευούσης.

δ) Ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι «ἀπονεκρωτικὴ, παραμορφωτικὴ, ψεύτικη».

ε) Ὅτι ὑπάρχει πανελλήνιος δημοτικὴ γλῶσσα ἀπηλλαγμένη πάντων τῶν ἰδιωματικῶν στοιχείων.

στ) Ὅτι Λαϊκὴ Παιδεία καὶ Δημοτικὸν Σχολεῖον θὰ ὑπάρξῃ μόνον ἀφ' ἧς στιγμῆς οἱ παῖδες ἡμῶν θὰ ἀνατρέφωνται διὰ τῆς γλώσσης ταύτης.

Καθὼς βλέπετε, ὅλαι αἱ ἀλήθειαι ἡ τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα εἶναι ἐκ τῆς κοινωνιολογίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης, καὶ μόνον τὸ δὸν, ἰδίᾳ ὅμως τὸ εὖ ἀνήκει εἰς τὸ βασιλεῖον τῶν γλωσσολόγων.

2. ΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΜΕΘΟΔΟΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΦΡΟΝΟΥΝΤΩΝ

Ἡ ἐγκύκλιος ἐτάραξεν ὑπερπατριωτικούς τινες ἐγκεφάλους, οἳτινες ἐν ὑπερδιεγέρσει ἐζήτησαν ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴν τῶν ἰδρυτῶν τοῦ περιδοῆτου σχολείου. Παρὰ τοὺς ἀστείους ὅμως τούτους ἱεροεξεταστάς εὐρέθησαν καὶ τινες, οἳτινες, μὴ ἀρνούμενοι τὴν εἰλικρίνειαν ἡμῶν, προσεπάθησαν νὰ ἐξυψώσωσι καὶ κρατήσωσι τὴν συζήτησιν ἐπὶ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου. Ἐκ τούτων ὁ μὲν κύριος Σκιαῶς, ἀναλύσας μαθηματικώτατα τὴν γλῶσσαν τῆς ἐγκυκλίου (Ἐφημ. Ἀθῆναι 26 καὶ 27 Ἰουνίου), ἐζήτησεν ὅπως ἀποδείξῃ τὸ ἐθνικὸν ἐπικληθὲν πείραμα ἡμῶν ὡς ἐπιπόλαιον προπαγανδικὴν κατὰ τῆς καθαρευούσης ἀπόπειραν· ἀνὴρ δὲ τῆς εἰδικότητος τοῦ κυρίου Χατζιδάκι ἐπραγμα-

τεύθη τὸ ζήτημα ἐκτενέστερον καὶ προσεπάθησε διὰ μὲν τοῦ πρώτου ἄρθρου αὐτοῦ (Ἀθῆναι 4 Μαΐου) ὅπως ἐξαγάγῃ τοὺς ἰδρυτὰς τῆς ἐθνοκτόνου πλάνης των, διὰ δὲ τοῦ δευτέρου (Ἀθῆναι 20 Ἰουνίου) ὅπως φωτίσῃ «τοῦλάχιστον τοὺς ἄλλους, τῶν ὁποίων οἱ παῖδες διακινδυνεύουσιν οὕτως» δηλ. διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ σχολείου ἡμῶν. Αἱ ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ἀντιφρονούντων διατυπωθεῖσαι ἀρχαί, ἐπικρίσεις καὶ ἀπορίαι δύνανται νὰ καταταχθῶσιν ἐπὶ τὸ συνοπτικώτερον ὡς ἑξῆς:

α') Ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς ἐγκυκλίου τὰ τέσσαρα τελευταῖα δὲν εἶναι τῶν τὰ μάλιστα ὁμολογουμένων ἀλλὰ γνώμη, σεβαστὴ βεβαίως, ἐλαχίστων ἀτόμων.

β') Ὁ σπουδαιότερος σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι «νὰ καταστήσῃ τὸ παιδίον πολίτην μιᾶς Ἑλλάδος, ὥστε αὐξηθὲν νὰ αἰσθάνεται τὴν ἐθνικὴν ἀλληλεγγύην καὶ σύναψιν αὐτοῦ πρὸς πάντας τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμοθρήσκους καὶ ἅμα τὴν πρὸς τὰς παρελθούσας τοῦ ἔθνους ἡμῶν γενεάς».

γ') Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου «ἔχομεν ἀνάγκην μιᾶς ἐθνικῆς γλώσσης, οὐχὶ δὲ μυρίων διαλέκτων».

δ') Γλῶσσα, δι' ἧς ἐπιτυγχάνεται ὁ ἀνωτέρω σκοπός, ἐπομένως ἐθνικὴ μας γλῶσσα, εἶναι ἢ ἐν τοῖς σχολείοις τοῦ κράτους διδασκομένη καθαρεύουσα.

ε') Ἡ γλῶσσα αὕτη, ἐν ἣ γράφονται τὰ διδασκτικὰ βιβλία, τὰ Πάτρια κλπ., ἂν καὶ διαφέρῃ πως¹, ὅπως ὅλαι αἱ γραφόμεναι γλῶσσαι, τῆς λαλουμένης ὑπὸ τῶν καλῶς ἀνατεθραμμένων ἀνθρώπων τοῦ ἔθνους, μόλα ταῦτα νοεῖται κάλλιστα ὑπὸ ἁμαξηλατῶν, λεμβούχων, ὀψοκομιστῶν, μαγείρων, ὁδοκαθαριστῶν κλπ. κλπ. δύνανται δὲ δι' ἀπλοποιήσεων προτεινομένων ὑπὸ τοῦ κ. Χατζιδάκι «*νὰ προσεγγίσῃ οὐκ ὀλίγον πρὸς τὴν λαλουμένην ὑπὸ τῆς ἐκλεκτῆς κοινωνίας, πρὸς τὴν ᾧσαν καὶ ἀληθῆ ἐθνικὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ μέλλον*». Αἱ ἀπλοποιήσεις δ' αὗται εἶναι: ἔλεγα - ες - ε - αμεΝ - Ετε - αν² κλπ. ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, ἡ γυναῖκα³ κλπ.

¹ «Μόνον αἱ τοῦ κοινοῦ βίου δηλωτικαὶ λέξεις τ. ε. ὀλίγαι τινες ἑκατοντάδες εἶναι διάφοροι ἐν τῇ λόγῃ τῆς συνηθείας καὶ ἐν τῇ γραφομένῃ, αἱ δὲ λοιπαὶ καὶ ἰδίως τὰ ῥήματα εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κοινὰ εἰς ἀμφοτέρας». Ταῦτα βεβαίως ὡς πρὸς τὸ λεξικόν (Χατζ. Ἀθῆναι 20 Ἰουνίου) ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν ἴδε ε'.

² Δηλαδή ὁ σχηματισμὸς νέου παρατατικοῦ τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς τῶν βαρυνόντων δι' ἀναμίξεως καταλήξεων μόνον γραφομένων μετὰ καταλήξεων τῆς λαλουμένης (πρβλ. εἰς τὸ τέλος ἐκθέσεις μαθητῶν).

³ Δηλ. Νὰ διατηρηθοῦν, τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἀναγνωστικόν, ὅσα κλιτὰ ὀνόματα τῆς συνηθείας μετεπλάσθησαν εἰς ἄκλιτα ἐπομένως καὶ ὁ χεμῶνας, ὁ γείτονας, ὁ

ς') 'Ανεπίδεκτον ἀντιρρήσεως γλωσσικὸν ἀξίωμα εἶναι ὅτι γλῶσσα μόνον γραφομένη, ἀλλ' οὐδαμοῦ λαλουμένη, δὲν δύναται νὰ καταστῇ ἐθνικὴ γλῶσσα.

ζ') Πανελλήνιος δημοτικὴ γλῶσσα δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον διάλεκτοι, αἵτινες εἶναι ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν κατὰ τόπους παιδίων· αἱ διάλεκτοι δ' αὗται διαφέρουσι τόσον ἀλλήλων, ὥστε δυσκόλως θὰ ἦτο δυνατὴ ἐπικοινωνία, ἐπομένως καὶ ἐνότης τῶν διαφόρων τμημάτων τοῦ ἔθνους, εἰ μὴ ἐφρόντιζεν πρὸς τοῦτο ἡ καθαρεύουσα. (Καθαρεύουσα δὲ ἴδ. στοιχ. ε' καὶ ς').

η') Ἐπομένως πᾶσα ἀπόπειρα ὅπως διδαχθῇ εἰς τὰ σχολεῖα ἡ μητρικὴ ἡμῶν γλῶσσα, ἡ μητροδίδακτος κατὰ τὸν Κ^{ον} Χ. διάλεκτος ἐκάστου τόπου, εἶναι ὀλεθρία ὡς μέλλουσα νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διάσπασιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐνότητος.

θ') «Γλῶσσα μόνον γραφομένη, ἀλλ' οὐδαμοῦ λαλουμένη, ἀδύνατον νὰ καταστῇ ποτε ἐθνικὴ γλῶσσα, ἐπομένως καὶ ἡ γλῶσσα, ἐν ᾗ ἐγράφη ἡ προκήρυξις, δηλ. ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ ἱδρυμένου σχολείου, ἐπειδὴ ὁμολογουμένως ὑπ' οὐδενὸς οὐδαμοῦ λαλεῖται, δὲν δύναται νὰ κατισχύσῃ καὶ γίνῃ ἐθνικὴ γλῶσσα». Κατὰ δὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ κυρίου Σκια εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς προκηρύξεως «173 λέξεις ἀπαντῶσιν ἀπαράλλακτοι κατὰ τε τὸ στέλεχος καὶ τὸν τύπον, ὡς ἐν τῇ καθαρευούσῃ, ἕτεροι 120 διαφέρουσι μόνον κατὰ τύπον, ἡ δὲ διαφορὰ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε λίαν ἐπιπόλαιος, συνήθως συνισταμένη εἰς τὴν ἀποκοπὴν τοῦ δυστήνου τελικοῦ «ν», μόνον δὲ 22 - 25 λέξεις εἶναι ἀποκλειστικῶς δημῳδεῖς», δηλ. ἡ γλῶσσα τῆς προκηρύξεως εἶναι «αὐτὴ, αὐτοτάτη ἢ μετὰ δεινῶν ἀρῶν διωκομένη καθαρεύουσα, κιβδηλευθεῖσα μόνον ἐπιπολαίως, ἵνα φαίνεται ὡς δῆθεν δημοτικὴ».

ι') Ἡ ἐν τοῖς σχολείοις διδασκαλία γλώσσης διαφερούσης πολὺ τῶν κατὰ τόπους διαλέκτων δὲν γίνεται μόνον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν, Γερμανίαν, Γαλλίαν κλπ. «Οἱ γερμανόφωνοι π.χ. Ἑλβετοί, καίπερ ὁμιλοῦντες διάλεκτον πολὺ διαφέρουσαν τῆς γραφομένης γερμανικῆς, μεταχειρίζονται ἔν τε τοῖς σχολείοις καὶ ἐν τοῖς δημοσίοις ἀρχείοις τὴν αὐτὴν γλῶσσαν ἣν καὶ οἱ Γερμανοὶ κλπ.».

ια') «Τί θὰ συμβῇ, ἂν οἱ ἀπόφοιτοι τοῦ προτύπου δημοτ. σχολείου

κόρακας, ὁ πίνακας, ὁ βλάκας τοῦ α, ἡ σταφίδα, ἡ λαμπάδα κλπ. θέλομεν μόνον νὰ μάθωμεν ποῦ θὰ σταματήσωμεν· θὰ πάρωμεν ὅλα τὰ ὀνόματα τῆς συνήθειας, ἢ μερικὰ; συμπεριλαμβάνονται τάχα καὶ ῥήματα καὶ ἐπὶρρήματα καὶ προθέσεις κλπ.; θὰ κρατήσωμεν δηλ. τὸν πυρῆνα τῆς γλώσσης μας ἀπείραχτον ὅπως τὸν φέρνει τὸ παιδί ἀπὸ τὸ σπῆτι τοῦ καὶ ὅπως θέλομεν καὶ ἡμεῖς;

ἀποφασίσωσι νὰ φοιτήσωσιν εἰς ἄλλο ἀνώτερον σχολεῖον, νὰ τύχωσιν εὐρυτέρας μορφώσεως; Προφανῶς δὲν θὰ δύνανται τοῦτο, ἀλλὰ ἢ θὰ χρειασθῇ ν' ἀρχίσωσι πάλιν ἐξ ἀρχῆς ἢ θὰ μένωσι διὰ παντὸς καταδικασμένοι ὡς παρλαί τινές, εἰς ἣν εὐρίσκονται τάξιν».

Ὁ κ. Χατζιδάκις ἐζήτησεν εἰλικρινῇ μετὰ τῶν ἰδρυτῶν συνεννόησιν καὶ πρὸς τοῦτο συνέστησεν, ὅπως ἀκολουθήσωμεν ἑκάτεροι οἱ συζητοῦντες τὴν ἐξῆς μεθοδολογικὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ Σωκράτους· «νὰ μεταχειριζώμεθα δηλ. ἐπιχειρήματα μάλιστα ὁμολογούμενα, ἥτοι τοιαῦτα, ὥστε πάντες νὰ συμφωνῶσι περὶ τῆς ἀληθείας καὶ ἰσχύος αὐτῶν. Διότι τότε μόνον τὰ ἐκ τούτων συναγόμενα συμπεράσματα ἐπιβάλλονται, ἀναγκάως, ἐπ' ἀμφοτέρους, καὶ τότε μόνον οὗτοι συνεννοοῦνται». Τὰ ἐπιχειρήματα ὅμως τῆς ἐγκυκλίου προπάντων δὲ τὸ δὸν ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη εἶναι ἀπονεκρωτικὴ, παραμορφωμένη, ψεύτικη, καὶ τὸ εἶναι ὅτι ὑπάρχει Πανελλήνιος δημοτικὴ γλῶσσα ἀπηλλαγμένη πάντων τῶν ἰδιωματικῶν στοιχείων, δὲν εἶναι τῶν μάλιστα ὁμολογουμένων, ἀλλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. καθηγητοῦ ἀνηρημένων, ἐκτὸς τοῦ αᾶ δὲν δηλ. ὅτι σκοπὸς τῆς δημοτικῆς παιδείας εἶναι νὰ ἐτοιμάσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε νὰ δύναται νὰ ζήσῃ τὴν σημερινὴν ζωὴν, ὅπερ συμπληροῖ, καὶ τοῦ βῶν ὅτι τὰ ἐπίσημα σχολεῖα δὲν ἐκπληροῦν τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὅπερ φαίνεται ὅτι σιωπηλῶς ὁμολογεῖ. Ἐν ἀμφοτέροις ὅμως τοῖς ἄρθροις αὐτοῦ ὁ κ. Χατζιδάκις δὲν προσπαθεῖ ὅπως ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα, ἀλλ' ἀρκεῖται εἰς τὴν δήλωσιν ὅτι εἶναι ἤδη ἀνηρημένα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ εἰς διάφορα ἔργα του. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἀπὸ ἐτῶν σφοδρότατος περὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἀγὼν μεταξὺ τῶν εἰδικῶν διεξάγεται, ὁλόκληρος δὲ περὶ αὐτοῦ φιλολογία ἀνεπτύχθη, ἐν ἣ εὐρίσκει πᾶς ὁ βουλόμενος καὶ τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ κατὰ τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπιχειρημάτων. Ἐγραψαν καὶ ὠμίλησαν ὁ κ. καθηγητὴς καὶ οἱ ὁμοφρονοῦντες αὐτῷ, ἔγραψαν καὶ ὠμίλησαν καὶ οἱ ἄλλοι· τὴν γνώμην τῶν ἄλλων εὐρομεν συμφωνοτέραν πρὸς τὴν λογικὴν καὶ τὰ πράγματα καὶ ταύτην ἡσπάσθημεν, ὅπως καὶ πλεῖστοι τῶν περὶ τὸ ζήτημα ἀσχολουμένων· πολλοὶ δὲ ἀφ' ἐτέρου ἡσπάσθησαν τὴν γνώμην τοῦ κ. Χατζιδάκι. Οὐδεὶς ὅμως μέχρι τοῦδε ἐπεχείρησε νὰ καταγράψῃ τοὺς εἰδικούς αὐτοὺς μελετητάς τοῦ ζητήματος, ὅπως γνωρίσωμεν ὅπόσοι εἶναι ὑπὲρ καὶ ὅπόσοι ἐναντίον τῶν εἰρημένων καὶ ἀνηρημένων ὑπὸ τοῦ κ. καθηγητοῦ. Τότε ἴσως θὰ ἡδυνάμεθα κρίνοντες ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εὐσυνειδήτων ὁπαδῶν νὰ ἀποφανθῶμεν ὅποια ἐπιχειρήματα, τὰ τοῦ κ. Χ. ἢ τὰ τῶν ἀντιθέτων, ὁμολογοῦνται ὑπὸ περισσοτέρων, εἶναι δηλ. τὰ μάλιστα

ὁμολογούμενα. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι ἡ γνώμη τῶν ἀντιφρονούντων εἰδικῶν εἶναι γνώμη τῆς πλειονότητος τῶν λαϊκῶν, εἶναι δηλ. ὑποστήριξις προλήψεως ἀριθμούσης ζωὴν αἰῶνος, ἴσως καὶ αἰώνων. Ὡστε δικαιοτάτα ὁ κ. Χ. χαρακτηρίζει τὰ ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ ἐπιχειρήματα οὐχὶ τῶν τὰ μάλιστα ὁμολογούμενων. Μήπως δι' ἑκατομύρια ἀνθρώπων δὲν ἐπλάσθη ὁ κόσμος ἐκ τοῦ μηδενός, αἱ δὲ διάφοροι γλῶσσαι ἐν μιᾷ στιγμῇ; Μήπως πλείστοι τῶν φιλολόγων καὶ φιλολογούντων ἐκ τῶν λαϊκῶν δὲν ἀσπάζονται ἀκόμη τὴν γνώμην τοῦ κ. Μιστριώτου, καθ' ἣν «*.. ἡ γλῶσσα ἡμῶν ἀφωμοιούθη πρὸς τὴν ἀρχαίαν*» ἐπομένως «*τυγχάνομεν τῆς ἀγάπης τῶν πολιτισμένων λαῶν*» διότι «*ἐσμέν ὁ αὐτὸς λαὸς τῷ ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ*»; (Ἐφ. Ἀθῆναι 12 Ἰουνίου 1908). Εἶναι συζήτησις αὕτη;

Ἐπανειλημμένως ἐτόνισεν ὁ κ. Χ. ὅτι ἔχει τὸν ἴδιον πόθον με ἡμᾶς, δηλαδή τὴν συνεννόησιν μεταξὺ μας. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὴν συνεννόησιν αὐτὴν ἡμῶς οὐκ ἐπιδίωκεν μερικαὶ παρεξηγήσεις προκληθεῖσαι κυρίως ἐκ τῆς αὐστηρᾶς συντομίας τῆς ἐγκυκλίου τῆς ἀπευθυνομένης εἰς ὠρισμένον κύκλον ἀναγνώστων. Ἀλλὰ καίτοι εἴμεθα βέβαιοι ὅτι διὰ τῶν εὐρυτάτων ἐξηγήσεων, αἵτινες θὰ δοθῶσι κατωτέρω, θὰ ἀρθῶσιν αἱ παρεξηγήσεις, καὶ ἂν καὶ ἐν πολλοῖς συμφωνῶμεν μετὰ τοῦ κ. καθηγητοῦ, μόλα ταῦτα βλέπομεν ὅτι ἡ ποθητὴ συνεννόησις μένει καὶ θὰ μένῃ ἀπλοῦς πόθος, ἐφ' ὅσον οἱ ἀντιφρονούντες ἀρνοῦνται ὀφθαλμοφανῶς μερικὰς ἀληθείας. Μολονότι δὲ τὸ ζήτημά μας εἶναι κυρίως ἐκπαιδευτικόν, ἡ συζήτησις, παρὰ τὰς προσπάθειάς τοῦ κ. Τοπάλη καὶ τῶν ἄλλων, περιωρίσθη ὥς ἐκ τῆς εἰδικότητος τῶν συζητούντων εἰς τὸ περιώνυμον γλωσσικόν· γλωσσικὸν ὅμως ζήτημα = σωρὸς προλήψεων εἰς τοὺς ἀναγνώστας. Ἐπεθυμοῦμεν νὰ θίξωμεν τὴν πέτρην αὐτὴν τοῦ σκανδάλου, μόνον ἐφ' ὅσον τὸ ἀπαιτοῦσε τὸ κύριον θέμα μας· ἐπειδὴ ὅμως αἱ προλήψεις αὗται ἐταράχθησαν, ἐφούντωσαν καὶ ἐθόλωσαν τὰ νερά μας, ἀναγκαζόμεθα νὰ ὁμιλήσωμεν δι' αὐτὸ κάπως ἐκτενέστερον ἀπαντώντες εἰς τὰς ἀδίκους ἐπιθέσεις. Ἐὰν δὲ ἐπαναληφθοῦν πράγματα ἀπλᾶ, τὰ ὅποια τόσας φορὰς ἐλέχθησαν, τὸ σφάλμα δὲν εἶναι ἰδικόν μας. Λοιπόν:

3. ΝΕΚΡΑ ΚΑΙ ΖΩΝΤΑΝΗ ΓΛΩΣΣΑ

Ἡ Γλῶσσα δὲν εἶναι σκοπὸς ἀλλὰ μέσον· μέσον ἐπικοινωνίας καὶ μορφώσεως τῶν ἀνθρώπων. Δὲν ὑπάρχομεν διὰ νὰ τὴν ἐξυπηρετῶμεν, τὴν δημιουργοῦμεν διὰ νὰ μᾶς ἐξυπηρετῇ. Ἐκεῖνη ἡ γλῶσσα εἶναι δι' ἡμᾶς ἡ καλυτέρα, ἡ ὅποια μᾶς ἐξυ-

πηρετεῖ καλύτερον· καὶ ζωντανοὺς ἀνθρώπους ἐξυπηρετεῖ καλύτερον μόνον ἢ ζωντανὴ γλῶσσα. Αὕτη εἶναι καθρέφτης τῆς ψυχῆς μας.

Ἐκεῖνη ἡ λέξις εἶναι ζωντανή, ἡ ὁποία ἐκφερομένη προκαλεῖ εἰς τὸν ἀκούοντα αὐτομάτως ζωηράν τὴν ἀντίστοιχον ἔννοιαν ἢ παράστασιν καὶ σειρὰν συναφῶν παραστάσεων μὲ τὰ παρακολουθοῦντα συναισθήματα. Εἶναι «ἡ συγχρόνως ἀπαστράπτουσα λάμψις λέξεως καὶ ἰδέας».

Ὅταν ἀκούω ψωμί, κρασί, νερό, μαντίλι, τραπεζομάντιλο, μποτίλια, λάδι, κάρβουνα, ψάρι, ποντίκι, κουκουβάγια, φίδι, ἄλογο, γάτα, παπαγάλος, γίδα, σκυλί, μυῖγα, ἄρκοῦδα, σαγῶνι, βάρκα, βαρκάρης, μενεξέδες, μπουμποῦκι, αὐτὶ, χέρι, μάτι, πόδι, νύχι, βῆχας, κλωτσῶ, μὲ γροθιῆς καὶ κλωτσιές, ὀρκίζομαι, πέφτω, ἢ πάγκρεας, αἱμοφόρα ἄγγεῖα, ἀνθρακικὸν ὀξύ, ἐπιφάνεια, ἐξέλιξις, ἀλλοιώσις, θεωρία τῆς ἐπιλογῆς, συνέχεια κλπ. κλπ. ἀμέσως παρουσιάζεται ἐμπρὸς μου ἡ ἀντίστοιχος ἔννοια ἢ παράστασις καθαρά, μὲ ὅλην τὴν τὴν δύναμιν καὶ συνοδεύεται συνήθως ἀπὸ σειρὰν συναφῶν παραστάσεων καὶ συναισθημάτων. Τί παραστάσεις καὶ τί συναισθήματα δὲν προκαλεῖ π. χ. εἰς τὸ παιδί ἡ λέξις τζάκι, σπίτι, κυροῦλα κλ., ὅταν τὰς ἀκούῃ μάλιστα κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραμματικῆς, ἢ εἰς τὸν Ἀθηναῖον ἡ λέξις σκόνη κτλ.;

Ὅταν ὁμως ἀκούω: ἄρτος, οἶνος, ὕδωρ, ῥινόμακτρον, ἐπιτραπέζιος ὀθόνη, φιάλη, ἔλαιον, ἄνθραξ, ἰχθύς, μῦς, γλαύς, ὄφις, ἵππος, ψιττακός, αἶξ, κύων, μυῖα, ἄρκτος, ταῶς, λέμβος, ἴα, κάλυξ, οὖς, χεῖρ, ὀφθαλμός, ποῦς, ὄνουξ, φρέαρ, βῆξ, λακτίζω, πῦξ καὶ λάξ, ὁμνύω, πίπτω ἢ παγκριὰς, αἱματόσταμνα, καρβουνικὸ ξυνό, ἀπανωσιὰ, ξετυλιξιὰ, ἀλλαξιὰ, θεωρία τῆς φυσικῆς ξεχωριστιᾶς, ξακολούθια κλπ. ἢ εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ πολὺπλοκος διανοητικὴ ἐργασία καὶ νὰ σπουδάσω τὸ γλωσσικὸν σύστημα τοῦ Α ἢ τοῦ Β διὰ νὰ εὕρω ποῖα εἶναι ἢ ἀπανωσιὰ τοῦ φεγγαριοῦ κ. τ. ὅ., ἢ νὰ ψάξω τὸ λεξικόν μου διὰ νὰ εὕρω τὸ ὅς, κύνη, τρύξ, φάσανον, κακμάζουσιν, ὄτζουσιν, ἰῶζουσιν, κοῖζουσιν (ἴδ. Ἀλφαθητάριον Παπαμάρκου) κ. τ. ὅ., ἢ τέλος αἱ λέξεις ἰχθύς, γλαύς, κάλυξ κτλ. νὰ ἐπικαλεσθῶν — εἰς τοὺς περισσοτέρους ἀκροατὰς καὶ ἀναγνώστας — τὴν βοήθειαν τῶν λέξεων ψάρι, κουκουβάγια, μπουμποῦκι, κλπ., καὶ ἔτσι διὰ μέσου τρίτου νὰ προκαλέσουν τὴν ἀνάλογον παράστασιν. Μεταξὺ τῆς παραστάσεως καὶ τοῦ συμβόλου τῆς παρεντίθεται κάτι τι τρίτον, καὶ ἡ λέξις, διὰ νὰ γίνῃ αἰσθητή, ἀνάγκη νὰ διαγράψῃ καμπύλην, ἡ ὁποία σκοτῶνει τὴν

ζωηρότητα, τὴν παραστατικότητα, τὸ χρῶμα. Αὐτὸ εἰς τοὺς περισσοτέρους· εἰς ὀλίγους ὅμως, οἱ ὅποιοι καθημερινῶς κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας των μεταχειρίζονται τὸ ἀνωτέρω ὕλικόν, ἡ λέξις προκαλεῖ μὲν ἀδιάστως, χωρὶς συνειδητὴν ἐργασίαν, τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν ὡς ἐκ τῆς συνηθείας, ἀλλὰ σκοτεινὴν καὶ νεκράν. Διὰ τί; Ἐκείνη ἡ λέξις εἶναι δι' ἡμᾶς ζωηροτέρα, τὴν ὁποίαν ἐμάθομεν ἀπὸ μικρὰ παιδία συγχρόνως μὲ τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν ὁποίαν συχνότερον συνάπτομεν μὲ τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν. Ὁ λόγιος καὶ ὁ σοφὸς ἀπὸ μικρὸ παιδί λέγει καὶ ἀκούει ψάρι καὶ εἰς ὄλην του τὴν ζώην ἀγοράζει ψάρια ἀπὸ τὸν ψαρᾶ ποῦ ψαρεύει, τρώγει ψάρια καὶ μόνον ὅταν εἶναι εἰς τὸ γραφεῖον του, γράφει ἢ διαβάζει *ἰχθῦς*. Καὶ τότε ὅμως, ἂν τυχὸν τὸν χτυπήσῃ ἡ μυρουδιά ψαριῶν ποῦ τηγανίζονται στὴν κουζίνα, θὰ ἐρωτήσῃ τὴν γυναῖκα του «τί ψάρια ἔχομε σήμερα» καὶ ἀργότερα, ὅταν ἀνταμώσῃ τὸν φίλον του, βεβαίως δὲν θὰ τοῦ εἴπῃ ὅτι ἔφαγεν «*ἡδυτάτους ἰχθῦς*»· τὸ ψάρι θὰ τὸν καταδιώκῃ ὡς τὸν τάφον του.

Τὸ αὐτὸ μᾶς ἐσυνήθισε τόσον πολὺ εἰς τὰς λέξεις *κολυμπῶ*, *μαντίλι*, *γυαλίζει*, *ψάρι*, *λεμόνι*, *ψωμί*, *ποδᾶρι*, *μικροσκοπίο*, *πτῶμα*, *ἐκδηλώσεις*, *ὄν* κτλ. ὥστε, ὅταν ἀκούσωμεν *κολυμβῶ*, *μανδίλι*, *υαλίζει*, *ὀψάριον*, *λεμόνιον*, *ψωμίον*, *ποδᾶριον*, *μικροσκοπί*, *φτῶμα*, *ἐγδήλωσες*, *ὄντο* κτλ. αἰσθανόμεθα, **ἡμεῖς οἱ σημερινοὶ θνητοὶ ποῦ τὰς μεταχειριζόμεθα**, τὴν καλαισθησίαν μας νὰ διαμαρτύρεται. Τοιαῦται λέξεις εἶναι, δι' ἡμᾶς τοῦλάχιστον τοὺς ἀγλωσσολογῆτους, νεκραί, διότι ἀντὶ νὰ προκαλέσουν αὐτομάτως τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν, προκαλοῦν σειρὰν δυσαρέστων συναισθημάτων κορυφουμένην ἐνίοτε μέχρι ἀηδίας καὶ ἀγανακτήσεως.

Μαζὶ μὲ τὰς λέξεις μανθάνομεν καὶ τὴν σύνταξιν των. Σύνταξις δὲ εἶναι τρόπος συναρμολογήσεως τῶν ἐννοιῶν, δηλ. τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι· ὅπως πεθαίνουν αἱ λέξεις ἔτσι πεθαίνει καὶ ἡ σύνταξις:

1) Ἐμοῦ περιπατοῦντος ὁ τοῖχος ἔπεσεν — φοβηθεῖσα δὲ ἡ γραιὴ εἶπεν αὐτῇ ἢ εἰς αὐτήν.

2) Ἐκεῖ ποῦ περπατοῦσα ἔπεσε ὁ τοῖχος — τότε φοβήθηκε ἡ γραιὴ καὶ τῆς εἶπε.

Τὰ πρῶτα γράφονται ἀπὸ πολλούς, δὲν λέγονται ἀπὸ κανένα· τὰ δεύτερα λέγονται ἀπὸ ὅλους, ἀλλὰ γράφονται ἀπὸ τοὺς ὀλίγους.

Τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν τὴν αἰσθάνονται ὅλοι καὶ τὴν ὁμιλοῦν ὅλοι. Τὴν νεκρὰν τὴν καταλαμβάνουν ὀλίγοι, τὴν ὁμιλοῦν εἰς ἐλάχιστας μόνον περιστάσεις, ἀλλὰ δὲν τὴν αἰσθάνεται κανεὶς.

4. Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΟΥ ΓΡΑΠΤΟΥ ΜΑΣ ΛΟΓΟΥ ΕΠΙΒΑΛΛΕΤΑΙ

Ὅπως ἡ προφορικὴ ἔτσι καὶ ἡ γραπτὴ γλῶσσα εἶναι μέσον ἐξυπηρετικὸν τῆς μορφώσεως καὶ ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώπων. Ἡ γραπτὴ γλῶσσα διὰ τὴν ἐκπληρώσασθαι τὸν προορισμὸν τῆς, ἀνάγκη νὰ καθρεφτίζῃ ἢ τοῦλάχιστον νὰ βασίζεται εἰς τὸν συνήθη προφορικὸν λόγον μιᾶς τοῦλάχιστον κοινωνικῆς τάξεως. Παντοῦ ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου. Ὁ πρῶτος εἶναι πλέον σύμμετρος, ὁμαλότερος, συνθετώτερος. Τὸ ὕλικόν ὅμως ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖται καὶ ὁ τρόπος τῆς συνδέσεώς του εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸ ὕλικόν τῆς ζωντανῆς λαλιᾶς: *pain-sur la table* λέγει ὁ Γάλλος, *Brot-auf dem Tische* ὁ βόρειος Γερμανὸς εἴτε ἐπιστήμων εἶναι, εἴτε ἐργάτης, καὶ *pain-sur la table, Brot-auf dem Tische* γράφουν πάντα καὶ παντοῦ. Ἡμεῖς ὅμως, ἐπίσημοι καὶ ἀνεπίσημοι, λέγομεν *ψωμί* - ἐπάνω στὸ *τραπέζι*, ἀλλὰ γράφομεν *ἄρτος* - ἐπὶ τῆς *τραπέζης*. Ἄλλην γλῶσσαν γράφομεν καὶ ἄλλην ὁμιλοῦμεν. Ἡ γραπτὴ μας γλῶσσα ἀποξενωθείσα δι' ἱστορικοὺς καὶ ψυχολογικοὺς λόγους ἐντελῶς ἀπὸ τὴν συνήθη προφορικὴν δὲν ἐκτελεῖ τὸν προορισμὸν τῆς. Ἐπομένως ἡ ἐπαναστατικὴ ἀλλαγὴ τῆς ἐπιβάλλεται. Ὅφειλει νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ζωὴν καὶ αὐτὸ δύναται νὰ γίνῃ μόνον, ὅταν ὡς βάσις τοῦ γραπτοῦ ληφθῇ ὁ ζωντανός, ὁ συνήθης προφορικὸς λόγος.

5. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΜΙΑΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

Προτοῦ ὅμως ἐξετασθῇ ποῖος εἶναι ὁ συνήθης προφορικὸς λόγος καὶ τί ὁ γραπτός. δηλ. ἡ καθαρεύουσα, ἀνάγκη νὰ ὑπενθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην κάτι στοιχειῶδες. Εἰς κάθε γλῶσσαν διακρίνομεν τέσσαρα πράγματα, τὸ *λεξικόν*, τὴν *φωνητικὴν*, τὸ *τυπικόν* καὶ τὴν *σύνταξιν* π. χ. ἂν θὰ εἴπωμεν *νερό* ἢ *ὕδωρ*, *ἄρτος* ἢ *ψωμί*, εἶναι ζήτημα *λεξικοῦ*. ἂν θὰ εἴπωμεν *τὶς γυναικες* ἢ *τὰς γυναῖκας* εἶναι ζήτημα *τυπικοῦ*. ὅταν θὰ εἴπωμεν τὸν *εἶδον* ἀντὶ *εἶδον αὐτόν*, μὲ τὸν *φίλον μου* ἀντὶ *μετὰ τοῦ ξμοῦ φίλου*, ἡ διαφορὰ θὰ εἶναι εἰς τὴν *σύνταξιν* καὶ τέλος ἂν θὰ εἴπωμεν *πιτωχός* - *ἐπτά* ἢ *φτωχός* - *ἐφτά*, εἶναι ζήτημα *φωνητικῆς* ¹.

6. ΤΟΠΙΚΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ

Παρὰ τὰς καθαρὰς διαλέκτους τοῦ Πόντου ² καὶ τῆς Τσακω-

¹ Ἐλισαίου Γιαννίδη «Γλῶσσα καὶ Ζωή».

² Ἐνας πάρος ἐξέθεν σὸ κυνήγιν. Ἀπέσ' σ' ὅρος ἐπέντεσεν ἔναλ λεοντάρ. Ἄμον ντ' εἶδεν ἄτεν τὸ λεοντάρ, λέξ' ἄτὸς ἄτόν. Ἀβοῦτος ἐμάς ὁμοιάξ καὶ ἄς ἐμέτερον τήμ φυλήν ἔν, καὶ ντὸ μικρός ἔν!»

νιας¹, αἱ ὁποῖαι μᾶς εἶναι ἀκατάληπτοι, ὑπάρχουν διάφορα τοπικά ἰδιώματα π. χ. τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τῆς Ἑπτανήσου, τῶν νοτίων Σποράδων, τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης, κλπ. κλπ. Τὰ ἰδιώματα αὐτὰ διαφέρουν κυρίως ὡς πρὸς τὴν προφοράν, πολὺ δὲ ὀλίγον ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν καὶ τὸ λεξικόν: κλαῖσι, περιπατοῦσι, οἱ μῆνοι, τοῦ βασιλιῶς κλπ. κύρης, — ἀφέντης = πατέρας κλπ.

Μιὰ φορὰ κ' ἔναν κιρὸ ἦταν ἕνας πατέρας κ' εἶχε ἕνα πιδί. Διὰ τ' ἔμερα, διὰ τοῦ βράδ', οὐλου διὰ: μισουδοῦλι, μισουφάι. (Βορ. Ἑλλάς).

Μία φορὰ τὸ ἕνα τσαιρὸ ἦτανε μία φτωχὴ κόρη τσαι ξενοδοῦλενε τσαι ζοῦσε. Ἐνυχτόρευε τσαι ὄντες τῆς ἐρχότανε ὁ ὕπνος νὰ τσουμηθῇ, ἔπαιρνε κοντισία τὸ ἔτρωε τὸ ἔλεε . . . (Αἴγινα).

Δύο περιστέρκα κάτασπρα στὰ ἀνὰ τοὺς καθισμένα
κάθοννταν καὶ μοιρολοοῦν, κλαῖσιν, παραπονοῦνται,
τάρσενικὸν τοῦ θηλυκοῦ γυρίζει καὶ λαλεῖ τον
»ἵντα κλωσσᾶς, γεναῖκα μον, κάτασπρη περιστέρα;
κοῖμα χάννεις τοὺς κόπους σου καὶ λύπες ἐννὰ φέρης . . .
(Κύπρου).

»Πῆτε μον, πῆτε μον ἄρκοντες, πῆτε μον τί νὰ γένω;
ὁπ' ἀπαῶ μιάλ λυερί, πῶς νὰ τήλ λησμονήσω; . . .
(Καρπάθου).

Τί λέτε; ὁ Στερεολλαδίτης ἄρκοντας ἀν ἀκούγε πῶς ὁ Καρπάθιος ἀπαοῦσε τῇ λυερῇ κόρῃ του, ἢ πῶς ὁ Κύπριος ἤθελε ἐννὰ τοῦ κλέψῃ τὰ περιστέρκα καὶ τὰ ἀνὰ του θὰ ἔμεινε ἀσυγκίνητος; Μήπως ὅταν ζητήσετε ἀπὸ τὸν Κύπριον χωρικὸν περιστέρια καὶ αὐγὰ θὰ σᾶς δώσῃ κολοκῦθια, ἢ θὰ ἐρωτήσῃ ἀπορῶν ἵντα θέτενε; ἢ ὅταν τοὺς εἰπῆτε ὅτι οἱ Μακεδόνες κλαῖνε θὰ νομίσῃς ὅτι γλεντοῦν; Ἡ γριὰ Αἰγινίτισσα ἀκούγοντας κονκιὰ δὲν θὰ φωνάξῃ βέβαια τσαι τί λὲς παιδάτοι μου; καὶ κακὰ θὰ ξεμπλέξῃ μὲ τὸν Ἑπτανήσιον ὅποιος τολμήσῃ νὰ τὸν στείλῃ στοὺς πέντε διαβόλους, γιὰτὶ εὐκολα θὰ γνωρίσῃ σ' αὐτοὺς τοὺς δικούς του τσαι διαβόλοι. Ὅλα τὰ τοπικά ἰδιώματα ἔχουν τὴν αὐτὴν γραμματικὴν πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ἰδίως ὡς πρὸς τὴν προφοράν. Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ περὶ τὴν προφοράν διαφορὰ εἰς τὰ περισσότερα φαίνεται μόνον εἰς τὸ χαρτί

¹ Puládzj éma éxa tho Kuiði
Dze meruté nj éma éxa
Tajixa nj éma zaxar'i
Po'kítxa nj éma mósko.

Πουλάκι ἕνα εἶχα στὸ κλουβί
κ' ἡμερωμένο τὸ εἶχα
ἐτάγιζα το ζάχαρη
ἐπότιζα το μόσκο.

δπου μὲ πολὺν κόπον προσπαθοῦν νὰ τὴν ἀποτυπώσουν οἱ εἰδικοί ἐπιστήμονες, διότι εἰς τὸν προφορικὸν λόγον εἶναι μόλις αἰσθητὴ — Παρὰ τοὺς ὀλίγους ὅμως αὐτοὺς ἰδιωτισμοὺς ζοῦν καὶ τὰ ἀντίστοιχα πανελλήνια δημοτικά, εἴτε τύποι εἶναι, εἴτε λέξεις κτλ. καὶ ἂν καὶ δὲν γίνεται συχνὰ χρῆσις αὐτῶν, μόλα ταῦτα ἦσαν καὶ εἶναι πασίγνωστα καὶ νοοῦνται κάλλιστα· διότι οἱ Ἑλλήνες καὶ στὴ σκλαβιά ἀκόμα ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ των.

7. ΚΟΙΝΗ ΔΗΜΟΤΙΚΗ

Παρὰ τὰ τοπικὰ αὐτὰ ἰδιώματα ὑπάρχει ἡ Πανελλήνιος καθαρὰ δημοτικὴ γλῶσσα, ἡ ἀπηλλαγμένη ὅλων τῶν ἰδιωματικῶν ἢ διαλεκτικῶν, ἂν θέλετε, στοιχείων. *Ἔχει τὴν ἰδίαν γραμματικὴν δηλ. τὸν ἴδιον μηχανισμόν μὲ τὰ τοπικὰ ἰδιώματα καὶ διαφέρει μόνον ἀπ' αὐτὰ κατὰ τὸ ὅτι ἔχει ἀποβάλλει πολλὰς ἰδιωματικὰς, πρὸ πάντων ξενικάς, λέξεις: κύρης, τσοῦπρα, πόστα, σπιτάλι, κάσα κλπ. καὶ τοὺς ὀλίγους ἰδιωματικοὺς τύπους: οἱ ἄνδρσι, οἱ μῆνοι, κλαῖσι κλπ. καὶ διετέρησε τὴν καθαρότητα τῆς προφορᾶς: καιρός, παιδί, δουλειά, βράδυ, μεροδοῦλι - μεροφαῖ κλπ.*

Ἀλλαγὴ θὰ ἐξετασθῇ πῶς διεμορφώθη ἡ γλῶσσα αὕτη, ἡ βασιζομένη εἰς τὸ καθαρὸν ἰδιῶμα τῶν δυτικῶν μερῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τίνες παράγοντες συνετέλεσαν πρὸς τοῦτο. Τώρα ἀρκούμεθα μόνον νὰ δηλώσωμεν ὅτι εἶναι ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχουν δημοσιευθῇ τὰ δημοτικά μας τραγούδια (ἴδε συλλογὴν Ἀραβαντινοῦ κλπ.), τὰ ἔργα τοῦ Ὀλομοῦ, τοῦ Βαλαωρίτη καὶ τόσων ἄλλων. Εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν κέντρων, ἀμορφώτων καὶ μορφωμένων, ἡ γνωστὴ εἰς τὴν καλύβην τοῦ Κυπρίου καὶ Στερεολαδίτη καὶ ἡ λαλούμενη μὲ εἰλαχίστας διαφορὰς τόσον εἰς τὰ φτωχικά μας, ὅσον καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Μιστριώτου καὶ εἰς τὰ σαλόνια τοῦ κ. Μαυρομιχάλη. Ὁ Στερεολαδίτης, διὰ τὸν ὁποῖον τὰ βγά εἶναι ψλά καὶ τὸ χσὸ ἦ κοὸ ἦ τὸ Γαλαξεῖδ' ἔχι ὁμορφίς στοῦπρις τραγουδοῦσε καὶ τραγουδεῖ

νὰ κουδεντιάζουν τὰ βουνὰ μὲ τίς ψηλὰς βραχοῦλες...
...Γαλαξεῖδι μὲ καράβια Σάλω(ου)να μὲ τίς ἐλιές
καὶ Χρυσὸ μὲ τὰ κο(ου)ρίτσα ποῦν' γεμάτα μαργιολιές.

Ἡ κοινὴ αὕτη δημοτικὴ ἀποβαλοῦσα πολλὰς ἰδιωματικὰς λέξεις τὰς ἀντικατέστησε μὲ λέξεις ληφθεῖσας ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν ἐδανείσθη καὶ δανείζεται πολλὰς λέξεις πρὸς δήλωσιν νέων ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας εἰσήγαγε καὶ εἰσάγει ἡ διά-

δοσις τοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὅλας ὅμως τὰς λέξεις αὐτὰς τὰς μετέπλασε καὶ τὰς μεταπλάττει σύμφωνα μὲ τὴν ἰδικήν της γραμματικὴν: τὸ ταχυδρομεῖον ἐγινε ταχυδρομεῖο, ἡ κυβέρνησις τῆς - εως — ἡ κυβέρνηση τῆς - σης κλπ. κλπ. Ὡστε ἡ καθαρεύουσα ἐπλούτισε τὴν κοινὴν δημοτικὴν χωρὶς νὰ ἀλλοιώσῃ οὔτε κατὰ κεραίαν τὸν χαρακτῆρα της.

8. ΜΙΚΤΗ

Ὅσον ὅμως ἀνερχόμεθα (;) ἀπὸ τὸν ἀμόρφωτον πρὸς τὸν μορφωμένον, τόσον μεγαλύτερον γίνεται τὸ ποσὸν τῶν δανείων αὐτῶν λέξεων. Ἡ κοινὴ δημοτικὴ παραμελουμένη καὶ περιφρονουμένη μέχρι τινὸς κατεδικάζετο νὰ μένῃ ἀκαλλιέργητος, ἐπομένως ἔλειπον ἀπ' αὐτὴν ὅλαι αἱ λέξεις αἱ ἀναγόμεναι εἰς τὰ γράμματα, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν¹ ἔλειπον ἐπίσης λέξεις πρὸς δῆλωσιν λεπτοτέρων σημασιολογικῶν διαφορῶν κτλ. Πολλὰς τοιαύτας λογίας λέξεις, ἀπαραιτήτους εἰς τὸν ζωντανὸν προφορικὸν λόγον του, δανεῖζεται ὁ μορφωμένος ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν. Ἐκεῖ ὅμως τὰς εὐρίσκει μὲ μορφήν διαφορετικὴν, ἡ δὲ μορφή αὐτὴ τοῦ ἐπιβάλλεται μὲ συστηματικὴν διδασκαλίαν τόσων ἐτῶν καὶ χίλια ἄλλα μέσα τοῦ ἐπισήμου Κράτους. Ἐπομένως μὲ τὴν ἀνάμιξιν δύο λεξικῶν ἐπιβάλλεται καὶ ἡ ἀνάμιξις δύο γραμματικῶν. Ἀνάμιξις δὲ δύο γραμματικῶν σημαίνει πόλεμον τῶν δύο τυπικῶν, τῶν δύο φωνητικῶν, τῶν δύο συντάξεων. *Εἰς τὸν πόλεμον αὐτὸν τῶν δύο γραμματικῶν καὶ ὄχι εἰς τὰς λέξεις, ὅπως φαίνεται παραδεχόμενος ὁ κ. Σκιάς, δύναται νὰ φανῇ ἡ ζωτικότητα τῶν δύο γλωσσῶν.* Ἐμελετήσαμεν ἐπισταμένως τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου αὐτοῦ εἰς τὸν ζωντανὸν προφορικὸν λόγον τῶν ἀνεπτυγμένων κοινωνικῶν τάξεων² δηλ. εἰς συζητήσεις ἐπὶ θεμάτων, τὰ ὅποια ἔρχονται εἰς ἄμεσον σχέσιν μὲ τὴν ζωὴν, ἐκεῖ ὅπου ἡ σκέψις, ἡ παρατήρησις εἶναι πρωτότυπος καὶ βγαίνει κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ μυαλὸ ἢ τὴν καρδιά, χωρὶς νὰ ἔχῃ ἀνάγκην νὰ θυμηθῇ τὸ βιβλίον. Ἐλάβομεν φυσικὰ ὑπ' ὄψει τὰ ἀποτελέσματα, διὰ τὰ ὅποια ἡ ἀπόφασις εἶναι ὀριστικὴ καὶ ἀμετάκλητος. Καὶ εἶδομεν ὅτι ἐνῶ ἡ καθαρεύουσα κατῳρίθησε νὰ μεταπλάσῃ εἰς τὰ χεῖλη τοῦ μορφωμένου α^{ον} *ὡς πρὸς τὴν φωνητικὴν* δέκα λέξεις σχολεῖο, σκέπτομαι, κτηνος, ἐξετάζω¹ κλπ. β^{ον} *ὡς πρὸς τὸ τυπικὸν* τὴν ὄνομ. καὶ αἰτ. τοῦ

¹ Ὅσον λαϊκωτέρα εἶναι ἡ λέξις, τόσον ἀποτελεσματικώτερον ἀνθίσταται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς λογίας παραδόσεως, ὅπως καὶ τὰνάπαλιν. Δέξεις δέ, ποῦ πολὺ ὀλίγον ἢ οὐδὲν ὡς μεταχειρίζονται αἱ λαϊκαὶ τάξεις, κρατοῦν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον

πληθυντικοῦ τῶν εἰς - τῆς ὀξυτόνων τῶν εἰσαχθέντων μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν π. χ. οἱ φοιτηταί - τοὺς φοιτητάς, οἱ δικασταί - τοὺς δικαστάς κλπ. ἀντὶ οἱ - τοὺς φοιτητῆς κλπ. ὀλίγα θηλ. δευτερόκλιτα ὀνόματα νήσων: ἡ Σάμος - τὴν - ον, ἡ Τήνος - τῆς Τήνου κλπ. ἀντὶ ἡ Σάμο - τῆς Σάμος κλπ. τὴν ὄνομ. καὶ αἰτ. τοῦ πληθ. μερικῶν πρωτοκλίτων καὶ δευτεροκλίτων τῆς δημοτικῆς εἰς τὰ ἀντίστοιχα τριτόκλιτα τῆς καθαρευούσης π. χ. δυνάμεις, παχεῖς, πλατεῖς κτλ. τὰ οὐδέτερα δημ. τὸ κῦμα - τοῦ κυμάτου, τὸ γραμμα - τοῦ γραμμάτου, τὸ δάσο - τοῦ δάσου κλπ. εἰς τὰ ἀντίστοιχα τριτόκλιτα τοῦ κύματος γραμμάτος, κλπ. δύο - τρία τριτόκλιτα εἰς - ἧς π. χ. ἀμαθῆς (ὄχι ὅμως καὶ τοῦ ἀμαθοῦς) κλπ. καὶ νὰ εἰσαγάγῃ ἀκόμη τὴν γεν. πληθυντικὴν πολλῶν ὀνομάτων¹, ἀπεναντίας ὅλαι αἱ λόγikai λέξεις, αἱ ἀπαραίτητοι εἰς τὸν συνήθη προφορικὸν λόγον μας, ἀφωμοιώθησαν μὲ τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν τῆς δημοτικῆς π. χ. τίς φιλοσοφίες, τὴν ἐξέλιξι,

τὴν φωνητικὴν τῆς καθαρευούσης: κτηνώδης, κτηνοτροφία, ἔκτασις, σχολαστικός, διδακτικά, διδασκαλία, παιδεία, ἐκπαίδευσις, γεῦσις, ἐκδούλευσις· πραγματικός, πραγματεία· σύνδεσμος, σύμφωνον, ἐκδίδω, ἐκδοσις, ἐκδότης· θὰ δημοσιεύσω, θὰ ἀναπνεύσω κλπ. Δὲν μᾶς προξενεῖ δὲ κανέναν δυσαρμονικὸν συναίσθημα, οὔτε μᾶς φαίνεται ἐπιτηδευμένον, ὅταν ἀκούωμεν νὰ παρατάσσωνται λέξεις τῆς αὐτῆς ῥίξης μὲ διάφορον φωνητικὴν π. χ. παῖςμα, παισματοδίκης, παισματοδικεῖο, γραπτὸς λόγος, πτώσις, ἐνδέκατος, ἐκδούλευσις παρὰ τὰ φταῖω, φταῖξιμο, μοῦ ἦταν γραφτό, πέφτω, ἔντεκα, δούλεψη κτλ.

¹ Παντοῦ ἄλλοις ὅπου ὑπάρχει ἐπίδρασις τῆς καθαρευούσης ἔχομεν διπλοτυπίαν δηλ. πόλεμον ἀρχαίου καὶ νέου τυπικοῦ π. χ. ὁ βασιλεὺς - τοῦ βασιλέως καὶ ὁ βασιλιάς - τοῦ ᾧ ἡ - έας - έα, ἐδέοντο καὶ δένονταν ἡ δενόντουσαν, τὸν ἐπρόσβαλα καὶ μὲ προσέβαλε κλπ.

Ἄρκεται λέξεις καὶ φράσεις ἀπὸ τὸ λεξικὸν τῆς καθαρευούσης εἰσήχθησαν καὶ ζοῦν παρὰ τὰς ταῦτοσήμους, συχνὰ ὅμως ὄχι καὶ ἰσοδυνάμους φράσεις τῆς δημοτικῆς: αὐθάδης, περιώνυμος, ἀνεπτυγμένος, πρόοδος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κλπ. παρὰ τὰ ἀδιάντροπος, ἑακουσμένος, μορφωμένος, προκοπή, τίς περισσότερες φορές κλπ.

Ἡ πολύπλοκος τέλος σύνταξις τῆς καθαρευούσης δὲν ἐπέδρασε καθόλου εἰς τὴν ἀπλὴν, τὴν παρατακτικὴν σύνταξιν τῆς δημοτικῆς. Ἐκτὸς τῆς πρὸ καὶ ἐκτὸς μετὰ γεν. πρὸ ἡμερῶν, πρὸ καιροῦ, ἐκτὸς τοῦ Γιώργου κλπ. = ἐδῶ καὶ τόσας (κάμποσας) μέρες, ἐδῶ καὶ τόσον καιρό, ἐκτὸς (ἀπὸ) τὸ Γιώργο κλπ. (= διπλοτυπία) ὀλίγα μόνον ἑτερογενῆ στοιχεῖα π. χ. προθέσεις συντασσόμεναι μὲ γενικὴν καὶ δοτικὴν ἀκούονται συχνὰ εἰς τὸν συνήθη προφορικὸν λόγον ὡς στερεότυποι μεμονωμένοι ἐκφράσεις π. χ. ἐν τούτοις, ἐν γένει, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐντὸς τοῦ μηνός, πρὸς τούτοις, ἐκ μέρους μου κλπ., ἀλλὰ ποτὲ ἐν τῇ κοινήν, ἐν πάσῃ κοινήν, ἐντὸς τῆς κοινῆς, πρὸς τῇ Κώστα, ἐκ τῆς κοινῆς, ἐκ τῆς βουλῆς κλπ.

διεκδικοῦμε, διεκδικούσα, ἀφομοιώνεται μὲ καὶ τι κλπ. ¹ ἐλάχισται δὲ ἐξαιρέσεις εἶναι τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης τὰ ἀνθιστάμενα εἰς τὸν μεταπλασμὸν π. χ. καλλιτεχνική, τὸ γεγονός, ὁ διεθνής, τὸ διεθνές κτλ. ² Αὐτὸς εἶναι ὁ *συνήθης προφορικὸς λόγος* τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων ἡ *κοινὴ δημοτικὴ μὲ ὅλον τὸ λεξικὸν της* (τὰς λέξεις δηλ. τὰς ἀναγομένας εἰς τὸν φυσικὸν βίον, ὅχι ἐκα-

¹ Πρῶτον δύναται νὰ τεθῇ ὡς γενικὸς κανὼν ὅτι εἰς τὰς λογίας λέξεις πλὴν τῆς ἀναφορικῆς ἀντωνυμίας τὸν ὅποιον - τὴν ὁποίαν καὶ τῶν οὐδετ. τριτοκλίτων τὸ συμβάν - τὸ παρελθὸν κλπ. λοιπὸν κλπ. τὸ τελικὸν ν' ἐκπίπτει σύμφωνα μὲ τὴν φωνητικὴν τῆς δημοτικῆς. Ἡ τοιαύτη ἀσυνείδητος ἀποβολὴ ἑνὸς μικροῦ ν' φέρει ἀληθῆ ἀναστάτῳσιν εἰς τὸ τυπικόν· πάντοτε ἀκούομεν τὸν καλλιτέχνη, τὸν ἀναμορφωτὴ, τὴν ἐνέργειάν μας, τὴ διαμαρτυρίαν τοῦ κλπ. τὸν κυρίαρχο, τὸν ἐπιμελέστατο μαθητὴ, τὸ σημαντικώτερο γεγονός, κλπ. τὴν καταστρατήγησιν τοῦ νόμου, τὴν ἀξίωσιν, ἐπεμβαίνομε σὲ ξένες ὑποθέσεις κλπ.

Ἐπειτα τὰ οὐσιαστικά καὶ ἐπίθετα καὶ τῶν τριῶν κλίσεων μεταπλάττονται ἀκουσίως κατὰ τὰ ἀντίστοιχα τῆς δημοτικῆς π. χ. ἄ(φ)σε τίς σοφιστίες, τέτοιες διαμαρτυρίες - δεισιδαιμονίες - θεωρίες κλπ. ὅλες οἱ πρωτεύουσες καὶ οἱ καθαρεύουσες, χαριέστερη, χαριέστατη, *ἐντιμὴ* γυναῖκα, χαριέστατες, ἐντιμες, εὐπρόσωπες γυναῖκες. Εἰς πολλὰ τριτόκλιτα ἔχομεν διπλοτυπίαν ὁ ἐπιστήμων καὶ ονας, ὁῦτωρ καὶ ορας ἀλλὰ ἡ πυξίδα, ἡ κοιλάδα κλπ. Εἰς τὰ περισσώτερα δὲ ἀπὸ τὰ ἀφηρημένα ις - εως, ὅταν μάλιστα ἑμιλεῖ κανεὶς γρήγορα, μόλις ἢ μᾶλλον οὐδ' ὅπως ἀκούεται τὸ τελικὸν ε τῆς ὀνομ. ἢ ἐξέλιξι(ς) τὸ φέρονει, ἢ ἀντίδρασι(ς) τὸ ἀπαιτεῖ κλπ.

Τὴν μεγάλην ὁμωσ ἀφομοιωματικὴν δύναμιν τῆς δημοτικῆς τὴν βλέπομεν προπάντων εἰς τὰ ῥήματα τῆς καθαρευούσης, τὰ εὐχρηστα εἰς τὸν συνήθη προφορικὸν λόγον. Ἐκεῖ ἀκούομεν *μόνον* γενικεύομε - (ἐ)γενίκευα - αμε - ατε - αν κλπ. τοποθετοῦμε - τοποθετοῦσα - σεσ - σε - ούσαμε - ούσατε - οὔσαν, διεκδικοῦσα κλπ., διοργανῶνω - ὠνεται, συγκεντρώσαμε - ατε - ανε, συναντήσαμε κλπ. ἔπειτα προσέφερα καὶ ἐπρόσφερα, προσεφέρθη καὶ προσφέρθηκε κλπ. Ὁμοίως εἰς τὴν *σύνταξιν* : συμφωνῶ μὲ τὸ Γιδεργό, ἀσχολοῦμαι μὲ τὸ ζήτημα, ἀπέναντι σὸδ σπῆτι μας, προκειμένου γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα καὶ τὸ κλασσικὸν προκειμένου ὁ λόγος γιὰ τὸν Κώστα κλπ. κλπ. κλπ.

² Τοιαῦτα στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης ἀνθιστάμενα πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὸν μεταπλασμὸν εἶναι δύο τρία δευτερόκλιτα θηλυκὰ ἢ πρόοδος, ἡ διάλεκτος· εἰς τὰ τριτόκλιτα προπάντων ἡ γενικὴ τοῦ ἐνικοῦ τῶν ἀφηρημένων : τῆς ἐξελλέως, ἐκδηλώσεως, ἐκμεταλλεύσεως κλπ. ἔπειτα τὰ εἰς ὃν καὶ ὃς τριτόκλιτα οὐδέτερα καὶ ἡ ὀνομ. τοῦ ἐνικοῦ τῶν εἰς ἧς καὶ ἐς ἐπιθέτων π. χ. τὸ γεγονός - ὅτος, προσόν - ὄντος, διεθνής - ἐς κλπ. καὶ ὅχι τὸ γεγονότος - προσόντο - ου, ὁ διεθνός - τὸ διεθνο κλπ. τὰ θηλ. τῶν εἰς - ικὸς ἐπιθέτων π. χ. παιδαγωγική, δημοτικὴ κλπ. μερικοὶ δεῦτεροι ἀόριστοι ἀνεστάλη - διεστάλη... Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἀξέσιν, εἰς ὀλίγα σύνθετα ῥήματα τὰ τρία πρόσωπα τοῦ ἐνικοῦ καὶ τὸ γον' πληθ., ὅπου ὁ τόνος εἶναι ἐπάνω εἰς τὴν αὐξήσιν. Τοιαῦτα ῥήματα εἶναι τὰ : συνένεινα, διέπρεπα, διέπρεψα, κατέληγα, κατέληξα, διέφθειρα, ἐπέτρεπα - ἐπέτρεψα, ἐξέδωσα - ες - ε - αν. Οὐδεμία δὲ ἀντίστασις παρατηρεῖται εἰς τὰ πρόσωπα τοῦ πληθυντικοῦ, ὅπου προστιθεμέ-

τὸν καὶ διακοσίας, ἀλλὰ πολλὰς χιλιάδας) καὶ μὲ τὴν γραμματικὴν τῆς ἀποτελεῖ πάντοτε τὴν κυρίαν βάσιν, αἱ δὲ λόγιοι λέξεις μὲ τὴν φωνητικὴν καὶ ἐλαχίστους τύπους τῆς καθαρευούσης ἀποτελοῦν τὴν ἐφεδρείαν.

9. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΙΟΥ

Ὁ μικτὸς αὐτὸς προφορικὸς λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων ἐλήφθη ὡς βάσις εἰς τὴν περιδότητον γλῶσσαν τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Π. Δ. Σχολείου. Διατὶ ἐλάβομεν αὐτὸν ὡς βάσιν καὶ ὅχι τὴν κοινὴν δημοτικὴν, θὰ ἐξηγηθῇ ἀναλυτικώτατα ἀλλαχοῦ. Πρὸς τὸ παρὸν ἀρκούμεθα μόνον νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἐξῆς τοῦ κ. Χατζιδάκι: Πᾶς νοῦν ἔχων ἄνθρωπος θὰ μοι ὁμολογήσῃ ἐλπίζω, ὅτι ὁ καθαρὸς λόγος τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων, ὁ σήμερον ἐν πάσῃ πόλει καὶ κωμοπόλει εὔχρηστος, ἐν ᾧ ἡμεῖς οἱ ἄστοι συλλογίζομεθα, ὀνειρεύομεθα, ἐκφραζόμεθα κλπ. οὗτος ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ τῶν καλλιτεχνῶν, συγγραφέων κλπ. ὡς πρότυπον καλοῦ λόγου, ὡς ἡ καλὴ γλῶσσα, οὐχὶ δὲ ὁ τῶν ἀγροτῶν» καὶ «νὰ ἀκολουθήσωμεν ὡς εἶναι δίκαιον τὸν προφορικὸν λόγον τῶν ἀνεπτυγμένων τάξεων, τὴν συνήθη λαλουμένην ἐν ταῖς πόλεσιν, τὴν φυσικὴν ἡμῶν σήμερον γλῶσσαν...» (ἴδ. Χατζιδάκι ἀπάντησις εἰς τὰ τοῦ Κρουμβάχερ ἔκδ. Μαρασλή, σελῖς 759 καὶ 773). Ἐὰν

νῆς καὶ ἄλλης συλλαβῆς ὁ τόνος καταβιβάζεται: συντελέσαμε, συντείναμε, ἐπιτρέπαμε - ψαίτε, ἐκδώσαμε - ατε - ατε κλπ. ἐπίσης συντελοῦσα κλπ. κλπ.

Ἀποτελεσματικὴ καὶ τελεία εἶναι ἡ ἀντίστασις τῶν λογίων λέξεων ὡς πρὸς τὴν φωνητικὴν: ἐπικίνδυνον, ἐπιφυλλίδα, ὕμνιν, εἰδική, ἰδιωτική, ἰδρύω, λεπτομέρεια, συμβολισμός, σύνθετα κλπ. καὶ ὅχι πικίντυνον, πυφυλλίδα, λεφτομέρεια, συμβολισμός, σύνθετα κλπ.

Ἐνθ' λοιπὸν τὰ ἀντιστάμενα εἶναι ὀλίγα καὶ δὲν ἀνέχονται πρὸς τὸ παρὸν κανένα μεταπλασμόν, πολλὰ τοῦναντίον εἶναι τὰ ζῶντα παρὰ τὰ μεταπλαττόμενα· ἔται ἔχομεν διπλοὺς τύπους, πόλεμον τῶν δύο τυπικῶν: τοῦ καλλιτέχνη καὶ -ου, οἱ καλλιτέχνη - τοὺς καλλιτέχνας καὶ οἱ - τοὺς καλλιτέχνες, τῆς καθαρεύουσας καὶ - ούσης, ἐπιστήμων καὶ - ἡμονας, ὁήτωρ καὶ - ορας, τὰ - ας καὶ ἐς, ἀπεγοητεύοντο καὶ ἀπογοητεύονταν, ἀπογοητευόμεθα καὶ - ὁμσπε, συνήντησα καὶ συνάντησα, ἀσυνειδήτως καὶ ἀσυνειδήτα, ἐπιστημονικῶς καὶ -ά, πειραματικῶς καὶ πειραματικά κλπ.

Εἰς μερικὰς ἀπορίας διατὶ π. χ. ἐλήφθη ὑπ' ὄψεαι ὁ προφορικὸς λόγος εἰς θέματα συνήθη κοινωνικά καὶ ὅχι εἰς τὰ καθαρῶς ἐπιστημονικά, ἔπου πλέον βασιλεῦαι ἢ καθαρεύουσα ἀνατρέπουσα ἄρδην τὸν πυρῆνα τῆς δημοτικῆς· διατὶ εἰς τὴν διπλοτυπίαν ἐπροτιμήσαμεν τοὺς δημοτικούς καὶ ὅχι τοὺς λογίους τύπους· διατὶ δὲν ἠκολογήσαμεν τὴν περὶ μεταπλασμοῦ γνώμην τοῦ Ψυχάρη κλπ. κλπ. Θὰ δοθῇ ἡ κατάλληλος ἀπάντησις ἀλλαχοῦ.

τώρα διαφωνοῦμεν ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ δίδει συγχρότατα [διότι ἐνίοτε ἴδ. ἄνωτέρω Ε'] ὁ κ. Καθηγητῆς εἰς τὸν συνήθη προφορικὸν λόγον τῶν ἀνεπτυγμένων, δὲν πταίομεν ἡμεῖς, ἀλλὰ ἡ πραγματικότης· διότι οὔτε ὄνειρευόμεθα, οὔτε ἐκφραζόμεθα ἐνώπιον ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων· ἡγάπα, ἡ λαμπάς, ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθεν εἰς περίπατον ἐφ' ἀμάξης, ἡ χθὲς εἶχαμεν συνάθροισιν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πατρὸς μου, μὲ ἐξέλαβεν ὡς ληστὴν κλπ. κλπ. κλπ. ὅπως νομίζει ὁ κ. Χ. (ἴδ. ἀπάντησις εἰς τὰ τοῦ Κρουμβάχερ σελίς 769).

Τὸ θέμα τῆς ἐγκυκλίου ἀνάγεται ὁπωσδήποτε εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν σκέψιν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ ποσὸν τῶν δανείων λέξεων, τῶν ἀγνώστων εἰς τὸν λαόν, εἶναι σεβαστὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ποσὸν τῶν λέξεων, εἴτε τῶν ἀποκλειστικῶς δημοτικῶν εἴτε τῶν κοινῶν καὶ εἰς τὰς δύο γλώσσας. Ἄν δὲ ἐπρόκειτο περὶ θέματος ἀναφερομένου εἰς τὴν καθαρῶς ἀφηρημένην σκέψιν π. χ. περὶ χώρου καὶ χρόνου, τότε τὸ ποσὸν αὐτὸ θὰ ἐδιπλασιάζετο, θὰ ἐτριπλασιάζετο ἴσως, ἀναλόγως δὲ πρὸς τοῦτο θὰ ἠϋξανε καὶ ἡ μῆνις τοῦ κ. Σκιᾶ. Τοῦναντίον ὅμως, ἂν ἡ ἐγκύκλιος ἐπραγματεύετο θέμα, διὰ τὸ ὁποῖον θὰ ἤρκει ὁ πυρὴν τῆς δημοτικῆς, τότε ἐπειδὴ θὰ ἔλειπον τὰ: εἰδικός, ἰδιωτικὴ, ἡ μέθοδος, πειραματικὰ κ. τ. ὅ. καὶ ἐπειδὴ μία ἢ δύο, ἴσως δὲ οὐδεμία λέξις θὰ προσέκρουε εἰς τὴν γραμματικὴν τῆς δημοτικῆς, καὶ ἡ ἀντίδρασις τῶν εἰδικῶν δὲν θὰ ἐξηγείρετο, οὐδὲ θὰ ἐτάραττε τοὺς κύκλους τῶν ἡ τυχὸν αἰτ. μαθητὰς καὶ τὸ διδάσκονται. Κρίμα τοῦ δὲν ἐγράφη ἡ προκήρυξις εἰς τὴν καθαρεύουσαν, διότι τότε δὲν θὰ ἐθολώνοντο τὰ νερὰ καὶ δὲν θὰ ἐρρίπτετο τὸ μεγάλο ἐκπαιδευτικὸν ζήτημά μας εἰς τὸν γλωσσικὸν ἀνεμοστρόβιλον, ὅπου τόσαι δυστυχῶς προλήψεις ὑπάρχουν.

ΙΟ. ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ

Μᾶς μένει ἡ καθαρεύουσα, τὴν ὁποίαν κάκιστα κατὰ τὸν κ. Σκιᾶν ἐν μέρει δὲ καὶ τὸν κ. Χ. ὀνομάζομεν ξένην πρὸς τὴν ζωὴν γλῶσσαν «διότι μόνον γλωσσικὰ τινα στοιχεῖα αὐτῆς οἶα τὰ ποῦς καὶ οὖς καὶ ὕδωρ εἶναι ἀπηρχαιωμένα καὶ ἀσυνήθη ἐν τῇ καθημερινῇ χρήσει, ὅπως συμβαίνει εἰς πᾶσαν γραφομένην γλῶσσαν». Ἡ γλῶσσα ὅμως αὕτη, ἡ μᾶλλον αἱ γλῶσσαι, διότι εἶναι πολλαί, (τοῦτο δύναται καθεὶς νὰ ἐννοήσῃ, ὅταν ἀναγνώσῃ μὲ προσοχὴν τὴν γλῶσσαν τῆς παρούσης μελέτης, ἀπὸ τὴν ὁποίαν λείπει μόνον ἡ ἄγαν ἀρχαϊκὴ) ἔχει τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πυρῆνος δηλ. τῶν λέξεων ποῦ ἀνάγονται εἰς τὸν φυσικὸν βίον, διάφορον ἀπὸ τὸν πυρῆνα τῆς δημοτικῆς. Διότι δὲν

υπολογίζονται μόνον αἱ λέξεις διαφόρου ρίζης π. χ. ἰχθὺς-ψάρι, κύων-σκυλί κλπ. ἀλλὰ καὶ τὰ πάμπολλα: ὁ δοὺς-δόντι, πίπτω-πέφτω, ὄνυξ-νύχι κλπ. ὅπου αἱ φωνητικαὶ ἀλλοιώσεις εἶναι τοιαῦται, ὥστε παραμορφώνουν τελείως τὴν λέξιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι μεγάλος ἀριθμὸς λέξεων εἶναι κοινὸς καὶ εἰς τὰς δύο, τὸ τυπικὸν ὅμως τῆς καθαρευούσης, ἢ φωνητικὴ καὶ ἡ σύνταξις, δηλ. ὁ χαρακτήρ, ἢ ψυχὴ μιᾶς γλώσσης, ἔχουν παρὰ τὰς ἐλαχίστας ὁμοιότητας, τόσῃν μεγάλῃν διαφορᾷ ἀπὸ τὸ τυπικόν, τὴν φωνητικὴν καὶ τὴν σύνταξιν τῆς δημοτικῆς, ὥστε μόνον ἢ πρόληψις καὶ τὸ πείσμα δύναται νὰ ἀρνηθῇ ὅτι ἔχομεν ἐμπρὸς μας δύο γλώσσας:

Καθαρεύουσα

Γ' Κλίσις. Νύξ, ἐλπὶς, χεῖρ, πούς, κῦμα, ζάχαρις - εως, γείτων, ἄρχων, μήτηρ, γυνή - γυναικὸς - τῇ γυναικί - τὴν γυναῖκα ὡ γύναι!

Αἱ γυναῖκες - τῶν γυναικῶν - ταῖς γυναῖξιν - τὰς γυναῖκας.

Α' Κλίσις. Ὁ πολίτης - ὁ ταμίας τοῦ - οὔ, τῷ - ἡ - α, τὸν - ἡν - αν κλπ. πολῖτα!

Τιμὴ, χώρα - ας, θάλασσα - θαλάσσης. Πληθ. - αι, - ων, - αις, - ας.

Β' Κλίσις. Ὁ καιρὸς - οὔ - ῶ - ὄν - έ, οἱ - ὧν - οἷς - ούς.

Τὸ μῆλον, τοῦ - ου, - ω - τὰ μῆλα, ων - οἱς.

Δημοτικὴ

Α' Κλίσις. Ἡ νύχτα, ἐλπὶς, ἡ ζάχαρις - τῆς ζάχαρις, ὁ γείτονας, ὁ ἀρχοντας, ἡ μητέρα.

Ἡ γυναῖκα - τῆς γυναῖκας - (σ)τὴ γυναῖκα, γυναῖκα - οἱ - στίς - τίς γυναῖκες - γυναικῶ(ν) - γυναικες!

Ὁ πολίτης - τοῦ - τὸν - πολίτη - πολίτη!

Ὁ ταμίας - τοῦ - τὸν ταμίαν.

Χώρα-ας, θάλασσα-θάλασσας-τὴ θάλασσα. Πληθ. οἱ - τίς θάλασσες-χώρες, ὧ(ν) κλπ.

Β' Κλίσις. Ὁ καιρὸς - οὔ, τὸν - ό, οἱ - ὧ(ν) - ούς.

Τὸ μῆλο - ου - τὰ μῆλα.

Τὸ πόδι - τοῦ ποδιοῦ - τὸ πόδι - τὰ πόδια - τῶν ποδιῶ(ν) - τὰ πόδια - χέρι - νύχι κλπ.

Περιττοσύλλαβα. Χαϊζῆς - ἦδες, ψωμᾶς - ἄδες, παποῦς - παποῦδες, καφές - καφεδες - ἄλεποῦ - ἄλεποῦδες - τὸ κύμα - τοῦ κυμάτου.

Ἡ τρίτη κλίσις τῆς καθ. δὲν ὑπάρχει εἰς τὴν δημοτ. τὰ τριτόκλιτα ἔγιναν ἢ πρωτόκλιτα ἢ οὐδ. δευτερόκλιτα. Τὰ πρωτόκλιτα τῆς δημ. φυλάττουν τὸ φωνῆεν τῆς ὀνομ. καὶ εἰς τὴν γενικὴν, ἐπομένως ἐξέλιπεν ἢ διαφορὰ θάλασσα - θαλάσσης καὶ χώρα - χώρας. Εἰς τὸν πληθ. τῶν πρωτοκλίτων ἢ ὄν., αἰτ. καὶ κλητικὴ ἔχουν κατάληξιν - ες

δηλ. τὰ $\left. \begin{matrix} \alpha\iota - \epsilon\varsigma \\ \alpha\varsigma - \alpha\varsigma \end{matrix} \right\} = \epsilon\varsigma.$ κλπ. κλπ.

Ὁ πονηρὸς - ἃ - ὄν
ταπεινὸς - ἢ - ὄν
μικρότερος - τέρα - τερον
ὁ καὶ ἡ ἥσυχος - τὸ ἥσυχον
ἀργίος - ἀργία - ἀργιον

Ὁ πονηρὸς - ἢ πονηρῇ - τὸ πονηρὸ
ταπεινὸς » »
μικρότερος » »
ἥσυχος » »
ἀργίος - ἀργία » »

κλπ.

ἔλεγον - ες - ε - ομεν - ετε - ον
 ἔγραψα - ες - ε - αμεν - ατε - αν
 ἔγραψην - ης - η - ημεν - ητε - ησαν
 ἡγάπων - ἡγάπας - α - ἡγαπῶμεν - ατε - ον
 ἐπολέμουν - εις - ει - οὔμεν - εἵτε - ον
 ἐδήλουν - ους - ου - οὔμεν - οὔτε - ον
 ἐγενόμην - εσο - ετο - ὄμεθα - εσθε - οντο

ἔλεγα - γράφηκα, ἀγαποῦσα - πολεμοῦσα -
 (ἐ)δήλωσα
 ες - ε - αμε - ατε - αν

γινόμευν(α) - ὄσουν(α) - ὅταν(ε) - ὁμαστε -
 ἴσαστε - γίνονταν(ε)

κλπ. κλπ.

Αἱ πλουσιώτατα παραγωγικαὶ καταλήξεις τῆς δημοτικῆς εἰς -
 ἄδα, - αйна, ἄρης, αριά, ἄς, ἰά, ἰλα, μᾶρα, μός, ἰδερός, ὠπός, ἰάρης :
 γλυκάδα, Κώσταйна, περιβολάρης, δεκαριά, ἁμαξᾶς, μαχαιριά, μαν-
 ρίλα, κουταμάρα, γλυτωμός, μαυριδερός, κοκκινωπός, ἄρρωστιάρης
 κτλ. τὰ ὑποκ. γιαγιάκα, Γιαννάκης, παιδάκι, γεροντᾶκος, ἀγγελοῦδι,
 Ἑλενίσα, μανοῦλα, πατερούλης, ἀρχοντοποῦλα κλπ. τὰ μεγεθυντικὰ
 μύταρος, ποδάρα κλπ. λείπουν ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν καὶ τὰ πλεῖ-
 στα δυσκολώτατα ἀντικαθιστῶνται διὰ μιᾶς λέξεως· ἔπειτα σύνθετα
 ὅπως κρυφομυλῶ, καλοτρῶγω κλπ. Συλλογισθῆτε ἀκόμη τὴν φωνη-
 τικὴν καὶ τὴν σύνταξιν, προσέξατε τὰ :

ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐντὸς τῆς οἰκίας
 σὺν τῷ Γεωργίῳ, μετὰ τοῦ Γεωργίου,
 μετὰ τὸν Γεώργιον, παρὰ τῷ Γεωργίῳ,
 παρὰ τὴν οἰκίαν, παρὰ τοῦ βουλευτοῦ,
 ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἐπὶ τοῖς γάμοις,
 περὶ τὸ ζήτημα, περὶ τοῦ ζητήματος,
 ἀπὸ τῆς βουλῆς, ἐδαρύνθην ἀναμένων,
 ἐρωτῶν δύνатаί τις νὰ μεταβῇ εἰς Κ[πολιν]
 ἐγεῖρθεις (ἐκ τῆς κλίνης) ἀπῆλθεν
 (ἐν) ζευγος ὑποποδίων, (μία) λίτρα ζύθου

(μέσα) στὸ σπίτι
 (μαζί) μὲ τὸ Γιώργο, ὕστερα ἀπὸ τὸ
 Γιώργο, στοῦ Γιώργου, κοντὰ στὸ σπίτι,
 ἀπὸ τὸ βουλευτῆ, ἐπάνω στὸ τραπέζι,
 γιὰ τοὺς γάμους, γιὰ τὸ ζήτημα, ἀπὸ τῆ
 βουλή, βαρῆθηκα περιμένοντας

ζωτῶντας πᾶς στὴν Πόλιν
 σηκώθηκε (ἀπὸ τὸ κρεβάτι του) καὶ ἔφυγε
 ἕνα ζευγάρι κάλτσες, μία λίτρα μύτρα

πολλῶν δεινῶν καὶ ἀφορητῶν ἐπιπεσόντων κλπ. κλπ.

καὶ θὰ ἰδῆτε ὅτι ἔχετε ἐμπρὸς σας δύο γλώσσας διαφορετικὰς. Δὲν
 πιστεύω δὲ νὰ παρασυρθῆτε, ὅπως ὁ κ. Σκιαῶς, ἀπὸ τὴν ὁμοίότητα
 ποῦ ἔχει μικρὸν μέρος τοῦ τυπικοῦ τῆς καθαρευούσης — πτώσεις
 τινὲς τῶν ὀνομάτων καὶ ὀλίγοι ῥηματικοὶ τύποι — μὲ τὸ τυπικὸν τῆς
 δημοτικῆς π. χ. ἡ γλῶσσα, ἡ διπλῇ - τῆς διπλῆς, ὁ κακὸς - τοῦ κακοῦ
 - οἱ κακοὶ - τῶν κακῶν - τοὺς κακοὺς, τοῦ φυτοῦ - τὰ φυτὰ, τὸν πα-
 τέρα - οἱ πατέρες, τὸ σῶμα - τὰ σώματα κλπ. ἀγαπῶ - ᾶς - ᾶ - ᾶτε,
 μένω - εις - ει - ετε - ον, ἔμεινα - ε - ατε - αν κλπ. οὔτε ἀπὸ τὸ ὅτι εἰς
 τὸν συνῆθη μикτόν λόγον θὰ προσθέσετε τέσσαρας τύπους αἰ, - ᾶς, -
 εως, - εις καὶ πολλὰς λογίας λέξεις μὲ ξένην φωνητικὴν.

Οἱ εἰδικοί καὶ ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ ἴδουν ἐπιστημονικωτέραν καὶ λεπτομερεῇ ἀνάλυσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ἃς ἔχουν ὀλίγην ὑπομονήν. Ἐντὸς ὀλίγου ἐκδίδεται εἰς ἰδιαίτερον τεύχος μελέτη σχετικὴ ἐξετάζουσα τὸ ζήτημα ὑπὸ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἀπόψεις.

II. ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΣΧΟΛΕΙΟΝ

Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Π. Δ. Σχολείου λέγει ὅτι σκοπὸς τῆς δημοτικῆς παιδείας εἶναι νὰ ἐτοιμάσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε νὰ δύναται νὰ ζήσῃ τὴν σημερινὴν ζωὴν· νὰ τὸν μορφώσῃ πρῶτα ὡς ἄνθρωπον, ἔπειτα ὡς Ἑλληνα πολίτην καὶ νὰ τοῦ δώσῃ τέλος τὰς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν ζωὴν πρακτικὰς γνώσεις καὶ ἱκανότητας. Τὰ σημερινὰ ὅμως σχολεῖα μας δὲν ἐκπληρῶνουν αὐτὸν τὸν σκοπὸν¹. Ἡ δὲ κυριωτέρα αἰτία ποῦ ἀποτυγχάνουν, εἶναι ὅτι περιφρονοῦν τὴν ζωντανὴν μας γλῶσσαν καὶ ἐξοδεύουν 4 ἢ 6 χρόνια εἰς τὴν διδασκαλίαν μιᾶς γλῶσσης ξένης πρὸς τὸν μαθητὴν καὶ πρὸς τὴν ζωὴν.

Ἐμεῖς οἱ δάσκαλοι παίρνομε τὸ παιδί ἀπὸ τὸ σπῖτι του, ὅταν γίνῃ ἐπτὰ χρόνων. Ἡ ψυχὴ του δὲν εἶναι ἄγραφο χαρτί· κλείνει μέσα της ὀλόκληρον μικρόκοσμον. Εἰς τὰ ἐπτὰ χρόνια εἶδε καὶ ἔμαθε τὸ παιδί ὅσα ἴσως δὲν θὰ ἰδῇ οὔτε θὰ μάθῃ εἰς ὅλην τὴν ἐπίλοιπην ζωὴν του. Μεγάλος θησαυρὸς συγκεκριμένων παραστάσεων, τακτοποιημένος σοφὰ ἀπὸ τὴν μητέρα φύσιν εἶνε εἰς τὴν ψυχὴν του ὀλοζώντανος. Ὅλος αὐτὸς ὁ θησαυρὸς ἔχει ὑπαρξῆν καὶ ζωὴν μόνον εἰς τὰς ἀντιστοιχοὺς μητρικὰς λέξεις. Κάθε παράστασιν ποῦ ἐκέρδιζε τὸ παιδί, τὴν ἐκέρδιζε μαζὶ μὲ τὸ σύμβολόν της, τὴν λέξιν. Μὲ τὴν λέξιν ἀπεκρυσταλλώνετο ἡ ἀόριστος καὶ παροδικὴ ἐντύπωσις καὶ ἀποθηκεύετο εἰς τὸ μικρὸ μυαλὸ του κτῆμα ἐς αἰεί. Τὰς λέξεις τὰς ἔμαθε ἀπὸ τὴν μητέρα του, τὸν πατέρα του, ἀπὸ ὅλους ὅσοι τὸ τριγυρίζουν. Τὰς ἔμαθε ἀπὸ τὸ στόμα τους· καὶ εἰς τὸ στόμα τους ἀνθεὶ σχεδὸν ἀμόλυντος ὁ πυρὴν τῆς δημοτικῆς μας· τὸ λεξικόν του, ἡ γραμματικὴ του, ἡ σύνταξις του· ὁργανισμὸς ὀλόκληρος. Μ' αὐτὸν ἐξωτερικεύει ὅλην τὴν ἀθῶαν ψυχὴν του.

¹ Εἰς τῶν πρακτικωτέρων παιδαγωγικῶν δ κ. Π. Π. Οἰκονόμος ἔγραψεν (Ἀθῆναι 24 Ἰουνίου) ὅτι «ἡ ἴδρυσις προτύπου δημ. Σχολείου τώρα φανερώνει μέγαν ἀναχρονισμὸν... διότι ὅσα νομίζει (δ κ. Τοπάλης) ὅτι πρέπει νὰ ὑφηγηθῇ τὸ σχολεῖον τοῦτο, εἶναι πρὸ πολλοῦ εἰρημένα καὶ ἐφηρμοσμένα». Δυστυχῶς ὅμως εἰς οὐδὲνα σεβόμενον τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ἄνθρωπον, ὁ ὅποιος, ὅσῳκις δὲν περιαιτολογῇ, ὑβρίζει τοὺς ἄλλους καπηλικώτατα (ἰδ. Ἐφημ. Σάμπιγξ 13 Ἰουνίου).

Ἔτσι παίρνει ὁ δάσκαλος τὸ παιδί ἀπὸ τὸ σπίτι του. Ποιὰ εἶναι τὴν ὥρην τῆς δουλειᾶς του; Τὸν ἐσωτερικὸν ἐκείνον κόσμον νὰ τὸν ἀναλύσῃ, νὰ τὸν ἐξετάσῃ βαθύτερα, νὰ τὸν ταξινομήσῃ καλύτερα καὶ ἐπάνω εἰς αὐτὸν νὰ δημιουργήσῃ. Νὰ ἐξυψώσῃ τὸ ἀσυνείδητον εἰς συνείδητον καὶ ἀπὸ τὰ γνωστὰ νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ἄγνωστα. Τὸ σχολεῖον εἶναι παντοῦ συνέχεια τοῦ σπιτιοῦ.

Τὸ δικό μας σχολεῖον τί κάμνει; Ἀρχίζει τὴν δουλειὰ του ὡς ἐὰν ἦτο τὸ παιδί ἄψυχη κοῦκλα. Λέγουν ὅτι πρέπει τὸ παιδί νὰ μάθῃ πρῶτα ἀναγνώσιν καὶ γραφήν, δηλ. νέα σύμβολα διὰ τὸν γνωστὸν τοῦ κόσμον. Ἔστω τότε ὅμως «πρέπει τὴν τέχνην αὐτὴν νὰ τὴν μάθῃ ὅσο τὸ δυνατόν μηχανικῶς. Διότι ἐνὸς τοῦ παιδὸς μανθάνει τὰ νέα αὐτὰ σύμβολα ἐπέρχεται ἀναστολὴ εἰς τὴν πραγματικὴν του ἐκπαίδευσιν». Ἀλλὰ «ἡ πρώτη καὶ ἀπαραίτητος συνθήκη διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφήν εἶναι ὅτι τὰ σύμβολα πρέπει νὰ εἶναι νέα μόνον ὡς σύμβολα. Τὸ περιεχόμενον τῶν εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν παλαιῶν σημείων τοῦ νοῦ καὶ τῶν φωνητικῶν μας ὀργάνων ¹», δηλ. εἰς τὴν νοητικὴν καὶ ἀκουστικὴν παράστασιν γάτα προστίθεται τώρα ἡ ὀπτικὴ καὶ γραφικὴ εἰκὼν γάτα. Τὸ σχολεῖον μας ὅμως γράφει γαλῆ, οὖς, ὠὸν κτλ. Ἔτσι ὅχι μόνον ἡ δυσκολία πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γραφῆς καὶ ἀναγνώσεως τετραπλασιάζεται, ἀλλὰ καὶ κατατίθεται ὁ θεμέλιος λίθος τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ τῆς ψευτιᾶς. Τὸ παιδί διαδράζει καὶ γράφει λέξεις ποῦ δὲν καταλαμβάνει, καὶ ἐπαινεῖται, ὅταν ἀναγινώσκῃ καὶ γράφῃ ἀπταιστως πράγματα ἀκατανόητα.

Συγχρόνως ἀρχίζει ἡ ἀποξένωσις ἀπὸ τὴν ζωὴν.

Τὸ βιβλίον σοῦ λέγει ὅτι κάθησαι ἐπὶ βῆθρον, ἀναγινώσκεις καὶ ἀκούεις τὸν διδάσκαλον ὅτι παίζεις εἰς τὰς ἀγνιάς καὶ κάθησαι εἰς οἰκίαν μὲ δροσφὴν, κλίμακα, θύρας καὶ θυρίδας ἢ κλίμαξ ἔχει βαθμίδας, εἰς τὰς θυρίδας εἶναι καὶ ὕαλοι καὶ ἀπὸ τὰς θυρίδας εἰσέρχεται ὁ ἀήρ. Καὶ εἰς τὴν οἰκίαν, τὴν ὁποῖαν στολίζει ἐν κάτοπτρον, ἐν φάσγανον καὶ ἡ ἐρυθρὰ φλόξ τῆς πυρᾶς, μένει πατήρ καὶ μήτηρ· αὐτοὶ κάθηνται εἰς τὴν τράπεζαν καὶ τρώγουσιν ἄρτον καὶ ἰχθὺν ἀρίστην καὶ ὄρουσαν μὲ πέτερι καὶ χῆνα βλακικὴν καὶ πίνουσιν ὕδωρ καὶ οἶνον. Εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τὸν κῆπον σου ὁ νοήμων ἵππος λακτίζει, ὁ ὄνος ὀγκᾷται, ἡ αἰξ μνηκᾷται, ὁ νοημονέστατος κύων μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ὀδόντας ὑλακτεῖ καὶ εἰς τὸν ὀρνιθῶνα κακκάζουσιν αἱ ὀρνιθες. Ὁ κῆπος σου ἔχει κατὰ τὸ ἔαρ ῥοιὰς μὲ πορφυρεὰ ἄνθη καὶ ἰα εὐωδέ-

¹ Φ. Φωτιάδης: τὸ Γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἡ Ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννησις.

στατα· καὶ ἐκεῖ ὁσφραίνεσαι διὰ τῆς ξινός σου τὴν ὁσμὴν τῶν εὐόσμων ἀνθέων. Εἰς τὰ κλαδιὰ τῶν δένδρων ψάλλουσιν ἡ ᾠδικὴ ἀηδὼν, ὁ κόσσυφος, καὶ ὁ τέτιξ. Σοῦ λέγει ἀκόμη ὅτι ὁ λέων βρυχᾷται καὶ ὁ κηρὸς τήκεται· ὅτι τὸ ψεύδεσθαι εἶναι αἰσχρὸν καὶ τυφλὸς εἶναι ὅστις δὲν ἔχει ὀφθαλμούς. Τότε ἀφίνεις τὴν γλαῦκα καὶ τὸν ταῶν καὶ μεταφέρεσαι εἰς τοὺς λειμῶνας ὅπου βόσκουσιν οἱ βόες· ἐκεῖ ἀφοῦ μάθῃς ὅτι ἡ ἔχιδνα εἶναι ὄφις καὶ ἴδῃς τὴν σύριγγα τῶν ποιμένων νὰ τέρπῃ τοὺς ἵππους, σὲ παραλαμβάνει πλήρες φίλτρου καὶ στοργῆς τὸ Β' μέρος τοῦ ἀλφαθηταρίου, τὸ προπαρασκευαστικὸν τῆς λογικῆς ἀναγνώσεως. Τότε ἐπιστρέφεις τὴν μεσημβρίαν εἰς τὴν οἰκίαν, ἀνέρχεσαι τὴν κλίμακα, εἰσέρχουσαι εἰς τὸ μαγειρεῖον, λαμβάνεις ἀπὸ τὸ ῥάφιον ἐν ψωμίον καὶ ἐν λεμόνιον, τὰ θέτεις ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ τὰ κόπτεις διὰ τοῦ μαχαιριδίου. — Ἐνίστε δὲν ὑπάρχει νέφος εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁ οὐρανὸς εἶναι τότε καθαρὸς καὶ σὺ μεταβαίνεις καὶ κάθησαι πλησίον τῆς θαλάσσης, ἣτις ὑαλίζει, βάλλεις ἐν σκολήκιον εἰς τὸ ἄγκιστρον καὶ συλλαμβάνεις ἐν ὀνύριον. Μίαν δὲ ὥραιαν ἡμέραν τῆς ἀνοιξέως λαμβάνεις τὸν πῦλον εἰς τὴν χεῖρα καὶ ἐξέρχεσαι εἰς τὴν ἐξοχὴν. Ὅπου καὶ ἂν στρέψῃς τοὺς ὀφθαλμούς σου, θὰ ἴδῃς ἀνθύλλια, ἀπειθῇ ξηρίφια καὶ πρόβατα, αἷτα βληχῶνται· οἱ κώδωνες οἱ κρεμάμενοι ἀπὸ τῶν τραχήλων αὐτῶν ἠχοῦσιν ὥραιότατα. Παρέκει ἴσεται εἰς μυλωθρὸς καὶ μία ἡμίονος ἀσθμαίνει ξυλοκοπομένη ἀπὸ τὸν ὀνηλάτην. Εἰς δὲ τὸ δάσος δὲν ὑπάρχει ὁ λέων μὲ τὰ κόκκινα ὀμμάτια οὔτε ἡ ἄρκτος μὲ τὰ βραχέα ὄντα· δορκάδες μόνον, τὰς ὁποίας ἀνιχνεύουσιν οἱ κύνες διὰ τῆς ὁσφρήσεως καὶ ὀφείδιά τινα. Ἐκεῖ ἄδει ἡ ἀηδὼν καὶ πανταχοῦ τερετίζει ὁ τέτιξ· μία χελιδὼν συλλαμβάνει εἰς τὸν ἄερα κώνωπας καὶ μυίας καὶ τὰ φέρει εἰς τὰ τέκνα τῆς διὰ νὰ τρώγῃσι καὶ μὴ ἀποθάνωσι τῆς πείνης. Εἰς μύρμηξ δαγκάνει τὸ ποδάριόν σου, ὦ ἀπρόσεκτον παιδίον! Ἐξέρχεσαι λοιπὸν ἐκ τοῦ δάσους, βλέπεις τὸ στοργγύλον φεγγάριον, ἐπιστρέφεις εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἀνακραῖεις πλήρες χαρᾶς «**μητέρα μου γλυκεῖα, γλυκεῖα!**»¹.

Καὶ σὺ, φτωχὸ παιδί, ἀφοῦ καθίσῃς στὸ θρανίον σου καὶ διαβάσῃς καὶ ἀκούσῃς καὶ τὸ δάσκαλό σου, σχολάζεις τὸ μεσημέρι, βγαίνεις καὶ παίζεις στοὺς δρόμους, πᾶς στὸ σπίτι σου, ἀνεβαίνεις τὴ σκάλα, ἀνοίγεις τὴν πόρτα καὶ σὲ ὑποδέχεται μιὰ μητέρα ἢ ἕνας πατέρας. Κάθουσαι μαζὶ τοὺς στὸ τραπέζι, τρῶς ψωμί, ῥέγκια, ψάρι, χέλι,

¹ Ὁλος ὁ λεξιλογικὸς πλοῦτος καὶ ἀρκεταὶ ἰδέαι ἐλήφθησαν ἀπὸ τὰ Ἀλφα-βητάρια τοῦ Χ. Παπαμάρκου.

νόστιμη χήνα, ρύζι με πιπέρι και πίνεις καθαρό νερό. 'Ρίχνεις ύστερα τὰ κόκκαλα στὸ ἐξυπνότατο σκυλί σου καὶ βλέπεις πῶς δείχνει τὰ κοφτερὰ δόντια του σὲ ὅποιον θελήσῃ νὰ τοῦ τὰ πάρῃ καὶ γαυγίζει. 'Ακοῦς τίς κότες σου νὰ κακκαρίζουν, κατεβαίνεις στὸ κοτέτσι, παίρνεις ταῦτά καὶ παραμερίζεις μὴ κλωστήσῃ τὸ ἄλογο. Στὸ περιβόλι σου ἀνθίζουν οἱ ροϊδιές κ' οἱ μενεξέδες. Στὰ δέντρα κελαῖδει τὸ ἀηδόνι, τὸ κοτσύφι καὶ ὁ τζίντζηρας. Κάπου κάπου ἀκοῦς τὸ γαῖδουρι νὰ γκαρίζῃ καὶ τὸ κατσικάκι νὰ βελάζῃ. 'Ανοίγεις τὸ παράθυρό σου καὶ ὁ δροσερὸς ἀέρας σοῦ φέρνει τὴ μυρουδιά τῶν λουλουδιῶν. Βλέπεις πέρα τὴ θάλασσα νὰ γυαλίζῃ σὰν καθρέφτης, κατεβαίνεις στὸ ἀκρογιάλι, παίρνεις σκυλῆκι γιὰ δόλωμα, τὸ περνᾷς στὸ ἀγκίστρι σου καὶ σὲ λίγο ἓνα λαχταριστὸ ψάρι σπαρταρᾷ στὴν ἀμμουδιά. Γελαστὸ σὰν ἀνοιξιάνικη ἡμέρα παίζεις στ' ἀνθοστόλιστα λιβάδια· δίπλα σου βόσκουν ἡσυχὰ τὰ βόδια. Μιὰ πεταλοῦδα κάθῃσε σὲ κάποιον κατακόκκινον λουδοῦδι, τὴν κυνηγᾷς μὲ τὸ καπέλο σου καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃς βρέθηκες μέσα στὸ δάσος. Κάποιον ζαρκάδι κατέθηκε νὰ πιῇ νερὸ κοντὰ στὸ μύλο, ἄκουσε τὰ βήματά σου, τρόμαξε καὶ χάθηκε σὰν ἀστραπή. Τὰ λαγωνικά τοῦ μυλωνᾶ τὸ μυρίστηκαν καὶ παίρνουν ἀπὸ κοντὰ τίς πατησιές του. Κάποιον φιδάκι γελάστηκε καὶ βγῆκε ἀπὸ τὴν τρύπα του, μὰ τὸ λιθάρι σου τὸ βρῆκε στὸ κεφάλι καὶ τὸ ἄφησε στὸν τόπο. 'Εδῶ πέρα δὲ θὰ σὲ ταραξῇ μούγκρισμα λιονταριοῦ ἢ ἀρκούδας. 'Ενας τσοπάνος παίζει τὴ φλογέρα του, τὰ πρόβατά του βελάζουν καὶ τὰ κουδούνια τους ἀχολογοῦν γλυκά. Τὰ χελιδόνια ἔπιασαν στὸν ἀέρα κουνούπια καὶ μυῖγες καὶ γύρισαν στὴ φωλιά τους. Σὲ λίγο θὰ βραδυάσῃ καὶ οἱ κουκουδάγιες θ' ἀρχίσουν τὸ θρῆνο τους. 'Ο ἀγωγάτης φόρτωσε τὸ ἀλεύρι στὸ πουλάρι του, τὸ δέρνει ἀλύπητα, ἐκείνο ἀνασαίνει βαρειά κάτω ἀπὸ τὸ πολὺ φόρτωμα καὶ τραβᾷ σιγὰ σιγὰ πρὸς τὸ χωριό. Φεύγεις τρεχᾶτο καὶ εἶσαι στὸ σπίτι σου προτοῦ ἀκόμη προβάλλῃ τὸ ὀλοστρόγγυλο φεγγάρι. Καὶ τίς χειμωνιάτικες βραδεῖες κάθεσαι συχνὰ κοντὰ στὸ τζάκι, βλέπεις τὴν κόκκινη φλόγα τῆς φωτιᾶς κι' ἀκοῦς τὴν κυροῦλα νὰ λέῃ γιὰ τὸ γιαταγάνι τοῦ παπποῦ σου, πόσο αἶμα ἔχυσε. — Δυὸ κόσμοι· ὁ ἓνας πραγματικός, ζωντανός, ἀρμονικὸς καὶ *χυδαῖος*, ὁ ἄλλος ψεύτικος, νεκρός, πλήρης «*ὄγκου, σεμνότητος καὶ εὐγενείας*».

*'Ετσι σπίτι καὶ σχολεῖον, σχολεῖον καὶ κοινωνία στήνουν πόλεμον ἀμείλικτον. Τοὺς ζωντανοὺς μόνον τὰ ζωντανὰ ἐλκύουν· τὸ παιδί μυρίζεται τὴ μοῦχλα, βαρύνεται, σιχαίνεται, μισεῖ τὸ σχολεῖον, τὸ βιβλίο του, τὸ δάσκαλό του. Μὲ τὰς λέξεις ὅμως αὐτὰς ἀπλώνεται

Ένας πέπλος σκοτεινός μεταξύ τῶν ματιῶν τοῦ παιδιοῦ καὶ τῶν πραγμάτων. Χάνεται πλέον ἢ συγχρόνως ἀπαστράπτουσα λάμψις λέξεως καὶ ιδέας. Ἐνθυμηθῆτε τί εἶπομεν ἀνωτέρω περὶ νεκρᾶς καὶ ζωντανῆς γλώσσης· πῶς καὶ σὲ μᾶς ἀκόμη ποῦ ἀνακατευόμεθα διαρκῶς μὲ τὰ βιβλία αἱ λέξεις αὐταὶ προκαλοῦν τὰς ἀντιστοιχοῦς παραστάσεις σκοτεινὰς καὶ ὁμιχλώδεις. Συλλογισθῆτε τώρα τὸ παιδί τῆς πρώτης καὶ δευτέρας, τρίτης καὶ τετάρτης τάξεως, ὁπότε πλέον ὅλος ὁ πυρὴν τῆς γλώσσης μας ἀλλάσσει ἢ παραμορφώνεται καὶ εἰς τὰ χεῖλη τοῦ διδάσκοντος. Καὶ αἱ λέξεις ἀκόμη, αἱ ὁποῖαι μεμονωμέναι ἀκουόμεναι μᾶς παρουσιάζουν τὸ πρᾶγμα ζωντανόν, ὅταν συνδεθοῦν εἰς προτάσεις κλπ. διαδέχονται ἀλλήλας μὲ τόσῃ ταχύτητά, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ προκαλέσουν τὰς ἀναλόγους παραστάσεις μὲ ὅλην τὴν ζωρότητα καὶ τὴν φυσικὴν των δύναμιν. Τὴν ταχύτητα τῶν λέξεων τὴν πληρώνομεν ἀκριδᾶ μὲ τὴν ἀπώλειαν τῶν ζωντανοῦ χρωματισμοῦ τῶν παραστάσεων· ἔχομεν μόνον τὰς σκιάς των καὶ ἔτσι ὁ λόγος παίρνει κάποιαν ἀσάφειαν. Αὐτὸ γίνεται, ὅταν αἱ λέξεις καὶ ἡ σύνδεσίς των εἶναι ζωντανή. Ὅταν ὅμως ὁ λόγος ἀποτελεῖται ἀπὸ λέξεις, αἱ ὁποῖαι, διὰ νὰ προκαλέσουν τὴν ἀντίστοιχον παράστασιν ἔχουν ἀνάγκη διαμέσου τινός, ὅπως π.χ. ἰχθὺς τοῦ ψάρι κλπ. τότε ἡ ἀσάφεια φθάνει εἰς τὸ ζενιθ καὶ ὁ λόγος οὔτε σκιά πλέον δὲν εἶναι. Τὰ πράγματα δὲν καθρεφτίζονται σ' αὐτόν, τὰ θαμποδλέπει μόνον τὸ παιδί σὰν ἀμυδρότατες σκιές. Τί σύγχυσις καὶ βλάβη γίνεται εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του, καθεὶς τὸ ἐννοεῖ. Οὔτε τὸ βιβλίον, οὔτε ἡ διδασκαλία, ὅπου γίνεται σὲ τέτοια γλῶσσα — καὶ δυστυχῶς αὐτὸ εἶναι ὁ κανὼν — δύναται νὰ εἶναι παραστατικὴ, ζωντανή.

Τὸ ἀξίωμα τῆς παιδαγωγικῆς «ἀπὸ τὰ γνωστὰ εἰς τὰ ἄγνωστα» τὸ τροποποιεῖ τὸ σχολεῖον μας ἔτσι· «ἀπὸ τὴν γνωστὴν λέξιν ἐνὸς πράγματος εἰς τὴν ἄγνωστον λέξιν τοῦ αὐτοῦ πράγματος: Τὸ βῆδι γίνεται βῶδιον, τὸ βῶδιον λέγεται καὶ βοῦς κτλ.» Μὲ τὰς λέξεις ὅμως αὐτὰς δίδομεν εἰς τὸ παιδί ἕνα κόσμον ἐντελῶς ξένον πρὸς τὸν ἰδικόν του· ἄλλη γραμματικὴ πολυπλοκωτάτη, ἄλλος τρόπος συναρμολογήσεως τῶν ἐννοιῶν, ποῦ δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον ἐδοῦλευν ὡς τὰ τώρα ὁ ἐγκέφαλός του. Κλίσεις ὀνομάτων, ἐγκλίσεις, συντάξεις, γίνονται τώρα σκοπὸς τῆς διδασκαλίας. Καιρὸς γὰρ πράγματα δὲν μένει. Ποῦ νὰ εὑρῇ ὁ δάσκαλος — τὸ τραγικὸν αὐτὸ θῦμα — καιρὸν νὰ τοῦ ἀναπτύξῃ τὸ παρατηρητικόν, νὰ ἐξετάσῃ μαζὶ μὲ τὸ παιδί π.χ. τὴ γάτα βαθύτερα, ἀπὸ βιολογικῆς ἀπόψεως, ποῖαν αἰτιώδη σχέσιν ἔχουν τὰ μέρη τοῦ σώματος πρὸς

ἄλληλα, πρὸς τὸ ὅλον καὶ πρὸς τὸ περιβάλλον κτλ. κτλ. Διὰ, μετὰ, παρὰ, κατὰ, περὶ, ἐπὶ, ὑπέρ, ἐντός, ἐκτός, σὺν κλπ. κλπ. Ἡ γαλῆ, τῆς γαλῆς, τῇ γαλῇ, ταῖς γαλαῖς. Τὸ οὖς, τοῦ ὠτός, ὧ ὦτα θέλετε χρόνια καὶ χρόνια!

Ἔτσι ὁ καιρὸς χάνεται. Δὲν εἶναι ὅμως μόνον ἡ ἀπώλεια τοῦ πολυτίμου καιροῦ. Τὸ παιδί, ὅταν πῇγε εἰς τὸ σχολεῖον ἤξερε νὰ ἐξω-
τερικεύῃ τὸν ἐσωτερικὸν τοῦ κόσμου θαυμάσια. Ὅταν ἐπισκεφθῇς τὴν
γῆν ἢ θῆν τοῦ δημοτικοῦ, θὰ ἰδῇς ὅτι τὸ παιδί αὐτὸ ἔχασε κάθε φυσι-
κότητα· δὲν ἤμπορεῖ πλέον νὰ ὁμιλήσῃ ἐλεύθερα. Ἀλλὰ πῶς τὸ θέλεις
ἐλεύθερο; Ἡ ἰδική του γλῶσσα εἶναι χυδαία καὶ ἡ χρήσις της ἀπα-
γορεύεται· τὴν γλῶσσαν τοῦ βιβλίου οὔτε ὁ δάσκαλός του ὁμιλεῖ,
παρὰ μόνον ὅταν διδάσκη, οὔτε τὰλλα παιδιά, οὔτε τὸ σπῖτι, οὔτε ἡ
κοινωνία. Πρέπει νὰ τὴν μάθῃ μόνον ἀπὸ τὸ βιβλίον καὶ τὴν γραμ-
ματικὴν. Αὐτὸ ἐγένετο εἰς τὸν μεσαιῶνα. Τώρα ὅμως μόνον ἀπὸ βιβλίον
καὶ γραμματικὴν δὲν μαθαίνει τὸ παιδί μίαν γλῶσσαν. Ἐνῶναι λέξεις
νεκραί, ξένον τυπικὸν νεκρόν, ξένη σύνταξις νεκρά. Ἡ οὐσία θυσιάζ-
εται εἰς τὴν λέξιν καὶ εἰς τὴν εὐρεσιν καταλλήλου λέξεως σπα-
ταλάται ὅλη ἡ προσοχή του. Ὅμιλεῖ καὶ σοὺ δίδει λέξεις· ἡ
ψυχή, τὸ αἶσθημα κοιμάται· μόνον τὸ μικρὸ μυαλὸ βασανίζεται.

Ἔτσι συνηθίζει νὰ βλέπῃ τὰς λέξεις ὡς ἰδιαιτέραν ὄντοτητα, εἰς
αὐτὰς ἀφιερώνει ὅλην τὴν προσοχὴν του καὶ τὸ παρατηρητικὸν του
σκοτώνεται. Κοίτα τὰς ἐκθέσεις. Εἰς καμμίαν δὲν θὰ διακρίνῃς τὴν
ἰδιοφυῖαν του, τὴν ἀτομικότητά του. Αἱ ἐκθέσεις ὅλης τῆς τάξεως
εἶναι σὰν νὰ βγῇκαν ἀπὸ τὸ ἴδιο καλοῦπι, ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ δασκά-
λου. Τὸ μόνον ποῦ ἤμπορεῖς νὰ ἰδῇς καὶ διορθώσης εἶναι λεκτικόν,
τυπικὸν καὶ σύνταξις. Σιγὰ σιγὰ συνειθίζει εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα· καὶ
αὕτῃ, ἂν δὲν ἀνθίσταται ἡ δυνατὴ φύσις τοῦ παιδιοῦ, τὸ παρακολου-
θεῖ εἰς ὅλην τὴν ζωὴν του. Φεύγει ἀπὸ τὸ δημοτικὸν καὶ τὴν γλῶσ-
σαν, τὸν μόνον σκοπὸν τοῦ σχολείου μας, δὲν τὴν ἔμαθε· τὸ μόνον
ποῦ ἔμαθε εἶναι νὰ μισῇ τὸ βιβλίον. Βιβλίον ὅμως «θὰ πῇ κυκλοφορία
τῆς σκέψεως μέσα σ' ἓνα λαό, θὰ πῇ αἱματοφόρο ἄγγετο ποῦ διοχε-
τεύει τὴν πνευματικὴ τροφή, ποῦ πάει νὰ ζωογονήσῃ καὶ τὸ τελευ-
ταῖο κύτταρο τοῦ ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ νὰ τὸ ἐμποδίσῃ νὰ πέσῃ στὸν
ὕπνῳ τὸν πνευματικόν».

Ἡ ἀπαίσία περὶ τὴν γλῶσσαν πρόληψις ἐπισήμων καὶ ἀνεπισήμων
ἀπέκλεισαν ἀσυναίσθητως ἀπὸ ὅλα τὰ σχολεῖα κάθε ἐθνικὴν πνοήν.
Διότι ἡ γλῶσσα εἶναι ὁ φορεὺς τῶν νοημάτων καὶ αἰσθημάτων ἐκεί-
νων ποῦ τὴν λαλοῦν, εἰς δὲ τὴν δημοτικὴν μας ἔχει ἀποκραταλῶ-

σει ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὅπως κανεῖς, τὴν ἱστορίαν του, τὸν πόνον του, τοὺς ἐθνικοὺς του πόθους, τὸ πνεῦμά του. Εἰς τὰ δημοτικά μας τραγούδια, τὰς παραδόσεις καὶ παροιμίας θὰ εὑρετε τὸν χαρακτήρα του καὶ εἰς αὐτὰ θὰ μελετήσετε καὶ δι' αὐτῶν θὰ δώσετε εἰς τὸ παιδί λαχταριστὴν τὴν εἰκόνα τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ. Ὁ κλέφτης καὶ ὁ βασιλεὺς δι' αὐτῶν θὰ σᾶς δώσῃ τὴν ψυχολογίαν του καὶ τὴν ψυχολογίαν τῆς ἐποχῆς του· τὸν τρόπον τῆς ζωῆς του, τὴν λατρείαν πρὸς τὴν φύσιν, τὰ ῥεμάτα του εἰς τὸν πόλεμον, τὴν ἀγωνίαν του: *Τοῦρκοι βασταῖτε τὰ ῥεμάτα λίγο νὰ ξανασάνω*, τὰς ἐλπίδας του: *Σώπασε, κυρὰ Δέσποινά...* Ὡραιότερα ἀκόμη θὰ σᾶς ὁμιλήσῃ με παραδόσεις ὅπως ὁ μαρμαρωμένος βασιλεὺς, τὸ κυπαρίσι κ.τ.λ. Τὰ τραγούδια τῆς Ξενητεῖας θὰ σᾶς δώσουν τὴν μοναδικὴν ἀγάπην πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν χῶμα, τὰ μοιρολόγια του τὴν λατρείαν πρὸς τὴν ζωὴν· καὶ ἡ ἀπλὴ καὶ κλασσικὴ μορφή τῆς δημοτικῆς ποιήσεως θ' ἀνοίξῃ τὰ μάτια τῶν μαθητῶν σας πρὸς τὴν ἀπλὴν ὡραιότητα τῆς Ἑλλην. φύσεως.

Ἄλλὰ βλέπω τοὺς διδασκάλους μας νὰ ἐξανίστανται· «οἷον δὴποτε διδακτικὸν βιβλίον καὶ ἂν ἀνοίξῃτε, θὰ εὑρητε καὶ δημοτικὰ τραγούδια καὶ εἰς πολλὰ δημοτικὰ σχολεῖα ψάλλουν σήμερα τὰ μαθητικὰ χεῖλη τὸν ἀπλὸν σκοπὸν των» — ψίχουλα ἀπὸ τὸ πλουσιώτερον τραπέζι τοῦ κόσμου σκορπισμένα καὶ αὐτά, ἰδίως ἀπὸ τὴν πρωτοβουλίαν μερικῶν δημοδιδασκάλων, ἐδῶ κ' ἐκεῖ μέσα σὲ ὀνακάνθας! Τὸ κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά μέσα σὲ χίλια ποῖος κάμνει τὰ φυτὰ — καὶ διατηρεῖ αὐτά, τίς διδάσκει τὸ πουλάκι κλπ. καὶ ἕνα τραγοῦδι τοῦ Διάκου μέσα σὲ τόσα χασάπικα, πατριωτικὰ δῆθεν, ἄσματα

Εἶμαι Ἑλλήν τὸ καυχῶμαι

ξεύρω τὴν καταγωγὴν μου...

καὶ ἄλλα παρόμοια. Ἔτσι μόνον κάποια ἀνάνησις ἀφίνεται νὰ γεννηθῇ εἰς τὸν παιδικὸν ἐγκέφαλον ἄλλου κόσμου πραγματικοῦ. Ἐνῶ τὸν κόσμον αὐτὸν πρέπει νὰ τὸν γνωρίσῃ τὸ παιδί κατὰ βάθος, διότι εἶναι ὁ ἰδικὸς του κόσμος, ὁ κόσμος τοῦ ἔθνους του. Εἰς αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ θὰ κερδίσῃ καθὼς εἶπομεν τὸ παιδί ζωντανὴν εἰκόνα τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ. Καὶ τὰ παιδιά, καὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀκόμη, πρέπει νὰ κερδίσουν εἰκόνας ὁλοκλήρων ἐποχῶν.

Ἐνθυμεῖσθε ἴσως τί ἔγινε πρὸ δύο ἐτῶν καὶ πῶς ἐκινδύνευσε ἡ πατρίς ἐξ αἰτίας ἑνὸς ἀθώου ποιήματος τοῦ κ. Δροσίνῃ γραμμένου εἰς τὴν δημοτικὴν! Οἱ Νεοέλληνες ποιηταί, ἀκόμη καὶ τοῦ 21, ποῦ τραγούδησαν γιὰ τὰ παιδιά μας, ἔχουν ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τὰ σχολεῖα μας. Μόνον τὸ *Στῶν Ψαρῶν τὴν ὁλόμαυρη ῥάχη* καὶ δύο τετράστιχα

τοῦ Ὑμνου τοὺς πετοῦν ἔτσι κατὰ συνθήκην. Τὰ ἄλλα... ἐκὰς οἱ βέβηλοι... Καὶ τί πλοῦτος συναισθημάτων, ἰδεῶν καὶ ἁρμονίας μένει ἔτσι ἀχρησιμοποίητος! Γιατί θὰ κινδυνεύσῃ βέβαια ἡ πατρίς, ἂν ἡ Ἑλληνοποῦλα συγκινηθῇ μὲ τις γυναικες τοῦ Ζαλόγγου, τις ἀντρογυναικες τοῦ Μεσολογγιοῦ καὶ τῇ Σουλιώτισσα ποῦ μοιρολογεῖ

βαθὺς ὁ λάκκος π' ἀνοίξε καὶ κλεῖ τὸ γίγαντά μου... καὶ τὸ Ἑλληνόπουλο θὰ χάσῃ τὰς 100 λογίας λέξεις, ἂν ἀφήσωμε τὸν ποιητὴ μας νὰ τοῦ εἰπῇ τί μεγαλεῖο ἐλαχτάριζε μέσα του, ὅταν ἄκουγε ἀπὸ τῇ Ζάκυνθο τὰ κανόνια τοῦ Μεσολογγιοῦ...

Ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς θὰ σᾶς δώσῃ τὸ κλειδί διὰ νὰ εἰσαγάγῃτε τὸ παιδί εἰς τὸν Βυζαντιακὸν καὶ προπάντων τὸν Ἀρχαῖον Ἑλληνισμόν. Εἶναι ἀδύνατον καὶ ὁ μαθητὴς τοῦ Γυμνασίου ἀκόμη νὰ καταλάβῃ ὅπως πρέπει, νὰ αἰσθανθῇ τὸν Ὅμηρόν του, ἂν δὲν ξέρῃ τὸν νέον Ὅμηρον, τὸν Λαόν του· οὔτε θὰ αἰσθανθῇ ὅπως πρέπει τὴν ἀπλὴν μορφὴν τῆς ἀρχαίας Τέχνης χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς Τέχνης τοῦ Νεοελληνικοῦ Λαοῦ. Ἀκόμη καὶ ἡ ὁμορφιά, ἡ δύναμις, ὁ πλοῦτος τῶν μεταφορῶν, ἡ πλαστικότης κλπ. τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἀδύνατον νὰ γίνουν αἰσθητά, χειροπιαστά, ἂν δὲν στηριχθοῦν εἰς τὴν σύγκρισιν καὶ τὴν μελέτην τῆς δημοτικῆς μας κλπ. κλπ. Γι' αὐτό, προσθέσατε ἀκόμη καὶ τὴν ἀνιαρὰν καὶ βέβηλον μετάφρασιν τῶν κλασσικῶν μας, ὁ ἀρχαῖος κόσμος καὶ ἡ συνέχειά του, ἡ ἀλλαγὴ τῆς μορφῆς του, ὁ Βυζαντιακὸς καὶ ὁ Νέος — ἐδῶ εἶναι ἡ ἐνότης — μένει κλεισμένος καὶ διὰ τοὺς ἀποφοίτους τῶν Γυμνασίων μας.

Πολλοὶ ἔτσι ἀντιλαμβάνονται τὴν σχέσιν γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ σχολείου.

12. SYMBAINEI KAI EIS THN GERMANIAN...

Πολλοὶ ὁμως ἀντιτείνουν ὅτι αὐτὸ γίνεται καὶ εἰς ἄλλα πλέον πολιτισμένα μέρη. Ἄν καὶ τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ μᾶς θυμίζει τὴν ἀλεποῦ ποῦ ἔκοψε τὴν οὐρά της, μόλα ταῦτα δὲν κρίνομεν ἄσκοπον νὰ τονίσωμεν ὅτι τόσοι εἰς τὴν Γερμανίαν, ὅπου διαμερίσματα δλοκλήρα λαλοῦν διάλεκτον ἐντελῶς διάφορον τῆς ἐπισήμου Γερμανικῆς, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἑλβετίαν πρὸ καιροῦ ἐγεννήθη παρόμοιον ζήτημα, πῶς δηλ. πρέπει νὰ γίνεται ἡ μετάφρασις ἀπὸ τὰς διαλέκτους εἰς τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν. Πρὸ καιροῦ ἐτέθη ὑπὸ διδασκαλικοῦ συλλόγου τὸ ἐρώτημα «*ποίαν βλάβην ὑφίσταται τὸ σχολεῖον ἐκ τοῦ ὅτι ἡ μητρικὴ γλῶσσα τῶν παιδιῶν μας εἶναι διάφορος ἀπὸ τὴν γραφομένην*». Καὶ τῶν πλείστων ἀπαντήσεων τὸ πνεῦμα ἦτο ὅτι ἡ

διδασκαλία τῆς γραφομένης πρέπει νὰ στηρίζεται εἰς τὴν τῆς διαλέκτου. Πολλὰ ἀκόμη ἀναγνωστικὰ βιβλία ἐγράφησαν διὰ τῶν ὁποίων σκοπεῖται νὰ γίνῃ μεθοδικὴ ἢ μετὰβασις ἀπὸ τῶν διαλέκτων εἰς τὴν ἐπίσημον Γερμανικὴν, ὑπὸ σοβαρωτάτου δὲ παιδαγωγοῦ ὑπεστηρίχθη ὅτι πρέπει νὰ γράφονται τὰ Ἀναγνωστικὰ τῶν δημοτικῶν Σχολείων εἰς τὴν διάλεκτον τῶν μαθητῶν. Δυστυχῶς εἰς τὸ ἐρημικὸ μοναστήρι ὅπου μένω δὲν μὲ συνοδεύουν τὰ σχετικὰ βιβλία διὰ νὰ ἀναφέρω τὰ ὀνόματα τῶν παιδαγωγῶν καὶ γλωσσολόγων. Ἀλλὰ οὔτε τὰ ὀνόματά των, οὔτε καὶ ἡ γνώμη των μᾶς ἐνδιαφέρουν τόσον, ἀφοῦ ἔχομεν χειροπιαστὴν τὴν διαφορὰν ἐμπρὸς μας. Ἐκεῖ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα, καὶ ἡ Γερμανικὴ καὶ ἡ Γαλλικὴ κλπ., τὴν ὁποίαν πρόκειται νὰ μάθουν οἱ ἰδιαιτέραν διάλεκτον λαλοῦντες, εἶναι γλῶσσα λαλουμένη πάντα καὶ παντοῦ ἀπὸ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους τόσον εἰς τὸν καθημερινόν των βίον, ὅσον καὶ εἰς τὸν ἐπιστημονικόν καὶ τὸν ἐπίσημον. Διὰ τὸν βόρειον Γερμανὸν *Wir legen das Brot und das Wasserglas auf den Tisch*, καθὼς εἶπομεν, καὶ ὅταν τρώγῃ καὶ ὅταν ὁμιλῇ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ἢ εἰς τὴν Βουλὴν καὶ ὅταν ἀκόμη γράφῃ· τὸ ἴδιο διὰ τὸν Γάλλον. Ἐνῷ ἡμεῖς καὶ σεῖς καὶ ὅλοι μας παντοῦ καὶ πάντα τρώμε ἢ βάζομε τὸ ψωμὶ ἐπάνω στὸ τραπέζι καὶ μόνον ὅταν γράφωμεν ἢ διδάσκωμεν ἢ ὁμιλῶμεν ἐπισήμως θέτομεν τὸν ἄρτον καὶ τὸ ὕδωρ ἐπὶ τῆς τραπέζης. Ἐκεῖ λοιπὸν δὲν πρόκειται περὶ γλώσσης ζώσης μόνον εἰς τὸν κάλαμον τῶν γραφόντων καὶ εἰς ὀλίγα χεῖλη εἰς στιγμὰς ἐπισήμους, ἀλλὰ περὶ γλώσσης ζωντανῆς, διὰ τῆς ὁποίας καὶ μέγα μέρος τοῦ λαοῦ ἀπετύπωσε μὲ τραγούδια κλπ. τὸν χαρακτῆρα του καὶ οἱ κλασσικοὶ ποιηταὶ καὶ δραματικοὶ κ. ἄ. ἐχάρισαν τοὺς θησαυροὺς τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ψυχῆς των. Τὴν ἐπίσημον Γερμανικὴν καὶ Γαλλικὴν θὰ τὴν μάθῃ ὁ Γερμανὸς καὶ ὁ Γάλλος καὶ ὁ Ἑλβετὸς ὅχι μόνον ἀπὸ τὰ βιβλία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ὁμοεθνεῖς του, καὶ ὅχι μόνον διὰ τὰ βιβλία — καὶ τί βιβλία! — ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ζωὴν.

13. ΠΩΣ ΜΑΘΑΙΝΟΥΝ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΜΑΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΓΛΩΣΣΑΝ

Προτοῦ κρούσετε τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, ὁ ὁποῖος ἐπαπειλεῖται κατὰ τῆς φυλῆς μας μὲ τὴν ἵδρυσιν τοῦ προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου, διότι εἰς αὐτὸ θὰ παραμελῇται δῆθεν ἡ ἐπίσημος γλῶσσα μας, ἔπρεπε νὰ ἔχετε ἐξετάσει τί ἀποτελέσματα ἔχουν σήμερα ὡς πρὸς τὴν δύστηνον καθαρεύουσαν τὰ κινδυνεύοντα σχολεῖα. Καὶ τότε θὰ εὐρίσκεσθε εἰς τὴν λυπηρὰν ἀνάγκην ἢ νὰ ζητήσετε μὲ μᾶς γενικὴν ἀναμόρφωσιν ὅλων τῶν σχολείων, ἢ νὰ φωνάξετε βάλτε φωτιά στὰ

τόπια - κάπτε τα... Πηγαίνετε εις μερικά σχολεία και ζητήσατε τήν ἄδεια διὰ 2-3 εὐκολα, ἀπλά και ἀδλαβή πειράματα. Και θὰ ἰδῆτε ὅτι :

Ἀπό μὲν τὰ τετρατάξια δημοτικά ἀποφοιτοῦν κάθε χρόνο τόσαι χιλιάδες Ἑλληνόπουλα και δὲν μαθαίνουν, δὲν κατέχουν περισσοτέρας ἀπὸ 100 λέξεις και ἐλαχίστους τύπους τῆς καθαρευούσης, ποῦ δὲν θὰ χρησιμοποιοῦσιν ποτέ τους και δὲν θὰ μπορέσουν νὰ τὰ θυμηθοῦν οὔτε ὅταν εὑρεθοῦν ἐμπρὸς εἰς ἄνθρωπον μὲ κολάρο διὰ νὰ χάσουν τὴν φυσικότητά τους και γίνουν γελοῖοι. Ἐπισκεφθῆτε ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ σχολεία — τὸ καλῦτερον — και δώσατε ἢ σεῖς ἢ ὁ δάσκαλός τους εἰς τοὺς μαθητὰς τῆς Τετάρτης νὰ σᾶς ἐξηγήσουν ἕνα ἀπλουστάτον κοινωνικὸν ἄρθρον οὐχὶ Μιστριωδλήτου ἐφημερίδος· τὰ μάτια τους θὰ τεντωθοῦν γεμάτα ἀπορία και τὰ στόματα θὰ κλείσουν. Ἴσως δύο-τρεῖς σηκώσουν τὰ χέρια διὰ νὰ ἐρμηνεύσουν μερικὰς λέξεις... Διηγηθῆτέ τους μίαν ἀπλουστάτην παράδοσιν π.χ. «τὰ τηγανισμένα ψάρια» εἰς τὴν καθαρεύουσαν και ζητήσατε ἀπὸ τοὺς πρῶτους μαθητὰς νὰ τὴν ἐπαναλάβουν. Ἐκεῖ θὰ ἰδῆτε τὴν ἀγωνίαν τοῦ παιδιοῦ ποῦ προσπαθεῖ νὰ συγκρατήσῃ και ἐπαναλάβῃ μόνον μερικὰς λέξεις και αὐτὰς κουτσουρεμένες. Ἐὰν δὲ θέλετε και ἀπτοτέραν ἀπόδειξιν, ἀναθέσατε εἰς τὰ παιδιὰ νὰ σᾶς γράψουν τὸ θέμα ποῦ τοὺς διηγηθήκατε. Τὰ γραπτὰ τους δὲν τὰ θέλομεν, διότι τὰ ἔχομεν πρὸ πολλοῦ. Σᾶς τὰ χαρίζομεν και ἴσως φωνάζετε «τὰ παιδιὰ μας εἶναι ἄγλωσσα, δὲν ξέρουν καμμιά γλῶσσα!» Διηγηθῆτε τώρα τὴν ἴδιαν ἱστορίαν ἀπλά, ὅπως ὁμιλεῖτε, εἰς ἕνα παιδάκι, ποῦ νὰ μὴ ἐφοίτησεν ἀκόμη εἰς τὸ σχολεῖον και διὰ τὸ ὅποῖον δὲν ὑπάρχουν ἀκόμη χυδαῖαι λέξεις, ἀλλὰ μόνον χυδαῖα νοήματα, πράξεις και πράγματα. Θὰ τὴν ἐπαναλάβῃ μὲ τὴν κλασσικὴν του ἀφέλειαν και χάριν χωρὶς λάθος κανένα. Ἐὰν δὲ ἦτο δυνατόν νὰ γράφῃ, θὰ τὴν ἔγραφε μὲ ἀνορθογραφίας πολλάς, ἀλλὰ χωρὶς ἀκυρολεξίας, και χωρὶς λάθη εἰς τοὺς τύπους και τὴν σύνταξιν. Ἐπὶ 4 χρόνια ἐδασανίσθησαν οἱ δάσκαλοί τους μὲ τὸν μόνον σκοπὸν νὰ τοὺς μάθουν τὴν καθαρεύουσαν. Ἀπὸ πράγματα δὲν ἔμαθαν ἀπολύτως τίποτε. Ἀποφοιτοῦν χωρὶς νὰ εἶναι εἰς θέσιν οὔτε νὰ διαβάσουν, οὔτε νὰ γράψουν, οὔτε νὰ διηγηθοῦν δύο λόγια, ἄξεστοι ἐντελῶς και ἐπανερχονται εἰς τὴν μητέρα φύσιν, ὅπου **ἐπανευρίσκουν τὴν Ἑλληνικὴν τους ψυχὴν και γλῶσσαν.**

Εἰς τὰς πόλεις ὅμως και κωμοπόλεις, ὅπου ὑπάρχουν ἐξατάξια δημοτικά σχολεία, τὰ παιδιὰ τοῦ Λαοῦ φοιτοῦν ἀκόμη ἐπὶ 2 χρόνια. Και ἐδῶ ἀσυνειδήτως ὁ αὐτὸς σκοπὸς τοῦ σχολείου δηλ. ἡ ἐκμάθησις

τῆς καθαρευούσης. Ἐπαναλάβετε τὸ αὐτὸ πείραμα καὶ θὰ ἔχετε τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Μὲ μίαν ὁμῶς μεγάλην διαφοράν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν λέξεων τῆς καθαρευούσης ἀπὸ 100 ἀνέρχεται εἰς 200, ὁ τῶν τύπων ἐπίσης αὐξάνει, ὁ μηχανισμὸς τῆς ἐπισήμου γλώσσης τείνει νὰ ἐξυψωθῇ ὑπὲρ τὸ κατώφλιον τῆς συνειδήσεως, ἀλλὰ καὶ ὁ γλωσσόδετης γίνεται ἰσχυρότερος, καὶ ἡ σύγχυσις μεγαλυτέρα καὶ ἡ ἀπώλεια τῆς φυσικότητος τοῦ παιδιοῦ εἰς τὸ διηγέσθαι τραγική. Ὑπάρχει ὁμῶς θαυμάσιον μέσον νὰ μᾶς διαψεύσετε. Διηγηθῆτε εἰς τὰ παιδιὰ τῆς 6^{ης} τάξεως ἓνα ἀπὸ τὰ συνήθη σχολικὰ θέματα π. χ. ἓνα μῦθον τοῦ Αἰσώπου εἰς τὴν καθαρεύουσιν. Τὰ περισσότερα θὰ ἐπαναλάβουν τὴν διήγησιν σχεδὸν χωρὶς λάθος· ἀκόμη καὶ νὰ τὴν γράψουν δύνανται πολλὰ χωρὶς λάθος. Νὰ λοιπὸν ποῦ ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου ἐξεπληρώθη! Ο *sancta simplicitas*! Διηγηθῆτε ἀπλᾶ, ὅπως ὁμιλεῖτε, ἄλλο παρόμοιον, ἄγνωστον ὁμῶς εἰς τὰ παιδιὰ, θέμα. Τὸ ἄμεμπτον καθαρεὺν ὕψος, τόσον εἰς τὴν προφορικήν, ὅσον καὶ εἰς τὴν γραπτὴν ἀπόδοσιν ἀρχίζει νὰ σαλατοποιηται ἀπὸ τὰ ⁹⁷/₁₀₀ τῶν μαθητῶν. Ἡ σταθερότης τύπων καὶ λέξεων κλονίζεται· γιατί; Παρατηρήσατε καλὰ τὴν γραπτὴν ἢ τὴν προφορικήν ἀπόδοσιν τοῦ θέματος, ποῦ ἀνεκοινώσατε προηγουμένως διὰ τῆς καθαρευούσης· δὲν θὰ δυσκολευθῆτε νὰ ἀναγνωρίσετε εἰς αὐτὴν τὴν ἱκανότητα τῶν μαθητῶν εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν λέξεων καὶ φράσεων ἰδικῶν σας. Ὅλοι σχεδὸν ἀντέγραψαν ἀπὸ σᾶς, ἀπὸ τὸ στόμα σας· τὸ βλέπετε εἰς τὴν ὁμοιομορφίαν τοῦ ὕψους καὶ τὴν ἑλλειψιν κάθε ἀτομικότητος. Ἐπειτα προσέξατε εἰς τὸ ποσὸν τῶν λέξεων μὲ τὰς ὁποίας κατορθώνεται ἡ ἀπόδοσις τοιοῦτου θέματος. Εἶναι 50-100 λέξεις διαρκῶς ἀνιαιρώτατα ἐπαναλαμβανόμεναι· προσέξατε εἰς τὴν σύνδεσιν τῶν προτάσεων καὶ τῶν περιόδων καὶ θὰ ἀηδιάσετε. Ἀπομακρυνθῆτε τώρα ὀλίγον ἀπὸ τὰ τοιαῦτα θέματα καὶ διδάξατε ἓνα ἀπλούστατον ἱστορικὸν γεγονὸς, **διὰ τὸ ὅποιον ὁμῶς τὸ βιβλίον σιωπᾷ.** Ζητήσατε τὴν ἀπόδοσιν τῆς διηγήσεώς σας ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ παιδιὰ θὰ ἀκούσετε γλώσσαν, πρὸ τῆς ὁποίας ἡ δυστυχὴς καθαρεύουσα, ἂν εἶχε ζωὴν, θὰ ἐτρέπετο εἰς ἄτακτον φυγὴν. Ἐτρεξον καὶ ἐχτύπησον καὶ ἐκτύπησα, ἦλθον καὶ ἦρθαν, ἐπήγαγον καὶ μετέβαινα, ἄρτος καὶ ψωμίον, νῆες καὶ ναῦς καὶ πλοῖα καὶ καράβια ἀτάκτως καὶ ἀγρίως ἐρριμμένα... Ἡ δὲ σύνδεσις τῶν προτάσεων τὸ χρῶμα, ἡ ζωηρότης τῆς διηγήσεως — τότε-τότε-τότε ἢ καὶ-καὶ-καὶ-καὶ ἢ δὲ-δὲ-δὲ... Ἐνας, δύο μαθηταὶ — μέσα εἰς τοὺς 50—θὰ κάνουν ὀλιγώτερα λάθη ἀπὸ τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ προσέξατε πῶς ἡ προσοχὴ καταναλίσκεται εἰς τὴν

δρθότητα τῆς διατυπώσεως καὶ πῶς μόνον ἡ γραμματικὴ δουλεύει καὶ τὸ αἶσθημα κοιμᾶται. Ζητήσατε τώρα τὴν γραπτὴν ἀπόδοσιν τοιοῦτου θέματος καὶ καμαρώστε τί γλῶσσαν ἔμαθαν τὰ παιδιὰ. Πάρτε τα, ἂν τὰ ἀγαπᾶτε, καὶ κάνετε μαζί τους ἓνα ἐξοχικὸν περίπατον· προσπαθήσατε νὰ λησμονήσουν ἐκεῖ ὅτι ἔχουν ἐμπρός των τὸν διδάσκαλον καὶ ἀφήσατε νὰ ξεσπάσῃ ὅλη ἡ παιδικὴ ζωὴ. Τὴν ἐπομένην βοηθήσατέ τα νὰ ξεκαθαρίσουν καὶ συγκεντρώσουν τὰς ἐντυπώσεις των καὶ ἀναθέσατε στοὺς μαθητάς σας νὰ γράψουν κάτι διὰ τὸν χθεσινὸν περίπατον. Ὁ μαθητὴς ποῦ ἀπέδωσε πρὸ ὀλίγου τὸν μῦθον τοῦ Αἰσώπου εἰς καθαρεύουσιν χωρὶς λάθος:

Μίαν φορὰν δύο βάτραχοι ἔζων εἰς μίαν λίμνην. Κατὰ τὸ θέρος ἡ λίμνη ἐξηράνθη καὶ οἱ βάτραχοι ἐξῆλθον πρὸς ἀνέυρεσιν ἄλλης. Εἰς τὸν δρόμον εὗρον ἓν βαθὺ φρέαρ. Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν εἶπε νὰ καταβῶσι, ὁ ἄλλος ἀπήντησε· «ἂν ξηρανθῇ καὶ αὐτὸ πῶς θὰ ἀναβῶμεν»; ¹ Τώρα γράφει:

Τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος ἐξήλθαμεν εἰς περίπατον. Ὅτε ἀνεχωρήσαμεν ἀπ' ἐδῶ ἡ ὥρα ἦτο 2 καὶ τέταρτο· ἦτο ὁμοῦς ὁ καιρὸς συννεφώδης καὶ βροχερός, μέχρι δὲ τῆς οἰκίας τοῦ κ. Κ. ἐπηγαίναμεν μὲ γραμμὴν· ἔπειτα ἐσκορπισθήκαμεν καὶ ἀρχίσαμεν νὰ γελῶμεν μὲ τοὺς συμμαθητάς μας. Κατόπιν ἐπηδήσαμεν ἀπὸ μίαν μάντραν μέσα εἰς τοὺς ἐλαιῶνας, ἀλλὰ ἤρχισαν νὰ μᾶς μαλώνουν καὶ ἐφοβηθήκαμε καὶ τρέχαμε. Τότε ὁ κ. Κ. μᾶς εἶπε ἂν κουρασθήκαμε καὶ τοῦ εἶπαμε ὅτι δὲν ἐκουρασθήκαμε καὶ ἤρχισε νὰ μᾶς λέγῃ νὰ ἀγωνιζώμαστε εἰς τὸ τρέξιμο. Κατόπιν ἐπήγαμε εἰς τὸν ἅγιον Δ. καὶ ἐκαθήσαμε καὶ μᾶς εἶπε ἱστορία περὶ βρυνκολάκων. Ἐπειτα ἐφοβηθήκαμε καὶ τὴν βροχὴν καὶ ἐπιστρέψαμε.

Καὶ ἄλλος:

Τὴν παρελθοῦσαν Τρίτην ἐπήγαμεν περίπατον. Ἡμεθεὶς ὀλίγοι μαθηταί, διότι, ἐπειδὴ ἔβρεχεν, οἱ περισσότεροι μαθηταί δὲν ἦλθον. Ἐκινήσαμεν ἀπὸ τὸ σχολεῖον εἰς τὰς 2 καὶ τέταρτον καὶ ἐπηγαίναμεν

¹ Variation α) Μίαν φορὰν ἔζων ἐντὸς μιᾶς λίμνης δύο βάτραχοι. Κατὰ τὸ θέρος δέ, ἐπειδὴ ἐξηράνθη ἡ λίμνη, ἔφυγον διὰ νὰ εὕρωσι ἄλλην, ὅπως κατοικήσωσι. Κατὰ τύχην δὲ εὗρον ἓν βαθὺ φρέαρ. Ὁ δὲ εἰς εἶπε πρὸς τὸν ἄλλον· ὦ φίλε μου, ἄς καταβῶμεν εἰς τοῦτο τὸ βαθὺ φρέαρ». Ὁ δὲ ἄλλος εἶπεν· «ἂν ὁμοῦς καὶ τοῦτο τὸ φρέαρ ξηρανθῇ πῶς θὰ ἀναβῶμεν;».

β) Μίαν φορὰν ἔζων εἰς μίαν λίμνην δύο βάτραχοι. Ἡ λίμνη αὕτη κατὰ τὸ θέρος ἐξηράνθη. Τότε ὁ εἰς βάτραχος εἶπε εἰς τὸν ἄλλον νὰ φύγουν. Εἰς τὸν δρόμον ἀπήντησαν ἓνα φρέαρ. Τότε εἶπεν ὁ εἰς· «κατεβαίνομεν εἰς αὐτὸ τὸ φρέαρ;» Τότε εἶπεν ὁ ἄλλος· «ἂν καταβῶμεν πῶς θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐξέλθωμεν;».

κλπ. κλπ. κλπ.

σιγά και ὁ κ. Κ. μᾶς ἔλεγεν ὅτι δὲν περπατοῦμεν γλήγορα. Ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ἀμαξωτὸν δρόμον και ἐπηδήσαμεν μέσα εἰς ἓνα κτῆμα και μᾶς ἐφώναξαν νὰ φύγωμεν διότι πατούσαμεν τὰς ἐλαίας. Τότε μετ' ὀλίγον ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ἅγιον Δ. ἐκεῖ ἐκάθην ὁ κ. Κ. εἰς ἓνα πλάτανον και γύρω του ἡμεῖς. Τότε μᾶς εἶπε μίαν ἱστορίαν γιὰ τὸν βρονκόλακαν. Ἐξεκουραστήκαμεν και ἐκινήσαμεν νὰ φύγωμεν. Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σχολεῖον εἰς τὰς 4 παρὰ δέκα. Τότε ὁ κ. Κ. μᾶς εἶπε νὰ πᾶμε εἰς τὰ σπίτια μας. Ἐπεράσαμεν ὥραῖα εἰς τὸν περίπατον ¹.

Ἄν δὲ κερδίσετε τὴν ἐμπιστοσύνην και τὴν ἀγάπην τῶν παιδιῶν ἔτσι ποῦ νὰ μποροῦν νὰ σᾶς μιλήσουν ἐλεύθερα και τοὺς δώσετε ἓνα θέμα παρμένο ἀπὸ τὴ ζωὴ, τότε :

Χθὲς δὲν ἠξεύραμεν τί νὰ παίξωμεν και ἠῦραμεν μὲ ἄλλους συμμαθητάς μου ἓν παράθυρον ἀνοικτόν, και ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἡ πόρτα ἀνοικτὴ, ἐμπήκαμεν ἀπὸ τὸ παράθυρον. Ἐκεῖ εἶχεν ὀλίγον φῶς, διότι τὸ παράθυρον ἦτο ἀνοικτόν, ἀλλὰ μαθηταὶ τινες μᾶς ἐκλείσαν τὸ παράθυρον, και τότε ἦτο πολὺ σκότος, ἀφοῦ δὲν ἐβλέπαμεν τὰ τεῖχη τοῦ δωματίου. Τότε ἀρχίσαμεν νὰ φωνάζωμεν και νὰ πηδοῦμε και συγχρότως ἐσκουντούσαμεν τὸ παράθυρον διὰ νὰ τὸ ἀνοίξωμεν, ἀλλὰ ἐκεῖ ποῦ φωνάζαμεν, ὁ Μ. ἀνοῖξε τὴν πόρταν και ἐβγήκαμεν ἔξω. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἐκάμαμεν μίαν βόλταν, εἶπαμεν « ἄς πᾶμε πάλιν » και ἐπήγαμεν ἀπὸ τὴν πόρτα και τὴν κλείσαμεν. Καὶ πάλιν ὁμοως μᾶς ἐκλείσαν και ἀπὸ τὴν πόρταν και ἀπὸ τὸ παράθυρον. Ἀλλὰ αὐτὸ τὸ δεύτερον ἐπεισόδιον ἐφοβηθήκαμεν περισσότερον, διότι μᾶς ἐφώναξαν ὅτι ὁ κ. Δ. ἔρχεται. Ὅταν ὁμοως ἐμάθαμεν ὅτι ἦτο ψέματα, πάλιν ἀρχίσαμεν νὰ φωνάζωμεν. Ἀλλὰ εἰς τὸ παράθυρον εἶδομεν τὸν κ. Δ. και τότε ἐπήγαμεν εἰς μίαν γωνίαν διὰ νὰ κρυπτοῦμεν, ἀλλὰ ὁ κ. Δ. ἐγέλασεν και τότε ἐβγήκαμεν ἔξω.

Ἄλλ' ἴσως ἀντιτείνετε ὅτι ἔμαθε ὅπως δῆποτε τὸν μηχανισμόν τῆς καθαρευούσης και δύναται νὰ τὸν τελειοποιήσῃ και τὸν χρησιμοποίησῃ ἀργότερον, ὅταν πλουτίσῃ εἰς τὸ λεκτικόν του και ἐμπεδώσῃ και τοὺς τύπους μὲ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἐφημερίδων. Εἶδαμε πῶς ἔμαθε τὸν μηχανισμόν αὐτόν. Ὅλίγαι λέξεις μὲ σωστοὺς καθαρευόντας τύπους και ἄπειρα κωδωνίζοντα Ν προωρισμένα νὰ μασκαρεύουν τὴν γλῶσσαν μας! — Ἐμαθεν ὁμοως νὰ διαβάξῃ και νὰ καταλαβαίνειν και ἔτσι σιγὰ σιγὰ μορφώνεται! Νὰ ἡ ἐπίδρασις τῶν ὧσων ἐδιδάσας, εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς καλυτέρους μαθητάς.

¹ Δὲν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν αἱ ἀνορθογραφίαι και ἡ τελεία ἑλλειψις στίξεως.

Ἔρχεται ἡ ἐσπέρα ἐκάστης ἡμέρας. Ἡ δύσις τοῦ ἡλίου ἀρχίζει νὰ χρυσώνῃ τὰ πέριξ τῆς πόλεως βουνά. Τότε ἐπέρχεται ἡ νύξ καὶ κάθε ἐργάτης πηγαίνει εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἐπισκευάζουσι τὴν τράπεζαν καὶ τὰ πάντα εἶναι ἔτοιμα πρὸς δεῖπνον. Τὰ τοιαῦτα συμβαίνουν καὶ εἰς ἡμᾶς. Ἀφοῦ τελειώσωμεν τὸ φαγητόν... πηγαίνομε εἰς τὸ ἄνωθεν μέρος τῆς οἰκίας μας ὅπως κοιμηθῶμεν μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου... Ἀφοῦ παρέλθῃ ἡ νύξ καὶ ὁ Πλάστης στέλλῃ τὴν ὥραϊαν αὐγὴν, ὁ δὲ ἀῆρ ὁ πρωϊνὸς καταθέλλῃ τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, τότε σηκώνονται ἐκ τοῦ βαθέως ὕπνου... Ἐξυπνῶ ἢ εἰς τὰς 4 ἢ 5, θὰ κατέβω εἰς τὸ δωμάτιον ὅπου καθήμεθα ὅλοι, θὰ πηγαίνω νὰ νυφθῶ, θὰ ἐνδυθῶ καὶ ἀφοῦ θὰ πίνω τὸ καθημερινόν μου φαγητόν καὶ ἔπειτα θὰ ἐξέλθω τῆς αὐλῆς, θὰ καθίσω εἰς μίαν καρέκλαν καὶ θὰ ἀναγνώσω κανὲν βιβλίον τῶν ἀδελφῶν μου κλπ. κλπ. Ἀπομνημόνευσις κακὴ καὶ σαλατοποίησις!

Ἐξεπληρώθῃ ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου; Τὸ παιδί φεύγει γιὰ νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν κοινωνικὸν ἀγῶνα καὶ ὄχι μόνον οὐδεμίαν πραγματικὴν μὀρφωσιν ἔλαβεν, ἀλλὰ ἦλθε μορφωμένος καὶ φεύγει παραμορφωμένον, ἦλθε μὲ γλῶσσαν καὶ φεύγει ἀγλῶσσον. Ὅταν πρωτοπῆγε στὸ σχολεῖο εἶχε τὸν ἔμφυτο πόθο τῆς μαθήσεως, ἤθελε νὰ παρατηρῇ καὶ ἤξερε νὰ διηγῆται χαριτωμένα καὶ χωρὶς λάθος· τώρα φεύγει καὶ σιχαίνεται τὴν μάθησιν, μὲ σακατεμένην τὴν παρατηρητικότητα καὶ τὸ δῶρον τῆς διηγήσεως, χωρὶς κἂν νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ γράψῃ καὶ διαβάσῃ ὅπως πρέπει δυὸ λόγια. — Μὰ δὲν γράφει ἀπταιστως ἓνα μῦθον τοῦ Αἰσώπου; — Εἰς τὸν πρακτικόν του βίον σὲ τί θὰ τοῦ χρησιμεύσῃ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφή; Νὰ γράφῃ μύθους τοῦ Αἰσώπου; Ἡ ζωὴ ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν νὰ τὴν ἐξυπηρετῇ, γι' αὐτὸ τὴν θέλει, καὶ ὁ πλοῦτος τῆς ζωῆς εἶναι μέγας· δὲν τῆς φθάνουν 100 καὶ 200 λέξεις.

Ἔτσι ἐκπληρώνουν τὰ σχολεῖα μας τὸν σκοπὸν των! Δηλαδὴ ἐὰν ἔπρεπε νὰ περιμένωμεν τὴν ἐθνικὴν μας ἐνότητα ἀπὸ τὴν καθαρεύουσιν, τότε πρὸ καιροῦ θὰ εἴμεθα διαλελυμένοι εἰς τὰ ἑξ ὧν συνετέθημεν! Εὐτυχῶς ὅμως τὸ ἔθνος μας «ἦταν καὶ εἶναι ἐσωτερικά, διανοητικὰ ἐνωμένο». Σκοπὸς τῶν σχολείων γίνεται βεβαίως ἡ γλῶσσα ἀκουσίως, κατὰ σκληρὰν ἀναγκαιότητα. Εἰς τὸ πρόγραμμα ἀριθμοῦνται τόσαι ἄλλαι γνώσεις· μὰ δὲν μένει καιρὸς. Ἐρωτήσατε τοὺς δημοδιδασκάλους, οἱ ὅποιοι ἔχουν δλὴν τὴν ἀγαθὴν θέλησιν νὰ ἐργασθῶν καὶ ἐργάζονται, κοπιᾶζουν, ὑποφέρουν· ἄς βάλουν τὸ χέρι στὴν καρδίαν καὶ ἄς ἀπαντήσουν.

Βεβαίως πολλοὶ ἀκόμη λόγοι συντείνουν εἰς τὴν ἀποτυχίαν αὐτῆν τῶν σχολείων. Πρῶτον ἡ πρωτοφανὴς εἰς τὸν πλανήτην μας διαβάθμισις των. Οὔτε τὸ δημοτικόν, οὔτε τὸ ἐλληνικὸν ἔχει αὐθύπαρκτον σκοπὸν. Τὸ πρῶτον προετοιμάζει τοὺς μαθητὰς διὰ τὸ δεῦτερον, αὐτὸ διὰ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ γυμνάσια προετοιμάζουν κακοὺς φοιτητὰς διὰ τὴν φιλοσοφικὴν σχολήν. Ἐπειτα τὸ ποῖον τῆς πλειονότητος τοῦ προσωπικοῦ, τὸ φρικῶδες ποσὸν τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν εἰς τὰ δημοτικὰ ἰδίως σχολεῖα — ἓνας δάσκαλος σὲ 60 - 70 - 100 συχνότατα παιδιὰ! — Ἡ σχολικὴ ἐν γένει ζωὴ κλπ. κλπ. κλπ. καὶ πῶς πολὺ τὰ τραγελαφικὰ καὶ ἀσυνάρτητα προγράμματα. Σεῖς ὅμως ἀκολουθήσατε τὸ παράδειγμά μας, ἐπισκεφθῆτε τὰ καλύτερα σχολεῖα μας καὶ μελετήσατε προσεκτικὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν σας.

13. Ο ΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΑΣ

Ἔστω ὅλα αὐτὰ καλὰ καὶ ἄγρια, μὰ τί θέλετε σεῖς μὲ τὸ Πρότυπον Σχολεῖον Σας; Ἀπὸ τὴν προκήρυξίν Σας ἐνόησαμεν μόνον ὅτι πρόκειται περὶ προτύπου γλωσσοπροπαγανδικοῦ πειράματος κατὰ τῆς καθαρουργίας. Πολὺ κακὰ ἐδιαβάσατε καὶ παρὰ πολὺ ἐσπεύσατε εἰς τὴν κρίσιν σας. Ἡ ἐγκύκλιος ἀπετείνετο εἰς ὠρισμένα ἄτομα, διὰ τὰ ὁποῖα αἱ προηγηθεῖσαι καὶ αἱ ἀκόλουθοι ἐξηγήσεις θὰ ἦσαν ἴσως περιτταί. Ἦλθεν ὅμως τὸ ζήτημα εἰς τὴν δημοσιότητα, παρεξηγήθημεν, ἐθολώθησαν τὰ νερά, χρειάζονται ἐξηγήσεις. Λοιπὸν: εἶδομεν τὰ ἐκπαιδευτικὰ χάλια μας, τὸ τρίκλισμα τῶν ἐπισήμων, τὰ ἀτυχή πειράματά των ἐπὶ τόσα χρόνια εἰς τοὺς νεοελληνικοὺς ἐγκεφάλους καὶ ἐνόησαμεν ὅτι τὸ κακὸν πρέπει νὰ χτυπηθῇ εἰς τὴν ρίζαν του. Ἦθελῃσαμεν καὶ θέλομεν μὲ τὴν ἔδρυσιν ἐνὸς Προτύπου Σχολείου νὰ δειξωμεν πῶς μποροῦν νὰ λείψουν τὰ περισσότερα κακά, τῶν ὁποίων μέρος ἀνεφέρομεν ἀνωτέρω· θὰ προσπαθήσωμεν νὰ δώσωμεν τὰ κατάλληλα διδασκτικά, τὰ κατάλληλα προγράμματα, τὴν κατάλληλον μέθοδον, διαβάθμισιν τῶν σχολείων μας σύμφωνον μὲ τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ τέλος τὰ βοηθητικὰ τοῦ διδασκάλου βιβλία. **Σκοπὸς μας νὰ διευκολύνωμεν μὲ ὅλα μας τὰ μέσα τὸν δρόμον διὰ τὸ ἐθνικὸν σχολεῖον.** Ἡ θέλησις θὰ ἐκταθῇ ὡς τὰ ἔσχατα ὅρια τοῦ δυνατοῦ καὶ θὰ ἀφήσωμεν τὰ πράγματα νὰ ὁμιλήσουν τὴν ἀπλὴν καὶ πειστικὴν γλῶσσαν των. Διὰ τῆς βίας οὐδεὶς ἐπιβάλλεται.

Καὶ πρῶτον ὡς πρὸς τὸν τύπον τοῦ Σχολείου. Ὁ Ὅμιλος θὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν Α' τοῦ δημοτικοῦ καὶ κάθε χρόνον θὰ προστίθεται καὶ νέα τάξις. Ἀπὸ τὴν Α' ἕως τὴν Ε' θὰ συνδιδάσκωνται.

παιδιά, ποῦ ἐπιζητοῦν ἀνωτέραν μόρφωσιν μὲ παιδιά, ποῦ δύνανται μόνον εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον νὰ φοιτήσουν, διότι ἡ ἀνάγκη τοὺς ἐπιβάλλει νὰ ἀποδυθοῦν ἀμέσως εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ βίου. Χάριν αὐτῶν τῶν τελευταίων, ἀπὸ τὸ τέλος τῆς Α' τάξεως, θὰ χωρισθῇ ἰδιαίτερον διτάξιον λαϊκὸν τμήμα, αἱ δύο δὲ αὐταὶ τάξεις μὲ τὰς τέσσαρας προηγούμενας θὰ ἀποτελέσουν τὸ Αὐθύπαρκτον **Δημοτικὸν Σχολεῖον**. Εἰς αὐτὸ θὰ προστεθῇ ἰδιαίτερα ἐδδόμη τάξις καθαρῶς πρακτικῇ, ὅπου ἡ φροντισὶς θὰ εἶναι προαιρετικῇ.

Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸ **πρόγραμμα** λεπτομέρειαι βεβαίως εἶναι ἀδύνατον νὰ δοθοῦν ἀπὸ τώρα διότι ἡ συνήθης εἰς τὸν τόπον μας μόνον a priori ἐργασία, εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὰς ἀρχάς μας. Τώρα ἀρκούμεθα μόνον εἰς γενικὰς γραμμάς. Καὶ πρῶτον εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ εἰς ὅλα τὰ μαθήματα ἡ διδασκαλία θὰ γίνεται ζωντανή· ὁ δάσκαλος καὶ τὰ παιδιά θὰ ὁμιλοῦν καὶ θὰ γράφουν εἰς τὸ σχολεῖον φυσικὰ καὶ ἀβίαστα, ὅπως ὁμιλοῦν εἰς τὸ σπίτι τοὺς καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν· τὸ *ψομί* — *ψομί* καὶ τὸ *αὐγὸ* — *αὐγὸ*. Ἡ γλῶσσα δηλ. θὰ παρουσιάξῃ τὰς παραστάσεις καὶ τὰ νοήματα ζωντανὰ καὶ ὅχι σκοτεινὰ καὶ ὁμιχλώδη καὶ θὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ λείψῃ τὸ χάσμα ποῦ χωρίζει τὸ σχολεῖον ἀπὸ τὸ σπίτι καὶ τὴν ζωὴν. Ἀλλὰ ἔτσι ἐρχόμεθα ἀμέσως εἰς τὴν πέτραν τοῦ σκανδάλου, εἰς τὸ περιβόητον γλωσσικὸν ζήτημα. Λοιπὸν **ὡς πρὸς τὸ δημοτικόν, τὸ λαϊκὸν σχολεῖον δὲν ὑπάρχει κανὲν γλωσσικὸν ζήτημα**. Διότι διὰ τὸν μαθητὴν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μέχρι μὲν τῆς Ε' τάξεως ἀρκεῖ πληρέστατα ὁ πυρὴν τῆς λαλουμένης, ἡ δημοτικῇ μας γλῶσσαν· εἰς δὲ τὴν Ε' καὶ Σ' τὰς δὲν χρειάζονται εἰμὴ ὀλίγαι λόγikai λέξεις ἀνθιστάμεναι εἰς τὸν μεταπλασμόν, καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐλαττώνεται ἀρκετά, ἂν συλλογισθῶμεν ὅτι πολλαὶ ἐξ αὐτῶν, ἀναγόμεναι ἰδίως εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, ἔχουν τὰς ἀντιστοίχους τῶν πανελληνίους δημοτικὰς λέξεις. Κατὰ τὰ 4 πρῶτα χρόνια θὰ γίνῃ προσπάθεια νὰ τακτοποιηθοῦν, νὰ ἐξετασθοῦν λεπτομερέστερον, πλουτισθοῦν καὶ συστηματοποιηθοῦν αἱ παραστάσεις, τὰς ὁποίας φέρει τὸ παιδί ἀπὸ τὸ σπίτι του. Μὲ τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν θὰ ἐξυψωθῇ ὁ μηχανισμὸς τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν κατέχει ἤδη τὸ παιδί, εἰς συνειδητόν, καὶ θὰ μάθῃ νὰ ἀποδίδῃ γραπτῶς καὶ νὰ ἀναγινώσκῃ τὸ γνωστόν του γλωσσικὸν ὕλικόν. Τίποτε δὲν θὰ ἀνατρέψωμεν, θὰ φροντίσωμεν μόνον, ὥστε οἱ ἐλάχιστοι ἰδιωτισμοὶ ὡς πρὸς τὸ τυπικόν, τὸ λεξικόν καὶ τὴν φωνητικὴν, ὅπου ὑπάρχουν, νὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ τὰ ἀντίστοιχα πανελλήνια δημοτικά· τὸ ὄντας π. χ. θὰ γίνῃ ὅταν, τὸ σκλί — σκυλί, οἱ μῆνοι —

μῆνες, τὸ ἤμασταν—ἤμαστε, ὁ κύριος—πατέρας κλπ. καὶ θὰ κλίνονται τὸ σκυλὶ — τοῦ σκυλιοῦ, ὁ πατέρας — τοῦ πατέρα κλπ. Αὕτῃ θὰ εἶναι ἡ μετάδοσις ἀπὸ τὰ τοπικὰ ἰδιώματα εἰς τὴν πανελήνιον Κοινὴν. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία κινουμένη πάντοτε ἐντὸς τοῦ γνωστοῦ τοῦ ὕλικου καμμίαν δυσκολίαν δὲν θὰ φέρῃ, αἱ ὥραι τοῦ μαθήματος αὐτοῦ θὰ ἐλαττωθῶν εἰς τὸ ἐλάχιστον, ἐπομένως θὰ μένῃ καιρὸς, καὶ καιρὸς πολὺς, διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων. Ἐπειδὴ τὰ περισσότερα σχολεῖα εἶναι τετρατάξια, καὶ ἡ γενικὴ ἐπιθυμία νὰ γίνουν ἐξατάξια εἶναι, καὶ θὰ εἶναι δυστυχῶς ἐπὶ πολὺ, ἀδύνατον νὰ ἐκπληρωθῇ διὰ τὰ οἰκονομικὰ μας χάλια, καλὸν εἶναι νὰ τονισθῇ καὶ πάλιν ἡ γνώμη, τὴν ὁποίαν ἐξεδήλωσαν διὰ τοῦ τύπου μερικοὶ συναγωνισταί μας (ἴδ. Τοπάλη «Ἀθήναι» 22 Ἰουνίου, Ἰδα «Ἀκρόπολις» κλπ.): **εἶναι ἀποπώτατον καὶ ἐγκληματικώτατον νὰ βασανίζονται μὲ τὴν δῆθεν ἐκμάθησιν τῆς καθαρευούσης ὅσοι μαθηταὶ φοιτοῦν εἰς τετρατάξια μόνον σχολεῖα.** Διότι, καθὼς εἶδομεν, οὔτε τὴν γλῶσσαν αὐτὴν μαθαίνουν οὔτε πασαλείθονται κὰν μὲ ὀλίγα στοιχεῖα τῆς, οὔτε πρακτικὴν ἄλλην μόρφωσιν ἀποκτοῦν, ἀλλὰ πηγαίνουν εἰς τὸ σχολεῖον μορφωμένοι καὶ φεύγουν παραμορφωμένοι, χωρὶς νὰ εἶναι εἰς θέσιν οὔτε νὰ γράψουν, οὔτε νὰ διαβάσουν δύο λόγια. Διὰ τοὺς ἀποφοίτους ὅμως τῶν ἐξαταξίων δημοτικῶν δὲν συμβαίνει τὸ αὐτό. Ἐδῶ δυστυχῶς εἶναι ἀνάγκη, πρὸς τὸ παρόν, ἐφόσον δηλ. ἐξακολουθεῖ τὸ χάσμα μεταξὺ προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου, νὰ διδασχθῇ ἡ καθαρεύουσα, διότι αὕτῃ «ἀποτελεῖ σήμερον τὸ ἐπίσημον καθεστὼς κλπ.». Καὶ θὰ τὴν διδασχθῇ ὁ μαθητὴς τοῦ προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου, ἂν ἕως τότε ἔχῃ φροντίσει ὁ κ. Χατζιδάκις ἢ ὁ κ. Σκιαῆς ἢ ἄλλος εἰδικὸς νὰ μᾶς καθορίσῃ τὴν μορφήν τῆς καὶ μᾶς δώσῃ τὴν γραμματικὴν τῆς. Ἐνὸςφ ὅμως δὲν γίνεται τοῦτο, ὁ μαθητὴς μας εἰς τὴν Εἴν καὶ Ἑῖν τοῦ Λαϊκοῦ θὰ διδάσκεται ἐκτὸς τῆς λαλουμένης καὶ τὴν γλῶσσαν τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ σωστότερα τὸ Εὐαγγέλιον. Ἀλλὰ βλέπω εἰδικούς καὶ μὴ νὰ συνοφρυοῦνται: Νὰ οἱ ἀναμορφωταὶ ἱδρυταὶ τοῦ Προτύπου! Ποία ἡ διαφορὰ μὲ τὰ ἐπίσημα σχολεῖα μας; Ἐκεῖ γίνεται ἡ προσπάθεια νὰ ἐκβληθῇ τοῦλάχιστον ἡ ἀρχαία καὶ νὰ διδάσκεται μόνον ἡ καθαρεύουσα· ἐδῶ ἀντὶ τῆς καθαρευούσης ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου! Ἔτσι πάλιν σκοπὸς τοῦ σχολείου γίνεται ἡ γλῶσσα καὶ μία γλῶσσα δυσκολωτέρα! Φυσικὰ θὰ ἦτο ἀσυγκρίτως προτιμότερον, ἐὰν ἡδυνάμεθα εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον νὰ περιορισθῶμεν μόνον εἰς τὴν λαλουμένην· θὰ μᾶς ἔμενε τότε περισσότερος καιρὸς διὰ μεγαλειτέραν θετικὴν μόρφωσιν τῶν μαθητῶν. Δυστυχῶς

ὅμως τὰ πράγματα καὶ ἡ ἐπίσημος πολιτεία δὲν μᾶς τὸ ἐπιτρέπουν ἀκόμη. Ἐφόσον λοιπὸν εἴμεθα ἀναγκασμένοι νὰ πληρώσωμεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὴν λογίαν παράδοσιν τὸν φόρον ποῦ ἐπέβαλον ἱστορικοὶ καὶ ψυχολογικοὶ λόγοι, θὰ ὑποκύψωμεν, ἀλλὰ θὰ προσπαθήσωμεν νὰ τὸν πληρώσωμεν μὲ ὅσον τὸ δυνατόν μικροτέραν ζημίαν. Εἰς τὰ σχολεῖα μᾶς δὲν μαθαίνει τὸ παιδί τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν καὶ διὰ τοὺς λόγους ποῦ ἀνεφέραμεν παραπάνω, ἐπειδὴ δηλ. δὲν ὁμιλεῖται κλπ., καὶ ἀκόμη διότι ἀπὸ κανένα ἕως τώρα δὲν ὠρίσθη ἡ γλῶσσα αὐτή, ἀλλὰ εἶναι διάφοροι καὶ ποικίλοι φάσεις γλώσσης, κατὰ κυμαινόμενον διαρκῶς μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς δημοτικῆς. Διδάσκεται — πλὴν ὀλίγων ἐξαίρεσεων π. χ. ἀπλοῦς καὶ τετελ. μέλλων, μέσος ἀόριστος, εὐκτικαὶ καὶ ἀπαρέμφατα κλπ. (καὶ αὗται ἀποκλείονται μόνον μέχρι τῆς Εἰς τάξεως) — τὸ ἀρχαῖον τυπικὸν καὶ ἀφίνεται εἰς τὴν ἰδιοφυῖαν τοῦ παιδιοῦ ὁ τρόπος, κατὰ τὸν ὅποιον θὰ σχηματίσῃ τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν του. Ἐπειτα δὲν μαθαίνει τὴν ἀόριστον καὶ ὁμιχλῶδη αὐτὴν καθαρεύουσαν, διότι ὁ μηχανισμὸς τῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν κατέχει τὸ παιδί μόλις φοιτήσῃ εἰς τὸ σχολεῖον, δὲν ἐξυψοῦται διὰ μεθοδικῆς διδασκαλίας εἰς συνειδητόν, ἀλλὰ μένει ὑποσυνείδητος· ἐὰν δὲ ὑποθέσωμεν ὅτι ἦτο δυνατὴ ἡ διδασκαλία τοιαύτης γλωσσικῆς σαλάτας, θὰ ἐπετυγχάνετο τοῦτο μόνον διὰ τῆς συγκρίσεως μὲ τὸν μηχανισμόν τῆς μητρικῆς τοῦ παιδιοῦ γλώσσης. Ἐνὸς μὲν λοιπὸν δὲν μᾶς δίδεται ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς ὁ καθορισμὸς τῆς μορφῆς καὶ ἡ γραμματικὴ τῆς καθαρευούσης¹, ἐπειδὴ δὲν μᾶς ἐπιτρέπει ἡ συνειδησίς μας νὰ ρίπτωμεν τὸ παιδί εἰς τὸν γλωσσικὸν αὐτὸν κυκεῶνα τῶν διδακτικῶν κλπ., καὶ δὲν εὐρίσκομεν πούθεν ἄλλοῦ τὸ ἀπαραίτητον πᾶ σιῶ, θὰ διδάσκωμεν τὸ παιδί εἰς τὴν Εἰς καὶ Σῖν τάξιν τοῦ σχολείου μᾶς ἐν παραλήλου πρὸς τὴν λαλουμένην καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Θὰ τὴν διδασκῇ, ὅπως διδάσκονται αἱ νεκραὶ γλῶσσαι, ὅπως τὸ Γερμανόπουλο π. χ. διδάσκεται τὰ ἀρχαῖα ἐλληνικά. Θὰ τὴν μάθῃ διὰ τῆς συγκρίσεως, διότι θὰ ἔχῃ ἤδη τεθῇ ἡ ἀπαραίτητος διὰ τὴν σύγκρισιν βᾶσις. Μὲ τὴν μέθοδον αὐτήν, ἐνῶ ἄφ' ἑνὸς θὰ ἀποφύγωμεν τὴν ἀποξένωσιν τοῦ σχολείου ἀπὸ τὴν ζωὴν καὶ τὴν σαλατοποίησιν ποῦ φέρει εἰς τὸν παιδικὸν ἐγκέφαλον ἡ ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτην τάξιν διδασκαλία τῆς καθαρευούσης, ἄφ' ἑτέρου, ἐντὸς δύο ἐτῶν, μὲ τὰς αὐτὰς ὥρας τῆς

¹ Ζητοῦμεν ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς τὸν καθορισμὸν τῆς μορφῆς τῆς καθαρευούσης καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς, διότι σὲ μᾶς, μὲ ὅλας τὰς προσπάθειάς μας, ἐστᾶθη ἀδύνατον νὰ τὸ ἐπιτύχωμεν.

γλωσσικῆς διδασκαλίας, ὅσαι χρειάζονται σήμερον εἰς τὰ σχολεῖα μας θὰ κατορθώσῃ τὸ παιδί ὄχι μόνον νὰ μαντεύῃ, ἀλλὰ νὰ καταλαμβάνῃ καλὰ καὶ ἐρμηνεύῃ τὸ Εὐαγγέλιόν του. Τότε θὰ ζητήσωμεν ὁ ἀπόφοιτος τῆς 5^{ης} τάξεως τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ νὰ ὑποστῇ τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις του εἰς τὴν 5^{ην} τάξιν τῶν κοινῶν δημοτικῶν σχολείων. Ἄν δὲ ὁ μαθητὴς μας δὲν κατέχῃ τόσον τὰς πρακτικὰς, ὅσον καὶ τὰς γλωσσικὰς καὶ τὰς ἄλλας γνώσεις ποῦ ἀπαιτεῖ τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου, ἅς κλείσουν τὸ σχολεῖον μας. Αὐτὰ ὡς πρὸς τὸ αὐθύπαρκτον Δημοτικὸν Σχολεῖον.

Καθὼς βλέπετε ἡ ἐπίσημος γλῶσσα μας, δηλ. ἡ ἐθνικὴ μας ἐνότης, δὲν κινδυνεύει καθόλου ἀπὸ τὴν ἔδρυσιν τοῦ σχολείου μας. Διότι εἰς μὲν τὰ συνήθη τετρατάξια σχολεῖα τὸ παιδί δὲν μανθάνει ἀπὸ τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν ἀπολύτως τίποτε. Ὡστε, ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι σκοπὸς μας ἦτο νὰ δώσωμεν τὸν τύπον τοῦ τετρατάξιου δημοτικοῦ, ἂν καὶ εἰς αὐτὸ δὲν θὰ ἐδιδάσκετο ὁ μαθητὴς μας τὴν καθαρεύουσαν, μόλα ταῦτα δὲν θὰ ἀπειλοῦσε τὴν ἐθνικὴν μας ἐνότητα μεγαλύτερος κίνδυνος ἀπ' αὐτὸν ποῦ ἐπαπειλεῖται ἀπὸ τὰ συνήθη τετρατάξια. Πρέπει νὰ προσθέσετε μόνον μίαν μεγάλην διαφορὰν. Ἐνῶ ἐκεῖ δὲν μαθαίνει τὸ παιδί οὔτε νὰ γράφῃ, οὔτε νὰ διαβάξῃ, οὔτε τίποτε ἄλλο ὠφέλιμον, ὁ ἰδικὸς μας μαθητὴς θὰ ἤξερε τοῦλάχιστον καὶ νὰ γράφῃ καὶ νὰ διαβάξῃ, ἂν τοῦ ἐδίδοντο τὰ κατάλληλα βιβλία, καὶ ἀκόμη κατὰ περισσότερο: θ' ἀπεκόμιζε γνώσεις χρησίμους διὰ τὸν πρακτικὸν του βίον. — Ἐπειτα εἰς τὰ ἐξατάξια συνήθη δημοτικὰ εἶδαμε τί μαθαίνουν ἀπὸ τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν: μικρὸν ἀριθμὸν λέξεων καὶ τύπων, ἀρκετὸν διὰ τὴν ἀπόδοσιν ἐνὸς Αἰσωπείου μύθου, ποῦ ἀνεκοινώθη προηγουμένως διὰ τῆς καθαρευούσης. Καὶ ἐδῶ ὅμως δὲν ξέρουν οὔτε δυὸ λόγια νὰ γράφουν, οὔτε νὰ διαβάξουν ὅπως πρέπει. 200 βέβαια λέξεις καὶ ὀλίγοι τύποι δὲν εἶναι γλῶσσα: ὁ μηχανισμὸς τῆς τοῦς εἶναι σχεδὸν ἄγνωστος, καθὼς εἶδαμε παραπάνω. Ὁ ἀπόφοιτος ὅμως τῆς 5^{ης} τάξεως τοῦ Προτύπου, θὰ κατέχῃ ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον ἀριθμὸν λέξεων τῆς καθαρευούσης, θὰ καταλαβαίνει τὸ Εὐαγγέλιόν του, καὶ ὁ μηχανισμὸς τῆς γλώσσης αὐτοῦ θὰ τοῦ εἶναι ὅπωςδήποτε συνειδητός. Δὲν θὰ εἶναι βέβαια εἰς θέσιν νὰ γράφῃ τὰς καθαρευούσας, θὰ δύναται ὅμως νὰ γράφῃ ἀπλὰ ὅ,τι γνωρίζει, καὶ θὰ γνωρίζῃ πολλά, νὰ διαβάξῃ ὅπως πρέπει τὰ βιβλία ποῦ θὰ γραφοῦν ἐπίτηδες γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τὸν λαόν, καὶ αἱ ἐφημερίδες καὶ τὰ ἄλλα φυλλάδια θὰ ἔχουν καὶ τοὺς ἰδικούς μας ἀποφοίτους ὡς ἀναγνώστας, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αὐτοὶ θὰ κρίνουν ὅπως

δήποτε ὅτι διαβάζουν. Ἐπομένως ἂν κινδυνεύῃ ἡ καθαρεύουσα, δηλ. ἡ ἐθνικὴ μας ἐνότης, μὲ τὰ ἐπίσημα ἐξατάξια σχολεῖα, πολὺ ὀλιγώτερον θὰ κινδυνεύσῃ μὲ τὸ ἰδικόν μας ἐξατάξιον· ὁ κίνδυνος δὲ αὐτὸς γίνεται ἀσυγκρίτως μικρότερος, ἅμα συλλογισθῶμεν ὅτι ὁ ἰδικὸς μας ἀπόφοιτος θὰ καταλαβαίῃ τὸ Εὐαγγέλιόν του· ἐκτὸς ἂν ὁ κίνδυνος μέλλῃ νὰ προέλθῃ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κρίσεως τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν πραγματικὴν μόρφωσίν του. Ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ προχωρήσωμεν εἰς τοὺς ἀποφοίτους τῶν γυμνασιακῶν τάξεων τοῦ σχολείου μας, οὔτε σκιὰν πλεον ἀπὸ κίνδυνον τῆς καθαρευούσης δηλ. τῆς ἐθνικῆς μας ἐνότητος δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν. Διότι αὐτοί, ἀφοῦ θὰ κατέχουν τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν ὀμιλουμένην, φυσικὰ θὰ κατέχουν καὶ θὰ δύνανται νὰ χειρίζονται ὅλας τὰς φάσεις τῆς καθαρευούσης ἀπὸ τῆς συνθετωτέρας τοῦ κ. Μιστριώτου μέχρι τῆς ἀπλῆς τοῦ Βικέλα. Κίνδυνον πραγματικὸν θὰ διατρέχῃ τότε οὐχὶ ἡ γλῶσσα, ἀλλὰ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς καθαρεύοντας συγγραφεῖς. Διότι ἡ κρίσις καὶ ἡ καλαισθησία τῶν μαθητῶν θὰ ἔχῃ ἀναπτυχθῇ τόσον, ὥστε θὰ εἶναι εἰς θέσιν ὅχι μόνον νὰ διαβάζουν, ἀλλὰ καὶ νὰ καταλαμβάνουν τοὺς λόγους π. χ. τοῦ κ. Μιστριώτου ἢ πολλῶν ἐφημερίδων. Αὐτὰ ὡς πρὸς τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν ἐξ αὐτῆς κίνδυνον. Ἐπέμεινα κυρίως εἰς τὴν γενικὴν αὐτὴν ἀρχὴν τοῦ σχολείου μας, διὰ νὰ ξεσκεπασθῇ ὁ περιώνυμος μπαμπούλας ποῦ ἀπειλεῖ τὸ ἔθνος μας.

Ἄν καὶ ἀπὸ τὴν γενομένην ἐπίκρισιν τῶν συνήθων σχολείων καθένας δύναιτο νὰ τὸ ἐξαγάγῃ εὐκολα, μόλα ταῦτα καλὸν εἶναι νὰ τονισθῇ ὅτι: θὰ προσπαθήσωμεν νὰ δώσωμεν εἰς τὸ σχολεῖον μας τοιοῦτον πρόγραμμα καὶ ζώην, ὥστε νὰ ἀξίξῃ τὸ ἐπίθετον **ἐθνικὸν σχολεῖον**. Θὰ ἐξετασθῇ ὁ Νέος Ἑλληνισμὸς ὡς κόσμος ἔχων ἰδίαν ὄντοτητα καὶ χαρακτῆρα, καὶ θὰ χρησιμοποιήσωμεν ὅλον τὸ πρὸς τοῦτο κατάλληλον ὕλικόν. Θὰ ἀφήσωμεν τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν νὰ μορφώσῃ τὰ παιδιὰ μας μὲ ὅλους τοὺς θησαυροὺς του: Παραμύθια, τραγούδια, παραδόσεις, μυθολογίαν κλπ. Ἡ ἐθνικὴ μας μουσικὴ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν βάσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος. Θὰ ἐξετασθῇ καὶ θὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ ἀξία τῶν ἐλληνικῶν παιχιδιῶν καὶ πρῶτα θὰ παίζουσι τὰ παιδιὰ μας τὴν ἀμπάρα καὶ ἔπειτα τὸ φουτ-μπόλ. Θὰ γνωρίσουν καὶ θὰ συγκινηθοῦν καὶ θὰ μορφωθοῦν μὲ τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς συγγραφεῖς καὶ τοὺς ζωγράφους ποῦ τραγοῦδησαν, ἔγραψαν καὶ ἐζωγράφησαν γι' αὐτά· ὅχι μόνον ὁ ὕμνος μας καὶ τὰ δύο ἀδελφία καὶ ἡ τρελλὴ μάνα, ἡ θειακοῦλα κλπ. Ἀλλὰ καὶ τὸ κρυφὸν σχολεῖον καὶ ὁ παποῦς καὶ ὁ μικρὸς σοφὸς καὶ ἡ παρα-

μυθοῦ καὶ ὁ ἔργονος κλπ. τοῦ Γκύζη καὶ ἡ πυρπόλοις τῆς ναυαρχίδος τοῦ Λύτρα καὶ τόσα, τόσα ἄλλα. Ὅχι μόνον ψίχουλα, ἀλλὰ ζωὴ ὁλόκληρος. Βασιζόμενοι εἰς τὸν Νέον Ἑλληνισμόν θὰ προσπαθήσωμεν νὰ κερδίσῃ τὸ παιδὶ εἰκόνα τοῦ Ἀρχαίου καὶ τοῦ Βυζαντιακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ εἰς μὲν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον θὰ διδαχθῇ ὁ Ἀρχαῖος Ἑλληνισμὸς οὐχὶ μὲ τὰς συνήθεις ἀηδεστάτας περιλήψεις, ἀλλὰ μὲ καταλλήλους μεταφράσεις μερικῶν ποιητῶν καὶ πεζογράφων· εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας τάξεις, καθὼς εἴπομεν, ἐκ τοῦ πρωτοτύπου. Καὶ ἔτσι θὰ ἴδῃ ἐμπρός του πραγματικὴν καὶ ὄχι ἀερώδη εἰκόνα τῆς ἐνότητος, τῆς συνεχείας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς· ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἡ αὐτὴ ψυχὴ μὲ ὅλα τῆς τὰ ἐλαττώματα καὶ τὰ προτερήματα.

Ἀρχὴ μας: ὄχι μόνον γνώσεις, ἀλλὰ προσπάντων γνώση. Αἱ γνώσεις δὲν θὰ πνίξουν τὴ γνώση, ἀλλὰ θὰ τὴν μορφώσουν, καὶ θὰ ὑποταχθοῦν σ' αὐτήν. Καὶ δὲν θὰ τὰς παραλαμβάνῃ ὁ μαθητὴς ἐτοίμους, ἀλλὰ θὰ βοηθῆται νὰ τὰς κερδίξῃ μόνος του.

Μὲ τὴν σχολικὴν ζωὴν θὰ δημιουργηθῇ περιβάλλον, ὅπου νὰ δύναται νὰ κινῆται καὶ ἀναπνέῃ ἐλεύθερα ἡ παιδικὴ ψυχὴ καὶ θὰ μορφώνεται ὄχι μόνον τὸ μυαλό, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα καὶ ὁ χαρακτήρ. Τὰ χέρια καὶ τὰ μάτια καὶ τὰ πόδια δὲν θὰ τοῦ χρησιμεύουν μόνον γιὰ νὰ κρατῇ τὴν πένα καὶ νὰ διαβάξῃ βιβλία καὶ σφίγγῃ τὰ θρανία τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ κινοῦνται καὶ δουλεύουν ὅπου καὶ ὅπως πρέπει. Θὰ προσπαθήσωμεν ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν καὶ θὰ ζητήσωμεν νὰ ἐπιβληθῶμεν εἰς τὰ παιδιὰ μὲ τὴν ἀγάπην, τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ὑπεροχὴν· διότι μὲ τὰ ἄλλα μέσα μόνον σκλάβοι ἀνατρέφονται. Αὐτὰ ὡς πρὸς τὸν τύπον καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ σχολείου μας.

Συγχρόνως ἀνηγγέλθη ἀπὸ τοὺς υπογράφαντας τὴν γνωστὴν ἐγκύκλιον ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἰδρύεται καὶ Ἑκπαιδευτικὸς Ὅμιλος. Ὁ ὅμιλος συνεστήθη ἤδη καὶ σκοπὸς του ἡ ἐκδοσις βιβλίων, περιοδικῶν ἢ ἐφημερίδος διὰ τὸν Λαόν.

Ἐνῷ ὅμως ἡ γνωστὴ ἐγκύκλιος ἔκαμνε λόγον μόνον διὰ τὴν ἔδρυσιν ἐνὸς Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου, σήμερον παρουσιάζει πρόγραμμα πολὺ εὐρύτερον. Ἐὰν ἀνηγγέλθη μόνον ἡ μελετωμένη ἔδρυσις τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ, ἔγινε τοῦτο, διότι ἡ βάσις, τὰ θεμέλια τῆς ἐργασίας μας εἶναι τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Καὶ ἐὰν ἐχαρακτήρισεν αὐτὴν ὡς ἐθνικὸν πείραμα καὶ ἐσιώπησεν περὶ τῶν ἄλλων, ἔγινε μόνον καὶ μόνον, διότι ἐπιθυμεῖ πρῶτον νὰ ἐκδοθοῦν εἰς ἰδιαίτερα βιβλία τὰ ἀποτελέσματα συστηματικῆς καὶ πολυετοῦς ἐργασίας καὶ

ἐρεΰνης, ὅπου τὰ πράγματα θὰ ὠμίλουν καλύτερον ἀπὸ κάθε θεωρίαν. Δυστυχῶς ὁμως ἐπροκλήθημεν καὶ παρεξηγήθημεν καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθημεν νὰ ἀφήσωμεν τὴν θεωρίαν ποῦ ἐξήχθη ἀπὸ τὰ πράγματα, νὰ προτρέξῃ αὐτῶν.

Γνωρίζω ὅτι ἔτσι πολλαὶ ἀπορίαι καὶ ἀντιρρήσεις θὰ γεννηθοῦν εἰς εἰδικούς, καὶ νέαι παρεξηγήσεις θὰ προβάλλουν, καὶ νέων ἐξηγήσεων θὰ παρουσιασθῇ ἀνάγκη. Ἄλλα θὰ σιωπήσωμεν, διότι ἡ καταλληλοτέρα ἀπάντησις θὰ δοθῇ μὲ τὴν ἔκδοσιν τῶν πρώτων βιβλίων τῆς παιδικῆς μας βιβλιοθήκης καὶ ἄλλων ἐπιστημονικῶν ἔργων, ἣ πειραμάτων, ἂν θέλετε. Τότε θὰ φανῇ ἀκόμη ὅτι, ἂν ζητοῦμεν καὶ ὑποσχώμεθα πολλά, τοῦτο γίνεται προπάντων διὰ τὴν πεποίθησίν μας εἰς τὴν ποιότητα τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, ποῦ παραδίδει τὸ σπῆτι εἰς τὸ σχολεῖον. Καὶ τότε ἴσως συμφωνήσετε μαζί μας ὅτι: ὁ μὲν θειρισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι. Δεήθητε οὖν τοῦ κυρίου τοῦ θειρισμοῦ, ὅπως ἐκβάλῃ ἐργάτας εἰς τὸν θειρισμὸν αὐτοῦ.

Σκόπελος 18/7/1910

Α. ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

ΠΩΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΝΝΟΗΘΗ ΚΑΙ ΠΟΙΑΝ ΜΕΘΟΔΟΝ ΝΑ ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ

Η ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΗ ΜΑΣ ΚΙΝΗΣΙΣ

[Σημείωμα τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου]. — Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος δημοσιεύει τὸ ἄρθρο τοῦ κ. Μπούτουρα ἂν καὶ δὲν μπορεῖ νὰ υἱοθετήσῃ ἀπ' αὐτὸ παρὰ μόνο τῇ γενικῇ ἀρχῇ «ὅτι πρέπει ν' ἀρχίσῃ συστηματικὴ καὶ μεθοδικὴ κίνησις καὶ γιὰ τὴν Ἐκπαίδευσιν». Διαβάνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ ἄρθρο αὐτό, δηλώνει, τόσο γιὰ τὸ συγγραφεὶα τοῦ ἄρθρου καὶ πολύτιμο συνεργάτη του, ὅσο καὶ γιὰ κάθε ἀναγνώστη τοῦ Δελτίου, ὅτι ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος, θρέμμα τῆς πεποιθήσεως πὺς ἔφτασε ὁ καιρὸς οἱ εἰδικοί στὰ παιδαγωγικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ νὰ προσφέρουν στὸ ἔθνος, μακριὰ ἀπὸ κάθε πολιτικῆς φύσεως συμβουλὴ, τὴ συνδρομὴ τους στὸ καθαρὸ Ἐκπαιδευτικὸν — Ἐπιστημονικὸν πεδίον, ἰδρῦθηκε γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν Ἐκπαιδευτικὴν Ἀναμόρφωσιν προσφέροντας στὴν πολιτεία ἑτοιμὴ θετικὴν ἐπιστημονικὴν — ἐκπαιδευτικὴν ἐργασίαν. Κι ἀκόμα κάτι παραπάνω. Ἰδρῦθηκε γιὰ νὰ δώσῃ τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀλήθειας τῆς ἐπιστημονικῆς πεποιθήσεως, μὲ τὸ νὰ ἐπιδείξῃ τοὺς καρποὺς τῆς λειτουργίας ἐνὸς Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου ποὺ μπορεῖ νὰ ἰδρῦσῃ σήμερα.

Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο — ἔργο τοῦ μοναδικοῦ γιὰ τὴν ὥρα σκοποῦ τοῦ Ὁμίλου — καλέσαμε τοὺς εἰδικοὺς καὶ μὴ νὰ μᾶς βοηθήσουν, καὶ σ' αὐτὸ παρακαλοῦμε νὰ μᾶς συντρέξῃ καὶ ὁ φωτισμένος φιλόλογος, ποὺ μὲ χαρὰ δημοσιεύοιμε τὸ ἄρθρο του, ἂν καὶ τὸ θεωροῦιμε κάπως ἄσχετο μὲ τὴ θετικὴ τάσιν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου].

Εἶναι τώρα κάμποσος καιρὸς, ποὺ πολλοὶ ἠγνόησαν ὅτι πολλὰ πράγματα εἰς τὴν πολιτείαν μας, εἰς τὴν ἐκπαίδευσίν μας καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν μας καθόλου δὲν εἶναι εἰς τὴν θέσιν τους. Μερικοὶ μὲ ἀληθινὴν φιλοπατρίαν προσεπάθησαν νὰ διορθώσουν μερικά, ἀλλ' αἱ προσπάθειαι τους ἔμειναν χωρὶς μεγάλα ἀποτελέσματα, καὶ διότι ἦσαν μονομερεῖς καὶ διότι δὲν ἔγιναν μὲ τὴν ὀρθὴν μέθοδον, ἥ ὁποία θὰ ζητήσῃ νὰ εὕρῃ τὴν πηγὴν τοῦ κακοῦ καὶ νὰ τὴν θεραπεύσῃ. Ὅπως δὲ εἰς τὴν κοινωνίαν καθόλου, ἔτσι καὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσίν μας, ἥ ὁποία εἶναι ἡ βάσις τῆς κοινωνίας, οἱ περισσότεροι ποὺ ὤμνησαν ἀντελήφθησαν τὸ πρᾶγμα περιωρισμένα καὶ ἀπὸ τὰς δύο του μορφάς, καὶ ἀπὸ τὴν μορφήν τῶν ὀργάνων τῆς διδασκαλίας καὶ ἀπὸ τὴν μορφήν τῆς διευθύνσεως, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ἡ πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ μας ἀναγέννησις. Καὶ ἡ μέθοδος δὲ τῆς ἐνεργείας πολλῶν μεταρρυθμιστῶν ἄλλοτε συχνὰ δὲν ἦτο ὀρθή. Διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι πολλάκις ἦτο ἐντελῶς τῶν ἀκρων καὶ ἀνατρεπτικὴ τῶν καθεστῶτων χωρὶς μεγάλην φροντίδα νὰ ἐπανορθώνεται τμηματικῶς ὅ,τι πρόκειται νὰ φύγῃ χωρὶς

μεγάλας καταστροφάς, αἱ ὁποῖαι δυνατὸν νὰ μᾶς ὁδηγήσουν εἰς ἀντίθετον ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπιδιωκομένου, δὲν ἐλαμβάνετο μεγάλη φροντίς νὰ καθαρίσουν πρῶτον αἱ σκοτειναὶ ἀντιλήψεις τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἐγέμισεν ἀπὸ προκαταλήψεις τῶν σκουριασμένων σοφῶν τῆς. Χωρὶς αὐτὸν τὸν σπουδαῖον ὄρον, ὁ ὁποῖος θὰ κτυπήσῃ τὴν πηγὴν τῆς ἀποτυφλώσεως τῶν συνεδήσεων καὶ θὰ ἐτοιμάσῃ μερίδα τῆς κοινωνίας ἰσχυράν, ἡ ὁποία νὰ βοηθήσῃ τὸ ἔργον τῶν γνωριζόντων καλὰ τὸν δρόμον τῶν μεταρρυθμιστῶν, τὸ ζήτημα θὰ παλαίσῃ ματαίως ἐπὶ πολὺν χρόνον πρὸς σοδαράς δυσχερείας.

Τὰ πράγματα βέβαια δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνωνται μονομερῶς. Εἰς μίαν μεταρρυθμιστικὴν εκπαιδευτικὴν κίνησιν δὲν ἐννοοῦνται μόνον γλωσσικὰ ζητήματα, ὅπως πολλοὶ ἀφελῶς νομίζουν, ἀλλὰ καὶ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀντιλήψεις καὶ ὅλα τὰ παρεπόμενα. Διότι ὅλα αὐτὰ περιέχονται εἰς ὑγιῆ ἐκπαίδευσιν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πηγὴ παντὸς καλοῦ ἢ κακοῦ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ πολιτείαν. Ἀπὸ τὴν κακὴν ἐκπαίδευσιν κυρίως ἐσάπισε τὸ καθεστῶς μας καὶ ἀπὸ αὐτὴν πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀναγέννησίς του. Τώρα πῶς ἦλθεν ἡ κατὰπτωσις, εἶναι ζήτημα πολὺ μακρόν, τοῦ ὁποίου μίαν μορφήν σπουδαίαν σύντομα ἀνεπτύξαμεν εἰς ἓνα ἄρθρον εἰς τὰ «Παναθήναια»¹. Τὸ σπουδαιότερον κακὸν ποὺ ἐπάθαμεν εἶναι ἡ υπερβολικὴ προσήλωσίς μας εἰς τοὺς τύπους τοῦ παρελθόντος μας καὶ ὄχι εἰς τὴν οὐσίαν, ἡ στενοκέφαλη λοιπὸν προγονολατρεία, ἡ ὁποία διαρκῶς ἀφήρει τὴν προσοχήν μας ἀπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας τοῦ βίου, σύμφωνα πρὸς τὰς ὁποίας ἔπρεπε νὰ κανονίζονται αἱ ἀντιλήψεις μας. Συνειθίσσαμεν ἔτσι παντοῦ νὰ σκεπτόμεθα μὲ προκατάληψιν, ἡ ὁποία κατὰ κανόνα ἀφαιρεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς σκέψεως, τόσον ὥστε νὰ νομίζωμεν ὅτι ἔχομεν πράγματα ποὺ δὲν ἔχομεν καὶ ἔτσι νὰ μὴ προσπαθοῦμεν νὰ τὰ ἀποκτήσωμεν. Ἐνομίζαμεν π. χ. πῶς ἔχομεν θρησκείαν λαμπράν, ἐνῷ πολλοὶ μᾶς ἔφεραν εἰς θέσιν νὰ ἔχωμεν συνήθως μόνον τύπους καὶ ὄχι ἰδέας, ἐνομίζαμεν πῶς ἔχομεν γλώσσαν λαμπράν, ἐνῷ πολλοὶ μᾶς ἔκαμαν νὰ ἔχωμεν μόνον τύπον καὶ ὄχι ὄργανον ζωντανόν, ἐνομίζαμεν σπουδαίως πῶς ἤμποροῦμεν νὰ ἐλπίζωμεν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐθνικῶν ὀνείρων μας, ἐνῷ πολλοὶ μᾶς ἐγέννησαν τὸ αἰσθημα τῆς ἀμφιβολίας, ἂν, κατὰ τὸν δρόμον ποὺ εἴχαμεν πάρει, θὰ ἤμπορούσαμεν καὶ εἰς τὸ μέλλον νὰ μείνωμεν ὅπως εἴμεθα λαὸς ἐλεύθερος. Εἶναι βέβαια πικρὰ νὰ λέγωνται αὐτά, ἀλλ' ὁποῖος δὲν τὰ

¹ Τῆς 30ῆς Νοεμβρίου 1910.

πιστεύει ἡμπορεῖ νὰ τὸ καταλάβῃ ἀπὸ μίαν ἀπλουστάτην παρατήρησιν. Ἄν τὰ εἶχαμεν πραγματικῶς αὐτὰ τὰ πράγματα κτῆμά μας, τί θὰ μᾶς ἐχρειάζοντο οἱ λεγόμενοι σήμερον ἔθνικοι ἄνδρες, σὺν ἡμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ εἴμεθα οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἔθνους; Αὐτὸ τὸ γεγονὸς μᾶς φανερώνει μόνον ἄρκετὰ εὐγλωττα, ὅτι ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ αἰσθάνεται καὶ ἐπιθυμεῖ, θέλει νὰ ἔχῃ καὶ νομίζει ὅτι ἔχει πράγματα ποῦ φοβεῖται μὴ τὰ χάσῃ καὶ γι' αὐτὸ βάζει φύλακας, μὴν τύχῃ καὶ τῆς ξεφύγουν. Πάλιν καλὰ, διότι αὐτὸ τὸ ὑπόλοιπον μᾶς λέγει ὅτι δὲν ἐφθάσαμεν εἰς πώρωσιν καὶ ὅτι ὑπάρχει ἀκόμῃ καιρὸς πρὸς ἀναζωογόνησιν.

Ἐνα πολὺ περίεργον πρᾶγμα παρετηρεῖτο μέχρι πρό τινας εἰς τὴν κοινωνίαν μας, ὃ φόβος πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἀξίωμα κατήντησε νὰ εἴμεθα καὶ νὰ μὴν τὸ λέμε, διότι μᾶς ἤρresεν ἡ αὐταπάτη. Εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς μας λόγους αὐτοεπαίνους μόνον ἠκούσαμεν ὅτι ἐκάμαμεν ἢ θὰ κάμωμεν καὶ θὰ δεῖξωμεν. Καμμιά κοινωνικὴ ἀλήθεια καὶ διόρθωσις κανενὸς ἀτόπου δὲν ἦτο βέβαια θέμα κατάλληλον πρὸς συζήτησιν, ἐνῷ οἱ περισσότεροι εἶχαμεν ἓνα κρυφὸ αἶσθημα μέσα μας πῶς αὐτὰ ὅλα εἶναι ψέματα, ἐνῷ ὅλοι ἀστειευόμενοι κατεκρίμαμεν τὸ «Ῥωμαῖκο». Ἐχρειάσθησαν ἀλλεπάλληλα παθήματα διὰ νὰ μᾶς βγάλουν ἀπὸ αὐτὴν τὴν αὐταπάτην καὶ νὰ μᾶς δείξουν τί εἴμεθα πραγματικῶς. Ὁ κληρὸς μας ἦτο ἀγράμματος καὶ πολλὰς φορὰς μεταξύ μας τὸν κοροϊδεύαμε, καὶ ὅμως ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον ποῦ θὰ ἔλεγε δημοσίᾳ ὅτι ἀλλοῦ ἔχουν καλύτερον κληρον, ὃ ὁποῖος ἐκτελεῖ καλύτερα τὸν προορισμὸν του. Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος θὰ ἦτο ἀντεθνικός. Ἡ ἐκπαίδευσίς μας καὶ τὰ ὄργανά της ἐτύφλωναν τὰς συνειδήσεις καὶ ὅμως ἐκεῖνος ποῦ θὰ ἔλεγε κάτι ἐναντίον θὰ ἦτο μαλλιαρὸς ἢ ἀγράμματος. Ἐχρεωκοπήσαμεν, ἐλάδαμεν μαθήματα ὅπως τὸ 97, καὶ ὅμως ἐμείναμεν οἱ αὐτοὶ καὶ ἀδιόρθωτοι. Καλὰ τὰ πάμε, παιδιά! Ἔως ὅτου ἐπληρώθη τὸ ποτήριον, μίαν ὥραίαν πρωΐαν μερικοὶ φιλοπάτριδες ἄνδρες ἔκρουσαν τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου καὶ ἔδωκαν εἰς τὸν πολὺν κόσμον νὰ καταλάβῃ ὅτι εἴμεθα κατεστραμμένοι, ἂν δὲν σταματήσωμεν. Ἐπρεπε νὰ καταντήσωμεν νὰ φοβούμεθα ἀπὸ μερικὰς χιλιάδας ἄτακτα στίφη, ἡμεῖς οἱ ὅποιοι εἰς τοὺς πανηγυρικοὺς μας λόγους ἐλεγόμεθα ἀπόγονοι ἀληθεῖς τῶν Μαραθωνομάχων χωρὶς νὰ διαφέρωμεν εἰς τὸ ἐλάχιστον ἀπὸ ἐκείνους, ἔπρεπε νὰ μάθωμεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐλπίζωμεν τίποτε διὰ τὰς ἐθνικὰς μας ὑποθέσεις, ἡμεῖς τοὺς ὁποίους ἐκολάκευαν ὅτι σίγουρα σὲ λίγο θὰ πάρωμε τὴν Πόλιν, ἔπρεπε νὰ μᾶς δείξουν ὅτι κατηντήσαμεν νὰ ἔχωμεν διεθνῇ θέσιν κατωτέρα καὶ ἀπὸ μερικοὺς λαοὺς ποῦ τοὺς ἐλέγαμεν βαρβά-

ρους, ἐνῷ ἔως προχθὲς εἴχαμεν τὴν αὐταπάτην ὅτι ὅλοι οἱ ξένοι εἶναι φιλέλληνες, ἔπρεπε νὰ μάθωμεν ὅτι τὰ ἐθνικὰ χρήματα ἀποδεκατίζονται ἀπὸ λωποδύτας πρὶν ἐκπληρώσουν τοὺς σκοποὺς των διὰ νὰ κατορθωθῇ νὰ κεντηθῇ πλέον ἢ ὀλίγον παχύδερμος φιλοτιμία μας.

Ἦτο ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ αὐτό. Πολλοὶ ἄνθρωποι ποὺ ἔκαμναν πῶς ἐνδιαφέρονται διὰ τὴν πρόοδον τοῦ τόπου, ἀλλὰ δὲν εἶχαν τὸ θάρρος νὰ σταθοῦν νὰ πολεμήσουν, ἐπανελάβαναν ὅτι σιγὰ σιγὰ θὰ διορθωθοῦν τὰ πράγματα. Καὶ αὐτοὶ ἐξοῦσαν εἰς τὴν αὐταπάτην, γιατί ὅποιος ἤμπορεῖ νὰ συλλάβῃ καλὰ τὴν κατὰπτωσιν ποὺ ἔπαθεν εἰς τὰς ἰδέας τῆς ἡ κοινωνίας μας προτοῦ ἀναπτυχθῇ ἀκόμῃ, ἐκείνος μόνον θὰ ἐννοήσῃ ὅτι μόνον ἐκφυλισμὸς θὰ ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα ἀπὸ αὐτὴν τὴν σιγανὴν πορείαν. Τὸ σάπιο ἀφωμοίωσε ἢ κατέστρεφε πάντοτε ὅ,τι ὑπῆρχεν ὑγιὲς εἰς τὸν τόπον, οἱ εὐσυνείδητοι ἄνθρωποι σπανίως ἦσαν ἀνεκτοί. Ὡχ, ἀδερφέ, σὺ θὰ διορθώσῃς τὸ Ῥωμαῖκο! Αὕτῃ ἦτο ἡ φιλοσοφία τοῦ εὐφυοῦς λαοῦ μας, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν σύντομον αὐτὴν φράσιν ἔλεγεν ὅτι ὁ τόπος αὐτὸς θὰ ἦτο ἀδιόρθωτος χωρὶς κανένα ἔκτακτον γεγονὸς. Καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτῃ ἦτο μεγάλη, γιατί μόλις ἦλθεν ἡ ἐπανάστασις ἐκινδύνευσε νὰ ἀποτύχῃ καὶ ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἀρχήν, διότι οἱ καλοὶ ἦσαν τόσο σπάνιοι καὶ κρυμμένοι, ὥστε ἀνέκυψαν ἀμέσως τὰ κακὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν νὰ γελοιοποιοῦν καὶ ἐπανάστασιν καὶ ἀνόρθωσιν. Ἐπρεπε νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸ διὰ νὰ ἀποδειχθῇ καλύτερα ὁ δρόμος τὸν ὁποῖον θὰ ἀκολουθήσῃ ἡ κοινωνικὴ ἐπανάστασις ποῦ φαίνεται νὰ ἤρχισε τώρα. Ἐπρεπε νὰ δειχθῇ ὅτι ἡ βουλὴ μας ἐχρεωκόπησε καὶ ὅτι τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ ἐπιθυμίαι εἰς τὸν τόπον αὐτὸν ἔφθασαν εἰς τόσῃν πρόοδον, ὥστε νὰ μὴ βλέπουν πέρα ἀπὸ τὴ μύτη τους πολλοὶ τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔφθασε τὸ ἔθνος, διὰ νὰ σκεφθοῦν τίποτε διὰ τὸ γενικὸν καλὸν τοῦ τόπου. Διότι ἡ κοινωνία μας μετὰ πολλὰ ἔτη κακοδιοικησεως ἔπαθεν ἓνα μεγάλο κακό, τὸ ὁποῖον ἤμπορεῖ κανεὶς νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς πολυμέρειαν βουλήσεως καὶ ἀτομισμὸν, ὁ ὁποῖος συσπειρωμένος ἀποτελεῖ τὸν κομματισμὸν. Εὐρέθη ἓνας ἄνθρωπος, πρὸς τὸν ὁποῖον εἶχε στραφῇ πρό τινος ἡ προσοχὴ τοῦ ἔθνους καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν τόλμην νὰ δώσῃ ἓνα κτύπημα εἰς τὴν κατὰστασιν αὐτὴν. Ἡ ἀρχὴ αὕτῃ ἦτο καλὴ καὶ ἤρχισε νὰ δίδῃ ἐλπίδας. Θὰ κατορθωθῇ τώρα νὰ ξεφύγωμεν ἀπὸ τοὺς σκοπέλους τῆς νοσηρᾶς κοινωνίας μας καὶ νὰ εὐρωμεν εἰς κάθε κλάδον τὰ τρωτά του διὰ νὰ τὸν ἐξυγιάνωμεν; Ἴδου τὸ μέγα στάδιον διὰ τοὺς φιλοπάτριδας, οἱ ὁποῖοι παραδέλοντες τὸ ἄτομόν των θὰ βοηθήσουν τὸ ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ τόπου.

Αὐτὸ ἦτο τὸ πρῶτον σημεῖον ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἀρχίσωμεν. Μᾶς χρειάζεται πραγματικῶς κυβέρνησις ἡθικὴ καὶ ἰσχυρά, ἀξία νὰ ἐπιβάλλῃ σεβασμὸν, μὲ ἀπεριόριστον ἰσχύν. Περιεπέσαμεν εἰς φαῦλον κύκλον, ὁ ὁποῖος ἀκριβῶς ἡμποδοῖζε κάθε φιλότιμον δρᾶσιν. Σφάλματα ἐπὶ σφαλμάτων ἐξηυτέλισαν τὴν πολιτείαν, ἡ πολιτεία ἔπειτα διέφθειρεν ὅλους τοὺς ἄλλους κλάδους καὶ μαζὶ μὲ αὐτοὺς καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τὴν κοινωνίαν μας. Διὰ νὰ ὑπάρξῃ ἐκπαίδευσις καλὴ ἔπρεπε νὰ ὑπάρξῃ πολιτεία καλὴ, ἀλλὰ πάλιν διὰ νὰ γίνῃ πολιτεία καλὴ ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ καλὴ ἐκπαίδευσις καὶ κοινωνία. Ἀπὸ τοῦ νὰ ἀρχίσῃ κανεὶς δὲν ἤξευρε, γιατί τὸ ἔργον του θὰ κατεστρέφετο ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἄλλου περιβάλλοντος. Δι' αὐτὸ κυβέρνησις ἱκανὴ νὰ κρατηθῇ ἔξω ἀπὸ τὸ μέχρι τοῦδε περιβάλλον καὶ τὰς μεθόδους του θὰ εἶναι ἡ πρώτη ἀρχὴ ἐπάνω εἰς τὴν ὁποίαν ὥς εἰς βάσιν θὰ οἰκοδομήσωμεν ὅλα τὰ ἄλλα. Ἡ πορεία μας ὁμῶς πρέπει νὰ εἶναι μεθοδικὴ διὰ νὰ μὴ φθάσωμεν μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἀπροχώρητον.

Θὰ λάβωμεν πάντοτε ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅλα τὰ πράγματά μας χωλαίνουν διὰ νὰ προφυλαχθῶμεν ἀπὸ κινήματα βίαια, ὅπως ἐκεῖνο τὸ τῆς ἐκκαθαρίσεως, τὸ ὁποῖον ἡμπορεῖ νὰ νομισθῇ ὡς ἀποτυχὸν κατὰ μέγα μέρος διὰ πολλοὺς λόγους, ἐκτὸς τοῦ ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι μέτρα, ἀλλὰ ἡμίμετρα. Χρειαζόμεθα ἐνέργειαν συστηματικὴν μὲ τὸ βλέμμα ἐστραμμένον μᾶλλον πρὸς τὸ μέλλον καὶ μὲ ἀνοχήν πρὸς τὸ παρόν. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατόν νὰ καταργηθοῦν ὅλαι αἱ ἐγκαταστάσεις μας καὶ νὰ ἀνασυνταχθοῦν διὰ νέων δυνάμεων, διότι ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοῦτο θὰ ἔφερεν ἓνα κυκεῶνα, εἶναι ζήτημα ἂν ἔχομεν τὰς δυνάμεις αὐτάς. Τὸ μόνον λοιπὸν φρόνιμον εἶναι, ὅπως εἴπαμεν τὸ ἄλλτ εἰς τὴν πολιτείαν μας, ἔτσι νὰ εἰποῦμεν τὸ ἄλλτ εἰς ὅλους τοὺς κλάδους, νὰ καταστήσωμεν ἀκίνδυνον τὴν τῶρα δρῶσαν καὶ κακοσυνειθισμένην γενεάν εἰς τὰς κακὰς ἐπιδράσεις τῆς ἐπὶ τῆς μελλούσης γενεᾶς καὶ νὰ τῆς ἀφήσωμεν μόνον τὰ καλὰ τῆς, ἔπειτα δὲ νὰ προσθέσωμεν τὰ συμπληρώματα αὐτῆς, ὅσα ἔχομεν, καὶ ἔτσι νὰ προπαρασκευάσωμεν τὰς νέας μας δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι σιγὰ σιγὰ θὰ διαδεχθοῦν τὰς παλαιάς. Αὐτὸ εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ τὸ κάμωμεν καὶ ἀπόδειξις εἶναι ὅτι ὑπάρχουν πολλοὶ συναισθανόμενοι τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἔθνους, προσπαθοῦντες νὰ μὴν ὑπερισχύσουν διὰ τελευταίαν φοράν οἱ φαῦλοι καὶ χαθῇ κάθε ἐλπίς διὰ τὸ μέλλον αὐτοῦ. Αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους περιμένει νὰ ἴδῃ ἡ πατρίς εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, ἐλευθέρους πάσης ἀτομικῆς σκέψεως, μὲ τὴν ἀλήθειαν ὡς σύμβολόν των. Ἀλλὰ ποῖοι εἶναι αὐτοὶ καὶ πῶς θὰ πληθύνουν σύντομα;

“Οποῖος παρατηρήσει τὴν σημερινήν μας ἰδεολογίαν, θὰ εὕρῃ εὐκολὰ ὅτι ἀποτέλεσμα τοῦ εἰς λέξεις ὥραίας ἄνευ σημασίας περιοριζομένου ἀποτυφλωτικοῦ σωδινισμοῦ μας, οἷον ἀπόγονοι Σαλαμινομάχων ἢ Μαραθωνομάχων, περιούσιος λαὸς κλπ. κλπ., εἶναι ἀποκλειστικότης τις περιφρονητικὴ πρὸς τοὺς ἄλλους λαούς. “Αἷα π. χ. ἐμβαθύνῃ τις εἰς τὴν σύγχρονον πολιτικὴν μας ἱστορίαν, θὰ ἴδῃ ὅτι ἐδῶ πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν μερικὰ ἀτυχήματα καὶ σφάλματά μας πρὸς τοὺς γειτονικοὺς μας λαούς, μὲ τοὺς ὁποίους ἤμπορούσαμεν νὰ συνεννοηθοῦμεν καλύτερα. “Οπως εἰς αὐτό, ἔτσι καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἢ ἀποκλειστικότης μας δὲν μᾶς ἀφῆκε ν’ ἀντιληφθῶμεν καλὰ τὴν θέσιν μας καὶ νὰ συμδιδάξωμεν αὐτὴν πάντοτε σύμφωνα μὲ τὴν πρόδοον τῶν ἄλλων ἔθνων. Ἐσχηματίσαμεν οἶονεὶ κόσμον ἰδικόν μας, ἐσκεπτόμεθα πολὺ Ῥωμαίικα, ἐκάμναμε νόμους Ῥωμαίικους καὶ προσωπικοὺς σὰ στὸ σπῖτι μας, καὶ ὅπως κουτὰ καὶ περιορισμένα ἐμιμούμεθα νεκροὺς τύπους καὶ προλήψεις τοῦ παρελθόντος, ἔτσι ἡ σχέσις μας πρὸς τοὺς πῶς πολιτισμένους λαοὺς καταντοῦσε νὰ εἶναι κυρίως μίμησις ἀπλῇ τῶν τύπων μὲ ὀλίγην οὐσίαν. Εὐτυχῶς πολλοὶ ἤρχισαν νὰ καταλαβαίνουν καλύτερα τὰς ἐλλείψεις μας καὶ δὴ τὴν κυριωτέραν, τὸν ἐξευρωπαϊσμόν. Ἡ πρώτη μέριμνα τῆς κυδερνήσεως πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀποστολὴ πολλῶν νέων πρὸς σπουδὴν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν δι’ ὅλους τοὺς κλάδους, οἱ ὅποιοι κατόπιν νὰ ὑποστηριχθοῦν διὰ νὰ ἐξυγιάνουν τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας. Τότε θὰ ἔλθῃ τελειωτικῶς τὸ νεωτερικὸν φύσημα ὀρμητικὸν καὶ θὰ παρασύρῃ ὅλους τοὺς ἐχθροὺς τῆς προόδου, οἱ ὅποιοι ἢ ἀσυναίσθητως ἀπετύφλωναν μὲ πομφόλυγας μέχρι τοῦδε τὰς συνειδήσεις ἢ ἦσαν ἀσυνείδητοι ἐκμεταλλευταὶ τῶν ἱερωτέρων ἰδεωδῶν μας.

Σύμφωνα μὲ αὐτὰ βέβαια πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ πορεία μας πρὸς κανονισμόν τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας. Ἀναγνωρίζομεν πολλοὶ ὅτι πρέπει νὰ ἐπέλθῃ ἀνυπερθέτως μεταρρύθμισις εἰς αὐτήν, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ μέθοδος καὶ σκοπιμότης, χωρὶς κινήματα τρελλὰ καὶ ἀνατρεπτικά. Ἐπειτα ἡ μεταρρύθμισις δὲν πρέπει νὰ εἶναι περιορισμένη, ἀλλὰ γενικὴ, δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον τυπικὴ, ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικὴ. Κακὰ ἐσκέφθησαν ὅσοι ἀπὸ τοὺς μεταρρυθμιστὰς ἀνεγνώρισαν μὲν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀπλοποιήσεως τῆς γλώσσης εἰς τὰ σχολεῖά μας, ἀλλὰ ἐσυμβούλευαν ἀνατροπὴν ἐντελῇ ὅλης τῆς παιδείας μας καὶ ἀνάθεμα κατὰ τῆς γραφομένης μας γλώσσης. Κακὰ ὑπὸ δύο ἐπόψεις. Πρῶτον διότι ἡ γραφομένη μας γλῶσσα, εἰσηγμένη εἰς ὅλας τὰς πρακτικὰς μας χρήσεις εἶναι ἀναπόσπαστος ἀπὸ τὴν ζῶσαν γενεὰν

καὶ ἐν μέρει καὶ ἀπὸ τὴν διάδοχόν της. Δεύτερον δὲ καὶ διότι ἡ ζῶσα γενεὰ εἶναι πλέον συνειθισμένη εἰς τὸ καθεστῶς αὐτὸ καὶ φυσικὸν εἶναι ὃ ἀντιδράσῃ εἰς βίαια κινήματα. Δι' αὐτὸ χρειάζεται ἐξέλιξις διὰ νὰ μάθῃ καὶ αὐτὴ νὰ σκέπτεται ἀνεκτικώτερα καὶ τὴν νέαν γενεάν νὰ παρασκευάζῃ μὲ ἄλλα φρονήματα, διότι βέβαια πρέπει πρῶτα νὰ ἀνοιχθοῦν τὰ μάτια τοῦ κόσμου τοῦ προκατειλημμένου ἀπὸ μωρὰν ἰδεολογίαν, νὰ ἐννοηθῇ ἡ ἀλήθεια εἰς εὐρὺν κύκλον τῆς κοινωνίας, ὁ ὁποῖος θὰ ὑποστηρίξῃ τὸ νέον καθεστῶς, τὸ ὁποῖον κατ' ὀλίγον καὶ μεθοδικῶς θὰ προχωρῇ. Πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καλὰ ὅτι εἴμεθα πλέον ἀνεξάρτητοι ἀπὸ προλήψεις καὶ τύπους τοῦ παρελθόντος καὶ ὅτι μᾶς ἀρκοῦν τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα ἔχομεν διὰ νὰ ἀναπτυχθῶμεν μόνοι μας. Οἱ λόγοί μας πρέπει νὰ ἐννοήσουν ὅτι αἱ ἰδέαι περὶ Ξενοφωντείου γλώσσης κλπ. εἶναι σκουριασμένες καὶ ὅτι τείνομεν πρὸς μίαν σχεδὸν ταύτισιν τῆς κοινῆς μας γλώσσης καὶ τῆς γραφομένης, διὰ νὰ συνειθίσουν νὰ γράφουν ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ πράγματα καταληπτὰ ἄνευ κόπου εἰς ὅσον τὸ δυνατόν εὐρύτερον κύκλον ἀναγνωστῶν.

Μονομερὴς ἐπίσης εἶναι καὶ ὁ ἀποκλειστικὸς περιορισμὸς τῆς μεταρρυθμιστικῆς κινήσεως μόνον εἰς τὴν γλωσσικὴν μορφήν τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου τῶν δημοτικῶν σχολείων μας. Ὅσον καὶ ἂν φαίνεται αὐτὸ σπουδαῖον ἐκ πρώτης ὄψεως, εἶναι ἀνεπαρκὲς χωρὶς διδασκάλους ἀξιόους τῆς περιωπῆς των, διότι ὁ διδάσκαλος ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ἀποτελεῖ τὰ τρία τέταρτα εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ. Ὅταν ληφθῇ αὐτὸ ὑπ' ὄψιν, τότε θὰ ἐννοηθῇ ὅτι μονομερῶς σκέπτονται ὅσοι ἔχουν ἐστραμμένην τὴν προσοχήν των πρὸς τὴν κατωτέραν ἐκπαίδευσιν κυρίως, διότι σκέπτονται τὰ πράγματα πρωθύστερα καὶ μὲ κίνδυνον νὰ περιπέσουν εἰς φαῦλον κύκλον, παρασύρονται δὲ ἀπὸ τὸ φαινόμενον ὅτι τὸν σπουδαιότερον ρόλον εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ λαοῦ ἔχει ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις. Ἡ κίνησις πρέπει νὰ εἶναι πρὸς ὅλα τὰ σημεῖα καὶ τὸ κύριον βάρος θὰ τεθῇ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ὀχι πρὸς τὰ κάτω. Ἀπὸ τὴν ἀνωτέραν παιδείαν θὰ προκύψῃ ὁ πολὺ μορφωμένος διδάσκαλος καὶ ἡ καλὰ σκεπτομένη κοινωνία· εἰς τὸ πανεπιστήμιον κυρίως πρέπει νὰ στραφῇ ἡ προσοχή μας. Ἀπὸ ἐκεῖ προέρχονται πολλὰ κακὰ καὶ πολλὰ ἐσφαλμένα ἀντιλήψεις. Διὰ νὰ ἐννοήσῃ κανεὶς πῶς εὐρέθημεν χωρὶς αὐτοτέλειαν καὶ ἰδικήν μας ζωὴν καὶ πῶς ζῶμεν τρόπον τινὰ εἰς ἀφαίρεσιν ἀπὸ τὴν πραγματικότητά, ἅς σκεφθῇ ὅτι δὲν ἐξετελέσαμεν καθ' ὅσον τοὺς τύπους ἀκόμη τῆς αὐτοτελείας μας αὐτῆς. Νεοελληνικὸν ἔθνος λεγόμεθα καί, πρᾶγμα ἀνήκουστον, ἡ Νεοελληνικὴ δὲν διδάσκεται εἰς τὸ πανεπιστήμιον

μας. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθοῦν καλὰ οἱ διδάσκαλοι καὶ δι' αὐτῶν ἡ κοινωνία, ὅταν ὄχι μόνον δὲν διδάσκονται τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ στρεβλῶνονται μὲ κακὰς διδασκαλίας; Παραλείπομεν ὅτι μᾶς λείπουν παιδαγωγικὰ μαθήματα, παραλείπομεν ὅτι μᾶς λείπουν ὀργανισμοὶ καὶ συστήματα, ὅπως ἀνεπτύξαμεν εἰς τὸ περὶ πανεπιστημίου φυλλάδιόν μας¹, πράγματα τὰ ὁποῖα μετεγγίζονται εἰς ὅλην μας τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ κοινωνίαν ἀπὸ ἐκεῖ. Μᾶς λείπει ἀκόμη τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ πολιτισμοῦ ἐνὸς λαοῦ, τὸ Νεοελληνικὸν λεξικόν. Βεβαίως δὲ ἀσυγκρίτως διάφοροι θὰ ἦσαν αἱ ἀντιλήψεις μας, ἂν ἐδιδάσκοντο, ἔστω καὶ ἀτελῶς, μερικαὶ ξέναι νεώτεραι φιλολογίαι εἰς τὸ ἀνωτάτον μας ἐκπαιδευτήριον. Ὅταν τις συλλογισθῇ αὐτὰ τὰ πράγματα, θὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἀπὸ ἐκεῖ πρέπει ν' ἀρχίσῃ νὰ φωτίζεται ἡ κοινωνία βαθμηδὸν καὶ νὰ ἐξέρχεται ἀπὸ τὴν τρομακτικὴν ἀμάθειάν της καὶ τὰς προκαταλήψεις της διὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν σκοπὸν τῶν κατωτέρων σχολείων.

Ἡ ὁρθὴ καὶ εἰς τὸ ὕψος τῆς περιωπῆς της ἱσταμένη πανεπιστημιακὴ καὶ ἐπομένως καὶ γυμνασιακὴ παιδεία, θὰ μᾶς εἶναι ὠφέλιμος καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν. Μία μεγάλη πληγὴ τῆς κοινωνίας μας ἔγινε ἡ ἀκατάσχετος τάσις πρὸς τὴν ἀφηρημένην μας, ὅπως εἶναι τώρα, μέσῃν καὶ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν. Ὅπως κατήντησεν ἡ μέσῃ ἐκπαίδευσίς μας, τυπικὴ μᾶλλον παρὰ οὐσιαστικὴ, φέρει τὰ ἴδια ἀποτελέσματα καὶ εἶναι προσιτὴ καὶ εἰς τοὺς μετριωτάτους ἀκόμη, ἐνῶ ἡ εὐκολία τῆς ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως προσείλκυσε πολλοὺς ἀναξίους καὶ ἐγέννησεν εἰς τὴν κοινωνίαν τὴν κακὴν τάσιν τῆς ψευδοῦς κοινωνικῆς θέσεως. Ὡς συνειθίσαντες νὰ βλέπουν τοὺς τύπους μᾶλλον καὶ ὄχι τὴν οὐσίαν, πολλοὶ δουλεύουν εἰς τὴν προκατάληψιν αὐτὴν, φροντίζουσιν διὰ ποικίλων πιέσεων καὶ ἀθεμίτων μέσων νὰ συσσωρεύσουν τίτλους, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἄξιοι, διὰ τῶν ὁποίων καταστρέφουν τὸ ἔργον ἄλλων. Ὅταν ἡ ἀνωτέρα καὶ μέσῃ ἐκπαίδευσίς μας γίνῃ οὐσιαστικωτέρα, αὐστηροτέρα καὶ οἶονεὶ ἀριστοκρατικὴ τοῦ πνεύματος, τότε θὰ ἀρχίσῃ νὰ παύῃ καὶ ἡ ὀλεθρία αὕτὴ τάσις, ἐνῶ συγχρόνως ἡ ὑποχρεωτικὴ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις θὰ δίδῃ δι' ὕγιους παιδείας ὑγιᾶ στοιχεῖα εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἀνθρωποὶ τῶν γραμμάτων πρέπει νὰ γίνωνται οἱ ἄξιοι, οἱ ὁποῖοι ὀλιγώτεροι, ἀλλὰ καλύτεροι, θὰ ἐκτελῶσι καλύτερον τὸν προορισμὸν των. Τῶν δὲ ἄλλων τὸ πνεῦμα θὰ τραπῇ καὶ πάλιν πρὸς τοὺς πρακτικοὺς κλάδους, εἰς τοὺς ὁποίους τόσον ὑπελείφθημεν, καὶ οἱ ὁποῖοι ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν καταλήλων ἐγκαταστάσεων θὰ δώσωσι τὰ νεῦρα εἰς τὴν πολιτείαν μας.

A. X. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ

¹ Φιλολογία - Ἐκπαίδευσις - Κοινωνικὴ μόρφωσις. Ἀθην. 1910.

Σὲ ὅσους θέλουν νὰ σχηματίσουν γνώμη φωτεινὴ γιὰ τὸ Ἐκπαι-
δευτικὸ ζήτημα καὶ γιὰ τὸ Γλωσσικὸ μαζὶ — ποὺ τόσο στενὰ συν-
δέονται — ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος συσταίνει ὡς ἀπαραίτητα τ' ἀκό-
λουθα βιβλία.

Δ. Σολωμοῦ. Διάλογος ποιητῆ καὶ σοφολογιωτάτου. [Διεν. Σολωμοῦ,
"Ἀπαντα τὰ εὗρισκόμενα — Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ. 1901].

Ίακ. Πολυλά. Ἡ φιλολογικὴ μας γλῶσσα [Ἐν Ἀθήναις, Ἑστία 1892].

Ἑμμ. Ροῖδον. Τὸ Ταξίδι τοῦ Ψυχάρη. [Γλωσσικὴ μελέτη. Βιβλιο-
πωλεῖον Ἑστίας 1888].

Τὰ Εἰδῶλα. Γλωσσικὴ μελέτη. [Ἑστία 1893].

Ψυχάρη. Τὸ Ταξίδι μου. [Ἑκδόση Β'. 1905].

Ἀπολογία [Ρόδα καὶ Μῆλα. Τόμος Γ'. 1906].

Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης Ἑλληνικῆς ὑπὸ Κ.
Krumbacher καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γ. Ν. Χατζη-
δάκι [Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ. Ἐν Ἀθήναις 1905].

Karl. Brugman. Γραφτὴ καὶ Δημοτικὴ καὶ τὸ Γλωσσικὸ ζήτημα
στὴν Ἑλλάδα. [Δέκας Ἀρδανίτης μεταφραστῆς. Ἀθήνα 1907].

Ἐλισαῖον Γιανίδη. Γλῶσσα καὶ Ζωή. [Ἀναλυτικὴ μελέτη τοῦ Γλωσ-
σικοῦ ζητήματος. Πόλη, Τυπογραφεῖο ἡ Ἀνατολή, 1910].

Παύλον Νιρβάνα. Γλωσσικὴ αὐτοδιογραφία. [Ἀθήναι, 1903. Ἑκδόσις
Παναθηναίων].

Μ. Α. Τριανταφυλλίδου. Ξενηλασία ἢ Ἰσοτέλεια ; Μελέτη περὶ τῶν
ξένων λέξεων τῆς Νέας Ἑλληνικῆς. [Ἀθήναι. Τυπογρα-
φεῖον Π. Δ. Σακελλαρίου. Τεῦχος Α' 1905 καὶ Β' 1907].

Φ. Δ. Φωτιάδης. Τὸ Γλωσσικὸ ζήτημα κ' ἢ Ἐκπαιδευτικὴ μας
Ἀναγέννησις. [Ἀθήνα. Τυπογρ. «Ἑστία», 1902].

Στεφ. Ραμᾶ. Τὰ Παλιὰ καὶ τὰ Καινούργια. [Ἀθήνα. Τυπογραφεῖο
«Ἑστία», 1902].

Οἱ Λοῦοι Στρατοκόποι. [Ἀθήναι 1909. Ἑκδότης Κ. Ἐλευθε-
ρουδάκης].

Γ. Παπασωτηρίου. Μελέτη περὶ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως, ἥτοι τί
θα ἐκέρδιζεν ἡ Κοινωνία ἂν ἦσαν καλύτερα τὰ Σχολεῖα.
[Ἐν Ἑρακλείῳ 1907].

N. Ήξαρχοπούλου. Ποῶς τις πρέπει νά εἶναι ὁ δημοδιδάσκαλος :
[Ἐν Ἀθήναις, 1907].

Εὐθ. Γ. Μπουντιῶνα. Σχολικά προγράμματα καὶ διδακτικαὶ ὁδηγαί.
Α'. Τὸ Νηπιαγωγεῖον τῶν ξενοφῶνων Ἑλληνικῶν κοινοτή-
των [1908].

Β'. Τὸ Κοινὸν Δημοτικὸν Σχολεῖον [Ἐν Ἀθήναις, 1909].

Χαρισίου Παπαμάρκου. Τὰ ἀναγνωστικὰ βιβλία τῶν μικρῶν Ἑλλη-
νοπαίδων. [Τόμος Α'. καὶ Β'. Ἀθῆναι, Τυπ. Περρῇ 1897].

Πρῶτον Ἑλληνικὸν Ἐκπαιδευτικὸν Συνέδριον. Ἔργασίαι τῆς Διευ-
θυνούσης Ἐπιτροπῆς. Πρακτικὰ τῶν Συνεδριάσεων μετὰ σχο-
λικῆς ἐκθέσεως. [Ἐν Ἀθήναις, 1909].

Γιὰ ὅσους ὁμῶς θέλουν νά μελετήσουν βαθύτερα τὰ δυὸ ζητή-
ματα, ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος θὰ δημοσιεύσει στὰ ἐπόμενα φυλλάδια
βιβλιογραφία, ποὺ θὰ φροντίσει νά τὴν καταρτίσει ὅσο μπορεῖ τέλεια.

Γιὰ τοῦτο παρακαλεῖ τὰ μέλη καὶ τοὺς ἀναγνώστες νά ὑποδεί-
ξουν ὅ,τι παλιότερα σχετικὰ βιβλία γνωρίζουν γιὰ νά προστεθοῦν
στὴ βιβλιογραφία του.

Τέλος, κάθε νέου σχετικοῦ βιβλίου θὰ δημοσιεύεται ὁ τίτλος καὶ
ὁ συγγραφέας του καὶ μιὰ σύντομη κριτικὴ γιὰ νά κεντᾷ τὸ ἐνδια-
φέρον τῶν συνδρομητῶν τοῦ Δελτίου καὶ γιὰ νά δείχνεται σὲ ποιά
σημεῖα συμφωνεῖ ὁ Ὅμιλος μὲ τὸ συγγραφέα καὶ σὲ ποιά ἄλλα ἔχει
ἀντίθετη ἢ διαφορετικὴ γνώμη.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος ποὺ στὸν πρῶτο ἀριθμὸ τοῦ Δελτίου τοῦ ἀναγκάσθηκε νὰ δημοσιεύσει ἀπάντηση στοὺς ἐπικριτὰς τοῦ τοῦς φυσικοῦς, δὲν ἐφαντάζονταν ὅτι στὴν τελευταία σελίδα τοῦ ἴδιου ἀριθμοῦ θὰ ἦταν ὑποχρεωμένος δημόσια νὰ παρακαλέσει ἄλλους σεβαστοὺς τοῦ ἐπικριτὰς, νὰ βάλουν τελεία καὶ παῦλα σὲ κάθε δημοσιογραφικὴ πολεμικὴ¹, γιατί ὁ σκοπὸς τοῦ Ὁμίλου δὲν εἶναι ν' ἀνακατόνεται σὲ γλωσσικοὺς καυγάδες. Ὁ σκοπὸς τοῦ εἶναι καθαρά ἐκπαιδευτικὸς, ἐπομένως θεωρεῖ ὅτι δὲν εἶναι δουλειά του οὔτε νὰ δεῖξει τι ἔπρεπε νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα, οὔτε νὰ ὀρίσει τὴν τελειωτικὴ τῆς μορφή.

Τὸ πῶς θὰ διδαχθεῖ ἡ μητρικὴ γλῶσσα, ὁ Ὅμιλος τὸ ἀφίνει στὸν εἰδικὸ παιδαγωγὸ καὶ τοὺς συνεργάτες του, ποὺ θὰ διευθύνουν τὸ πρότυπο σχολεῖο καὶ ποὺ ἔχουν κάποια πείρα, ἀφοῦ γιὰ τρία χρόνια τὴ διδάξαν κάπου μὲ ἀποτελέσματα ἀρκετὰ γνωστὰ σὲ ὅσους παρακολουθοῦν τὴν ἐκπαιδευτικὴ κίνηση τοῦ τόπου μας καὶ χαίρονται καὶ χειροκροτοῦν στὴν παραμικρότερη σχετικὴ βελτίωσή της.

Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐφορία τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου καὶ ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος σχηματίσθηκε ἀπὸ ἀνθρώπους, πολὺ λίγο εἰδικούς στὰ γλωσσικά, μὰ ποὺ μένουν στὴν Ἀθήνα καὶ στὰ μεγάλα κέντρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ βρίσκονται σὲ καθημερινὴ συνάφεια μ' ὅλες τὶς τάξεις τῆς κοινωνίας καὶ εἶναι σὲ θέση νὰ ξέρουν τι τῆς χρειάζεται.

Κ' ἔτσι ὡς τώρα ἀδελφικὰ συνεργάσθηκαν τὰ μέλη τῆς ἐφορίας καὶ οἱ ἰδρυταὶ καὶ τὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου ἔχοντας συγκεντρωμένη τὴν προσοχή τους στὸν ἐκπαιδευτικὸ σκοπὸ, χωρὶς κανέναν τους νὰ νομίσει πῶς ἦρθε ὁ καιρὸς νὰ ἐπιβάλλει τὴ γνώμη του τὴν ἀτομικὴ γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, στοὺς ἄλλους. Κ' ἐλπίζουν ὅτι ἔτσι καὶ στὸ μέλλον θὰ συνεργασθοῦν. Γιατὶ ἄλλιῶς θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ πάη μπροστὰ τὸ ἔργο τους.

¹ Φυχάρης - «Πᾶς Σχολεῖο», ἀρ. 415 καὶ 416, 1910 Νομᾶς.

² Ἀργύρης Ἐφταλιώτης - Ἡ καινούρια πολιτικὴ τῆς μισορωμαϊκῆς ἀρ. 417, 1911 Νομᾶς.

Σ' ένα μόνο σημείο τῶν ἄρθρων τῶν «οἰκείων» ἐπικριτῶν τοῦ δ' Ἐκπαιδευτικῆς Ὁμίλου χρέος τοῦ νομίζει ν' ἀπαντήσει. Στὴν τολμῆν δηλαδὴ γνώμη τους, ὅτι τάχατες ἀπὸ *Ψυχαροφобία*, ἀπὸ πολιτικῆ, ἀπὸ στρατηγικῆ καὶ διπλωματικῆ¹, κάνει παραχωρήσεις στὴ γλῶσσα τῶν ἐγγράφων τοῦ. Αὐτοῦ τοῦ εἵδους τὴν κατηγορία ὁ Ὁμιλος τὴν ἀποκρούει, δηλώνοντας, μιὰ γιὰ πάντα, ὅτι ἂν στὸ λεκτικὸ τῶν ἐγγράφων τοῦ καὶ τῶν ἄρθρων τοῦ παραδέχεται τύπους καὶ φθόγγους, ποὺ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι χυμένοι στὰ καλούπια τῶν κανόνων τοῦ πυρῆνα τῆς γλώσσας, δὲν τὸ κάνει ἀπὸ κανένα ἄλλο λόγο παρὰ ἀπὸ εἰλικρινῆ ἀντίληψη — ἀδιάφορο ἂν σωστὴ ἢ στραβή — ὅτι οἱ τύποι ἢ οἱ φθόγγοι ποὺ μεταχειρίζεται εἶναι ὀλοζώντανοι στὸ στόμα τῶν κατοίκων τῆς σημερινῆς πρωτεύουσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἀνήκουν στὴ νεοδημοτικῇ.

Καὶ μπορεῖ νὰ προσθέσει ὅτι αὐτὴ τὴν ἀντίληψη ξέρεи πῶς τὴν εἶχε στοὺς μεταψυχαικοὺς χρόνους, κατὰ τὸν ὅρο τοῦ κ. Παλαμᾶ², καὶ ὁ μακαρίτης ὁ Κρουμπάχερ (τὸ πρόβλημα τῆς Νεωτέρας γραφομένης Ἑλληνικῆς, Βιβλιοθήκη Μαρσλῆ 1905 σελ. 160 κ. ἄ.) καὶ τὴν ἔχουν ὁ Karl Brugman (Γραφτὴ καὶ Δημοτικὴ Μετάφρ. Δέκα Ἀρβανίτη Ἀθήνα 1902 σελ. 27 κ. ἄ.), ὁ συγγραφέας τῆς «Ἑνεηλασίας ἢ Ἰσοτέλειας» καὶ τοῦ *Die Lehnwörter der Mittellgriechischen Vulgärliteratur* Κ^{ος} Μανώλης Τριανταφυλλίδης (ποὺ ὠμάλυνε τὴ γραμματικὴ καὶ κανόνισε τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ βιβλίου τῆς Κ^{ας} Π. Σ. Δέλτα «Παραμῦθι χωρὶς ὄνομα» Λονδίνο 1910), ὁ διευθυντὴς τοῦ Σχολείου τοῦ Ὁμίλου Κ^{ος} Ἀλ. Δελμούζος καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

¹ Ἀργύρη Ἑφταλιώτη - Ἡ καινούρια πολιτικὴ τῆς μισορωμαϊκῆς ἀρ. 417, 1911 Νοεμβ., σελ. 5, στίχ. 51.

² Δασκαράτος καὶ Βαλαωρίτης ἀρ. 417, σελ. 13, στίχ. 27, 1911 Νοεμβ.

Λ Α Θ Η

Σελ.	9	στ.	14	γλωσσικὴ	ἀντὶ	γλωσσικὴ
»	11	»	2	ταῦ	»	τοῦ
»	36	»	12	διδασκῆ	»	διδασκῆ
»	43	»	12	δεν	»	δὲν

Οἱ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴ Βουλὴ θορυβοποιοὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος πολλὰ ἐξεστόμισαν καὶ ἐναντίον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ποὺ δὲν ἰδρύθηκε γιὰ νὰ γλωσσολογήσει παρὰ γιὰ νὰ βάλει κι αὐτὸς τὸ λιθάρι τοῦ στήν ἐργασία ποὺ γίνεται γιὰ τὴν ἀναμόρφωση τῆς παιδείας στὴν Ἑλλάδα μέσα καὶ στὸν Ἑλληνισμό τὸν ἄλλο, ποὺ ἔεχασαν ὅτι δὲν τὸν ὀρίζει ἀκόμα τὸ σύνταγμα τοῦ Βασιλείου.

Οἱ ἀντίπαλοι στὸ σκοπὸ μας, ἀντίπαλοι σὲ κάθε πρόοδο καὶ σὲ κάθε ἀληθινὴ ἐλευθερία τῆς σκέψεως, μὲ τρόπο χαμηλὸ καὶ ἄσχετο μὲ κάθε καλοπιστία συζήτησαν καὶ συζητοῦν ἀκόμα.

Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς συζητήσεως δὲ μᾶς ἐπέτρεψε ὡς τώρα ν' ἀπαντήσουμε οὔτε καὶ μὲ ἀπλὴ διαμαρτυρία. Ἀπάντηση ἄλλως τε σὲ κανένα δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ δώσουμε.

Στὰ μέλη ὅμως τοῦ Ὁμίλου, στοὺς συνδρομητὰς τοῦ Δελτίου καὶ στοὺς μορφωμένους ἀνθρώπους ποὺ μὲ συμπάθεια ὑποδέχθηκαν τὸ ἔργο μας, δηλώνομε ὅτι ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος θὰ ἐξακολουθήσει τὸ σκοπὸ ποὺ ἐπιδιώκει καὶ μάλιστα μὲ μεγαλῆτερη ἐπιμονή καὶ μὲ βαθύτερο ἐνθουσιασμό τώρα ποὺ φανερώθηκε τὸ βάθος ὧλο κ' ἡ πυκνότητά τῆς γύρω πλάνης.

Δὲν ξέρομε ἀκόμα τί ἐμπόδια μπορεῖ νὰ βρεῖ ὁ Ὁμιλος, ὅταν ἔλθει ἡ ὥρα ν' ἀνοίξει τὸ πρότυπο Δημοτικὸ Σχολεῖο του, μὰ καὶ ἀναβολὴ ἀκόμη ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ, θὰ γίνῃ, χωρὶς ν' ἀλλάξει ὁ Ὁμιλος τὸ δρόμο ποὺ ὡς τώρα ἀκολουθοῦσε σύμφωνα μὲ τὸ Καταστατικὸ του, προσπαθώντας χωρὶς θόρυβο ἀλλὰ μὲ κάθε μέσο ἐπιστημονικὸ καὶ νόμιμο νὰ φωτίσει τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ προετοιμάσει τὸ ἀνοιγμά τοῦ Σχολείου του.

Ἡ ἐργασία γιὰ τὴν προετοιμασίαν τοῦ Σχολείου μας θὰ ἐξακολουθήσει μεθοδική, ἐντατικὴ, σταθερή, ἀλλὰ καὶ τὸ φῶτισμα τοῦ πολλοῦ κόσμου θὰ γίνῃται ὅσο μᾶς εἶναι δυνατό πιὸ συστηματικὰ.

Τώρα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, στοχαζόμεστε πόσο εἶναι ὁ σκοπὸς μας ἔθνικὸς καὶ ἀνθρωπιστικὸς συνάμα καὶ βλέπομε τὸ ἔργο μας σὰν ἰσοδύναμο μὲ ἀνέδασμα τῶν Ἑλλήνων σὲ ἀνώτερο πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ ἐπίπεδο.

Καὶ εἶναι ἀνάγκη ἀπόλυτη νὰ γίνουν οἱ Ἕλληνες σὲ ὅλα καλῆ-τεροι· ἀληθινὰ ἐλεύθεροι ἀνθρώποι.

ΔΙΑΛΕΞΙΣ¹

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΑΜΑ

Και μὴν ἄλλη φορὰ δοκίμασα τὴ στενοχώρια ποὺ νοιώθω αὐτὴ τὴ στιγμὴ, στὴν πρώτη μου διάλεξη, ποὺ ἔγινε πρὸ πέντε ἐτῶν στὰ ἐπίσης ταπεινὰ Γραφεῖα μιᾶς Ἑταιρίας, ἡ ὁποία διαλύθηκε, ἀφοῦ συγκίνησε τὴν Ἀθήνα ἕνα χειμῶνα, γιὰ νὰ ξαναῖδρυθεῖ— ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ μιὰ προφητεία— τὸν καιρὸ ποὺ καταρτισμένοι θὰ συναντηθοῦν οἱ ἀντάξιοι ὁπαδοὶ τοῦ ἀγαθοῦ σκοποῦ τῆς. Γιατὶ σκοπὸς τῆς «Ἑταιρίας τῆς Ἑθνικῆς Γλώσσας» ἦταν «νὰ φωτίσει τὴν κοινωνία, ὥστε νὰ θελήσει μόνη τῆς ὁ δικὸς τῆς προφορικὸς λόγος νὰ γίνῃ καὶ γραπτὸς».

Μ' ἀφοῦ θυμῆθηκα τὴν πρώτη διάλεξή μου ἄς προσθέσω, ὅτι τότε προσπάθησα νὰ δείξω, πὼς ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ τρανὰ καὶ πειστικὰ ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τῆς «Ἑθνικῆς Γλώσσας» μπορούσε νὰ εἶναι: Ἡ ἐξέταση τῆς ἀνάγκης ν' ἀποκτήσῃ τὸ Κράτος Λαϊκὴ Παιδεία, ποὺ δὲν θὰ τὴν ἀποκτήσῃ— ἔλεγα τότε καὶ τὸ λέω καὶ σήμερα— ὅσο ἡ λαλουμένη γλῶσσα τοῦ Ἑθνους δὲν εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Σχολείου.

Ἡ πρότασις αὐτὴ μὲ τὸν καιρὸ καθαριζόμενη στὸ μυαλό μου ἐξελίχθηκε καὶ ἀποκρυσταλλώθηκε σὲ ἀτράνταχτη γνώμη καὶ πεποίθηση, ὥστε νόμισα πὼς καθήκον εἶχα ν' ἀποπειραθῶ νὰ τὴ μεταδώσω. Ἔτσι γράφηκαν «οἱ Λοξοὶ Στρατοκόποι».

Ἄν κανένας ἀπὸ περιέργεια φυλλομέτρῃσε τὸ βιβλίό μου θὰ παρατήρησῃ, ὅτι ἡ μελέτη τοῦ ἐπιχειρήματος ποὺ σύσταται στὴν «Ἑθνικὴ Γλῶσσα» μ' ἔρριξε ὁμαλὰ καὶ ἴσια στὴν ἔρευνα τῆς καταστάσεως τῆς Δημοτικῆς μας Παιδείας καὶ τῶν καρπῶν τῆς Ἑκπαιδεύσεώς μας ἐν γένει.

Μιὰ τέτοια στενὴ γνωριμιὰ μὲ ἀναγκάζει νὰ νοιώθω τὴ σπουδαιότητα τοῦ σκοποῦ τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Ἡ γνωριμιὰ

¹ Ἐγινε στὰ Γραφεῖα τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου τὴν 24 Δεκεμβρίου 1910.

αὐτὴ μὲ προετοίμασε, ὥστε ὑπερήφανα νὰ φέρνω τὸν τίτλο τοῦ συνεργάτη τοῦ Ὅμιλου στὸ ἔργο του τὸ μεγάλο καὶ τὸ δύσκολο.

Γιατὶ δὲν εἶναι πολὺπλοκο καὶ δυσκολοκατόρθωτο τὸ ὅλο ἔργο (τὸ μακρινὸ) ποὺ φιλοδοξεῖ ὁ Ὅμιλος ν' ἀναλάβει στὸ μέλλον, ὑποσχόμενος ν' ἀναμορφώσῃ τὴν Ἑκπαίδευση. Πολὺπλοκο καὶ σοβαρὸ εἶναι καὶ τὸ ἔργο ποὺ ἀποφάσισε νὰ καταπιασθεῖ πρῶτα πρῶτα. «Ἡ Ἰδρυση καὶ ἡ λειτουργία ἐνὸς Δημοτικοῦ Σχολείου ποὺ νὰ χρησιμεύσῃ σὰν Πρότυπο.»

Τῇ δυσκολίᾳ τοῦ ἔργου καὶ τῇ σημασίᾳ του δὲν περιμένετε βέβαια νὰ τῇ μάθετε ἀπὸ μένα. Ὅπως δὲν πρόκειται νὰ πρωτακούσετε ἀπὸ μένα, ὅτι ὅσο πιὸ σοβαρὸ καὶ πιὸ δύσκολο τὸ ἔργο, τόσο πιὸ ἐπιτακτικὸ τὸ χρέος μιᾶς εὐγενικῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας νὰ τὸ ἀναλάβῃ. Γιὰ τὴν ἀνατροφή τοῦ λαοῦ μάλιστα, μπορεῖ νὰ τὸ θέσομε σὰν κανόνα, ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία παντοῦ καὶ σὲ ὅλες τὶς ἐποχὰς καὶ πρωτοστάτησε κ' ἐπέτυχε τὶς μεγάλες μεταρρυθμίσεις. Ἀκόμα σήμερα — τὸ ἀκούω καὶ τὸ διαδίδω — γιὰ τὴν προκοπὴ τῆς Λαϊκῆς Παιδείας καὶ τὴν πρόοδο τῆς παιδαγωγικῆς σὲ ὅλους τοὺς λαοὺς ἐργάζονται σύλλογοι, σωματεῖα, ἐταιρίες, δείχνοντας τὸν σωστὸ δρόμο στὰ Κράτη.

Παραδείγματα — γνωστὰ σὲ ὅλους μας — δὲν θὰ φέρω ἀπὸ τὰ μεγάλα Κράτη τῆς Εὐρώπης, οὔτε ἀπὸ τοὺς πολὺ πολιτισμένους λαοὺς τῆς Σκανδιναβίας, τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τῆς Ἑλβετίας. Δὲν θὰ δανεισθῶ παραδείγματα μῆτε ἀπὸ τὸ μεγάλο Κράτος τῆς Ἀμερικῆς, μῆτε ἀπὸ τὴ μοναδικὴν Ἰαπωνίαν. Γιὰ παράδειγμα θὰ φέρω τοὺς γείτονές μας τοῦ Αἰμου, ποὺ φθάσανε στὸ σημεῖο (τὸ ἀφάνταστο γιὰ ἐμᾶς ποὺ ἀγνοοῦμε καὶ τ' ὄνομα ἀκόμα τῆς Παιδολογίας ὥς ἐπιστήμης) νὰ ἔχουν: Καθηγητὴ τὴν γνωστὴν παγκόσμιαν παιδολογικὴν κίνησιν ἡ Βουλγαρία (τὸν Γεωργῶφ): καὶ Ἑταιρίαν ποὺ καταγίνεται εἰδικὰ μὲ τὴν Ψυχολογίαν τοῦ παιδιοῦ ἡ Σερβία. (Ἡ Ἑταιρία μ' ἔδρα τὸ Βελιγράδι καὶ μὲ 1000 μέλη, ἰδρύθηκε στὰ 1906. Ἐκδίδει καὶ Δελτίο ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ παιδαγωγοῦ Γιέδριτς.).

Μ' ἄλλα λόγια, στὴ Βουλγαρία καὶ στὴ Σερβία ἀφοῦ ἐκανόνισαν τὰ προγράμματα — *τὸ τί διδάσκεται, δηλαδή, στὸ παιδί* — καὶ ἀφοῦ μελετήθηκαν οἱ μέθοδοι διδασκαλίας — *τὸ πῶς πρέπει νὰ διδάσκεται τὸ παιδί* — καταπιάνονται τώρα μὲ τὸ λεπτότατο πρόβλημα ποὺ ἐρευνᾷ *«τὸ ποῖο διδάσκεται;»* Ζητοῦν, δηλαδή, νὰ μάθουν *«ποῖο εἶναι τὸ παιδί»*. Γιατὶ φαίνεται πῶς ξέρουں ἤδη ὅτι Ὁ Νοτιοσλαῦοι, ὅτι τὸ παιδί δὲν εἶναι, ὅπως ἐδῶ τὸ φανταζόμαστε,

άνθρωπάκος (hommunculus), αλλά ὃν πού θά ἐξελιχθεῖ καί θά γίней ἄνθρωπος.

*

“Ὅλ’ αὐτά δὲν τὰ εἶπα γιά νά συμπεράνω, πὼς ἔφθασε ἡ στιγμή νά ἐξετασθεῖ καί στὸν τόπο μας τὸ ψυχοφυσιολογικὸ ἐρώτημα «ποιὸν προορισμὸ ἔχει ἡ παιδικὴ ἡλικία καί σὲ τί χρησιμεύει;» μὴδὲ γιά νά δείξω, ὅτι πρέπει νά κινηθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἑλληνικῆς Ψυχολογικῆς (!!!) ἐπιστήμης γιά τὰ λεπτεπίλεπτα θέματα τῆς παιδολογίας, μὰ τὰ εἶπα γιά νά διατρανώσω πόσο δικαιολογεῖται ὁ σκοπὸς τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, πού ἰδρύθηκε γιά νά ἐπιδιώξει τὴν ἐφαρμογὴ ἐπὶ τέλους τῶν δεδομένων τῆς πρακτικῆς παιδαγωγικῆς. Καί γιά ἓνα τέτοιο ἔργο νομίζω πὼς εἵμαστε προετοιμασμένοι. Θαρρετά, μάλιστα, μπορῶ νά ὑποστηρίξω, ὅτι ὅλα τὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου διακρίνουν καθαρά:

Πρῶτον—“Ὅ,τι τὸ Σχολεῖο δὲν μπορεῖ νά εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ προετοιμασία γιά τὴ Ζωή.

Δεύτερον.—“Ὅ,τι κάθε διδασκαλία πού περιορίζεται στὸ νά μαθαίνει στὸ παιδὶ λόγια εἶναι διδασκαλία μάταια καί κόπος χαμένος.

Τρίτον.—“Ὅ,τι τὸ παιδὶ δὲν εἶναι ὃν παθητικὸ, μὰ ἐνεργητικὸ. Δηλαδή δὲν εἶναι πιθάρι πού τὸ γεμίζουν γνώσεις, μὰ εἶναι ἡ μηχανὴ πού ἀπὸ τὸ σιτάρι τῶν γνώσεων πρέπει νά βγάξει τὸ ψωμί.

Κ’ ἔτσι ὁ Ὁμιλὸς μας, εἶμαι βέβαιος, πὼς θά μπορέσει στὸ Σχολεῖο του νά ἐξασφαλίσαι τὸν τριπλὸ σκοπὸ τῆς πρακτικῆς παιδαγωγικῆς, πού ἐπιδιώκει, μὲ τὸν ἀπαράβατον ὅρο νά μὴ καταστρέψει τὴν υγεία τους, νά δώσει στὰ παιδιά: 1) Τὴν καθαυτὴ ἀνατροφή (νά μορφώσει, δηλαδή, τὸν χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ). 2) Τὴν πνευματικὴ γυμναστικὴ (νά τὸ μάθει, δηλαδή, νά σκέπτεται). 3) Σ’ ἓνα βαθμὸ, τὸ μνημονικὸ φορτίο τῶν χρησίμων γνώσεων.

*

Γιά νά κατορθώσει τὸ Πρότυπο Σχολεῖο μας αὐτά, μιὰ ὁδηγήτρια πεποίηση ἔπρεπε νά ἔχει ὁ Ὁμιλος, καί τὴν ἔχει: “Ὅτι πρέπει νά μپὺν μιὰ καί καλὴ στὴ ζυγαριά, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά οἱ ἀριθμοὶ τῶν ὥρῶν, τῶν ἡμερῶν, τῶν ἐτῶν, πού κάθεταί τὸ παιδὶ στὸν μπάγκο τοῦ σχολείου, καί ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ κέρδος πού ἀποκομίζει.

Μὰ προτοῦ ἀνασηκώσομε τὴ ζυγαριά μὲ τὸ χέρι, ἄς θυμηθοῦμε ὅτι τὸ παιδὶ στὸ σχολεῖο δὲν πρέπει νά χάσει τὴν υγεία του, γιατί, ἂν τὴν χάσει, τὸ ὅποιοδὴποτε κέρδος πού ἀπόκτησε θά τοῦ εἶναι ἀχρηστο.

Τὸ σχολεῖο, λοιπόν, πρέπει *Primo non nocere*.

Δὲν πρέπει τὸ σχολεῖο νὰ κάνει στὸ παιδί μεγαλείτερο κακὸ ἀπὸ τὸ καλὸ, ποὺ τοῦ δίνει μὲ τὴ μόρφωση. Ἐπομένως πρέπει νὰ σωθεῖ τὸ παιδί ἀπὸ κάθε ἀνθυγιεινὴ διαίτα, ἀπὸ τὴν κούραση καὶ τὴν ὑπερκόπωση.

Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἀρχὴ θὰ κανονισθοῦν ἡ σειρά τῶν μαθημάτων καὶ οἱ ὥρες τῆς διδασκαλίας, τὰ λογικὰ γιὰ τὴν ἀνάπαυση διαλείμματα καὶ κάθε ἄλλη ὑγιεινὴ φροντίδα, ὥστε νὰ μὴν ἐμποδισθεῖ ἡ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ.

Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀρχὴ θὰ ὁρισθοῦν ὁ χρόνος καὶ τὸ εἶδος τῶν γυμναστικῶν παιγνιδιῶν καὶ ἐκδρομῶν. Κι' ἀκόμα οἱ ἁρμονικὲς κινήσεις καὶ ἡ πειθαρχία τους, ὥστε ἡ ὠφέλεια ἀπὸ τὴ γυμναστικὴ ν' ἀποβεῖ ὅσο τὸ δυνατό μεγαλείτερον. Μὰ ἡ ζυγαριὰ θ' ἀπομένει χωρὶς ἀντίβαρο, γυρμένη πρὸς τὸ μέρος τῶν ὥρων, ὅσο κι' ἂν κατορθώσῃ τὸ σχολεῖο νὰ μὴ βλάψῃ τὴν ὑγεία τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ μὴν ἐμποδίσῃ τὴν ἀνάπτυξή του. Γιατὶ καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο θὰ τὰ εἶχε τὸ παιδί σὲ πολὺ μεγαλείτερο βαθμὸ ἂν δὲν τὸ κλείναμε στὸ σχολεῖο, μὰ τὸ ἀφήναμε νὰ τρέχει ἐλεύθερο στὸν ἐλεύθερο ἀέρα.

Ἐνα τέτοιο σχολεῖο, ποὺ κατορθώνει νὰ μὴ βλάψῃ, εἶναι καλὸ σχολεῖο, εἶναι πολὺ καλὸ σχολεῖο, εἶναι σχολεῖο σπάνιο νὰ βρεθῇ. Μὰ δὲν εἶναι τὸ σχολεῖο ἀκόμα ποὺ πρόσφερε τὴν παραμικρότερη θετικὴ ὠφέλεια γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑπαρξή του.

*

Ἄμα τὸ σχολεῖο ἀρχίσει νὰ γυμνάζει τὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ, τότε ἀρχίζει καὶ ἡ ζυγαριὰ μας νὰ παίζει, γιατί τότε ἀρχίζει νὰ μπαίνει ἀντίβαρο στὸ βάρος τῶν ὥρων ποὺ τὸ παιδί κάθεται καρφωμένο στὸν σχολικὸ μπάγκο.

Γιὰ σημάδι μοναδικὸ μιᾶς σωστῆς πνευματικῆς γυμναστικῆς χρησιμεύει τὸ ὅτι ἔμαθε τὸ παιδί τὸν τρόπο νὰ μαθαίνει.

Πῶς θὰ μάθῃ νὰ μαθαίνει; Ποῦ βασίζεται, δηλαδή, καὶ ποιά εἶναι ἡ γυμναστικὴ τοῦ μυαλοῦ;

Βάσεις εἶναι οἱ αἰσθήσεις καὶ οἱ ἐνεργητικὲς καὶ ἀνασταλτικὲς ιδιότητες τοῦ μυαλοῦ. Καὶ γυμναστικὴ τοῦ μυαλοῦ θὰ πεῖ ἄσκηση τῶν αἰσθήσεων καὶ μαζὶ ἄσκηση τῆς θεληματικῆς προσοχῆς, τοῦ παρατηρητικοῦ, τῆς κρίσεως, τοῦ διανοητικοῦ, τῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης.

Κι' ἀμέσως μποροῦμε νὰ ποῦμε, πῶς ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἀπαιτοῦνται μιὰ σωρεῖα ἀπαιτήσεις. Δηλαδή, ὀφείλει τὸ σχολεῖο νὰ ἐξασφαλίσῃ

τὴν ὑγεία τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων καὶ ν' ἀναπτύξει τὰ αἰσθητήρια. Καὶ ὀφείλει νὰ ἐπωφεληθῇ τὴν ἀνάπτυξή τους γιὰ ν' ἀναπτύξει μὲ τὴν ἀσκησὴ τῶν αἰσθήσεων τὶς ιδιότητες τοῦ μυαλοῦ, πρὸ πάντων τὶς ἐνεργητικὰς. Καὶ μαζί μὲ ὅλ' αὐτὰ πρέπει ἀπὸ τὶς ἐντυπώσεις τοῦ παιδιοῦ νὰ τοῦ διεγείρει τὸ σχολεῖο τὸ αἶσθημα τοῦ ὥραίου... καὶ χίλια ἄλλα.

**Πρέπει, μὲ διὸ λέξεις, τὸ σχολεῖο νὰ κανονίσαι μεθοδικὰ τὸ ἀνε-
βασμα τῆς σκάλας ποὺ ὁδηγεῖ ἀπὸ τὸ αἰσθητὸ στὸ πνευματικόν.**

Ἀλλὰ μ' αὐτά, καθὼς βλέπετε, παρασυρθῆκαμε στὸ κέντρο τῆς παιδαγωγικῆς ἐπαναστάσεως, ποὺ ὁλοένα συντελεῖται, μιᾶς ἐπαναστά-
σεως ποὺ ἐξώρισε τὰ λόγια, γιὰ νὰ τ' ἀντικαταστήσῃ μὲ τὰ πράγματα, ποὺ ἐδιώξε δηλαδὴ τὴ μνημονικὴ καὶ δογματικὴ διδασκαλίαν, γιὰ νὰ θρονιάσῃ τὴν πραγματογνωσίαν (Leçons des Choses), ἡ ὁποία —
πρέπει νὰ εἰπωθῇ ἀμέσως καὶ νὰ ἐννοηθῇ καλὰ — δὲν ἀξίζει γιὰ
τὶς γνώσεις ποὺ παρέχει, μὰ γιὰ τὴ συνήθειαν ποὺ δίνει στὸ παιδί νὰ
ἐξετάζῃ τὰ πράγματα μεθοδικὰ, μὲ ὑπομονὴ καὶ κατὰ βάθος.

Εἶναι ἀλήθεια πὼς τὸ σχολεῖο, ποὺ θὰ κατῴρθονε ν' ἀνεβάσῃ
μεθοδικὰ τὸ αἰσθητὸ στὸ πνευματικόν καὶ νὰ δώσῃ στὸ παιδί τὴ δύναμιν
νὰ μαθαίνει, θὰ ἔρριχνε μὲ μιᾶς στὴ ζυγαριὰ σπουδαῖο ἀντίβαρον στὸ
βάρος τοῦ Χρόνου ποὺ κρατεῖ στοὺς μπάγκους τοῦ τοῦ παιδί, μὰ καὶ
πάλι ἡ ζυγαριὰ θὰ βάραινε κατὰ τὸ μέρος τοῦ Χρόνου ὅσο καὶ ἄλλα
ζητήματα, ὅπως τῆς καθαυτοῦ ἀνατροφῆς, δὲν τὰ ἔλυσε τὸ σχολεῖο.
Δηλαδή, ὅσο δὲν κατῴρθωσε τὸν προσανατολισμὸ τοῦ χαρακτῆρα τοῦ
παιδιοῦ, τὴν καλλιέργειαν τοῦ ζήλου, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θελήσεώς του
καὶ τῆς προσωπικότητος.

Ἡ λεπτὴ αὐτὴ δουλειὰ τοῦ παιδαγωγοῦ — τὸ γύμνασμα ἢ τὸ
ξερρίζωμα ἐνστίκτων, ἢ καλλιέργεια τῶν ἰδανικῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξιν
τῶν καλῶν συνθηθειῶν — εἶναι καὶ τὸ συνθετότερον καὶ τὸ σπουδαιό-
τερον ἔργο τοῦ σχολείου, ποὺ συντελούμενον θὰ μπορούσε τὸν δειχτὴ
τῆς ζυγαριᾶς νὰ τὸν φέρῃ κατὰ τὴ μέσιν.

*

Ἐκπαιδευτικὸς, ὅμως, Ὁμιλος ποὺ στὸ τέλος τοῦ 1910 θὰ δια-
κήρυττε, ὅτι τὸ Πρότυπον Δημοτικὸ τοῦ Σχολείου θ' ἀνταποκρινότανε
στὸ σκοπὸ του, γιὰτὶ θὰ μάθαινε στὸ παιδί νὰ μαθαίνει (μὲ τὸ ν' ἀνε-
βάσῃ μεθοδικὰ τὸ αἰσθητὸ στὸ πνευματικόν καὶ μὲ τὸ νὰ γυμνάσῃ
τὶς ἐνεργητικὰς ιδιότητες τοῦ μυαλοῦ) καὶ γιὰτὶ θὰ τοῦ μὀρφονε τὸν
χαρακτῆρα του καὶ τὴν προσωπικότητά του, μπορεῖ σὲ πολλοὺς νὰ

περνούσε για προοδευτικός, μα πραγματικά θ' αποδείκνυε, ότι μόνο τη μιὰ μεριά τῆς δουλειᾶς τοῦ σχολείου ἐξέτασε· καὶ ὅτι ἔκανε τὸ ἀσυγχώρητο σφάλμα νὰ λησμονήσει πὼς τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο πρέπει νὰ δώσει στὸ παιδί — ἀφοῦ τὸ ἔμαθε νὰ μαθαίνει — καὶ μάθηση. Δηλαδή, γνώσεις. Δηλαδή, μνημονικὸ φορτίο.

Δὲν εἶμαι ἐγώ, βέβαια, ἐκεῖνος ποὺ θὰ πεῖ, πὼς τὸ ἔργο τοῦ σχολείου καὶ ἡ ἀπόκτηση γνώσεων εἶναι ταυτόσημα. Μὰ λέω, πὼς τὸ δεύτερο (ἡ ἀπόκτηση γνώσεων) ἀποτελεῖ ἓνα σπουδαῖο σκοπὸ τοῦ σχολείου, ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ γεγονὸς, ὅτι μιὰ λεπτολογότερη ἐξέταση θὰ μᾶς φανέρονε, πὼς γιὰ νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ μαθαίνει εἶναι ἀπαραίτητη ἡ βοήθεια τῆς μνήμης. Καὶ βοήθεια τῆς μνήμης ἐδῶ σημαίνει φόρτωμα καὶ καλλιέργεια τῆς μνήμης. Γιατὶ χωρὶς μνήμη (φορτωμένη καὶ καλλιεργημένη) ἀσκηση τῆς κρίσεως καὶ τοῦ διανοητικοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ.

Ἄρκει ὅμως καὶ μόνο νὰ θυμηθοῦμε, ὅτι πατριδογνωσία (ἱστορία καὶ γεωγραφία φυσικὴ καὶ πολιτικὴ), ἀριθμητικὴ καὶ τὸ κλειδί τῶν γνώσεων ὅλων (ἡ μητρικὴ γλῶσσα) πρέπει σὰν ἀπαραίτητες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις νὰ διδασχθοῦν, γιὰ νὰ διατρανώσουμε τὴν ἀνάγκη νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ μνήμη, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ συγκρατήσει τίς γνώσεις.

Ὑποστηρίζω, λοιπόν, ὅτι μόνο τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο ποὺ στὴ ζυγαριά, ἀπέναντι τῶν ὥρων τῆς διδασκαλίας θὰ στήλωνε τὸ παιδί μὲ χαρακτήρα διαπλασμένο, μ' ἀναπτυγμένη τὴ θέληση, μὲ δύναμη καὶ ἐκανότητα νὰ σκέπτεται καὶ κάτοχο ὠφελίμων γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεων, θὰ σήκωνε τὸν δείκτη στὴν κατακάθετη.

*

Ἄλλ' ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἀναγνωρίσθηκε, ὅτι γιὰ νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ μαθαίνει πρέπει νὰ ἐξασκήσει τὴ μνήμη του κι' ἀκόμα ὅτι τοῦ χρειάζεται ἡ μάθηση τῆς γλώσσας του, ἀπὸ τὴ στιγμή αὕτὴ ἀρχίζουν γενικά, γιὰ τὸ κάθε σχολεῖο καὶ τὸν κάθε ἐκανὸ δάσκαλο οἱ μεγάλες δυσκολίες, καὶ εἰδικὰ γιὰ τὸ Νεοελληνικὸ σχολεῖο καὶ τὸν ἄξιο δάσκαλό του προβαίνει πρόβλημα ἄλυτο.

Γιατὶ ἡ καλλιέργεια τῆς μνήμης, ποὺ παρέχει τόσο μεγάλες ὑπηρεσίες στὸ μυαλὸ καὶ γιὰ τοῦτο ἀναγνωρίζεται καὶ σήμερα, μὲ ὅλον τὸν πόλεμο ποὺ τῆς ἔστησαν ἐπὶ τέσσερες αἰῶνες τὰ μεγαλειότερα πνεύματα, ὥς ἡ παιδαγωγικότερη ιδιότης τοῦ μυαλοῦ, ἔχει τὴ θανάσιμην ιδιότητα νὰ ἐμποδίζει τὴν ἐνέργεια καὶ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἄλλων ιδιοτήτων τοῦ μυαλοῦ.

Γιὰ νὰ φανεῖ τὸ «*πῶς*», πρέπει νὰ θυμηθοῦμε ὅτι καὶ ἡ μνήμη στὸ βάθος εἶναι μιὰ πνευματικὴ συνήθεια, δηλαδή, ἡ συνήθεια νὰ ξανασκέπτεται ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνο ποὺ σκέφθηκε μιὰ φορά. Καὶ σὰν ὅλες τὶς συνήθειες δυναμόνεται μὲ τὴν ἐπανάληψη τῆς πράξεως.

Δηλαδή, γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς μνήμης θὰ χρειασθεῖ τὸ σχολεῖο τὴν ἀποστήσιση.

Ἄμχ, ὅμως, καὶ τοῦτο γίνεῖ παραδεκτό, τὸ ξεγλύστρημα στὸν κατήφορο τῶν παθητικῶν μεθόδων διδασκαλίας καὶ ἡ ἐκτίμηση τοῦ δυστυχισμένου παιδιοῦ ἀπὸ τὸ ἂν θυμᾶται τὸν κανόνα, τὴ φράση, τὴ λέξη, χωρὶς νὰ τοὺς καταλαβαίνει, εἶναι μοιραῖο καὶ φαίνεται φυσικό.

Ἀπὸ τὸν κατήφορο αὐτὸν θὰ τὸ γλυτώσει τὸ σχολεῖο τοῦ μόνον ὁ πολὺ δυνατὸς καὶ πολὺ προσεκτικὸς δάσκαλος. Γιατὶ λίγο περισσό-
τερη σημασία κ' ἐπιμονὴ στὴν καλλιέργεια τῆς μνήμης, καὶ τὸ παιδί δὲν ἔμαθε νὰ μαθαίνει, μὰ ν' ἀραδειάζει κανόνες καὶ λόγια. Κι' ἀντί-
θετα λίγο λιγότερη προσοχὴ καὶ σημασία στὴν καλλιέργεια τῆς μνήμης καὶ τὸ παιδί, οὔτε νὰ μάθει νὰ μαθαίνει ἔμαθε (γιατὶ θὰ τοῦ λείπει τὸ ὕλικό), ἀλλ' οὔτε τὶς ὠφέλιμες γνώσεις ἀπόκτησε.

**Ἡ περισσότερη, λοιπόν, ἐπιμονὴ στὴν καλλιέργεια μνήμης . . . αὐτὸς εἶναι ὁ συνειθισμένος κατήφορος. Τόσο πιὸ συνειθι-
σμένος κ' εὐκολος, γιατί καὶ τὸν δάσκαλο εὐκολύνει καὶ μιὰ
κοινωνία ἀμόρφωτη ἱκανοποιεῖ. Μὰ κι' αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ
χαντακόνει τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ πασχίζοντας νὰ θυμηθεῖ
τ' ὄνομα κι' ἀδιαφορῶντας νὰ νοιώσει τὸ πρᾶγμα ξεπέφτει στὸν
Verbalismus.**

Ἄν πρόκειται νὰ συμπεράνει κανεὶς, θὰ πεῖ πὼς βρίσκεται μπροστὰ σὲ φαῦλον κύκλο. Ἀλλὰ σωστότερο μοῦ φαίνεται νὰ πεῖ κανένας πὼς βρισκόμαστε μπροστὰ στὶς συμπληγγάδες πέτρες, στὸν δύσβατο πόρο καὶ στενὸ, ποὺ θὰ τὸν περάσει τὸ κάθε σχολεῖον. Ὁ καλὸς караβοκύρης, ὁ ἄξιος δάσκαλος, ὁ φωτισμένος ἀπὸ τὴν πείρα ποὺ τοῦ ἔδωσε ἡ παγκόσμια παιδαγωγικὴ, ἔχοντας ἐπίγνωση ὅλων τῶν κινδύνων καὶ τῆς φύσεώς των, θὰ κατορθώσει καὶ τὸ στενὸ νὰ διαβεῖ καὶ τοὺς ἀθώους ἐπιβάτες νὰ σώσει.

*

Ὅσα ὥς τὴν ὥρα εἰπώθηκαν ἀναφέρονται γενικὰ στὸ κάθε σχολεῖο, ποὺ δουλεῖ σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες τῆς παιδαγωγικῆς.

Εἰδικά, ὅμως, γιὰ τὴ διδασχὴ τοῦ μαθήματος τῆς μητρικῆς γλώσσας στὸ Νεοελληνικὸ σχολεῖο προκύπτει πρῶτότυπος κίνδυνος. Καὶ

δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω ποιὸς θὰ εἶναι ὁ δάσκαλος ποὺ θὰ τὸ γλυτώσει ἀπὸ τὸν Verbalismus, ὅσο τὸ σχολεῖο θ' ἀγκομαχᾷ κάτω ἀπὸ τὸ σιδερένιο γόνα τῆς γλωσσικῆς προλήψεως.

Ὁ κίνδυνος αὐτὸς θέτει πρόβλημα ξεχωριστὸ ἐνώπιον τῆς Ἑλληνικῆς Παιδαγωγικῆς. Γιατί — ἅς τὸ διατρανώσουμε — σὲ ὅλα τὰ σημεῖα τ' ἄλλα καὶ ἡ ἐπίσημη παιδαγωγικὴ τῆς πολιτείας κατὰ θεωρίαν συμφωνεῖ ἐντελῶς μὲ τὰ δεδομένα τῆς παιδαγωγικῆς, δεδομένα ποὺ ὁ Ὅμιλος ὄχι μόνον τὰ δέχεται κατὰ θεωρίαν, μὰ καὶ θὰ τὰ ἐφαρμόσει στὸ Πρότυπό του Σχολεῖο.

Στὴ λύση ὅμως τοῦ ξεχωριστοῦ προβλήματος, ποὺ ἐγείρεται μὲ τὴ διδασχὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας, ὁ Ὅμιλος διαφωνεῖ μὲ τοὺς ἐπισήμους παιδαγωγοὺς τῆς πολιτείας στὴ θεωρίαν καὶ θὰ διαφωνήσῃ καὶ στὴν πράξη. Δὲν μπορεῖ μάλιστα νὰ νοιώσῃ τὸ «πῶς» οἱ φωτισμένοι τοῦλάχιστον ἀπὸ τοὺς ἐπισήμους παιδαγωγοὺς ἐπιτρέπουν στὸν ἑαυτὸ τους, χαριζόμενοι σὲ μιὰ πρόληψη, νὰ μεταβάλλουν ὅλη τὴ διδασκαλία στὸ σχολεῖο σὲ ξερή, ἄγονη, ἀπονεκρωτικὴ.

Αὐτὴ τὴ διαφωνία ἔρχομαι τώρα νὰ τὴν αἰτιολογήσω καὶ νὰ δείξω τὸν δρόμο ποὺ θ' ἀκολουθήσουμε.

Γιὰ μιὰ τέτοια ἐξέταση πρέπει νὰ θυμηθοῦμε ἀπὸ τὴν ψυχολογία τί πρᾶγμα εἶναι ὁ Λόγος, ποὺ ἐν ἀρχῇ ἦν.

Ὁ λόγος, λοιπόν, (ἡ γλώσσα δηλαδὴ) εἶναι 1) ὄργανο ἀναλύσεως 2) ὄργανο ἀκριβείας 3) ὄργανο βοηθητικὸ τῆς μνήμης 4) ὄργανο συντομίας.

Τί θὰ πεῖ ὄργανο συντομίας; — Ὅτι χάρη στὸ λόγο μιὰ λέξη ἀντικαθιστᾷ μιὰ ἰδέα, μιὰ σκέψη.

Μὰ, εἰπώθηκε πολλὰς φορές, κανένα καλὸ «ἄμικτον κακοῦ»· τὰ πλεονεκτήματα ποὺ δίνει ὁ λόγος στὸν ἄνθρωπο μετατρέπονται καμμιά φορὰ σὲ κινδύνους γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ στὸ προκείμενο, μὲ τὸν ἀντικαταστάτη τῆς ἰδέας (τὴ λέξη) τρέχομε τὸν κίνδυνο νὰ λησμονήσουμε τὸ πρᾶγμα, τὴν ἰδέα, ποὺ συμβολίζει ἡ λέξη, καὶ μὴ συλλογιζόμενοι τὴ σχέση ποὺ ὑπάρχει μεταξὺ τοῦ ἀντικαταστάτη (τοῦ συμβόλου, τῆς λέξεως) καὶ τῆς ἰδέας καὶ τοῦ πράγματος, ποὺ συμβολίζει, καταντᾷ ἡ σκέψη μας λεκτικὴ (pensée verbale).

Ὀλίγη προσοχὴ καὶ ἀρπάξαμε τὸν ταῦρο ἀπὸ τὰ κέρατα. Ὁ λόγος ἔχει μετάφυσικὴ δύναμιν. Ὑπάρχει μέσα του φυσικὰ ἕνας κίνδυνος, ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ πράγματος, ἡ τῆς ἰδέας (δηλαδὴ τὸ σύμβολο, ἡ λέξη) νὰ μᾶς κάνει νὰ λησμονᾶμε τὸ συμβολιζόμενο πρᾶγμα, ἢ τὴν ἰδέα.

Αὐτὸ γίνεται στὴν κάθε γλώσσα.

Ἄν τώρα ἀντίς αὐτό τὸ πρῶτο σύμβολο (τὴν πρώτη λέξη) μεταχειρισθοῦμε δεύτερο σύμβολο, γιὰ νὰ μᾶς θυμίζει τὸ πρῶτο (μεταχειρισθοῦμε δηλαδή δεύτερη λέξη γιὰ νὰ μᾶς θυμίζει τὴν πρώτη λέξη) ποὺ θὰ μᾶς θυμίζει τὸ πρᾶγμα, ἢ τὴν ἰδέα ποὺ συμβολίζει, εἶναι φανερόν ὅτι ὁ δρόμος ἀπὸ τὸ δεύτερο αὐτὸ σύμβολο (τὴν δεύτερη λέξη) ὥς τὸ πρᾶγμα μεγαλύνει — πόσο; ... — καὶ ὁ κίνδυνος νὰ λησμονηθεῖ τὸ πρᾶγμα κ' ἐπομένως νὰ πέσομε στὴ λεκτικὴ σκέψη γιγαντώνεται.

Ἕνα παράδειγμα. — Δὲν εἶναι δυὸ λεπτὰ ποὺ ρώτησα «τί πρᾶγμα εἶναι ὁ λόγος;» Σ' ἐμένα ἡ ἰδέα τοῦ λόγου μοῦ δόθηκε στὴν ἀρχή, ὅπως σὲ κάθε σύγχρονό μας Ἑλληνα, μὲ τὴ λέξη «μιλιά». «Στόμα ἔχει καὶ μιλιὰ δὲν ἔχει».

Τὸ σύμβολο τοῦτο (τὴ λέξη μιλιὰ), ποὺ σήμαινε τὴν ιδιότητα ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος νὰ μιλεῖ, τὸ ἀντικατάστησα ἀργότερα μ' ἄλλο σύμβολο δεύτερο (λόγος = μιλιὰ).

Μὰ ὅταν ρώτησα, ἂν θυμᾶστε, τί πρᾶγμα εἶναι ὁ λόγος; πρόσθεσα κάτι, ποὺ δὲν τὸ προσέξαμε, «ποὺ ἐν ἀρχῇ ἦν.»

Ἡ προσθήκη, λοιπόν, εἶναι ἀκατανόητη κ' ἔγινε ἀπὸ καθαρὴ λεκτικὴ σκέψη. Ποὺ θὰ πεῖ ὅτι ἡ λέξη (λόγος) δὲν μοῦ θύμησε ἀμέσως τὴν ιδιότητα ποὺ χαρακτηρίζει ἡ λέξη (μιλιὰ), ἀλλὰ μοῦ θύμισε τὸν λόγον (τὸ αἷτιον καὶ τὸν δημιουργὸν τοῦ Παντός) ποὺ κατὰ Ἰωάννην ἐν ἀρχῇ ἦν. Ἡ λέξη λόγος μ' ἔσυρε μακριὰ ἀπὸ τὸ θέμα μου καὶ μὲ τὴ λεκτικὴ σκέψη μ' ἔρριξε σὲ περιττὸν καὶ ἀνόητο Verbalismus.

Φαντασθῆτε τώρα τὴν παιδικὴ σκέψη πόσο θὰ εἶναι πραγματικὴ, ὅταν ἀντὶ νερό (τὸ πρῶτο σύμβολο) τὸ βάζουν νὰ μεταχειρίζεται νέο σύμβολο (Ἵδωρ). Ἡ σκέψη του φυσικὰ θὰ τρέχει σὲ θέματα περὶ... ὑδάτων καὶ ἀνέμων.

Γιὰ τοῦτο στὸ σχολεῖο μας τὸ λεκτικὸ τοῦ παιδιοῦ θὰ μένει τὸ ἴδιο, ὥστε τὸ σύμβολο νὰ μένει τὸ ἴδιο ἐκεῖνο τὸ πρῶτο, μὲ τὸ ὁποῖον τὸ παιδί πρωτογνώρισε τὸ πρᾶγμα. Καὶ τοῦτο γιὰ νὰ τοῦ θυμίζει ἀσφαλέστερα κ' ἔτσι νὰ λιγοστέφει ὁ κίνδυνος ἀπὸ τὸ Verbalismus.

Ἄν προσθέσομε στὰ παραπάνω, πὼς τὸ νέο σύμβολο (ἡ νέα λέξη ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὴν πρώτη) φέρνει μαζί της καὶ νέο τυπικὸ (πρᾶγμα συνηθέστατο στὴν περίφημη μετάδοση ἀπὸ τὴ γλώσσα ποὺ μιλεῖ τὸ παιδί στὴν τεχνητὴ τῆς λογίας παραδόσεως), ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς λεκτικῆς σκέψεως τρέχομε (τρέχει τὸ μυαλάκι τοῦ παιδιοῦ, δηλαδή) δεύτερον ἐπίσης σοβαρὸ καὶ ἀναπόφευκτο.

Θὰ σᾶς τὸν παρουσιάσω κινηματογραφικῶς: Ἡ προσπάθεια τοῦ παιδιοῦ, γιὰ νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἄγνωστη λέξη καὶ τὸν ἄγνωστότερο τύπο, καὶ ἡ προσοχὴ τοῦ δασκάλου γιὰ νὰ καταφέρει νὰ ξεχάσῃ τὸ παιδί τὸν γνῶριμό του τύπο, παρασέρνουν καὶ δάσκαλο καὶ παιδί σὲ ἀγωνιώδη ἀγῶνα περὶ τοὺς τύπους, ὅπου ξεχνῶνται πράγματα, ἰδέες, ζωή, κι' ἀποξηραίνεται ὁ νοῦς, ὥστε προβαίνουν ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος: ὁ (μὲ τὴν ἀηδὴ σημασίαν) **δάσκαλος**, ποὺ θέλοντας νὰ μιλήσῃ στὰ παιδιὰ γιὰ τὸ Θησεῖο, τοὺς μίλησε γιὰ τὴν κατάληξιν εἰς «εἶον» κι' ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἓνα πλᾶσμα παράλλαγμα, ἓνα παιδί μὲ τὴ δίπλα μικροῦ γραμματικοῦ.

Τρέχομε, λοιπόν, δυὸ κινδύνους ἀπὸ τὴν περίφημη μετάδασιν.

Πρῶτος κίνδυνος σχεδὸν ἀφεύγατος. **Ἡ λεκτικὴ σκέψη.**

Δεύτερος ἀπολύτως βέβαιος. **Ἡ γραμματικὴ δίπλα.** (Le pli grammatical).

Ἄν προσθέσωμε ἀκόμα, ὅτι τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τυπικοῦ τὴν ἀκολουθεῖ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ συντακτικοῦ, βλέπομε τὸν κίνδυνο νὰ μεγαλόνει... καὶ νὰ μεγαλόνει... καὶ ὅλο νὰ μεγαλόνει, ὥστε (καθὼς μοῦ ἔλεγε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρίστους δημοδιδασκάλους μας) στὰ σχολεῖα δὲν ἀπομένει ἄλλη ἀσχολία, ὅσο ἡ μετάδασιν θεωρεῖται ἀναγκαία, ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴ τοῦ τυπικοῦ, τοῦ λεκτικοῦ, τοῦ συντακτικοῦ (καὶ τοῦ ἀδόξαστου) τοῦ παιδιοῦ.

*

Καὶ ἦρθε ἡ ὥρα νὰ ἐρωτήσωμε. Ἀφοῦ ὅλοι — καὶ οἱ ἐπίσημοι παιδαγωγοί μας — δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ νοιώθουν τὰ κακὰ ποὺ φέρνει ἡ μετάδασιν στὸ παιδί τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, γιατί τὴν θεωροῦν ἀναγκαία; ἢ γιατί τὴν ἀνέχονται;

Ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαία, ὑποθέτω πῶς αὐτὸ πρὸ πάντων ὁ Ὅμιλος ἔχει καθήκον νὰ τὸ ἀποδείξῃ πειραματικά, γιὰ νὰ λυτρώσῃ τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο ἀπὸ τὰ δεινὰ ἀποκεντρωτικῆς γιὰ τὸ μυαλὸ διδασκαλίας καὶ ν' ἀνοίξῃ διάπλατῃ τὴν πόρτα του στὴ Ζωή.

Γιὰ τοῦτο κι' ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς ἐμφανισέως του ὁ Ὅμιλος φάνηκε σὰ νὰ συνδέει στενότατα τὸ Ἐκπαιδευτικὸ μὲ τὸ Γλωσσικὸ ζήτημα.

Ἄς ἰδοῦμε, λοιπόν, τί νὰ εἶναι αὕτὴ ἡ μετάδασιν; καὶ ποῦ σταματᾷ;

Ἡ μετάδασιν — θέλουν νὰ ποῦν — ὅτι ὁδηγεῖ τὸ παιδί στὸ νὰ μάθῃ τὸν γραπτὸ λόγον (τῆς λογίας παραδόσεως).

Ποῦ σταματᾷ, ὅμως, ἡ μετάδασιν; Δηλαδή, ποῖος νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ γραπτὸς λόγος τῆς λογίας παραδόσεως;

Ὁμολογῶ πὺς δὲν τὸν ξέρω, ὅπως δὲν τὸν ξέρουν καὶ ὅλοι ὅσοι ὑπερμάχονται καὶ διαλαλοῦν τὰ ἀγαθὰ τῆς μεταδόσεως, γιατί κανένας οὔτε τόλμησε, μηδὲ θὰ τολμήσει νὰ μᾶς δώσει τὴ γραμματικὴ τοῦ (τυπικὸ καὶ συντακτικὸ), γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ γίνει ἡ γραμματικὴ τοῦ, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει τέτοιος — ἕνας — λόγος.

Ἐμεῖς ἕνα ξέρομε καὶ νοιώθουμε. Ὅτι παθαίνει τὸ κάθε παιδάκι στὸν σχολικὸ τοῦ βίου, μὲ τὸν μετριοπαθέστερο καὶ ἄξιο ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς παιδαγωγοὺς μὰ ποῦ στέργει σὰν ἀνάγκη τὴ μετάδασή, ἐκεῖνο ποῦ ἔπαθε δλόκληρο τὸ Ἔθνος στὸν πνευματικὸ τοῦ βίου ἐνὸς αἰῶνα μὲ τὸν σοφότατο δάσκαλό τοῦ, τὸν Κοραΐ.

Ἐκεῖνος ὁ μεγάλος ἐδίδαξε, ὅτι ἔπρεπε νὰ σεβασθεῖ τὸ Ἔθνος τὸ λεκτικὸ καὶ τυπικὸ τῆς ζωντανῆς γλώσσας, μὰ (σὰν ἀπὸ κάποια δειλία ποῦ δικαιολογεῖται μόνο ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν εἶχε γεννηθεῖ ἀκόμα ἡ Γλωσσολογία) σύστησε νὰ μεταβεῖ πολὺ σιγὰ καὶ μὲ πολλὴ περίσκεψη σὲ κάποιον τυπικόν, ποῦ νὰ ὁμοιάζει τὸ τυπικὸ τῆς λογίας παραδόσεως¹. Καὶ τὸ Ἔθνος, παρανοῶντας τὸν καὶ ἐφαρμόζοντας δῆθεν τὴ συμβουλὴ τοῦ, πῆρε τὸν κατήφορο γιὰ τὸν Ξενοφῶντα, κ' ἔτσι ἀπομένει δίχως γραπτὸ λόγον.

Ὁ σημερινὸς ἐπίσημος παιδαγωγὸς (ὁ φωτισμένος) ὀδηγεῖ κι' αὐτὸς — ἀπὸ κάποια δειλία ποῦ τὴ λείει ἀνάγκη — τὸ παιδί σὲ μετάδασή... χωρὶς σκοπὸ καὶ χωρὶς τέλος. Ἐν ᾧ δίχως μετάδασή τὸ παιδί θὰ μάθαινε τέλεια τὴ γλώσσα τοῦ (τὸ κλειδί ὅλων τῶν γνώσεων) καὶ θὰ γλύτωνα ἀπὸ τὴ γραμματικὴ δίπλα καὶ τὴ λεκτικὴ σκέψη.

Μὰ τὴν θέλουν τὴ μετάδασή — τὸ λένε — γιατί ἕνας σκοπὸς τοῦ σχολείου εἶναι νὰ προετοιμάσει τὸν ἄνθρωπον, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὴ σοφία τῆς προγενέστερης γενεᾶς. Καὶ ἡ σοφία αὕτη — τὸ ἀναγνωρίζομε ὅλοι μας — βρίσκεται στὰ συγγράμματα τὰ γραμμένα μὲ τὴ γλώσσα τῆς λογίας παραδόσεως.

Κ' ἐμεῖς λέμε, πὺς ὁ σκοπὸς αὐτὸς πρέπει νὰ κατορθώνεται. Ἀλλὰ προσθέτομε ὅτι γιὰ νὰ κατορθωθεῖ δὲν εἶναι ἀνάγκη καμμιᾶς μεταδόσεως. Γιατί ἅμα τὸ παιδί κανονίσει τὴ γλώσσα τοῦ, ποῦ ἔχει στὰ χεῖλῃ τοῦ, ἅμα γνωρίσει τοὺς κανόνες ποῦ μεταχειρίζεται ἀσυνείδητα (ποῦ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας) θὰ εἶνε εὐκολο στίς διὸ ἀνώτερες τάξεις (5η καὶ 6η, ἢ 6η καὶ 7η) νὰ τὸ διδάξομε νὰ νοιώθῃ τὸ Εὐαγγέλιο. Καὶ τὸ παιδί ποῦ θὰ κατέ-

¹ Αἰθιοπικὰ Ἡλιοδώρου. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν φιλόμουσον μεγαλέμπορον Ἀλέξανδρον Βασιλείου.

χει τὴ γλῶσσα του (τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ποὺ μιλιέται στὰ 1911 ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας) καὶ ποὺ θὰ νοιώθει τὸ Εὐαγγέλιο (ποὺ θὰ πεῖ πὼς θὰ νοιώθει τὴ γλῶσσα του ὅπως μιλιότανε πρὸ διὸ χιλιάδες ἔτη) θὰ νοιώθει καὶ τὶς ἐνδιάμεσες μορφές τῆς γλώσσας του.

Ἔτσι καὶ ὁ τρομερός! σκοπὸς τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὴν τρομερὴ σοφία τῆς προγενέστερης γενεᾶς θὰ κατορθωθεῖ, καὶ τὸ παιδί δὲν θὰ βασανισθεῖ μὲ τὴν ἀτέλειωτη μετάδασή, μὰ θὰ κανονίσει τὸν προφορικὸ του λόγον καὶ τὸν γραπτὸ του σύμφωνα μὲ τὸν ζωντανόν, τὸν ἕνα καὶ κοινὸ λόγον τοῦ Ἑθνους.

Κ' ἐπὶ τέλους στὴ Ἑκκλησίᾳ του ὁ ἀπόφοιτος τοῦ Λαϊκοῦ Σχολείου θ' ἀκούει καὶ θὰ νοιώθει τὰ Θεῖα Ῥήματα.

*

Μαντεύω μιὰν ἀπορία στὸ λογισμό σας.

Ποιὸς θὰ εἶναι ὁ γραπτὸς λόγος ποὺ θὰ κατέχει καὶ θὰ γράφει ὁ ἀπόφοιτος τοῦ Σχολείου;

Νὰ μὴ σᾶς φανεῖ παράξενη ἡ εἰλικρίνειά μου ἀπαντώντας πὼς ἐπακριδῶς δὲν μπορῶ ν' ἀπαντήσω. Μὰ φαντάζομαι — κ' εἶναι τοῦτο ἐντελῶς ἀτομικὴ μου γνώμη κ' ἐλπίδα — πὼς τὸν γραπτὸ λόγον τὸ Σχολεῖο μπορεῖ νὰ τὸν μάθει ἀπὸ τὰ παιδιὰ.

Πὼς θὰ γίνεῖ αὐτό; — Μὲ τὸν ἀπλούστερον καὶ φυσικότερον τρόπο.

Τὸ παιδί στὴν πρώτη τάξη (7 ἢ 8 ἐτῶν) θὰ φέρει ἀπὸ τὸ σπίτι του τοὺς γνωστοὺς τύπους ποὺ θὰ ἔχει τὸ λεκτικὸ του. Θὰ φέρει δηλαδὴ τυπικὸ καὶ λεκτικὸ τοῦ πυρῆνα τῆς γλώσσας. Στὶς μεγαλύτερες τάξεις τὸ παιδί τῶν 9, 10, 11 καὶ 12 ἐτῶν μόνο του, ὅσο τὰ νοήματά του πλαταίνουν καὶ ὑψώνονται, θὰ φέρνει στὸ σχολεῖο καὶ λέξεις ποὺ δὲν θὰ εἶναι ἀπὸ τὸ λεκτικὸ τοῦ πυρῆνα· καὶ μαζὶ μπορεῖ νὰ φέρει (θὰ φέρει) καὶ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ζωντανεμένους τύπους τῆς λογίας παραδόσεως, ποὺ περιέχει ἡ Νεοδημοτικὴ, ὁ ἀβίαστος δηλαδὴ προφορικὸς λόγος τῶν παιδιῶν τῆς Ἀθήνας.

Ἡ Νεοδημοτικὴ αὕτη (ὁ ἀβίαστος προφορικὸς λόγος τῆς σημερινῆς πρωτεύουσας τοῦ Ἑλληνισμοῦ) κανονιζόμενη ὅσο τὸ δυνατό, δὲν εἶναι τολμηρὸ νὰ πεῖ κανένας, ὅτι μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ μᾶς χρησιμεύσει ὅπως ὁ λόγος τῆς Τοσκάνας στὴν Ἰταλία. Γιατὶ θὰ ἔχει μὲ τ' ἄλλα προτερήματα καὶ τὸ πολὺ μεγάλο, ὅτι θὰ μᾶς δώσει γιὰ γραπτὸ λόγον τὸν προφορικὸ λόγον τὸν ἐγγύτερον στὴ λογία παράδοσης, κ' ἔτσι θὰ γεφυρώσει τὴν ἥρεμην ἐξέλιξιν τοῦ γραπτοῦ λόγου τῆς λογίας παραδόσεως πρὸς τὴ γραφτὴ μὲ τὸ τυπικὸ τοῦ πυρῆνα τῆς

γλώσσας, πρὸς τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς ὁδηγεῖ ἡ παντοδύναμη ἀσυνείδητη τάσις τοῦ προφορικοῦ μας λόγου.

Αὐτὸ ἐλπίζω πὼς θὰ γίνεῖ. Καὶ τὸ εὐχομαι, θέτοντας ἔτσι — χωρὶς τὴν ἄδεια κανενὸς — σὰν ἓνα σκοπὸ τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου τὸ νὰ υποδοθηθῇ τὴ λύση καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

*

Μὰ γιὰ νὰ τὰ κατορθώσῃ αὐτὰ πόσες τάξεις θὰ ἔχει τὸ Σχολεῖο; Ἐνὰ ξέρω, πὼς τὸ παιδί ποὺ θ' ἀκολουθήσῃ ἀνώτερες σπουδὲς πρέπει νὰ μὴν ἀφήσῃ τὸ Σχολεῖο μας προτοῦ μάθῃ τὴ μητρικὴν του γλῶσσα (προτοῦ κανονίσῃ τὸν προφορικὸν καὶ γραπτὸν τοῦ λόγου) ποὺ θὰ κατορθωθῇ τὸ λιγότερον σὲ 4-5 χρόνια.

Τὸ παιδί, ὅμως, ποὺ δὲν θ' ἀκολουθήσῃ τὴ Μέσῃ Ἐκπαίδευσιν πρέπει νὰ μείνῃ ἄλλα διὸ χρόνια, γιὰ ν' ἀποκτήσῃ ἐγκύκλιες ἀπαραίτητες στὸν βίον καὶ χρήσιμες στὸν πολίτη γνώσεις καὶ νὰ μάθῃ νὰ νοιώθῃ τὸ Εὐαγγέλιον. Γιατὶ φυσικὰ ὁ Ὅμιλος τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον (τὸ ἐξατάξιον, ἢ τὸ ἐφτατάξιον) δὲν κάνει τὸ λάθος νὰ τὸ φαντάζεται σὰν προετοιμασίαν γιὰ τὴ Μέσῃ Ἐκπαίδευσιν, μὰ τὸ θέλει αὐθύπαρκτον, τὸ ἐννοεῖ Πρότυπον Σχολεῖον τῆς Λαϊκῆς Παιδείας, ποὺ θὰ ἐπιδιώξῃ καὶ θὰ κατορθώσῃ οἱ ἀπόφοιτοί του νὰ εἶναι ἱκανοὶ νὰ σκέπτονται καὶ νὰ νοιώθουν τὴν ὁρεξὴν νὰ γίνουν πελάτες τῆς Λαϊκῆς Βιβλιοθήκης καὶ ὄχι τῆς Ταβέρνας.

*

Αὐτὰ ἐλπίζομε νὰ κανονισθοῦν σύμφωνα μὲ τὰ συμπεράσματα, ποὺ θὰ μᾶς προσφέρει ἡ εὐρύτερη δυνατὴ συζήτηση ποὺ θὰ ἐπιζητήσομε. Γιατὶ τὸ Σχολεῖον μας τὸ Πρότυπον θὰ ἰδρυθῇ κάτω ἀπὸ τὰ πολὺφωτα καὶ τοὺς ἡλεκτρικοὺς προβολεῖς τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑρευνας καὶ τῆς Κριτικῆς.

Τὸ Πρότυπον Σχολεῖον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου δὲν μπορεῖ νὰ ὑπενθυμίζει τὸ «Κρυφὸ Σχολεῖον», μολονότι πρόκειται νὰ ἐτοιμάσῃ τὴν πνευματικὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους, ὅπως ἐκεῖνο προετοίμαζε τὴν πολιτικὴν του Ἐλευθερίαν.

Τὸ Πρότυπον Σχολεῖον θὰ λειτουργήσῃ μέσα σὲ κρυστάλλινον — νὰ ποῦμε — πύργον, γιὰτὶ δὲν θὰ τὸ διευθύνουν ραγιαδες, μὰ ἐλεύθεροι πολῖτες κ' ἐλεύθεροι ἄντρες, ποὺ ἀγαποῦν τὴν πρόοδον κ' ἐκτιμοῦν τὴ συζήτησιν τὴν ἐλεύθερον σὰν ὄργανον τῆς προόδου, γνωρίζοντας «ὅτι ἡ ἀπαράβατη συνήθεια νὰ διορθώνομε καὶ συμπληρώνομε τὴν » καθε γνῶμιν μας συγκρίνοντάς τὴν μὲ τὴ γνῶμιν τῶν λοιπῶν (μετα-

» φράζω ἀπὸ τὴν «Ἐλευθερία» τοῦ John-Stuart-Mill) χωρὶς νὰ
 » φέρνει κανένα δισταγμὸ καὶ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῆς,
 » ἀποτελεῖ τὴ μόνη σταθερὴ βάση τῆς δικαιολογημένης ἐμπιστοσύνης
 » πρὸς τὴ γνώμη μας αὐτή.

» Πράγματι ἐκεῖνος, ποὺ δὲν ἀπόφυγε ν' ἀκούσει τὶς ἀντιρρήσεις
 » καὶ ν' ἀντικρύσει τὶς δυσκολίες, μὰ τὶς ἐπέζητησε καὶ μὲ κάθε εἶδος
 » φῶς προσπάθησε νὰ φωτίσει τὴ γνώμη του, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ἔχει
 » τὸ δικαίωμα νὰ σκεφθεῖ, πῶς ἡ κρίση του ἀξίζει περισσότερο ἀπὸ
 » τὴν κρίση τοῦ ὁποιοδήποτε, ἢ καὶ τοῦ πλήθους, ποὺ δὲ σχηματίζει
 » τὴ γνώμη του μὲ τὸν ἴδιον τρόπο.

» Ἡ πιδὶ ἀδυσώπητη ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες, ἡ Καθολικὴ Ῥωμαϊκὴ
 » Ἐκκλησία, τὴν ὥρα τῆς ἀνακηρύξεως ἐνὸς ἀγίου, παραδέχεται
 » καὶ ἀκούει μὲ ὑπομονὴ τὸν Δικηγόρο τοῦ Διαδόλου».

» Φαίνεται πῶς καὶ οἱ πιδὶ ἄγιοι ἄνθρωποι δὲν μπορεῖ ν' ἀποκτή-
 » σουν τὴν Αἰώνια Δόξα, παρὰ ὅταν γνωσθοῦν καὶ καλοζυγισθοῦν ὅσα
 » μπορέσει νὰ καταμαρτυρήσει ἐναντίον τους ὁ Διάβολος».

*

Κες καὶ Κοι. — Ἄν ἡ ζυγαριά, ποὺ κρατήσαμε γιὰ νὰ μετρήσομε
 τὴν ἀπόδοση τῶν ὥρων τοῦ Σχολείου, δείχνει πῶς τὸ βάρος τῶν ὅσων
 εἰπώθηκαν εἶναι ἐλαφρότερο ἀπὸ τὴν ἀξία τῶν 45 λεπτῶν τῆς ὥρας,
 ποὺ δαπανήθηκαν γιὰ νὰ εἰπωθοῦν, θὰ ὁμολογήσω μὲ συντριδὴ ὅτι
 σὰς ἐκούρασα.

ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΑΣ

Κάποιος εἶπε μιὰ φορὰ πὼς εἴμαστε «φυλὴ ἀριστοκρατικὴ»· καὶ εἶναι ἀλήθεια· φυσικὴ εὐγένεια βρίσκομε στὸ λαὸ μας ὅπως σὲ κανέναν ἄλλο, καὶ ἡ μητέρα τοῦ λαοῦ μας, ποὺ οὔτε νὰ διαβάσει δὲν ξέρει, εἶναι εὐγενέστερη καὶ καλλίτερη ἀπὸ τὶς γυναικες τῆς Ἰδίας τάξης τῶν ἄλλων φυλῶν. Τὰ εὐγενικὰ αἰσθήματα ποὺ ἔχει ἀπὸ τὴ φύση, ξέρει καὶ τὰ μεταδίδει στὸ παιδί της· ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνατροφή αὐτὴ ποὺ τοῦ δίνει εἶναι ἀπλοϊκὴ σὰν ἐκείνων.

Ὅσο ἀνεδαίνομε ὅμως σὲ ψηλότερα κοινωνικὰ στρώματα, τόσο ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν γίνεται πολυπλοκώτερη. Κ' ἐκεῖ βλέπομε τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ἀνατροφῆς τῆς Ἑλληνίδας μητέρας.

Μὲ τὴ δῆθεν Εὐρωπαϊκὴ ἀνατροφή ποὺ λαδαίνομε, μισερὴ καὶ κακοχωνεμένη, χάνομε τὰ φυσικὰ μας προτερήματα, καὶ μόνο ἐλαττώματα ἀποκοτῶμε· οἱ ἀπαιτήσεις μας μεγάλωσαν μὲ τὶς ξένες γλώσσες, τὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα ποὺ μάθαμε, μὰ οἱ περισσότερες οὔτε νὰ σκεφθοῦμε ξέρομε οὔτε νὰ κρίνομε, καὶ ἡ ψυχὴ μας ἔμεινε ἀμόρφωτη.

Ὡστε δὲν εἴμαστε προετοιμασμένες ὅπως χρειάζεται γιὰ νὰ δώσομε στὸ παιδί μας τὴν πολύπλοκη ἀνατροφή ποὺ ἀπαιτεῖται σὲς ἀνώτερες τάξεις, ἀνάλογη μὲ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη. Γι' αὐτὸ βρίσκομε ἀναμεταξύ μας τόσους ἀνθρώπους μὲ ξυπνάδα, μὲ παιδεία, μὲ γνώσεις, — ἀλλὰ χωρὶς χαρακτῆρα.

Ὅλες οἱ μάνες, βέβαια, ἀγαποῦμε τὰ παιδιὰ μας· δυστυχῶς ὅμως αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ· πρέπει νὰ ξέρομε καὶ πὼς νὰ τ' ἀγαποῦμε, καὶ οἱ περισσότερες ἀπὸ μᾶς τ' ἀγαποῦμε μὲ στραβὸ τρόπο, χωρὶς ν' ἀντιλαμβανόμαστε τὰ καθήκοντά μας ἀπέναντί τους, οὔτε ποιὲς ἀνάγκες ἔχει ἡ παιδικὴ ψυχὴ γιὰ ν' ἀνατραφεῖ καὶ ν' ἀναπτυχθεῖ.

Ἐπίσης κακὸ εἶναι νὰ χαλοῦμε τὰ παιδιὰ μας μὲ τὰ πολλὰ χάδια, ὅσο καὶ νὰ τὰ στεροῦμε χάδια καὶ ἀγάπη, γιὰτὶ ἂν ἔχει τὸ παιδί ἀνάγκη ἀπὸ ἀγάπη ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν ἀέρα ποὺ ἀναπνέει, ἄλλο τόσο ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ πειθαρχία· καὶ ἡ μόρφωση τῆς ψυχῆς του ἀρχίζει ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες.

Πολλές από μᾶς βαρυνόμαστε τὸν κόπο, οἱ περισσότερες ὅμως δὲν ξέρομε ἀπὸ ἀνατροφή. Καὶ στίς δυὸ περιστάσεις, γιὰ νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴ δυσκολία, παίρνομε νταντάδες ἢ δασκάλισσες ξένες καὶ τοὺς παραδίδομε τὰ παιδιὰ μας· δηλαδή ἀφότου εἶναι μωρὰ διαλέγομε τὸ χειρότερο τρόπο τῆς ἀνατροφῆς.

*

Ἐκεῖνο ποὺ ζητοῦμε ἀπὸ τὰ παιδιὰ μας εἶναι νὰ ἔχουν καλοὺς τρόπους. Δίνομε δηλαδή πολὺ μεγάλη σημασία σὲ ἐξωτερικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ ἐκεῖ σταματοῦμε· τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ μας δὲν τὴν ἐξετάζομε, δὲν τὴ μορφώνομε· τὴ φιλοτιμία του, τὸν πολυτιμότερο θησαυρὸ τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ὅχι μόνο δὲν ξέρομε νὰ τὴν καλλιεργήσομε, ἀλλὰ καὶ σὰν νὰ τὸ κάνομε ἐπίτηδες, δουλεύομε ὁλοένα, πρῶτα μεῖς οἱ μητέρες, ὕστερα τὸ σχολεῖο, νὰ τὴν καταστρέφομε.

Τὰ παιδιὰ μας ἄλλωστε καλὰ καλὰ δὲν τὰ γνωρίζομε· τ' ἀνατρέφομε ὅλα τὸ ἴδιο, καὶ ὅταν καὶ ἐκεῖνα ἔχουν ὅλα τοὺς ἴδιους καλοὺς τρόπους, μένομε εὐχαριστημένες. Καὶ ὅμως κάθε παιδί ἔχει ἄλλο χαρακτήρα, κανένα ἀδελφί δὲ μοιάζει μὲ τὸ ἀδελφί του, τὸ καθένα χρειάζεται ἰδιαίτερη καλλιέργεια τῶν προτερημάτων του, καὶ ἰδιαίτερο πόλεμο τῶν ἐλαττωμάτων του· καὶ κατὰ τὸ χαρακτήρα του, τὸ καθένα θέλει ἄλλη καλλιέργεια τῶν ἰδίων προτερημάτων, ἄλλον πόλεμο τῶν ἰδίων ἐλαττωμάτων. Μέσα στὴν ἴδια οἰκογένεια εἶναι παιδιὰ ποὺ χρειάζονται περισσότερη ἀγάπη, καὶ παιδιὰ ποὺ θέλουν περισσότερη αὐστηρότητα. Καὶ χρειάζεται στὴ μητέρα κρίση καὶ λεπτότης μεγάλῃ γιὰ νὰ μοιράσει τὴν ἀπαιτούμενη ἀγάπη καὶ αὐστηρότητα, χωρὶς ποτὲ νὰ φανεῖ ἄδικη.

Ἡ θεωρητικὴ μητέρα μὲ τίς αὐστηρὲς ἀρχὲς πῶς τὸ παιδί δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσει πόσο τὸ ἀγαποῦν οἱ γονεῖς, καὶ ποὺ ζητᾷ νὰ ἐμπνέει στὰ παιδιὰ τῆς φόβο καὶ ὅχι ἀγάπη, ἡ μητέρα αὐτὴ μπορεῖ νὰ μάθει «καλοὺς τρόπους» στὰ παιδιὰ τῆς· νὰ τὰ μορφώσει ὅμως ὅχι.

Εἶναι ὀλέθριο πρᾶμα γιὰ τὴν ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ, νὰ τοῦ ἐμπνέομε τὸ φόβο τῶν γονέων· ξεμαθαίνομε τὸ παιδί τῇ φυσικῇ του τάσῃ νὰ τρέξει στὴ μητρικὴ ἀγκυαλιὰ νὰ ζητήσει βοήθεια καὶ παρηγοριά, ἀκόμα καὶ ὅταν ἔκαμε ἓνα λάθος. Ἡ μεγάλη αὐστηρότης δὲ μορφώνει· πνίγει ὅμως τὴν εὐλικρίνεια καὶ κάμνει τὸ παιδί ὑποκριτὴ, μοχθηρό, πικρό· ἂν πέσομε καὶ σὲ καμμιά λεπτότερη φύση, τρέχομε τὸ μεγαλεῖτερο κίνδυνο νὰ μαράνομε τὴ ψυχὴ του, νὰ στραβώσομε μέσα του τίς ἐμορφότερες, τίς εὐγενικώτερες τάσεις, ἀκόμα καὶ νὰ

τὸ σκοτώσαμε· ἢ τουλάχιστον νὰ τὸ κάνομε μικρὸ καὶ κοινὸ ἀνθρώπο ἀπὸ κεῖ ποῦ μποροῦσε νὰ γίνεῖ ἀνώτερος ἀνθρώπος.

Ἐπάρχουν δυστυχῶς τέτοια παραδείγματα πολλὰ γύρω μας· λίγες ὁμως μητέρες τὸ ἐννόησαν.

Τὸ παιδί γιὰ ν' ἀναπτυχθεῖ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ζέστη ὅσο καὶ τὸ λουλούδι ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἥλιο· τῇ ζέστῃ αὐτὴν θὰ τὴν βρεῖ μονάχα στὴν ἀγάπῃ τῆς μητέρας· καὶ θὰ τῇ βρεῖ μόνο ἂν τῇ μητέρα δὲν τὴ φοβᾶται, ἂν στὴ μητέρα τοῦ ἔχει ὅλη τοῦ τὴν ἐμπιστοσύνη.

Μὰ γιὰ νὰ ἔχει αὐτὴν τὴν ἐμπιστοσύνη, πρέπει νὰ νοιώθει πὼς ἡ μάνα τοῦ τὸ γνωρίζει.

*

Δυστυχῶς σὲ μᾶς λίγες μάνες γνωρίζομε τὰ παιδιά μας.

Δὲν εἶναι αὐτὸ παραδοξολογία· εἶναι ἀλήθεια. Γιὰ νὰ γνωρίσομε τὰ παιδιά μας δὲν ἀρκεῖ νὰ κατοικοῦμε στὸ ἴδιο σπίτι· πρέπει νὰ ζοῦμε μαζί τους, ν' ἀκοῦμε τίς κουβέντες τους, τοὺς θυμοὺς τους, τίς λύπες τους, τίς κακίες τους, τίς σκέψεις καὶ τίς κρίσεις τους, ὅ,τι σχηματίζει δηλαδὴ τὸ μικρὸ τοῦς κόσμου· πρέπει νὰ κουβεντιάzoμε μαζί τους μὲ ὑπομονὴ κ' ἐνδιαφέρον, νὰ παίζομε μαζί τους σὰν παιδιὰ κ' ἐμεῖς· στὸ παιχνίδι ἀπάνω τὸ παιδί ἀνοίγεται χωρὶς προφύλαξη, δείχνει τὴν ἀληθινὴν τοῦ φύση καὶ τὴν καρδιά του, ἐπειδὴ τότε δὲ φαντάζεται πὼς τὸ προσέχει κανεὶς. Αὐτὴ εἶναι ἡ καλὴ ὥρα νὰ τὸ γνωρίσει ἡ μητέρα. Καὶ ἂν δεῖ καὶ κανένα στραβό, πολιτικώτερο εἶναι κάποτε νὰ μὴ μιλήσει ἐκείνη τὴν ὥρα, παρὰ μὲ τρόπο νὰ τὸ φέρεῖ ὅστερα, νὰ τὸ κατακρίνει, νὰ τὸ κάμει παρατήρηση σὰν κάτι ἄσχετο μὲ τὸ λάθος τοῦ παιδιοῦ· τὸ μάθημα γίνεται τὸ ἴδιο, καὶ ἡ φιλοτιμία τοῦ παιδιοῦ δὲν πειράζεται.

Ὅσο πιὸ δυνατὰ νοιώθει τὸ παιδί τὴν ἀδιάκοπη ἐπίβλεψη τῆς μητέρας, τὴν ξυπνητὴ τῆς ἀγάπῃ ἔτοιμη πάντα νὰ συμβουλευεῖ, νὰ παρηγορήσῃ, καὶ νὰ τιμωρήσῃ, τόσο εὐκολώτερα ὑπακούει, καὶ ἡ αὐστηρότης εἶναι περιττή. Ἄν ὅμως τὴν ὥρα ποῦ κλαμένο καὶ ἀπελπισμένο ἔλθῃ τὸ παιδί μας νὰ μᾶς ξεμολογηθεῖ μιὰν ἀταξία ἢ μιὰ κακὴ σκέψη, καὶ τὸ δεχθοῦμε σκληρὰ ἢ ἀδιάφορα, ἢ χειρότερα ἀκόμα, μὲ εἰρωνεία, χαλοῦμε κάτι μέσα του.

Τὸ ἴδιο ὅταν ἔλθῃ καὶ μᾶς πεῖ καμιὰ του παρατήρηση ἢ καμιὰν ἰδέα τοῦ ποῦ μᾶς φανεῖ παιδιακίστικη ἢ ἀνόητη, ἂν τοῦ τὸ δείξομε καὶ τὸ περιγελάσομε, τὸ πληγώνομε βαθειά· καὶ τέτοιες πληγὲς τὸ παιδί δὲν τίς ξεχνᾷ· τσοῦζουν μέσα του γιὰ χρόνια ἂν εἶναι φιλότιμο,

τοῦ χαλοῦν τὴν πίστιν στὸν ἑαυτό του, τὸ κάνουν δειλό, διστακτικό, ἀνίκανο νὰ λάβει μιὰν ἀπόφαση, μιὰν εὐθύνη, καὶ λίγο λίγο τρώγεται τὸ ἡθικό του θάρρος, τὸ τρομάζει ἡ ἰδέα τῆς κατάρχισης, ἀργότερα καὶ τῆς εὐθύνης.

Μιὰ κυρία, μιλώντας γιὰ κάποιο σοφὸ καὶ μεγαλόκαρδο γιατρό, ἔλεγε πὼς τέτοιοι ἄνθρωποι δὲν ἔπρεπε νὰ πεθαίνουν, πὼς ὁ Θεὸς ἔπρεπε, γιὰ χατῆρι τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ τοὺς χαρίζει χρόνια. Τὸ παιδάκι τῆς ἔπαιζε ἐκεῖ κοντὰ καὶ τὴν ἄκουσε. — «Μητέρα», εἶπε δειλά, «δὲν μποροῦμε μεῖς νὰ κρίνομε τίς πράξεις τοῦ Θεοῦ· ἂν τοὺς κάνει καὶ τοὺς γιατροὺς νὰ πεθαίνουν, θὰ πεῖ πὼς ἔτσι εἶναι σωστό, γιὰτὶ ἐκεῖνος ξέρεي καλλίτερα ἀπὸ μᾶς τί εἶναι τὸ καλὸ μας».

Ἡ μητέρα τὸ κύταξε μὲ εἰρωνεία καὶ εἶπε. — «Γιὰ δὲς τὸ λαδικό! Ἐσὺ θὰ μὲ μάθεις τώρα τί εἶναι σωστό καὶ τί δὲν εἶναι;»

Δὲ θὰ ξεχάσω τὸ ντροπιασμένο βλέμμα τοῦ παιδιοῦ. Βαθεῖα στὴν ψυχὴ του ἐννοιωθε πὼς «εἶπε μιὰν ἀνοησία»· καὶ ὅμως γιὰτὶ ἦταν ἀνοησία δὲν μποροῦσε νὰ τὸ καταλάβει, ἀφοῦ δὲν εἶχε πεῖ παρὰ ὅσα ἔμαθε στὴν Ἱερὰ Κατήχησιν καὶ στὰ θρησκευτικὰ του. Ἄν ἡ μητέρα τοῦ εἶχε ἐξηγήσει τότε μὲ καλωσύνη καὶ ὑπομονὴ πὼς μὲ τὰ λόγια τῆς δὲν ἐννοοῦσε νὰ πεῖ μιὰν ἀσέβειαν ἀλλὰ μόνο νὰ ἐκφράσει μιὰν εὐχὴ γιὰ τὸ καλὸ τοῦ κόσμου, τὸ παιδί θὰ τὴν καταλάβαινε, ἀλλὰ συνάμα τὸ παιδί εἶχε ἀνάγκη ν' ἀκούσει πὼς ἡ κρίσις τοῦ ἦταν σωστή. Παραλείποντας τὴν ἐξήγησιν, ἡ μητέρα τὸ ἄφησε σὲ μιὰν ἀμφιβολία, ποὺ εἶναι συχνότερη ἀπ' ὅ,τι φανταζόμαστε, καὶ ποὺ πολλὰς παιδικὲς ψυχὰς ταραάζει: ἡ ἀμφιβολία ἂν μπορεῖ κανεὶς νὰ ἐφαρμόσει ποτὲ στὴ ζωὴ ἐκεῖνα ποὺ μᾶς μαθαίνουν τὰ βιβλία. — Ἡ εἰρωνεία τῆς μητέρας, «Γιὰ δὲς τὸ λαδικό!» βαθεῖα τὸ πλήγωσε στὴν ὑπερηφάνεια καὶ στὴ φιλοτιμία του. Τὸ παιδί σώπασε καὶ συμμαζεύθηκε ντροπιασμένο· μέσα του βέβαια ἔλεγε. «Καὶ ὅμως αὐτὸ ποὺ εἶπα εἶναι ἀλήθεια, ἀφοῦ τὸ λέγει τὸ βιβλίό μου.»

Λόγια σαρκαστικά ἢ λόγια ἀπότομα ὅπως, «Δὲν ντρέπεσαι νὰ κλαῖς γι' αὐτό;» — «Καιρὸ δὲν ἔχω νὰ χάνω γιὰ τίς ἀνοησίες σου,» εἶναι ἀρκετὰ γιὰ ν' ἀπομακρύνουν τὸ παιδί ἀπὸ τὴ μάνα. Καὶ τότε, ἐπειδὴ τὸ παιδί παίρνει πολὺ σοβαρὰ ἐκεῖνα ποὺ ὀνομάζομε μεῖς «ἀνοησίες του», καὶ ἐπειδὴ ἔχει ἀπαραίτητη ἀνάγκη ἀπὸ συμπάθεια, θὰ πάγει στὴ νταντὰ ἢ στὴ δασκάλισσα νὰ γυρέψει ζεστασιά, καὶ ἂν τὴ βρεῖ ἐκεῖ θὰ ξεμάθει μιὰ γιὰ πάντα νὰ πηγαίνει στὴ μητέρα. Αὐτὲς εἶναι οἱ περιστάσεις ὅπου βλέπομε τὰ παιδιά προσκολλημένα στὴ δασκάλισσα τόσο ποὺ τὴν προτιμοῦν ἀπὸ τοὺς γονεῖς. Δὲ φταίγει

ἡ δασκάλισσα πού τὸ ἀπόσπασε ἀπὸ τὴ μητέρα, φταίγει ἡ μητέρα πὺ ἀπομάκρυνε τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά της.

Βέβαια στὸ μικρόκοσμο τοῦ παιδιοῦ τὰ μικρότερα πράματα παίρνουν μεγάλη σημασία. Ὅλες οἱ αἰτίες ποῦ ξυπνοῦν τὰ αἰσθήματα του, καλὰ ἢ κακὰ, εἶναι μικρὲς σὰν καὶ αὐτό. Τί πόνος ὅμως γιὰ τὴν καρδούλα του ἂν νοιώσει πὺς τὸ περιγελοῦμε! Ἡ ὑπερηφάνειά του τότε ὑποφέρει τόσο, πὺ μᾶς τὸ ἀποσπᾷ. Γιατί ὅσο μικρὸ καὶ ἂν εἶναι, τὸ παιδί ἔχει τὴν ὑπερηφάνειά του, τὴ συναίσθηση τῆς ἀξιοπρέπειάς του, καὶ ὅταν τὸ πληγώσουμε στὰ βαθιὰ του αὐτὰ αἰσθήματα, χαλοῦμε τὸ ἱερώτερο πρᾶμα μέσα του, τὴν πίστη στὴ μητέρα.

Ἡ πίστη αὐτὴ γεννιέται μονάχη της, ἀπὸ μικρὸ σὰν εἶναι τὸ παιδί, φθάνει νὰ ξέρει ἡ μητέρα νὰ ζεῖ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ της, νὰ πονεῖ καὶ νὰ χαίρεται μαζί του.

Ἄν, ὅταν ἔλθει τὸ παιδί, μὲ τὴν καρδιά βαρειά ἀπὸ κλάματα, εἶτε ἀπὸ λύπη εἶτε ἀπὸ μετάνοια, τοῦ ἀνοίξει ἡ μητέρα τὴν ἀγκαλιά της καὶ τὸ σφίξει στὴν καρδιά της, καὶ ἀκούσει ὅλην τὴν ξεμολόγηση, καὶ μὲ λόγια ἀγάπης, καὶ μὲ φιλιὰ γλυκὰ παρηγορήσει καὶ συγχωρήσει ἄλλὰ καὶ συνάμα τιμωρήσει, (ἡ δίκαιη τιμωρία δὲν ἀγριεύει καθόλου ἂν συνοδεύεται μὲ συγχώρεση καὶ τρυφερότητα),— ἂν τοῦ δείξει τὸ λάθος του μὲ καλωσύνη, καὶ ξυπνήσει μέσα του αἰσθήματα καλὰ καὶ δυνατὰ, δίνοντάς του νὰ καταλάβει πὺς πρέπει τὸ σφάλμα του νὰ τὸ ἐξαγοράσει, πόσο σφιχτὰ τὸ δένει κοντὰ της, ἡ μάνα αὐτὴ, τὸ παιδί της, πόσο σφίγγει τὸ δεσμὸ πὺ τοὺς ἐνώνει!

Μὰ γιὰ νὰ δώσουμε τέτοια ἀνατροφή στὸ παιδί μας χρειάζεται καιρός. Πόσες ἀπὸ μᾶς ἔχουν καιρὸ νὰ ζήσουν μὲ τὰ παιδιά τους; Ὁ κόσμος, οἱ ἐπισκέψεις, ἡ τουαλέτα, τὰ μαγαζιά, μᾶς παίρνουν τόσες ὥρες τῆς μέρας μας...

*

Χειρότερη ὅμως ἀκόμα ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ θεωρητικὴ μητέρα εἶναι ἐκεῖνη πὺ λατρεῖ τὸ παιδί της σὰν εἶδωλο, καὶ τρώγει τὴ ζωὴ της σὲ φανταστικούς τρόμους καὶ ἀδιάκοπες ἀνησυχίες. Ποιὸς δὲν ἐγνώρισε τὸ δυστυχισμένο αὐτὸ πλάσμα μὲ τὸ γέρικο, κατσουφιασμένο πρόσωπο, πάντα δυσανεστημένο, στενοχωρημένο, ἀηδιασμένο, πὺ θέλει πάντα ἐκεῖνο πὺ δὲν ἔχει, καὶ δὲν τὸ θέλει πιὰ μόλις τὸ ἀπολαύσει;

Ἀπὸ τὴ μέρα πὺ γεννηθεῖ μαθαίνει πὺς τίποτα στὸν κόσμῳ δὲν εἶναι ἀρκετὰ καλὸ γιὰ κείνο, πὺς ἔξω ἀπὸ τὴ μικρούτσικη ζωὴ του τίποτα δὲν ἀξίζει, τίποτα δὲ σημαίνει. Ἡ θέλησίς του εἶναι νόμος

τῆς μητέρας καὶ ὅλου τοῦ σπιτιοῦ θεωρεῖ τὸ μικροῦτσικο ἑαυτοῦ τοῦ ἄξονα τοῦ κόσμου· ὅλη ἡ δημιουργία γυρνᾷ γύρω του, γι' αὐτὸ πλάστηκε, καὶ πρέπει νὰ ὑποταχθεῖ στὴ θέλησή του. Τὰ παιδιὰ ποὺ παίζουν μαζί του πρέπει νὰ εἶναι σκλάβοι του· ἂν πέσει κάτω καὶ χτυπήσει, χαλᾷ ὁ κόσμος· ἂν ἄρρωστήσει, τρελαίνεται ἢ μᾶνα καὶ τρελαίνει ὅλους γύρω της. Μεγαλώνει τὸ παιδί αὐτὸ σὲ ἀτμοσφαῖρα ἀνησυχίας μὴν πάθει τίποτα, νευριάζει, ζαρώνει ἀπὸ τὸ πολὺ τὸ χάδι, ἄρρωστᾷ ἀπὸ τὴν πολλὴν τὴν προφύλαξιν· χαρὰ δὲν ἔχει ἀφοῦ δὲν προφθαίνει νὰ ἐπιθυμήσει κανέναν δὲν ἀγαπᾷ γιατί ὅλοι τοῦ φταίγουν· τὴ μητέρα του τὴν τυρανεῖ καὶ τὴ βαρυνεῖ· τ' ἄλλα παιδιὰ τ' ἀποστρέφεται· τίποτε δὲ θέλει, τίποτα δὲν τοῦ ἀρέσει, τίποτα δὲν τὸ συγκινεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ ἑαυτουδάκι του. Καὶ μουμιάζει στὴν αὐτολατρεία του ποὺ εἶναι καὶ ἡ αὐτοσκληριά του, πρὶν γίνει δέκα χρόνων.

✱

Βέβαια ὅλες οἱ μητέρες δὲ χαλοῦν ἔτσι τὰ παιδιὰ τους, οὔτε τὰ φέρονται ὅλες μὲ ὑπερβολικὴ αὐστηρότητα· εἶναι καὶ μητέρες πιδ φρόνιμες ποὺ ἀφήνουν τὰ παιδιὰ τους νὰ μεγαλώνουν φυσικά. Μὰ ἄραγε ἀρκεῖ αὐτό;

Ἀπὸ μωρὸ τὸ παιδί ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἀνατροφή· στὴ μητέρα πέφτει ὁ κλῆρος ν' ἀναθρέψει τὴν ψυχὴν του. Ἀπὸ τριῶν μηνῶν μαθαίνει τὸ μωρὸ νὰ ὑπακούει· ὀκτῶ καὶ δέκα μηνῶν ξέρει κιόλα νὰ διακρίνει ποῖος τὸ χαλᾷ καὶ ποῖος δὲν τὸ χαλᾷ. Ὅταν μάθομε τοῦ παιδιοῦ μας, ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες πῶς θὰ ὑπακούσει, δὲ χρειάζεται πιὰ μεγάλη αὐστηρότητα· φθάνει νὰ μὴ χαλαρώσει ἡ ἐπίβλεψή μας, φθάνει νὰ νοιώθει τὸ παιδί τὴ μᾶνα του κοντά του, ἔτοιμη πάντα νὰ βοηθήσει σὲ μιὰ δύσκολη ὥρα, νὰ τὸ παρηγορήσει στὴ λύπη του, νὰ τὸ τιμωρήσει στὴν κακία του, νὰ τὸ ἀγαπᾷ πάντα.

Ἡ ἀγάπη τῆς μητέρας πρέπει νὰ εἶναι ἀκούραστη, δυνατὴ, ὑπομονετικὴ, ἀτέλειωτη· μαλακιά ὅμως ὄχι.

Ἄν τὸ παιδί νοιώσει, π.χ., πῶς σὺν τρέξει στὴ μητέρα καὶ κλάψει καὶ ξεμολογηθεῖ καὶ πεῖ τὴν ἀταξία του καὶ μαυρίσει τὸν ἑαυτό του, ἢ μητέρα θὰ τὸ λυπηθεῖ καὶ θὰ τὸ συγχώρησει καὶ δὲ θὰ τὸ τιμωρήσει, τὸ παιδί αὐτὸ θὰ ἔχει συχνὰ τὴ διάθεση νὰ ξεμολογιέται καὶ νὰ δείχνει τὸν ἑαυτό του ἀκόμα πιδ μαῦρο γιὰ νὰ ἐπιτύχει πιδ βέβαιη συγχώρηση. Δὲν ἀρκεῖ ἡ ξεμολόγηση καὶ ἡ συγχώρηση· χρειάζεται ἡ δίκαιη τιμωρία· πρέπει τὸ παιδί νὰ μάθει ὑπερήφανα καὶ παληκαρίσια νὰ ἐξαγοράζει τὴν ἀταξία του· ἡ συγχώρηση

θα είναι της μητέρας τὸ φιλὶ ποὺ συνοδεύει τὴν τιμωρία, φιλὶ ποὺ θα σθῇσει τὴν πίκρα, τὸν πόνο τῆς ψυχῆς τοῦ παιδιοῦ· μὰ ἡ τιμωρία θα μείνει γιὰ νὰ χαράξει μέσα του βαθύτερα τὴν ἐνθύμηση τῆς ἀταξίας ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἐπαναληφθεῖ, καὶ συνάμα γιὰ νὰ δυναμώσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ ποὺ λίγο λίγο θα μάθει πὼς εἶναι ὑπεύθυνο γιὰ τὶς πράξεις του, καὶ πὼς μὲ κόπο ἐξαγοράζονται τὰ σφάλματα. Ἄν ἀπὸ μικρὸ δὲν τοῦ τὸ μάθει ἡ μητέρα, ἡ ζωὴ θὰ τοῦ τὸ μάθει ἀργότερα· καὶ ἀλλοίμονο σὲ κεῖνον ποὺ τὸν βρεῖ ἀνέτοιμο ἡ ζωὴ!

*

Ὅσο λάθος εἶναι ν' ἀφήνομε τὸ παιδί μας χωρὶς παρηγοριὰ σὰν εἶναι βυθισμένο στὴ λύπη του καὶ στὴ μετάνοια, ἄλλο τόσο λάθος εἶναι νὰ ζητοῦμε νὰ βγάλομε ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ μας κάθε λύπη, κάθε στενοχώρια, κάθε φροντίδα, κάθε ἔννοια. Ζωὴ χωρὶς ἔννοιες καὶ φροντίδες δὲν ὑπάρχει· ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ὅπως καὶ τὸ σῶμα, ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ γυμναστικὴ γιὰ νὰ δυναμώσει· ἡ μητρικὴ ἀγάπη λοιπὸν θὰ γυμνάσει τὴν παιδικὴ ψυχὴ, ὀδηγώντας τὴν μὲ χέρι τρυφερὸ ἀλλὰ καὶ δυνατό· ἀληθινὴ ἀγάπη δὲν εἶναι ἐκεῖνη ποὺ βγάζει ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ παιδιοῦ κάθε δυσκολία, ἀλλὰ ἐκεῖνη ποὺ τοῦ μαθαίνει πὼς νὰ ὑπερνικᾷ τὶς δυσκολίες.

Ἐνα παιδάκι ἔχει πυρετό· εἶναι παρομονὴ τοῦ Ἀϊ-Βασίλη, καὶ τὸ παιδάκι συγχίζεται ποὺ δὲν εἶναι σηκωμένο ν' ἀκούσει τ' ἀγοράκια ποὺ θὰ τραγουδήσουν ἀπὸ βραδὺς τὸν Ἀϊ-Βασίλη. Γιὰ νὰ μὴν κακοκαρδίσει, ἡ μάνα ποὺ πονεῖ διπλὰ γιὰ τὴ στέρηση τοῦ παιδιοῦ της, βρίσκει μιὰ γελασιὰ νὰ τὸ παρηγορήσει· τοῦ λέγει πὼς φέτος ἄλλαξαν τὰ καλαντάρια καὶ πὼς ὁ Ἀϊ-Βασίλης θὰ πέσει μιὰν ἐβδομάδα ἀργότερα. — «Τί καλὰ,» λέγει τὸ ἄρρωστο παιδί, «σὰν νὰ τὸ ἤξεραν πὼς θὰ εἶμαι ἄρρωστο!»

Συγκινητικὴ γελασιὰ, βέβαια, μὰ κακὴ γιὰ τὸ παιδί· ἡ ἀγάπη αὐτῆς τῆς μητέρας δὲν ἔχει τὴ δύναμη ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ δυναμώσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ της· τὸ ἄρρωστο παιδί ἔκαμε ἀμέσως τὴ σκέψη, «σὰν νὰ ἤξεραν πὼς θὰ εἶμαι ἄρρωστο», καὶ βρῆκε φυσικὸ ν' ἀλλάξουν τὰ καλαντάρια γιὰ τὸ κέφι καὶ τὴν καλὴ ἢ κακὴ ὑγεία τοῦ μικροῦ τσικου ἀτόμου του· τὸ μυαλοῦδάκι του κάμνει τὸ μικροῦ τσικο ἑαυτοῦ τοῦ κέντρο τοῦ κόσμου, ὅπως εἶναι κέντρο τῆς ἀγάπης τῆς μητέρας του.

Καὶ ὅμως ἦταν τόσο εὐκολο νὰ τὸ συνηθίσει ἡ μάνα του ἀπὸ μικρὸ μικρὸ νὰ ὑποτάσσεται στὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς, ποὺ μιὰ ἀπ' αὐτὲς

είναι καὶ ἡ ἀρρώστια! Δύσκολη δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ ἀνατροφή· τὸ παιδί μαθαίνει χωρὶς κόπο νὰ ὑποτάσσεται, φθάνει ν' ἀρχίσει ἀπὸ μικρὸ. Καὶ μὲ τὴν ὑποταγὴ αὐτὴν ἀναπτύσσεται μέσα του ἡ ὑπερηφάνεια καὶ ἡ παληκαριά, μαθαίνει νὰ μὴν καταδέχεται νὰ παραπονιέται.

— Ἄλλη μάνα βλέπει στὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ της ἓνα κουτί τσοκολάτες ποὺ τοῦ δώρισε κάποιος· τὸ παιδί αὐτὸ ἔχει ἀδελφάκι φιλάσθενο ποὺ δὲν πρέπει νὰ φάγει τσοκολάτες. Ἡ μητέρα παίρνει τὸ κουτί λέγοντας, «ἂν δεῖ τὸ ἀδελφάκι σου πὼς τρῶς ἐσύ, θὰ λυπηθεῖ· καλλίτερα λοιπὸν μὴ φᾶς ἐμπρὸς του».

Νομίζει ἡ μητέρα αὐτὴ πὼς ἀγαπᾷ πολὺ τὸ φιλάσθενο παιδί της. Καὶ ὅμως δὲν τὸ ἀγαπᾷ ὅσο πρέπει, ἀφοῦ γιὰ ν' ἀποφύγει μιᾶς στιγμῆς λύπη τοῦ παιδιοῦ της, χαλᾷ, προστυχεύει τὴν ψυχὴ του, τὴν ἐγκαρδιώνει στὸν ἐγωϊσμό καὶ στὴν τυραννία τῶν ἄλλων, καὶ τὸ κάμνει δοῦλο τῶν ὀρέξεών του γιὰ τὸ μέλλον. Δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ γυμνάσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ της στὶς ἀναγκαῖες στερήσεις, ποὺ θέλει δὲ θέλει, θὰ βρεθοῦν μιὰ μέρα στὸ δρόμο του.

*

Σὲ μιὰ κριτικὴ κάποιου δράματος, ὁ Ἑρμονας εἶπε πὼς ἡ Ἑλληνίδα, ὅσο ἂν ξέρει ξένες γλώσσες καὶ πιάνο, ἔμεινε «προστυχούτσικη ἐπαρχιώτισα».

Ἄν καὶ ἡ κρίση αὐτὴ δὲν μπορεῖ, βέβαια, νὰ ἐφαρμοσθεῖ γενικῶς, σὲ πολλὰς περιστάσεις ὅμως εἶναι δίκαιη.

Πόσες ἀπὸ μᾶς, ἀπὸ ἀγάπη γιὰ τὰ παιδιά μας, νομίζοντας πὼς τὰ ὠφελοῦμε, γινόμεσθε ἓνα μὲ αὐτὰ γιὰ νὰ κρύψομε ἀπὸ τὸν πατέρα μιὰν ἀταξία, ἓνα κακὸ βαθμὸ, ἓνα ψέμα. Ὅλη μας ἡ ἐννοια εἶναι νὰ σώσομε τὸ παιδί μας ἀπὸ τὴν πατρικὴ τιμωρία, δὲ διστάζομε καὶ σὲ ψέμα ἀκόμα νὰ καταφύγομε. «Πές πὼς ἔχασες τὸν ἑλεγχό σου». — «Πές πὼς σὲ πονοῦσε τὸ κεφάλι καὶ δὲν ἔκανες τὸ μάθημα». — «Πές... πές... πές...» Καὶ δὲ βλέπομε τὴν ἡθικὴ βλάβη, τὴν τρομερὴ βλάβη ποὺ κάνομε τοῦ παιδιοῦ μας, ἐγκαρδιώνοντάς το στὴ δολιότητα.

Ἐκεῖνο ὅμως δὲν ξεχνᾷ τὴν ψευτιά ποὺ συντροφικὰ εἶπε μὲ τὴν μητέρα, δὲν ξεχνᾷ τὴν πονηριά ὅπου πρόστρεξε μαζί της, μὲ τὴν ἐγκρισή της, γιὰ νὰ γελάσει τὸν αὐστηρὸ ἀλλὰ δίκαιο πατέρα· ὅσο ἂν ἐκείνην τὴν ὥρα τοῦ συμφέρει ἡ συμμαχία τῆς μητέρας, ἐντούτοις δὲν τῆς συγχωρεῖ ποτὲ τὴν ἀνανδρία της, τὴ δολιότητά της, οὔτε τῆς ἔχει εὐγνωμοσύνη γιὰ τὴν ἐπιείκειά της ποὺ τὴν νοιώθει κακὴ,

δσο καὶ ἂν τὴν ἐκμεταλλεύεται ἐκείνην τὴν ὥρα ποὺ τοῦ συμφέρει.

Τὸ παιδί ἔχει φοδερὴ λογικὴ· στὴν πρώτη περίστασι θὰ κάμει τὸ λογάριασμὸ στὸ κεφάλι του, πὼς ἂν δὲν ἦταν κακὸ νὰ γελάσει τὸν πατέρα σύμφωνα μὲ τὴ μητέρα, ἄλλο τόσο δὲν εἶναι κακὸ νὰ γελάσει τὸν πατέρα μυστικὰ ἀπὸ τὴ μητέρα, καὶ τὴ μητέρα νὰ γελάσει μόλις τύχει ἀνάγκη. Καταστρέφεται μέσα του τὸ ἡθικὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσει τὸ σφάλμα του καὶ νὰ ὑποστῇ τὴ δίκαιη τιμωρία· ἢ πονηριά καὶ ἢ ψευτιά καταντοῦν σὲ λίγο νὰ τοῦ φαίνονται φυσικὰ ὅσο καὶ τὸ νὰ τρώγει καὶ ν' ἀναπνέει, γίνονται «ἀνάγκες» στὴ ζωὴ του· καὶ ὅσο πιὸ πονηρὸ εἶναι, καὶ ὅσο κρύβει καλλίτερα τίς ψευτιές του, τόσο θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του πιὸ κατορθωτικό.

Ἄλλως τε τὸ παράδειγμα τῆς πονηρίας θὰ τοῦ τὸ δώσει πρώτη ἢ μητέρα, κάθε φορὰ ποὺ θὰ θελήσει νὰ «πιάσει» τὸ παιδί της καὶ ν' ἀνακαλύψει μιὰ ψευτιά ἢ μιὰν ἀταξία. Χαρακτηριστικώτατο εἶναι τὸ ἀκόλουθο ἐπεισόδιο παρμένο ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἀξιολογήθηκα παιδικὰ ἀναγνώσματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀνατρέφονται τὰ παιδιά μας.

Μιὰ μητέρα ἀνακαλύπτει πὼς ἓνα ἀπὸ τὰ παιδιά της, χωρὶς νὰ ξέρει ποιό, ἔφαγε γλυκίσματα ἀπαγορευμένα· τὰ φωνάζει λοιπὸν ὅλα καὶ ρωτᾷ τοὺς τὸ ἔκαμε· ὅλα ἀρνοῦνται. Ἡ μητέρα ἀμέσως καταφεύγει στὴν ἀηδέστερη πονηριά. Βλέπετε αὐτὸ τὸ βιβλίο;» λέγει, «ἔχει μέσα εὐχές· ἐγὼ θὰ διαβάσω μιὰν εὐχὴ καὶ θ' ἀρχίσουν τὰ φρούδια νὰ πέφτουν μὲς στὰ μάτια ἐκείνου ποὺ πῆρε τὰ γλυκά.» Ἐννοεῖται πὼς ὁ μικρὸς κλέφτης καὶ ψεύτης σήκωσε τόσο ψηλὰ τὰ φρούδια του, ὥστε ἡ εὐγενικὰ μητέρα τὸν ἀνακάλυψε.

Τί φρικτότερο παράδειγμα ἀνατροφῆς; Ποιὲς μπορούσαν νὰ εἶναι οἱ σκέψεις τοῦ παιδιοῦ σὰν ἀνακάλυψε τὴν πονηριὰ τῆς μητέρας; Ποιὰ ἢ ἐντύπωση τῆς ψυχῆς του ὅταν στοχάστηκε πὼς ἂν δὲν ἦταν τόσο κουτό, ἂν εἶχε λίγη περισσότερη πονηριὰ ἀπὸ τὴ μητέρα, θὰ τὴ γελοῦσε μιὰ χαρά;

Καὶ τότε ἀρχίζει τὸ συνορισιό, τοὺς ἀπὸ τὴ μητέρα καὶ τὸ παιδί θὰ δείξει μεγαλείτερη πονηριὰ.

Ἄραγε στὸ χέρι τῆς πρόστυχης αὐτῆς γυναικείας ψυχῆς δὲ βρίσκουνταν ἄλλο μέσον νὰ ξεμολογήσει τὸ παιδί της, νὰ τὸ κάμει νὰ αἰσθανθεῖ τὴν ἀσχημιὰ τῆς πράξης του ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ του, χωρὶς νὰ ξεπέσει ἐκείνη στὴν ἀηδέστερη πονηριὰ;

Ἐδῶ κρίνομε τὴν «προστυχοῦτσικη ἐπαρχιώτισσα.»

Τὸ κακὸ ποὺ ἔκαμε τὸ παιδί, γι' αὐτὴν δὲν εἶναι τὸ ἡθικὸ του λάθος, ἀλλὰ τὸ πρακτικὸ, δηλαδὴ τὸ ὅτι ἔφαγε τὰ γλυκά· καὶ ἡ

πονηριά της δλη δουλεύει νά μάθει ποιός ἔφαγε τὰ γλυκά. Ἡ ψυχὴ της δὲν εἶναι ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη γιὰ νὰ καταλάβει πρῶτα ἡ ἴδια, ὕστερα νὰ μάθει καὶ στὸ παιδί της, πὼς παίρνοντας κρυφὰ τὰ γλυκὰ ἔκαμε κάτι ἄτιμο ποὺ τὸ λερώνει, καὶ λέγοντας ὕστερα φέματα, γιὰ νὰ ξεφύγει τῇ δίκαιῃ τιμωρίᾳ, ἐπρόσθεσε στὴν πρώτη ἀτιμία μιὰν ἀνανδρία καὶ μιὰ δευτέρῃ ἀτιμία ἀκόμη πιὸ ἀσχημῇ, ποὺ τὸ λερώνει ἀκόμα περισσότερο. Οὔτε εἶναι σὲ θέση ἡ μητέρα αὐτὴ νὰ σκεφθεῖ πὼς ἐξευτελίζει τὸ παιδί της, ὅπως τὸ ἔκαμε, ἐμπρὸς στ' ἀδελφία του, ἐμπρὸς της, καὶ προπάντων ἐμπρὸς στὸν ἑαυτό του, ἢ τοῦ ἔκαμε στὴν ψυχὴ μιὰ πληγὴ ποὺ ἡ ἐνθύμησή της θὰ λερώσει, θὰ μαράνει τὴ φιλοτιμία καὶ τὴν ὑπερηφάνειά του, καὶ θ' ἀφήσει σημάδι ἄσθηστο γιὰ τὸ μέλλον, ἢ χειρότερα, μετὰ τὴ συγχώρηση, σὰν ξεχαστεῖ τὸ σφάλμα τὸ παιδί θὰ ὑποτιμήσει τὴν κακὴ του πράξη ὅπως καὶ τὸν ἐξευτελισμὸ ποὺ τοῦ ἔκαμε ἡ μητέρα· γιὰτὶ ἡ λογικὴ θὰ τοῦ ἀποδείξει πὼς ἂν μιὰ τέτοια μεγάλη ντροπὴ ξεχάστηκε, θὰ πεῖ πὼς δὲν ἦταν καὶ τόσο μεγάλη ὅση τὴ φαντάστηκε στὴν ἀρχή.

Ἔτσι ἀρχίζει καὶ ἀδυνατεῖ ἡ φιλοτιμία του· ἡ ἠθικὴ του χαλάρώνει· κρίνει τίς χειρότερές του πράξεις μὲ ἐπιείκεια, καὶ σὰν πράξεις ποὺ ὅλοι τίς κάνουν καὶ ὁμως βγαίνουν ἀπὸ κεῖ χωρὶς βλάβη.

Γιὰ νὰ τοῦ γίνῃ μάθημα γερό, ἔπρεπε τὸ παιδί νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ σφάλμα τοῦ ἀνυψωμένο, ὅχι ταπεινωμένο. Ἡ μάνα ἔπρεπε νὰ τὸ δολέψει τὸ παιδί της μὲ τρόπο ποὺ νὰ ξεμολογηθεῖ αὐτοθέλητα, ἔπρεπε νὰ τοῦ δώσει τὸ μέσον νὰ εξαγοράσει τὸ λάθος τοῦ ἀνεδάξοντος τὴν ψυχὴ του, μὲ βαθειὰ μετάνοια, ἀνῶτερα ἀπὸ τὸ ἴδιο αὐτὸ λάθος. Μὰ καὶ ἂν τὸ παιδί δὲν ὁμολογοῦσε, καὶ ἡ μητέρα ἔκαμνε πὼς δὲν τὸ ἐνόησε, πάλι θὰ ἦταν τὸ κακὸ λιγώτερο· τὸ μάθημα θὰ γίνονταν καὶ θὰ ἔπιανε τόπο μεγάλο ἂν ἔλεγε ἡ μητέρα, «Σὲ πιστεύω, γιὰτὶ ξέρω πὼς δὲ θὰ καταδεχθεῖς νὰ ξεπέσεις ὡς τὴν ψευτιά.» Δὲν νομίζω νὰ ὑπάρχει παιδί μικρὸ ποὺ νὰ μὴ συγκινηθεῖ τότε καὶ ξεσπάσει στὰ κλάματα καὶ ὁμολογήσει· τουλάχιστον τέτοιο σκληρόκαρδο παιδί δὲν ἀπάντησα ἀκόμα, ὅσα καὶ ἂν ἐγνώρισα, οὔτε εἶναι φυσικὸ νὰ ὑπάρχει· μὰ καὶ ἂν ὑπῆρχε, πάλι τὸ μάθημα θὰ γίνονταν βαθὺ καὶ τρομερό, γιὰτὶ τὸ παιδί θὰ αἰσθάνονταν πὼς «ἐντούτοις ξέπεσε ὡς τὴν ψευτιά,» καὶ ἡ συνείδησή του θὰ βασανιστεῖ τόσο ἀνυπόφορα, ποὺ δὲ θὰ θελήσει ποτὲ πιά νὰ ξαναδρεθεῖ στὴ φρικτὴ αὐτὴ θέση.

Καὶ στὸ μεταξὺ θὰ αἰσθανθεῖ τὴ φιλοτιμία του δυνατώτερα, θὰ

θελήσει νὰ δώσει ἀφορμὲς στὴ μητέρα του καὶ στοὺς ἄλλους νὰ τὸ σέβονται γιὰ τὴν τιμιότητα καὶ τὴ φιλαλήθειά του.

Ἄν περάσει ἓνα τέτοιο μεγάλο καὶ σοβαρὸ σφάλμα χωρὶς τιμωρία, τὸ κακὸ δὲν εἶναι πολὺ σημαντικό· φθάνει νὰ νοιώσει τὸ παιδί τὸ σφάλμα του. Σημαντικὸ εἶναι νὰ φυλάξομε τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ μας ἀπὸ τὴν πληγὴν ποὺ δὲν μπορεῖ παρὰ ν' ἀφήσει ἄσχημα ἀποτελέσματα.

Ἔτσι σχηματίζονται οἱ ψυχὲς τῶν παιδιῶν καὶ μαθαίνουν τὴν τιμιότητα, τὴν ἀξιοπρέπεια, τὴν ὑπερηφάνεια· ἔτσι σχηματίζονται *χαρακτῆρες*.

Βέβαια, γιὰ νὰ φθάσει ἡ μητέρα στὸ ἀπαιτούμενο ἀποτέλεσμα δὲν πρέπει ν' ἀρχίσει σὰν εἶναι τὸ παιδί μεγάλο, ἀλλ' ἀπὸ μωρό, μὲ τὰ πρῶτα χάδια, μὲ τὶς πρῶτες λέξεις ποὺ θ' ἀρθρώσει.

Ἡ Ἀγγλίδρα μητέρα τὴ λέξη «ψέμα» οὔτε τὴ λέγει ποτὲ στὸ παιδί της· θὰ τοῦ πεῖ «Σὲ ξέρω ἀνίκανο νὰ πεῖς μιὰ «μὴ ἀλήθεια.» Καὶ δὲν εἶναι ὑποκρισία ἡ ἀλλαγὴ τῆς λέξης· ἀπὸ μικρὸ μαθαίνει τὸ Ἀγγλόπαιδο πὼς τέτοια ἀτιμία εἶναι ἡ ψευτιά, ποὺ καὶ ἡ ὀνομασία της ἀκόμη λερώνει τὸ στόμα.

Ἐμεῖς λέμε τῶν παιδιῶν μας, χωρὶς κὰν νὰ σκεφθοῦμε τέτοιες λεπτότητες. «Μὴ λὲς ψέματα! — «Θὰ σὲ δεῖρω ἂν μοῦ πεῖς ψέματα.» «Αὐτὸ ποὺ λὲς εἶναι ψέματα.» Καὶ ἀναμεταξύ μας, τόση συνήθεια ἔχομε ν' ἀκοῦμε καὶ νὰ λέμε «μὴ ἀλήθειες,» ποὺ ἡ ἔκφραση τῆς ἐκπληξῆς μας σὰν ἀκούσομε τίποτε ἀπρόοπτο, εἶναι ἡ βρώμικη λέξη, ποὺ δὲ μᾶς πειράζει κὰν πιά. «Μπά! ψέματα!» Καὶ στὴ διήγησή μας, — «Σοῦ εἶπα τὸ καὶ τό· ψέματα;» τὸ ρῶτημα ἔρχεται φυσικώτατα σὰν νὰ εἶναι πρᾶμα συνειθισμένον καὶ παραδεκτὸ νὰ λέμε καὶ ν' ἀκοῦμε ψέματα.

*

Ἀκουσα μιὰ μητέρα Ἀγγλίδρα νὰ λέγει στὸ παιδί της, ἔξη χρονῶν ἀγοράκι, «Μὴ σὲ σταματήσει καμιὰ δειλία, μίλησε σὰν ἄντρας ποὺ εἶσαι», καὶ «Πὲς παληκαρία τὴν ἀλήθεια».

Ἔτσι μαθαίνει ἡ μητέρα αὐτὴ τὸ μικροῦτσικο ἀγοράκι της νὰ σκέπτεται τὸν ἑαυτὸ του ὡς ἄντρα ποὺ δὲν πρέπει νὰ ξεπέσει σὲ μικρότητες καὶ σὲ ταπεινὰ λοξὰ μέσα, τὸ μαθαίνει ν' ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του ἀντρίκιες πράξεις, ἀντρίκιες ἰδέες, ἀντρίκια τιμιότητα, τοῦ μαθαίνει ἠθικὸ θάρρος καὶ νὰ θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του ὑπεύθυνον γιὰ τὶς πράξεις του. Καὶ σὰν πάγει τὸ παιδί αὐτὸ στὸ σχολεῖο, ἐπὶ τὰ ἥδη ὀκτὼ χρονῶν, θὰ βρεῖ τὶς ἴδιες ἀρχές, τὴν ἴδια ἀνατροφή στοὺς συμ-

μαθητές του και στους δασκάλους του, που από την πρώτη μέρα θα του φερθούν σαν σε «άντρα» και σαν σε «κύριο», σα σε gentleman. Γι' αυτό βρίσκονται στην Άγγλία χαρακτηήρες όπως σε κανένα άλλο μέρος, και βρίσκονται σ' όλες τις τάξεις, ακόμα και στον κατώτερο λαό.

Περισσότερο απ' όλα, εκείνο που μάς λείπει έμας είναι το ήθικόν θάρρος. Γι' αυτό βρίσκομε ανάμεσά μας τόσους άντρες που θυσιάζουν σαν τίποτα τις αρχές τους στο ύλικόν συμφέρον, που φοβούνται να πούν τη γνώμη τους, να κηρύξουν την πίστη τους, αν είναι να τους φέρει καμιά ζημία υλική ή ήθικη, να πάρουν πρωτοβουλία κ' ευθύνη με τη γενναία απόφαση να υποστούν τις συνέπειες, όποιες και αν είναι. Γι' αυτό σαν κοπάδια γυρνούμε όλοι από το μέρος του δυνατώτερου, κι' ως μὴν τὸν εκτιμούμε, ως τὸν θεωρούμε ακόμη και άτιμο.

Σ' έμας, ή μητέρα πρώτα και το σχολείο ύστερα, καταγινόμαστε όλοι να καταστρέφομε ό,τι άντρίκιο έχει από τη φύση ή ψυχή του άγοριού μας.

Ή αν πέσει χάρω φωνάζομε με τρόπο, «Πόνεσες; Κτύπησες; — «Είσαι μικρός ακόμα γι' αυτά!» — Μὴν παίζεις με τὸν τάδε, είναι δυνατώτερός σου μπορεί να σε κτυπήσει!»

Ή αν του τύχει καμιά περίσταση που θα θελήσει παληκαρία να υποστηρίξει μια πίστη, μια γνώμη, το τρομάζομε, το σταματούμε. — «Μὴν εκφράζεσαι τόσο άνοικτά.» — «Μπορείς να βλάψεις το μέλλον σου.»

Τὸ παιδί μας, άγόρι ή κορίτσι, τὸ ανατρέφομε με υπερβολικόν φόβον του πόνου, τῆς αρρώστιας, τῆς σωματικῆς στενοχώριας· επίσης άντι να τὸ εκκαρδιώνομε, τὸ αναπτύσσομε τὸν τρόπο τῆς συνέπειας που μπορεί να γεννηθεῖ από την πρωτοβουλία του και να τὸ βλάψει. «Πρόσεχε παιδί μου», είναι ή καθημερινή συμβουλή μας· και μεγαλώνει τὸ παιδί με τὴν σκέψη πὼς τὸ μεγαλείτερον κακὸ που μπορεί να τὸ συμβεῖ είναι να κτυπήσει ή να χάσει τη ζωή του, ή να βλάψει τὰ συμφέροντά του, τὸ άτομό του. Καί τη ζωή του, τὸ συμφέρον του, τὰ φυλάγει σαν κάτι άνεκτίμητο.

Πόσες από μάς σκεπτόμαστε να πούμε στο παιδί μας πὼς δὲν πειράζει και αν κτυπήσει και πονέσει· πὼς δὲν πονεῖ και τόσο τὸ να πονεῖ κανείς· πὼς δὲν είναι και τόσο φοβερό ν' αρρωστήσει, ακόμα και να χάσει τη ζωή του· πὼς ή ζωή μας δὲν έχει αξία παρὰ όσον τὴν ξοδεύομε με κάποια ωφέλεια, ώστε όταν τὴν παραφυλάγομε, χάνει τὴν αξία της αφού δὲν ξοδεύεται· πὼς στον κόσμο είναι πράματα, ιδέες, ιδανικά, πίστες, που βαραίνουν περισσότερο από τη ζωή του,

ἀπὸ τὸ μέλλον του, ἀπὸ τὴν ὕλική πρόοδό του, πὼς γι' αὐτὰ ἀξίζει νὰ δώσει τῇ ζωῇ του.

Πόσες ἀπὸ μᾶς μαθαίνομε στὸ ἀγόρι μας πὼς κάποτε ἡ σιωπὴ εἶναι *δειλία*, ὅταν πρέπει νὰ μιλήσει καὶ νὰ ὑποστηρίξει μιὰ πίστη καὶ δὲν τὸ κάμει; Πὼς κάποτε ἡ σιωπὴ εἶναι *ψευτιά* ποὺ λερώνει καὶ ἀτιμάζει τὸ ἴδιο ὅπως ἡ *ψευτιά* ποὺ λέγει κανεῖς; Πόσες τοῦ λέμε πὼς εἶναι *ἀναντρο* νὰ κτυπήσει ἐκεῖνον ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ τὸ ἀνταποδώσει, πὼς ἂν θέλει νὰ μετρηθεῖ μὲ κανέναν πρέπει νὰ διαλέξει *ισοδύναμο* ἢ *δυνατώτερό* του, πὼς περισσότερο ἀπὸ τῇ ζωῇ του ἀξίζει ἡ *φιλοτιμία* του, ἡ *ὑπερηφάνεια*, ἡ *ἀξιοπρέπεια*; πὼς ἡ *ἀρρώστια* καὶ ὁ *πόνος* δὲ βλάπτουν καὶ τόσο, ἀλλὰ πὼς ὁ *φόβος* τῆς *ἀρρώστιας* καὶ τοῦ *πόνου* ἐξουδετερώνουν τὸν *ἄντρα*, τὸν *ντροπιάζουν*, τὸν *καταντοῦν* *σιχαμένο*; πὼς ἂν γιὰ μιὰν *εὐγενική* πίστη κατέστρεψε *ἀκόμα* καὶ τὸ μέλλον του, ἡ *θυσία* τὸν *ἀνυψώνει*, τὸν *μεγαλώνει*, δὲν μπορεῖ νὰ τὸν βλάψει, γιὰτὶ ἡ *ὕλική* *ζημία* δὲν εἶναι *βλάβη*, ἐνῶ οἱ *ἠθικὲς* *παραχωρήσεις* εἶναι *καταστροφὴ* τῆς *ψυχῆς*. Πόσες ἀπὸ μᾶς μαθαίνομε τὸ *κορίτσι* μας νὰ *περιφρονεῖ* κάθε *φόβο* *σωματικοῦ* ἢ *ἠθικοῦ* *πόνου*, ὅταν πρόκειται νὰ κάμει ἓνα *καλό*, *κάτι* *εὐγενικὸ* κ' *ἔμορφο*, ἔστω καὶ ποὺ νὰ μὴν *περιλαμβάναται* στὸ *στενὸ* τῆς *καθήκον*;

Μιὰ κυρία μοῦ ἔλεγε μιὰ φορὰ πὼς ποτὲ δὲ *μετάλαθε* οὔτε θὰ *μετάλαθε* τὸ *παιδί* τῆς, 7-8 *χρονῶν* *ἀγόρι*, γιὰτὶ τὴν *ἐτρέλαινε* ἡ *σκέψη* *μονάχη* πὼς τὸ *χρυσὸ* *κουταλάκι* *μποροῦσε* νὰ *μεταδώσει* *μικρόδια*.

Ἡ *ιδέα* τῆς *σαρκικῆς* *ἀρρώστιας* γιὰ τὸ *παιδί* τῆς τὴν *ἐκαμνε* *ἔξω* *φρενῶν* τὴν *καλὴ* *μάνα*; ἡ *σκέψη* ὅμως τοῦ *ἠθικοῦ* *κακοῦ* ποὺ *κάμνει* στὸ *παιδί* τῆς, *ἀνατρέφοντάς* το *σὰν* *κάτι* *τόσο* *πολύτιμο* ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ *τρέξει* τοὺς *ἴδιους* *«κινδύνους»* ποὺ *τρέχουν* *ὅλα* τὰ *ἑκατομμύρια* τῶν *ὁμοφύλων*, οὔτε τῆς *πέρασε* ἀπὸ τὸν *νοῦ*; δὲ *στάθηκε* νὰ *σκεφθεῖ* πὼς τῇ *μέρα* ποὺ *μάθει* τὸ *παιδί* αὐτὸ πὼς *ὅλα* τὰ *Ἑλληνόπαιδα* *μεταλαβαίνουν*, θ' *ἀπορήσει* ποὺ δὲ *μετάλαθε* ποτὲ καὶ θὰ *ρωτήσῃ*; οὔτε *λογάρισε* τί θ' *ἀπαντήσῃ*, πὼς θὰ *ἐξηγήσῃ* τὴν *ἀπομόνωση* τοῦ *μικροῦ* αὐτοῦ *ἀτόμου* *ἀνάμεσα* σ' *ὅλην* τὴν *Ἑλληνικὴ* *φυλὴ*.

Δὲ *φταίγει* ἡ *κυρία* αὐτὴ τῆς *ἔμαθαν* οἱ *γονεῖς* τῆς *γράμματα* καὶ *τέχνες* καὶ *ξένες* *γλῶσσες* καὶ *πιάνο* καὶ *πολλὰ* *ἄλλα* *πράγματα* *χρήσιμα* *στὰ* *σαλόνια*; τὸ *μόνο* ποὺ δὲν τῆς *ἔμαθαν* εἶναι τὸ *τί* *χρεωστεῖ* *στὴ* *φυλὴ* τῆς, *στὸν* *τόπο* τῆς, *στὴ* *θρησκεία* καὶ *στὴν* *ἱστορία* τῆς.

*

Μὰ γιὰ νὰ τὰ *νοιώσουμε* αὐτὰ *ἔπρεπε* νὰ *ἔχομε* *ἰδανικά*; καὶ *ἰδανικά* δὲν *ἔχομε*. Γι' αὐτὸ καὶ ὡς *ἔθνος* δὲν *προκόδομε*.

Λόγια παχιά και μεγάλα λέμε όλοι. «Υπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος», εἶναι λέξεις ποὺ ἀπὸ μωρὰ μαθαίνομε νὰ παπαγαλίζομε μὲ τόνο καὶ μὲ χειρονομίες. Δὲν τίς αἰσθανόμαστε ὅμως.

Ὅταν πρόκειται τὸν ἑαυτὸ μας νὰ τὸν παραμερίσομε ἐμπρὸς σ' ἓνα ἔθνικὸ συμφέρον, μᾶς φαίνεται πρᾶμα ἀδύνατο. Ὅταν πρόκειται τ' ἀγόρια μας νὰ τὰ δώσομε στὴν πατρίδα, κλαῖμε καὶ δερνόμαστε. «Κι' ἂμὲ σὰ μοῦ σκοτώσουν ἐμένα τὸ παιδί μου, μήπως θὰ μοῦ τὸ δώσει πίσω ἡ πατρίδα;»

Τὸ ἀγόρι μας τὸ κάνομε ἀξιωματικὸ γιὰ νὰ παίρνει τὸ μισθὸ καὶ νὰ μὴ δουλεύει· τὸ κορίτσι μας τὸ παντρεύομε μὲ ἀξιωματικὸ γιὰ νὰ πηγαίνει στοὺς χοροὺς τοῦ παλατιοῦ. Οὔτε στὸ ἀγόρι μας ὅμως, οὔτε στὸ κορίτσι μας δὲ μαθαίνομε πὼς ὅλοι ἀνήκομε στὴν πατρίδα πρὶν ν' ἀνήκομε στὴν οἰκογένεια, πὼς δὲν ὑπάρχει θυσία, εἴτε ὕλικὴ εἶναι εἴτε ἡθικὴ, ποὺ νὰ μὴν εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴν κάνομε στὴν πατρίδα.

Ὅταν στὸν ἀξιοθρήνητο πόλεμο τοῦ 97 μαθεύθηκε στὰς Ἀθήνας ἡ ντροπιασμένη φυγὴ τῆς Λάρισας, μιὰ βγῆκε φωνὴ ἀπὸ τὰ στήθη ὄλων τῶν γυναικῶν. «Ἄχ! καὶ πόσοι νὰ σκοτώθηκαν!» Σὲ καμιὰ γυναίκα ψυχὴ δὲ γεννήθηκε ἡ ἄλλη, ἡ πιὸ μεγάλη, ἡ ἔθνικὴ ἀνησυχία, «τουλάχιστον νὰ χύθηκε αἷμα ἀρκετὸ ποὺ νὰ ἔπλυνε τὴν ἔθνικὴ ντροπή;»

Τὸ παιδί της σκέφθηκε κάθε μητέρα, κάθε γυναίκα σκέφθηκε τὸν ἄντρα της, τὸν πατέρα, τὸν ἀδελφὸ της. Τὴν πατρίδα ὅμως, τὴν τιμὴ καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ ἔθνους, ἀξιοπρέπεια ποὺ σύρθηκε στὴ λάσπη κ' ἔμεινε ἀπὸ τότε ἐκεῖ ποὺ ἔπεσε, καὶ βούλιαξε στὸ βούρκο ὥς ποὺ κοντεύομε νὰ ξεχάσομε καὶ τὴν ὑπαρξὴ της ἀκόμα, καμιὰ Ἑλληνίδα δὲν πρόφθασε νὰ τὴ συλλογιστεῖ.

Δὲ φταίγουν οἱ ἄντρες μας γιὰ τὸν ντροπιασμένον αὐτὸν πόλεμο ποὺ μαύρισε τὴν αἴγλη τοῦ στρατοῦ μας, ὅπως δὲ φταίγουν καὶ οἱ πολιτικοὶ μας γιὰ τὴν κατὰστασιν ὅπου ἔφεραν τὸν δυστυχισμένον τρόπο μας· φταῖμε μεῖς οἱ γυναῖκες, φταῖμε μεῖς οἱ μητέρες ποὺ γεννήσαμε αὐτοὺς τοὺς ἄντρες καὶ ποὺ δὲν ξέραμε ν' ἀναπτύξομε μέσα τοὺς ἀντρίκια αἰσθήματα, υπερηφάνεια, συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος, αὐτοθυσία, ἡρωϊσμό.

Τὰ μεγάλα ἔθνη εἶναι ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν καλὰς μητέρες.

Κάποιος κύριος ἀνεξάρτητος, πλούσιος μάλιστα, μοῦ ἔλεγε μιὰ μέρα πὼς δὲ θέλει πολλὰ παιδιά, γιὰτὶ ἐννοεῖ τὰ παιδιά του νὰ «καλοζήσουν». Ἐκαμα τὴν παρατήρησιν πὼς ἔχει τὰ μέσα νὰ δώσει

τὴν καλλίτερη ἀνατροφή στὰ παιδιά του, ὅσα καὶ ἂν εἶναι. «Τί ἀξίζει», μοῦ ἀποκρίθηκε, «ἂν δὲν τοὺς ἀφήσω καὶ χρήματα ἀρκετὰ γιὰ νὰ χαροῦν τὴ ζωὴ;» Καὶ πρόσθεσε. «Μιὰ ζωὴ τὴν ἔχομε, πρέπει νὰ τὴ ζήσομε εὐχάριστα».

Τὰ λόγια τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἐκφράζουν ἐκεῖνα ποὺ οἱ περισσότεροι ἀπὸ μᾶς σκεπτόμαστε. Γιὰ τὰ κορίτσια μας καὶ τ' ἀγόρια ζητοῦμε ὅχι «χαρά», ποὺ θὰ ἦταν εὐγενικὸ καὶ μεγάλο ἰδανικόν, ἀλλὰ τὰ μέσα γιὰ νὰ συνάξουν «χαρὲς» ὅσες ἐπιθυμοῦν, δηλ. νὰ δίνουν χορούς, νὰ φοροῦν ῥοῦχα καμωμένα στοὺς πρῶτους ραφτάδες, νὰ ἔχουν ἀμάξια καὶ αὐτοκίνητα, νὰ παίζουν χαρτιά, νὰ παραλοῦν ὅσο τὸ τραβᾷ ἡ καρδιά τους.

Νὰ τὰ μεγαλώσομε ὅμως τὰ παιδιά μας μὲ τὴ γνώση πὼς δὲν ἦλθαν στὸν κόσμον γιὰ νὰ διασκεδάσουν, ἀλλὰ γιὰ νὰ βάλουν καὶ κεῖνα τὴν πέτρα τους στὸ μεγάλο κτίριο τῆς ἀνθρωπότητος, οὔτε τὸ σκεπτόμαστε μιᾶς καὶ μαζέψαμε ἀρκετὰ χρήματα γιὰ νὰ ζήσομε ἀνεξάρτητα. Ἡ ἰδέα πὼς ἡ ζωὴ μας δὲ μᾶς ἀνήκει, παρὰ ἀνήκει στὴν ἀνθρωπότητα, στὴ φυλὴ, στὸ κράτος μας, πὼς χρεωστοῦμε ὅλοι νὰ συνεισφέρουμε σὲ γενικὰ συμφέροντα καὶ μὲ τὸν νοῦ καὶ μὲ τὸν κόπο καὶ μὲ τὴν ἐνέργεια, μιᾶς ποὺ τὰ μέσα τῆς ζωῆς μας εἶναι ἀσφαλισμένα, δὲν μᾶς χωρεῖ στὸ κεφάλι. Μόλις κάνομε χρήματα, δηλαδὴ μόλις βρεθοῦμε σὲ θέση νὰ ὠφελήσομε πρακτικὰ τὸν τόπον μας, ριχνόμαστε στὴ διασκέδαση, στὴν καλοπέραση, στὶς μικρὲς καὶ ταπεινὲς χαρὲς ποὺ δίνει τὸ χρῆμα, δηλαδὴ παύομε νὰ παρᾶγομε. νὰ ὠφελοῦμε· ἂν εἴχαμε καὶ μερικοὺς πιδὲ εὐγενικοὺς πόθους ὅσο εἴμαστε φτωχοί, τοὺς χάνομε μὲ τὴν καλοπέραση, καὶ τὰ παιδιά μας τὰ μεγαλώνομε μὲ τὴ δίψα τῆς πολυτέλειας.

Δὲ νοιώθομε τὴ λαχτᾶρα ν' ἀναπτύξομε τὰ ἰδανικὰ τῶν παιδιῶν μας, νὰ τ' ἀνεβάσομε πάνω ἀπὸ τίς κοινωνικὲς μικροευχαισθήσεις! Καὶ ὅμως τί ἐμορφότερο ἰδανικόν γιὰ τοὺς γονεῖς ποὺ ἀφήνουν στὰ παιδιά τους τὰ μέσα νὰ ζήσουν ἀνεξάρτητα, τί ἐμορφότερο ὄνειρον παρὰ νὰ δοῦν τὰ παιδιά αὐτὰ νὰ ξοδεύουν τίμια καὶ ὑπερήφανα τὴ δύναμή τους, τὴν ἀνάπτυξη, τὴν ἐνέργεια, τὴ ζωὴ τους ὅλη στὸ κοινὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους των;

*

Ἡ ἀνατροφή ποὺ δίνομε μεῖς στὰ παιδιά μας ὅχι μόνον καταστρέφει τὸν ἐθνουςιασμό, τὰ ἰδανικὰ, τὴν ὄρεξη τῆς αὐτοθυσίας ποὺ ὑπάρχει σ' ὅλες τίς νέες καρδιές, καὶ ποὺ σὰν καλλιεργηθεὶ κάνει θαύματα καὶ ξαναγεννᾷ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ τὴν παρασταίνει σὰν κάτι

γελοῖο καὶ βλαβερό. «Γελοῖος» ἢ «κουτὸς» εἶναι ἐκεῖνος ποὺ «τὸ καλὸ τοῦ» τὸ θυσιάζει σὲ μιὰν ἰδέα, σὲ μιὰ πίστη. «Θὰ τοῦ δώσει ψωμί ἢ πίστη τοῦ;» — «Τὰ ἰδανικά δὲν τρέφουν». Ποιὸς ἀπὸ μᾶς δὲν τίς εἶπε τί ἀπαίσιες αὐτὲς φράσεις ἐμπρὸς στὸ παιδί τοῦ;

Ὅλη τοῦ τῆ ζωῇ τὸ παιδί ἀκούει νὰ λέγουν γύρω τοῦ πῶς τὰ ἰδανικά εἶναι ἀεροκοπανίσματα καὶ πῶς «οἱ ἰδέες», «ἡ πίστις» δὲ δίνει ψωμί· φυσικὸ τοῦ ἔρχεται σὰ μεγαλώσει καὶ βρεθεῖ μεταξὺ τῆς πίστεως τοῦ καὶ τοῦ ὕλικου, ἀτομικοῦ τοῦ συμφέροντος, νὰ παραμερίσει τὴν πίστη τοῦ· ἀργότερα ἂν ἔχει καιρὸ, τὴν ξαναπαίρνει, μὰ πρῶτα τὸ συμφέρον τοῦ θὰ κυτάξει. Ἄν ζημιώνεται τὸ ἠθικὸ τοῦ σ' αὐτὸ τὸ παζάρι, δὲ σκοτίζεται· κανένας δὲ σκοτίστηκε γιὰ τέτοιες μικρολογιὲς γύρω τοῦ, δὲν ἔμαθε ποτὲ τί θὰ πεῖ νὰ κρατήσῃ καθαρὰ τὴν ψυχὴ τοῦ, δηλαδή, γιὰ νὰ μεταχειριστῶ μιὰν ἔκφραση τοῦ Nietzsche, «νὰ μείνῃ καθαρὸς ἀπέναντι τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ».

Νὰ μὴ μαθευθεῖ ἐκεῖνο ποὺ κάναμε· αὐτὸ μόνον μᾶς ἐνδιαφέρει. Νὰ μὴν τολμήσῃ κανένας νὰ μᾶς προσβάλῃ ποτὲ κατὰ πρόσωπο, γιὰτὶ τότε γινόμαστε ἔξω φρενῶν· τότε μποροῦμε καὶ τῇ ζωῇ μας νὰ κινδυνεύσουμε σὲ μιὰ μονομαχία, καὶ νὰ σκοτώσουμε τὸν ὑδριστὴ, ἀλλὰ νὰ κρατήσουμε τὸν ἑαυτὸ μας καθαρὸ, νὰ βασταξομε τὸ ἠθικὸ μας πάνω ἀπὸ κάθε ὑποψία, αὐτὸ εἶναι ἄλλη θεωρία.

Μὲ τὴ συνείδησή μας εὐκολὰ συμβιβαζόμαστε, καὶ οἱ ψυχικὲς μας ἀνδρίες, ἂν δὲ μαθευθοῦν, δὲ μᾶς πολυσκοτίζουν στὴ ζωῇ μας. Οὔτε εἶναι μόνον στίς δουλειὲς ποὺ γίνονται οἱ μικροδελίες αὐτές, μικροψευτιές, ἢ μικροατιμίες· ἡ καθημερινή μας ζωὴ εἶναι γεμάτη ἀπ' αὐτά.

Θέλομε, π.χ. νὰ μάθουμε κάτι ποὺ ὁ ἐνδιαφερόμενος δὲ θέλει νὰ μᾶς πεῖ. «Ἐννοια σου, τὰ ἔχω καλὰ μὲ τὸν ἀδελφὸ τοῦ, θὰ τὸ φέρω μὲ τρόπο καὶ θὰ τὸν κάμω νὰ μοῦ τὸ πεῖ». Μὰ ὁ τρόπος αὐτὸς δὲν εἶναι πολὺ παστρικός! — «Μπά! δὲ θὰ τὸ μάθει.» Καὶ αὐτὸ μᾶς ἀρκεῖ, ἢ συνείδησή μας εἶναι ἡσυχῇ· ἐγὼ θὰ τὸ ξέρω, μὰ δὲ σημαίνει. Καὶ ὅσο πιὸ ἐπιτήδεια τὸ κάμω, τόσο πιὸ ἄξιός εἰμαι.

Τὸ παράδειγμα αὐτό, παρμένο ἀπὸ τῇ ζωῇ ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ποὺ ἀναφέρω, εἶναι ἀπὸ τὰ ἀθωότερα λοξὰ μέσα στὰ ὁποῖα προστρέχομε γιὰ νὰ ἐπιτύχομε τὸ σκοπὸ μας. Μιὰ μικρὴ πονηριά, μιὰ μικρὴ ἄγνωστη ἀτιμία τέτοια, δὲ μᾶς πειράζει, ἐνῶ τὸν Ἄγγλο, π.χ. θὰ τὸν πείραζε καὶ θὰ τὸν σταματοῦσε. Ὁ gentleman ὁ Ἄγγλος (παίρνω παράδειγμα τὸν Ἄγγλο, γιὰτὶ ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς ὁ Ἀγγλικὸς εἶναι ὁ πιὸ ἐξευγενισμένος), δὲ θὰ καταφύγει σὲ

μικροπονηριές και μικροατιμίες, όχι γιατί «μπορεί καμιάν ώρα να μαθευθεί», αλλά γιατί σέβεται τον εαυτό του.

Ποιός έμαθε ποτέ το Έλληνόπαιδο να σέβεται τον εαυτό του;

Για να μάθει ένα παιδί τον αυτοσεβασμό, πρέπει πρώτα πρώτα να το σεβαστούμε μες οι μεγάλοι, που βρισκόμαστε στο περιβάλλον του, να το σεβαστούμε ως άτομο και ως άνθρωπο.

Στο σπίτι το ανατρέφουμε μες οι μητέρες, αφήνοντας ακαλλιέργητα την υπερηφάνεια, την αξιοπρέπεια, τα ιδανικά. Στο σχολείο σαν πάγει είναι ακόμα χειρότερα. Αφήνω τα βιβλία του, τ' αναγνωσμάτια, τα περιοδικά του που είναι παραγεμισμένα πρόστυχα και ταπεινά αισθήματα, σαχλά, ακόμα και ανήθικα διηγήματα, όπου οι φευτιές και οι ατιμίες, οι μικροπρέπειες και οι εκδικήσεις παίζουν μεγάλο ρόλο, δίνοντας στην ψυχή του τροφή που αηδιάζει κάθε παιδί που διάδασε και ξένα βιβλία ή έννοιωσε αισθήματα πιο ευγενικά.

Στο σχολείο δάσκαλος θα του πει με λόγια παχιά πως δεν πρέπει να βρίζει και πως δεν πρέπει να λέγει ψέματα. Πρώτος όμως θα βρísει χοντρά ο δάσκαλος, (μιλώ για τη γενικότητα, υπάρχουν ευτυχώς κ' εξαίρέσεις, σπάνιες όμως), και δε θα διστάσει να προστρέξει στο ψέμα στην πρώτη περίπτωση που βρεθεί σε δυσκολία.

Αν κάμει το παιδί καμιάν άταξία, προστρέχει ο δάσκαλος στις εξευτελιστικότερες τιμωρίες, δείχνεται πρόστυχος και αλύπητος, και νομίζει πως όσο πιο ταπεινώσει το παιδί, τόσο πιο ανυψώνεται αυτός· αλλά ούτε σεβαστός γίνεται ούτε επιβάλλεται· για να σεβαστεί το παιδί το δάσκαλο, πρέπει να τον αισθανθεί ανώτερό του, όχι να τον φοβηθεί.

Ούτε φταίγει ο δάσκαλος αυτός για την ανεπάρκειά του· ο ίδιος δεν έλαβε ποτέ ανατροφή, είναι ανίκανος να κρίνει τ' αποτελέσματα της πράξης του, έμαθε μόνο γράμματα, δηλαδή λέξεις, αλλά μόρφωση πνευματική δεν έχει, απεναντίας έχασε τα φυσικά του προτερήματα και στενοκεφάλιασε με την εκπαίδευση που έλαβε ο ίδιος από το σχολείο· κ' επειδή δεν μπορεί να επιδληθεί με την αξία του, επιβάλλεται με τον τρόπο.

Πως είναι δυνατόν το δυστυχισμένο παιδί, ύστερα από μιάν εξευτελιστική τιμωρία όπως, π.χ. ξύλο εμπρός σ' όλην την τάξη, γονάτισμα ένόςω βλοi οι συμμαθητές του το φτύνουν περνώντας μπροστά του, (ανοίξετε τα παιδικά περιοδικά να τα βρήτε γεμάτα από τέτοιες «διδασκτικές» διηγήσεις), πως είναι δυνατόν να φυλάξει μέσα του σκιά φιλοτιμίας και αξιοπρέπειας; Πως είναι δυνατόν να σηκώσει ποτέ το

κεφάλι του, ὕστερα ἀπ' αὐτό, νὰ νοιώσει αὐτοσεβασμό, νὰ ζητήσει ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ σεβαστοῦν τὸ ἄτομό του, τὴ φιλοτιμίαν του, καὶ ὑπερήφανα νὰ μιλήσει σὲ κανένα σύντροφό του; Ἡ τιμωρία δὲν τὸν ἐδιόρθωσε, ἀπειναντίας τὸν ἐχάλασε, γιατί ἐταπείνωσε τὴν ψυχὴ του, τὴν ἔκαμε σκουπίδι, τοῦ ἀφαίρεσε κάθε μέσον νὰ ξανασηκωθεί· καὶ ἀκόμα καὶ χρόνια σὰν περάσουν, καὶ σὰν ξεχαστεῖ ὁ πόνος καὶ ἡ ντροπὴ τῆς ἐξευτελιστικῆς αὐτῆς τιμωρίας, κάτι ὅμως μέσα του θὰ μείνει μαραμένο, λερωμένο· ἡ συναίσθησις τῆς ταπεινωμένης του ἀξιοπρέπειας.

Ὅταν ὁ δάσκαλος πεῖ τοῦ μαθητῆ, «Ἀνάμεσα τῶν γαιδάρων πρῶτος γαῖδαρος εἶσαι σύ», ὅπως μοῦ τὸ διηγούνταν ἓνα ἀγόρι μὲ ἀδιαφορίαν, σὰν κάτι ἀστεῖο, σὰν πρᾶγμα συνειθισμένο καὶ φυσικόν, ὅχι μόνον αὐτὸς χάνει τὸ σεβασμὸ τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ σιγὰ σιγὰ καταστρέφει τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴ φιλοτιμίαν του.

Ὅταν ὁ δάσκαλος δώσει τοῦ παιδιοῦ νὰ γράψῃ ἓνα μάθημα καὶ τοῦ πάρῃ τὸ βιβλίον γιὰ νὰ μὴν κυτᾷξῃ μέσα, τὸ σπρώχνει στὴν πονηριά, τὸ ξεμαθαίνει νὰ φυλάγεται μόνον του καὶ νὰ αἰσθάνεται μόνον του καὶ νὰ αἰσθάνεται ὑπεύθυνον γιὰ τὶς πράξεις του· ἂν ἀφοῦ τοῦ πῆραν τὸ βιβλίον του, τὸ παιδί βρεῖ ἄλλο ἢ κατορθώσει νὰ ξαναπάρῃ τὸ δικό του, θεωρεῖ τὴν πράξιν του δικαιολογημένην, κάμνει τὸ λογαρισμὸν πὼς ἔπρεπε ὁ δάσκαλος νὰ τὸν φυλάγῃ καλλίτερα.

Στ' Ἀγγλικά σχολεῖα ὁ δάσκαλος δὲν καταδέχεται ποτὲ νὰ πάρῃ τὰ βιβλία τῶν μαθητῶν· τοὺς λέγει μόνον «Κύριοι, παρακαλῶ νὰ κάμετε τὸ μάθημα χωρὶς νὰ κυτᾷξετε στὰ βιβλία σας.» Αὐτὸ ἀρκεῖ γιὰ νὰ μὴν καταδεχθεῖ ὁ μαθητὴς νὰ φανεῖ ἀνάξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ δασκάλου. Ἄν τύχει κανένας ἀρκετὰ ἀσυνείδητος γιὰ νὰ παρακούσῃ, ἢ περιφρόνησιν τῶν συμμαθητῶν του ἀρκεῖ γιὰ νὰ τοῦ βγάλῃ τὴν ὄρεξιν νὰ τὸ ξανακάμῃ.

Τὸ ἴδιον καὶ στὸ σπίτι, ἡ μητέρα βρίσκει χίλιες περιστάσεις γιὰ νὰ καλλιεργήσῃ τὴν ὑπερηφάνειαν τοῦ παιδιοῦ τῆς, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἄλλες τόσες γιὰ νὰ τὴν καταστρέφῃ. Ὅσο ποιοὶ ὑποφιαζόμεστε τὸ παιδί τόσο τὸ γυμνάζομε στὶς πονηριὰς γιὰ νὰ μᾶς γελάσῃ· ἐνῶ ἂν τὸ φερθοῦμε ἀπὸ μικρὸ μ' ἐμπιστοσύνη, μοιραίως ἀναπτύσσεται ἡ ἀξιοπρέπειά του, ἡ εὐγένεια, ἡ τιμιότης του.

Ἐτυχὲς νὰ δῶ τὰ δύο ἀκόλουθα περιστατικά.

Ἐγνώρισαν ἓνα Ἑλληνόπουλον μαθημένο ἀπὸ μικρὸν στὴν τιμιότητα καὶ στὴν ἐμπιστοσύνη. Μία μέρα ποῦ ἔλειψαν οἱ γονεῖς ἀπὸ τὸ τραπέζι καὶ τὸ παιδί, ἔξη χρονῶν μόλις, κύταξε μὲ λαχτάρων ἓνα ἀπα-

γορεμένο γλύκισμα, ή θεία του τοῦ ἔδωσε ἕνα κομμάτι λέγοντας, «Ὅταν δὲν εἶναι ἐδῶ ή μαμά σου, ἐγὼ διατάζω· καὶ σήμερα σοῦ ἐπιτρέπω νὰ φᾶς.» Τὸ παιδί τὴν κύταξε μὲ ἀγανάκτηση καὶ εἶπε, — Εἶναι ἄσχημο πρᾶμα, θεία, νὰ μοῦ λὲς νὰ κάμω ἐκεῖνο ποῦ δὲ θέλει ή μαμά μου.» Καὶ ἀρνήθηκε νὰ φάγει.

Ἄλλο Ἑλληνόπουλο δέκα χρονῶν, τιμωρήθηκε μιὰ φορά, τάχα πὼς ἔσπασε ἕνα βαζάκι ποῦ τοῦ εἶχαν ἀπαγορεύσει ν' ἀγγίξει· τὸ παιδί οὔτε διαμαρτυρήθηκε, οὔτε ἔκλαψε, οὔτε ὁμῶς ζήτησε καὶ συγχώρηση, ὅπως τὸ συνείθιζε, ὅταν πῆγε νὰ κοιμηθεῖ. Ἡ δασκάλισσά του ἀπόρησε γι' αὐτὸ καὶ τὸ ξεμολόγησε· τότε, μὰ μόνο τότε τὸ παιδί ἔσπασε στὰ κλάματα. «Πῶςμποροῦσα νὰ ζητήσω συγχώρηση», εἶπε, «ἀφοῦ τὸ βαζάκι δὲν τὸ ἔσπασα ἐγώ;» Τὸ εἶχε σπάσει τὸ ἀδελφάκι του, καὶ αὐτὸ γύρευε νὰ τὸ ξανακολλήσει ὅταν τὸ εἶδε ή μητέρα καὶ τὸ τιμώρησε. — «Καὶ γιατί δὲ μίλησες;» ρώτησε ή δασκάλισσα. — «Δὲν ἦταν σωστὸ νὰ προδώσω τὸ ἀδελφάκι μου», ἀποκρίθηκε τὸ υπερήφανο παιδί. — Τὴν ἄλλη μέρα ή μητέρα διηγήθηκε ἐμπρὸς στὰ παιδιὰ της μιὰν ἱστορίαν ὅπου ἀνέφερε τὴν υπερήφανη διαγωγή τοῦ ἑνὸς παιδιοῦ καὶ τὴ σιωπὴ τοῦ μικροτέρου ποῦ ἄφησε τὸ μεγάλο νὰ τιμωρηθεῖ ἄδικα. Ἐξαφνα, στὴ μέση τῆς διήγησης, τὸ μικρὸ ἔσπασε στὰ κλάματα, καὶ ἀνάμεσα στ' ἀναφυλλητά του, ὡμολόγησε τὴ χθεσινὴ του παρακοή, τὴ μετάνοιαν καὶ τὴ ντροπὴ του ποῦ δὲν εἶχε τὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσει νωρίτερα. Καὶ τέτοιο ἔγινε τὸ μάθημα αὐτό, ποῦ τὸ μικρὸ ἀπὸ τότε ἀκολούθησε πιστὰ τὸ γενναῖο παράδειγμα τοῦ μεγάλου.

*

Τὸ μυστικὸ γιὰ ν' ἀναθρέψομε καλὰ τὴν παιδικὴν ψυχὴν, δὲν εἶναι οὔτε στὴν τιμωρίαν τὴν ἀδιάκοπην, ὅσο δίκαιη καὶ ἂν εἶναι, οὔτε στὴν ἀτιμωρισίαν ποῦ εἶναι ἀκόμα χειρότερη· ἀλλὰ βρίσκεται στὴν ἐξήγηση ποῦ θὰ δώσομε τοῦ παιδιοῦ μας, στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο θὰ τοῦ δείξομε τὸ σφάλμα του, στὸ ἠθικὸ μάθημα ποῦ θὰ βγάλει ἀπ' αὐτό, καὶ προπάντων στὸ μάθημα ποῦ θὰ βγάλει ἀπὸ τὶς καθημερινὲς πράξεις καὶ ὁμιλίας τῶν γονέων του.

Τὸ παιδί ποῦ ζήσει σὲ τίμια ἀτμόσφαιρα δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸ τίμιος· ή ἀδιάκοπὴ γυμναστικὴ τῆς ψυχῆς του θὰ σχηματίζει δυνατὸ χαρακτήρα. Φθάνει ὁμῶς νὰ μὴν περιορίζονται σὲ λόγια οἱ συμβουλὲς τῶν γονέων, παρὰ νὰ τὶς βλέπει τὸ παιδί ἐμπράκτως στὴν καθημερινή του ζωὴ.

Ἔτσι προετοιμασμένο, τὸ παιδί δὲ φοδᾶται τίποτα ἀπὸ τὴ ζωὴ.

καὶ στὴ δυστυχία ἀκόμα ἡ ψυχὴ του θὰ μείνει ἀκέραια· καὶ ὅσο ἡ ψυχὴ του εἶναι ἀκέραια δὲ φοβᾶται ποτὲ νὰ βουλιάξει καὶ νὰ χαθεῖ. Τὰ ἐξωτερικὰ γεγονότα εἶναι δευτερεύοντα πάρεργα στὴν πορεία τοῦ βίου μας· τὴ ζωὴ ὅμως τοῦ καθενὸς τὴ διευθύνει ἡ ψυχὴ μας.

Ἕνα τετράστιχο Ἀγγλικὸ θέλω νὰ βάλω ἐδῶ, τετράστιχο ποῦ θὰ ἦταν καλὸ νὰ τὸ μαθαίνουν τὰ παιδιὰ μας, καὶ νὰ τὸ θυμοῦνται πάντα σὰ μητρικὴ εὐχὴ ὅταν φεύγουν ἀπὸ τὴν ἀγκαλιά μας γιὰ τὴν πάλῃ τῆς ζωῆς, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Σπαρτιᾶτες ἔπαιρναν ἀπὸ τὴ μητέρα τὴν εὐχὴ «ἦ τὰν ἦ ἐπὶ τᾶς», φεύγοντας γιὰ τὴ μάχη:

«The world has battle room for all,
«Go, fight and conquer if you can.
«But if ye rise or if ye fall
«Be each, pray God, a gentleman»

Δηλαδή:

«Ὁ κόσμος ἔχει θέση γιὰ πάλῃ ὅση θέλεις,
«Πήγαινε, πολέμησε καὶ νίκησε ἂν μπορείς.
«Μὰ εἴτε ὑψωθείς εἴτε πέσεις,
«Μεῖνε, γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, gentleman.

Ἡ τελευταία αὐτὴ λέξις δὲν ἐξηγεῖται· θὰ πεῖ κύριος, ἀξιοπρεπής, τίμιος, εὐγενής, καὶ ὅ,τι ἄλλο κάμνει τὸν ἀνώτερο ἄντρα.

Π. Σ. ΔΕΛΤΑ

Φραγκοφύρτη - 9/22 Μαρτίου 1911.

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΗΣ *

Α'.

Δυστυχεῖς ἄνθρωποι οἱ φρουροὶ τῆς καθαρευούσης. — Πρὶν ἀκόμη κατορθωθῇ ἡ ἀποκάλυψις τῶν ὑπονοουμένων δακτύλων παλαιότερων τολμημάτων, προβάλλει νέον, τολμηρότερον κίνημα. Τὰς προκηρύξεις βλέπει σήμερον ὁ ἀναγνώστης συγκεντρωμένας εἰς τὸ πρῶτον τεῦχος τοῦ δελτίου τοῦ Ὀμίλου, ὅπου φιλοξενοῦνται καὶ σκέψεις φιλολόγου διαδοθηέντος ἐσχάτως ὡς ὕδριστοῦ τῶν καθηγητῶν του. Εἶναι καὶ τοῦτο σύμπτωμα κακόν, ὅτι οἱ τρόφιμοι τοῦ Πανεπιστημίου ἐκφράζονται ἀνευλαδῶς περὶ ἐκείνων ἰδίως ἐκ τῶν καθηγητῶν, οἵτινες ἀνέλαβον ἀπὸ τινος ὡς κύριον ἔργον τὴν προστασίαν τῆς καθαρευούσης, ἀλλ' ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος εἶναι ἄλλος.

Τὸ κίνημα διακρίνεται τῶν προηγουμένων τολμημάτων οὐσιωδῶς. Οἱ ἔνοχοι εἶναι πολὺ περισσότεροι. Δὲν εἶναι, ὅπως ἄλλοτε, ὀλίγοι τινὲς συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἢ γλωσσολόγοι, ἀλλ' ἑκατοντάδες ἐπιστημόνων ὅλων σχεδὸν τῶν κλάδων, καὶ δὲν κατατάσσονται εὐκόλως εἰς τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς αἱρέσεις τῶν *μαλλιαρῶν*. Τὸ κίνημα εἶναι γενικώτερον τῶν προηγουμένων καί, τὸ φουδερώτερον, πρῶτος εἰς ἓν ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν πρωτοκόλλων φέρεται ὑπογεγραμμένος ὁ σήμερον Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Δὲν εἶναι, φαίνεται, ὁ πρωτοῦργος τοῦ κινήματος ὁ κ. Ἀλεξανδρῆς· φέρεται πρῶτος ὑπογεγραμμένος, διότι τὸ ὄνομά του ἀρχίζει κατὰ σύμπτωσιν ἀπὸ Α. Ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ μόνον τὸ γεγονός ὅτι εἰς ἐκ τῶν συνερόχων ἀνυψώθη ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας, ἵνα ἐμβάλη εἰς ἀνησυχίαν τὴν φρουράν τῆς καθαρευούσης. Ἐπειτα τὸ κίνημα δὲν περιορίζεται, ὡς ἄλλοτε, εἰς συζητήσεις εἰδικὰς περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ ἀνωδύνους ἢ ἀκαίρους μεταφράσεις καὶ λογοτεχνήματα κατὰ τὸ πλεῖστον ἡμερόδια,

* Μῆρος τῆς μελέτης ταύτης, τὸ Α' καὶ Β' κεφάλαιον, ἐδημοσιεύθη εἰς φυλλάδιον πρὸ τῆς ἐν τῇ Διπλῇ Βουλῇ συζητήσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος.

ἀλλ' ἔχει τὸν σατανικὸν σκοπὸν νὰ καταλάβῃ τὸν σπουδαιότατον παράγοντα τῆς ἐθνικῆς μορφώσεως, τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Εἶναι δεδικαιολογημένη ἡ ἀνησυχία ;

Κατὰ τὸ φαινόμενον ναί, πράγματι ὅμως ὄχι· ναί δι' ὅλους τοὺς μνημονευθέντας λόγους, ὄχι δι' ἓνα μόνον, ἀλλ' ἰσχυρότατον λόγον, ὅτι τὸ κίνημα παρὰ τὴν ἄλλην σοβαρότητα τῶν πρωτουργῶν καὶ τὸ ὁσημέραι ὀγκούμενον ρεῦμα τῶν ὁπαδῶν εἶναι ἀσύντακτον καὶ ὕλως ἀπαράσκευον. Περὶ τούτου πείθεται πᾶς τις καὶ ἐκ τῆς δημοσιογραφικῆς συζητήσεως τῆς διεξαχθείσης κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος καὶ ἐκ τοῦ πρώτου τεύχους τοῦ δελτίου τοῦ Ὁμίλου. Τὸ ὅλον εἶναι προμήνυμα νέας κινήσεως, ἔτοιμον, ὅπως πρέπει διὰ συζήτησιν καὶ ὅπως χρειάζεται διὰ τὴν λειτουργίαν προτύπου σχολείου μὲ τὰς ἐπαγγελίας νέου προγράμματος, νέας μεθόδου, νέων βιβλίων, δὲν φαίνεται τίποτε, ἔνεκα δὲ τούτου καὶ παρωχετεύθη κατ' ἀνάγκην τὸ κίνημα εἰς ἄλλο ἔδαφος, ἡ δὲ σημερινὴ μορφή του εἶναι «συζητήσις ἐπιστημονική» περὶ τῶν ὄρων τῆς σκοπιμωτέρας λειτουργίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἐκ τινος δηλώσεως τοῦ προεδρείου (σελ. 10 τοῦ 1^{ου} τεύχους τοῦ δελτίου) ἡδύνατό τις νὰ φοδηθῇ ὅτι ἡ μορφή αὕτη εἶναι προσωρινή, ἀλλὰ τὰ πράγματα πείθουσιν ὅτι τὸ κίνημα θὰ διατηρήσῃ τὴν μορφήν ταύτην ὄχι μῆν᾽ ἓνας μόνον, ὡς ὑπόσχεται τὸ προεδρεῖον, μέχρι δηλ. τοῦ προσεχοῦς Σεπτεμβρίου. Τὰ «προχειρότερα καὶ τὰ σημαντικώτερα» σχετικὰ ζητήματα δὲν μοι φαίνεται εὐκόλον νὰ λυθῶσιν εἰς ὀλίγους μῆνας. Ἐπειτα καὶ ἂν ἡ συνεννόησις ὑποτεθῇ βραγδαία εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς — καὶ ταύτας μόνον θίγουσι τὰ ἐρωτήματα — αἱ λεπτομέρειαι τῶν θεωρητικῶν καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν πρακτικῶν ζητημάτων θ' ἀπορροφήσουν χρόνον. Κατ' ἀνάγκην ἡ συζήτησις καὶ ἡ προετοιμασία θὰ παραταθῇ ἐπὶ μακρότερον. Τὸ προεδρεῖον ἀπατάται, ἂν πράγματι νομίζῃ ὅτι θὰ εἶναι δυνατόν κατὰ τὸν προσεχῆ Σεπτέμβριον νὰ ἀναλάβῃ ὑπευθύνως τὴν ἔδρυσιν προτύπου δημοτικοῦ σχολείου, μὲ βασίμους δηλ. ἐλπίδας ὅτι θὰ προσφέρῃ ὄχι μόνον νέα, ἀλλὰ καὶ καλύτερα, καὶ ὄχι ἀπλῶς καλύτερα, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν καλύτερα πράγματα. Τὴν εὐθύνην τοιαύτης ἐπιχειρήσεως ἡδύνατο νὰ ἀναλάβῃ μόνον διδάσκαλος ὠθούμενος εἰς τοῦτο ὑπὸ ἰσχυρῶν παιδαγωγικῶν πεποιθήσεων καὶ διατεθειμένος νὰ συνδέσῃ τὴν τύχην του μὲ τὸ ἔργον. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι καὶ οὗτος θὰ παρουσιάζετο μὲ ὑποσχέσεις ὀλιγωτέρας, θὰ ἐσυνθηκολόγει εἰς πολλὰ σημεία πρὸς τὸ καθεστὼς καὶ θὰ προέβαινε δημιουργῶν τὸ μέλλον κατὰ μικρόν, ἀλλ' ἀσφαλῶς. Ὁμολογῶ ὅτι λυποῦμαι, διότι ἀντὶ τοῦ φυσικοῦ

τούτου καὶ εὐεργετικοῦ παράγοντος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου βλέπω ὁμάδα συζητοῦσαν, καὶ λυποῦμαι περισσότερο ἀκόμη, διότι ἡ ὁμάς αὕτη δαπανᾷται ἐξ ἀγνοίας τῶν πραγμάτων εἰς ἐκφράσεις καὶ ἐνεργείας ὅχι σοδαράς, πνίγεται εἰς τὸ δίκαιόν της καὶ κινδυνεύει νὰ στιγματισθῇ μὴ δυναμένη νὰ καθορίσῃ, τί ἀκριβῶς θέλει. Ἄλλ' ἂφ' οὗ ἀντὶ τοῦ ἐμπνευσμένου διδασκάλου μᾶς παρουσιάζεται ὁμάς λογίων συζητοῦσα, ἡ Ἰδρυσις τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου κατ' ἀνάγκην ἢ θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τοῦ πορίσματος τῆς συζητήσεως ἢ θὰ φέρῃ τὴν διάλυσιν τοῦ Ὁμίλου. Λόγιοι, οἷα τὰ μέλη τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνεχθοῦν ἄλλην λύσιν. Οὕτω λοιπὸν ἀποσοβεῖται προσωρινῶς ὁ ἐκ τῆς λειτουργίας τοῦ αἵρετικοῦ σχολείου κίνδυνος.

Θὰ ἐξετάσω ἤδη, ἂν καὶ ἡ συζήτησις αὕτη καθ' ἑαυτὴν ἐγκλείει κίνδυνόν τινα καὶ ἂν ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει εἶναι δι' ἄλλους λόγους ἀναγκαῖα ἢ καὶ ἀπλῶς χρήσιμοι. Διτὰ δύνανται νὰ εἶναι τὰ πορίσματα τῆς συζητήσεως, ἢ σύμφωνα καθόλου πρὸς τὰς ἀορίστους βλέψεις τῆς ἐφορείας τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου ἢ ἀντίθετα πρὸς αὐτάς. Ἄν συμβῇ τὸ πρῶτον, ἡ πολιτεία εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ πεισθῇ περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς τάσεως τῆς ἐφορείας καὶ τότε τὸ σχολεῖόν της ἢ δὲν θὰ ἰδρυθῇ διόλου ἢ θ' ἀποτελέσῃ εὐπρόσδεκτον πρωτοπορείαν ἐν τῇ ἀνορθώσει τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἄν τὰ πορίσματα τῆς συζητήσεως εἶναι ἀντίθετα, ἡ ἐφορεία εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ παραιτηθῇ τοῦ σκοποῦ της. Ἄν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐπιμείνῃ, θὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἐναργεστέραν ἀπόδειξιν ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐπιδιώκει, εἰμὴ νὰ συμπαρασύρῃ καὶ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἰς τὴν γλωσσικὴν της τάσιν. Τί καλύτερον τούτου δύναται νὰ περιμένῃ ὁ σήμερον ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης ἀγωνιζόμενος κόσμος; Θὰ φωτισθοῦν τοῦλάχιστον περισσότεροι περὶ τῆς σκοπιμότητος τοῦ ἀγῶνος, τοῦτο δὲ μοὶ φαίνεται ὅτι δὲν εἶναι ἀσήμαντον διὰ τὴν τακτικὴν, ἂν ὅχι καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ. Διότι σήμερον παρατηρῶ ὅτι, παρὰ τὸν δημοσιογραφικὸν θόρυβον καὶ τὴν συγκινητικὴν προσφορὰν τῶν ἀγωνιζομένων νὰ θυσιασθοῦν ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης, κόσμος πολὺς καὶ λόγιος παρακολουθεῖ μακρόθεν τὸν ἀγῶνα ὅχι μόνον μὲ ἀδιαφορίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ εἰλικρινῇ λύπην. Ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν βλέπει λόγους ἀποχρῶντας διὰ τὰς ὑπερβολικὰς συγκινήσεις καὶ τοὺς κόπους, εἰς τοὺς ὁποίους υποβάλλεται τόσον συχνὰ καὶ κατὰ λυπηρὰν σύμπτωσιν μόνος ἢ τοῦλάχιστον πάντοτε πρῶτος ὁ γηραιὸς καθηγητὴς κύριος Μιστριώτης ἀναγκαζόμενος νὰ φορῇ βαρεῖαν πανοπλίαν καὶ νὰ καλῇ τὸν κόσμον εἰς τὰ ὄπλα. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους δὲν δύναται τις νὰ

περιμένη μετὰ σοβαρότητος εὐνοϊκὸν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀγῶνος. Πρέπει νὰ φωτισθοῦν περισσότεροι, τὸ δὲ καταλληλότερον πρὸς τοῦτο μέσον δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τὰ συλλαλητήρια καὶ τὰ ψηφίσματα. Ταῦτα, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὑπῆρξαν πάντοτε τὸ ὄπλον τοῦ ἀδυνάτου, εἶναι μέτρα πολὺ πρόσκαιρα· δὲν φαίνεται μάλιστα καὶ πρακτικὸν νὰ τίθενται τόσον συχνὰ εἰς ἐνέργειαν. Ὁ κόσμος ἐξοικειοῦται καὶ γίνεται μᾶλλον ἀδιάφορος, ἀκριβέστερον, συγκινεῖται εἰς βαθμὸν ἀντιστροφῶς ἀνάλογον πρὸς τὴν συχνότητα τοιούτων ἐντυπώσεων. Ἐγὼ τοῦλάχιστον βλέπω ὅτι πολὺς καὶ σοβαρὸς κόσμος ὄχι μόνον δὲν συγκινεῖται πλέον οὐδὲ κατὰ συμπάθειαν ἀπὸ τὰς συγκινήσεις τῶν κυρίων φρουρῶν, ἀλλὰ καὶ θεωρεῖ μετὰ πεποιθήσεως πάντα ταῦτα ἀποτέλεσμα οἰκτρᾶς πλάνης· τινὲς μάλιστα βλέπω ὅτι φθάνουν καὶ εἰς τὸν φοβερὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι προσωπικοὶ ὑπολογισμοὶ θολῶνουν τὴν ἐγνωσμένην ἄλλως ἀντίληψιν τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν ἀγωνιζομένων. Ἰδίως δὲν ἐννοεῖ ὁ ψυχρὸς καὶ ἀπαθὴς οὗτος κόσμος, πῶς δημοσιογράφοι γράφοντες τὴν γλῶσσαν μὲ τόσῃν τόλμῃ καὶ ἐλευθερίαν, μεταδίδοντες ἐκ τοῦ προφορικοῦ των λόγου τόσῃν δυνάμει εἰς τὴν γραπτὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ νομίζῃ ἐνίστε ὅτι τοὺς ἀκούει μᾶλλον ὁμιλοῦντας, δὲν ἐννοεῖ πῶς εἶναι δυνατόν τοιοῦτοι τεχνῖται τοῦ γραπτοῦ λόγου νὰ συνηγορῶσιν ἀπὸ πεποιθήσεως πραγματικῆς ὑπὲρ τῆς ἀνάγκης νὰ τεθῇ ὀριστικὸς φραγμὸς εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης, νὰ ταριχευθῇ ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ νὰ διατηρηθῇ ὑπὸ τὴν οἰκτρὰν ταύτην μορφήν ὡς πρότυπον διὰ τὸ μέλλον. Δὲν εἶναι λοιπὸν προτιμότερον νὰ φωτισθῇ καὶ ὁ κόσμος αὐτός, κόσμος πολὺς, ὡς βλέπω, σοβαρὸς καὶ ἐξ ἴσου πρὸς τοὺς ἀγωνιζομένους λόγιος; Καὶ ἂφ' οὗ αὐτὸς δὲν συγκινεῖται πλέον μὲ συλλαλητήρια καὶ ῥητορικὰς ἐκφράσεις, δὲν εἶναι προτιμότερον νὰ παύσῃ ὁ θόρυβος καὶ νὰ ἐξετασθοῦν τὰ πράγματα μὲ ψυχραιμίαν καὶ νηφαλιότητα, ὅπως καὶ μόνον ἀρμόζει εἰς λόγιον κόσμον καὶ ὅπως καὶ μόνον ὑπάρχει εὐλογος ἔλπις νὰ πρυτανεύσῃ κατὰ τὴν ἐνέργειάν μας ἢ ὀρθοφροσύνη; Νομίζω ὅτι εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ἀρνητικὴ ἀπάντησις. Δὲν βλέπω λοιπὸν ποῖον κίνδυνον εἶναι δυνατόν νὰ ἐγκλείῃ ἡ συζήτησις.

Εἶναι δι' ἄλλους λόγους ἀναγκαία ἢ ἀπλῶς χρήσιμος;

Ἄν ἤθελέ τις ἐξαρθῇ τὴν ἀπάντησιν ἐκ τῶν γνωμῶν, αἵτινες διετυπώθησαν ἐξ ἀφορμῆς τῶν δηλώσεων τῆς ἐφορείας τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου, θὰ εὕρισκετο εἰς πολλὴν δυσχερείαν. Ἐγράφησαν τὰ μᾶλλον ἀντίθετα πράγματα, ἂφ' ἐνὸς μὲν ὅτι τὰ τῆς δημοτι-

κῆς ἐκπαιδεύσεως ἔχουσι χεῖριστα καὶ χρήζουσι γενικῆς μεταβολῆς, ἂφ' ἐτέρου δὲ ὅτι τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἔχουσι καλῶς. Ἄλλ' ἡ ἀντίθεσις αὕτη δὲν ἔχει σοβαρὰν σημασίαν διὰ τὴν ἀπάντησιν. Ὅτι ἐγράφη σχετικόν, ἐγράφη ἐν ῥητορικῇ ἐξάρσει καὶ δὲν ἀποδίδει πιεστῶς τὰ πράγματα, δὲν ἀποδίδει καὶ τὴν πραγματικὴν γνῶμην αὐτῶν τῶν γραφάντων. Καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ φυσικόν. Δὲν ἐξητάζετο πῶς ἔχουσι τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλ' ἐζητοῦντο ἐκ τῆς σημερινῆς καταστάσεως αὐτῆς ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῶν μᾶλλον ἀντιθέτων ἰσχυρισμῶν. Ἡ ἐφορεία θέλουσα νὰ πείσῃ περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ σχολείου τῶν ὀνείρων τῆς ὠμίλει ὥς νὰ ἔβλεπεν, ἐνδέχεται δὲ καὶ νὰ ἔβλεπε πράγματι τὰ πάντα σκοτεινά, καὶ οἱ ἀντίθετοι δὲ ἀνεζήτουν ἐν τῇ καθεστῶτι ἐπιχειρήματα κατὰ τοῦ σχεδίου τῆς ἐφορείας. Εὐτυχῶς δὲν εἶναι καθ' ὁλοκληρίαν ἀκριβοῆς ἡ περὶ τοῦ σημερινοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀντίληψις τῆς ἐφορείας. Δὲν εἶναι ὅμως καὶ ῥόδινα τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τοῦτο ὁμολογοῦσιν ἐν ἄλλῃ σειρᾷ σκέψεων καὶ αὐτοὶ οἱ σήμερον ἐξ ἀφορμῆς τῆς προκηρύξεως τῆς ἐφορείας ἐπαινοῦντες τὴν κατάστασιν τῆς δομοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, δὲν κρατεῖ δέ, καθ' ὅσον ἐγὼ τοῦλάχιστον γνωρίζω, καὶ ἡ ἀναγκαία ὁμοφωνία οὔτε περὶ τῶν αἰτίων τῆς καχεξίας οὔτε περὶ τῶν μέσων τῆς διορθώσεως καὶ τῆς σειρᾶς, καθ' ἣν ταῦτα πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν. Ἐπειτα ἡ πολιτεία φέρεται ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους εἰς ῥαγδαίαν ἀναθεώρησιν τῶν πάντων, ἡ δὲ κοινὴ γνῶμη ἐν ἀγανακτήσει κατὰ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καθεστῶτος εἶναι ἐτοιμὴ νὰ ἐπιδοκιμάσῃ πᾶν μέτρον ἀντίθετον πρὸς αὐτό, ἀρκεῖ νὰ μὴ προσδῶλλωνται προσωπικὰ συμφέροντα, ὁ πιστότερος παρ' ἡμῖν φύλαξ τοῦ καθεστῶτος. Δὲν εἶναι φρόνιμον νὰ ἐξαρτηθῇ ἡ σωτηρία τοῦ τυχόν ὀρθοῦ μέρους τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ καθεστῶτος ἐκ τῆς ἀγρυπνίας τόσον κακοῦ φύλακος. Συμφέρει νὰ διεξαχθῇ συζήτησις εὐρυτάτη καὶ νὰ ἐξετασθῶσι τὰ πράγματα αὐτὰ καθ' ἑαυτά, τίς ἡ σημερινὴ πραγματικὴ κατάστασις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, εἰς τί κυρίως προσκόπτει ἡ ἀποτελεσματικὴ λειτουργία του καὶ τίς ὁ προσφορώτερος τρόπος τῆς ἄρσεως τῶν προσκομμάτων, εἰς τὴν πολιτείαν δὲ ἀπόκειται ἔπειτα νὰ κανονίσῃ μετὰ τῆς ἐπιβαλλομένης πολιτικῆς συνέσεως τὴν σειράν, καθ' ἣν θὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν τὰ ἐκ τῆς συζήτησεως ἐνδεικνύόμενα μέτρα. Δὲν δύναται ἡ πολιτεία, διὰ πολλοὺς λόγους, νὰ πραγματοποιήσῃ ἀμέσως καὶ ἐκείνας ἀκόμη τὰς εὐχὰς τῶν προοδευτικῶν, ὅσας θὰ υἱοθετήσῃ ἀνεπιφυλάκτως, δὲν λείπουν δὲ σήμερον καὶ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους εἰδικῶς παρὰ τοῦ Ἵπου-

γείου τῆς Παιδείας θὰ ἐδικαιούτῳ τις νὰ ἀξιώσῃ καὶ μεγαλυτέραν ἀκόμη ἐφεκτικότητα. Εἰσάγει ἀπὸ τινος μὲ ὑπερβολικὴν σπουδὴν νέα μέτρα σχεδὸν ἀμελέτητα ἢ δαπανᾶται εἰς ἐπουσιώδη καὶ ἀσήμαντα. Πταίει βεβαίως εἰς τοῦτο κυρίως τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας, ἀκριβέστερον, πταίουں κυρίως οἱ τμηματάρχαι τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, πταίει ὁμως καὶ ὁ λόγιος κόσμος ὡς σύνολον καὶ εἰδικώτερον ὁ παιδαγωγικός. Παρουσιάζεται σχεδὸν μόνον ὡς ἀντιδραστικός ἢ ἀφυπνίζεται μετὰ τὴν νομοθετικὴν κύρωσιν τῶν ἀμελετήτων μέτρων. Εἶναι ἀνάγκη νὰ παύσῃ ὁ αὐτοσχεδιασμός ὁ γινόμενος εἰς βάρος τοῦ δημοσίου, συμφέρει δὲ γενικώτερον νὰ σχηματισθῇ καὶ ὀρθὴ κοινὴ γνώμη περὶ τῶν πραγματικῶν καὶ τῶν οὐσιωδῶν ἐκπαιδευτικῶν ἀναγκῶν διὰ νὰ παύσῃ καὶ ὁ αὐτοσχεδιασμός ὁ γινόμενος εἰς βάρος τῆς ἀτομικῆς γενναιοδωρίας τῶν ἰδιωτῶν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους φρονῶ ὅτι ἡ συζήτησις εἶναι ἐπιτακτικῶς ἀναγκαία. Εἶναι δὲ φανερόν ὅτι καὶ ὑπὸ εὐνοϊκωτέροις ὅροις, ἂν δηλαδὴ τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως εἶχον πράγματι ὡς ἰσχυρίζονται οἱ ἐπαινοῦντες αὐτήν, ἡ συζήτησις δὲν θὰ ἦτο οὔτε ἄχρηστος οὔτε κακὸς καθόλου οἰωνός. Πάντως θὰ μᾶς ἔδιδεν εἰκόνα τῶν πραγμάτων ἀκριβεστέραν καὶ θὰ προῆγε τὸ σύγχρονον παιδαγωγικὸν πνεῦμα ἢ θὰ καθώριζε τοῦλάχιστον τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται. Δὲν λυποῦμαι, λέγει ὁ Kerschensteiner, διότι ἐν Γερμανίᾳ διεξάγεται σήμερον τόσον σφοδρὸς ἀγὼν περὶ τῶν ζητημάτων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ Ῥωσσία, ἡ Ἰσπανία καὶ οἱ μαυροὶ τοῦ Congo ἔχουσιν εἰρήνην ἐν τούτῳ. Δὲν θὰ τοὺς ζηλεύσωμεν. Ὁ ἀγὼν οὗτος εἶναι ἐπιδλαδὴς καὶ λυπηρὸς μόνον ὅταν ἀποβαίῃ προσωπικός. Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ Kerschensteiner μοὶ φαίνονται ἡ ἀρίστη εἰσαγωγή τῆς ἐγκαινιζομένης συζήτησεως.

Β'.

Οὕτως ἀντιλαμβανόμενος τὸ ἔργον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου νομίζω καθήκόν μου νὰ μετᾶσχῃ τῆς συζητήσεως καὶ νὰ συνεισφέρω ὅ,τι δύναμαι εἰς τὴν διαλεύκανσιν τῶν προκειμένων ζητημάτων. Θὰ περιορισθῶ πρὸ τούτου εἰς τὴν σύντομον ἐξέτασιν προκαταρκτικῶν τινων ζητημάτων.

1. *Ἡ ἐφοργία φρονεῖ* (σελ. 3 τοῦ 1^{ου} τεύχους τοῦ δελτίου) *ὅτι τὸ κυριώτερον αἷτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ἡ γλῶσσα.* — Πταίουں ἴσως καὶ ἄλλα, μέθοδος τῆς διδασκα-

λίας, διδακτικά βιβλία, ταπεινή θέσις τῆς παιδαγωγικῆς, ταπεινὴ μόρφωσις τοῦ διδασκάλου, πταίει ἴσως καὶ ἄλλο τι βαθύτερον καὶ ριζικώτερον, ἀλλὰ τὸ σπουδαιότερον κατ' αὐτὴν αἷτιον εἶναι ἡ γλῶσσα.

Εἶναι ὁρθὴ ἡ γνώμη τῆς;

Εἶναι πράγματι μεγίστη ἡ σπουδαιότης τῆς γλώσσης καὶ τῆς γλωσσικῆς καθόλου διδασκαλίας διὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν μόρφωσιν. Ἡ γλῶσσα εἶναι τὸ ἀπαραίτητον ὄργανον τῆς ἀνθρωπίνης συνεννόσεως, ἣτις ἐπίσης εἶναι ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις τῆς μορφώσεως. Ἡ γλῶσσα εἶναι ὁ φορεὺς καὶ τὸ στήριγμα τοῦ ψυχικοῦ βίου καὶ ἰδίως τοῦ ἀνωτέρου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνου ψυχικοῦ βίου. Περὶ τούτων οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρχῃ σήμερον ἀμφιβολία. Ἀναγνωρίζεται ἐπίσης γενικῶς ὅτι ἡ μητρικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ προσφύεστερον ὄργανον τῆς γενικῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους. Ἄλλοτε ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος ἠδύνατο νὰ συζητῇ, ἂν εἶναι κατ' ἀρχὴν ἀναγκαῖον ἢ ἂν εἶναι ὀλιγῶς δυνατόν νὰ μάθῃ ὅλος ὁ κόσμος, ἀπὸ τοῦ χειρῶνακτος μέχρι τοῦ βασιλόπαιδος, τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, ἢ νὰ ἰδρυθῇ πόλις, ὅπου ὅλοι, μικροὶ καὶ μεγάλοι, νὰ ὁμιλοῦν μόνον τὴν λατινικὴν· εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι καὶ προέτειναν πράγματι τὰς οὐτοπίας ταύτας ἄλλοτε ἐν Γερμανίᾳ ἄνθρωποι πολὺ σοδαροὶ μὲ τὴν εἰλικρινὴ πρόθεσιν νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς γενικῆς μορφώσεως. Ἀλλὰ σήμερον δὲν εἶναι δυνατόν καὶ νὰ γίνουν τοιαῦται προτάσεις. Σήμερον δὲν συζητεῖ, γελᾷ ὁ ἐπιστημονικὸς κόσμος, ὅταν ἀκούῃ τοιαῦτα. Προσφυστέρᾳ πάσης γλώσσης διὰ τὴν ἔθνικὴν μόρφωσιν θεωρεῖται γενικῶς ἡ μητρικὴ, διότι εἶναι ὁ φορεὺς καὶ τὸ ὄργανον τοῦ πολιτισμοῦ τῆς συγχρόνου γενεᾶς, διὰ τοῦ ὁποίου πρέπει κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην νὰ διέλθῃ ἡ μόρφωσις, ἵνα καταντήσῃ καὶ εἰς ἀνωτέρας αὐτοῦ μορφάς. Νομίζω ὅτι τὰ ὅλγῃα ταῦτα εἶναι ἀρκετὰ διὰ τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς σπουδαιότητος τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης.

Ἄλλ' ἐρωτᾶται ἤδη: εἶναι δυνατόν ὁ τύπος τῆς διδασκομένης μητρικῆς γλώσσης νὰ χαρακτηρισθῇ εὐλόγως καὶ ὥς τὸ κύριον αἷτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου; Ἐχομεν σήμερον κατὰ τοῦ τύπου τούτου παράπονα δίκαια καὶ διὰ γενικοὺς λόγους καὶ εἰδικώτερον διὰ διδακτικούς. Μεθ' ὅλα ὅμως ταῦτα, ἂν ἀκριδῶς ἐξετάσωμεν τοὺς ὅρους τῆς μορφώσεως, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὸν τύπον τοῦτον ὥς τὸ κύριον αἷτιον. Ἀρκεῖ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοῦτο μόνον: ὅτι ἡ μόρφωσις ὥς σύνολον εἶναι δυνατὴ καὶ διὰ γλώσσης ἐντελῶς ξένης, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν οἱ ἄλλοι ὅροι τῆς μορ-

φώσεως. Τοῦτο δὲ εὐτυχῶς δὲν ἀληθεύει μόνον περὶ τῶν ξενοφάνων ὁμογενῶν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου καθόλου. Ἡ μητρικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ προσφύτεστον ὄργανον τῆς μορφώσεως, ἀλλ' ὅταν διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον ἢ μητρικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ποθεῖ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ, ἢ λείπουν δι' ἄλλους λόγους οἱ ὅροι οἱ ἀπαιτούμενοι διὰ νὰ μορφωθῇ τὸ ἄτομον διὰ τῆς μητρικῆς του γλώσσης, ἡ μόρφωσις ζητεῖται καὶ ἐπιτυγχάνεται καὶ διὰ γλώσσης ἐντελῶς ξένης. Τοῦτο θὰ ἦτο προφανῶς ἀδύνατον, ἂν ὁ τύπος τῆς γλώσσης εἶχε τὴν σπουδαιότητα, τὴν ὁποίαν ἀποδίδει εἰς αὐτὸν ἡ ἐφορεία. Χωρὶς λοιπὸν νὰ ὑποτιμῶμεν τὴν σημασίαν τοῦ τύπου τῆς γλώσσης ταύτης, ἀνάγκη νὰ ζητήσωμεν τὸ κύριον αἷτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀλλαχοῦ καὶ ἐπομένως νὰ τροποποιήσωμεν τὸν ὑπερβολικὸν ἰσχυρισμὸν τῆς ἐφορείας εἰς μετριώτερον καὶ ὀρθόν, τὸν ἐξῆς: Πταίει καὶ ὁ τύπος τῆς γλώσσης, ὅχι κυρίως ὁ τύπος τῆς γλώσσης.

2. Ὁρθὸν ἐπίσης εἶναι νὰ ἐξετασθῇ καὶ δεύτερος ἰσχυρισμὸς τῆς ἐφορείας συνεχόμενος στενώτερον πρὸς τὴν γλωσσικὴν αὐτῆς τάσιν. Ἡ ἐφορεία ἔχει «γνώμη ἐντελῶς ὠρισμένη», θεωρεῖ δηλαδὴ ζήτημα λελυμένον ὅτι σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ὁ ἐξῆς:

«Νὰ κάνει στὰ παιδιὰ συνειδητοὺς τοὺς γραμματικοὺς καὶ συντακτικοὺς κανόνες, ποὺ ἀσυνειδήτα ἔχουν στὰ χεῖλη τους. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία θ' ἀποφύγει κάθε τάση μεταβολῆς τοῦ λεκτικοῦ καὶ τυπικοῦ τοῦ παιδιοῦ ἐφόσον αὐτὸ δὲν ἀπομακρύνεται γιὰ διαλεκτικούς λόγους ἀπὸ τὴν πανελλήνιαν κοινὴν προφορικὴν γλῶσσα» (σελ. 12 τοῦ 1^{ου} τεύχους τοῦ δελτίου). Κρίνει δὲ ἀπαραίτητον νὰ καταστήσῃ τοῦτο γνωστὸν «γιὰ νὰ γνωρίζουν οἱ συγγραφεῖς τὸν γλωσσικὸν τύπον ποὺ πρέπει νὰ δώσουν στὰ διδασκτικὰ βιβλία ποὺ θὰ μᾶς στείλουν, μολονότι ὁ Ὅμιλος ἔχει τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ διδασκτικὸ βιβλίο γιὰ νὰ εἶναι ἄξιο τῆς ἀποστολῆς του καὶ νὰ ἔχει τελειωτικὸν τὸν σύγχρονον τύπον τῆς γλώσσας (λεκτικὸ, τυπικὸ, φωνητικὸ, συντακτικὸ), πρέπει νὰ γραφεῖ, ἀφ' οὗ τὸ ὕλικὸν διδαχθεῖ πρῶτα στὸ σχολεῖο». Ἡ παρατήρησις αὕτη τῆς ἐφορείας ἐνέχει πρόσθετον ἰσχυρισμὸν ἐπιδεχόμενον πολλὴν συζήτησιν, ἀλλ' ἐδῶ θὰ περιορισθῶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας «ὠρισμένης γνώμης» τῆς ἐφορείας, ὅτι δηλ. σκοπὸς αὐτῆς εἶναι ἡ μεθοδικὴ προαγωγὴ τῶν μαθητῶν ἀπὸ τῆς διαλέκτου εἰς τὸν πανελλήνιον τύπον τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ ἡ ἐμπέδωσις τοῦ δευτέρου τούτου καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ

διδασκαλία τοῦ συνήθους σήμερον τύπου τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀποκλείεται τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Ἐλπίζω ὅτι τοῦτο δὲν θὰ λογισθῇ παράβασις τῆς παρακλήσεως τῆς ἐφορείας νὰ τεθῇ «τελεία καὶ παῦλα» εἰς τὰς γλωσσικὰς συζητήσεις. Θέλω ἐξ ἐναντίας νὰ διορθώσω σχετικὸν λάθος τῆς ἐφορείας, τὸ ὁποῖον μὴ διορθούμενον ἐγκαίρως θὰ προκαλέσῃ ἐκτροχιασμοὺς τῆς συζητήσεως. Ἀφ' οὗ ἀνοίγεται συζήτησις, δὲν ἔπρεπεν ἡ ἐφορεία νὰ παρουσιασθῇ μὲ γνώμην ὠρισμένην περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ νὰ χρωματίσῃ τὸ ἔργον προδικάζουσα τὸ πόρισμα τῆς συζητήσεως. Ἄν ἡ ἐφορεία ἄφηνε κατὰ μέρος τὴν γλωσσικὴν τῆς τάσιν, ὑπέσχετο ὀλιγώτερα καὶ ἔλεγεν ἔστω καὶ τὴν ἀοριστίαν, ὅτι θέλει νὰ μορφώσῃ χωρὶς νὰ μαράνῃ τὴν χαρὰν καὶ τὴν φαιδρότητα τῆς παιδικῆς ἡλικίας καὶ ἐπιθυμεῖ πρὸς τοῦτο νὰ συζητήσῃ τὴν σκοπιμότητα τῶν ὑπαρχόντων ὄρων καὶ νὰ δημιουργήσῃ κατὰ μικρὸν — ὅπως καὶ μόνον εἶναι δυνατόν — ἄλλους ὁρους καλυτέρους, θὰ ἐδλέπομεν ὅτι δὲν ὑπάρχει Ἑλλήν μὴ θέλων νὰ συνεισφέρῃ, ὅτι δύναται εἰς τὸν κοινωφελῆ τοῦτον σκοπὸν ἢ μὴ ἀναγνωρίζων τοῦλάχιστον τὴν σκοπιμότητα τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἐπρεπε πράγματι νὰ ἔλειπεν ἡ πέτρα αὕτη τοῦ σκανδάλου καὶ νὰ ἐστρέφετο ἡ συζήτησις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰς πραγματικὰς ἐλλείψεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία θὰ ἐξητάζετο τότε ὡς μέρος τοῦ ὅλου ζητήματος, θὰ καθορίζετο ἐκ τῶν πραγμάτων ἢ συμφέρουσα κατεύθυνσις καὶ θὰ προητοιμάζοντο τὰ πνεύματα διὰ τὴν βαθμιαίαν ἐκτέλεσιν τῶν ἐπιβαλλομένων τροποποιήσεων. Ἄλλ' ἡ ἐφορεία ἔκρινεν ἄλλως. Τώρα συμφέρει νὰ συζητήσωμεν πρῶτον τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον τῆς ἐφορείας καὶ ἐν ἀνάγκῃ, ἂν δηλ. ὁ λόγος τὸ ἀπαιτήσῃ, νὰ τὸν τροποποιήσωμεν.

Ἡ ἐξέτασις αὕτη συνδέεται μὲ τὸν γνωστὸν ἐθνικὸν ἐφιάλτην τὸν λεγόμενον γλωσσικὸν ζήτημα καὶ θὰ μᾶς ἔφερεν εἰς ἀτελεύτητον πολυλογίαν, ἂν ἐκάμνομεν τὸ λάθος νὰ δαπανηθῶμεν εἰς συζητήσεις περὶ αὐτοῦ. Θὰ προσπαθῶ νὰ παρακάμψω τὸν σκόπελον καὶ νὰ ἐξετάσω τὸν ἰσχυρισμὸν τῆς ἐφορείας μόνον ὡς διδακτικὸν σκοπόν. Πρὸς εὐκολίαν δὲ μεγαλυτέραν θ' ἀφήσω προσωρινῶς ἀνεξέταστον τὸ ζήτημα, ἂν ὁ σκοπὸς οὗτος, ὅπως διατυπῶται ὑπὸ τῆς ἐφορείας, εἶναι δυνατόν νὰ λογισθῇ μετὰ σοβαρότητος ἐπαρκῆς διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἀδιάφορον, ἂν τοῦτο εἶναι κοινόν, μὲ 4 δηλ. τάξεις, ἢ πλήρες, μὲ 6 δηλ. ἢ καὶ περισσοτέρας τάξεις. Θὰ ἐξετάσω λοιπὸν πρῶτον μόνον τοῦτο, ἂν εἶναι κατ' ἀρχὴν εὐλογον καὶ ἐπομένως ἂν

δικαιοῦται ἡ ἐφορεία ἢ ἄλλος τις ἢ καὶ αὐτὴ ἡ πολιτεία ν' ἀποκλείσῃ ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὴν διδασκαλίαν τοῦ σήμερον συνήθους τύπου τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Ὡς προεισαγωγὴν τῆς ἐξετάσεως ταύτης χρειάζομαι σκιαγραφίαν ἀπλὴν τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Χαράσσω τὴν σκιαγραφίαν μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ ἀποδώσω ὅσον τὸ δυνατόν πιστότερον ὅ,τι βλέπω. Ἄλλ' εἶμαι ἄνθρωπος καὶ βλέπω ὑπὸ τὸ πρίσμα πεποιθήσεων. Παρακαλῶ λοιπὸν τὸν ἀναγνώστην νὰ διορθώσῃ πᾶσαν ἀνακρίδειαν, ἣτις ἐνδέχεται ἀνθρωπίνως νὰ μὲ διαφύγῃ, καὶ νὰ μὲ παρακολουθήσῃ περαιτέρω, ἅφ' οὗ πρῶτον καὶ ὁ ἴδιος πεισθῇ ὅτι ἡ σκιαγραφία ἀποδίδει κατὰ προσέγγισιν τὰ πράγματα.

Παρατηρεῖται σήμερον ὅτι ἡ καθαρεύουσα ὑπὸ τὸν αὐστηρότερόν της τύπον τείνει εἰς πτώχευσιν. Οἱ ὄνειροπόλοι τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος ἐξέλιπον σχεδόν, οἱ θαυμασταὶ τῆς εὐφωνίας καὶ τῆς εὐστροφίας τῆς καθαρευούσης ἀραιοῦνται ὁσημέραι καὶ γενικεύεται ἐξ ἐναντίας ὁ πόθος νὰ γεφυρωθῇ τὸ μεταξὺ τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου διάστημα. Τὰ θεωρητικὰ στηρίγματα τῆς τάσεως ταύτης ἔδωκε κυρίως ὁ σεβαστὸς διδάσκαλός μου κ. Γ. Χατζιδάκις. Ἡ μακρὰ πανεπιστημιακὴ διδασκαλία του ἡμαῦρωσε τὴν αἴγλην τῶν φοδερωτέρων ὅπλων τῶν ἀρχαῖστών, τὸ δὲ ἐπιστημονικόν του κύρος καὶ ἡ μεγάλη του ἐπιφυλακτικότης — διὰ τὴν ὁποίαν καὶ παραπονοῦμεθα ἐνίοτε οἱ μαθηταὶ του — ὑπῆρξαν καὶ ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου οἱ ἀσφαλέστεροι παράγοντες τῆς γενικεύσεως τοῦ πόθου. Γεφύρωσιν τοῦ χάσματος μετ' ἐπιφυλάξεων πρὸς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τῆς συγχρόνου γενεᾶς εὗχονται σήμερον καὶ οἱ συντηρητικώτεροι. Ἡ εὐχὴ αὕτη ἡδύνατο νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τάσις πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ὑπερβολικοῦ ἀρχαϊσμοῦ ἢ καὶ ὡς τάσις πρὸς ἀπλοποίησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου. Οὗτος λαμβάνεται ὡς βάσις καὶ εἰς τοῦτον εὗχεται ὁ κόσμος νὰ ἴδῃ μορφολογικὰς καὶ συντακτικὰς μεταβολὰς δυνάμενας νὰ καταστήσωσιν αὐτὸν εὐζωνότερον καθόλου καὶ ὀργανικῶς πλησιέστερον πρὸς τὸν πανελλήνιον προφορικὸν λόγον, ἢ, ὅπως ἄλλως λέγεται, πρὸς τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον τῶν μορφωμένων. Ἄλλ' ἐν τῇ πράξει ἐδημιουργήθησαν καὶ ἄλλαι κατευθύνσεις. Μία τούτων, ἡ μᾶλλον ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφείσαν, τείνει νὰ ἀλλοιώσῃ ὁλόκληρον τὸν γραπτὸν λόγον συμφώνως πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ ἀκατέργαστον μητρικὴν γλῶσσαν. Τὰ πράγματα σκέπτονται καὶ οἱ ὅπαδοι τῆς τάσεως ταύτης εἰς τὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ μᾶς τὰ παρουσιάζουν ἔπειτα μὲ γλωσσικὴν μορφήν πολὺ διάφορον, μετα-

θεβλημένην φωνητικῶς, μορφολογικῶς, συντακτικῶς καί, τὸ μᾶλλον ἀπροσδόκητον, καὶ λεξιλογικῶς ἀκόμη. Εἶναι γνωστὰ τὰ τραγελαφικά: τὸ παγκριὰς, ἡ ἀπανωσιὰ, ἡ θεωρία τῆς φυσικῆς ξεχωριστῆς, τὸ καρβουνικὸ ξινὸ κ.τ.τ. Τὸ πρᾶγμα ἦτο ἄλλως ἐνδεχόμενον καὶ ἔνεκα τῶν φυσικῶν δυσχερειῶν τῆς μεταβάσεως καὶ ἔνεκα τῆς ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως τῶν γραφόντων περὶ τῆς ζωῆς καθόλου τῆς γλώσσης καὶ περὶ τῶν ὄρων τῆς εὐδοκίμησης τῶν λογοτεχνημάτων, ἀλλὰ τὸ κακὸν ἐπετάθη κυρίως ἔνεκα τῆς προσωπικῆς ἐμπαθείας καὶ τῶν ἀκροτήτων, τὰς ὁποίας προεκάλεσεν ἡ ἐπέμβασις τοῦ κ. Ψυχάρη. Ἡ εὐφυΐα, ἡ σφοδρότης τῆς ἐπιθέσεως, ἐν μέρει καὶ βαθμὸς τις λογοτεχνικῆς δεξιότητος ἀσυνήθης εἰς γλωσσολόγους, ἀλλ' ἰδίως ἡ ἀξιοθαύματος ἐπιμονὴ τοῦ ἀνέστειλαν ἐπὶ μακρὸν τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, καὶ σήμερον μόλις παρατηρεῖται ὅτι τείνει νὰ ἐκλίπη ὁ σάλος. Ὁ κ. Ψυχάρης ἐχάρη προσωρινῶς τὴν δόξαν τοῦ εἰσηγητοῦ νέας λογοτεχνικῆς κινήσεως, ἀλλ' οἱ πιστοὶ ὁπαδοὶ του, ὀλίγοι ἀνέκαθεν, ἀραιοῦνται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τόσο, ὥστε ὑπάρχει εὐλογος φόβος ὅτι ἡ διάρκεια τῆς λογοτεχνικῆς τάσεώς του ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν θὰ παραμείνῃ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ὁ ἴδιος. Ὁ κ. Ψυχάρης δὲν κατώρθωσε καὶ θεωρητικῶς νὰ κλονίσῃ τὸ κύρος τοῦ μεγάλου ἀντιπάλου του, κέρδος δὲ ἀσφαλὲς φαίνεται ὅτι θὰ ἔχῃ μόνον τὴν ἀναγνώρισιν ὅτι ὑπῆρξεν ὁ κύριος αἴτιος τοῦ δημιουργηθέντος χάους. Αἱ μερικαὶ κατευθύνσεις συγκλίνουν εἰς ὁφθαλμοφανῶς πλέον πρὸς τὴν πραγματικὴν τάσιν τοῦ κ. Χατζιδάκι, ἥτις ὀρθὴ ἐπιστημονικῶς εἶναι καὶ πρακτικῶς ἡ μόνη χρήσιμος. Ἡ κοινὴ τοῦλάχιστον γνώμη ἀποστρέφεται ἐξ ἴσου τὴν ἀρχαιομανίαν τοῦ κοντισμοῦ καὶ τὸν ὁδοστρωτήρα τοῦ ψυχαρισμοῦ. Τοῦτο εἶναι τὸ θετικὸν κέρδος τῆς κινήσεως ταύτης ἀπὸ θεωρητικῆς ἀπόψεως. Μεγαλύτερα πράγματι εἶναι τὰ πρακτικὰ κέρδη. Εἰς ὠρισμένα λογοτεχνικὰ εἶδη σημειοῦται ἀναμφισβήτητος ἥττα τῆς καθαρευούσης. Εἰς τὴν ποίησιν, τὸ διήγημα καὶ τὰ θεατρικὰ ἔργα δὲν φαίνεται πλέον ἡ καθαρεύουσα. Ἀλλὰ θὰ ἦτο πρόωρον πολὺ νὰ πιστοποιήσῃ τις καὶ τὴν γενικὴν ἥτταν τῆς καθαρευούσης. Ἐξ ἐναντίας αὕτη παραμένει τὸ ἀποκλειστικὸν ὄργανον οὐ μόνον τῆς πολιτείας (εἰς τὰ ἐπίσημά της ἔγγραφα καὶ τὴν ἐπίσημον συζήτησιν) καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ὁλοκλήρου (εἰς τὰ βιβλία καὶ τὴν προφορικὴν ἀνάπτυξιν), ἀλλὰ καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς εἰς βάρος αὐτῆς γινομένης συζητήσεως. Φαίνεται δύσκολον καὶ νὰ πολεμήσῃ τις τὴν καθαρεύουσαν ἐπιτυχῶς χωρὶς νὰ τὴν μεταχειρισθῇ. Εἶναι συνδεδεμένη μὲ αὐτὴν τὴν ἐπιστημονικὴν

υπόστασιν τῶν μορφωμένων σχεδὸν ὡς ὁ δηλητηριασμένος χιτῶν τοῦ Νέσσου. Ἵνα πεισθῇ τις περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ ἀναγνώσῃ ἄρθρα κατὰ τῆς καθαρευούσης γραφόμενα εἰς γλωσσικὸν τύπον διάφορον αὐτῆς. Οἱ συγγραφεῖς τοιούτων ἄρθρων, παρὰ τὴν σφοδρὰν ἐπιθυμίαν των νὰ ἐκφρασθῶσιν ἀπεριφράστως καὶ σαφῶς, ὑπηρεσίαν θετικὴν προσφέρουσι κυρίως μίαν, ὅτι δημιουργοῦσι προϋποθέσεις διὰ τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ προτιμωμένου γλωσσικοῦ τύπου καὶ εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία αὕτη προσφέρεται σήμερον μὲ κίνδυνον τῆς σαφηνείας των πραγμάτων. Οἱ ἰσχυρίσμοί των θὰ εἶχον δύναμιν πολὺ μεγαλυτέραν, ἂν ἐγράφοντο εἰς τὸν συνήθη τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται ἐκ τῆς δεσποζούσης γλωσσικῆς τάσεως τῶν γραφόντων, ἔνεκα τῆς ὁποίας τὸ πνεῦμα ἐστραμμένον μᾶλλον πρὸς τὰς λέξεις δὲν βλέπει ἐπαρκῶς τὰ πράγματα. Αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις δὲν ἔρχονται, φαίνεται, αὐτόματοι, ζητοῦνται μετὰ κόπου, ὅπως εἰς τὰ δοκίμια τῆς αὐστηρᾶς καθαρευούσης, καὶ διὰ τοῦτο ὅλη αὕτη ἡ ἐργασία ὁμοιάζει πρὸς θεματογραφίαν, ὅπου ἡ λεξιθηρία καὶ φρασθηρία φυγαδεύει, ὡς γνωστόν, τὰ πράγματα καὶ μάτην ἀναζητεῖται ἡ φυσικὴ συζυγία τῶν πραγμάτων καὶ τῆς γλωσσικῆς ἐκφράσεως. Ὁ γλωσσικὸς τύπος εἶναι ἀκαλλιέργητος ἀκόμη εἰς τὸ εἶδος τοῦτο. Ἐδιδάχθημεν καὶ σκεπτόμεθα εἰς ἄλλον γλωσσικὸν τύπον, ἐπειδὴ δὲ ζωὴ τῆς γλώσσης εἶναι ἡ χρῆσις, ἔνεκα τῆς μακρᾶς ἑξέως καταντᾷ εἰς τὸ εἶδος τοῦτο νὰ φαίνεται ζωντανὸν ἐκεῖνο ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον μισεῖται καὶ χαρακτηρίζεται ὡς νεκρόν. Τὸ ἴδιον καὶ εἰς πολὺ μάλιστα μεγαλύτερον βαθμὸν πάσχει ἡ καθαρεύουσα, ὅταν ἐκ σχολαστικότητος ἢ καὶ ἐκ φιλοπαιγμοσύνης τὴν μεταχειρίζονται εἰς τὸν διάλογον μητρὸς καὶ παιδίου, παιδίων πρὸς πρὸς ἄλληλα, πωλητῶν καὶ ἀγοραστῶν, κυρίων καὶ ὑπηρετῶν κ.τ.τ. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι ἐδῶ ἡ καθαρεύουσα δὲν ἔχει μόνον τὴν δυσκαμψίαν καὶ τὴν δυσκινήσιαν, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ κοινότερος γλωσσικὸς τύπος ὁ ἀπειλῶν νὰ εἰσελάσῃ καὶ εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν, ἀλλ' εἶναι αὐτὸ τοῦτο ἀδύνατον νὰ τὴν μεταχειρισθῇ τις χωρὶς νὰ γίνῃ καταγέλαστος. Δὲν τὴν μεταχειρίζομεθα πρὸς ἐκφρασιν τοῦ μέρους τούτου τοῦ βίου καὶ διὰ τοῦτο οὔτε ἐρριζοδόλησεν εἰς τὸ εὐρύτατον τοῦτο ἔδαφος οὔτε ἐλπὶς ὑπάρχει νὰ ῥιζοβολήσῃ εἰς τὸ μέλλον. Ἡ κυριαρχία τῆς περιορίζεται εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν, καὶ ἐκεῖ δὲ πάλιν ὁ προφορικὸς λόγος καὶ μάλιστα ὁ ἀνεπιτήδευτος διαφέρει τοῦ γραπτοῦ λόγου αἰσθητῶς.

Ἡ σκιαγραφία αὕτη νομίζω ὅτι ἀποδίδει κατὰ προσέγγισιν τὰ

πράγματα. Ἔχω τὴν ἀπλοϊκὴν ἰσως ἐλπίδα ὅτι χρήσιμον θὰ εἶναι νὰ διατυπώσω καὶ ποῦ μοι φαίνεται ὅτι μᾶς ὁδηγεῖ ἡ κατάστασις αὕτη. Ἄλλ' εἰς τὰς σκέψεις ταύτας δὲν ἔχω τὴν ἀξίωσιν νὰ συμφωνήσῃ ὁ ἀναγνώστης. Αἱ ἀσθενεῖς σήμερον ἀπόπειραι τῆς χρήσεως τοῦ κοινοτέρου γλωσσικοῦ τύπου καὶ εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν μοι φαίνονται προμηνύματα γενικωτέρας ἡττης τῆς καθαρευούσης. Ἄν τοῦτο θὰ συντελεσθῇ πράγματι καὶ πότε καὶ ποίαν ἀκριδῶς μορφὴν θὰ ἔχῃ ὁ τότε ἐν χρήσει γραπτὸς λόγος, δὲν δύναται τις νὰ προείπῃ μετὰ σοδαρότητος, φαίνεται ὅμως ὅτι χωρὶς ὑποχωρήσεις πρὸς τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου ἡ ἐπικράτησις θὰ εἶναι πολὺ δύσκολος· τὸ χρονογράφημα τοῦλάχιστον μᾶς δίδει περὶ τούτου ἀρκετὰ σαφεῖς ἐνδείξεις. Μοι φαίνεται ἐπίσης ὅτι οἱ συγγραφεῖς οἱ φιλοτιμούμενοι νὰ μεταχειρίζωνται κατὰ προτίμησιν τὸν κοινότερον τοῦτον τύπον θὰ εἶχον πολὺ μεγαλυτέρας ἐπιτυχίας, ἂν ἄφηνον ὅχι μόνον τὰς γλωσσικὰς συζητήσεις, ἀλλὰ καὶ τὴν συζήτησιν καθόλου καὶ περιωρίζοντο εἰς τὴν συγγραφὴν, τὴν καλλιέργειαν δηλ. τοῦ γλωσσικοῦ τύπου, τὸ ἀσφαλέστερον δι' αὐτοὺς στάδιον ἐνεργείας. Αἱ συζητήσεις αὗται εἶναι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς των. Μοι φαίνεται ὅτι ἡ γραμματικὴ ἀπέκτησεν ὥς ἐκ τῶν συζητήσεων τούτων φίλους πολὺ θερμότερους ἀπὸ τοὺς διδασκάλους. Δὲν ἐξηγοῦνται ἄλλως οἱ συχνοὶ ἰσχυρισμοὶ περὶ γραμματικῆς ὁμαλότητος ὥς ὅρου ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν. Εὐτυχῶς διὰ τοὺς διδασκάλους τὸ κακὸν δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν σχολαστικὴν Γερμανίαν. Εἶναι ἡ τελευταία ἀπήχησις τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ κ. Ψυχάρη.

Μετὰ τὴν μικρὰν ταύτην παρέκδοσιν ἀνακεφαλαιῶ τὴν ἀνωτέρω χαραχθεῖσαν σκιαγραφίαν τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Φερόμεθα πρὸς τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπλούστερον καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν τύπον τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου. Ὁ νέος τύπος ἐπεκράτησεν ἤδη εἰς τινὰ σημεῖα ὀριστικῶς. Ἄλλ' ἡ καθαρεύουσα, ὁ σημερινὸς δηλ. τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου, παραμένει ἀκόμῃ τὸ ἀποκλειστικὸν ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννόησεως τοῦ ἔθνους.

Ἐρωτᾶται ἤδη: Ἐπιτρέπεται εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον νὰ παρασρῇ εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ταύτην κίνησιν καὶ ν' ἀποκλείσῃ, νὰ μὴ διδάξῃ τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου; Ὅλα τὰ σχετικὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἐφορείας ἀναπτυσσόμενα εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ κ. Δελμούζου συνοψίζονται εἰς τὸ δίκαιον παράπονον ὅτι ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν φυσικὸν τύπον τῆς μητρικῆς

γλώσσης καὶ μανθάνεται ὡς γλῶσσα ξένη, ἐπομένως μὲ δυσκολίας μεγάλας. Εἶμαι πρόθυμος νὰ πλειοδοτήσω εἰς τὰ παράπονα καὶ νὰ τονίσω ἰδίως ὅτι ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος παρουσιάζει ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως καὶ μεγαλυτέρας ἀκόμη δυσκολίας ἀφ' ὧσας θὰ παρουσιάζε γλῶσσα ἐντελῶς ξένη, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς διότι εἶναι πολὺ συγγενῆς πρὸς τὴν κοινῶς ὁμιλουμένην. Ἀλλὰ συνάγεται ἐκ τούτων ἀμέσως ὅτι πρέπει καὶ ν' ἀποκλεισθῇ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου; Μοι φαίνεται ὅτι ἡ ἐφορεία ἀπατάται.

Πόρισμα τοιοῦτον θὰ συνήγето μόνον ἂν μεταξὺ δύο τύπων τοῦ γραπτοῦ λόγου ὑπαρχόντων ἐν κοινῇ χρήσει ἐπρόκειτο νὰ ἐκλέξωμεν τὸν κατάλληλον διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ ν' ἀποκλείσωμεν τὸν ἀκατάλληλον. Νομίζω ὅτι πρὸ τοιαύτης ἐκλογῆς δὲν εὐρισκόμεθα. Ὅργανον τῆς πνευματικῆς συνεννοήσεως ἔχομεν μόνον τὸν γραπτὸν λόγον. Φαίνεται ὅτι ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία τῆς ἐφορείας νὰ ἴδῃ τὸ ταχύτερον συντελεσθεῖσαν τὴν ποθητὴν ἀφομοίωσιν παρασύρει αὐτὴν εἰς τὴν ἀπάτην νὰ θεωρῇ τὴν τάσιν καὶ τὸν σκοπὸν ὡς γεγονὸς τετελεσμένον. Εἶναι σκοπὸς νὰ καταλήξωμεν εἰς τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου μὴ διαφέροντα οὐσιωδῶς τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ. Τοῦτο θὰ εἶναι εὐλογία καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν καθόλου κίνησιν τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Ἀλλὰ θὰ εἶναι, ὅταν συντελεσθῇ, σήμερον γεγονὸς δὲν εἶναι, πρόκειται μόνον ὡς σκοπός. Πρόκειται πρῶτον νὰ γραφῇ ὁ ποθητὸς τύπος, καὶ ὅχι μόνον νὰ γραφῇ, ἀλλὰ καὶ νὰ γραφῇ μὲ δύναμιν καὶ τέχνην, νὰ παρουσιάσῃ ἄφθονα καὶ καλὰ λογοτεχνήματα, νὰ ἐπιβληθῇ πρῶτιστα πάντων εἰς τὴν σύγχρονον γενεάν. Εἶναι φανερόν ὅτι καὶ τότε οἱ διδάσκαλοι θὰ ἔχωμεν τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐκλέξωμεν ἐκ τῶν πολλῶν καλῶν ὀλίγα, τὰ κατάλληλα διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἀλλὰ δὲν ἐπιμένω ἐδῶ εἰς τὴν λεπτομέρειαν ταύτην. Κυρίως πρέπει ὁ τύπος νὰ ἐπιβληθῇ πρῶτον εἰς τὴν σύγχρονον γενεάν. Αὕτῃ θὰ μορφώσῃ τὴν ἐπερχομένην. Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι ὄργανόν της πρὸς μετάδοσιν πολιτισμοῦ εἰς τὴν ἐπερχομένην γενεάν, μέρος δὲ τοῦ πολιτισμοῦ τούτου καὶ ὄργανον ταυτοχρόνως ἀπαραίτητον διὰ τὴν μετάδοσιν εἶναι ὁ προφορικὸς καὶ γραπτὸς λόγος τῆς συγχρόνου γενεᾶς, ἣτις εἶναι καὶ ὁ φορεὺς τοῦ μεταδιδομένου πολιτισμοῦ. Πράγματα καὶ γλωσσικὴ ἔκφρασις συνδέονται τόσον στενῶς, ὥστε ἡ σύγχρονος γενεὰ θὰ ἠναγκάζετο νὰ σιωπήσῃ ἢ νὰ καταφύγῃ εἰς ἀτελέστερα μέσα συνεννοήσεως, ἂν ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὴν νὰ συνεννοηθῇ πρὸς τὴν ἐπερχομένην μὲ γλωσσικὸν ὄργανον ἄλλο παρὰ τὸ σύνθητες εἰς αὐτὴν. Βεβαίως, ἐπαναλαμβάνω, εἶναι εὐχῆς ἔργον νὰ μὴ διαφέρῃ

πολύ ὁ γραπτὸς λόγος τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἔργον τῆς ἀνηλίκου γενεᾶς, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπευθύνεται τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Θὰ ᾔτο ἡ μεγαλύτερα παραδοξολογία ν' ἀπαιτήσωμεν παρὰ τῶν ἀνηλίκων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νὰ παραγάγουν ἐκείνο, τὸ ὁποῖον ἡμεῖς οἱ ἐνήλικοι, ἡ διδάσκαλος γενεά, δὲν κατωρθώσαμεν ἀκόμη νὰ παραγάγωμεν. Καὶ ὅμως ἐκεῖ καταντᾷ ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τῆς ἐφορείας. Δὲν εἶναι εὐλογον νὰ ἐπιμείνη ἡ ἐφορεία εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον. Οἴοσθ' ὅτι καὶ ἂν εἶναι ὁ τύπος τοῦ σήμερον γραπτοῦ λόγου, τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε νὰ καταστήσῃ τὸν τύπον τοῦτον ζῶντα εἰς τὸ στόμα καὶ τὸν κάλαμον τῆς ἐπερχομένης γενεᾶς. Τοῦτο μοι φαίνεται τόσον φανερόν, ὥστε ἀπορῶ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος σοδαρὸς ὅχι μόνον περὶ γλωσσικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ περὶ διδασκαλίας καθόλου, ἂν ἀποκλεισθῇ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐφ' ὅσον τὸ ἔθνος διατηρεῖ εἰς τὴν πνευματικὴν του συνεννόησιν τὸν τύπον τοῦτον, ἡ διδασκαλία του εἶναι διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον γλωσσικὸς σκοπὸς ἀναγκαιότατος.

Ἀνακεφαλαιῶ.

1. Ὁ τύπος τῆς γλώσσης δὲν εἶναι τὸ κύριον αἷτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.
2. Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ν' ἀποκλείσωμεν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Συνεχίζων τὰς σκέψεις ταύτας θὰ ἐξετάσω μετ' ὀλίγον*, πῶς ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς ἀπὸ διδακτικῆς ἀπόψεως ν' ἀντιληφθῶμεν τὸν σκοπὸν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τί κατορθοῦται σήμερον ἐκ τοῦ σκοποῦ τούτου καὶ τί ὅχι, τί κυρίως μᾶς ἐμποδίζει σήμερον νὰ ἐπιτύχωμεν αὐτὸν ἀκέραιον καὶ ἐπομένως ποῖα μέτρα καὶ κατὰ ποῖαν σειρὰν πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς ἐνέργειαν πρὸς βαθμιαίαν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ. Περὶ τούτου ἔχω ἐν μέρει ἐκπεφρασμένην γνώμην εἰς δύο μου προηγουμένας μελέτας, τὴν περὶ τῆς πρώτης γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν ξενοφώνων (1908) καὶ τὴν περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου (1909). Ἀλλὰ κατὰ τὰς μελέτας ταύτας, ἰδίως τὴν πρώτην, εἶχον ὑπ' ὄψιν κυρίως τὰ ἐκπαιδευτικὰ πράγματα τῆς ἰδιαίτερας μου πατρίδος, τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐνδέχεται ὥς ἐκ τούτου αἱ σκέψεις μου νὰ ἔχωσι

* Πρβλ. τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς μελέτης ὑποσημείωσιν.

μόνον μερικὸν κύρος. Θὰ ἀναθεωρήσω τὰς σκέψεις ταύτας ἐπεκτείνων τὴν ἐξέτασιν εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ ἔθνους καὶ ἐν ἀνάγκῃ, ἂν δηλ. ὁ λόγος τὸ ἀπαιτήσῃ, θὰ τὰς τροποποιήσω πρῶτος ἐγώ.

Σήμερον νομίζω ἀναγκαῖον νὰ συστήσω εἰς ἀμφοτέρωθεν μὲν τὰ διαμαχόμενα μέρη σοβαρότητα, εἰς δὲ τὴν φρουρὰν τῆς καθαρευούσης καὶ δύο ἄλλα εὐκολώτερα καὶ πολὺ ἀναγκαιότερα πράγματα: δικαιοσύνην καὶ εἰλικρίνειαν. Δὲν εἶναι σοβαρὸν νὰ νομίζῃ ἡ ἐφορεία ὅτι εἰς ὀλίγους μῆνας θὰ κατορθώσῃ νὰ ἔχῃ ἔτοιμον ὅ,τι δὲν κατάρθωσε νὰ ἐτοιμάσῃ τὸ ἔθνος εἰς αἰῶνα ὁλόκληρον. Δὲν εἶναι οὔτε σοβαρὸν οὔτε εἰλικρινὲς νὰ προσποιῇται ἡ φρουρὰ τῆς καθαρευούσης ὅτι δύναται νὰ κωδικοποιήσῃ τὴν καθαρεύουσαν, νὰ τὴν προφυλάξῃ διὰ συνταγματικῆς ῥήτηρας καὶ νὰ τὴν παραδώσῃ ἀκήρατον καὶ ἀμόλυντον εἰς τὴν ἐπερχομένην γενεάν. Δὲν εἶναι οὔτε δίκαιον οὔτε συμφέρον εἰς τὸ ἔθνος ν' ἀνησυχοῦν οἱ κύριοι φρουροὶ τὸν κόσμον διαρκῶς μὲ τὴν τραγικὴν ἀπόφασίν των νὰ θυσιάσθωσιν ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης. Θυσίαν εὐλογον καὶ εὐκολον ἀπαιτεῖ τὸ ἔθνος παρ' αὐτῶν νὰ παύσουν νὰ νομίζουν ὅτι αἱ σκέψεις των εἶναι δόγματα πίστεως καὶ νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς τὸν κόπον τῆς ἀναθεωρήσεως αὐτῶν ἢ νὰ παρακολουθήσουν τοῦλάχιστον τὴν συζήτησιν καὶ νὰ παύσουν τὸν παράλογον θόρυβον. Δὲν εἶναι οὔτε δίκαιον οὔτε συμφέρον εἰς τὸ ἔθνος νὰ στιγματίζεται ἀμέσως ὡς ἐθνικὴ προδοσία πᾶσα τάσις πρὸς διόρθωσιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων, ἀρκεῖ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ πιστευθῇ ὅτι ἐπικεῖται ἔστω καὶ ὁ παραμικρὸς κίνδυνος τῆς καθαρευούσης.

Γ'.

Θὰ εἰσηρχόμην ἤδη εἰς τὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἂν δὲν μοι ἐφαίνετο ἀναγκαῖον νὰ ἐπανορθώσω πρότερον ἀθόαν τινὰ παράλειψιν τῆς ἐφορείας τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου. Ἐλησμόνησε τοὺς ξενοφώνους ὁμογενεῖς. Εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸ σχολεῖον τῶν ὀνείρων της, σχολεῖον ἐλλήνοφώνων πάντως, καὶ ἦτο ἐπομένως φυσικὸν νὰ μὴ μᾶς ὁμιλήσῃ περὶ ξενοφώνων, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ἡ παιδαγωγικὴ τῆς Ἑλλάδος φαίνεται ὅτι σχεδὸν ἄγνοεῖ ἀκόμῃ τὴν ὑπαρξίν των ὁμογενῶν τούτων. Τὰ εἰδολογικὰ τοῦλάχιστον στάδια τῆς διδασκαλίας, ἡ σαφεστερά ἐκδηλώσις τῆς συγχρόνου παιδαγωγικῆς σοφίας τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἐπεστρατεύθησαν ἀκόμῃ διὰ τὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν τῶν ξενοφώνων ὁμογενῶν, ἄλλο δὲ συνιστᾶται καὶ διαφημίζεται σήμερον διὰ τὸ ἔδαφος τοῦτο,

αἱ πλινθίδες καὶ οἱ κύβοι τοῦ συστήματος τοῦ Froebel. Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ποιότητα καὶ τὴν σκοπιμότητα τῶν δύο τούτων φαρμάκων. Ἐδῶ κυρίως μᾶς ἐνδιαφέρει τοῦτο, ὅτι προκειμένου περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου πρέπει νὰ ἔχωμεν πλήρη ἔννοιαν τῆς γλωσσικῆς ἀνάγκης, τὴν ὁποίαν τείνομεν νὰ θεραπεύσωμεν, πρέπει μὲ ἄλλας λέξεις νὰ γνωρίζωμεν ἀκριβῶς τί θέλομεν, ὅταν λέγωμεν ὅτι πρόκειται νὰ διδάξωμεν τὴν γλῶσσάν μας εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἀφ' οὗ δὲ σήμερον δὲν πρόκειται πλέον μόνον περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τοῦ Ὁμίλου, ἀλλὰ περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καθόλου, πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν τὸ σύνολον τῆς ἀνηλίκου γενεᾶς, πρὸς τὴν ὁποίαν ἀπευθύνεται τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἐπομένως ὄχι μόνον τὴν ἀνήλικον γενεάν τῶν ἐλληνοφώνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλβανοφώνων, βλαχοφώνων, σλαυοφώνων, τουρκοφώνων, ἀρμενοφώνων καὶ ἀραβοφώνων ὁμογενῶν.

Δὲν ἔχομεν ἡμεῖς μόνοι τὸ μειονέκτημα τῆς ἀλλογλωσσίας. Αὐτοὶ οἱ Γάλλοι, λαὸς θαυμαζόμενος, ὡς γνωστόν, διὰ τὴν γλωσσικὴν ἐνότητά του ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαούς, διακρίνονται ἐπίσης εἰς γαλλοφώνους καὶ ξενοφώνους. Οἱ νέοι Ἕλληνες ἔχομεν τὴν διάκρισιν ταύτην καὶ ἐντὸς τοῦ κράτους καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ σχετικῶς πολὺ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐκτὸς αὐτῆς ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἔχει ἀκόμη μητρικὴν γλῶσσαν ἄλλην παρὰ τὴν ἐλληνικὴν.

Ὁ πολὺς καὶ ἐκλεκτὸς οὗτος ὁμογενὴς πληθυσμὸς ἐπιθυμεῖ σφοδρῶς νὰ προσθέσῃ εἰς τὰ γνωστὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἔθνισμοῦ του καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἐντονώτερον ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην ὁ καθηγητὴς κ. Μαργ. Εὐαγγελίδης: ὁ ἐκ ξενοφώνων γεννηθεὶς καὶ ξενοφωνῶν ἓνα ζωηρότατον τρέφει ἐν τῇ ψυχῇ πόθον, δι' αὐτοῦ ζῇ καὶ σὺν αὐτῷ ἀποθνήσκει, τὸν πόθον νὰ συνδεθῇ καὶ διὰ τῆς γλώσσης μετὰ τῶν ὁμοφύλων (Περιοδ. Ξενοφάνης, Α', 549), ἀλλὰ καὶ οἱ λόγοι τοῦ κ. Εὐαγγελίδου ἀποδίδουσι μέρος μόνον τῆς πραγματικότητος. Ζῇ εἰς ἀπόκεντρον χωρίον τῆς Μακεδονίας γέρων στεγαζόμενος σήμερον μὲ τὰς χήρας καὶ τὰ ὀρφανὰ τῶν υἱῶν του εἰς σκοτεινὴν τρώγλην. Ἄλλοτε οὗτος ἐθαυμάζετο ὡς ἀρχηγὸς πολυμελοῦς καὶ ἰσχυρᾶς οἰκογενείας, ὡς ζωντανὴ εἰκὼν πατριάρχου. Ἀλλὰ πρὸ τριετίας οἱ υἱοὶ του ἐφρονεύθησαν εἰς λυσσώδη ἐπίθεσιν τῶν σχισματικῶν τῶν πέριξ χωρίων — εἰς μόνον ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος διὰ μέσου τῶν φλογῶν τοῦ πυρποληθέντος ἐλληνικοῦ σχολείου, ὁπόθεν καὶ ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἡμύνετο, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἠκολούθησε τοὺς ἀδελφούς του μετὰ

ένα μήνα — ἡ οἰκία του, ὅπως καὶ ὅλαι αἱ οἰκίαι τῶν συγγενῶν καὶ φίλων του, ἐπυρπολήθησαν. Δύσκολον εἶναι νὰ φαντασθῇ τις συγκινητικώτερον μαρτύριον τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως. Καὶ ὁμως, ὅτε μετὰ τὴν τραγικὴν ταύτην καταστροφὴν ὁ μπέης τοῦ τόπου συνεβούλευε φιλικῶς τὸν γέροντα νὰ ὑποχωρήσῃ πλέον εἰς τοὺς σχισματικούς τοῦ χωρίου καὶ νὰ στείλῃ τοὺς μικροὺς ἐγγόνους του εἰς τὸ βουλγαρικὸν σχολεῖον, ὁ γέρων ἀπέκρουσε μετ' ἀγανακτήσεως τὴν πρότασιν. Καὶ πῶς θὰ μάθουν, εἶπε, τότε τὰ ὄρφανὰ τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, χάριν τῆς ὁποίας ἀπέθανον οἱ πατέρες των! Γεγονότα τοιαῦτα δὲν εἶναι σπάνια εἰς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν τῶν ξενοφώνων ἀδελφῶν. Τί εἶναι λοιπὸν ὁ πόθος, περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ ὁ κ. Εὐαγγελίδης, ἀπέναντι τῆς τραγικῆς ἀποφάσεως, μὲ τὴν ὁποίαν θυσιάζονται αἱ περιουσίαι καὶ χύνεται τὸ αἷμα τῶν ἀδελφῶν τούτων χάριν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης!

Πρὸ θυσιῶν τοσαύτης τραγικότητος ἔρχεται ὁ ἄνθρωπος εὐλόγως εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ ἐξετάσῃ, ἂν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ δαπανώμεθα εἰς συζητήσεις καὶ νομοθετήματα πρὸς περιφρούρησιν τῆς καθαρευούσης, ἂν οὐ δὲν κατωρθώσαμεν ἀκόμη ν' ἀναστήσωμεν εἰς τὰ χεῖλη τῶν ξενοφώνων ὁμογενῶν πληθυσμῶν τὴν γλῶσσάν μας καὶ ἀφήνωμεν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν αὐτῶν ἐκτεθειμένην εἰς τόσον σοδαροὺς κινδύνους. Ἄλλ' εἶναι πρακτικὸν νὰ μὴ ὑποκυψώμεν εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦτον. Μᾶς ἀρκεῖ νὰ παραδεχθῇ ὁ ἀναγνώστης ὅτι εἶναι εὐλογον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τοὺς ξενοφώνους ὁμογενεῖς, ὅταν σκεπτώμεθα περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Εἶναι ἄρα γε ἐπίσης εὐλογον νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἐνδεχομένην ἐκ μέρους τῶν ξενοφώνων ἢ τῶν ἐλληνοφώνων προτίμησιν τῆς καθαρευούσης ἢ τῆς δημοτικῆς καὶ ποῖον θὰ εἴχομεν νὰ ἐρωτήσωμεν πρὸς τοῦτο, τοὺς ἀνγλίκους ἢ τοὺς ἐνηλίκους τῆς συγχρόνου γενεᾶς, τὴν μαθητεύουσαν δηλ. ἢ τὴν διδάσκαλον γενεάν; Θὰ φανῇ ἴσως περίεργος ἡ ἐρώτησις αὕτη, ἀλλ' εἶναι ἀναγκαίαι πάντως θὰ ἡδυνάμην ν' ἀποδείξω ὅτι ὄχι μόνον δὲν βλάπτει, ἀλλὰ καὶ ὠφελεῖ. Σήμερον λέγονται περὶ τούτου καὶ γράφονται τὰ μᾶλλον ἀντίθετα πράγματα. Πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἔθνος καὶ μάλιστα τὸ ξενόφωνον μέρος αὐτοῦ προτιμᾷ τὴν καθαρεύουσαν, ἄλλοι ὁμως ἐπίσης πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τὸ ἔθνος προτιμᾷ τὴν δημοτικὴν. Καὶ πάλιν, πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ μικρὰ ἡλικία προτιμᾷ τὴν καθαρεύουσαν καὶ ἄλλοι ἐπίσης πολλοὶ ἰσχυρίζονται τὸ ἐναντίον.

Δηλώσεις καὶ ἀριθμητικαὶ ἐπιδείξεις τοιούτων ἰσχυρισμῶν δὲν εἶναι δύσκολοι. Κατὰ τὰς θλιβεράς ἡμέρας τῶν τελευταίων γλωσσι-

κῶν ταραχῶν δραστηριότητα εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ἀνέπτυξεν ἰδίως ἡ φρουρὰ τῆς καθαρευούσης καὶ μέγα μέρος τοῦ Ἀθηναϊκοῦ τύπου. Ἄλλ' εἶναι φανερόν ὅτι τὸν κατήφορον αὐτὸν ἠδύναντο ν' ἀκολουθήσουν καὶ οἱ ἀντίθετοι, ἂν ᾔθελον, καὶ τότε ἕκαστος φαντάζεται τί θὰ ἐγίνετο. Ἄς ὑποθέσῃ π. χ. ὁ ἀναγνώστης ὅτι καθ' ἣν ἀκριβῶς ἡμέραν ἐπετρέπη παραλόγως εἰς τὸν κ. Μιστριώτην νὰ χρησιμοδοτήσῃ περὶ γλωσσικῶν πραγμάτων ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης τοῦ Πανεπιστημίου μᾶς ἤρχετο ἐκ Παρισίων καὶ ὁ κ. Ψυχάρης ἀποφασισμένος νὰ μετρηθῇ μὲ τὸν κ. Μιστριώτην ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου καὶ ἄς φαντασθῇ τί θὰ ἐγίνετο. Δὲν γνωρίζω προσωπικῶς τὸν κ. Ψυχάρην, ἀλλ' ἐκ τῆς φοβερᾶς ἐπιμονῆς του πείθομαι ὅτι θὰ ἔφερε τὸν κ. Μιστριώτην εἰς πολλὴν στενοχωρίαν. Ἄν μάλιστα ὁ κ. Ψυχάρης κατεδέχετο νὰ μιμηθῇ τὸν ἀντίπαλόν του καὶ εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν μέσων, ἐσκέπτετο, ὅπως ἐκείνος, ὅτι ὁ σκοπὸς ἐξαγιάζει τὰ μέσα καὶ ὅτι χάριν τοῦ σκοποῦ ἐπιτρέπεται νὰ λέγῃ τις ὅχι ἀνακριθείας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνύπαρκτα πράγματα, δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἡ ἐπίθεσις τοῦ κ. Ψυχάρη θὰ ἦτο νέα ἐπιδρομὴ τῶν Γαλατῶν διὰ τὸν κ. Μιστριώτην. Ἀλλὰ καὶ ἂν, ὥς ὑποτίθεται, ὁ κ. Ψυχάρης ἐφαίνετο εὐλαδέστερος τοῦ ἀντιπάλου του πρὸς τὴν ἀλήθειαν, οἱ ζωνρότεροι τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς θὰ διηροῦντο πάντως εἰς δύο στρατόπεδα καὶ θὰ ἐδοκιμάζετο ἡ ἀντοχὴ τῆς φυλῆς μὲ τὰ φοινικώτερα ὅπλα. Οἱ ἀτολμότεροι θὰ κατέφευγον εἰς τὰς γειτονικὰς νήσους ἢ καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλ' εἰς ἀντικατάστασιν θὰ μᾶς ἤρχοντο πολλοὶ ξένοι, ἰδίως ἱστορικοί, διὰ νὰ παρακολουθήσουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν νέαν ταύτην στάσιν τοῦ νίκια. Ἡ παρουσία τῶν ξένων ἐπιστημόνων θὰ ἐνεθάρρυνε καὶ τὸν ἐγχώριον ἐπιστημονικὸν κόσμον νὰ λάβῃ μέρος ἐνεργὸν εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ἐλέγξῃ ἀμειλίκτως τοὺς δύο πνευματικούς στρατηλάτας τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἐξ εὐγενείας πρὸς τοὺς ξένους θὰ ἠλέγχετο πρῶτος ὁ κ. Ψυχάρης ἐπειγόμενος νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Παρισίους, διότι ὁ κ. Μιστριώτης ὥς ἐντόπιος καὶ μᾶλλον οἰκεῖος θὰ ἠδύναντο ν' ἀκούσῃ καὶ βραδύτερον τὰ λάθη του. Ἄλλ' ὁ κ. Ψυχάρης δὲν μᾶς ἤλθε καὶ δὲν ἠκούσαμεν, εἰμὴ μικρὸν μόνον μέρος τῶν δυνατῶν ὁμολογιῶν γλωσσικῆς πίστεως, καὶ δὲν ἐθαυμάσαμεν, εἰμὴ τὴν παραγωγικότητα τῆς φαντασίας τοῦ κ. Μιστριώτου καὶ τὸν πανικὸν τὸν καταλαβόντα τὰς διδασκαλικὰς τάξεις.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ ἐξευρεθῇ ἕδαφος συνεννόσεως εἰς τὸ χάος τῶν γλωσσικῶν προτιμήσεων, ἀλλ' εὐτυχῶς διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον δὲν εἶναι καὶ ἀναγκαῖον νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς τοιαύτας προτιμήσεις.

Ἡ ἀνήλικος γενεὰ δὲν ἔχει τὸν λόγον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπως δὲν ἔχει τὸν λόγον καὶ εἰς ὁλόκληρον τὸ ζήτημα τῆς ἐκπαιδεύσεως. Δὲν εἶναι εὐλογον νὰ ἐρωτᾶται, διότι δὲν δύναται καὶ νὰ μᾶς εἴπῃ τίποτε. Μιμεῖται τοὺς ἐνηλίκους. Οὗτοι ὡς διδάσκαλοι δύνανται νὰ καταστήσωσιν ἀγαπητὸν εἰς τὴν παιδικὴν ἡλικίαν οἷονδῆποτε γλωσσικὸν τύπον, ἀρκεῖ νὰ χειρίζωνται αὐτὸν εὐχερῶς καὶ ἀσφαλῶς καὶ ν' ἀκολουθῶσι κατὰ τὴν διδασκαλίαν στοιχειώδεις τινὰς διδακτικὰς ἀρχάς. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν λόγος νὰ ἐρωτήσωμεν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Καθῆκον ἔχομεν νὰ μελετήσωμεν τὴν σύστασιν τῆς παιδικῆς ψυχῆς καὶ ἐκ τῆς μελέτης ταύτης ν' ἀρυσθῶμεν διδάγματα περὶ τοῦ καταλλήλου ὕλικου καὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας. Ἀναγνωρίζεται σήμερον ὅτι καὶ τὰ διδάγματα ταῦτα δὲν συνάγονται οὔτε ἀμέσως οὔτε ἐκ μόνης τῆς μελέτης τῆς παιδικῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἡ μελέτη αὕτη θεωρεῖται εὐλόγως μία τῶν εὐνοϊκῶν προϋποθέσεων τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας. Θὰ ἦτο ὅμως προφανῶς μεγάλη εὐθθεια νὰ ἐρωτῶμεν τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, τίνα τύπον τῆς σημερινῆς ἐλληνικῆς προτιμᾷ νὰ τὴν διδάξωμεν.

Πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν τοὺς ἐνηλίκους; Ἐκ πρώτης ὀψεως φαίνεται ὅτι εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο μᾶς ἐπιβάλλεται καταφατικὴ ἀπάντησις. Ἡ διδάσκαλος γενεὰ φαίνεται ὅτι δικαιούται νὰ ἔχῃ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τὸν λόγον, ἀλλὰ φαίνεται μόνον, κυρίως καὶ αὕτη δὲν δικαιούται νὰ ἔχῃ τὸν λόγον. Δικαιούται καὶ ὀφείλει, διὰ λόγους ἀναπτυχθέντας ἤδη ἀνωτέρω (σελ. 106), νὰ καθορίσῃ τὴν σημερινὴν ἐλληνικὴν ὡς γλώσσαν τῆς διδασκαλίας ἐν ἀντιδιαστολῇ πρὸς ἄλλας γλώσσας πράγματι ξένας, ἢ καὶ ξένας διὰ τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν, ὅποια π. χ. εἶναι σλαβικά τινα ἰδιώματα, τὸ κουτσοβλαχικὸν κτλ. Δικαιούται καὶ ὀφείλει νὰ καθορίσῃ τὴν σημερινὴν ἐλληνικὴν ὡς γλώσσαν τῆς διδασκαλίας ἐν ἀντιθέσει καὶ πρὸς φάσιν τινὰ τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἄλλην παρὰ τὴν σημερινήν. Ἡ ἄλλη αὕτη φάσις δυνατόν νὰ εἶναι παλαιά, δυνατόν ὅμως νὰ εἶναι καὶ πολὺ νεωτέρα, ὅπως π. χ. ἡ γλώσσα τοῦ μακαρίτου Κόντου, ζῶσα σήμερον μόνον εἰς τὸν κάλαμον ὀλίγων τινῶν θαυμαστῶν τῆς παραλόγου ἀρχαιομανίας τοῦ μακαρίτου καὶ εἰς τὸ στόμα οὐδενός, δυνατόν δὲ καὶ νὰ κυφορῇται ἀκόμη, ὅπως ἡ γλώσσα τοῦ κ. Ψυχάρη. Γλώσσας λοιπὸν πράγματι ξένας ἢ ξένας πρὸς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ φάσεις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἄλλας παρὰ τὴν σημερινήν, ἀδιάφορον ἂν εἶναι παλαιαὶ ἢ νέαι ἢ κυφορούμεναι ἀκόμη, δικαιούται καὶ ὀφείλει ἡ σύγχρονος γενεὰ νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ ὡς τὸ κοινὸν ὄργανον τῆς συνεννοήσεως τοῦ

ἔθνους, διότι καὶ δὲν εἶναι πράγματι, καὶ ἐπομένως δικαιούται καὶ ὀφείλει νὰ εἴπῃ πρὸς τοὺς διδασκάλους: γλῶσσα τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ σημερινὴ ἑλληνική.

Ἀλλὰ δὲν σταματᾷ ἐδῶ. Προσθέτει: προτιμῶ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν τύπον τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς διὰ τὸ σχολεῖον, ἐπιβάλλω τὴν ἀμυγῇ χρῆσιν τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τύπου τῆς γλώσσης ταύτης εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ ἀποκλείω τὴν χρῆσιν ἄλλου τινὸς τύπου. Ἡ πρόσθετος αὕτη ἀξίωσις εἶναι θεμελιῶδες λάθος. Διότι ἡ σημερινὴ μορφή τῆς ἑθνικῆς γλώσσης δὲν εἶναι νέα τις ἀλήθεια ἢ νέα τις διάταξις ἀληθειῶν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης, νέα τις ἐφαρμογὴ ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν ἢ νέα τις ἀντίληψις θρησκείας καὶ τρόπου τοῦ βίου, πράγματα δηλαδὴ, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ἐδικαιούτο ἡ διδάσκαλος γενεὰ νὰ σκεφθῇ, ἂν πρέπει ἢ συμφέρει νὰ τὰ διδάξῃ εἰς τὴν ἐπερχομένην. Ἐπὶ πλέον, δὲν εἶναι τι ἐκτὸς τῆς σήμερον κοινῆς γλώσσης ἢ ἐκτὸς τῆς ἐνγλίκου γενεᾶς κείμενον, πρᾶγμα ἐπομένως, τὸ ὅποιον θὰ ἡδύνατο αὕτη κατὰ βούλησιν νὰ μεταχειρισθῇ ἢ ν' ἀποφύγῃ, ἀλλ' ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ψυχὴν τοῦ κυρίου ὀργάνου τῆς συνεννοήσεώς της. Ὑπὸ ταύτην τὴν μορφήν ζῇ σήμερον ἡ κοινὴ ἑθνικὴ γλῶσσα, ἄνευ τῆς μορφῆς ταύτης δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθῇ ζῶσα. Ἦτο δυνατόν ὑπὸ ἄλλους ὅρους ἡ κοινὴ ἑθνικὴ γλῶσσα νὰ ἔχῃ καὶ διάφορον τύπον, πλησιέστερον πρὸς τὴν δημόδην ἢ καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικήν· τὸ πρῶτον θὰ ἦτο φυσικώτερον καὶ ἐπομένως πιθανώτερον. Ἦτο δυνατόν ὑπὸ ἄλλους ὅρους νὰ ἔχωμεν καὶ μητρικὴν γλῶσσαν ἐντελῶς ξένην πρὸς τὴν σημερινὴν ἑλληνικὴν, ὅπως ὁ τόσον πολὺς καὶ τόσον ἐκλεκτὸς ξενόφωνος ὁμογενὴς πληθυσμός. Πάντα ταῦτα ἦσαν δυνατά, ἀλλ' ὑπὸ ἄλλους ὅρους· σήμερον ἀποκλείονται. Προβλέπεται διὰ τὸ μέλλον, ἀκριδέστερον, ἐλπίζεται ἐκ τῆς σημερινῆς γενικῆς τάσεως τοῦ ἔθνους ἡ βαθμιαία ἄρσις ἢ ἐλάττωσις τῆς διαφορᾶς τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου (πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 109 κέξ.), ἀλλ' ἡ ἐκπαίδευσις δὲν δύναται νὰ στηριχθῇ, εἰμὴ εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς σήμερον. Ἄν ἔκαμνε τὸ λάθος ν' ἀρνηθῇ τὴν ἀναγνώρισιν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ μέρος τοῦ πράγματι κοινοῦ γλωσσικοῦ πλούτου τῆς σήμερον, θὰ ἔχανε τὴν μόνην ἀσφαλῆ γλωσσικὴν βάσιν τῆς συνεννοήσεως καὶ θὰ ὑπεβάλλετο παραλόγως εἰς τὸν πρόσθετον κόπον νὰ δημιουργήσῃ ἐξ ὑπαρχῆς ἢ μετασχηματίσῃ τὸ μὴ ἀναγνωριζόμενον μέρος κατὰ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν γλωσσικὴν θεωρίαν. Ἡ μόνη λοιπὸν εὐλογος ἀπάντησις εἰς τὴν πρόσθετον ταύτην ἀξίωσιν θὰ ἦτο ὁ γέλως, ἀλλ' ἐκ

χρονίας πλάνης δὲν γελῶμεν, καταντῶμεν εἰς δαρμούς καὶ αἵματοχυσίας καὶ μορφάζομεν ὡς μάρτυρες ἢ σωτῆρες τοῦ ἔθνους, ἐν ᾧ εἶναι τόσον ἀπλῇ καὶ τόσον φανερὰ ἡ ἀλήθεια, ὅτι κατ' ἀνάγκην θὰ μεταδώσωμεν εἰς τὴν ἐπερχομένην γενεάν ὡς ὄργανον συνεννοήσεως ἐκείνον τὸν γλωσσικὸν τύπον, τὸν ὁποῖον πράγματι μεταχειρίζομεθα. Πλέον τούτου οὐδεὶς θὰ ἐδικαιούτο ν' ἀπαιτήσῃ παρὰ τῆς διδασκάλου γενεᾶς, διότι καὶ οὐδεὶς ὑποχρεοῦται ἢ δύναται νὰ δώσῃ περισσότερον ἢ ὅ,τι πράγματι ἔχει. Ὁ ἀναγνώστης θὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἀφήνω προσωρινῶς ἀνεξέταστον τὸ συναφὲς ζήτημα, τίνα λογοτεχνικὰ μνημεῖα διδάσκονται ἢ πρέπει νὰ διδάσκωνται εἰς τὸ σχολεῖον. Σπεύδω νὰ ἄρω τὰ μεγαλύτερα προσκόμματα τῆς συνεννοήσεως καὶ ἐνόμισα πρακτικώτερον ν' ἀπλοποιήσω τὸ ζήτημα προσέχων ἰδιαιτέρως εἰς τὴν γλῶσσαν ὡς ὄργανον τῆς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν διδασκαλίαν συνεννοήσεως. Τί λοιπὸν ἀπλούστερον τούτου, ὅτι ἡ διδασκαλὸς γενεὰ δὲν δύναται νὰ δώσῃ περισσότερον ἢ ὅ,τι πράγματι ἔχει;

Ὁ ἀπλοῦς οὗτος λόγος μᾶς ἠνάγκασεν ἀνωτέρω (σελ. 113) ν' ἀποκρούσωμεν πᾶσαν σκέψιν περὶ ἀποκλεισμοῦ τῆς καθαρευούσης ἀπὸ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ὁ αὐτὸς λόγος θὰ μᾶς ἠνάγκαζε πολὺ περισσότερον ν' ἀποκρούσωμεν καὶ τὴν ἀντίθετον ἀξίωσιν, ἢ καὶ ἡ καθαρεύουσα ζῇ, ὡς γνωστόν, μόνον εἰς τὸν κάλαμον καὶ τὴν λογιωτέραν συνεννόησιν. Ἀλλὰ νομίζω πρακτικώτερον ν' ἀποδείξω πλέον τι τούτων, ὅτι δηλαδὴ πᾶσα συζήτησις τῆς διδασκάλου γενεᾶς περὶ τοῦ διδακτέου γλωσσικοῦ τύπου εἶναι ὄχι μόνον περιττή, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής.

Συζήτησις τοιαύτη γινομένη εἴτε ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης εἴτε ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς προϋποθέτει πράγματα ἀνύπαρκτα σήμερον καὶ ἀδύνατα καθόλου ἢ σήμερον τοῦλάχιστον ἀδύνατα. Γινομένη ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης προϋποθέτει γενικὴν τὴν χρῆσιν τοῦ τύπου τούτου, προϋποθέτει ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ ἐκφρασθῶμεν εἰς πᾶσαν τοῦ βίου περιστάσιν διὰ τοῦ τύπου τούτου καὶ ἐπομένως ἡ ἐφαρμογὴ τοιαύτης ἀπαιτήσεως προαπαιτεῖ πράγματα ὑπερβαίνοντα τὴν γλωσσικὴν ἡμῶν δύναμιν. Διδάσκαλος μὴ κατέχων τελείως καὶ μὴ χειριζόμενος ἀδιάστως καὶ σχεδὸν αὐτομάτως τὴν διδαντέαν γλῶσσαν θεωρεῖται δικαίως πολὺ κακὸς διδάσκαλος, τοιοῦτος δὲ θὰ ἦτο κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ σύγχρονος γενεὰ ἢ προβαίνουσα εἰς τὸ λάθος νὰ ἐπιδιώξῃ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει τὴν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τῆς καθαρευούσης. Σχεδὸν τὰ αὐτὰ ἀληθεύουσι καὶ περὶ συζητήσεως τοιαύτης γινομένης ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς. Ὁ ἰσχυρισμὸς λοιπὸν, ὅτι ἐν τῇ

ἐκπαιδεύσει ἐπιβάλλεται ἢ ἀποκλειστικῇ χρῆσις τῆς καθαρευούσης ἢ τῆς δημοτικῆς εἶναι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἀδικαιολόγητος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν αἶρει καὶ τὴν ἐλπίδα, ὅτι εἶναι δυνατόν δι' ἐπιμόνου ἐργασίας νὰ δημιουργηθῶσιν αἱ ἀναγκαῖαι προϋποθέσεις ὑπὲρ τοῦ πρώτου ἢ τοῦ δευτέρου γλωσσικοῦ τύπου. Ἄν ἀπεδεικνύετο ὅτι ἐλπίδες τοιαῦται δικαιολογοῦνται, εὐλογον μὲν θὰ ἦτο καὶ τότε νὰ μὴ χάσῃ ἡ ἐκπαιδεύσις τὴν σήμερον ἀσφαλῆ βάσιν τῆς συνεννοήσεως πρὶν δημιουργηθῶσι πράγματι ὑπὸ τοῦ ἔθνους αἱ ἐλπιζόμεναι προϋποθέσεις, ἀλλ' ὥς ὑπόδειξιν κατευθύνσεως τῆς διδασκάλου γενεᾶς ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσης δὲν θὰ ἐδικαιούτῳ τις ν' ἀποκρούσῃ ἀπολύτως τοιοῦτόν τινα ἰσχυρισμόν. Ἐκ τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως, ἐπαναλαμβάνω, δὲν θὰ ἐμειούτο ἡ ὑποχρέωσις ἡμῶν νὰ στηριχθῶμεν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει εἰς τὸ σημερινὸν γλωσσικὸν καθεστῶς ὥς βάσιν συνεννοήσεως, διότι ἡ ἀπόδειξις θὰ ἦτο κυρίως δικαιολογία κατευθύνσεως τῆς διδασκάλου γενεᾶς, ἐμμέσως ὅμως θὰ ἐπήγαξε καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τὸ κέρδος, ὅτι θ' ἀπεσοβέιτο ἢ θὰ ἡλαττοῦτο τοῦλάχιστον ὁ διαρκὴς σήμερον κίνδυνος νὰ περισπᾶται ἡ ἐκπαίδευσις ὑπὸ τῶν θορύβωδεστέρων ἐκδηλώσεων τῶν γλωσσικῶν συμπαθειῶν τῆς διδασκάλου γενεᾶς καὶ νὰ μὴ ἀφιερώνῃ ἀκεραίαν τὴν προσοχὴν εἰς τὸ τόσον ἄλλως δύσκολον ἔργον τῆς. Οἱ γνωρίζοντες τὰ πράγματα θ' ἀναγνωρίσουν ὅτι τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ἀσήμαντον κέρδος διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν.

Εἶναι λοιπὸν εὐλογον νὰ νομίζῃ τις δυνατόν καὶ εὐκολον ἢ ταχεῖαν τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων τούτων καὶ εἶναι ἐπομένως σκόπιμος τοιαύτη τις τάσις τῆς διδασκάλου γενεᾶς; Ὁ τοῦτο ἐξετάζων πρέπει νὰ καταβάλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε νὰ μὴ παρασυρθῇ ἀπὸ τὴν φυσικὴν ἀδυναμίαν, καθ' ἣν «ὅ τις βούλεται, τοῦτο καὶ οἶται εἶναι», νὰ παρακάμψῃ ἐπιμελῶς τὸν σκόπελον τῶν γλωσσικῶν συμπαθειῶν του καὶ νὰ ἐξετάσῃ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πράγματα, τί βλέπει καὶ τί φαίνεται ἐξ ὧν βλέπει δυνατόν καὶ ὅχι τί θὰ ἐπεθύμει νὰ ἔβλεπεν ἢ νὰ ἐφαίνετο δυνατόν¹.

¹ Τὴν ἀπαραίτητον ταύτην προϋπόθεσιν τοιαύτης ἐξετάσεως ἐπίστευον μέχρις ἐσχάτων ὅτι ὁ ἀναγνώστης εὕρισκει παρ' ἐμοί, πρὸ τινων ὁμως ἡμερῶν συνάδελφος ὅλως ἄγνωστος εἰς ἐμέ, ὁ νῦν βουλευτὴς κ. Πατσουράκος, διςχυρίσθη ἐπισήμως καὶ μετὰ συγκινητικῆς ἀγανακτήσεως τὸ ἐναντίον. Ἐνόμισα λοιπὸν ὅτι μοι ἐπεβάλλετο νὰ ἐξετάσω τὸν ἰσχυρισμόν τοῦτον καὶ ἐξετάσας ἐπέισθην ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται κἄν νὰ θεωρήσω τὸν συνάδελφον ὑπεύθυνον δι' ὅσα λέγει καὶ ἐπὶ πλέον, ὅτι πᾶσά μου ἀπόπειρα νὰ τὸν διαφωτίσω περὶ τῆς ἀτυχίας του θὰ ἦτο ἄσκοπος. Τὸν ἀπερρόφησεν ὁ ζῆλος νὰ συμπληρώσῃ τὸν κατάλογον τῶν ἀνδραγαθησάντων

Ἡ ἐλπὶς, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ δημιουργηθῶσιν αἱ εἰρημέναι προϋποθέσεις, θὰ ἐστηρίζετο εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὅτι ἡ γλῶσσα μεταβάλλεται. Δὲν εἶναι νέα ἡ παρατήρησις αὕτη, μόνον ἡ ἀναγνώρισις αὐτῆς ἐγενικεύθη περισσότερον ἐσχάτως. Ἀλλ' ἐν ᾧ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐπιστήμης ἔχουν τὴν ὥραϊαν ιδιότητα νὰ ἐξωραϊζῶνται διαδιδόμενα καὶ νὰ πολλαπλασιάζωνται ἀντὶ νὰ ἐλαττοῦνται, ἡ παρατήρησις αὕτη ἐγενικεύθη μὲν ἀναμφιδόλως, ἀφ' οὗ σχεδὸν ἕκαστος πλέον δύναται ἢ φιλοτιμεῖται νὰ μᾶς εἴπῃ ὀλίγας λέξεις περὶ ἐξελιξεως τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἀντὶ διαδοθεῖσα ν' αὐξηθῇ καὶ ἐξωραϊσθῇ, περιεστάλῃ καὶ παρεμορφώθῃ εἰς τὸ ἀληθοφανὲς ψεῦδος, ὅτι ἡ γλῶσσα δύναται νὰ λάβῃ εὐκόλως οἰονδήποτε τύπον θελήσωμεν ἡμεῖς, καὶ ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην χρησιμεύει κατ' ἐπανάληψιν ὡς ἡ ἐπιστημονικὴ δῆθεν δικαιολογία παραλόγων καὶ ἐξευτελιστικῶν διὰ τὸ ἔθνος διαπληκτισμῶν. Τὸ ἔκτροπον τοῦτο φαινόμενον ἐξηγεῖται ἐν μέρει ἐκ τῶν προσωπικῶν ὑπολογισμῶν, οἵτινες τόσον εὐκόλως θολώνουν τὴν ἀντίληψιν τοῦ κόσμου, καὶ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ βαθμοῦ τῆς γενικῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους, ἔνεκα τοῦ ὁποίου αἱ τόσον ἄλλως νοήμονες καὶ τόσον φιλοπάτριδες λαϊκαὶ τάξεις γίνονται θύματα τῶν πονηρῶν σοφῶν, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἐξηγεῖται τελείως, ἂν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἀλήθεια εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν ἐλέχθη ἐπίσης ἐντόνως πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις. Ἐπανέρχομαι εἰς τὴν σκέψιν ταύτην κατωτέρω (σελ. 136). Μόνον ἐκ τῶν τριῶν τούτων λόγων ἐξηγεῖται ἐντελῶς τὸ λυπηρὸν φαινόμενον, ὅτι, παρ' ὅλην τὴν περὶ τῆς ἐξελιξεως τῆς γλώσσης πολυλογίαν τῆς Διπλῆς Βουλῆς, εἰς ἐν μόνον σημεῖον παρετηρήθη συμφωνία τις, εἰς τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ γλῶσσα μεταβάλλεται, πρὸς ποίαν κατεύθυνσιν ὁμως εἶναι καὶ δυνατόν ἢ συμφέρον εἰς τὸ ἔθνος νὰ γίνῃ ἢ νὰ ἐπιδιωχθῇ τοιαύτη τις μεταβολή, εἰς τοῦτο οὐδὲ σικιά συμφωνίας παρετηρήθη. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τοὺς φρονίμους λόγους τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὀλίγων τινῶν βουλευτῶν, οἵτινες ὁμως ἔκαμαν καὶ τὴν ὀλιγωτέραν ἐντύπωσιν, ἡ πλειονοψηφία τῆς Διπλῆς Βουλῆς ὠμίλει καὶ ἐμόρφωζεν ὡς ἡθοποιός. Ἐπανελάμβανε μετὰ στόμφου ἢ ἐσχολίαζεν εὐμενῶς τοὺς παραλογισμοὺς τῆς ἐπιτροπῆς τῆς γλωσσικῆς ἀμύνης καὶ ἐχειροκρότει τὴν κακοπιστίαν. Οἱ σπουδαιοφανέστεροι τῶν συνηγῶρων τοῦ λυπηροῦ τούτου παροξυσμοῦ παρεσύρθησαν ἐκ τῆς εὐλόγου ἢ

συγγενῶν του καὶ δὲν ἔχει τὸν καιρὸν ν' ἀναγινώσκῃ μόλις εὐκαιρεῖ ν' ἀκούσῃ παρὰ φίλων, τίνες ἀκόμη ἔχθροί των ὑπολείπονται πρὸς καταγγελίαν. Ὑπὸ τοῦς ὅρους τούτους δικαιοῦμαι, νομίζω, νὰ θεωρήσω τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ συναδέλφου ἀνάξιον προσοχῆς καὶ νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ προκειμένου ζητήματος.

τυχαίας συμπαθείας των πρὸς τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν ποιητὴν ἢ συγγραφέα ἢ καὶ ἐκ μιᾶς ἢ δύο παρατηρήσεων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου καὶ εἰς τὴν ἀτελὴ ταύτην ἐπαγωγὴν δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ στηρίξουν τοὺς τολμηροτέρους ἰσχυρισμοὺς ἢ ἐθεώρησαν καὶ πᾶσαν σκέψιν περιττήν, ὡς νὰ ἐπρόκειτο περὶ ζητήματος πίστεως, καὶ ἐφιλοτιμήθησαν νὰ προσφέρουν πρῶτοι τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς γλωσσικῆς ἀμύνης διατυποῦντες ὠρισμένας προτάσεις πρὸς περιφρούρησιν τῆς καθαρευούσης¹.

¹ Ἡ γλωσσικὴ ἄμυνα ἐπωφελουμένη ἀτυχοῦς τινος προτάσεως τοῦ διδασκάλου μου κ. Γ. Χατζιδάκι δημοσιευθείσης εἰς τὸ «Ἐμπρὸς» τῆς 28 Φεβρουαρίου 1911 ἠθέλησε νὰ μᾶς παρουσιάσῃ καὶ αὐτὸν ὡς συναγωνιστὴν τῆς. Νομίζω ὅμως ὅτι τὸν ἀκριβῆ χαρακτηρισμὸν τοῦ πράγματος διδὲι τὸ κατωτέρω ἄρθρον μου, δημοσιευθὲν εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» τῆς 9 Μαρτίου 1911.

Μετά τὴν νίκην. — Τὸ «Ἐμπρὸς» τῆς παρελθούσης Τετάρτης παρατάσσει τὰς εἰκόνας δύο καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τῶν κ. κ. Γ. Μιστριώτου καὶ Γ. Χατζιδάκι, ὡς τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἐθνικῆς γλώσσας.

Χάριν τῆς ἀληθείας ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ κ. Μιστριώτης ἀδικεῖται. Ὁ κ. Χατζιδάκις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς γλωσσικῆς ἀμύνης ὥς ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν του πεποιθήσεων, γνωστῶν ἀπὸ πολλοῦ καὶ ἐκ τῆς μακρᾶς διδασκαλίας του καὶ ἐκ τῶν συγγραμμάτων του, εἶναι δὲ καὶ πολὺ ἀμφίβολον ἂν θὰ ἐγίνετο δεκτὸς εἰς τὴν ἐπιτροπὴν τῆς γλωσσικῆς ἀμύνης, διότι ὁ κ. Μιστριώτης δὲν εἶχεν ἀκυρώσει ἀκόμη τὴν γνωστὴν ἀπόφασίν του, καθ' ἣν ὁ κ. Χατζιδάκις ἐπρεπε νὰ θεωρῆται ὑποπτος ὡς ἀρχιμαλλιαρός. Ἐπειτα τί ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον τῆς πίστεως ὁ κ. Χατζιδάκις; Χωρὶς θόρυβον, δημοσκοπῶν καὶ συλλαλητήρια δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ τοιοῦτος ἀγών, εἰς δὲ τὴν χρῆσιν τῶν ὅπλων τούτων εἶναι γνωστὸν πόσῃ συμπάθειαν καὶ δεξιότητα ἔχει ὁ κ. Μιστριώτης, ἐν ᾧ ὁ κ. Χατζιδάκις δὲν ἔχει οὔτε τὴν ὀρεξίν οὔτε τὸ χάρισμα νὰ συγκινῇ τὰ πλήθη. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ σεβαστοῦ διδασκάλου μου κ. Χατζιδάκι πολὺ ἀδίκως ἐτέθη πλησίον τῆς εἰκόνης τοῦ κ. Μιστριώτου. Ἡ τιμὴ τῆς νίκης ἀπομένει ἀνεραία εἰς τὸν δεύτερον. Μετὰ τινα χρόνον, ἂν εἶναι πεπωμένον νὰ μεταβληθῶσιν ἐν τῇ μεταξὺ οἱ ὅροι τῆς λειτουργίας τοῦ Πανεπιστημίου καὶ νὰ ἐπισκοτισθῇ κἄπως ἡ ἀνάμνησις τῆς σήμερον κρατούσης ἐκεῖ μακαριότητος, ἐπιφυλάσσεται εἰς τὸν κ. Μιστριώτην καὶ μεγαλότερα ἀκόμη τιμὴ. Ὁ κόσμος θὰ νομίσῃ ἀνεξήγητον τὴν σημερινὴν παντοδυναμίαν τοῦ κ. Μιστριώτου καὶ εἶναι πολὺ ἐνδεχόμενον νὰ προσκρούσῃ καὶ εἰς τὴν ἐγνωσμένην μετριοφροσύνην τοῦ κ. καθηγητοῦ, ἀναγκαζόμενος νὰ δεχθῇ προφητικὰς ἐξάρσεις καὶ θαύματα εἰς τοὺς λόγους, τὰς ἐνεργείας καὶ τὰς ἐπιτυχίας του.

Ἀλλὰ σήμερον τὸ ἔκτροπον φαινόμενον ἐρμηνεύεται ἀπλούστερον ὡς δημιούργημα τῆς ἐνόχου ἀνεκτικότητος καὶ ἄλλων ἴσως, πρῶτιστα ὅμως τῶν ἐν τῇ Πανεπιστημίᾳ συναδέλφων τοῦ κ. Μιστριώτου. Γνωρίζω καλῶς ποῖαν γνώμην ἔχουσιν οἱ κ. καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας καὶ τοῦ τρόπου καθόλου τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ συναδέλφου των. Ἐν τούτοις ἐπιστή-

Συνοφίζω ἤδη, τί ἀληθεύει κατὰ τὴν ἀντιληψίν μου περὶ τῶν μεταβολῶν τῆς γλώσσης. Δὲν τολμῶ βέβαια νὰ φαντασθῶ ἂν ὅτι πρῶτος ἢ μόνος ἐγὼ βλέπω τὴν ἀλήθειαν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, δὲν δυσκολεύομαι δὲ νὰ ὁμολογήσω καὶ τὸν φόβον μου, ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἀπατώμαι εἰς λεπτομερείας καὶ νὰ ἐκφράζωμαι ὡς ἐκ τούτου δριμύτερον τοῦ δέοντος περὶ προσώπων τινῶν. Ἄλλ' ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι τὸ σύνολον, ἡ οὐσία δηλ. τῶν κατωτέρω σκέψεων, δὲν ἐπιδέχεται σοβαρὰν ἀντίρρῃσιν.

μονες αὐτοὶ θωρακισμένοι μὲ τόσον κύρος καὶ υποχρεωμένοι νὰ ἔχουν τὸ θάρρος τῆς γνώμης τῶν ἀνέχονται τὸν κ. Μιστριώτην νὰ μορφάζῃ καὶ νὰ διατάσῃ ὡς Πάπας εἰς ζητήματα, ὅπου ἡ ἐπιστήμη ἀγνοεῖ ἐντελῶς τὸ ὄνομά του. Ἡ ἔνοχος ἀνεκτικότης τῶν ἔφερε τὸν γηραιὸν καθηγητὴν εἰς τὴν ἀξιοθρήνητον θέσιν νὰ νομίζῃ ὅτι ἔχει τὸ μονοπώλιον τῆς ὀρθοφροσύνης, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοπατρίας καὶ νὰ μὴ βλέπῃ ὅτι κατήντησε νὰ θεωρῇται καὶ νὰ χρησιμοποιεῖται ὡς πρόχειρον φόδητρον. Πῶς ἐξηγεῖται ἄλλως ὅτι λόγιος αὐτὸς καυχώμενος ὅτι στήριζει πᾶσαν σκέψιν καὶ ἐνέργειάν του εἰς τὸν Πλάτωνα εὐχαριστεῖται τόσον εἰς τὸν θόρυβον καὶ τὰ συλλαλητήρια, ἐν ᾧ ὁ Πλάτων ἐδιδάξε καὶ ὀλιγώτερον στενοῦς του φίλους ὅτι ἡ ἀλήθεια οὔτε εὐρίσκεται οὔτε διδάσκεται μὲ θορυβώδη μέσα; Ἦτο στοιχειῶδες καθήκον τῶν κ. καθηγητῶν καὶ ἀπέναντι τοῦ συναδέλφου καὶ ἀπέναντι τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἀπέναντι τοῦ ἔθνους νὰ υποδείξουν ἐγκαίρως εἰς τὸν πλανώμενον συνάδελφον τὴν θέσιν του. Τώρα δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήττωνται, διότι ὁ κ. Μιστριώτης μορφάζει ἄλλοτε ὡς Πάπας καὶ ἄλλοτε ὡς Κλέων, ὅπως ἐπίσης δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήττωνται, ἂν αὐριοι δημοκόποις ὑποδηματοποιὸς ἢ ἄλλος τις τῶν ἐκτὸς τοῦ Πανεπιστημίου σχηματίσῃ ῥέυμα τῆς κοινῆς γνώμης ἰσχυρὸν καὶ ἀπαιτήσῃ διὰ συλλαλητηρίων τὴν παῦσιν τοῦ κ. Μιστριώτου ἰσχυριζόμενος μὲ στόμφον ὅτι, καθ' ἃ βεβαιούσιν αὐτὸν ἔμπιστοι φίλοι, ὁ κ. Μιστριώτης εἶναι ἀνάξιος νὰ κατέχῃ τὴν θέσιν τοῦ καθηγητοῦ, διότι παρερμηνεύει τοὺς Ἑλληνικὰς συγγραφεῖς, πράγμα ἄλλως ὅχι καὶ ἐντελῶς ἀνακριβές.

Ἄλλ' ἰδιαίτεράν βλῶς εὐθύνην ὑπέχει διὰ τὰ λυπηρὰ γεγονότα τῶν τελευταίων ἡμερῶν ὁ σεβαστὸς διδάσκαλός μου κ. Χατζιδάκις. Τὸ ἔθνος ἐδικαιούτο ν' ἀκούσῃ σαφῇ καὶ ἀπερίστροφον τὴν γνώμην του. Ἡ δικαιολογία τὴν ἀνέπτυξεν ἡδη πρὸ πολλοῦ καὶ λεπτομερῶς τί σκέπτεται δὲν θὰ εἶχεν ἑδῶ τὸν τόπον. Ὁ κόσμος εἰς τὰς θλιβεράς ἡμέρας τῶν ταραχῶν δὲν ἀναγινώσκει βιβλία. Αὐτὴ ἡ Βουλὴ ἡ υποχρεωμένη νὰ ἐκφέρῃ ὑπευθύνως γνώμην ἀπεδείχθη ὅτι δὲν τὸν ἐμελέτησεν. Ἐπρεπε καὶ ἡδύνατο ὁ διδάσκαλός μου νὰ προλάβῃ τὸ κακόν. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου περὶ μὲν τοῦ παραλόγου θορύβου τοῦ κ. Μιστριώτου καὶ τινῶν ἄλλων συναδέλφων του ἐσιώπησεν, ἔγραψε δὲ μόνον ὀλίγας λέξεις εἰς τὰς «Ἀθήνας» περὶ τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου καὶ κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «οὔτε εἰς αὐτὸν ἐπιτρέπεται πλεόν ἢ περαιτέρω συζητήσεως οὔτε ἐλπίς τις συνεννοήσεως ὑπάρχει οὔτε ὠφέλειά τις ἐκ τῆς τοιαύτης συζητήσεως δύναται νὰ προέλθῃ». Ὁ κ. Χατζιδάκις μὲ γνωρίζει καλῶς καὶ ἐλπίζω ὅτι δὲν θὰ μὲ παρεξηγήσῃ. Δὲν ἀμφισβητῶ τὸ δικαίωμα τοῦ διδασκάλου μου νὰ διαφωνῇ πρὸς τὸν Ἑκπαιδευτικὸν Ὀμιλον, ἀφ' οὗ ὁ ἴδιος ἐδή-

Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ γλῶσσα ἐξελίσσεται συμμεταβαλλομένη μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀλλ' αἱ μεταβολαὶ αὗται ὑφ' οὓς τοῦλάχιστον ὅρους ζῇ καὶ μεταδίδεται σήμερον ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι οὔτε ἀπότομοι οὔτε συχναί. Γίνονται λεληθότως καὶ κατὰ μικρόν.

Ἡ γλῶσσα ζῇ κυρίως εἰς τὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων, λέγεται, λαλεῖται, τοῦτο εἶναι ἡ ζωὴ της. Ἡ γραπτὴ διατύπωσις τῆς γλώσσης εἶναι εἰκὼν χαρασσομένη διὰ πρακτικοὺς ἢ καλλιτεχνικοὺς λόγους καὶ μετὰ δυσκολίας ἀποδίδει τὴν πραγματικὴν ζωὴν ὁλόκληρον καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ γράφων ἐπιδιώκῃ τοῦτο. Πᾶσα γλῶσσα ἢ μορφὴ γλώσσης μὴ χρησιμεύουσα ὡς ὄργανον προφορικῆς συνεννοήσεως δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ζῶσα καὶ δὲν εἶναι δυνατόν τοιαύτη γλῶσσα ἢ τοιαύτη μορφὴ γλώσσης νὰ εἰσέλθῃ ἀμετάδλητος εἰς τὴν πραγματικὴν ζωὴν, δὲν εἶναι δυνατόν δηλ. γλῶσσα ἢ μορφὴ γλώσσης μὴ ὁμιλουμένη, ἀλλὰ μόνον γραφομένη, νὰ διαδοθῇ ἀναλλοίωτος πέραν στενοῦ τινος κύκλου ἀνθρώπων εἰδικώτερον περὶ αὐτὴν ἀσχολουμέ-

λωσα ὅτι διαφωνῶ εἰς τὸσον θεμελιώδη ζητήματα, ἀλλὰ τολμῶ νὰ παρατηρήσω ὅτι ὁ κ. Χατζιδάκις δὲν ἐξέλεξεν οὔτε τὴν καταλληλοτέραν περίστασιν οὔτε τὸν καταλληλότερον πρὸς τοῦτο τρόπον. Ἡ κρίσις τοῦ ὑπῆρξε μονομερῆς καὶ ἄδικος καὶ ἀφῆκε νὰ ἐννοηθῇ ὅτι πιστεύει πράγματα ἀδύνατα, ὅτι δηλ. λόγοι, οἷα τὰ μέλη τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου, προσέωφλησαν τὴν γνώμην των εἰς τὸ Προεδρεῖον ἢ ὅτι τὸ Προεδρεῖον κατὰ τὴν δημοσίᾳ πλέον γινομένην συζήτησιν ἀκούει ἢ θ' ἀκούσῃ μόνον, ὅτι δημοσιεύει ὁ κ. Δελμούζος ἐνυπογράφως, ἐπομένως ὡς ἀτομικὴν τοῦ γνώμην. Ὁ κ. Χατζιδάκις θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι διὰ τῆς δηλώσεως ταύτης οὔτε τὸν Ὀμιλον ἐφώτισεν οὔτε τὴν κοινὴν γνώμην, ἔδωκε δὲ μόνον εὐπρόσδεκτον ἐπιχείρημα ὑπὲρ τῆς ἀναγκαιότητος τοῦ ἀγῶνος τοῦ κ. Μιστριώτου. Καὶ ἀντελήφθη μὲν τοῦτο, ἀλλὰ κατόπιν ἑορτῆς, ὅτε δηλ. ὁ κ. Μιστριώτης ἐμαίνετο πλέον, ὠνειρεῖτο τὰς ἡρωϊκὰς σκηνὰς τοῦ Ἐθαγγελίου καὶ τῆς Ὁρρεστείας καὶ ἠπείλει ν' ἀναστατώσῃ τὸν κόσμον. Ἀλλὰ καὶ τότε δὲν παρουσιάσθη ὡς ἡ αὐθεντία τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης, τὴν ὁποίαν ἀνυπομόνως περιέμενε ν' ἀκούσῃ ὁ κόσμος. Ἐφοδῆθη τὸ αἰματοκύλισμα, ἐνόμισεν ὅτι ἔπρεπε οὕτως ἢ ἄλλως νὰ κατευνάσῃ πλέον τὰ πνεύματα καὶ ἔρριψεν εἰς τὸ μέσον μίαν πρότασιν, ἵνα λήξῃ ἡ παραλόγως δημιουργηθεῖσα κρίσις. Εἰμαι βέβαιος ὅτι ὁ κ. Χατζιδάκις λυπεῖται διὰ τὴν πρότασιν του, ὅπως λυπεῖται προφανῶς καὶ ὁ ὑπέροχος συμπολίτης του, ὁ κ. Βενιζέλος, διὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Βουλῆς. Ἀλλ' ἂν ὁ Κυβερνήτης ἡδύνατο νὰ νομίσῃ ὅτι ἦτο ὑποχρεωμένος χάριν τῆς τάξεως νὰ δεχθῇ τὴν προταθεῖσαν λύσιν, ὁ ἐπιστήμων δὲν εἶχεν οὔτε τὸ καθήκον οὔτε τὸ δικαίωμα νὰ ἐξωθήσῃ αὐτὸν εἰς τοῦτο. Καθήκον καὶ δικαίωμα εἶχε νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν, ἥτις εἶναι μία καὶ μόνη, τὴν ὁποίαν ἐδίδαξεν εἰς τόσους μαθητάς του καὶ ἀνέπτυξεν εἰς τὰ βιβλία του, ἡ δὲ Βουλὴ τότε, ἐπιτηδειότερα τοῦ διδασκάλου μου εἰς τὴν πολιτικὴν ἐξοικονόμησιν τῶν πραγμάτων, δὲν θὰ ἐδυσκολεύετο ἐκ τῶν πολλῶν δυνατῶν πρακτικῶν λύσεων νὰ προτιμήσῃ ἐκεῖνην, ἥτις θὰ ἦτο ἡ ὀλιγώτερον ἐπιβλαβής. Ἀλλ' ἐφοδῆθη καὶ ἐξ

νων, δὲν εἶναι δυνατόν τοιαύτη γλῶσσα ὑφ' ἣν ἀκριδῶς μορφὴν φέρεται ἐν τῇ γραπτῇ διατυπώσει νὰ ἀποδῇ καὶ τέλειον ὄργανον τῆς κοινῆς συνεννοήσεως ἔθνους τινός. Καὶ ἡ χρονιωτέρα καὶ ἡ μᾶλλον ἐπίμονος πρὸς τοῦτο ἐργασία δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχῃ ἕνεκα τῶν ὄρων, ὑφ' οὗς μεταδίδεται κατὰ φύσιν ἡ γλῶσσα.

Ἡ γλῶσσα τῆς ἐκάστοτε ἐπερχομένης γενεᾶς εἶναι κατὰ σιδηρὰν ἀνάγκην ἐξηρητημένη ἐκ τῶν χειλέων τῆς προηγούμενης, τῆς διδασκάλου γενεᾶς. Τοῦτο δὲν ἀληθεύει μόνον περὶ ἡμῶν, ὅπου ὁ κόσμος δὲν ἀναγινώσκει ἀκόμη ὅσον ἐπρεπε, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου καθόλου, δύο δὲ εἶναι οἱ κύριοι λόγοι τῶν πρωτείων τούτων τῆς προφορικῆς χρήσεως τῆς γλώσσας, ἡ σύστασις τῶν γλωσσικῶν παραστάσεων καὶ ἡ συχνότης τῆς προφορικῆς χρήσεως. Εἶναι γνωστὸν σήμερον ὅτι αἱ ἀκουστικαὶ ἐντυπώσεις καὶ αἱ ἐντυπώσεις τῆς κινήσεως τῶν φωνητικῶν ὀργάνων δεσπόζουσιν ἐν τῇ σχηματισμῷ τῆς γλωσσικῆς παραστάσεως καὶ ὅτι διὰ τοῦτον κυρίως τὸν λόγον ἡ προ-

ἀγαθὴς μὲν προθέσεως, ἀλλ' ἄνευ ἀνάγκης, ὑπεισῆλθεν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Κυβερνήτου, ὅπου ἡ συνδρομή του ἀπεδείχθη ὄχι μόνον περιττή, ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβής.

Λυποῦμαι, διότι μὲ τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς πικραίνω τὸν τόσον σεβαστὸν διδάσκαλόν μου, ἀλλὰ δὲν δύναμαι νὰ συγκρατήσω τὴν λύπην μου διὰ τὴν διαρκή φυγομαχίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸν θρίαμβον τῆς ἀμαθείας. Ἐπειτα σήμερον εἶναι ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ προλάβωμεν δευτέρον λάθος, ἅμσον ἐπακόλουθον τοῦ πρώτου. Διότι ἐκ τῆς ὑπὲρ τῆς καθαρευούσης ἰδιαιτέρας προνοίας τοῦ Κράτους ἐπικεῖται μεγάλη βλάβη εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἰδίως τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Φαίνεται τοῦλάχιστον καὶ ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς περὶ τῆς γλώσσας ἀποφάσεως τῆς Βουλῆς καὶ ἐκ τῶν ἐξηγήσεων, αἵτινες ἐδόθησαν τότε, πολὺ ἐνδεχόμενον ν' ἀποφασίσῃ ἡ Βουλὴ ὅτι εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐπιβάλλεται ἡ ἀποκλειστικὴ χρῆσις τῆς καθαρευούσης. Εἰς τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο μὲ σειρὰν σκέψεων ὅλως ἄσχετον πρὸς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα κατηντήσαμεν οἱ διδάσκαλοι εἰς διδακτικὰς τινὰς προτάσεις, τὰς ὁποίας δικαιούμεθα μέχρις ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου νὰ θεωρῶμεν ἀληθείας καὶ τὰς ὁποίας ὁ κ. Χατζιδάκις πρὸς χαρὰν τῶν φίλων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐπεκύρωσεν εἰς τὴν περυσινῇ ἐπετηρίδᾳ τοῦ Πανεπιστημίου, ἰσχυρισθεὶς καὶ αὐτὸς ὁμοίᾳ τινα, ὡς π. χ. τοῦτο, ὅτι «εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη ἡ γλῶσσα ἡμῶν νὰ διδάσκεται ἐν τῇ δημοτικῇ σχολείῳ ὅσον οἷόν τε ἀπλούστατα καὶ πᾶν ἐν τῇ λόγῳ ἡμῶν ἀπλούστερον στοιχεῖον πρέπει νὰ γίνῃ ἀποδεκτὸν διὰ τὰ πρῶτα, τὰ στοιχειώδη γλωσσικὰ μαθήματα». Φαίνεται ἐκ τινων συνεντεύξεων τοῦ πρὸς δημοσιογράφους ὅτι ὁ κ. Χατζιδάκις κινδυνεύει ν' ἀλλάξῃ γνώμην εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ θὰ ἐνόμιζον ὅτι παρέχῃ ἐθνικὴν ἐκδούλευσιν τολμῶν νὰ διαφωνήσῃ πρὸς αὐτόν, ἂν δὲν ἦμην βέβαιος ὅτι αἱ συνεντεύξεις δὲν ἀποδίδουσι πιστῶς τὴν γνώμην του. Ἄλλ' εἶναι, νομίζω, σαφές, ποῦ τείνουσι τὰ τοιαῦτα δημοσιεύματα. Δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ διαφυσθῶσι ταῦτα καὶ νὰ προληφθῇ τὸ παρασκευαζόμενον τοῦτο δευτέρον λάθος;

φορική χρήσις τῆς γλώσσης ἀποτελεῖ τὴν βάσιν πασῶν τῶν μορφῶν τῆς γλωσσικῆς ἐνεργείας¹, εἶναι δὲ γνωστὸν καὶ εἰς τοὺς μὴ ψυχολογοῦντας ὅτι μέχρι τοῦ ἐβδόμου ἔτους τῆς ἡλικίας ὅλος ὁ κόσμος ἀκούει μόνον καὶ ὁμιλεῖ καὶ ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους καὶ μετὰ τὸ ἔβδομον ἔτος τῆς ἡλικίας ἀκούει μᾶλλον καὶ ὁμιλεῖ ἢ ἀναγινώσκει. Μικρὸν μόνον μέρος τοῦ ἔθνους τηρεῖ ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσης τὴν ἀντίθετον ἀναλογίαν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο λεληθότως ἀκούει τὰ ἀναγινωσκόμενα καὶ γραφόμενα, τὰ δὲ γραφόμενά του πρῶτον ἀκούει καὶ ἔπειτα γράφει. Ἐνδόμυχοι ἀκουστικαὶ ἐντυπώσεις συνοδεύουσι τὴν σιωπηλὴν ἀνάγνωσιν καὶ προτρέχουσι τῆς γραπτῆς διατυπώσεως τοῦ λόγου. Εἶναι ἐντεῦθεν καταφανές, πόσον μεγάλην σημασίαν ἔχει ἡ προφορική χρήσις καὶ διὰ τὴν μετάδοσιν τῆς γλώσσης καὶ διὰ τὴν σημερινὴν καὶ τὴν μέλλουσαν μορφήν αὐτῆς. Μόνον ἔγκαιρος καὶ ἄφθονος προφορική χρήσις ἐξασφαλίζει τὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης, τὴν κατανόησιν δηλ. τῆς γλώσσης προσφερομένης ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ φθόγγου ἢ τοῦ γράμματος καὶ τὴν αὐτοτελῆ καὶ ἀσφαλῆ χρήσιν αὐτῆς κατὰ τὰς διαφόρους περιστάσεις τοῦ βίου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τέλειον ὅπως οὖν γλωσσικὸν συναίσθημα ἔχει ἕκαστος εἰς μίαν μόνον γλῶσσαν, ἐκείνην, μὲ τὴν ὁποίαν περιέβαλε καὶ συνύφανεν ἐκ τρυφερᾶς ἡλικίας δολόκληρον τὸν ψυχικὸν του βίον καὶ ἥτις ὡς ἐκ τούτου ἀνέρχεται κατὰ προτίμησιν εἰς τὰ χεῖλη του καὶ χρησιμεύει εἰς πᾶσαν τοῦ βίου περίστασιν ὡς πρόχειρος, γοργὸς καὶ ἀσφαλῆς διεργαγεὺς τῆς ψυχῆς του. Τοιαύτην γλῶσσαν ἔχει ἕκαστος μίαν μόνον, τὴν μητρικὴν του. Δύναται νὰ ἐννοῇ προσθέτως καὶ νὰ συνεννοῇται καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας, ὅπως δύναται νὰ μεταβαίνει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ δι' ἀμάξης, ποδηλάτου, αὐτοκινήτου κτ., ἀλλ' ὅπως δι' ἕκαστον τὸ φυσικὸν καὶ ἀσφαλέστερον ὄργανον τῆς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβάσεως εἶναι οἱ ἰδικοὶ του πόδες, ἐν ᾧ τὰ ἄλλα, τὰ πρόσθετα μέσα, δὲν εἶναι πρόχειρα καὶ εὐκόλα, εἰ μὴ εἰς ὀλίγους πάντοτε, καὶ δὲν κινοῦνται ἀσφαλῶς, εἰ μὴ εἰς λεωφόρους καὶ καλοὺς δρόμους, δὲν μᾶς παρηγορεῖ δὲ καὶ τὸ τελειότερον τοιοῦτον μέσον, ἂν κατὰ δυστυχίαν πάθῃ ἡ υγεία τῶν ποδῶν μας, τοιοῦτοτρόπως καὶ μέσον φυσικὸν συνεννοήσεως ἔχομεν ἕκαστος ἐκείνην τὴν γλῶσσαν, ἡ ὁποία ἀπὸ τρυφερᾶς ἡλικίας ἐδιδάσθησε καὶ ἐκαλλιεργήθη εἰς τὰ χεῖλη μας καὶ τὴν ἀπώλειαν αὐτῆς νομίζομεν δικαίως συμφορὰν μεγάλην.

¹ Πρβλ. μελέτην μου περὶ τῆς πρώτης γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν ξενοφώνων, σελ. 18 κέξ.

Ἡ γλῶσσα αὕτη μεταδιδόμενη εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ στόματος τῆς μητρὸς καὶ τῆς οἰκογενείας καὶ καλλιεργούμενη ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τῆς παιδικῆς ἡλικίας τροποποιεῖται βραδύτερον ἢ μάλλον πλουτίζεται διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀναγνώσεως. Πρὸς ἀκριβέστερον χαρακτηρισμὸν τοῦ πλουτισμοῦ τούτου καὶ ἐκτίμησιν τοῦ δυνατοῦ ἢ ἀναγκαίου καὶ τοῦ περιττοῦ ἢ ἀδυνάτου ἐν τῇ προσπάθειᾳ ταύτῃ θὰ ἐξετάσω ὅ,τι ἐξελίσσεται πρὸ τῶν ὁμμάτων ἡμῶν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἀποφεύγων πᾶσαν σύγκρισιν πρὸς ὅ,τι ἐγένεν εἰς παλαιότερας ἐποχὰς τοῦ ἔθνους ἢ καὶ πρὸς ὅ,τι γίνεται σήμερον ἄλλου¹, διότι τοῦτο θὰ ἐμήκυνε μὲν τὸν λόγον, θὰ καθίστα δὲ καὶ δυσχερέστερον τὸν ἀναγκαῖον ἐκ μέρους τοῦ ἀναγνώστου ἔλεγχον.

Ἐκ τῶν τροποποιήσεων λοιπὸν τούτων σχετικῶς εὐκολώτεραι παρατηρεῖται ὅτι εἶναι αἱ λεξιλογικαί, καὶ ἐκ τούτων πάλιν εὐκολώτεροι μὲν εἶναι αἱ κατ' ἀνάγκην γινόμεναι προσθήκαι, ἢ ὀνομασία δηλ. πραγμάτων νέων μὴ ὀνομαζομένων ἐν τῷ φυσικῷ προφορικῷ λόγῳ, δυσκολώτεροι δὲ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς πράγματα γνωστὰ καὶ ὀνομασμένα ἤδη ἐν τῷ φυσικῷ προφορικῷ λόγῳ καὶ δυσκολώταται αἱ ἀναφερόμεναι εἰς πράγματα τῆς πολλῇ κοινῇ χρήσεως, πράγματα δηλ. ὀνομασμένα ἤδη ἄλλως καὶ τῶν ὁποίων τὸ πρωτογενὲς ὄνομα ἐπαναλαμβάνεται συχνότερον καθ' ἑκάστην καὶ κατ' ἀνάγκην μονιμοποιεῖται περισσότερον τῶν ἄλλων εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπόψεως τῆς γραμματικῆς συστάσεως τῶν λέξεων παρατηρεῖται ὅτι εὐκολώτερον εἰσάγονται αἱ λέξεις, ὧν ὁ τύπος εὐρίσκει ὁμοίαν τύπων ἐν τῷ ὁργανισμῷ τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου, δυσκολώτερον δὲ αἱ ἔχουσαι τύπον μὴ ζῶντα εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ. Αἱ δευτέραι αὗται δυσκολώτερον γίνονται κοινὸν κτῆμα, ἀκριβέστερον, μεταβάλλονται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ κατ' ἄλλα πρότυπα, τὸ κλητῆρ π.χ. μεταβάλλεται εἰς κλητῆρας (ἀπὸ δήμαρχος κλητῆρας), τὸ ὁδὸς καταντᾷ σχεδὸν ἄκλιτον (ἢ ὁδὸς—τὴν ὁδὸς) κττ. Ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ πολλαπλασιάσῃ εὐκόλως ἐξ ἰδίας παρατηρήσεως τὰ παραδείγματα ταῦτα.

Ἄλλ' ἀσυγκρίτως δυσκολωτέρα τῆς εἰσαγωγῆς νέων λέξεων

¹ Τὴν συντομωτέραν καὶ πληρεστέραν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως εὐρίσκει σήμερον ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ *Ἑλληνικά μελετήματα* τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι, ἀνατυπῶσιν ἐκ τῆς περυσινῆς ἐπετηρίδος τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου, συνοπτικώτατα δὲ διετύπωσεν ἐσχάτως τὴν οὐσίαν τοῦ ὅλου ζητήματος ὁ κ. Ἀθ. Μπουτόνρας : *Ἡ οὐσία, ἡ ἱστορία καὶ ἡ νῦν θέσις τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος* (Παναθήναια τῆς 15 Μαρτίου 1911).

παρατηρεῖται ὅτι εἶναι ἡ εἰσαγωγή τυπικοῦ καὶ συντακτικῆς ὕφης ξένων πρὸς τὸ τυπικὸν καὶ τὴν συντακτικὴν ὕφην τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι ἄφθονοι νέαι λέξεις εἰσῆχθησαν καὶ εἰσάγονται ἐκ τοῦ γραπτοῦ λόγου εἰς τὸν κοινὸν προφορικὸν εἰς ἀντικατάστασιν ἄλλων ξενικῶν ἢ κοινοτέρων (εἰσιτήριον, νοσοκομεῖον, κηπουρός, θυρωρός κττ.). Ἐν ᾧ δὲ τοῦτο συντελεῖται μάλλον ἢ ἦττον εὐκόλως καί, ἐφ' ὅσον ἰδίως τηροῦνται κατὰ τύχην καὶ οἱ ἀνωτέρω μνημονευθέντες ὅροι, ἢ χρήσις τοιούτων λέξεων ἐν γένει δὲν προσκρούει εἰς τὸ γλωσσικὸν ἡμῶν συναίσθημα, οἱ τύποι τριάκοντα, τεσσαράκοντα, πεντήκοντα κέξ. ἐλάχιστα διαφέροντες τῶν σχετικῶν τύπων τῆς ὁμιλουμένης καὶ ἄκλιτοι, μὴ συνεπαγόμενοι δηλ. δεκάδα τύπων μάλλον ἢ ἦττον ξένων πρὸς τοὺς τῆς ὁμιλουμένης, ὅπως τὰ ὀνόματα *χείρ*, *οὖς*, *ὄρις* κττ., ἢ καὶ δεκάδας καὶ πλεον τοιούτων τύπων, ὅπως τὰ ῥήματα *δηλῶ*, *ἀξιῶ*, *ἀνέρχομαι*, *ἀναδύομαι*, *εἰσέρχομαι*, *εἰσδύομαι* καὶ τόσα ἄλλα, τόσον ὀλίγον, ἐπαναλαμβάνω, διαφέροντες τῶν σχετικῶν τύπων τῆς ὁμιλουμένης οἱ τύποι *τριάκοντα*, *τεσσαράκοντα*, *πεντήκοντα* κέξ. καὶ ἄκλιτοι, ἀπηλλαγμένοι δηλ. τοῦ ὄχλου τῆς μορφολογικῆς συνοδείας, δὲν εἰσέρχονται ὁμῶς εἰς τὴν κοινὴν χρῆσιν, γράφονται, ἀλλὰ δὲν κυκλοφοροῦσιν ἐλευθέρως εἰς τὸ στόμα τοῦ κόσμου. Ὁ ἀναγνώστης πιστεύω νὰ ἐνθυμηθῇ ἐδῶ τὸν ποντικὸν τῆς παροιμίας καὶ νομίζω ὅτι ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν θὰ ἔδλαπτε τὴν ἀντίληψιν τοῦ πράγματος. Αἱ δυσχέρειαι αὗται πολλαπλασιάζονται συνεπικουρόσης καὶ ἀρχαϊκώτερας συντάξεως. Ἐπαναλαμβάνω ἐκ προηγούμενης μου μελέτης¹ δύο ἀπλούστατα παραδείγματα εἰς παράστασιν τοῦ πράγματος. Ἄσκοπος ἀρχαῖσμός εἰσήγαγεν εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τὰς προθέσεις *σὺν* καὶ *πλὴν* ὡς ὅρους τῶν ἀριθμητικῶν πράξεων. Ἐν ᾧ δὲ ὅλοι ἐμάθομεν τὰς δύο ταύτας λέξεις, δὲν ἠδυνήθημεν ὁμῶς καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ τὰς μεταχειρισθῶμεν καὶ ὀρθῶς ὑπὸ συντακτικὴν ἔποψιν. Τὸ δὲν ἠδυνήθημεν τοῦτο ἄς μὴ ταράξῃ τοὺς ἀραιουμένους ὁσημέραι θαυμαστάς τῆς κομποτέρας, τῆς ἀττικῆς δηλ. χρήσεως τοῦ λόγου. Λέγεται περὶ τῶν πολλῶν, τῶν δημοδιδασκάλων ὧν καὶ τῶν μαθητῶν τῶν σχολείων ἀμφοτέρων τῶν φύλων, καὶ ὄχι περὶ τῶν ὀλίγων. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι αἱ συντάξεις *πλὴν ἐνός*, *πλὴν τριῶν*, *πλὴν τεσσάρων*, *σὺν ἐνί*, *σὺν τρισί*, *σὺν τέσσασι*, ἀποκρούμεναι ὑπὸ τοῦ γλωσσικοῦ συναίσθηματος τῶν πολλῶν τούτων ὡς ξένα

¹ Μελέτη περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου, 1909, σελ. 36.

καὶ δυσκίνητοι, προκειμένου μάλιστα περὶ γλωσσικῆς ἐνεργείας ἀποβλεπούσης εἰς τὴν ταχεῖαν καὶ ἀπρόσκοπον δῆλωσιν τοῦ πράγματος, ὅποια κατ' ἀνάγκην εἶναι ἢ συνοδεύουσα τὰς ἀριθμητικὰς πράξεις καὶ ὅποια περίπου ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ καθόλου προφορικῇ χρήσει τῆς γλώσσης, δὲν εἰσῆλθον εἰς τὴν προφορικὴν χρήσιν καὶ ἀντικατεστήθησαν κατ' ἀνοχὴν διὰ τῶν παραχόρδων πλὴν ἓν, πλὴν τρία, πλὴν τέσσαρα, σὺν ἓν, σὺν τρία, σὺν τέσσαρα. Θὰ ἡδυνάμην νὰ πολλαπλασιάσω τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ δὲν μοὶ φαίνεται ἀναγκαῖον. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ εἰσαγωγή νέων λέξεων, δύσκολος καὶ αὐτὴ ὑφ' οὗς ἐμνημόνευσα ὄρους, εἶναι πολὺ εὐκολωτέρα τῆς εἰσαγωγῆς τυπικοῦ καὶ συντακτικῆς ὑφῆς.

Ἐν ὅλῳ παρατηρεῖται ὅτι ἡ εἰσαγωγή λέξεων, τυπικοῦ καὶ συντακτικῆς ὑφῆς ξένων πρὸς τὸ λεξιλόγιον καὶ τὸν ὀργανισμόν τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης εἶναι δυσκολωτέρα μὲν ἢ μᾶλλον ἀδύνατος εἰς τὴν πολὺ συνήθη καὶ κοινὴν συνεννόησιν, εἰς ἐκφράσεις δηλ. τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ὣν ἡ κυρία πηγὴ εἶναι τὸ στόμα τῆς μητρὸς καὶ τῆς οἰκογενείας, ἐκφράσεις ἐπομένως, αἵτινες μονιμοποιοῦνται εἰς τὸ στόμα διὰ τῆς ἐγκαίρου, ἀφθόνου καὶ ποικίλης χρήσεως, εὐκολωτέρα δὲ σχετικῶς εἰς τὴν λογικωτέραν συνεννόησιν, εἰς ἐκφράσεις δηλ., ὣν ἀποκλειστικὴ πηγὴ εἶναι ἡ ἐπίμονος διδασκαλία καὶ τὸ βιβλίον. Περὶ τούτου πεῖθεται πᾶς τις, ἂν σκεφθῇ, πῶς ὁμιλεῖ ἐν τῇ καθ' ἡμέραν βίῳ, καὶ ἀντιγράφῃ ἑαυτὸν πιστῶς ζητοῦντα π. χ. τὰ χρεῖωδῆ διὰ νὰ νιφθῇ, νὰ ἐνδυθῇ, νὰ προγευθῇ, νὰ γράψῃ κτλ.—δὲν βλάπτει δὲ καὶ νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὁ πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ζητῶν ταῦτα εἶναι πολὺ ἐγγράμματος—ἢ ἀντιγράφῃ, ὡς εἶπον ἀνωτέρω (σελ. 111), τὸν διάλογον μητρὸς καὶ παιδίου, παιδίων πρὸς ἀλλήλα, πωλητῶν καὶ ἀγοραστῶν, κυρίων καὶ ὑπηρετῶν κτλ. Τίς θὰ ἡδύνατο νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ καθαρεύουσα ζῇ βίον πραγματικὸν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο, ἔδαφος τόσον εὐρὺ καὶ τόσον ἀναπόφευκτον διὰ τὴν καθ' ἡμέραν συνεννόησιν, ἢ τίς θὰ ἡδύνατο νὰ εἴπῃ μετὰ σοβαρότητος ὅτι ἐνδέχεται τοῦτο εἰς τὸ μέλλον; Πονηρὸς διδάσκαλος βλέπων ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς εἰς τὸν ὀρθὸν συλλαβισμόν συνεβούλευεν αὐτοὺς νὰ τελειώνουν, νὰ γράφουν ὅπως-ὅπως ἀκεραίας τὰς λέξεις εἰς τὸ τέλος τῆς σειρᾶς ἢ νὰ τὰς γράφουν ἀκεραίας εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπομένης διὰ ν' ἀποφεύγουν τὸν πειρασμὸν τοιούτου τινὸς λάθους. Χειρότερα ἔπαθεν ἡ καθαρεύουσα εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο. Δὲν ἐρριζοβόλησεν ἐξ ἀμαθείας ὄλων τῶν λαλούντων αὐτήν, ἢ δὲ ἀμάθεια αὕτη φαίνεται ἐξ ὅσων εἶδομεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον καὶ νὰ θεραπευθῇ. Πᾶσα πρὸς τοῦτο ἀπόπειρα θὰ προεκάλει τὸν

κοινὸν γέλωτα, ἀλλὰ καὶ ἂν εἰς ἡμέρας πατριωτικῆς ἐξάρσεως ἐπε-
 τυγχάνετο ἢ ἀπαγόρευσις τοῦ γέλωτος, ἢ παντοδυναμία τῆς κοι-
 νῆς προφορικῆς χρήσεως θὰ ἐματᾶινε πᾶσαν τοιαύτην προσπάθειαν.
 Ἀνάγκη νὰ προσθέσω ὅτι ἡ ἐπιμόνως τονιζομένη πενιχρότης τοῦ
 λεξιλογίου, διὰ τοῦ ὁποίου συνεννοούμεθα εἰς τὸ εὐρύτατον τοῦτο
 ἔδαφος, δὲν εἶναι ἀποχρῶσα ἀπόδειξις περὶ τοῦ ἐναντίου. Διότι τὴν
 ζωὴν τῆς γλώσσης ἀποτελεῖ ἡ πραγματικὴ χρήσις καὶ ὄχι τὰ λεξικά.
 Καὶ ἡ πενιχρότερα γλώσσα εἶναι ζωντανή, ἂν χρησιμεύῃ πράγματι
 ὡς κοινὸν ὄργανον συνεννόησεως, διὰ τὴν ζωὴν δὲ τῆς γλώσσης αἱ
 λέξεις ἔχουν μικρὰν σημασίαν ἀπέναντι τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντακτι-
 κῆς ὑφῆς τοῦ λόγου. Ἐξ ἀσφαλῶν ψυχολογικῶν παρατηρήσεων εἶναι
 σήμερον γνωστὸν ὅτι τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα τὰ ἀποτελοῦντα τὴν
 μορφήν τῶν λέξεων καὶ τὴν συντακτικὴν ὑφήν τοῦ λόγου ἐγκαθί-
 στανται μονιμώτερον εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν καὶ ὑπόκεινται ὀλιγώτε-
 ρον τῶν ἄλλων εἰς τὴν λήθην. Εἶναι φανερόν ποῦ ὀφείλεται ἡ μονι-
 μότης αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ἦτο φανερόν, ἡ μονιμότης τῶν στοι-
 χείων τούτων ὡς γεγονὸς ἀναμφισβήτητον θὰ ἤρκει νὰ μᾶς πείσῃ
 ὅτι ἡ ἀλλοίωσις τοῦ φυσικοῦ ὁργανισμοῦ τῆς γλώσσης εἶναι ἔργον
 φύσεως δυσχερέστατον.

Ὁ ἔχων ταῦτα ὑπ' ὄψιν ἐξηγεῖ εὐκόλως τὸ ὀφθαλμοφανὲς σήμε-
 ρον φαινόμενον, ὅτι ἡ καθαρεύουσα ὑπὸ τὸν αὐστηρότερόν της τύπον
 τείνει εἰς πτώχευσιν καὶ ὅτι περιωρισμένη εἶναι καὶ ἡ χρήσις τῶν
 ἡπιωτέρων της μορφῶν. Ὅλοι γνωρίζομεν ὅτι μικρὸν μόνον μέρος
 τοῦ ἔθνους, οἱ λόγιοι, καὶ οὗτοι εἰς μέρος μόνον τῆς συνεννόησεως,
 εἰς τὴν λογιωτέραν δηλ. συνεννόησιν, μεταχειρίζονται εὐχερῶς καὶ
 ἀσφαλῶς προφορικὸν λόγον σύμφωνον ὅπως οὖν πρὸς τὸν γραπτόν,
 καὶ ἕκαστος πάλιν τούτων εἶναι ἀσφαλέστερος περὶ τὴν προφορικὴν
 χρήσιν τοῦ τύπου τούτου εἰς ἐκεῖνα τὰ ζητήματα, ὅπου ἔχει καὶ
 συχνότερας ἀφορμὰς νὰ τροχίξῃ τὴν γλῶσσάν του. Καὶ εἰς αὐτὸ δὲ
 τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικῆς κυριαρχίας τῆς καθαρευούσης, τὴν γρα-
 πτὴν δηλ. χρήσιν τοῦ λόγου εἰς ζητήματα τῆς λογιωτέρας συνεννόη-
 σεως, ἀσφαλέστεροι καὶ πλουσιώτεροι εἶναι οἱ ἔχοντες καὶ συχνότε-
 ρας ἀφορμὰς νὰ γράφουν καὶ ἐκ τούτων πάλιν ὄχι τόσον ἐκεῖνοι, οἱ
 ὅποιοι κοσκινίζουν μὲ τὸ λεπτότερον κόσκινον τὸν πραγματικὸν προ-
 φορικὸν των λόγον καὶ προσέχουν ἀγρύπνως μήπως μεταχειρισθῶν
 κατὰ λάθος καὶ ἀδόκιμὸν τινα λέξιν, τύπον ἢ σύνταξιν, ὅχι οἱ φοβού-
 μενοι νὰ μεταχειρισθῶν τὸ δὲν εἰς θέσεις, ὅπου οἱ ἀρχαῖοι θὰ ἔγρα-
 φον μὴ, καὶ ἀποφεύγοντες τὸ μὴ ὅπου ὁ γνήσιος ἀττικὸς λόγος θὰ

εἶχεν οὐ κτλ., ὅχι οἱ ἀνατρέχοντες εἰς λεξικά καὶ συγγραφεῖς διὰ νὰ βεβαιωθοῦν περὶ τῆς δοκιμότητος τῆς γλώσσης των, ἀλλ' οἱ συγκαταβατικώτεροι πρὸς τὸν ἀνεπιτήδευτον προφορικὸν λόγον τῶν ἐγγραμμάτων, ἀποτελοῦντα σήμερον τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον τοῦ ἔθνους. Ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος, ἀποτελέσμα ζυμώσεως τῶν κατὰ τόπους διαλέκτων καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ σχολείου, κείμενος ὑπεράνω τῶν διαλέκτων, ζῇ μὲν, ὅπως γνωρίζομεν ὅλοι, καὶ ἔχει στήριγμα ἀσφαλέστατον τὸ στόμα τῶν συγχρόνων ἐγγραμμάτων, καλλιεργούμενος δὲ ἀπὸ δεκαετηρίδων πλέον καὶ γραπτῶς κατέκτησεν ἤδη ἀναμφισβητήτως ὠρισμένα εἶδη τῆς λογοτεχνίας φυγαδεύσας ἐκεῖθεν ὀριστικῶς τὴν καθαρεύουσαν, φαίνεται δὲ ὅτι αἱ ὑποχωρήσεις αὗται τῆς καθαρευούσης δὲν θὰ εἶναι καὶ αἱ τελευταῖαι (ἴδε ἀνωτέρω σελ. 112).

Πάντα ταῦτα εἶναι φυσικὴ ἀπόρροια τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων περὶ τῶν ὅρων τῆς ζωῆς καὶ τῆς μεταδόσεως τῆς γλώσσης. Ἡ κατάστασις αὕτη δὲν εὐχαριστεῖ οὔτε τοὺς ἀρχαιομανεῖς οὔτε τοὺς νεομανεῖς τῆς σήμερον, ἀλλὰ τὰ πράγματα δὲν μεταβάλλονται κατὰ τὴν ὀρεξίν των. Λυπηρὸν δι' ὅλους μας εἶναι ὅτι ἡ ἐξέλιξις αὕτη δὲν μᾶς ἔφερεν ἀκόμη εἰς σχετικὴν τινα γλωσσικὴν ἐνότητα, ἐθνικὴν ἀνάγκην, τὴν ὁποίαν μόνον ἡ τυφλὴ ἐμπάθεια θὰ ἠδύνατο σήμερον νὰ ἀρνηθῇ, φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἐνότης αὕτη θὰ ἔλθῃ λεληθότως καὶ παρὰ τὴν θέλησίν μας ἐκ τῆς φυσικῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων καὶ θὰ ἐπιτευχθῇ εἰς τὸ σημεῖον τῆς συναντήσεως τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ προφορικῦ λόγου συγκλινόντων ἀπὸ τινος ὀφθαλμοφανῶς πρὸς ἀλλήλους. Ὅσα σδῆποτε συνταγματικᾶς διατάξεις καὶ ἂν ἐκδίασῃ ἡ ἀρχαιομανία καὶ ὀσηνδῆπоне δραστηριότητα πρὸς τὴν ἀντίθετον κατεύθυνσιν καὶ ἂν ἀναπτύξῃ ἡ νεομανία, τὰ πράγματα εἶναι ὑπέρτερα τῆς θελήσεώς μας καὶ θ' ἀκολουθήσουν τὸν φυσικὸν δρόμον. Ὅπως τὰ ὕδατα δὲν εἶναι φυσικὸν νὰ ἀνατρέχωσι πρὸς τὰς πηγὰς καὶ σήπονται, ἂν λείψῃ ἡ ἀναγκαία κίνησις, τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡ γλῶσσα οὔτε ἐπανέρχεται εἰς μορφήν ἐντελῶς τὴν αὐτὴν πρὸς ἄλλην παλαιότεραν οὔτε παγιοῦται εἰς ὠρισμένην ἐν συνόλῳ μορφήν ἀνευ ποικίλης καὶ γενικῆς εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους χρήσεως, χρήσεως οὐ μόνον γραπτῆς, ἀλλὰ καὶ προφορικῆς, ἀκριβέστερον, κυρίως προφορικῆς καὶ κατὰ δεύτερον λόγον γραπτῆς.

Ἦτο βεβαίως δυνατόν νὰ ἔχωμεν σήμερον τύπον γλώσσης μᾶλλον ἐνιαῖον. Ἀλλ' ὁ ἔχων ὑπ' ὄψιν ἅψ' ἐνὸς μὲν τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα περὶ εὐκολίας ἢ δυσκολίας τῆς εἰσαγωγῆς νέων λέξεων καὶ τοῦ

πλουτισμοῦ καθόλου τῆς γλώσσης, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὰς λέξεις, τὸ τυπικὸν καὶ τὴν σύνταξιν, δι' ὧν ἡ καθαρεύουσα διακρίνεται τῆς φυσικῆς προφορικῆς γλώσσης, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὁ πλουτισμὸς οὗτος ἔγινε σχεδὸν μὲ τὴν παράλογον τάσιν νὰ συγχώσῃ τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν. Ἄρκει νὰ λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν μόνον ὀνομασίας μερῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ σχετικῶν ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων ἐπαναλαμβανόμενας ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ ὥς ἐκ τούτου μονίμους εἰς τὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἴδῃ πόσον ὀλίγον ἐκ τοῦ ὕλικου τούτου ἐσεδάσθη ἢ προσέλαθεν ἀμετάβλητον ὁ γραπτὸς λόγος, πόσον ἀδικαιολογήτως ἀπεμακρύνθη τῆς ζωῆς καὶ πόσον περιττὸν καὶ βαρὺν φόρτον προσέλαθεν. Ἀδικαιολόγητος ἀρχαϊσμὸς καὶ περιφρόνησις τοῦ ὑπάρχοντος λεξιλογικοῦ ὕλικου, ἔτι δὲ μᾶλλον ἀδικαιολόγητος περιφρόνησις τοῦ τυπικοῦ καὶ τοῦ συντακτικοῦ τῆς ὁμιλουμένης γλώσσης ἐχώρισε τὸν γραπτὸν καὶ τὸν προφορικὸν λόγον εἰς δύο πολεμικώτατους πρὸς ἀλλήλους γλωσσικοὺς τύπους. Τί ἄλλο ἦτο δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐκ τούτων, εἰ μὴ ἡ σημερινὴ ἀτροφία τοῦ γραπτοῦ λόγου;

Ἦτο βεβαίως δυνατόν ὁ γραπτὸς τοῦλάχιστον λόγος νὰ εἶναι ὀλιγώτερον πολύμορφος. Ἄλλ' οἱ λογιώτατοι μὲ τὰς σοφὰς περιποιήσεις των ἠμπόδισαν τὴν παγίωσιν τοιαύτης τινὸς μορφῆς τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἰδιαιτέρως ὀλεθρία ὥς πρὸς τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἐπίδρασις τοῦ μακαρίτου Κόντου καὶ τῶν θαυμαστῶν του. Κάτοχος τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ὁ μακαρίτης, ὅσον ὀλίγοι τῶν συγχρόνων του, κατέστησε, λέγεται, τὸν κόσμον προσεκτικὸν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης¹. Ἄλλ' ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἀποδίδει τὴν μᾶλλον ἀθῶαν ὄψιν τῆς ἐνεργείας τοῦ Κόντου. Τὸ ἀληθὲς εἶναι ὅτι ὁ μακαρίτης ἤσκησε γραμματικὴν λογοκρισίαν ὀλεθριωτάτην διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ὁ von Sallwürk παρετήρησεν εὐφυσέστατα ὅτι ἡ γραμματικὴ διορθώνει τὰ λάθη, ἀλλὰ καθιστᾷ μισητὴν τὴν γλῶσσαν², τοιοῦτον δὲ τι προφανῶς ἐπέτυχε καὶ ὁ Κόντος. Ἄλλο δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχῃ ὁ κόσμος ὅλος τὴν γραμματικὴν πολυμάθειαν τῶν εἰδικῶς περὶ τὴν ἀρχαίαν ἐλληνικὴν ἀσχολουμένων. Καὶ ἂν δὲ ἐκ παραφροσύνης ἡσχολεῖτο τὸ ἔθνος ὅλον εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς περιττῆς ταύτης διὰ τὸν πολὺν κόσμον σοφίας, ὁ φυσικὸς ὀργανισμὸς τῆς σημερινῆς προφορικῆς γλώσσης θ' ἀνθίστατο εἰς τὴν

¹ Πρὸλ. Γ. Χατζιδάκι: Ἑλληνικά μελετήματα, σελ. 75.

² Πρὸλ. μελέτην μου περὶ τῆς πρώτης γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν ξενοφώνων, σελ. 47.

κυκλοφορίαν τῆς γλωσσικῆς ὀρθοδοξίας. Πάντως τὰ γενικὰ κέρδη δὲν θὰ ἦσαν περισσότερα ἀφ' ὅσα παρατηρήθησαν εἰς αὐτὸν τὸν μακαρίτην Κόντον. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ ἀρχαιομανία εἶχε περιορίσει τὸ ὕλικόν τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ μακαρίτου εἰς ἀξιοθρήνητον βαθμόν. Πενιχρότατον λεξιλόγιον μονιμοποιηθὲν διὰ τῆς ἐπιμόνου καὶ στερεοτύπου ἐπαναλήψεως ἤρκει εἰς τὸν μακαρίτην διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς ἀπαραιτήτους ὕδρεις τῶν ἀντιπάλων του. Ἄλλ' ὅ,τι ἤρκει εἰς ἐκεῖνον περιορίσαντα εἰς τόσον στενὸν ἔδαφος τὴν πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν τοῦ¹, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀρκέσῃ καὶ εἰς τὸ ἔθνος ὁλόκληρον. Ἡ λογοκρισία αὕτη διέστρεψε προσωρινῶς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τῶν γραφόντων, ἐπεδείνωσε τὰς δυσχερείας τῆς χρήσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ προητοίμασε τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ κ. Ψυχάρη. Εἰς τὴν χρῆσιν τῶν ἀρχαίων, μὲ τὴν ὁποίαν κατετρόπωσεν ὁ Κόντος τοὺς ἀντιπάλους του, ἀντέταξεν ὁ κ. Ψυχάρης τὴν σημερινὴν χρῆσιν τοῦ λαοῦ.

Ἦτο βεβαίως δυνατόν καὶ ἡ ἀντίδρασις αὕτη νὰ δώσῃ θετικώτερα κέρδη. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι, ἂν ὁ κ. Ψυχάρης ἔξῃ ἐν Ἑλλάδι καὶ κατεῖχε τὴν σημερινὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν, θὰ ἔβλεπε τὴν ἀνάγκην νὰ στηριχθῇ εἰς τὴν σημερινὴν πραγματικὴν ζωὴν τῆς γλώσσης καὶ ἡ ἐπίδρασίς του θ' ἀπέβαινεν ὠφέλιμος. Ἄλλ' ἐξ ἀγνοίας τῆς ζωῆς ταύτης ἐπεζήτησεν ἀπότομον καὶ ὀλοσχερῇ μεταβολὴν τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀπέτυχε καὶ ἐγελωτοποιήθη. Ἦτο καὶ τοῦτο φυσικόν· διότι ἔπρεπε νὰ σταματήσῃ ἡ σημερινὴ ζωὴ, ν' ἀνασταλῇ ἡ λειτουργία τῶν σχολείων καὶ ἡ πνευματικὴ συνεννόησις τοῦ ἔθνους, ἔπρεπε δηλ. νὰ γίνουσι πράγματα ἀδύνατα, διὰ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ γλωσσικὴ του θεωρία. Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ κ. Ψυχάρης ἔδλαψε τὴν ὁμαλὴν γραπτὴν ἐξέλιξιν τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου, ὅσον καὶ ὁ μακαρίτης Κόντος τὴν μέχρι τινὸς δυνατὴν προφορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Κατὰ ταῦτα θὰ ἐδικαιουῖτό τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς καθαρευούσης εἶναι ἡ ἀρχαιομανία καὶ ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς δημοτικῆς εἶναι ἡ νεομανία. Αἱ ἀκρότητες αὗται ἔδλαψαν ἀμφότεραι τὸ ἔθνος ἀναστείλασαι τὴν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν τῆς γλώσσης. Ἄλλ' ὁ ἐξετάζων, ποῖον ἐκ τῶν δύο τούτων λαθῶν εἶναι τὸ μεγαλύτερον καὶ ἀπελπιστικώτερον, θὰ ἠναγκάζετο, ὅπως καὶ αὐτοκράτειρά τις τῆς Ῥωσσίας ἄλλοτε ἀκούουσα κατηγορίας ἐναντίον τοῦ στόλου

¹ Πρβλ. Ἄθ. Μπούτουρα: Φιλολογία — ἐκπαίδευσις κτλ., 1910, σελ. 21 κέξ.

της, νὰ κάμῃ διάκρισιν μεταξύ γεροντικῆς καὶ νεανικῆς ἀμαθείας καὶ θὰ παρητῇ μετ' ἐκπλήξεως ὅτι ἡ πρώτη τούτων, ἡ ἀπελπιστικὴ καὶ ἀδιόρθωτος, ἐδρεύει καὶ θαυμάζεται εἰς τὸ πανεπιστήμιον, ὁπόθεν περιέμενέ τις μᾶλλον συστηματικὴν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ χρόνιου τούτου κακοῦ. Τὴν γεροντικὴν ταύτην ἀμάθειαν δὲν ἐκαυτηρίασεν ἐπαρκῶς ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις. Ἐξ ἐναντίας ἡ ὑπερβολικὴ ἴσως εὐλάβειά του πρὸς τὰς ἀδυναμίας τοῦ μακαρίτου Κόντου καὶ τῶν ὁπαδῶν του παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τὸ λάθος νὰ ἐπιτίθεται κατὰ προτίμησιν ἐναντίον τῶν εὐεξηγήτων ἄλλως καὶ ἀκινδύνων σφαλμάτων τῆς φυσικωτέρας καὶ λογικωτέρας ἐκ τῶν δύο ἀντιθέτων γλωσσικῶν τάσεων, διὰ τοῦτο δὲ καὶ νομίζεται σήμερον ἀδίκως ὅλως, ἀλλ' ὑπὸ πολλῶν, ἐχθρὸς τῆς τάσεως ταύτης καὶ παρεστάθῃ τελευταῖον ὡς συνήγορος καὶ συναγωνιστὴς τοῦ κ. Μιστριώτου.

Τί μᾶς ὠφέλησαν λοιπὸν αἱ ἀτελεῦττοι περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος συζητήσεις; Προσέλωσαν τὴν προσοχὴν μας εἰς τὰς λέξεις καὶ τοὺς τύπους καὶ μᾶς φέρουν εἰς λεξιθηρίαν καὶ φρασιθηρίαν ὁμοίαν πρὸς τὸν κοῦφον καὶ ἀνόητον καλλωπισμὸν τῶν ὀφθαλμῶν. Ὁ σημερινὸς τύπος τῆς γλώσσης εἶναι ἀνεξάρτητος τῆς θελήσεώς μας. Εἰς τὴν σειρὰν τῶν γενεῶν, αἵτινες ἔδωκαν εἰς τὴν γλῶσσαν τὸν τύπον τοῦτον, ἡμεῖς ἀποτελοῦμεν τὸν τελευταῖον κρίκον, ἐπομένως πταίομεν διὰ τὸν τύπον τοῦτον τόσον ὀλίγον, ὅσον καὶ διὰ τὸ χρῶμα, τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος τῶν ὀφθαλμῶν μας. Ἄλλ' ἐν ᾧ δὲν ἐξετάζομεν, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ βλέπωμεν διὰ τῶν τοιούτων ἢ τοιούτων ὀφθαλμῶν μας, ἀλλὰ μόνον ἂν βλέπομεν ἢ δὲν βλέπομεν ὅσον πρέπει, καὶ μεταχειριζόμεθα ἐν ἀνάγκῃ μυωπικοὺς καὶ πρεσβυωπικοὺς φακοὺς διὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον καὶ μικροσκοπία ἢ τηλεσκοπία διὰ τὰς λεπτοτέρας, τὰς ἐπιστημονικὰς παρατηρήσεις, νομίζομεν δὲ μωρὸν καὶ κοῦφον ἐκείνον, ὅστις ἄνευ ἀνάγκης ὀπλίζει τοὺς ὀφθαλμοὺς του μὲ φακοὺς, καὶ παράφρονα ἐκείνον, ὅστις θὰ περιεφέρετο εἰς τοὺς δρόμους μὲ μικροσκοπία καὶ τηλεσκοπία καὶ θὰ εἶχε τὴν ἀξίωσιν νὰ σταματᾷ τὸν κόσμον διὰ νὰ τὸν ἴδῃ μὲ τὰ ὀπτικά ταῦτα ὄπλα, ἐν τούτοις συζητοῦμεν σήμερον ἡμεῖς, ἂν πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν σημερινὸν τύπον τῆς γλώσσης ὡς ὄργανον συνεννοήσεως. Γνωρίζω ὅτι ὀφθαλμὸς καὶ γλῶσσα ὁμοιάζουν μόνον, ἀλλ' ἐνδιατρίβω εἰς τὴν εἰκόνα ταύτην, διότι παριστᾷ κατὰ τὴν ἀντίληψίν μου ἐναργέστερον τὴν ἀτοπίαν τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν πολυπραγμοσύνης. Ὅπως περὶ τῶν ὀφθαλμῶν προκειμένου ἐξετάζομεν μόνον ἂν βλέπομεν ἢ δὲν βλέπομεν καὶ τί χρειάζεται πρὸς

ἐπανόρθωσιν τῆς ἐνδεχομένης ἀτελείας, τοιοῦτοτρόπως εὐλογον ἦτο νὰ ἐξετάζωμεν καὶ ἂν ἡ γλῶσσα ἐκφράζει ἢ δὲν ἐκφράζει, τι θέλομεν. Τοιαύτη ἐξέτασις θὰ ἐπειθὲν ὅλους ὅτι χρειάζονται προσθήκαι εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ ὅχι ἀφαιρέσεις καὶ ὅτι ὁ ζῶν ὁργανισμὸς τῆς γλώσσης δὲν συμφέρει νὰ περιφρονῇται ὡς ἀχρηστον σκευὸς, ὅπως οὐδεὶς φρόνιμος ἄνθρωπος νομίζει συμφέρον νὰ ἐξορύξῃ τὸν φυσικὸν τοῦ ὀφθαλμόν, διότι εἶναι μύωψ ἢ πρεσβύωψ. Ὅπως ὁ κοῦφος καὶ ἀφύσικος καλλωπισμὸς τῶν ὀφθαλμῶν φθείρει τὸ κάλλιστον καὶ τὸ οὐσιωδέστατον προτέρημα αὐτῶν, τὴν ὀπτικήν δύναμιν, τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ κοῦφος γλωσσικὸς καλλωπισμὸς, ἡ ἀρχαιομανία καὶ ἡ νεομανία, ἐπιβαρύνει ἄνευ ἀνάγκης τὸν γλωσσικὸν μηχανισμόν, ἐμποδίζει τὸν φυσικὸν ῥοδὸν τοῦ λόγου, αὐξάνει τὰς δυσχερείας τῆς ἐκφράσεως καὶ τῆς συνεννοήσεως, καθιστᾷ τὴν ἀμειπτον χρῆσιν τῆς γλώσσης ἀποκλειστικὸν πλεονέκτημα ὀλίγων καὶ μεταβάλλει τὴν γλῶσσαν εἰς σκοπὸν, ἐν ᾧ προδήλως αὕτη εἶναι καὶ πρέπει νὰ θεωρῇται μέσον.

Ὁ κοῦφος οὗτος καλλωπισμὸς μᾶς φέρει ἀπὸ ἀκροτήτων εἰς ἀκρότητας. Τυφλοὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὅτι ζωὴ τῆς γλώσσης εἶναι ἡ χρῆσις, ὅχι ἡ ἄλλοτε, ἀλλ' ἡ σημερινή, καὶ ὅτι ἡ χρῆσις αὕτη δὲν μεταβάλλεται οὔτε εὐκόλως οὔτε ἀποτόμως καὶ βιαίως, ὅτι τῆς χρήσεως ταύτης ὁργανικὴ μὲν μεταβολὴ κατ' ἄλλα παλαιότερα πρότυπα χρήσεως, ἀνάστασις δηλ. τυπικοῦ καὶ συντακτικῆς ὑφῆς ἀρχαιοτέρων, εἶναι ἀδύνατος πέραν ὠρισμένου τινὸς ἐδάφους τῆς συνεννοήσεως καὶ στενοῦ τινος κύκλου ἀνθρώπων, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν πνευματικὴν κίνησιν τοῦ ἔθνους, διότι τοιοῦτος γλωσσικὸς τύπος δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποβῇ κοινὸν κτῆμα τοῦ ἔθνους, ὅτι δὲ καὶ αἱ εὐκολώτεραι, αἱ λεξιλογικαὶ μεταβολαὶ μόνον ὑπὸ ὅρους εἶναι εὐχερεῖς ἢ δυναταί, τυφλοὶ πρὸς τὰς ὀφθαλμοφανεῖς ταύτας ἀληθείας περιφρονοῦμεν τὸ ὑπάρχον ἤδη ἔτοιμον καὶ εἰς μέρος τῆς διδασκάλου γενεᾶς πρόχειρον ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννοήσεως, καὶ μορφαζόμεν ὡς ἄνθρωποι μὴ ἔχοντες ἀκόμη γλῶσσαν¹. Δὲν

¹ Πρόσφατον καὶ διδακτικώτατον παράδειγμα τῆς οἰκτρᾶς ταύτης πλάνης μοὶ ὑπέδειξε φίλος ἱατρός τὴν «Ἱατρικὴν Πρόσοδον» Σύρου. Ἡ διεύθυνσις τοῦ περιοδικοῦ τούτου παραπονεῖται ("Ἐτ. ΙΣΤ", 1—15 Ἰανουαρίου 1911, ἀριθ. 1—2, περίβλημα) ὅτι «τὸ ζήτημα τῆς ἡμετέρας γλώσσης ἀτυχῶς εὕρεσκειται ἔτι ἐν μετεώρῳ καὶ κυμαινόμενῳ καταστάσει. . . . ὅτι προώδευσε μὲν καὶ ἐκαλλύνθη ἡ καθαρεύουσα, ἀλλ' οὕτω καθωρίσθησαν ἀκριβῶς πάντες οἱ γραμματικοὶ τύποι, καθ' οὓς αὕτη ὀφείλει γράφεσθαι». Καυχᾶται ἔπειτα ὅτι αὕτη εἰργάσθη καὶ ἐργάζεται φιλο-

ἀναγνωρίζομεν τὰς τροποποιήσεις, τὰς ὁποίας ὑφίσταται ὁ γραπτὸς λόγος εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων, τροποποιήσεις φυσικὰς καὶ ἀναγκαίας διὰ τὴν εὐρυτέραν κυκλοφορίαν του, διότι ἐκ τῆς τριβῆς ταύτης ἀμβλύνονται κατ' ἀνάγκην αἱ πολλαὶ ἀρχαιοτρόποι γωνίαι του καὶ κινεῖται τότε εὐκολώτερον εἰς τὸ στόμα, δύναται ἐπομένως ὁ γραπτὸς λόγος μέχρι τινὸς νὰ γίνῃ ζωντανή γλῶσσα καὶ νὰ διαδοθῇ τότε εὐκολώτερον, ἐμποδίζομεν μὲ ἄλλας λέξεις καὶ τὴν δυνατὴν ἄλλως διάδοσιν τοῦ τύπου τούτου καὶ καυχώμεθα διὰ τὸ ἀντεθνικὸν τοῦτο ἔργον. Τυφλοὶ δὲ ἀφ' ἑτέρου καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὅτι καὶ ἡ μάλλον ἀφύσικος γλωσσικὴ τάσις, ὅταν μάλιστα εἶναι χρονία, ὅπως παρ' ἡμῖν, ἀφήνει ἔχνη δυσεξάλειπτα καὶ καταντᾷ δευτέρα φύσις, μεταπίπτομεν ἀποτόμως εἰς τὴν ὅλως ἐναντίαν ἀκρότητα καὶ ἐπιζητοῦμεν τὴν ὁλοσχερῇ μεταρρύθμισιν τοῦ καθεστώτος γλωσσικοῦ τύπου. Καὶ ἡ τάσις αὕτη δὲν στηρίζεται ἀνεπιφυλάκτως ἢ μετὰ λογικῆς τοῦλάχιστον ἐπιφυλάξεως εἰς τὴν ζωὴν· ἐπισκευάζει καὶ αὕτη τὴν γλῶσσαν διαρκῶς, ἀλλ' εἰς ἄλλο, νεώτερον ἐργαστήριον, φαίνεται δὲ ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν καὶ νὰ λάβῃ ποτὲ τέλος ἡ ἐπισκευὴ ἢ νὰ γίνῃ κάπως εὐρύτερον ἀποδεκτὴ ἡ τάσις, ἂν δὲν σεδασθῇ τὴν ζωὴν τὴν παρατηρουμένην εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων καὶ δὲν στραφῇ πρὸς συνάντησιν τοῦ συγκαταβαί-

τίμως πρὸς διόρθωσιν τοῦ κακοῦ ἐπιμελουμένη ἀπὸ τριετίας ἰδιαιτέρως τοῦ λεκτικοῦ καὶ καταβάλλουσα μείζονα φροντίδα περὶ τὴν σύνταξιν, κανονιζομένην συμφώνως τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, καὶ ὅτι ἐκάνονισεν αὕτη «γραμματικούς τύπους ὁρισμένους ἀπανταχοῦ συνφθὰ τῇ ἀθανάτῃ καὶ παγκάλῃ προγονικῇ ἡμῶν γλώσσῃ» Οὕτως «ἀπέβαλε τέλεον τὸ μόριον θά καὶ τὰς διὰ τούτου ἐκφράσεις, ἐκάνονισε τοὺς περιφραστικούς χρόνους προσηκόντως καὶ ἀρχαιοπρεπέστερον, ἡλάττωσεν εἰς τὸ ἐλάχιστον τὰ διὰ τοῦ νὰ ἀναλελυμένα ἀπαρέμφατα, εἰσήγαγε τὴν χρῆσιν τοῦ ἀπαρεμφάτου, ἡλάττωσεν ὡσαύτως εἰς τὸ ἐλάχιστον τὴν χρῆσιν τοῦ δὲν εἰσαγαγοῦσα τὴν εὐρείαν χρῆσιν τῶν οὐ, οὐδ' ὅλως, οὐδαμῶς, ἤ, ἔνθα ὑπὸ τῶν κανόνων τῆς γλώσσης ἐπιβάλλεται, τῶν μή, μὴδ' ὅλως μὴδαμῶς, κατήργησε τέλεον τὸ παράδοξον ἐν χρήσει κοινῇ ῥῆμα ἐν τρίτῃ προσώπῃ εἶναι, ὅπερ δίκην τῆς κατὰ Γάλλους «bonne à tout faire» καὶ διὰ τὸν ἐνικὸν καὶ διὰ τὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν καὶ διὰ πάσας τὰς ἐγκλίσεις λαμβάνεται, εἰσήγαγε τὴν ὀρθὴν σύνταξιν τοῦ ἐάν, κατήργησε τὰς οὐ καλῶς ἐχοῦσας ἀπροσώπους φράσεις, ἀντικατέστησε τὸ ἦλθον χωρὶς νὰ φάγω διὰ τοῦ ἦλθον οὐ (ἢ οὐδαμῶς) φαγῶν καὶ τὸ ἡ ἡμέρα παρῆλθε χωρὶς νὰ ἔλθῃ ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ ἡ ἡμέρα παρῆλθεν οὐδόλως ἐλθόντος τοῦ ἀνθρώπου . . . » καὶ καθόλου, ἐπειδὴ «ἡ γλῶσσα ἡμῶν ὑπέστη μεγίστην φθορὰν παρακολουθήσασα ταῖς ἀντιξοῖς πολυειδέσι καὶ πολλαπλαῖς πολιτικαῖς ἀτυχίαις καὶ μακραίωσιν ὑποδουλώσειν» αὕτη ἀποφεύγει «τὸ εἰδεχθῆς κρᾶμα τῆς χυδαίας καλουμένης γλώσσης, ἣτις παρίστησιν οὐδὲν ἥττον ἢ τὸ κατώτατον σημεῖον τῆς καταπτώσεως καὶ διαφθορᾶς τῆς γλώσσης ἡμῶν!»

Ἄξιος ὁ μισθὸς τῆς ἐλλογιμωτάτης διευθύνσεως!

νοντος πλέον πρὸς αὐτὴν γραπτοῦ λόγου. Λέγεται ὅτι τὰς συγκαταβάσεις τοῦ γραπτοῦ λόγου ἐξεβίασεν ἡ ἀκρότης αὐτῇ ὡς ἀντίδρασις. Φρονῶ ὅτι τοῦτο δὲν ἀληθεύει, εἰ μὴ ἐν μέρει, ἀλλ' ἐφ' ὅσον τοῦτο ἀληθεύει πράγματι, ἐπὶ τοσοῦτον μόνον καὶ θὰ δικαιολογῆται εἰς τὸ μέλλον ἢ τὰς αὐτῇ. Πλέον τι τοῦτου δὲν θὰ ἦτο εὐλογον νὰ εἴπη τις ὑπὲρ αὐτῆς. Ἀμφοτέρων τῶν ἀκροτήτων, τῆς ἀρχαιομανίας καὶ τῆς νεομανίας, δεσπόζει ὁ αὐτὸς τύραννος, ἡ γραμματική. Ὁ τύραννος οὗτος ἔχει κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν παρατήρησιν τοῦ von Sallwürk τὴν καταστρεπτικὴν ιδιότητα νὰ καθιστᾷ μισητὴν τὴν γλῶσσαν καὶ διὰ τοῦτο ἡ διδασκτικὴ ὑποδεικνύει δι' αὐτὸν σήμερον θέσιν πολὺ ὑποδεστέραν ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν κατεῖχεν ἄλλοτε ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν νέων γλωσσῶν. Πολὺ ὀλιγώτερον δικαιολογεῖται ἡ κυριαρχία τοῦ τυράννου τούτου εἰς τὴν χρῆσιν τῆς μητρικῆς γλώσσης, ὅπου οἱ γράφοντες ἔχουν ὁδηγὸν πολὺ προχειρότερον, τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά των. Ὁ ὁδηγὸς οὗτος, προῖδν μακρᾶς καὶ ποικίλης χρήσεως τοῦ λόγου, γέννημα τῆς πραγματικῆς ζωῆς, εἶναι πιστὸς καὶ ἀσφαλῆς, ἡ δὲ συνισταμένη τῶν ἀτομικῶν ὁδηγῶν τῆς συγχρόνου γενεᾶς, τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τοῦ ἔθνους, εἶναι ὁ ἀλάθης κριτὴς τῆς χρήσεως τῆς γλώσσης. Ὅ,τι δὲν ἀναγινώσκεται ἢ δὲν ἀκούεται εὐχαρίστως ὑπὸ τῶν συγχρόνων εἶναι καταδικασμένον εἰς θάνατον καὶ πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἐπιβολὴν τοιοῦτου τινὸς γλωσσικοῦ τύπου εἶναι καθαρὰ ματαιοπονία.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ διὰ τὴν χρῆσιν καθόλου γλώσσης δὲν θὰ ἐδικαιουτὸ τις νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι συμφέρει ἡ πολυπραγμοσύνη αὐτῇ. Δὲν δύναται τις βεβαίως ἢ μᾶλλον δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐμποδίσῃ τις τὴν γλωσσικὴν συζήτησιν, διότι τοῦτο θὰ ἰσοδυναμεί πρὸς ὑποδούλωσιν τῆς σκέψεως, ἀλλὰ δὲν βλέπω, τί καλὸν προκίπτει ἐκ τῆς συζητήσεως ταύτης. Πολὺ ὀλιγώτερον θὰ ἐδικαιουτὸ τις νὰ ἰσχυρισθῇ τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἀφ' οὗ μάλιστα τοῦτο δὲν δημιουργεῖ, ὅπως ἐν μέρει ἡ διδάσκαλος γενεά, ἀλλὰ μεταδίδει κυρίως τὸν καθεστῶτα γλωσσικὸν τύπον. Τὸ σχολεῖον ἐγεύθη ἐπὶ μακρὸν τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀρχαιομανίας· μόνον ἐχθρὸς τοῦ ἔθνους ἢ τυφλὸς θὰ ἠδύνατο νὰ συμβουλευσῇ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ συστηματικοῦ τούτου δηλητηριασμοῦ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἀλλὰ καὶ μόνον τυφλὸς πρὸς τοὺς κινδύνους καὶ τὰς πραγματικὰς καὶ μεγάλας δυσχερείας τῆς ἀποτόμου μεταβολῆς θὰ ἠδύνατο νὰ συστήσῃ τὸ προτεινόμενον ἀντίδοτον, τὴν νεομανίαν. Τὸ φάρμακον τοῦτο θὰ ἐδημιούργει σήμερον εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἀνυπολόγιστον χᾶος. Ἡ γλωσσικὴ λοιπὸν διδασκαλία τοῦ δημο-

τικοῦ σχολείου τέρμα ὁρθόν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης δὲν δύναται σήμερον νὰ θεωρήσῃ, εἰ μὴ τοῦτο: νὰ καταστήσῃ τοὺς τροφίμους ἱκανοὺς νὰ χειρίζωνται ὅσον τὸ δυνατόν ἀσφαλέστερον τὸ κοινὸν σήμερον ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννόησεως τοῦ ἔθνους, τὸν σημερινὸν γραπτὸν λόγον. Τὸ τέρμα τοῦτο, δεδομένον ἐκ τῶν πραγμάτων, δὲν ἐπιδέχεται σοβαρὰν ἀντίρρῃσιν· ἂν ὅμως ἐπιτυχάνεται σήμερον ὁ σκοπὸς οὗτος ἢ ὄχι καὶ διὰ τί, τίς ἢ ἐκ τῶν πραγμάτων δεδομένη σήμερον ἀφετηρία καὶ οἱ ἀναγκαῖοι σταθμοὶ τῆς ὁρθῆς πρὸς τοῦτο διδακτικῆς ἐνεργείας, ταῦτα εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ διαλευκανθῶσιν.

Οὕτως ἐπανέρχομαι εἰς παλαιότερον ἰσχυρισμὸν μου, καθ' ὃν δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὴν διδακτικὴν νὰ ἀλλοιωσῇ τὸν ἀπὸ πολλοῦ ὑπὸ τοῦ ἔθνους προβληθέντα εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον γλωσσικὸν σκοπὸν, ἐπιβάλλεται ὅμως εἰς αὐτὴν νὰ ἐξετάσῃ, ἂν ἡ ὁδός, τὰ μέσα, διὰ τῶν ὁποίων τείνομεν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, εἶναι ὀρθὰ καὶ ἀποτελεσματικά¹. Τοῦτο δὲ καὶ θὰ ἐξετάσω κατωτέρω, ἀφ' οὗ πρῶτον ἀναθεωρήσω συντόμως εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον καὶ συμπληρώσω ὅσα διὰ διδακτικῶν λόγων διετύπωσα πρὸ τριετίας περὶ τοῦ γλωσσικοῦ τύπου, εἰς τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ γίνωνται αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις τοῦ παρὰ τοῖς ξενοφώνοις ἀναγκαίου προκαταρκτικοῦ τμήματος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Δ.

Εἶναι γνωστὸν πόσον δυσκόλως ἐξοικειοῦνται οἱ ἀρχάριοι μαθηταὶ πρὸς τὸ ξενότροπον δι' αὐτοὺς περιβάλλον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, μὲ πόσῃν δυσφορίαν ἀπομακρύνονται τῶν φυσικῶν ἀσχολιῶν τῆς ἡλικίας των καὶ πόσον ὀλίγη, πόσον παροδικὴ ἢ φαινομενικὴ ἐντελὼς εἶναι κατ' ἀρχὰς ἡ προσοχή των εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ σχολείου. Καὶ τὸ καλύτερον δημοτικὸν σχολεῖον τῆς σήμερον δὲν εἶναι ἢ φυσικὴ συνέχεια τοῦ προσχολικοῦ παιδικοῦ βίου καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἢ ἥττον δυσφόρως ἢ ἀπροθύμως πάντοτε προσφέρεται ὁ ἀρχάριος εἰς τὸν διδάσκαλον πρὸς συνεννόησιν. Εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην δυσχέρειαν τῆς πρώτης διδασκαλίας προστίθεται παρὰ τοῖς ξενοφώνοις καὶ ἄλλη πολὺ μεγαλυτέρα. Ὁ ἐλληνόφωνος μᾶς ἔρχε-

¹ Μελέτη περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου, 1909, σελ. 11.

ται εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ μέτρῳ τῆς ἡλικίας του, μᾶς ἐννοεῖ ὁμιλοῦντας καὶ ἐκφράζεται μετ' ἀσφαλείας περὶ τῶν πραγμάτων τῆς ἀντιλήψεώς του. Ἡ γλώσσά του εἶναι μὲν ἀπὸ λεξιλογικῆς ἀπόψεως πενιχρά, περιορίζεται εἰς ἑκατοντάδας τινὰς λέξεων, ἀλλ' ἔχει ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν πρώτην συνεννόησιν, εἶναι γραμματικῶς ἀκεραία καὶ ἀποτελεῖ ἀσφαλῆ βάσιν διὰ τὴν περαιτέρω γλωσσικὴν ἀνάπτυξίν του. Ἡ πολυτιμος αὕτη προϋπόθεσις ἐλλείπει ἐντελῶς παρὰ τοῖς ξενοφώνοις. Ἡ οἰκογένεια ἐκεῖ ἐπιθυμεῖ σφοδρῶς καὶ ὑποβάλλεται, ὡς εἶδομεν, εἰς τραγικὰς θυσίας, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ ἐφοδιάσῃ τὸν ἀρχάριον μὲ τὸ δῶρον τοῦτο, διότι δὲν μεταχειρίζεται τὴν γλῶσσαν αὐτὴ ἢ ἰδίᾳ. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐξουδετερώσωμεν πρὸ τῆς κυρίας ἐργασίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸ φυσικὸν τοῦτο μειονέκτημα, πρὸς τοῦτο δὲ καὶ λειτουργεῖ παρὰ τοῖς ξενοφώνοις τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τὸ προκαταρτικὸν τμήμα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ τελειότερα λειτουργία τοῦ τμήματος τούτου καὶ τὰ τελειότερα καθόλου σχολεῖα δὲν δύνανται οὔτε μόνον οὔτε εἰς ὀλίγον χρόνον ν' ἀποκαταστήσωσιν ὀριστικῶς εἰς τὰ χεῖλη τῶν ξενοφώνων ἀδελφῶν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς μητρικὴν καθ' ὃν καὶ αὐτοὶ καὶ ἡμεῖς τρέφομεν κοινὸν πόθον. Ἀλλὰ τὸ μέγα τοῦτο ζήτημα, ὅπως καὶ ἄλλο τι μερικώτερον καὶ συναφέστερον πρὸς τὴν λειτουργίαν τοῦ προκαταρτικοῦ τμήματος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἂν δηλ. τὸ τμήμα τοῦτο λειτουργεῖ γενικῶς ὅσον ἔπρεπεν ἢ ὅσον ἦτο δυνατόν σκοπίμως καὶ τίς θὰ ἦτο ὁ σκοπιμώτερος καὶ συμφωνώτερος πρὸς τὰ οἰκονομικὰ μέσα τῶν ξενοφώνων κοινοτήτων τρόπος τῆς λειτουργίας αὐτοῦ, εἶναι ἐκτὸς τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος κεφαλαίου. Σκοπὸς τούτου εἶναι ὁ καθορισμὸς τοῦ γλωσσικοῦ τύπου, εἰς τὸν ὁποῖον εἶναι πρακτικὸν νὰ γίνωνται αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις τοῦ προκαταρτικοῦ τμήματος.

Πρὸς τοῦτο ἐπαναλαμβάνω συντόμως ἐκ τῆς μνημονευθείσης σχετικῆς μελέτης μου προτάσεις τινὰς μὴ ἐπιδεχομένας ἀμφισβήτησιν.

1. Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις πρέπει νὰ διεξάγωνται εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας μόνον ἑλληνιστὶ καὶ ν' ἀποφεύγεται ἀπολύτως οὐ μόνον ἡ χρῆσις τῆς μητρικῆς γλώσσης τῶν ἀρχαρίων, ἀλλὰ καὶ ἡ μετάφρασις, ἡ ἐρμηνεία δηλαδὴ τῆς ἑλληνικῆς διὰ τῆς μητρικῆς.

2. Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις πρέπει νὰ διεξάγωνται ἐν τῇ τμηματικῇ μόνον προφορικῶς, ν' ἀποκλεισθῇ δὲ ἀπολύτως ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφή.

3. Σκοπὸς τῶν ἀσκήσεων τούτων εἶναι νὰ συνδέσῃ μεθοδικῶς τὰς ἐντυπώσεις τοῦ παιδικοῦ βίου μετὰ τὴν ἐλληνικὴν αὐτῶν ἔκφρασιν εἰς ἐνότητες ἀδιάσπαστον οὕτως ὥστε πράγματα καὶ γλωσσικὴ ἔκφρασις ν' ἀνακαλῶσιν ἀλλήλα εἰς τὴν συνείδησιν τῶν ἀρχαρίων ἀμέσως, ἢ γλῶσσα ν' ἀνέρχεται αὐτομάτως εἰς τὰ χεῖλη τῶν, νὰ ῥέῃ ἀσφαλῶς, ὡς ἄλλη μητρικὴ γλῶσσα, καὶ νὰ φέρῃ γνησίως ἐλληνικὸν χαρακτῆρα, οὐδὲν δὲ σημεῖον τοῦ ἐπικτήτου καὶ ξενικοῦ.

Εἰς ποῖον λοιπὸν γλωσσικὸν τύπον εἶναι πρακτικὸν νὰ διεξάγωνται αἱ τοιαῦται ἀσκήσεις;

Πρώτη ἀπαίτησις τοῦ ἀμέσου ἢ φυσικοῦ λεγομένου τρόπου τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, τῆς γενικῶς σήμερον ἀνεγνωρισμένης ὀρθῆς μεθόδου τοιούτων ἀσκήσεων, εἶναι τοῦτο, ὅτι ὁ διδάσκων πρέπει νὰ κατέχῃ καὶ μεταχειρίζεται ἀσφαλῶς καὶ σχεδὸν αὐτομάτως τὴν διδασκομένην γλῶσσαν, ἀνεπτύχθη δὲ ἀνωτέρω ὅτι καὶ οἱ μᾶλλον ἐγγράμματοι ἐκ τῶν ἐλληνοφώνων θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ μεταχειρισθοῦν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦτο τῆς συνεννοήσεως τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Καὶ μόνος ὁ λόγος οὗτος θὰ ἤρκει νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι ἐδῶ ἢ χρῆσις, πολὺ δὲ περισσότερον ἢ ἐπιβολὴ τοῦ γλωσσικοῦ τούτου τύπου θὰ ἦτο ἀξιοθρήνητον λάθος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι ὁ μόνος λόγος. Τί ὄργανον συνεννοήσεως θὰ ἦτο τοῦτο, ἀφ' οὗ δὲν θὰ τὸ μετεχειρίζομεθα ἡμεῖς, καὶ τίνα χρησιμότητα θὰ εἶχε διὰ τὸν ξενόφωνον τὸν ἐπιθυμοῦντα νὰ συνδεθῇ καὶ διὰ τῆς γλώσσης μετὰ τῶν ὁμοφύλων, τίνα παρηγορίαν θὰ ἠσθάνετο οὗτος βλέπων ὅτι ὁ προφορικὸς τοῦ λόγου προκαλεῖ ἐκτὸς τοῦ σχολείου τὸν γέλωτά μας; Λέγεται ὅτι οἱ ξενόφωνοι εἶναι δυνατὸν βραδύτερον νὰ διορθώσῃ τὸ μειονέκτημα τοῦτο διὰ τῆς συχνῆς πρὸς ἐλληνοφώνους ἀναστροφῆς, ἀλλὰ καὶ ἂν τοιαύτη τις ἀναστροφή ὑπῆρχεν ἢ ἦτο εἰς σχετικῶς μεγάλην κλίμακα εὐκολος ἢ δυνατὴ, καὶ ἂν ἀκόμη φαντασθῇ τις ὅτι ὁ κόσμος οὗτος θὰ ἔλθῃ βραδύτερον ὅλος εἰς ἄμεσον καὶ συχνὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς ἐλληνοφώνους, πᾶγμα ἀδύνατον ὅλως, καὶ τότε πάλιν εἶναι φανερὰ ἡ ἀτοπία τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, διότι εἶναι πολὺ ἐσφαλμένη ἡ γνώμη ὅτι αἱ πρῶται γλωσσικαὶ ἐντυπώσεις διορθοῦνται βραδύτερον εὐκόλως. Ὅπως ἢ ἕξις τῆς μητρικῆς προφορᾶς, τοιουτοτρόπως καὶ αἱ φράσεις καὶ ἡ ὅλη χρῆσις τῆς διδασκομένης γλώσσης μονιμοποιεῖται εἰς τὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐξηγοῦνται κατὰ μέγα μέρος οἱ προφανεῖς περὶ τὸν προφορικὸν λόγον ξενισμοὶ καὶ ἐγγραμμάτων ἔτι ξενόφωνων. Ὁ ἀναγνώστης πείθεται περὶ τῆς φυσικότητος τοῦ πράγματος, ἂν ἀναλογισθῇ μόνον

τοῦτο, πόσον δυσκολεύονται πολλοὶ λόγοι ἄλλως καὶ φιλόκαλοι ἑλληνόφωνοι ν' ἀπομάθωσι τὴν διαλεκτικὴν προφορὰν τοῦ τόπου των. Οἰκτρὸν παράδειγμα ὁμοίας τινὸς πλάνης ἐλέγχει εὐλόγως ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ἀμέσου τρόπου τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας διὰ τὰ ξενόφωνα διαμερίσματα τῆς Γαλλίας I. Carré¹. Ἡ ὑπερτίμησις δηλ. τῶν διδακτικῶν δυσχερειῶν τῆς γλώσσης ἤγαγεν ἐκεῖ εἰς τὸ λάθος νὰ συστήσωσι διὰ τὰς ἀποικίας ἡκρωτηριασμένην τινὰ μορφήν τοῦ πραγματικοῦ γαλλικοῦ λόγου τὴν γνωστὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα *langage nègre* μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι αἱ ἀτέλειαι αὐταὶ θὰ διωρθοῦντο ἔπειτα εὐκόλως. Παρελείφθη λοιπὸν ἡ διάκρισις τοῦ γένους καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὀνομάτων, τοῦ ῥήματος ἐτηρήθη μόνον τὸ ἀπαρέμφατον, παρελείφθη ἡ σύνδεσις τῶν προτάσεων καὶ ὁ δῆθεν ἀπλούστερος, πράγματι δὲ ὀργανικῶς ἡλλοιωμένος οὗτος τύπος ἐνομήσθη κατὰλληλος διὰ τὴν πρώτην γλωσσικὴν διδασκαλίαν. Δικαίως παρατηρεῖ ὁ Carré ὅτι ὁ τύπος οὗτος οὔτε γνησίως γαλλικὸς εἶναι οὔτε περαιτέρω ἀνάπτυξιν ἐπιδέχεται καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα τῆς πρώτης διδασκαλίας δὲν πρέπει νὰ διαφέρῃ ὀργανικῶς τῆς πράγματι ὁμιλουμένης.

Ποῖος λοιπὸν τύπος παρουσιάζει τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα, ζῆ δηλ. εἰς τὸ στόμα τῆς συγχρόνου γενεᾶς, εἶναι γραμματικῶς ἀκέραιος καὶ ὀνομάζει πράγματι ἀκέραιον τὸν καθ' ἡμέραν βίον καὶ ἰδίως τὸν κόσμον τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως, περὶ οὗ κυρίως πρόκειται ἐν τῇ προκαταρκτικῇ τμηματι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου;

Τοιοῦτοι τύποι ζῶσι σήμερον παρ' ἡμῖν οἱ διαλεκτικοὶ καὶ ὁ κοινός. Οἱ πρῶτοι, τύποι τῆς ἀκατεργάστου μητρικῆς γλώσσης, ζῶσιν ἐκασταχοῦ εἰς τὸ στόμα τῶν ἀγραμμάτων· ὁ δεῦτερος, ἀποτέλεσμα ζυμώσεως τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν ἀγραμμάτων καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου τοῦ σχολείου, ζῆ εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων. Οἱ πρῶτοι, οἱ διαλεκτικοὶ τύποι, ὅπου ὑπάρχουσι πράγματι, εἶναι τὸ δεδομένον φυσικὸν ὄργανον τῆς πρώτης συνεννοήσεως, ἐκ τοῦ ὁποῖου λεληθότως ἀνυψοῦνται οἱ ἀρχαριοὶ εἰς τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς ξενοφώνοις οὔτε ἡ βάσις αὕτη οὔτε ἡ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέουσα ἀνάγκη ὑφίσταται. Δυνάμεθα λοιπὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ μεταχειρισθῶμεν τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον ἢ, ὅπως ἄλλως λέγομεν, τὴν ἀνεπιτήδευτον γλῶσσαν τῆς ἐν τῇ καθ' ἡμέραν βίῃ προφορικῆς συνεννοήσεως τῶν ἐγγραμμάτων. Ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος

¹ Méthode pratique de langage etc.—livre du maître, Paris, Arm. Colin, 1908, σελ. 43 κξξ.

κείμενος, ὡς ἐλέχθη ἤδη, μεταξὺ τῶν διαλέκτων καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου παρουσιάζει μὲν κατὰ τόπους καὶ ἄτομα ποικιλίας τινάς, ἐφ' ὅσον ἰδίως παρατηροῦνται μᾶλλον ἢ ἥττον ἐμφανῆ τὰ ἔχνη τῆς διαλεκτικῆς χρήσεως, ἐν ὧν ὅμως καὶ οἱ διαλεκτισμοὶ χαρακτηρίζονται ὡς ἀπειροκαλίαι καὶ γλωσσικὸν συναίσθημα ὡς γνώμων τῆς ὀρθῆς χρήσεως τοῦ τύπου τούτου κρατεῖ παρὰ τοῖς ἐγγραμμάτοις ἀσφαλές. Αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη συνήθως γλῶσσα τοῦ καλοῦ κόσμου ἢ τῶν μεγάλων κέντρων. Εἶναι κυρίως ὁ ἀνεπιτήδευτος προφορικὸς λόγος τῶν ἐγγραμμάτων. Καὶ ὁ καλὸς λεγόμενος κόσμος μεταχειρίζεται τὸν τύπον τοῦτον, διότι εἶναι ἐγγράμματος, καὶ τὰ μεγάλα κέντρα παρουσιάζουν καθαρώτερον τὸν τύπον ἕνεκα τῆς ἐντονωτέρας ἐν αὐτοῖς δράσεως τῶν σχολείων, τῆς ἀφθονωτέρας ἀναγνώσεως καὶ τοῦ μεγαλυτέρου καθόλου ἀριθμοῦ τῶν ἐγγραμμάτων, διότι ἐπομένως ἡ ζύμωσις τοῦ γραπτοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου εἶναι ἐκεῖ τελειότερα. Ὁ τύπος οὗτος ζῶν σήμερον εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων καὶ κυκλοφορῶν ὡς φυσικὴ τῶν γλῶσσα εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον εἶναι καὶ ὁ δυνάμει σήμερον κοινὸς προφορικὸς λόγος τοῦ ἔθνους· εἶναι καταληπτὸς γενικῶς, μεταδίδεται διὰ τῆς συχνῆς ἀναστροφῆς καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους τῶν ἥττον ἐγγραμμάτων, διὰ δὲ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ, ἀπὸ στόματος δηλ. εἰς στόμα, δύναται νὰ διαδοθῇ καὶ εἰς ὅλον τὸ ἔθνος. Ἄλλ' ἐν τῇ ἐκτιμήσει τοῦ δυνατοῦ ἐν τῇ τοιαύτῃ προσπάθειᾳ κρατεῖ δεινὴ σύγχυσις πραγμάτων παρασύρουσα εἰς ἐλπίδας πλεόν ἢ ἀδικαιολογήτους. Συγχέεται τὸ διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον μὴ ξένον ὅλως διὰ τὸν ἀκούοντα ἢ καὶ καταληπτὸν μέχρι τινὸς μέρος τοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὸ πρᾶγματι καταληπτὸν καὶ τὸ τελευταῖον πάλιν τοῦτο πρὸς τὸ πρᾶγματι κυκλοφορῶν ἐν τῇ κοινῇ καθ' ἡμέραν χρήσει τῆς γλώσσης καὶ ἕνεκα τῆς πολλαπλῆς ταύτης συγχύσεως ἐλπίζεται ὅτι σὺν τῇ χρόνῳ θὰ κυκλοφορήσῃ καὶ τὸ σύνολον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἐν ᾧ εἶναι φανερόν ὅτι τὸν γραπτὸν λόγον ἔννοοῦν μὲν πρᾶγματι μέχρι τινὸς σήμερον καὶ ἥττον ἐγγράμματοι, δὲν τὸν μεταχειρίζονται ὅμως εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον καὶ οἱ μᾶλλον ἐγγράμματοι, ἔτι δὲ φανερώτερον εἶναι ὅτι καὶ ἡ μᾶλλον ἐπίμονος προσπάθεια δὲν θὰ ἡδύνατο ν' ἀνυψώσῃ τοὺς ἀγραμμάτους εἰς βαθμὸν λεκτικῆς καθαρότητος ἀνώτερον ἐκείνου, ὅστις πρᾶγματι παρατηρεῖται εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων, καὶ ὅτι τοιαύτη τις ἀπαίτησις θὰ ἦτο πλεόν ἢ παραλογισμός. Ἡ ἀλγεινὴ αὕτη πλάνη παρέσυρε μὲν καὶ τοὺς ἐλληνοφώνους εἰς τὴν ἄμεσον καὶ ἀπότομον ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει προσφορὰν τῆς καθαρευούσης καὶ ἔβλαψε μεγάλ-

λως, διότι ἐπεδείνωσεν ἀσκόπως τὰς μεγάλας ἄλλως δυσχερείας τῆς πρώτης ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν, ἀλλ' ἰδιαιτέρως βλαβερὰ, αὐτὸ τοῦτο ὀλεθρία, ὑπῆρξε διὰ τὴν παρὰ τοῖς ξενοφώνοις διάδοσιν τῆς γλώσσης. Πόθος τῶν ἀδελφῶν τούτων καὶ τοῦ ἔθνους ὅλου εἶναι νὰ κυκλοφορήσῃ καὶ ἐκεῖ ἡ γλῶσσά μας εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις καὶ εἰς ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Τοῦτο θὰ χαρακτηρίσῃ γλωσσικῶς τοὺς ἀδελφούς τούτους καθ' ὃν καὶ αὐτοὶ καὶ ἡμεῖς τρέφομεν κοινὸν πόθον. Ὁ βαθμὸς τῆς λεκτικῆς καθαρότητος, ἀσήμαντος ὅλως ἀπέναντι τῆς μεγάλης ταύτης ἐθνικῆς ἀνάγκης, δὲν εἶναι πάντως δυνατόν νὰ ὑπερβῇ καὶ ἐκεῖ τὸν παρατηρούμενον εἰς τὸ στόμα τῶν ἐλληνοφώνων ἐγγραμμάτων, διότι ἡ λογικτέρα συνενόησις, ὅπου κυρίως παρατηρεῖται ἡ καθαρότης αὕτη, θ' ἀποτελῇ καὶ ἐκεῖ μικρὸν καὶ ὅχι τὸ συχνότερον καὶ κοινότερον μέρος τῆς καθ' ἡμέραν ἀναγκαίας γλωσσικῆς συνεννοήσεως. Καὶ ὥμως τοῦτο κυρίως, τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης, ἐπεδίωκε μέχρις ἐσχάτων ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία τῶν ξενοφώνων ἀδελφῶν καὶ ἐκεῖ τείνει καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα νὰ μᾶς ἐπαναφέρῃ ἡ περὶ τῆς γλώσσης τελευταία ἐγκύκλιος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πρόσφατος αὕτη καὶ ὀδυνηρὰ ἀποδείξις τῆς ὀλεθρίας ἐπιδράσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἐφιάλτου τοῦ λεγομένου γλωσσικοῦ ζητήματος. Θὰ ἐπανέλθω κατ' ἀνάγκην εἰς τὸ ἀτυχὲς τοῦτο μέτρον τοῦ Πατριαρχείου κατωτέρω προκειμένου περὶ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἡ πρώτη γλωσσικὴ διδασκαλία τῶν ξενοφώνων, περὶ ἧς κυρίως πρόκειται ἐνταῦθα, δὲν δύναται νὰ παρασυρθῇ ἀκινδύνως εἰς τὸ λάθος ν' ἀναζητήσῃ τὸ χρυσόμαλλον δέρας τῆς καθαρότητος τοῦ λόγου, τὸ ὁποῖον καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ὀλόκληρος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φέρῃ εἰς ὀλόκληρον τὸν καθ' ἡμέραν βίον. Ἡ πρώτη γλωσσικὴ διδασκαλία τῶν ξενοφώνων ἀναφερομένη εὐλόγως, ὥπως εἶδομεν, εἰς ἀντικείμενα τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως καὶ περιοριζομένη ἐπίσης εὐλόγως εἰς μόνον τὸν προφορικὸν λόγον ὀφείλει ν' ἀναγνώρισῃ ἀνεπιφυλάκτως τὸ σημερινὸν γλωσσικὸν καθεστῶς καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ τὰ ὄντως χρήσιμα καὶ δυνατά, τὴν γλωσσικὴν δηλ. ἐξομοίωσιν τῶν ξενοφώνων ἀρχαρίων πρὸς ὁμηλικούς ἐλληνοφώνους ἀδελφούς των, πρὸς τὰ τέχνα τῶν ἐγγραμμάτων ἐλληνοφώνων οἰκογενειῶν. Πλέον τι τούτου θὰ ᾔτο ἄχρηστον διὰ τὴν πρὸς τοιοῦτους ἀρχαρίους συνενόησιν καὶ ἀδύνατον ἄλλως, διότι καὶ οἱ διδάσκοντες δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταχειρισθοῦν εἰς τοιαύτας ἀσκήσεις ἀδιάστως καὶ ἀσφαλῶς τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Κατὰ ταῦτα δικαιοῦμαι, νομίζω, νὰ ἐπαναλάβω ἀμετάβλητον τὴν

πρότασιν: Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις τοῦ προκαταρκτικοῦ τμήματος πρέπει νὰ διεξάγονται εἰς τὴν ἀφελῇ καὶ ἀνεπιτήδευτον γλῶσσαν τῆς ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ προφορικῆς συνεννοήσεως τῶν ἐγγραμμάτων ἢ μορφωμένων τάξεων¹.

(ἔπεται συνέχεια)

ΕΥΘ. Γ. ΜΠΟΥΝΤΩΝΑΣ

¹ Πρβλ. τὸ νηπιαγωγεῖον τῶν ξενοφώνων ἐλληνικῶν κοινοτήτων, 1908, σελ. 20. Δύναμαι σήμερον νὰ προσθέσω ὅτι τὴν πρότασιν ταύτην, ὡς καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐν τῷ προγράμματι τούτῳ ἰσχυρισμῶν μου, ἐπανέλαβεν ὁ κ. Ἄλ. Ζαμαρίας ὡς γνώμην του κατὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν συνεδρίαν τοῦ ἐν Κων/πόλει φιλολογικοῦ συλλόγου τῆς 27ης Δεκεμβρίου 1909 καὶ ὅτι πάντα ταῦτα ἐψηφίσθησαν ὑπὸ τῆς συνελεύσεως. Πρβλ. τὰ πρακτικὰ τῆς συνεδρίας ταύτης.

ΕΝΑ ΦΥΛΛΑΔΙΟ

Ὁ κ. Ε. Μπουντώνας, πρόην γυμνασιάρχης, μετὰ τὸ φυλλάδιό του «Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς καθαρευούσης» (Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Α. Πετράκου 1911)¹ χτυπᾷ μετὰ περίσσια ἰσότητα ἀπὸ τῆς μιᾶς μεριᾶς τοὺς φρουροὺς τῆς καθαρεύουσας καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην τὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὅμιλον, καὶ ὑποστηρίζει ὅτι·

1) Τὸ κίνημα τοῦ Ὅμιλου εἶναι τολμηρότερον καὶ γενικώτερον ἀπὸ προηγούμενα κινήματα τῶν δημοτικιστῶν. Ἀλλὰ τὸ κίνημα αὐτό, ἂν καὶ φαινομενικὰ ἐπικίνδυνον — ἐπειδὴ ἴσια ἴσια εἶναι γενικώτερον, τολμηρότερον καὶ ἔχει συνεργάτη καὶ ἕναν ὑπουργὸς τῆς παιδείας — πραγματικὰ ὅμως δὲν εἶναι ἐπικίνδυνον γιατί εἶναι ἀσύνταχτο καὶ δλότελα ἀπροετοίμαστο. Ὁ δρόμος ποὺ πῆρε ἡ ἐργασία τοῦ Ὅμιλου ἀποδείχνει πῶς τὸ κίνημα εἶναι ἀπροετοίμαστο. Ἐνῷ δηλαδὴ ἤθελε νὰ ἰδρῦσει ἕνα Πρότυπο Δημοτικὸ Σχολεῖο τὸν ἐρχόμενον Σεπτέμβριον, ἄρχισε ὁ Ὅμιλος τὴν ἐργασία του μετὰ ἐπιστημονικὴ συζήτηση γιὰ τὸ πῶς θὰ μπορούσε νὰ λειτουργήσῃ καλλίτερα τὸ δημοτικὸ σχολεῖο. Καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ συζήτηση θέλει χρόνια γιὰ νὰ κλείσῃ.

2) Ἕνας δάσκαλος μετὰ γερὰς παιδαγωγικὰς πεποιθήσεις, ἐμπνευσμένος καὶ ἀποφασισμένος νὰ βάλῃ τὴν ζωὴν του ὅλην στὸ ἔργο, μπορούσε νὰ ἰδρῦσει ἀμέσως τὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο ποὺ θέλει ὁ Ὅμιλος. Καὶ θὰ ἦταν προτιμότερον αὐτὸ παρὰ νὰ βλέπῃ κανεὶς «ὁμάδα λογίων» νὰ συζητῇ, καὶ μάλιστα ὄχι σοβαρά, γιατί δὲν ξέρεῖ τί θέλει καὶ τὴν πνίγει τὸ δίκιο της. Ἀφοῦ ὅμως ἀντὶ νὰ παρουσιαστῇ ὁ «ἐμπνευσμένος διδάσκαλος» μᾶς παρουσιάζεται «ὁμάς λογίων συζητούντων», ἕνα ἀπὸ τὰ δύο θὰ συμβεῖ, κατὰ τὸν κ. Μπουντώναν, ἢ δηλαδὴ θὰ ἰδρυθεῖ τὸ σχολεῖο μόνο ἀφοῦ κλείσῃ ἡ θεωρητικὴ συζήτηση, ἢ θὰ διαλυθεῖ ὁ Ὅμιλος.

3) Ἡ συζήτηση ὡς τόσο ἡ θεωρητικὴ δὲν εἶναι ἐπικίνδυνον, γιατί

¹ Τὸ φυλλάδιον τοῦ κ. Μπουντώναν δημοσιεύεται καὶ σὲ τοῦτο τὸ φύλλον τοῦ δεστίου τοῦ Ὅμιλου μετὰ τὸν ἴδιον τίτλον καὶ μετὰ προσθήκην τῶν κεφαλαίων Γ' καὶ Δ'. Τὸ ἄρθρον τοῦτο εἶναι ἀπάντησις μόνο στὰ κεφάλαια Α' καὶ Β'. Ἀπάντησις σὴν ὅλην μελέτην θὰ γράψῃ σ' ἐρχόμενον ἀριθμὸ τοῦ δεστίου μέλος τῆς Ἐφορίας τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου.

τὰ πορίσματά της θὰ εἶναι ἢ σύμφωνα μὲ τὶς «ἀόριστες» βλέψεις τοῦ Ὅμιλου ἢ ἀντίθετα. Ἄν εἶναι σύμφωνα, τότε, ἂν ἰδρυθεῖ τὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο, θὰ χρησιμεύσει γιὰ τὴ διόρθωση τῆς δημοτικῆς παιδείας. Ἄν εἶναι ἀντίθετα, τότε θὰ φανερωθεῖ ὅτι ὁ Ὅμιλος εἶναι γλωσσικὸς καὶ ὄχι εκπαιδευτικὸς. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι ὅμως, θὰ φωτιστεῖ ὁ κόσμος. Ἡ συζήτηση εἶναι καὶ χρήσιμη καὶ ἀναγκαία γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς δημοτικῆς παιδείας δὲν εἶναι ρόδινη καὶ πρέπει νὰ ἐξεταστοῦν οἱ λόγοι καὶ νὰ βρεθοῦν τὰ μέσα ποὺ θὰ τὴν ἀλλάξουν. Ἡ συζήτηση θὰ σχηματίζει μιὰ σωστότερη κοινὴ γνώμη.

4) Εἶναι μεγάλη ἡ σημασία τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν. Γιὰ τὴν ἐθνικὴ μόρφωση καλλίτερη γλῶσσα εἶναι ἡ μητρική. Δίκαια εἶναι τὰ παράπονα τοῦ Ὅμιλου γιὰ τὸν τύπον τῆς γλώσσας ποὺ διδάσκεται στὸ δημοτικὸ σχολεῖο (καὶ γιὰ λόγους γενικοὺς καὶ γιὰ λόγους διδακτικούς). Ἀλλὰ ἡ κύρια αἰτία τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα. «Πταίει καὶ ὁ τύπος τῆς γλώσσας, ὄχι κυρίως ὁ τύπος τῆς γλώσσας». «Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία εἶναι μέρος τοῦ ὅλου ζητήματος».

5) Ἄν ἀπὸ δυὸ τύπους γραπτοῦ λόγου «ἐν κοινῇ χρήσει» ἐπρόκειτο νὰ διαλέξει κανεὶς τὸν καλλίτερον γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, τότε θὰ μπορούσε ν' ἀποκλείσει τὴν καθαρεύουσα. Ἀλλὰ ἐπειδὴ «ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννοήσεως ἔχομεν μόνον τὸν γραπτὸν λόγον» (ἐννοεῖ τὴν καθαρεύουσα) μὲ αὐτὸν καὶ μὲ τὸν προφορικὸν λόγον μαζύ, θὰ μεταδοθεῖ ὁ πολιτισμὸς τῆς γενεᾶς μας στὴν ἐρχόμενη γενεὰ — γιὰ τὴν αὐτὴν αἰτία ὁ σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἐπομένως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ καθαρεύουσα ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

Αὐτά, μὲ συντομία, λέγει τὸ φυλλάδιο. Μ' ἓνα δεύτερον μέρος ὁ κ. Μπουντώνας πρόκειται νὰ συμπληρώσει τὴ φωτεινὴ μελέτη του ἐξετάζοντας «πῶς ἐπιβάλλεται εἰς ἡμᾶς ἀπὸ διδακτικῆς ἀπόψεως ν' ἀντιληφθῶμεν τὸν σκοπὸν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου».

Καὶ ὅσο γιὰ τοὺς φρουροὺς τῆς καθαρεύουσας δὲν ἔχει κανεὶς τίποτα ν' ἀφαιρέσει ἀπὸ τὰ χτυπήματα τοῦ κ. Μπουντώνα. Τὰ ἄλλα ὅμως ζητήματα ποὺ ξεδιαλύνει δέχονται συζήτησιν.

Παρατήρηση στὸν 1ο ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Μπουντώνα. — Λέγει τὸ φυλλάδιο πῶς τὸ κίνημα ποὺ δημιούργησε ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος δὲν εἶναι ἐπικίνδυνον γιὰ τὴν εἰρήνην καὶ ἀσύνταχτον καὶ ὀλότελον ἀπαράσκευον. Μὰ ἐπικίνδυνον γιὰ ποιόν; Γιὰ τὴν δημοτικὴν παιδείαν ἢ γιὰ τὴν καθαρεύουσα γλῶσσα; Ἀπὸ τὸν τίτλον τοῦ φυλλαδίου φαίνεται πῶς τὸ

τὸ ὄχι ἐπικίνδυνον κίνημα τοῦ Ὅμιλου ἀναφέρεται στὴν καθαρεύουσα γλῶσσα περισσότερο παρὰ στὴ δημοτικὴ παιδεία. Τὸ κίνημα ἀσύνταχτο, λέγει τὸ φυλλάδιο. Γιατί; Ἐπειδὴ δὲν ἔχει 10 παιδαγωγούς, 20 καθηγητές, 50 δημοδασκάλους ποὺ νὰ προσφέρουν ἀμέσως τὴν παιδαγωγικὴ καὶ συγγραφικὴ δουλειὰ ποὺ χρειάζεται; Πολλοὶ δάσκαλοι ἔδειξαν προθυμία καὶ ὑποσχέθησαν νὰ βοηθήσουν τὸν Ὅμιλον μὲ τὰ φῶτα τους, μὲ τὴν ἐργασία τους. Ἄν ὅμως τῶν πολλῶν αὐτῶν, μολονότι ἔχουν τὴν ὁρεξὴ καὶ τὴν δύναμιν νὰ βοηθήσουν, τοὺς λείπει ὁ χαραχτήρας γιὰ νὰ φανερωθοῦν στὴν κοινωνία μεταρρυθμιστές, φταίει ὁ Ὅμιλος; Καὶ ἀφοῦ αὐτοὶ δὲν ἦταν γραμμένο νὰ τοῦ φανοῦν βοηθοί, ἔπρεπε νὰ μὴν ἰδρυθεῖ ὁ Ὅμιλος καθόλου; Τὸ κίνημα, ὡς προπαγανδικό, δὲν εἶναι ἀσύνταχτο, καὶ ὡς ἐκπαιδευτικὸ ὁλοένα καὶ συντάσσεται, γιὰτὶ κάθε μέρα φανερόνεται ἡ ξεθαρρεύουσα δάσκαλοι ὁπαδοὶ καὶ βοηθοὶ τῆς ιδέας του. Ὁ Ὅμιλος εἶναι συνταγμένος σύλλογος πολλῶν ἀνθρώπων, εἰδικῶν καὶ μὴ, καὶ ἔχει κεφάλι σῶμα καὶ ἄκρα.

Τὸ κίνημα ἀπαράσκευον, λέγει τὸ φυλλάδιο. Ἀλλὰ ἀπροετοίμαστη στὴν Ἑλλάδα εἶναι κάθε ἐκπαιδευτικὴ ἐργασία, ὅπως τὸ λέγει καὶ ὁ ἴδιος ὁ κ. Μπουντώνας στὴ σελίδα 12: «τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας εἰσάγει ἀπὸ τινος μὲ ὑπερβολικὴν σπουδὴν νέα μέτρα σχεδὸν ἀμελέτητα ἢ δαπανᾶται εἰς ἐπουσιώδη καὶ ἀσήμαντα». Ὁ Ὅμιλος ἰδρύθηκε ἴσια ἴσια γιὰ νὰ προετοιμάσει τὴ μεταρρυθμιστικὴ ἐργασία ποὺ τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας δὲν ἀρκεῖ, φαίνεται, γιὰ νὰ προετοιμάσει. Ὁ Ὅμιλος δὲν ἔχει βέβαια τὴν ἀπαίτηση πῶς τὰ ξέρει ὅλα καὶ πῶς τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα τὰ ἔχει ξεδιαλυμένα ὅλα, οὔτε ὅμως καὶ νομίζει πῶς μπορεῖ ποτὲ νὰ πάρει τέλος ἡ μελέτη τῶν ζητημάτων αὐτῶν σὲ κανένα κράτος, σὲ κανένα ἔθνος τοῦ κόσμου. Ποτὲ ἡ ἐκπαίδευση δὲν πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται τέλεια καὶ ἀνάλλαχτη. Στασιμότητα στὴν ἐκπαίδευση μόνο οἱ ἀνεπιστήμονες μποροῦν νὰ παραδέχονται. Καὶ εἴτε δεχτῇ κανεὶς πῶς τὴν ἐκπαίδευσή του τὴ δημιουργεῖ τὸ ἔθνος ἢ πῶς τὸ ἔθνος δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευσή του, εἴτε δεχτῇ κανεὶς μίαν ἀλληλεπίδρασιν ἀδιάκοπην μεταξὺ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς παιδείας του — γιὰτὶ ἡ ἐκπαίδευση εἶναι καὶ αἰτία ἢ σκοπὸς καὶ ἀποτέλεσμα — πρέπει ἀναγκαστικὰ ἡ ἐκπαίδευση νὰ παριστάνει κάτι ζωντανὸ ἀφοῦ καὶ τὸ ἔθνος ζωντανὸ πρᾶγμα εἶναι. Καὶ γιὰ νὰ εἶναι ζωντανὴ ἡ ἐκπαίδευση πρέπει νὰ ἀλλάζει, ὅπως ἀλλάζει ἡ γλῶσσα, ὅπως ἀλλάζουν οἱ ιδέες, ὅπως ἀλλάζουν οἱ συνήθειες καὶ οἱ ἀνάγκες ἐνὸς ἔθνους.

Ὁ Ὅμιλος λοιπὸν φανερώθηκε στὴν κοινωνία τὴν Ἑλληνικὴ ὄχι

για να λύσει τελειωτικά κάθε εκπαιδευτικό ζήτημα, ούτε για να παραστήσει πώς είναι απόλυτα προετοιμασμένος να αναλάβει την αναμόρφωση όλης της παιδείας στην Ελλάδα, αλλά για να μαζέψει γύρω του όλους τους φωτισμένους δασκάλους και να εκφράσει της κοινής γνώμης την απαίτηση για τη διόρθωση της παιδείας. Ώς κίνημα κοινωνικό είναι πολύ προετοιμασμένο. Γιατί όσοι ίσια ίσια ήταν από πολλά χρόνια βέβαιοι πώς η παιδεία μας δε βρίσκεται σε καλή κατάσταση μαζεύτηκαν και είπαν: «Έλατε να καλέσουμε τους καλούς και φωτισμένους δασκάλους και να συνεργαστούμε για να προετοιμάσουμε τη διόρθωση της παιδείας και να ανοίξουμε και του άλλου κόσμου τα μάτια να ιδεί τα χάλια της και να γυρέψει και αυτός μαζί μας κάποιαν αλλαγή».

Άλλως τε το βλέπει και ο κ. Μπουντώνας ότι η κοινή γνώμη βρίσκεται «έν αγανακτήσει κατά του εκπαιδευτικού καθεστώτος». Τί άλλο έκαμε ο Όμιλος παρά να συνταχθεί για να εκφράσει την αγανάχτηση αυτή της κοινής γνώμης, και να κεντήσει τους δασκάλους να σκεφθούν, να κουνηθούν, να βοηθήσουν;

Δύο ήταν, κατά την αρχική γνώμη του Όμιλου, οι δρόμοι που μπορούσε ν' ακολουθήσει η α'). Χωρίς ν' ανοίξει θεωρητική συζήτηση για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, να δοκιμάσει το πείραμα του προτύπου δημοτικού σχολείου (άφου από τη διόρθωση της δημοτικής παιδείας ήθελε ν' αρχίσει) η β'). Χωρίς να ιδρύσει άμέσως ένα πρότυπο δημοτικό σχολείο, να ανοίξει μεγάλη επιστημονική έρευνα για να ξεδιαλυθούν πολλά γενικά και ειδικά ζητήματα σχετικά με όλη την εκπαίδευση. Και αλήθεια πολλά ζητήματα τέτοια είναι άξεδιάλυτα και στην Ελλάδα και σε κάθε άλλο κράτος και έθνος, και ούτε μπορεί ποτέ να κλείσει η επιστημονική συζήτηση και να σταματήσει η ελεύθερη έρευνα, εκτός αν ξαναφανερωθεί σε κανέναν τόπο ή ιερή εξέταση. Η παιδαγωγική είναι επιστήμη και σάν επιστήμη που είναι, αδύνατο να μένει στάσιμη. Παιδαγωγικές μέθοδοι, βλη διδασκαλίας, κύκλος μαθημάτων, προγράμματα, χαρακτήρας των Ελλήνων, έθνικες βλέψεις και ανάγκες, όλα αυτά και άλλα ακόμη μπορούν και πρέπει να εξετάζονται ατέλειωτα για να προσαρμόζεται η εκπαίδευση του έθνους στις σύγχρονες της κάθε εποχής ανάγκες του.

Έπειτα όμως ο Όμιλος είδε πώς έπειδή α') δεν τελειώνει ποτέ η επιστημονική έρευνα για τα εκπαιδευτικά ζητήματα, β') δεν είναι δυνατό να σταματήσει η σημερινή εκπαίδευση του έθνους και να κλείσουν τα σχολεία ίσα με να βρεθεί το καλλίτερο για τη σύγχρονη

γενεὰ εκπαιδευτικὸ σύστημα, γ') τυχαίνει νὰ ἔχει ἐμπιστοσύνη σ' ἓνα νέο παιδαγωγὸ πού ἐγνώριζε πῶς μπορεῖ καὶ νέα καλλιτέρα πράγματα νὰ παρουσιάσει ἰδρύοντας ἓνα πρότυπο σχολεῖο — ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσει καὶ τοὺς δυὸ δρόμους πού ὑποδείξαμε παραπάνω, καὶ ἔτσι ἔταν ἐσύнтаξε τὸ καταστατικὸ τοῦ ὅρισε ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ 'Ομίλου εἶναι διπλὸς δηλαδὴ 1.) Νὰ ἰδρύσει ἓνα πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο καὶ 2.) Νὰ βοηθήσει νὰ ἀναμορφωθεί μὲ τὸν καιρὸ ὅλη ἡ ἐκπαίδευση. 'Ο 'Ομιλος δηλαδὴ παραδέχτηκε καὶ τὴν πρακτικὴ καὶ τὴ θεωρητικὴ ἐργασία. Καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ συζήτηση πού ἀνοίξε δὲν εἶναι μόνο γιὰ τοὺς ὅρους τῆς σκοπιμώτερης λειτουργίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, παρὰ εἶναι γιὰ κάθε εκπαιδευτικὸ ζήτημα εἴτε γενικὸ εἴτε εἰδικό. Ἄν τὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο θὰ ἀνοίξει τοῦτο τὸ Σεπτέμβριο ἢ τὸν ἄλλο ἢ τὸν πάρα πέρα, εἶναι ζήτημα πού καθόλου δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ συζήτηση πού γίνεται μέσα στὸ δελτίο τοῦ 'Ομίλου, ἀλλὰ ἀπὸ ἄλλους ὅρους πού δὲν εἶναι στὸ χέρι τοῦ 'Ομίλου νὰ τοὺς κάμει εὐνοϊκοὺς.

Ὡστε ἐκεῖνο πού λέγει τὸ φυλλάδιο, ὅτι δηλαδὴ: «παρωχετεύθη κατ' ἀνάγκην τὸ κίνημα εἰς ἄλλο ἔδαφος, ἡ δὲ σημερινὴ μορφή του εἶναι συζήτησις ἐπιστημονικὴ περὶ τῶν ὅρων τῆς σκοπιμώτερας λειτουργίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου» δὲν εἶναι ἐντελῶς σύμφωνο μὲ τὰ πράγματα.

Παρατήρηση στὸ 2^ο ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Μπουντιώνα. — Καὶ κατὰ τὴ γνώμη τοῦ κ. Μπουντιώνα καὶ κατὰ τὴ γνώμη τοῦ 'Ομίλου, μπορεῖ ἓνας παιδαγωγός, μὲ γερὰς παιδαγωγικὰς πεποιθήσεις καὶ μὲ ὀρεξὴ νὰ θυσιάστῃ γιὰ τὸ ἔργο του, νὰ ἰδρύσει τὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο. Θὰ προτιμοῦσε μάλιστα αὐτὸ ὁ κ. Μπουντιώνας παρὰ νὰ βλέπει «ὁμάδα λογίων συζητοῦσαν». Μὰ ἡ ὁμάδα αὐτὴ πού συζητεῖ γιὰ ὅλα τὰ εκπαιδευτικὰ ζητήματα, δὲν ἐμποδίζει τὸν ἕναν αὐτὸν δάσκαλο νὰ ἀναλάβει τὸ ἔργο του. Ἄν αὐτὸς ὁ δάσκαλος «θὰ συνθηκολογήσῃ εἰς πολλὰ σημεῖα πρὸς τὸ καθεστῶς καὶ θὰ προβῇ δημιουργῶν τὸ μέλλον κατὰ μικρόν, ἀλλ' ἀσφαλῶς» ἢ ἂν θὰ θελήσῃ νὰ προχωρήσῃ τολμηρότερα καὶ χωρὶς νὰ πολυσυλλογίζεται τὸ καθεστῶς, αὐτὸ θὰ ἀποδειχθῇ ἀπὸ τὴν πράξιν. Ἄν τὸ ἔργο του ἀποτύχει, θὰ μπορέσει ὁ 'Ομιλος νὰ ἐργαστῇ ἄλλοιῶς. Ἄν ὁμως ἐπιτύχει; Τότε τ' ἀποτελέσματα θὰ φέρουν γρηγορότερα τὴν καλλιτέρευση στὴν παιδεία πού γυρεύει καὶ ὁ 'Ομιλος καὶ ἡ κοινὴ γνώμη. Γι' αὐτὸ δὲν παραίτησε ὁ 'Ομιλος τὸ σχέδιό του νὰ ἀναθέσῃ σ' ἓναν παιδαγωγὸ τὴν ἱδρυση τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου. Ἄν ὡς τόσο δὲν μπορέσει ὁ 'Ομι-

λος νά ιδρύσει τὸ σχολεῖο τοῦ ἀμέσως, ὄχι γιατί δὲν εἶναι ἔτοιμος νά τὸ ιδρύσει, ἀφοῦ ἔχει τὸν παιδαγωγὸ πού τοῦ χρειάζεται, ἀλλὰ γιατί μπορεῖ ἄλλα ἐμπόδια ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησή του νά βγοῦν στὴ μέση, τότε θὰ ἐξακολουθήσει τὴν ἐπιστημονικὴ συζήτηση καὶ θὰ ἔχει καιρὸ νά προετοιμάσει καλλίτερα καὶ τὸ ἔδαφος γιὰ νά ιδρυθεῖ ἀργότερα, μὲ ἐξασφαλισμένη πιά ἐπιτυχία, τὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο, ὅταν τὰ ἐμπόδια τὰ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν θέλησή του λείψουν ἀπὸ τὴ μέση.

Παρατήρηση στὸν 3ο ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Μπουντώνα. — Εἶναι εὐχάριστο πού τὸ φυλλάδιο δὲ βρίσκει ἐπικίνδυνη τὴν ἐπιστημονικὴ συζήτηση γιὰ τὰ εκπαιδευτικὰ ζητήματα, καὶ ὄχι μόνο δὲν τὴ βρίσκει ἐπικίνδυνη παρὰ τὴ θεωρεῖ καὶ χρήσιμη καὶ ἀναγκαία γιὰ νά φωτισεῖ ἡ κοινὴ γνώμη, νά ἐξεταστοῦν οἱ λόγοι πού ἐμποδίζουν τὴν προκοπὴ τῆς δημοτικῆς παιδείας καὶ νά βρεθοῦν καὶ τὰ μέσα γιὰ νά διορθωθεῖ.

Ἀλλὰ ὁ κ. Μπουντώνας ὑποστηρίζει πῶς ἂν τὰ πορίσματα τῆς συζητήσεως εἶναι σύμφωνα μὲ τὶς «ἀόριστες» ὅπως τὶς ὀνομάζει βλέψεις τοῦ Ὅμιλου, τότε «ἡ πολιτεία εἶναι ὑποχρεωμένη νά πεισθῇ περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς τάσεως τῆς ἐφορείας καὶ τότε τὸ σχολεῖον ἢ δὲν θὰ ιδρυθῇ διόλου (γιατί θὰ ἔχει τότε υἱοθετήσῃ τὶς ἰδέες τοῦ Ὅμιλου τὸ Κράτος καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο θὰ θελήσῃ νά συμμορφώσῃ τὰ δημοτικὰ τοῦ σχολεῖα μὲ τὶς ἰδέες αὐτὲς) ἢ θ' ἀποτελέσῃ εὐπρόσδεκτον πρωτοπορείαν ἐν τῇ ἀνορθώσει τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως», καὶ ἂν τὰ πορίσματα εἶναι ἀντίθετα, ὁ Ὅμιλος εἶναι ὑποχρεωμένος νά παραιτήσῃ τὸ σκοπὸ τοῦ γιὰ νά μὴ φανεῖ πῶς δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ παρὰ μόνο πῶς νά μπάσῃ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὴν κοινὴν προφορικὴ γλῶσσα.

Μὰ ἂν, ὅπως φαίνεται καὶ ὁ ἴδιος νά τὸ παραδέχεται, στὸ δημοτικὸ σχολεῖο εἶναι ἀπαραίτητο νά μπεῖ — τοῦλάχιστο στὶς πρώτες τάξεις του — ὁ πανελλήνιος προφορικὸς λόγος, δὲν εἶναι τάχα χρέος τοῦ Ὅμιλου τὴ γνώμη αὐτή, πού εἶναι καὶ πεποιθήσῃ του, νά τὴ βροντοφωνήσῃ στὶς τέσσερις ἄκρες τοῦ Ἑλληνισμοῦ;

Ὁ κ. Μπουντώνας φαίνεται νά μιλεῖ ἔτσι ἐπειδὴ φοβᾶται μήπως ἡ κοινὴ γνώμη δὲν εἶναι ἀκόμη ἀρκετὰ φωτισμένη στὸ ζήτημα αὐτὸ (δηλαδὴ τὸ γλωσσικὸ στὴν ἐκπαίδευση) καὶ μήπως παρασυρθεῖ ξανά ἀπὸ κανένα Μιστριώτῃ ὁ ὄχλος σὲ συλλαλητήρια γλωσσο-ἔθνο-θρησκευτικὰ καὶ βλαφτεῖ ἀπὸ ὅλ' αὐτὰ ἢ ὑπόθεσι. Καὶ γι' αὐτὸ συχνὰ ξαναλέγει ὅτι: πρέπει νά φωτιστοῦν περισσότεροι. Μὰ ποιοὺς ἄλλους

είναι ὁ σκοπὸς τοῦ Ὁμίλου; Καὶ ποῖο ἄλλο καλλίτερο ὄργανο μποροῦσε νὰ ἔχει παρὰ τὸ δελτίο του;

Παρατήρηση στὸν 4^ο ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Μπουντῶνα. — Ὁ κ. Μπουντῶνας, χωρὶς νὰ ἀναγνωρίζει ὅτι ἡ κυριώτερη αἰτία τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ἡ γλῶσσα ποὺ μεταχειρίζεται ὡς ὄργανό του, ὅμως ἐκδηλώνει καὶ αὐτὸς δίκαια παράπονα γιὰ τὸν τύπο τῆς γλώσσας ποὺ διδάσκεται στὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ γιὰ λόγους γενικοὺς καὶ γιὰ λόγους διδακτικούς. Τὸ γιὰτὶ φταίει καὶ ἡ γλῶσσα, δὲ μᾶς τὸ ἐξηγεῖ τὸ φυλλάδιο, ἐκτὸς ἂν παραδεχτοῦμε ὡς ἐξήγηση τῇ φράσει: «Τὸ ἴδιον καὶ εἰς πολὺ μάλιστα μεγαλύτερον βαθμὸν πάσχει ἡ καθαρεύουσα (δηλαδὴ μισεῖται καὶ χαρακτηρίζεται ὡς νεκρά) ὅταν ἐκ σχολαστικότητος ἢ καὶ ἐκ φιλοπαιγμοσύνης τὴν μεταχειρίζονται εἰς τὸν διάλογον μητρὸς καὶ παιδίου, παιδίων πρὸς ἄλληλα, πωλητῶν καὶ ἀγοραστῶν, κυρίων καὶ ὑπηρετῶν κτλ.». Τὸ φυλλάδιο μᾶς ἐξηγεῖ μονάχα γιὰτὶ δὲ φταίει μόνο ἡ γλῶσσα. Καὶ μᾶς φέρνει τότε τὸ ἐπιχείρημα ὅτι «ἡ μόρφωσις ὡς σύνολον εἶναι δυνατὴ καὶ διὰ γλώσσης ἐντελῶς ξένης, ἐφ' ὅσον ὑπάρχουσιν οἱ ἄλλοι ὅροι τῆς μορφώσεως» καὶ παρακάτω: «Ἡ μητρικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ προσφύεστερον ὄργανον τῆς μορφώσεως, ἀλλ' ὅταν διὰ τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λόγον ἡ μητρικὴ γλῶσσα δὲν εἶναι καὶ ἡ γλῶσσα τὴν ὁποῖαν ποθεῖ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ, ἢ λείπουν δι' ἄλλους λόγους οἱ ὅροι οἱ ἀπαιτούμενοι διὰ νὰ μορφωθῇ τὸ ἄτομον διὰ τῆς μητρικῆς του γλώσσης, ἡ μόρφωσις ζητεῖται καὶ ἐπιτυγχάνεται καὶ διὰ γλώσσης ἐντελῶς ξένης».

Τὸ ὅτι ἡ μόρφωσις τῶν ἀτόμων μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ μὲ ξένη γλῶσσα δὲ δέχεται ἀντίρρηση, ἀλλὰ τότε ἡ μόρφωσις τῶν ἀτόμων αὐτῶν — ἀφίνω ποὺ γίνεται δυσκολώτερα (μὲ μεγαλύτερους δηλαδὴ γιὰ τὸ παιδὶ κόπους) — ἀλλὰ κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ ἐθνικὴ. Ὅσο γιὰ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τῇ μητρικῇ γλῶσσᾳ δὲν τὴν ποθεῖ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ, αὐτὸ δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ παραδεχτεῖ γιὰ τοὺς Ἑλληνας, γιὰτὶ τὴν ἐθνικὴ ψυχὴ δὲν τὴν ἀποτελοῦν μόνο οἱ δάσκαλοι καὶ οἱ ἀρχαῖστές λόγιοι, παρὰ καὶ οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ ἐργατικοὶ καὶ οἱ γυναῖκες καὶ οἱ λόγιοι καὶ συγγραφεῖς ποὺ αἰσθάνονται καὶ μιλοῦν καὶ τραγουδοῦν καὶ γράφουν τὸν κοινὸ προφορικὸ λόγον, ἀδιάφορο ἂν χωρὶς ἢ καὶ μὲ κάποια ἐπίδραση τῆς λογίας γραπτῆς γλώσσας. Τὸ φυλλάδιο φαίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλες φράσεις του σὰ νὰ μὴ λογαριάζει καὶ πολὺ τὴν παράδοσιν ποὺ τὴν ἐφτείασαν α'.) ὁ προφορικὸς λόγος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐπικράτησε ἡ κοινὴ, ἴσα με σήμερα καὶ β'.) ἡ δημοτικὴ φιλολογία ἀπὸ τὸν Πτωχοπρόδρομον ὡς στὸν Παλαμᾶ, ἐνῶ δίνει

τὸ ἐναντίον ὑπερβολικὴ σημασία στὴ λογία παράδοση ἀπὸ τὸ Λουκιανὸν ὡς στὸν κ. Μιστριώτη. Ὅταν λέγει ὅτι «ἡ κυριαρχία τῆς (τῆς καθαρεύουσας) περιορίζεται εἰς τὴν λογιωτέραν συνεννόησιν καὶ ἐκεῖ δὲ πάλιν ὁ προφορικὸς λόγος καὶ μάλιστα ὁ ἀνεπιτήδευτος διαφέρει τοῦ γραπτοῦ λόγου αἰσθητῶς», ἔχει δίκαιο ὅσο γιὰ τὸ δεύτερο μέρος, ὅτι δηλαδὴ ὁ προφορικὸς λόγος τῶν λογίων ἔχει μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τὸ γραπτὸ τους λόγο, ἀλλὰ ἔχει ἄδικο ὅσο γιὰ τὴν πρώτη βεβαίωση ὅτι ἡ καθαρεύουσα περιορίζεται στὴ λογία συνεννόηση γιατί ὑπάρχει καὶ λογία συνεννόηση ὅπου ἡ καθαρεύουσα δὲ χωρεῖ καθόλου καὶ μόνο πού καὶ πού κάποια μικρὴ τῆς ἐπίδραση φαίνεται. Ὅταν ὁ Βαλαωρίτης γράφει τοῦ Λασκαράτου καὶ ὁ Λασκαράτος τοῦ Βαλαωρίτη, κι' αὐτὸ εἶναι λογία συνεννόηση, καὶ ὅμως γίνεται ὅχι στὴν καθαρεύουσα. Ὅταν ἐμεῖς ὅλοι οἱ νεώτεροι δημοτικιστὲς ἐπικοινωνοῦμε μὲ τοὺς παλαιότερους, μὲ τὸ Σολωμό, τὸ Βηλαρά, τὸ Χριστόπουλο, κι' αὐτὸ εἶναι λογία συνεννόηση καὶ ὅμως γίνεται στὴ δημοτικὴ. Ὅταν ἀκούομε στὸ θέατρο τὴν Ἀντιγόνη τοῦ Μάνου, τὴν Ἰφιγένεια ἢ τὸ Φάουστ τοῦ Γκαίτε μεταφρασμένα στὴν καθάρια δημοτικὴ ἀπὸ τὸ Χατζόπουλο, καὶ αὐτὸ εἶναι λογία συνεννόηση, καὶ ὅμως γίνεται ὅχι στὴν καθαρεύουσα. Καὶ ἔτσι ἡ κυριαρχία τῆς καθαρεύουσας περιορίζεται ἀκόμα περισσότερο παρ' ὅσο θέλει νὰ τὴν περιορίσει ὁ κ. Μπουντώνας. Πῶς μπορεῖ λοιπὸν νὰ πεῖ κανεὶς πῶς ἡ «ἐθνικὴ ψυχὴ» ποθεῖ τὴν καθαρεύουσα καὶ ὅχι τὴ μητρικὴ γλῶσσα; Δὲν εἶναι ἐπομένως σωστὸς ὁ ἰσχυρισμὸς πού βρίσκω παρακάτω στὸ φυλλάδιο ὅτι «ἡ καθαρεύουσα, ὁ σημερινὸς δηλαδὴ τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου, παραμένει τὸ ἀποκλειστικὸν ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννόησεως τοῦ ἔθνους».

Θὰ ἦταν νόστιμο ἂν, μὲ τὴν πρόφαση πῶς ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα δὲν εἶναι ἐκείνη πού ποθεῖ ἡ ἐθνικὴ ψυχὴ, ἐφτάναμε στὸ συμπέρασμα, ἐμεῖς πού ἡ ψυχὴ μας δὲν ποθεῖ τὴν καθαρεύουσα, ὅτι πρέπει στὰ σχολεῖα μας νὰ μεταχειριζόμαστε τὴν Ἰσπανικὴ!

Ἀλλὰ τὸ φυλλάδιο προσθέτει: «Ἡ ὅταν λείπουν δι' ἄλλους λόγους οἱ ὅροι οἱ ἀπαιτούμενοι διὰ νὰ μορφωθῇ τὸ ἄτομον διὰ τῆς μητρικῆς του γλώσσης» Ποιοὶ ὅροι λείπουν; Ὁ Ροῦθης στὰ «Ἐἰδωλα» ἀποδείχνει ὅτι ἡ δημοτικὴ γλῶσσα εἶναι πολὺ πλούσια σὲ λέξεις, οὔτε ἀποκλείεται στὴν ἀνάγκη καὶ τὸ δάνεισμα ἀπὸ τὴν ἀρχαία. Ὑποθέτω λοιπὸν πῶς ὁ κ. Μπουντώνας ἐννοεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ προφορικὸς λόγος καὶ ἡ δημοτικὴ φιλολογία δὲν ἔχουν τοὺς τύπους ὅλους ἐντελῶς ἀποκρυσταλλωμένους ἀκόμα. Μά, κι' ἂν εἶναι ἔτσι, τίποτε δὲν ἐμποδίζει νὰ διδαχτεῖ. Θὰ μάθει μονάχα τὸ παιδί, σὲ μερικὲς λιγιστὲς περιστά-

σεις, δυο τύπους, ἀντὶ ἑναν, καὶ ὅποιον ἀπὸ τούς δυο θέλει ἄς διαλέξει. Καὶ μάλιστα, γιὰ νὰ μιλήσω μὲ ἀκριβολογία, ἕναν μονάχα καινούριο τύπο θὰ ἔχει νὰ μάθει τὸ παιδί σ' αὐτὲς τὲς περιστάσεις, ἐκείνον ποὺ δὲ μεταχειρίζεται τὸ ἴδιο, γιὰτὶ ἕναν ἀπὸ τούς δυο τύπους θὰ τὸν μεταχειρίζεται ἀναγκαστικὰ τὸ παιδί.

Μὰ μὲ τὸν προφορικὸ λόγον, δὲ θὰ μεταδοθεῖ κατὰ τὸν κ. Μπουντώννα, ἡ σοφία καὶ ὁ πολιτισμὸς τῆς «διδασκάλου γενεᾶς» ὅπως τὴν ὀνομάζει, γιὰτὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς καὶ ἡ σοφία εἶναι σφιχτοδεμένα μὲ τὴν καθαρεύουσα γλῶσσα. Ἐπομένως εἶναι ἀνάγκη νὰ συμπεράνουμε πῶς ἡ «διδάσκαλος γενεὰ» ποὺ ἀνατράφηκε μὲ τὴ διγλωσσία, πρέπει ἀφεύκτως νὰ ἀναθρέψῃ καὶ τὴν ἐρχόμενη γενεὰ μὲ τὰ καλὰ τῆς διγλωσσίας, περιμένοντας τὸν καιρὸ ποὺ ἡ λογοτεχνία θὰ ἀποκρυσταλλώσῃ ἕνα μονάχα τύπο γλώσσας. Ἀλλὰ δὲν ξέρω ἂν ἡ διγλωσσία, αὐτὴ ἡ ἴδια, εἶναι σημάδι σοφίας καὶ πολιτισμοῦ ἢ μήπως εἶναι μονάχα ἐμπόδιο σὲ κάθε σοφία καὶ σὲ κάθε πολιτισμό. Καὶ ἂν εἶναι ἔτσι, γιὰτὶ καὶ καλὰ καὶ σώνει πρέπει νὰ μεταδοθεῖ καὶ στὴν ἐρχόμενη γενεὰ; Θὰ παραγνώριζε κανεὶς τὴν οὐσία τῆς παιδείας γενικά, ἂν παραδέχονταν ὅτι εἶναι ἡ παιδεία μόνον ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως τῆς προηγούμενης γενεᾶς καὶ δὲν ἔβλεπε πῶς εἶναι ἡ παιδεία καὶ αἰτία ἢ σκοπὸς γιὰ νὰ δημιουργήσῃ μιὰν ἐρχόμενη γενεὰ καλλίτερη. Καὶ ἂν, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ἔθνους, φτάσῃ κανεὶς στὸ συμπέρασμα πῶς χρειάζεται νὰ ξελευθερωθοῦν τὰ ἄτομα ἀπὸ παλιωμένες ἰδέες καὶ συνήθειες, θὰ ξελευθερωθοῦν μὲ μιὰν ἐκπαίδευση καινούρια ποὺ κύριος σκοπὸς τῆς θὰ εἶναι νὰ διακόψῃ ὅσο γίνεται συντομώτερα τὴ συνέχεια τῶν παλιωμένων ἰδεῶν καὶ συνθητιῶν. Κατηγοροῦμε τὴ σημερινὴν κατάσταση τῆς ψυχῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ λέμε πῶς οὔτε γνώσεις ἔχουν ἐπιστημονικὲς, οὔτε χαραχτήρα, οὔτε ἐλευθερωμένο νοῦ καὶ κρίση, καὶ ὅμως γυρεύουμε μὲ κάθε τρόπο νὰ κάνουμε καὶ τὰ παιδιὰ μας ἀπαράλλαχτα σὰν καὶ μᾶς!

Θὰ ἔλεγε ἴσως ὁ κ. Μπουντώννας ὅτι ἂν ἡ διγλωσσία εἶναι βλαβερή, μποροῦν νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ μας στὰ σχολεῖα μιὰ γλῶσσα, τὴν καθαρεύουσα. Μὰ ξέρει πολὺ καλὰ ὁ ἴδιος ὅτι γιὰ νὰ τὴ μάθουν αὐτὴ τὴ γλῶσσα — ὅπως καὶ τὲς ξένες γλώσσες — πρέπει νὰ στηριχθοῦν στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα πρῶτα, καὶ γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος, ὅπως καὶ ἄλλοι πολλοί, ὑποστηρίζει τὴ μετάβαση, δηλαδὴ δέχεται τὴ διδασκαλία τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου στὲς πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ὅχι γιὰ νὰ καταργήσῃ τὴ διγλωσσία, ἀλλὰ μόνον καὶ μόνον ὅσο γιὰ νὰ φτάσῃ σιγὰ σιγὰ τὸ παιδί στὴν

καθαρεύουσα, ἐπειδὴ καταλαβαίνει πῶς χωρὶς τὸν προφορικό του λόγο ὡς δάση δὲν μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ μάθει τίποτε ἄλλο. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν νὰ ἀποκλεισθεῖ ὁ προφορικός λόγος ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο. Ἄρα ἂς διαιωνίζεται ἡ διγλωσσία.

Ὁ Ὅμιλος ὡς τόσο παραδέχτηκε τὴν ἀνάγκη τῆς διδασκαλίας τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ὅχι γιὰ νὰ καταντήσῃ μιὰ μέρα τὸ παιδὶ νὰ ξέρει τὴν καθαρεύουσα, ἀλλὰ γιὰ νὰ καταργήσῃ μὲ τὸν καιρὸ τὴ διγλωσσία ποὺ εἶναι ἐμπόδιο σὲ κάθε ἐκπαίδευση καὶ σὲ κάθε πολιτισμὸ. Δηλαδή ὁ Ὅμιλος δὲ δέχεται τὴ μετάβαση, καὶ ὅσο γιὰ μένα ἔχω λόγους νὰ ἀμφιβάλλω πολὺ καὶ γιὰ τὴν ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς σοφίας τῆς «διδασκάλου γενεᾶς». Μὰ αὐτὸ τὸ τελευταῖο εἶναι ἄλλο ζήτημα.

Ὅπως καὶ νὰ εἶναι ὅμως, μᾶς ἀρκεῖ καὶ αὐτὴ ἡ βεβαίωση τοῦ φυλλάδιου ὅτι δηλαδὴ φταίει καὶ ὁ τύπος τῆς γλώσσας, καὶ θὰ εἶναι, ὑποθέτω, πρόθυμος ὁ Ὅμιλος νὰ παρακολουθήσῃ τὸν κ. Μπουντῶνα γιὰ νὰ βρεῖ ποιοὶ εἶναι καὶ οἱ ἄλλοι λόγοι τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, εἴτε κύριοι εἶναι εἴτε δευτερεύοντες. Ὁ κ. Μπουντῶνας λέγει: «Ἀνάγκη νὰ ζητήσωμεν τὸ κύριον αἷτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀλλαχοῦ».—Τὸ «ἀλλαχοῦ» αὐτὸ εἶναι κι' αὐτὸ ἔργον τοῦ Ὁμίλου νὰ τὸ μελετήσῃ. Δὲν ἰδρύθηκε, εἶπαμε, ὁ Ὅμιλος μὲ γλωσσικὸ σκοπὸ ἀλλὰ μὲ ἐκπαιδευτικόν.

Παρατήρηση στὸν 5ο ἰσχυρισμὸ τοῦ κ. Μπουντῶνα.—«Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται, λέγει τὸ φυλλάδιο, νὰ ἀποκλείσωμεν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου». Γιὰ τοὺς λόγους ποὺ παραπάνω ἐξήγησα, δὲ μοῦ φαίνεται καὶ ἀπαραίτητο νὰ διδάσκηται ἡ καθαρεύουσα στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, καὶ μόνο ἓνας λόγος ὑπάρχει γιὰ νὰ διδάσκηται: τὸ ὅτι εἶναι ἀκόμα ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους. Δηλαδή ποιστεύω ὅτι 1) δὲν εἶναι μόνο ἡ καθαρεύουσα γραπτὸς λόγος, ἀφοῦ ὑπάρχει δλόκληρη φιλολογία γραμμένη σὲ γλῶσσα δημοτικὴ ἀρκετὰ ὁμοιόμορφη καὶ ἀποκρυσταλλωμένη γιὰ νὰ διδασκτεῖ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, καὶ ποὺ ἔχει καὶ αὐτὸ τὸ πρόσθετο καὶ ἀνεκτίμητο προτέρημα ὅτι *πυρῆνας τῆς εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ παιδιοῦ*. Καὶ γι' αὐτὸ ἴσια ἴσια ὁ Ὅμιλος προτίμησε, ἀπὸ τοὺς δύο τύπους τοῦ γραπτοῦ λόγου ποὺ ὑπάρχουν στὸ Ἑλληνικὸ ἔθνος, τὸ δημοτικὸν τύπον, γιὰτὶ τυχαίνει νὰ τὸν μεταχειρίζονται, μιλῶντας καὶ τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τους. Καὶ 2) ὅτι εἶναι καὶ περιττὸ καὶ βλαβερὸ νὰ διδάσκηται ἡ διγλωσσία στὰ δημοτικὰ σχολεῖα.

Ὡς τόσο ἐπειδὴ ἡ καθαρεύουσα θεωρεῖται ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ

Κράτους, χρειάζεται ακόμα να διδάσκεται στα σχολεία. Κατά την ατομική μου γνώμη, θά ἔφτανε ἂν τὸ παιδί τῇ μάθαινε ἀφοῦ τέλειονε τὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ ἂν ἦταν νὰ πάει σὲ ἀνώτερο σχολεῖο. Κανένας λόγος δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ τῇ διδάσκεται στὸ δημοτικὸ σχολεῖο γιατί καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τῇ μάθει, ὅχι καλὰ μὰ οὔτε καὶ μέτρια. Ἄν ὅμως ἄλλοι θεωροῦν, ὅπως καὶ ὁ Ὅμιλος, ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μάθει τὸ παιδί καὶ ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τουλάχιστο νὰ τὴν καταλαβαίνει, μπορεῖ νὰ τὸ μάθει αὐτὸ διαβάζοντας ἀπὸ τὴν ε' τάξη τὸ Εὐαγγέλιο. Γιὰ νὰ μάθει νὰ τῇ μεταχειρίζεται τὴν καθαρεύουσα τὸ παιδί ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο οὔτε λόγος δὲν μπορεῖ εὐτυχῶς νὰ γίνεται. Ὅποιος θέλει, ἄς ἐξετάσει ἂν τὴν ξέρουν οἱ ἴδιοι αἱ ἀπόφοιτοι τῶν γυμνασίων. Εἶναι ἀδύνατο τὸ παιδί, βγαίνοντας ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, νὰ ξέρει νὰ μεταχειρίζεται τὴν ἐπίσημη — καὶ συνταγματικὴ τώρα — γλῶσσα τοῦ Κράτους, εἴτε ἀρχίσει νὰ τῇ μαθαίνει ἀπὸ τὴν α'. τάξη τοῦ δημοτικοῦ (κατὰ τὸν κ. Μιστριώτη) εἴτε ἀρχίσει ἀπὸ τὴν γ'. τοῦ δημοτικοῦ (κατὰ τὸν κ. Μπουντώνα) εἴτε ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ε'. τοῦ δημοτικοῦ μὲ τὸ Εὐαγγέλιο (κατὰ τὸν κ. Δελμούζο). Μόνο νὰ τὴν καταλαβαίνει κάπως μπορεῖ νὰ μάθει τὸ παιδί στὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ πιστεύω ὅτι μὲ τὸ σύστημα τοῦ κ. Δελμούζου, βγαίνοντας ἀπὸ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, θὰ τὴν καταλαβαίνει καλλίτερα παρὰ μὲ τὸ σύστημα εἴτε τοῦ κ. Μπουντώνα εἴτε τοῦ κ. Μιστριώτη.

Τὸ παιδί ποῦ θὰ βγεῖ ἀπὸ τὸ σχολεῖο τοῦ Ὁμίλου, θὰ ξέρει καλὰ μιὰ γλῶσσα, τὸ σημερινὸ προφορικὸ τοῦ λόγου, ποῦ θὰ ἔχει μάθει νὰ τὸν μεταχειρίζεται καὶ γιὰ γραπτὸ τοῦ λόγου. Καὶ ἔχοντας, ὕστερα ἀπὸ τέσσερα χρόνια ποῦ θὰ μαθαίνει αὐτὴ τῇ γλῶσσα, μιὰ βάση στερεή, θὰ μπορεῖ καλλίτερα νὰ δεχτεῖ τὴν ἄλλη γλῶσσα ποῦ θὰ θελήσουν νὰ τοῦ ἐπιβάλουν νὰ καταλαβαίνει, γιατί θὰ ἔχει τότε καὶ ἕναν ὁρο συγκρίσεως σταθερὸ καὶ βέβαιον — τὴ δική του τῇ γλῶσσα, ποῦ θὰ τὴν ξέρει τέλεια.

*

Τὸ καλλίτερον συμπέρασμα ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ κ. Μπουντώνα γιὰ μένα εἶναι τὸ ὅτι, σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ποῦ ἄνθρωποι ἐπιστήμονες ἀπὸ φόβον ἀπαρνιοῦνται τὶς πεποιθήσεις τους καὶ ἄλλοι τάχα ἐπιστήμονες ἀρνοῦνται τὴν ἐλεύθερη ἔρευνα, βρίσκονται καὶ μερικοὶ ἐπιστήμονες ποῦ τολμοῦν ὅπωςδὴποτε νὰ ἐκφράσουν τὴν πεποίθησιν τους καὶ ὅταν ἀκόμη τυχαίνει νὰ εἶναι ἀντίθετη στὴν ἀφώτιστη κοινὴ γνώμη. Εὐτυχῶς ἄρχισε νὰ παρουσιάζεται καὶ μιὰ ἄλλη κοινὴ γνώμη κάπως πρὸ φωτισμένη.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Ἀπὸ τὸ Βαθὺ τῆς Σάμου ἐλάβαμε τὰ τρία πρῶτα τεύχη μηνιαίου παιδαγωγικοῦ περιοδικοῦ «Ἀνατολή». Διευθυντῆς τοῦ ὁ κύριος Ἑμμ. Ἰακωβίδης.

Ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ περιοδικοῦ γραμμένο ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τοῦ παίρνομε τ' ἀκόλουθα χαρακτηριστικὰ κομμάτια.

Εἰς τὸ περιοδικὸν «μίαν τῶν πρώτων θέσεων θὰ κατέχῃ ἡ συστηματικὴ ἐπιθεώρησις τῆς συγχρόνου παιδαγωγικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Λαῶν»...

«Ὁφείλει ἐξ ἄλλου ἡ ἀσχημία ἡμῶν νὰ φανῇ διὰ πιστῆς καὶ εἰλικρινοῦς ἀντιθέσεως πρὸς τὴν ὠραιότητα τῶν ἄλλων. Ὁφείλει δηλονότι νὰ φανῇ ἡ ἀμάθεια ἡμῶν καὶ ἡ ἀνικανότης πρὸς δημιουργικὴν ἐργασίαν. Καὶ ἀφοῦ τοῦτο φανῇ, ἀφοῦ πεισθῶμεν περὶ αὐτοῦ, ἀφοῦ πεισθῶμεν ὅτι ἡ στέρωσις τῆς ἡμετέρας διανοίας εἶναι πραγματικὴ καὶ ὅχι φαινομενικὴ, τότε δυνάμεθα τὰ ζητήσωμεν ὅπως προσλάβωμεν ἐκ τῆς ἀφθόνου ὕλης τῶν ἄλλων ὅ,τι εἴμεθα ἱκανοὶ νὰ ἐννοήσωμεν καὶ ὅ,τι εὖρωμεν προσαρμόσιμον εἰς τὰς ἡμετέρας συνθήκας»...

«Ἡ σύγχρονος κατάστασις ἡμῶν, κατάστασις παιδαγωγικῆς στασιμότητος δὲν προβάλλει τί, δὲν ἐρωτᾷ σχεδὸν οὐδέν, εἰς ὃ νὰ ζητηθῇ ὠρισμένη λύσις ἢ ἀπάντησις».

Θὰ εἴμαστε τάχα τολμηροὶ ἂν παρατηρούσαμε, ὅτι στὴ σύγχρονῃ στασιμότητι διατυπώθηκαν πρὸ κάμποσου καιροῦ ἀπὸ μερικοῦς, ἐντελῶς χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν ἑλληνικὴν παιδαγωγικὴν, τὰ ἐρωτήματα:

- 1). Πῶς πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα;
- 2). Ἄν μπορεῖ ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία νὰ μὴν ἀκολουθεῖ δογματικὴ μέθοδον ὅσο ἀποκλείεται ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἡ ζωντανὴ γλῶσσα;
- 3). Ἄν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ μόρφωσις ὅσο ὅλα τὰ μαθήματα χρησιμοποιοῦνται γιὰ νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ γράμματα;

*

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκδοτικὴ Ἑταιρεία ἐξέδωκε τοῦ William James τὴς Παιδαγωγικῆς Ὁμιλίης κατὰ μετάφραση τοῦ κ. Γ. Γρατσιατοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῆς Μέσης Ἑκπαιδεύσεως.

Ψυχολογικὰ μαθήματα γιὰ τοὺς δασκάλους ἀνώτερα ἀπὸ κάθε σύστασιν.

Κρῖμα ποὺ μεταφράσθησαν σὲ τόσο δασκαλικὴ γλῶσσα, καὶ κρῖμα ποὺ «τιμᾶται δρ. 2.50», ὥστε δύσκολα θὰ διαβασθοῦν καὶ θὰ ἐννοηθοῦν ἀπ' ὅσους πρέπει.

ΜΙΑ ΕΞΗΓΗΣΗ

Ένας δ' Εκπαιδευτικός "Όμιλος από κάθε είδος μικρολογία έθεώρησε τόν κ. Υπουργό τής Παιδείας υπεύθυνο μόνο για τήν ακόλουθη δήλωση πού δημοσιεύθηκε στήν έφημερίδα «Πατρίς» (19 Φεβρουαρίου, 1911).

«Τόν παρελθόντα Άπρίλιον φίλος τις μου κατέστησεν έν συνομιλία γνωστόν, ότι διακεκριμένοι τινές πολίται επιθυμοῦσι νά συναντηθῶσι κάπου, όπως ανταλλάξωσι γνώμας τινάς σχετικῶς ὄχι μέ τήν γλώσσαν, ἀλλά μέ εκπαιδευτικά ζητήματα.

»Μετ' ὀλίγας δέ ἡμέρας μέ ἐκάλεσεν οὗτος δι' ἐπιστολῆς εἰς τήν συνάντησιν ταύτην. Ἐγὼ ὅμως δέν μετέβην ἕνεκα ἀσχολιῶν, πλὴν ἀπήντησα δι' ἐπιστολῆς ὅτι, προκειμένου περὶ βελτιώσεως τῶν εκπαιδευτικῶν μας πραγμάτων, εἶμαι σύμφωνος εἰς οἵανδήποτε ἐνέργειαν. Ἐκτοτε οὐδένα εἶδον, οὐδὲ κἄν συμμετέσχον καταρτίσεως Συλλόγων ἢ συνεδριάσεων αὐτῶν.

»Χθὲς ὅμως, ὅτε εἶδον ὅτι ἐφερόμην ὡς ἰδρυτῆς τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου, ἔσπευσα νά ἐρωτήσω πῶς τοῦτο συνέβη καὶ ποῖος μέ υπέγραψεν, ἔμαθον δέ ὅτι κατὰ τὸ Καταστατικόν, οἱ πρῶτοι ὑπογράψαντες αὐτὸ εἶναι ἰδρυταί, καὶ ἐγώ, ὡς ἀπαντήσας ὅτι εἶμαι σύμφωνος εἰς τὰς ἀποφάσεις τῶν συνελθόντων ἐθεωρήθην, νομίζω, ὡς τοιοῦτος. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ οὐδὲν πλεον».

Ἡ δήλωση εἶναι σύμφωνη μέ τήν ἀλήθειαν.

Ἐπειδὴ, ὅμως, ἡ κάποια ἀθέλητη ἀσάφειά της μπορεῖ εὐκολὰ νά παρεξηγηθῇ σὲ βάρος τοῦ Ὅμιλου, θεωρήθηκε ἀναγκαῖο νά δημοσιευθεῖ γιὰ συμπλήρωμα διαφωτιστικὸ τὸ ἐπόμενο ἱστορικόν.

Ἀντίτυπο ἀπὸ τὴν πρώτη ἐγκύκλιο τῆς Ἐφορίας τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου (Βλέπε Δελτίο Ἀρ. 1. Σελ. 1) πού κυκλοφόρησε ὅσο τὸ δυνατόν εὐρύτερα καὶ προκάλεσε τόσο θόρυβο, εἶχε σταλεῖ καὶ πρὸς τὸν κ. Α. Ἀλεξανδρῆ τότε βουλευτὴν Καρδίτσας στήν τότε κατοικία του «Tourist Hotel».

Ἐνα μῆνα ἔπειτα κ' ἐνῶ ἐδημοσιεύονταν στὶς ἐφημερίδες τὰ ἄρθρα «Τὸ Σχολεῖο τῶν Μαλλιαρῶν», «Κάτω οἱ βέδηλοι» καὶ τὰ ὅμοια, ἡ Ἐφορία τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου ἀποφάσισε νά στείλει πρόσκληση γιὰ νά ἰδρῦσουν τὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὅμιλο σὲ κυρίους, πού εἶχε βάσιμες πληροφορίες ὅτι ἐγκρίνουν τὸν σκοπὸ της.

Σὰν τέτοιος ἐκαλέσθηκε καὶ ὁ κ. Α. Ἀλεξανδρῆς μέ τὸ ἀκόλουθο γράμμα :

Σάββατο 24. IV. 1910.

Ἀξιότιμε Κύριε,

Τὴν ἐρχόμενη Τρίτῃ 27 τρέχ. στὶς 5.30 μ. μ. θὰ μαζευτοῦν σπῆτι μου ὅσα μέλη τῆς Ἐφορίας τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου

εἶναι ἐδῶ γιὰ νὰ συζητήσουν διάφορα, μεταξύ ἄλλων καὶ τὸν καταρτισμὸ τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου». Θὰ τὸ θεωρήσωμε μεγάλη τιμὴ ἂν θελήσετε νὰ ἐλθῇτε καὶ σεῖς.

Με πολλή ὑπόληψη

Πρόθυμος

(Ὑπογ.) **Δ. Π. Πετροκόκκινος.**

Κον' Ἀλεξανδρῆν

Βουλευτήν.

Ὁ κ. Α. Ἀλεξανδρῆς ἀπάντησε μὲ τὸ ἐξῆς γράμμα :

Τρίτη, 27 Ἀπριλίου 1910.

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ἀπροόπτως ὅλως σήμερον ὁ κ. Πρωθυπουργὸς ἐκάλεσε διὰ τὴν 5^{ην} μεταμεσημβρινὴν ὥραν τοὺς ἐν Ἀθήναις συναδέλφους μου καὶ ἐμὲ εἰς σύσκεψιν ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Οἰκονομικῶν περὶ Θεσσαλικοῦ τινος ζητήματος, ἕνεκα τοῦ ὁποῦ παραμένω ἀκόμῃ ἐδῶ. Μοὶ καθίσταται συνεπῶς ἀδύνατον νὰ παρευρεθῶ εἰς τὴν σύσκεψιν τῆς Ἐφορίας τοῦ Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου, εἰς ἣν μοὶ ἐκάματε τὴν τιμὴν νὰ μὲ καλέσητε.

Ζητῶν διὰ τὴν ἀθέλητον ταύτην ἀπουσίαν μου συγγνώμην δράττομαι τῆς εὐκαιρίας, ἀξιότιμε Κύριε, νὰ σᾶς παρακαλέσω ὥπως εἰς τὰς ἀποφάσεις ὑμῶν μὲ θεωρήσετε ἀπολύτως σύμφωνον, διότι εἶμαι ὁλοφύχως θιασώτης τῆς ιδρύσεως ἐνὸς Προτύπου Δημοτικοῦ Σχολείου, ἕνεκα τοῦ μεγάλου σκοποῦ καὶ τῆς μεγάλης ἐλλείψεως, ἣν πρόκειται νὰ πληρώσῃ εἰς τὸν τόπον μας.

Μετ' ἐξαιρέτου ὑπολήψεως πρόθυμος εἰς ὅ,τι μὲ θεωρήσετε χρήσιμον.

(Ὑπογ.) **Α. Ἀλεξανδρῆς.**

Κον' Δ. Π. Πετροκόκκινον.

Τὴν ἡμέρα ἐκεῖνη ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλὸς ιδρύθηκε καὶ ἰδρυταὶ τοῦ θεωρήθηκαν ὅσοι ἔλαβαν τὴν ἀπόφαση καὶ ὅσοι «ἐκ τῶν προτέρων» ἢ «ἐκ τῶν ὑστέρων» ἀποδέχθησαν τὶς ἀποφάσεις.

Γιὰ τοῦτο στὸ Καταστατικὸ ποὺ τυπώθηκε δυὸ μῆνες ἀργότερα εἶναι ὑπογραμμένοι καὶ ἀρκετοὶ ποὺ δὲν ἦταν παρόντες ὅταν ψηφίσθηκε.

Τὸ Καταστατικὸ, ποὺ κυκλοφόρησε σὲ δυὸ χιλιάδες ἀντίτυπα, στάλθηκε σὲ ὅλους τοὺς ἰδρυτὰς καὶ σὲ ὅλα τὰ μέλη τὸν Αὐγούστου τοῦ 1910 καὶ καμμιὰ διαμαρτυρία, ὥπως ἦταν φυσικὸ, δὲν ἔγινε ὡς τὴν ὥρα οὔτε ἀπὸ μέρος τοῦ κ. Α. Ἀλεξανδρῆ, ὁ ὁποῖος ἀπεναντίας στὶς 3 Φεβρουαρίου 1911 ἐπλήρωσε τὴν συνδρομὴν του.

Ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς ἐκπαιδευτικοῦ σωματείου μὲ σκοπὸν σὰν τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου ἦταν ἀνάγκη, ποὺ ἀποδείχνεται ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία του.

Οἱ ἰδρύται χωρὶς καμμιά ἰδιαίτερη ἐνέργεια καὶ μόνο μὲ τὸ νὰ δημοσιεύσουν τὴν πρώτη ἐγκύκλιο, τὸ κατοπινὸ γράμμα καὶ τὸ καταστατικόν, ἔλαβαν δηλώσεις ἀπὸ παντοῦ ἀνθρώπων ποὺ ζητοῦσαν νὰ γίνουν μέλη τοῦ Ὁμίλου.

Αὐτὸ δείχνει πὼς κάποια ὑποσυνείδητη ἀνάγκη ἐνὸς προσδευτικοῦ σωματείου εἶχε γεννηθεῖ στὴν ψυχὴ κάθε μορφωμένου ἀνθρώπου. Τὴν ἀνάγκη αὐτὴ τὴν ἔδειξε συνειδητὴ ἡ ἔδρυση τοῦ Ὁμίλου.

Ἄν ἀνταποκρίθηκε στὸ σκοπὸ τοῦ ὁ Ὁμιλος ἢ ὄχι, εἶναι ζήτημα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ κρίνει κανεὶς ἀπόλυτα, μὰ πρέπει νὰ λογαριάσει τὰ μεγάλα ἐμπόδια, ποὺ ἡ ἀφώτιστη καὶ υπερβολικὰ συντηρητικὴ κοινὴ γνώμη τῶν πολλῶν βάζει σὰν ὀδοφράγματα ἐμπρὸς σὲ κάθε προσδευτικὸ ἔργο γιὰ νὰ τοῦ κόψει τὸ δρόμο του.

Ὁ Ὁμιλος πρῶτα πρῶτα ἔκρινε ἀπαραίτητο νὰ δημιουργήσει ἓνα κέντρο γιὰ νὰ συναντῶνται οἱ ὁμοῖδεάτες. Γιὰ τοῦτο ἐγκαταστάθηκε σὲ γραφεῖα — γραφεῖα ὅσομποροῦσε πιὸ κεντρικὰ καὶ πιὸ λιτὰ συνάμα γιὰ νὰ μὴν κάνει ἀπὸ πρώτη ἀρχὴ ἔξοδα δυσανάλογα μὲ τοὺς πόρους του. Ἐκεῖ ἀπὸ τὰς 6 - 8 1/2 καὶ ἀργότερα κάθε βράδυ δέχεται τὰ μέλη του καὶ τοὺς ἐπισκέπτες, ποὺ θέλουν εἴτε πληροφορίες νὰ ζητήσουν, εἴτε ἀπορίες νὰ λύσουν σχετικὰς μὲ τὸ σκοπὸ καὶ τὸ ἔργο.

Ἄν καὶ τὰ στενόχωρα γραφεῖα τοῦ ἦταν ἐμπόδιο γιὰ μεγάλο ἀκροατήριον, ὥς τόσο ὀργάνωσε διαλέξεις ποὺ οἱ κυριότερες ἦταν τοῦ κ. Στ. Ραμᾶ γιὰ τὴ Γλωσσικὴ διδασκαλία στὰ Δημοτικὰ Σχολεῖα καὶ τοῦ κ. Ι. Χρυσάφη γιὰ τὴ Γυμναστικὴ σχετικὰ μὲ τὸν ἀθλητισμό.

Ὁ Ὅμιλος ἄρχισε νὰ σχηματίζει τὴ βιβλιοθήκη του, ὅπου θὰ βρίσκει κανεὶς ὅσα βιβλία, φυλλάδια καὶ περιοδικὰ ἔχουν γράφει γιὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ γλωσσικὰ ζητήματα.

Ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1911 ἄρχισε νὰ ἐκδίδει τὸ Δελτίον ποὺ αὐτὸς εἶναι ὁ τρίτος ἀριθμὸς του. Μὲ τὰ δημοσιευόμενα στὸ περιοδικὸ τοῦτο ἄρθρα ἐκίνησε κάπως τὰ αἵματα τῶν δασκάλων, ὅσοι ἐννοεῖται ἔχουν ὀρεξὴ νὰ σκέπτονται καὶ περιέργεια νὰ μαθαίνουν.

Τέλος ἐτοιμάζει τὰ βιβλία τῆς παιδικῆς βιβλιοθήκης του, καὶ τὰ διδακτικὰ τὰ χρήσιμα στοὺς δασκάλους καὶ στὸ μαθητή.

Ἀπὸ πολλὰ σημάδια διακρίνει κανεὶς πὼς ἄρχισαν καὶ οἱ ἀντίπαλοι τῶν ἰδεῶν τοῦ Ὅμιλου νὰ σέβονται τὸν ἐπιστημονικὸ τρόπο ποὺ ἐξετάζει τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα καὶ νὰ καταλαβαίνουν πὼς δὲν εἶναι εὐκόλο μόνον μὲ βρισιές, εἰρωνεῖες καὶ διαστροφές τῆς ἀλήθειας νὰ πολεμήσουν τὸ ἔργον του.

Γιὰ τὰ μέλη τοῦ Ὅμιλου, πρὸ πάντων γιὰ ὅσους δὲν κατοικοῦν στὴν Ἀθήνα, δημοσιεύομε σήμερα, σύμφωνα μὲ τὸ ἄρθρον 12 τοῦ Καταστατικοῦ, τὴ σύντομὴ αὐτὴ λογοδοσία ὅπως καὶ τὸν ἰσολογισμό τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

Οἱ πόροι τοῦ Ὅμιλου, καθὼς ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἴδῃ, δὲν εἶναι ἀμύθητοι θησαυροί, ἔπειτα καὶ ἡ πεντάδραχμη συνδρομὴ ποὺ ζήτησε ἀπὸ τὰ μέλη του εἶναι πολὺ μικρὴ. Ἀπὸ τὸ παρά-

δειγμα ὅμως μερικῶν ποῦ ἔδωσαν καὶ μεγαλείτερες δωρεές
στὸν Ὅμιλο, ἐλπίζομε νὰ φιλοτιμηθοῦν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ
μέλη νὰ συνεισφέρουν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι μποροῦν παραπάνω ἀπὸ
τὴ συνδρομὴ τους.

Χρέος μας ὡς τόσο τὸ θεωροῦμε ν' ἀπευθύνομε καὶ δη-
μόσια σὲ ὅλους ὅσοι γράφηκαν μέλη καὶ ὑποστήριξαν τὸ
ἔργο τοῦ Ὁμίλου τὰ θερμὰ εὐχαριστήρια τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ
τὴν προθυμία ποῦ ἔδειξαν νὰ μᾶς βοηθήσουν ὁ καθένας κατὰ
τὴ δύναμή του.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

Ἀπολογισμὸς Ἑσόδων καὶ Ἐξόδων

ΕΣΟΔΑ

Δωρεές	1910-1911	6,810	85
»	1911-1912	1,212	—
Συνδρομές	1910-1911	1,480	—
»	1911-1912	260	—
Συνδρομές και πούλημα Δελτίου		666	50
Τόκοι καταθέσεων στην Τράπεζα Σαμιω- τάκη και Σ ^a		134	85
		Δρ. 10,564	20
Υπόλοιπο	Δρ. 7,127.66		
Καθυστερ. συνδρομές 1910-1911 »	520.—	7,647	66

ΣΗΜ. Διὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου μᾶς ὑποσχέθησαν, ἅμα ἰδρυθεὶς τὸ Πρότυπον Δημοτικὸν Σχολεῖον, τὸ ὅλον 1875 δρ. Ἐνὰ ἄλλο 100 δρ. τὸ χρόνο γιὰ 3 χρόνια· καὶ μὴ δμάδα μελῶν ἀπὸ δρ. 110 καθεὶς τριμηνία.

για τὴ χρονιά 1 Μάη 1910 — 30 Ἀπρίλη 1911.

ΕΞΟΔΑ

Νοίκι γραφείου (Αὐγούστος-Ἀπρίλης) . . .	585	—
Μισθοὶ προσωπικοῦ, ποσοστὰ εἰσπράξεων κτλ.	188	80
Ἐξοδα γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τοῦ γραφείου . .	536	20
Φωτισμὸς καὶ θέρμανση τοῦ γραφείου . . .	85	55
Ταχυδρομικὰ τέλη, δελτάρια κτλ.	98	08
Διαλέξεις καὶ συνελεύσεις	71	65
Τύπωμα καὶ στάλσιμο 2 ἀριθμῶν Δελτίου . .	1,077	38
Χαρτὶ γιὰ τὸ Δελτίο καὶ τὸ ξώφυλλό του* . .	45	03
Ἀγορὰ καὶ δέσιμο βιβλίων	102	85
Τυπωτικὰ ἐγκυκλίων, καταστατικοῦ κτλ. . .	254	50
Γραφικὴ ὕλη	62	50
Δημοσιεύσεις καὶ διατριβὲς	329	—
	3,436	54
Ὑπόλοιπο :		
Μετρητὰ Δρ. 187.81		
Τράπεζα Σ. & Σ ^α (Ταμειυτήριο) » 2.427.25		
» » (ἐπὶ προθεσμίᾳ) » 4,512.60	7,127	66
Δρ.	10,564	20

* Ἀποθηκευμένο στοῦ Μάϊσνερ καὶ Καργαδούρη :

315 φύλλα ἄσπρο χαρτὶ πρὸς 32.50 τὰ 500 (—3 %) = 19.98

215 » ξώφυλλο πρὸς 60.— τὰ 500 (—3 %) = 25.05

Δρ. 45.03

Ἀθήνα 1 Μάη 1911.

Ὁ ταμίας τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου

Δ. Π. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΜΑΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

Είναι εις όλους βέβαια γνωστά τὰ ποτελέσματα τοῦ εκπαιδευτικοῦ μας συστήματος εἴτε τὸ θεωρήσωμεν ὡς σύνολον εἴτε ἀποβλέψωμεν εἰς τὰ διάφορα τμήματά του. Ὅλοι φωνάζομεν ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις χωλαίνει καὶ εἴμεθα πρόθυμοι νὰ ρίψωμεν τὸν λίθον κατὰ σχολείου καὶ διδασκάλου. Τόσον καλὰ ἔχουν κατανοηθῇ αἱ ἐλλείψεις ποῦ ἔχει ἡ ἐκπαίδευσίς μας, ὥστε ὅχι μόνον οἱ εἰδικοί παιδαγωγοί, οἱ λόγιοι καὶ ὅσοι ὅπωςδῆποτε μὲ τὴν ἀτομικὴν των ἀντίληψιν ἡμποροῦν νὰ κρίνουν, ἐκφράζονται μὲ δριμύτητα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐντελῶς ἀγράμματοι, ἐκεῖνοι ποῦ οὐδεμίαν μὲ τὸ σχολεῖον καὶ τὰ γράμματα ἔχουν σχέσιν, φωνάζουν καὶ ἀναθεματίζουν διαρκῶς. Αὕτῃ δὲ ἡ γενικὴ κατακραυγὴ δὲν εἶναι τωρινή. Σήμερον εἶναι ἡ ἀλήθεια πῶς ἐπῆρε τὴν ἐντονωτέραν τῆς ἔκφρασιν, ἀφοῦ πλέον « τὸ σίδερο ἄγγιξε τὸ κόκκαλο » καὶ ὅλοι τὸ ἔχουν αἰσθανθῇ.

Πρὸ καιροῦ ὅμως ἔχομεν ὅλοι ἐννοήσει ὅτι ἀπέτυχεν ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαίδευσέως μας, καθὼς ἄλλως τε ἀποδεικνύουν καὶ αἱ κατὰ καιροὺς ἀπόπειραι τῆς πολιτείας καὶ τῶν εἰδικῶν διὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ κακοῦ. Ἄτυχως αἱ ἀπόπειραι αὗται ἀπέτυχον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ διότι, ὡς αἱ τοῦλάχιστον ἐπεδιώκοντο ἀπὸ τὴν πολιτείαν, ἦσαν πρόχειρα φάρμακα διὰ τὴν στιγμιαίαν θεραπείαν καὶ δῆθεν ἀναστολὴν τοῦ κακοῦ, ἢ διότι καὶ ὡς αἱ ἐπεδιώκον τὴν θεραπείαν μὲ εἰλικρίνειαν, δὲν ἐστρέφοντο εἰς τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ· ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο, τὸ ὅτι καὶ αἱ εἰλικρινεῖς προσπάθειαι διὰ κάθε διόρθωσιν ἀπετύγχανον, ἀποδεικνύει, ὅτι ἀντιλαμβανόμεθα μὲν τὸ κακὸν μὲ ὅλα τοῦ ποτελέσματα, δυσκολευόμεθα ὅμως νὰ εὕρωμεν τὴν αἰτίαν του, τὴν ρίζαν του, ἢ ὀρθότερον ἄλλος ἄλλην αἰτίαν τοῦ κακοῦ πιστεύει καὶ τοῦτο πάλιν ἀποδεικνύει, ὅτι αἱ αἰτίαι εἶναι πολλαί.

Ποῖος, καὶ μ' ἐπιπολαιότητα ἔστω ἂν θελήσῃ νὰ ἐξετάσῃ τὸ ζήτημα, ἡμπορεῖ ν' ἀρνηθῇ τοῦτο; Εἶναι μάλιστα τόσαι πολλαὶ αἱ αἰτίαι τοῦ κακοῦ, ὥστε νομίζω ὅτι ἐκεῖνος ποῦ θ' ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν ν' ἀναμορφώσῃ τὴν ἐκπαίδευσίν μας εἰς τὸ σύνολόν της, θὰ εὗρίσκετο εἰς τόσον χάος, ὥστε ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἔχανε τὸ θάρρος του. Θὰ ἐπάθαινε ὅτι καὶ ἱατρὸς προσκληθεὶς νὰ θεραπεύσῃ

ἀσθενῇ πάσχοντα ἀπὸ πολλὰ νοσήματα τὰ μὲν σοβαρώτερα ἀπὸ τὰ δέ, ὅλα ὅμως ἴσα εἰς τὸ ἀποτελεσμα, τὴν καταστροφὴν δηλαδὴ τοῦ ὀργανισμοῦ. Εἶναι φανερὸν ὅτι ὁ ἱατρὸς ἐνώπιον τοιοῦτου ἀσθενοῦς, μετὰ τὴν ἀκριβῆ διάγνωσιν, θὰ ἐφρόντιζε νὰ θεραπεύσῃ πρῶτα τὰ νοσήματα ποῦ συντελοῦν ταχύτερα εἰς τὴν φθορὰν τοῦ ὀργανισμοῦ· δι' αὐτὰ θὰ ἐφήρμοζεν ἄμεσον καὶ ἀποτελεσματικὴν τὴν θεραπείαν καὶ θὰ ἐπερίμενε μὲ τὸν καιρὸν νὰ κανονίσῃ τὴν διαίταν τοῦ ἀρρώστου εἰς τὰ καθέκαστα, ὥστε σιγὰ-σιγὰ καὶ μὲ ριζικὴν θεραπείαν εἰς ὅλα τὰ σημεῖα νὰ κατορθώσῃ ν' ἀποδώσῃ τὴν τελείαν υγείαν εἰς τὸν πάσχοντα.

Τὸ ὅτι νοσεῖ ἡ ἐκπαίδευσίς μας τὸ ἔχουν, ὡς εἶπομεν, ἐννοήσῃ εἰδικοί καὶ μὴ· ἀλλ' εἶναι παρατηρημένον ὅτι καὶ ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε μέσα διὰ τὴν θεραπείαν τῆς ἥ ἦσαν ἄσκοπα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἢ καὶ μερικὰ ἔδλαιψαν. Ἡ διαρκὴς π. χ. προσθήκη μαθημάτων εἰς τὸν προϋπάρχοντα δυσβάστακτον ὄγκον των, δὲν ὑπῆρξε πάντοτε ἄσκοπος; Ὁ εἰς τὸ maximum αὐξηθεὶς ἀριθμὸς τῶν ὥρων τῆς διδασκαλίας ποῦτος θ' ἀρνηθῇ ὅτι δὲν ἔδλαιψεν, εἰς τὴν κατωτέραν ἰδίως ἐκπαίδευσιν; Εἰς ζητήματα στοιχειωδέστατα ποῦ ἀποβλέπουν εἰς αὐτὴν τὴν υγείαν τῶν μαθητῶν καὶ τὰ ὅποια πρὸ πολλοῦ εἰς ἄλλα μέρη ἐμελετήθησαν καὶ ἐκανονίσθησαν σύμφωνα μὲ τὸ συμφέρον τῆς διανοητικῆς καὶ σωματικῆς εὐεξίας τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ἡμεῖς εὐρισκόμεθα ἀκόμη εἰς ἀρχέγονον ἐποχὴν!

Εἰς μελέτην σύντομον ποῦ ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξετάσῃ τροχάδην καὶ ἀπὸ γενικωτάτης ἀπόψεως τὰ κυριώτερα τρωτὰ σημεῖα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας καθεστώτος, διὰ νὰ δοθῇ ἀπλῶς ἀφορμὴ εἰς τοὺς δυναμένους καὶ τοὺς εἰδικοὺς ν' ἀναλάβουν τὴν κατὰ τὸ δυνατόν βελτίωσιν, δὲν θὰ εἶναι βέβαια κατορθωτὴ ἡ λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν καθέκαστα. Μόλα ταῦτα θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ μὲ παρακολουθήσῃ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ ὀλίγα, γενικὰ καὶ στοιχειώδη διὰ νὰ πεισθῇ πῶς δὲν εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ ἔκφρασις ὅτι εὐρισκόμεθα, ὑπὸ τὰ φῶτα καὶ τὴν πρόσδον τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, εἰς ἀρχέγονον κατὰστασιν διὰ μερικὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα.

Ἄς ἐπισκεφθῶμεν τὸ Νηπιαγωγεῖον, τὴν πρωτοπορείαν τῆς κατωτάτης ἐκπαιδεύσεως, ποῦ ἀμφισβητεῖται ἀπὸ τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ αὐτὴ ἄλλως ἢ χρησιμότης του, ἐκτὸς τῶν ξενοφώνων ἐλληνικῶν μερῶν. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὰ Νηπιαγωγεῖα τοῦ Φροβελιανοῦ συστήματος, τὰ ὅποια ὅμως εἶναι ὀλίγα καὶ περιορίζονται εἰς τὴν πρωτεύουσαν, εἰς δύο-τρεῖς ἐπαρχίας καὶ εἰς ὠρισμένα μέρη τοῦ ἔξω

Ἑλληνισμοῦ, ὅλα τὰλλα ἰδρύματα ποῦ ἐργάζονται μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Νηπιαγωγείου εἶναι ἀποθήκες παιδιῶν! Εἰς δωμάτια στενὰ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνήλια στοιβάζονται τὰ παιδάκια τῶν 4-6, εἰς δὲ τὸν ὑπόδουλόν Ἑλληνισμόν καὶ ἕως 8 καὶ 10 ἐτῶν ἡλικίας, ἐπάνω εἰς θρανία διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἐλήφθη κἂν ἡ πρόνοια νὰ ἔχουν τὰς ἀναλόγους διαστάσεις διὰ τὸ παιδικὸν σῶμα αὐτῆς τῆς ἡλικίας! Μία νηπιαγωγὸς ποῦ φέρει αὐτὸν τὸν τίτλον διότι κατὰ τύχην διδάσκει νήπια, πραγματικὰ ὅμως δὲν ἔχει ὅλα τ' ἀπαραίτητα προσόντα διὰ νὰ χειραγωγήσῃ τὰ τρυφερά αὐτὰ πλάσματα, τὰ βασανίζει ἐπὶ ὥρας ἄλλοτε γράφουσα εἰς τὸν πίνακα καὶ ἄλλοτε συλλαβίζουσα εἰς τὸ Ἀλφαριθμητικὸν διὰ νὰ τὰ διδάξῃ τὰ προκαταρκτικὰ τῆς πρώτης ἀναγνώσεως. . . . Μὲ τὴν πρώτην δ' αὐτὴν διδασκαλίαν, ἃς τὸ εἶποῦμε παροδικῶς, φιλοτιμεῖται νὰ λέγῃ εἰς τὰ παιδάκια ὅτι ἡ μητέρα μὲ καλυτέραν λέξιν λέγεται μήτηρ, ὁ πατέρας πατήρ, τὸ σπίτι οἰκία κλπ. Αὐτὰ ἐπαναλαμβάνονται πολλάκις ἀπὸ τὰ μικρὰ καὶ ἔτσι ἀρχίζει ἡ βραδεῖα, ἀλλ' ἀποτελεσματικὴ πνευματοκτονία· διότι ἀπ' αὐτὴν τὴν κατωτάτην βαθμίδα τῆς μορφώσεως ἀρχίζει νὰ δημιουργεῖται μ' ἐπιμονὴν ὁ κλασικὸς μας παπαγαλισμὸς εἰς πράγματα ἀκατάληπτα, διὰ νὰ ἐκταθῇ βραδύτερον εἰς ὅλην τὴν κλίμακα τῆς ἐκπαιδεύσεως. Αἱ συχναὶ καὶ ἀπλαῖ, χωρὶς ὅμως νὰ καταπονοῦν τὸ παιδικὸν σῶμα, κινήσεις, ἡ πολὺωρος παραμονὴ εἰς τὸ ὑπαιθρον καὶ τὰ κατὰλληλα διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν ἄσματα ἔχουν παραμεληθῇ τελείως· διότι οὔτε κῆπος ὑπάρχει, οὔτε αὐλὴ πολλάκις διὰ νὰ ἡμποροῦν τὰ παιδάκια νὰ κυκλοφοροῦν ἐλεύθερα, οὔτε καὶ ἔχει τὴν ὄρεξιν ἡ νηπιαγωγὸς νὰ τραγουδῇ καὶ νὰ παίζει μὲ τὰ μικρά. Ἀπὸ τὸν Μάρτιον ὅμως μῆνα ἕως τὸν Ἰούνιον, εἰς μερικὰ δὲ μέρη καὶ ἕως τὸν Ἰούλιον, βλέπει κανεὶς μεγάλην δραστηριότητα εἰς τὰς παιδικὰς αὐτὰς ἀποθήκας. Πολλὲς ὥρες γυμνάζονται τὰ μικρὰ σὲ βηματισμοὺς χοροῦ ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ κανδρίλια ὡς τὸν συρτό! μαζὶ δὲ μ' αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ μαθαίνουν τὰ περίφημα ἄσματα καὶ τοὺς διαλόγους καὶ ἔτσι σῶμα καὶ μυαλὸ ἐξ Ἰσοῦ κουράζονται διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ἐξετάσεων! ὅσον δὲ πλησιάζει ὁ καιρὸς των, τόσον ἡ ἐργασία γίνεται πολὺωρος καὶ τὸ μαρτύριον τῶν μικρῶν μεγαλύνει χωρὶς νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ αὐξησις τῆς ἀτμοσφαιρικῆς θερμοκρασίας ποῦ κάθε ἄλλο ἐπιτρέπει παρὰ τὴν ὑπερβολικὴν καὶ ἀηδῆ αὐτὴν καταπόνησιν. Ὅλη ἡ φροντίς των εἶναι νὰ ἐπιδειχθοῦν τὰ μικρὰ ὡς πύθιοι. Θὰ χειροκροτηθοῦν ἀπὸ τοὺς φιλοδόξους γονεῖς καὶ τὸ λοιπὸν ἀκροατήριον, ἡ δὲ φιλόπονος νηπιαγωγὸς θὰ δεχθῇ τὰ ἐγκαρδιώτερα

συγχαρητήρια καὶ . . . οἱ ἱατροὶ θὰ κερδίσουν ἐπισκέψεις, διότι τὰ νοσήματα προσβάλλουν φυσικὰ τὸ καλοκαίρι τοὺς κουρασμένους παιδικοὺς ὀργανισμοὺς !

Εἰς ποῖον ἄλλο μέρος, πρὸς Θεοῦ, ὑπάρχει πλέον τὸ μαρτύριον αὐτὸ τῶν παιδιῶν ποῦ ἡμεῖς τὸ ὑποφέρομεν καὶ τὸ χειροκροτοῦμεν ὡσὰν ἱερὰν συνήθειαν ποῦ ἀπὸ καθήκόν μας τὴν σεβόμεθα, ἐνῶ γνωρίζομεν τὰς ὀλεθρίας συνεπειὰς τῆς ; Ἄν δὲ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι εἰς αὐτὰ τὰ Νηπιαγωγεῖα πηγαίνουν παιδάκια ἀπὸ τὴν μεσαίαν καὶ κατωτέραν κοινωνικὴν τάξιν, ποῦ θὰ εἰπῇ ὅτι ὁ ἀριθμὸς των εἶναι μέγας, εὐκολον εἶναι νὰ συμπεράνῃ πόση πρέπει νὰ ὑπολογισθῇ ἡ βλάβη· παραλείπω ὅτι αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων τὰ παιδιὰ δὲν ζοῦν εἰς τὰ σπίτια των μὲ πολὺ εὐτυχεῖς ὑγιεινοὺς ὁρους. Ἐπομένως ἐκεῖ ὅπου ὤφειλε τὸ σχολεῖον μὲ κάθε του θυσίαν νὰ προλάβῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ σπιτιοῦ, φιλοτιμεῖται νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τῆς βλάβης. Μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸ Νηπιαγωγεῖον ἢ τὸ προκαταρκτικὸν τμήμα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅπως τ' ὀνομάζουσιν συνήθως, προετοιμάζει τὰ παιδιὰ διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον· ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον μὲ τὰς ἰδίας περίπου ἀνθυγιεινὰς συνθήκας διδάσκεται ἡ τρυφερὰ ἡλικία. Πολλοὶ μαθηταὶ εἰς στενόχωρα δωμάτια, εἰς μερικὰ δὲ μέρη εἰς πραγματικὰς τρώγλας, διδάσκονται ἀπὸ διδασκάλους κουρασμένους μὲ τὸν ἴδιον ἐπάνω κάτω τρόπον. Εἰς αὐτὸ τὸ τμήμα τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀρχίζουν πρὸ πάντων τὰ δεινά. Ἐδῶ ἡ χαρὰ καὶ ἡ ζωνρότης τῆς παιδικῆς ψυχῆς τρέπονται εἰς φυγὴν πρὸ τοῦ διδασκάλου, τοῦ τραγικοῦ καὶ αὐτοῦ θύματος ! Ἀρχίζει ἡ ἀνάγνωσις εἰς ἀναγνωστικά μὲ λέξεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκαταλήπτους, ἀρχίζει τὸ μαρτύριον τῆς γραμματικῆς μὲ τὴν ἀποστήθισιν τῶν κανόνων τῆς καὶ ὅλα τέλος τὰ δυσάρεστα τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ποῦ τόσον καλὰ ἀπὸ πολλοὺς καὶ εἰδικοὺς ἔχουν ἐκτεθῇ, ὥστε ν' ἀναγκάσουν τοὺς περισσοτέρους ἀπ' αὐτοὺς νὰ καταλήξουν εἰς τὸ ἀναγκαῖον συμπέρασμα, ὅτι «ἡ διδασκαλία εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον πρέπει νὰ γίνεται εἰς τὴν ἀνεπιτήδευτον καὶ φυσικὴν γλῶσσαν μὲ τὴν ὁποίαν γίνεται ἡ προφορικὴ συνεννόησις εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον».

Ἄλλὰ καὶ χωρὶς τὸν γραμματικὸν ἐφιάλτην πόσα ἄλλα δυσάρεστα τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως παρουσιάζει ! Ἄν ἐξαιρέσωμεν ἀρκετοὺς ὅπωςδῆποτε δημοδιδασκάλους ποῦ ἔχουν ὅλα τὰ διδακτικά καὶ ἠθικὰ προσόντα, ὥστε νὰ κατορθώσουν νὰ γίνωνται ἀγαπητοὶ εἰς τοὺς μαθητάς των καὶ νὰ μεταδίδουν τὸ μεγάλο φορτίον τῶν γνώσεων ὅσον τὸ δυνατόν μεθοδικώτερα, ἂν ἐξαιρέσωμεν, λέγω,

αὐτοὺς ποῦ ἀπὸ ἀγάπην ἔγιναν διδάσκαλοι καὶ μ' ὅλας τὰς ἀτελείας ποῦ ἔχει ἡ ἐκπαίδευσίς μας κατορθώνουν κάτι τι καλὸν μὲ πολλὰς τῶν θυσίας καὶ κόπους, οἱ ἄλλοι, οἱ περισσότεροι, παρουσιάζονται εἰς τὸν μαθητὴν περισσότερον ὥς ἐχθροὶ ἢ φίλοι... Εἶναι δὲ γενικῶς παρατηρημένον ὅτι ὅσον περισσότερον ἀγράμματος εἶναι ὁ διδάσκαλος καὶ μ' ἑλλείψεις παιδαγωγικὰς, τόσον καὶ σκαιότερος γίνεται. Αὐτοῦ τοῦ εἶδους ὁ διδάσκαλος ποτὲ δὲν ἐζήτησε τὸ μονοπάτι ποῦ μᾶς φέρει εἰς τὴν παιδικὴν ψυχὴν· ποτὲ δὲν ἐνόησε πῶς τὸ παιδί ἔχει τὴν φιλοτιμίαν του ποῦ ὀφείλομεν νὰ σεβώμεθα διὰ νὰ μὴ τοῦ στρεβλώσωμεν τὸν χαρακτήρα. Πόσον δὲ κακὸν γίνεται εἰς τὸ παιδί ἀπὸ τὴν στρέβλωσιν τοῦ χαρακτήρος του περιέγραψε θαυμάσια ἡ κ. Π. Σ. Δέλτα, «Στοχασμοὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν μας» Δελτίον Ἑκπ. Ὁμίλου ἀριθ. Β'.

Μὲ τὸν αὐτὸν τρόπον, τὰ ἴδια μέσα, πηγαίνει τὸ παιδί πάρα πάνω, εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον μὲ τὸ περίφημον Σχολαρχεῖόν του καὶ τὸ Γυμνάσιον. Περνάει δηλαδὴ μὲ τὴν αὐτὴν ἀγωνίαν τὴν ἀτελειώτη ἀλυσίδα τῶν τάξεων ποῦ ἔχει ἡ κατωτέρα καὶ μέση ἐκπαίδευσις· διότι ὅλαι αὐταὶ αἱ τάξεις ἀποτελοῦν συνέχειαν· αἱ κατώτεραι προ-παρασκευάζουν διὰ τὰς ἀνωτέρας, ἀφοῦ δὲν ἔχει ἐννοηθῇ δυστυχῶς ἀκόμη, ὅτι ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ γίνῃ αὐτοτελής. Ὅσον δὲ προχωρεῖ ὁ μαθητὴς εἰς τὰς τάξεις, τόσον αἱ ἄχρηστοι σχεδὸν γνώσεις καὶ ἀσυνάρτητοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, γίνονται περισσότεραι μὲ ζημίαν κάθε αὐτενεργείας· τόσον ἡ διδασκαλία, τῶν Ἑλληνικῶν ἰδίως, γίνεται χαώδης καὶ ὁ παπαγαλισμὸς φθάνει εἰς τὸ κορύφωμα! Εἰς τὰς ἀνωτέρας πλεόν τάξεις — Σχολαρχεῖον καὶ Γυμνάσιον — εἶναι φανερά ἡ ἑλλειψις τῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως τοῦ διδασκάλου. Ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ἐκτὸς τῶν ἐπιστημόνων ἐκείνων ποῦ κατορθώνουν μόνοι των μὲ ὁδηγὸν τὴν πείραν νὰ ἐννοήσουν πῶς εἰς κάθε ἀνάγκην ποῦ τοὺς παρουσιάζεται πρέπει νὰ κανονίσουν τὴν διδασκαλίαν των διὰ νὰ γίνῃ ἀποτελεσματικὴ, πλὴν αὐτῶν ποῦ δὲν προσηλώνονται εἰς τοὺς τύπους, ἀλλ' ἀποβλέπουν εἰς τὴν οὐσίαν, ἔχομεν τὴν χορείαν τῶν κλασικοφρόνων καὶ ὁπαδῶν τῆς ἀκαδημαϊκῆς διδασκαλίας.... Διὰ τοὺς τελευταίους ὁ μικρὸς μαθητὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ ἡ μικρὰ μαθήτρια τῶν ἀντιστοίχων τάξεων τοῦ Παρθεναγωγείου μεταβάλλονται εἰς φοιτητάς. Δὲν ἀρκεῖ π. χ. νὰ διδάξουν μίαν ἢ δύο σημασίας ἀρχαίας λέξεως καταλλήλους νὰ ἐρμηνεύσουν τὸ χωρίον, ἀλλὰ παρατάσσουν συνήθως ὅλας τὰς σημασίας καὶ ὑποχρεώνουν τοὺς μαθητάς νὰ σημειώσουν διὰ νὰ τὰς ἐπαναλά-

δουν μὲ τὸν ἴδιον μηχανικὸν τρόπον· συσκευάζω, κατασκευάζω, διασκευάζω, ἐπισκευάζω, ἀνασκευάζω, μετασκευάζω, καθὲν μὲ τὴν ἰδιαιτέραν σημασίαν του καὶ ἄλλα αὐτοῦ τοῦ εἵδους εἶδα σημειωμένα εἰς σημειωματάριον μαθητοῦ τῆς β' τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ καθηγητοῦ! καὶ ὅσον προχωρεῖ ὁ μαθητὴς τὰ ρήματα μὲ ὅλα των τὰ προφύματα καὶ τὰς λεπτομερεστέρας των μεταβολάς, ποῦ οὐδέποτε ἦ σπανιώτατα θὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ κείμενον, εἶναι μόλα ταῦτα ὑποχρεωμένος νὰ τὰποστηθίσῃ μὲ ζημίαν τοῦ νοήματος τοῦ κειμένου, διότι ποῦ καιρὸς γι' αὐτὲς τίς φιλοδουλείς....

Ἐπάρχουν διδάσκαλοι, οἱ περισσότεροι δυστυχῶς, ποῦ δὲν ἐνόησαν πῶς τὸ Συντακτικὸν μόνον μὲ τὴν ἐφαρμογὴν διδάσκεται καὶ δίδουν σελίδας εἰς τοὺς μαθητὰς ν' ἀποστηθίζουν· ἅμα δὲ τελειώσῃ ὁ παπαγαλισμὸς εἰς ὅλον τὸ Συντακτικόν, τότε ἀρχίζει ἡ ἐφαρμογὴ του εἰς τὸ κείμενον! Τώρα τί κερδίζει ἡ σωστότερα πόσον ζημιώνεται τὸ μυαλὸ ἀπὸ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἐργασίας εἶναι εἰς ὅλους φανερώτατον.

Τί δὲ γίνεται τὸ μάθημα τῶν συνθέσεων; Τὸ μάθημα δηλαδὴ ποῦ θὰ δείξῃ πόσα κατέχει ὁ μαθητὴς καὶ ἂν εἶναι εἰς θέσιν ν' αὐτενεργῇ; Κάθε δέκα πέντε ἡμέρες, εἰς ὀλίγα μόνον σχολεῖα κάθε ὁκτώ, δίδεται θέμα εἰς τοὺς διδασκομένους διὰ νὰ τὸ πραγματευθοῦν· τόσον ὅμως ἡ ἐκλογὴ τοῦ θέματος ὅσον καὶ ὁ τρόπος τῆς διορθώσεως εἶναι ἀτυχής, ὥστε ἐλάχιστα ἔχει νὰ ὠφεληθῇ ὁ μαθητής. Ἀποδείξεις αὐτοῦ τρανὴ ὅτι, μεταξὺ πολλῶν ἀποφοίτων τοῦ Γυμνασίου, πολὺ ὀλίγοι εἶναι εἰς θέσιν νὰ πραγματευθοῦν καὶ τὸ ἀπλούστερον θέμα καὶ νὰ διατυπώσουν μίαν ἰδέαν ὅπωςδῇποτε ἀνεκτῶς.

Ἀρκοῦμαι εἰς αὐτὰ τὰ ὀλίγα διὰ τὸ τόσον σπουδαῖον αὐτὸ μάθημα, διότι ἡ ἀποτυχία του προέρχεται κατὰ μέγα μέρος καὶ ἀπὸ τὸν γλωσσικὸν ἐφιάλτην. Ποῖος ἀπόφοιτος τοῦ Γυμνασίου (διὰ τοὺς ἀποφοίτους βέβαια τοῦ Σχολαρχείου οὔτε λόγος ἡμπορεῖ νὰ γίνῃ) εἶναι εἰς θέσιν νὰ χειρίζεται τὸν αὐστηρότερον τύπον τῆς καθαρευούσης ὅπου τείνει ἡ ὅλη διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ ἡ κακὴ διδασκαλία τῶν Νεοελληνικῶν; Πῶς θὰ κατορθώσῃ ὁ μαθητὴς νὰ διατυπώσῃ ὅ,τι αἰσθάνεται, ἀφοῦ δὲν ἔμαθε νὰ διακρίνῃ ποῖος εἶναι εἰς τὴν γλῶσσαν ὁ ζωντανὸς τύπος καὶ ποῖος ὁ νεκρός; Πῶς θὰ δώσῃ ζωὴν εἰς τὴν ἔκφρασιν του ὅταν θηρεύῃ μόνον λέξεις ἀρχαῖζούσας καὶ τρόπον εἰς τὴν σύνταξιν του ποῦ ἀδυνατεῖ νὰ τὸν χειρισθῇ μ' εὐκολίαν καὶ φυσικότητα;

Πόσον ἐπίσης μηχανικῶς στοιβάζεται εἰς τὸ κεφάλι τοῦ μαθητοῦ καὶ τὸ ἄλλο βαρὺ φορτίον τῶν διαφορῶν μαθημάτων εἶναι εὐκολον

εἰς καθένα νὰ ἐννοήσῃ, ἂν ἀποτείνῃ στοιχειώδεις ἐρωτήσεις· τότε θὰ πεισθῇ ὅτι ὁ μαθητὴς δὲν ἔχει κτῆμά του, δὲν ἐχώνεψε, τὴν ὕλην ποῦ ἐδιδάχθη καὶ τόσον καλὰ ἀπεστήθισε. Καὶ ὅμως οἱ μαθηταὶ καὶ νοημοσύνην ἔχουν καὶ μὲ φιλοπονίαν καταγίνονται εἰς τὸν πολὺν ὄγκον τῶν διαφορῶν γνώσεων. Ἀποστηθίζουν διαρκῶς διὰ νὰπαντήσουν εἰς τὰς ἐξετάσεις, ἀφοῦ ἀκόμη δὲν ἔχει ἐννοηθῇ ὅτι αὐταὶ δὲν ἐκπληρῶνουν κανένα σκοπὸν, ἀλλ' εἶναι μόνον ἐπιβλαβεῖς εἰς τὸ παιδικὸν σῶμα καὶ πνεῦμα. Αἱ πολλαὶ δ' αὐταὶ γνώσεις, τὰ πολλὰ βιβλία, ἡ πολύωρος διδασκαλία μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ καταλήγουν εἰς ἀρνητικὸν ἀποτέλεσμα! διότι ποίος ἀπόφοιτος ἀνωτέρας ἢ κατωτέρας σχολῆς μας, ἢ ποιά ἀπόφοιτος Παρθεναγωγείου εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ θετικὰς γνώσεις καὶ πραγματικὴν μόρφωσιν διὰ νὰ ἡμπορέσουν ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ζωὴν μὲ ὅλας τῆς τὰς συνθήκας; Παραλείπω ὅτι πολλοί, καὶ αἱ περισσότεραι ἀπόφοιτοι τῶν σχολείων μας, ὅσοι ἔχουν τὸν ὀργανισμὸν ἀδυνατώτερον, ἀποδίδονται εἰς τὴν κοινωνίαν μὲ ἀμφίβολον ὑγείαν· διότι ἡ διανοητικὴ καὶ ἄγονος ὑπερκόπωση καὶ ἡ ἔλλειψις τῶν μέσων ποῦ ἔπρεπε νὰποβλέπουν εἰς τὴν σωματικὴν εὐεξίαν, ἔχουν φυσικὰ ὀλεθρίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ὑγείαν. Πρόχειρον παράδειγμα τῆς προνοίας μας διὰ τὴν ὑγείαν τῶν μαθητῶν ἄς χρησιμεύσῃ ἡ ἀπόφασις νὰ παραταθοῦν ἐφέτος τὰ μαθήματα πέραν τοῦ Μαΐου.... Ἄς ἐπισκεφθῇ ὁ βουλόμενος τὰ διάφορα σχολεῖα τὴν ἐποχὴν ποῦ γίνονται ἐξετάσεις διὰ νὰ ἰδῇ ἀληθινὰς μάρτυρας καὶ τῶν δύο φύλων, μὲ ὥχρα πρόσωπα καὶ σδυσμένο βλέμμα, ἐτοιμοὺς νὰ λιποψυχήσουν! ἂν θέλῃ δὲ καὶ περισσότερα, ἄς παρακολούθῃ τί γίνεται εἰς τὰς οἰκογενεῖας κατὰ τὰς διακοπὰς. Οἱ δυστυχεῖς γονεῖς μὲ διάφορα θεραπευτικὰ μέσα προσπαθοῦν νὰναπληρώσουν τὰς ἀπωλείας τῆς ὑγείας.

Πόσον, τονίζω, χωλαίνομεν εἰς στοιχειώδη ζητήματα ποῦ ἡ Παιδαγωγικὴ πρὸ πολλοῦ τὰ ἔλυσε, ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἐκπαίδευσις τῶν κοριτσιῶν εἰς τὸν τόπον μας. Δὲν θέλω νὰ φύγω ἀπὸ τὸν σκοπὸν ποῦ ἐπιδιώκει ἡ παροῦσα σύντομος μελέτη διὰ νὰ ἐκταθῇ εἰς τὸ τόσον σπουδαῖον ζήτημα τῆς γυναικείας μορφώσεως· ἀρκεῖ μόνον ν' ἀναφέρω, ἀφοῦ γενικὸς ὁ λόγος διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἔχομεν ἀποτύχει ἀπὸ τὴν δημοτικὴν ἕως ἐκείνην ποῦ παρέχουν τ' ἀνώτερα Παρθεναγωγεῖά μας· διότι τὰ περισσότερα μαθήματα διδάσκονται εἰς ποσὸν καὶ ποιὸν ὁμοιόμορφα πρὸς τὰ μαθήματα τῶν ἀρρένων. Δὲν ἐδόθη ποτὲ προσοχή, ὅτι ὑπάρχει μεγάλη διαφορὰ εἰς τὸν κύκλον τῶν παραστάσεων τοῦ κοριττιοῦ καὶ ὅτι ἡ γυναικεία ἰδιο-

συγκρασία, κατὰ τὸν καιρὸν πρὸ πάντων τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὄργανισμοῦ, δὲν ἐπιτρέπει τὸ αὐτὸ ποσὸν πνευματικῆς τροφῆς καὶ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπιβολῆς ὅπως εἰς τὰ γόρια. Ἀποτελέσματα δὲ τῆς ὁμοιομόρφου ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἡ ἑλλείψις ἐνδιαφέροντος ἐκ μέρους τῶν μαθητριῶν, ἀφοῦ ἡ διδασκομένη ὕλη δὲν ἀνταποκρίνεται συχνότατα πρὸς τὸν θησαυρὸν τῶν παραστάσεων ποῦ ἔχουν, ἡ σωματικῇ, πνευματικῇ καὶ ἠθικῇ καχεξία καὶ στρέβλωσις καὶ ὁ φρικώδης παπαγαλισμὸς ὁ ὁποῖος παρέπεισε καὶ τοὺς σοβαρωτέρους διδασκάλους νὰ σχηματίσουν τὴν γνώμαν, ὅτι τὰ κορίτσια δὲν ἐννοοῦν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀπομνημονεύουν, εἶναι δηλαδὴ παπαγάλοι!... Εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν ἐλπίζω μὲ δεδομένα ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι πταίει ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν μαθημάτων ποῦ κάνει τὰ κορίτσια παπαγάλους καὶ ὅτι ἄλλος τρόπος διδασκαλίας καὶ ἄλλο πρόγραμμα περισσότερον ἀρμόζον εἰς τὴν γυναικείαν φύσιν, ἔδωκεν ἀντίθετα ἀποτελέσματα.

Ἐκπαιδευσις λοιπὸν ποῦ ἀποτυγχάνει εἰς τόσα πολλὰ σημεῖα καὶ ἔχει στοιχειώδεις καὶ εἰς τ' ἀπλούστερα ἑλλείψεις, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπὸν τῆς διὰ τοῦτο τὰ σχολεῖά μας, καὶ τῶν δύο φύλων, δὲν δίνουν εἰς τὴν κοινωνίαν ὄντα ποῦ νὰ ἡμποροῦν νὰ ζήσουν τὴν ζωὴν· οἱ ἀπόφοιτοι τῶν σχολείων αὐτῶν οὔτε γνώσεις θετικὰς ἔχουν, οὔτε χαρακτῆρα μορφώνουν. Χειροπιαστὴ ἐπιπολαιότης, ἑλλείψις αὐτοπεποιθήσεως, ἀτελεστάτη συναίσθησις τοῦ προορισμοῦ των, αὐτὰ εἶναι τὰ ἐφόδια μὲ τὰ ὁποῖα ὁ νέος καὶ ἡ νέα τῆς σήμερον, ὁ ἄνδρας καὶ ἡ γυναῖκα τῆς αὔριον, ἔρχονται ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ζωὴν!...

Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογηθῇ, ὅτι δὲν εἶναι δίκαιον νὰ ρίπτῃ κανεὶς εἰς τὸ σχολεῖον τὴν εὐθύνην δι' ὅλας αὐτάς τὰς σοβαρὰς ἑλλείψεις, ἀφοῦ εἶνε γνωστὸν ὅτι καὶ τὸ σπίτι πολὺ ὀλίγον βοηθεῖ τὸ ἔργον τοῦ σχολείου καὶ τοῦ καλοῦ διδασκάλου, ἡ καὶ πολλάκις τὸ ἐμποδίζει, τὸ δὲ κοινωνικὸν περιβάλλον δηλητηριάζει ἀπὸ ὅλα τοῦ τὰ σημεῖα. Μόλα ταῦτα εἶναι ἀπαραίτητον ὅσον κ' εὐνόητον, ἀπὸ τὴν ἐκπαιδεύσιν νὰ ζητήσωμεν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς βελτιώσεως. Εἰς αὐτὴν πρέπει νὰ στραφῇ ἡ προσοχή μας, ἀφοῦ αὕτῃ δίδει εἰς τὴν κοινωνίαν πάντοτε τὸ νέον καὶ ὑγιέστερον ὕλικόν τῆς.

Εὐτυχῶς ὅτι ὅλοι ἔχουν ἀντιληφθῇ τὸ κακὸν καὶ ἡ σαφὴς αὕτῃ ἀντίληψις ἐγέννησε ζωντὸν τὸν πόθον διὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μας ἀναμόρφωσιν. Τιμὴ εἰς τοὺς ἰδρυτάς τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου» ποῦ τὸν πόθον αὐτὸν ἔκαμαν καὶ σκοπὸν των. Ἡ ἐπιστημονικὴ συζή-

τησις ποῦ ἄρχισαν θὰ βοηθήσῃ πολὺ νὰ εὗρεθοῦν τὰ διάφορα αἷτια τοῦ κακοῦ καὶ ἐπομένως καὶ τὰ κατάλληλα μέσα διὰ τὴν θεραπείαν του. Μ' ὅλην δὲ τὴν ἐπίθεσιν ποῦ εἶχεν ὁ «Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος» ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ἔχουν ἰδιαίτερους λόγους καὶ δὲν θέλουν νὰ κινοῦν τὰ κακῶς ἔχοντα, εἶναι εὐχάριστον ὅτι ἐκίνησε καὶ τὸ ἐνδιαφέρον εἰδικῶν καὶ φωτισμένων ἐπιστημόνων, ποῦ ἀληθινὰ πονοῦν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ μὲ τὸ κύρος καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς γνώμης των καὶ τὸ θάρρος ποῦ τὴν ὑποστηρίζουν, θὰ χύσουν πολὺ φῶς εἰς ὅλα τὰ σημεῖα. Αὐτοὺς θὰ μιμηθοῦν σιγὰ-σιγὰ καὶ ἄλλοι καὶ ἴσως δὲν εἶναι τολμηρὸν νὰ ἐλπίσῃ κανεῖς, ὅτι ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ὅπως εἰς κάθε ἄλλην περίστασιν εἰς τὸν τόπον μας τοῦλάχιστον, θὰ κατορθώσῃ καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ὅσα ἡ ἐπίσημος πολιτεία δὲν κατώρθωσεν ὡς τώρα νὰ κάμῃ.

Εἴπομεν ὅτι αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας συστήματος εἶναι πολλαί. Ἀναφέρονται εἰς τὰ διάφορα σημεῖά του, σπουδαιότερα καὶ δευτερεύοντα. Ἀφοροῦν τόσον εἰς τὴν διάνοιαν ὅσον καὶ εἰς τὴν σωματικὴν ὑγείαν τῶν μαθητῶν· εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ διδασκάλου, τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας καὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν μαθημάτων, εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῶν γνώσεων καὶ τὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος κλπ. Θὰ ἦτο εὐτύχημα ἂν κατωρθώναμεν νὰ τὰ διορθώσωμεν ὅλα διὰ διὰ μιᾶς. Ἀφοῦ ὅμως αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον καὶ γνωρίζομεν ὅλοι διατί, δὲν θὰ ἦτο ἄρά γε φρόνιμον νὰ ἐμιμούμεθα τὸν ἱατρὸν ποῦ θ' ἀνελάμβανε νὰ θεραπεύσῃ τὸν πάσχοντα ἀπὸ πολλὰς ἀσθενείας; Νὰ φροντίσωμεν δηλαδὴ μὲ τὰ προχειρότερα μέσα, μὲ ὅ,τι σήμερον ἔχομεν εἰς τὰ χέρια μας, νὰ κτυπήσωμεν τὸ κακὸν ποῦ φέρει τὴν ἀμεσώτεραν βλάβην εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύνολον καὶ μὲ τὸν καιρὸν, ὅσον τὰ μέσα μας θ' αὐξάνουν καὶ θὰ εὐκολύνεται ἡ ἐφαρμογὴ των, νὰ βελτιώνωμεν τὰ λοιπὰ; Ἀφοῦ ἔχει ἀποδειχθῇ ὅτι καὶ κατωτάτη καὶ μέση καὶ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις ἐξ ἴσου χωλαίνουσι καὶ τὰ τρωτὰ ποῦ ἔχει ἡ μία κατ' ἀνάγκην πηγαίνουν καὶ εἰς τὴν ἄλλην, διατί νὰ μὴ ἐπιδιωχθῇ συγχρόνως καὶ ὅπου ἀμέσως εἶναι δυνατόν ἡ βελτίωσις; (Πρὸλ. Α. Μπούτουρα «Πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καὶ ποῖαν μέθοδον ν' ἀκολουθήσῃ ἡ μεταρρυθμιστικὴ μας κίνησις» Δελτίον Ἐκπαιδευτικοῦ Ὅμιλου ἀριθ. Α' σελ. 59-60).

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὅσον μελετᾷ κανεῖς βαθύτερα τὸ ζήτημα τῆς καχεξίας εἰς τὴν ἐκπαίδευσίν μας, φθάνει, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ, εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ κυριώτερα αἰτία τοῦ κακοῦ, εἰς τὴν κατωτάτην ἰδίως ἐκπαίδευσιν, εἶναι ἡ γλῶσσα· ἔτσι δὲ σκοντάπτει κατ' ἀνάγκην

εἰς τὸν γλωσσικὸν σκόπελον ὅσον καὶ ἂν ἔχῃ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τὸν ἀποφύγῃ. Ἡ διανοητικὴ στείρωσις ποῦ παρατηρεῖται εἰς τὴν κατωτέραν καὶ μέσῃν ἐκπαίδευσιν, ἡ ἀκαμψία εἰς τὴν ἑκφρασιν τῶν μαθητῶν, ἡ γραπτῶς ἢ προφορικῶς ἐφράζονται, καὶ ἡ ἔλλειψις σταθεροῦ γλωσσικοῦ τύπου μὲ τὸν ὁποῖον νὰ κατορθώνουν νὰ διατυπώνουν ὅ,τι θέλουν, ἐκεῖ βέβαια ἔχουν τὴν ἀρχήν των. Τὸ ἄλυτον γλωσσικὸν πρόβλημα βλάπτει τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας, ἀπείρως περισσότερον φυσικὰ τὴν δημοτικὴν, τὴν βάσιν τοῦ ὅλου ἐκπαιδευτικοῦ οἰκοδομήματος, ὥστε νὰ κρίνεται ἀναγκαῖα καὶ πολὺ δικαιολογημένη ἡ ἀπόφασις τῶν ἰδρυτῶν τοῦ «Ἐκπ. Ὁμίλου» νὰ ἀρχίσουν ἀπὸ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Ἀλλ' εἴτε ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία εἴτε ἡ πολιτεία ἀρχίσουν τὴν μεταρρύθμισιν ἀπὸ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ θελήσουν αὐτὴν πρώτην νὰ μεταβάλουν, θὰ περάσῃ καιρὸς πολὺς. Πρέπει ἐπὶ πολὺ νὰ περιμείνωμεν τὰ πορίσματα ποῦ θὰ δώσῃ ἡ νέα αὐτὴ ἐργασία, ἀφοῦ μάλιστα θὰ ληφθῇ φροντὶς νὰ κυπηθῇ ἡ κυριωτέρα αἰτία τοῦ κακοῦ, ἡ διγλωσσία. Ἀπὸ τὸ βάσιμον πόρισμα αὐτῆς τῆς ἐργασίας ἐλπίζεται ὅτι θὰ δοθοῦν τὰ μέσα διὰ τὴν ριζικὴν μεταρρύθμισιν εἰς τὸ ὅλον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα. Μέχρις ὅτου ὁμοῦς ἔλθῃ ὁ καιρὸς ποῦ θὰ δοθοῦν αὐτὰ τὰ μέσα καὶ θὰ θεραπευθῇ ριζικῶς ἐκεῖνο ποῦ θεωρεῖται, διὰ τὴν δημοτικὴν ἰδίως ἐκπαίδευσιν, ὁ κακὸς δαίμων, ἐπιτρέπεται νὰ παραμεληθοῦν οἱ διάφοροι ἄλλοι παράγοντες τοῦ κακοῦ ποῦ τόσον ἀμέσως καὶ φανερά βλάπτουν ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως; Διὰ τοῦτο ἴσως νὰ νομισθῇ τολμηρόν, ἂν θελήσῃ κανεὶς νὰ προτείνῃ ὅτι εἶναι ἀνάγκη τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, μὲ τὰς λεπτομερείας του καὶ τὴν τελικὴν του λύσιν, νὰ θεωρηθῇ δευτερεῦον πρὸς τὸ παρόν, ἂν καὶ δὲν σχετίζεται μὲ μόνην τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Μὲ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι προτείνεται νὰ παύσῃ καὶ κάθε ἐργασία διὰ τὸ γλωσσικόν. Ἀπεναντίας ἀπαιτεῖται τὸ εἶδος ἐκεῖνο τῆς ἐργασίας ποῦ θὰ διαλύσῃ κάθε πρόληψιν καὶ θὰ φωτίσῃ τὰς συνειδήσεις νὰ ἐννοήσουν τὸν ἐπιδιωκόμενον ἐθνικὸν σκοπόν. Ἡ τελευταία ἐξέγερσις διὰ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἔδειξε πόση ὑπάρχει πρόληψις καὶ κακὴ ἀντίληψις, ἀφοῦ εὐρέθησαν καὶ σοβαροὶ ἐπιστήμονες ποῦ δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑδρίσουν προδότας ὅσους μὲ κάθε θυσίαν προσπαθοῦν νὰ προλάβουν τὸν ἐθνικὸν μαρασμόν.

Χωριστὰ ὁμοῦς ἀπὸ κάθε γλωσσικὴν ἀνάμειξιν εἶνε ἀπὸ τώρα δυνατόν νὰ προληφθοῦν στοιχειῶδη σφάλματά μας εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ποῦ μ' ὅλον των τὸ στοιχειῶδες ἔφεραν δλέθρια ἀποτελέσματα. Εἶναι δηλαδὴ δυνατόν νὰ ληφθῇ πρόνοια διὰ τοὺς ὑγιεινοὺς πρώτιστα ὅρους

σύμφωνα με τοὺς ὁποίους ἐπιβάλλεται ἡ λειτουργία τῶν διαφόρων σχολείων μας. Εἶναι εὐκόλον ἀπὸ τώρα νὰ ἐλαττωθῇ τὸ ὑπερβολικὸν φορτίον τῶν γνώσεων, νὰ δοθῶν ὁδηγίαι ἀπὸ τοὺς εἰδικoὺς παιδαγωγοὺς — ἔχομεν εὐτυχῶς πολλοὺς καὶ καλοὺς — εἰς τοὺς διδασκάλους πῶς νὰ διδάσκουν καὶ βελτιώσουν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας των. Δὲν ἀπαιτεῖται σκέψις καὶ πολλὴ συζήτησις διὰ νὰ καταργηθῇ τὸ ὑπάρχον σύστημα εἰς τὰς ἐξετάσεις.

Μιὰ ματιὰ εἰς τὰ προγράμματα τῶν διαφόρων τύπων τῶν σχολείων μας πείθει καθένα, ὅτι διὰ νὰ καταρτισθοῦν τὰ περισσότερα αὐτὰ προγράμματα, δὲν εἰργάσθη νοῦς καὶ πείρα παιδαγωγοῦ· διὰ τοῦτο καὶ κάθε τύπος σχολῆς, εἴτε κλασικῆς εἴτε πρακτικῆς, πολὺ ὀλίγον φθάνει εἰς τὸν σκοπὸν ποῦ ἐπιδιώκει. Μ' ὀλίγην ὁμῶς καλὴν θέλησιν ἡμπορεῖ νὰ διορθωθῇ ἀπὸ τώρα καὶ τὸ κακὸν αὐτὸ ποῦ τόσα δυσάρεστα φέρει καὶ ἀντὶ οὐσιαστικῆς δίδει τυπικὴν μόρφωσιν. Μὲ τὴν καλὴν τῶν ἐπίσης θέλησιν εἶναι δυνατόν ὅσοι ἐργάζονται εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ ἐνώσουν τὰς προσπάθειάς των διὰ νὰ διώξουν τὴν σχολαστικότητα καὶ νὰ πατάξουν τοὺς τύπους ποῦ ἀπονεκρῶνουν τὸ μυαλό.

Διὰ τὸ σύνολον, εἴπομεν, τῆς ἐκπαιδεύσεως τὸ γλωσσικὸν ζήτημα μὲ τὰς λεπτομερείας του πρέπει νὰ θεωρηθῇ δευτερεῖον πρὸς τὸ παρὸν· διὰ τὴν μέσσην μάλιστα ἐκπαίδευσιν θὰ ἦτο ἐπικίνδυνον νὰ καταγίνεται εἰς τὰς λεπτομερείας αὐτάς, ἀφοῦ ἀκόμη πολλὰ εἰς τὸν προφορικὸν τύπον τῆς γλώσσης δὲν ἔχουν λάβει τὴν σταθερὰν μορφήν ποῦ μόνος ὁ χρόνος καὶ ἡ χρῆσις θὰ τοὺς δώσουν. — Ἐπειδὴ ὁμῶς εἶναι φανερόν ὅτι ἡ γλῶσσα τείνει διαρκῶς εἰς τὸν ἐξομαλυσμὸν, ἡμπορεῖ ὁ ἔξυπνος διδάσκαλος, ἀπὸ τὰς τάξεις ἰδίως τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ ἄνω εὐκολώτερα, πολὺ νὰ συντελέσῃ εἰς αὐτὸν τὸν ἐξομαλυσμὸν καὶ νὰ ὠφελήσῃ καὶ τὸ ζήτημα γενικῶς καὶ τὸν μαθητὴν τοῦ ἰδιαίτως· ἀρκεῖ νὰ θελήσῃ νὰ ἐργασθῇ χωρὶς προκατάληψιν. Ὁ διδάσκαλος δηλαδὴ ποῦ ἐμελέτησε καλὰ τὸ ζήτημα καὶ ἐνόησε τὴν βαρύτητά του δι' ὅλην τὴν ἐκπαίδευσιν, ἡμπορεῖ νὰ ὁδηγῇ τὸν μαθητὴν του, καὶ ὅταν συνθέτῃ εἰς τὴν Νεολληνικὴν καὶ ὅταν ἐρμηνεύῃ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, νὰ μεταχειρίζεται τοὺς ζωντανοὺς καὶ ὄχι τοὺς νεκροὺς τύπους τῆς γλώσσης. Θὰ τοῦ ἐπιβάλλῃ ἐκεῖνο ποῦ ἀπαιτεῖ τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἡ ἁρμονία μᾶς ὁδηγεῖ. Πρέπει νὰ παύσῃ ὁ διδάσκαλος νὰ λέγῃ εἰς τὸν μαθητὴν ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι χυδαῖος ὁ ἄλλος εὐγενής! τοῦναντίον διὰ νὰ διευκολύνῃ τὸν μαθητὴν νὰ αἰσθανθῇ τὴν ἁρμονίαν τοῦ ζωντανοῦ γλωσσικοῦ τύπου καὶ νὰ τὸν

προφυλάξῃ ἀπὸ τὴν ἄγονον ζήτησιν τῶν ἀρχαῖζόντων τύπων — τῶν νεκρῶν δηλαδὴ — εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸν διδάξῃ μὲ ἀπλούστατον καὶ σαφῇ τρόπον, ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ ζωντανῆς καὶ νεκρᾶς γλώσσης καὶ νὰ τὸν πείσῃ νὰ μεταχειρίζεται τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν, διότι ἀπ' αὐτὴν θὰ ἐξαρτηθῇ ἡ πραγματικὴ μόρμωσίς του· ἐνῷ, ἂν προσηλῶνεται εἰς τοὺς ἀρχαῖζοντας τύπους, θὰ πάθῃ διανοητικὴν στεῖρωσιν. Ἀναφέρω ὅτι εἰς τὸν μαθητὴν θὰ εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἀναγκαῖαι αὐταὶ αἱ ἐξηγήσεις, διότι εἶναι κακοσυνειθισμένος νὰ διακρίνῃ χυδαίους καὶ εὐγενεῖς τύπους καὶ δὲν θὰ θέλῃ νὰ μεταχειρίζεται ζωντανοὺς ἐκεῖ ὅπου ἡ καλαίσθησις καὶ ἁρμονία τὸ ἀπαιτεῖ.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ λείψῃ ἀπὸ τοὺς μαθητάς ἡ μεταδοθεῖσα εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς δασκάλους τῶν ιδέα τῆς χυδαιότητος διὰ τύπους ὠρισμένους καὶ σιγὰ-σιγὰ θὰ μορφώσουν τὸν γραπτὸν τῶν λόγον σύμφωνα πρὸς τὸν ζωντανὸν προφορικὸν καὶ θὰ κατορθώσουν ν' ἀποδίδουν ὅ,τι αἰσθάνονται, ὅ,τι σκέπτονται καὶ ὅ,τι θέλουν. Τὰς ιδέας αὐτάς ἀπὸ τὸ σχολεῖον θὰ μεταδώσῃ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ μὲ τὸν καιρὸν, ὅταν πλέον ἐννοηθῇ τὸ σφάλμα ποῦ ἐγένετο εἰς βάρος τῆς ζωντανῆς γλώσσης, θὰ λείψουν αἱ ὕδρεις διὰ τοὺς προδότας καὶ προστύχους καὶ τὰ παρόμοια, καὶ θὰ θελήσουν νὰ συνεννοηθοῦν ὅλοι καὶ νὰ βοηθήσουν τὸ ἔργον εἰς τὸν ὁμαλὸν τοῦ δρόμον ἀντὶ τῶν ἐμποδίων ποῦ τοὺς κάνει τώρα ἡ πλάνη νὰ τοῦ βάζουν.

Ἐὰν τὸ σχολεῖον, μακριὰ ἀπὸ κάθε προκατάληψιν, θελήσῃ μὲ σοδαρότητα νὰ ἐργασθῇ κατ' αὐτὸν περίπου τὸν τρόπον εἰς τὰ γλωσσικά του μαθήματα, θὰ προσφέρῃ μεγίστην ὑπηρεσίαν· διότι θὰ συντελέσῃ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους παράγοντας — θέατρον, δημοσιογραφίαν κλπ. — εἰς τὴν προσέγγισιν τοῦ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ τύπου τῆς γλώσσης. Τὸ ἔργον του δὲ θὰ εἶναι τέλειον ἐθνικῶς ἂν, κοντὰ σ' αὐτά, δώσῃ σοδαρὰν σημασίαν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν Νεοελληνικῶν καὶ διδασκῇ τὸν μαθητὴν ὅχι μόνον τί ἦσαν πάλαι ποτὲ οἱ ἔνδοξοι πρόγονοί τοι, ἀλλὰ τί εἶναι καὶ τί πρέπει αὐτὸς νὰ γίνῃ σήμερον διὰ νὰ ἔχῃ τὸ ἔθνος τοῦ πραγματικὴν ὑπόστασιν.

Εἶναι δὲ δυνατόν κάθε διδάσκαλος εἴτε εἰς τὴν κατωτέραν εἴτε εἰς τὴν μέσην, εὐκολώτερον, ἐκπαιδεύσιν ἀνήκει, νὰ ἐργασθῇ μ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τὴν γλῶσσαν χωρὶς νὰ εἶναι ἀπὸ τώρα ὑποχρεωμένος νὰ ταχθῇ εἴτε μὲ τὴν ἀρχαῖζουσαν ἢ αὐστηρὰν καθαρεύουσαν εἴτε μὲ τὴν ἀπλὴν καὶ ἀσχημάτιστον εἰς τὰ καθέκαστα προφορικῇ. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπον τῆς ἐργασίας διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ μὲ τὴν βελτίωσιν τῶν διαφορῶν ἄλλων ἀτελειῶν, πολλὰ τὰ καλὰ θὰ δώσῃ ὁ

διδάσκαλος καὶ θὰ προπαρασκευάσῃ διὰ τὸ προσεχὲς μέλλον τὸ σύνολον τῆς ἐκπαιδεύσεως νὰ δεχθῇ διὰ τὴν ριζικὴν μεταρρύθμισίν της τὰ μέσα ποῦ θὰ ἔχῃ ἐφαρμόσει πλέον μὲ τὴν ἰδιαιτέραν του καὶ συστηματικὴν ἐργασίαν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, εἴτε ἡ πολιτεία τὸ κάμει, εἴτε ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία. Πρέπει μάλιστα νὰ προστεθῇ ὅτι, ἂν κάμῃ αὐτὴν τὴν ἐργασίαν τὸ σύνολον τῆς ἐκπαιδεύσεως, θὰ βοηθήσῃ πολὺ τὸ συστηματικώτερον ἔργον τοῦ δημοτικοῦ σχολείου· διότι θὰ ἔχῃ φωτίσει ἀρκετὰ τὴν κοινωνίαν, ὥστε νὰ ἡμπορέσῃ νὰ δεχθῇ τὰς ὑγιεστέρας ἀρχὰς καὶ ν' ἀπαλλαχθῇ ἀπὸ τὴν πρόληψιν ποῦ ὁδηγεῖ φανερά εἰς τὴν πλάνην.

11/VI/911.

ΠΗΝΕΛΟΠΗ ΧΡΙΣΤΑΚΟΥ

δ. φ.

ΕΞΗΓΗΣΕΙΣ

Τὰ διάφορα γραφέντα ὑπ' ἐμοῦ, διὰ τῶν ὁποίων κυρίως ἐσκοποῦν νὰ συνεισφέρω τὸ κατ' ἐμὲ εἰς ὅτι πρὸ παντὸς ἔχομεν ἀνάγκην, εἰς καθαρισμὸν δηλαδὴ τοῦ κοινωνικοῦ ἐδάφους ἀπὸ τὰ ζιζάνια καὶ δημιουργίαν καθαρῶν ἀντιλήψεων, παρεξηγήθησαν εἰς τινὰ μέρη ἀπὸ πολλοὺς, κυρίως μὲν ἀπὸ ἐκείνους κατὰ τῶν ὁποίων ἐστρέφοντο, ἀλλὰ μερικὰ καὶ ἀπὸ τοὺς τῆς ἀντιθέτου μερίδος. Ἡ διπλῇ αὐτῇ παρεξήγησις ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν κυρίαν σκέψιν μου, κατὰ τὴν ὁποίαν τὴν σημερινὴν ὀξυτάτην διαίρεσιν ἡμῶν εἰς τὰ ζητήματα αὐτὰ δὲν τὴν θεωρῶ φιλολογικὴν. Εἰς τὴν ἐξέλιξίν μας ἐπῆλθεν διαταραχὴ, ἥ ὁποία ἔγινε κυρίως ἡ ἀρχὴ ὅχι μόνον τῆς νεωτάτης φάσεως τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς ἐπιστημονικῆς καχεξίας. Ἐν μέσῳ τῆς διαταραχῆς αὐτῆς καὶ τῆς ἀπαραιτήτου ἀντιδραστικῆς πρὸς αὐτὴν μερίδος ἐκινήθησαν ὅλα σχεδὸν τὰ ἐπιστημονικὰ ἐπιχειρήματα ἡμῶν καὶ αἱ ἐκ τούτων πρακτικαὶ μας τάσεις, αἱ ὁποῖαι ὥς μὴ ἀνατρέχουσαι εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν καὶ μὴ ἔχουσαι τὴν ἀναγκαίαν παντοφίαν, ἀλλὰ κινούμεναι ὑπὸ ἀρχαῆς καθωρισμένας ἐκ τῶν προτέρων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἔχωσι τὰ τρωτά των.

Εἰς τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον φαίνεται τόσον ζωτικὸν δι' ἡμᾶς, τὸ γλωσσικόν, δὲν ἐλέχθη ἀκόμη πλήρης ἡ ἀλήθεια οὔτε ἔγινε ἡ ἐξέτασις αὐτοῦ καθ' ὅλας τὰς ἐκφάνσεις. Φρονῶ ὅτι ὁ μέλλον τελειωτικῶς νὰ πραγματευθῇ τὰ κατ' αὐτὸ πρέπει νὰ διακρίνῃ κυρίως τέσσαρας ἐκφάνσεις αὐτοῦ, τὴν ἐπιστημονικὴν, τὴν κοινωνικὴν, τὴν λογοτεχνικὴν καὶ τὴν πρακτικὴν διὰ νὰ φθάσῃ εἰς συμπεράσματα βέβαια καὶ πειστικὰ δι' ὅλους. Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ δὲν ἔγινε ἕως τώρα καὶ ἴσως θὰ ἀργήσῃ ἀκόμη πολὺ νὰ γίνῃ, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνῃ. Θὰ προσπαθήσω μὲ ὀλίγας λέξεις νὰ κάμω ἀντιληπτὸν τί ἐννοῶ.

Ἐπιστημονικὴν μορφήν τοῦ ζητήματος ἐννοῶ ἅψ' ἐνὸς τὴν ἱστορίαν καθόλου αὐτοῦ καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς διδάγματα καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν τάσεων, αἱ ὁποῖαι ἔγιναν ἐπιδρασεῖς εἰς μεγάλην κλίμακα, ἅψ' ἐτέρου δὲ τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ τί εἶναι τὸ ὄρθον ἐπιστημονικῶς κατὰ τὰς γλωσσολογικὰς ἀρχάς. Τὸ πρῶτον μέρος τῆς μορφῆς αὐτῆς σχεδὸν δὲν ἐθίχθη καὶ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε συζητήσεις μας, ἐνῷ παραδόξως τὸ δεύτερον φαίνεται σχεδὸν ἐξηγλημένον, διότι ὅλα τὰ ὑπὲρ καὶ τὰ

κατὰ ἐπιχειρήματα φαίνεται ὅτι ἐλέχθησαν. Πόσον ὅμως ἀνεπαρκὲς εἶναι τοῦτο δεικνύουν τὰ ἀποτελέσματά μας τὰ πρακτικά, τὰ ὁποῖα δὲν παρουσιάζουν σηματοκίνησιν ἐκ τούτου βελτίωσιν. Μόνον διὰ τῆς ἐξετάσεως τῆς ἱστορίας τοῦ ζητήματος καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν κακῶν τάσεων θὰ ἐπέλθῃ ἐκεῖνο, τοῦ ὁποῦ ἐχομεν πρὸ παντός ἀνάγκην, ἡ δημιουργία ὑγιоῦς Κοινῆς γνώμης, ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ στηριχθῇ πᾶσα μεταρρύθμισις ἐπιτυχῶς ἀνευ ἐμποδίων. Τοιουτοτρόπως ἐξηγοῦνται τὰ ὅσα ἔγραψα ἄλλοτε εἰς τὸ πρῶτον τεῦχος τοῦ «Δελτίου»¹ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ὁμίλου, τὰ ὁποῖα ἐφάνησαν ὡς μὴ ἀνταποκρινόμενα ἐντελῶς εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα γεγονότων ἐδικαιολογήθησαν ἀρκετά, νομίζω. Καὶ εἰσερχόμεθα τοιουτοτρόπως εἰς τὴν δευτέραν μορφήν τοῦ ζητήματος, τὴν συγγενεστάτην πρὸς τὸ μέρος τοῦτο, τὴν κοινωνικὴν.

Σχετικῶς μὲ τὴν μορφήν αὐτὴν εἶπον κάτι εἰς κάποιον ἄρθρον μου, τὸ ὁποῖον παρεξηγήθη ἀπὸ πολλοῦς. Δηλαδή ὅτι «χρειαζόμεθα ἓνα νέον Ψυχάρην, ὁ ὁποῖος μὲ ἓνα ἄλλο γερὸ κτύπημα θὰ ἀπαλλάξῃ τὴν κοινωνίαν ἀπὸ τὸ βῆμα σημειωτόν, εἰς τὸ ὁποῖον τὴν κρατοῦν πολυχρόνιοι μοιραῖαι ἐπιδράσεις». Μὲ αὐτὸ ἡγνῶουν ὅτι ἡ μορφή αὐτὴ τοῦ ζητήματος εἶναι τόσον σοβαρὰ καὶ ἀπαιτεῖ τόσον ἰσχυρὸν καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτήρα, ὥστε ὁ μέλλων νὰ εἴπῃ πλήρη τὴν ἀλήθειαν καλὸν θὰ ἦτο νὰ μένῃ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, διότι ἴσως ὁ βίος τοῦ θὰ γίνῃ ἀβίωτος ἐδῶ. Αἱ ἐπιστημονικαὶ τάσεις αἱ ἐσφαλμέναι, ἀναμιχθεῖσαι μὲ πάθη προσώπων ἢ ομάδων, λαβοῦσαι μορφήν κοινωνικῶν καθεστώτων ἀποκλειόντων ἐλευθερίαν λόγου κατ' αὐτῶν, ἡ ὁποῖα τοιουτοτρόπως εἰς εὐρὺν κοινωνικὸν κύκλον θεωρεῖται «ὑβρις»(!), ἀπαιτοῦν καὶ ἀξίαν φιλολογικὴν μεγάλην καὶ δύναμιν γραφίδος ἔξοχον καὶ σθένος ψυχικὸν ὅχι σύνηθες καὶ αὐτοθυσίαν πολλήν. Ἐν μικρὸν παράδειγμα ἔστω τὸ ἐπιστημονικὸν ἔκτρωμα, τὸ ὁποῖον ἐσχάτως παρουσιάσθη ὑπὸ ἱεροεξεταστικὴν μορφήν «Ἐπιτροπὴ Ἀμύνης τῆς γλώσσης». Ἡ παλαιὰ ἐπιστημονικὴ πλάνη τῆς διαιρέσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς «δόκιμον» καὶ «διεφθαρμένην» πρακτικὸν ἀποτέλεσμα εἶχε τὴν περιφρόνησιν τῆς συγχρόνου ζωῆς. Εἰς ἐγκεφάλους Μιστριωτικὸς περαιτέρω ἢ σύγχρονος ζωῆ μετεδλήθη εἰς «ὑπονομευτήριον», εἰς «σκώληκα», εἰς «σῆψιν, καταστροφὴν, θάνατον, αὐτοκτονίαν». Εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀφιλοσοφῆτους ἐγκεφάλους τοὺς μὴ ἐννοοῦντας ὅτι ὁ ἐπιστήμων δὲν δικαιούται νὰ ἐξέλθῃ πέραν τοῦ

¹ Πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἡ μεταρρυθμιστικὴ κίνησις.

κυρίου κύκλου τῆς δράσεώς του τῆς ἐπιστημονικῆς, ὅπου τὸ χρέος του εἶναι νὰ κατορθώσῃ νὰ πείσῃ γενικῶς (ἄλλως θὰ εἶναι ὄχι ἐπιστήμων, ἀλλ' ἀφιλοσόφητος ἢ κομματάρχης ἢ πολιτικός ἢ διπλωμάτης), πρὸς τοῦτοις ὅτι τὸ κοινωνικὸν ἄτομον οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἔχει ἐπὶ τῶν βουλήσεων τῶν ἄλλων, ἀνεπτύχθη περαιτέρω ἡ ἰδέα τῆς καταδιώξεως τῆς συγχρόνου ζωῆς καὶ τῆς καταστροφῆς αὐτῆς διὰ νὰ ἀποκτήσωμεν δῆθεν τὸ ἐν ἀσθενικαῖς φαντασίαις γεννηθέν, ἐν τῇ πραγματικότητι ἀσύλληπτον καὶ χιμαϊρικὸν κουφάρι τοῦ Μαραθωνμάχου. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ σύγχρονός μας ζωὴ καὶ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τῶν ἀντιλήψεων ἔχει φυσιολογικῶς πολλοὺς θιασώτας, ἐκλήθη δημαγωγικῶς «ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς» καὶ «ἡ εὐγενὴς τοῦ πανεπιστημίου νεολαία» εἰς ὑποστήριξιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐχρειάζετο νὰ πεισθοῦν οἱ δύο οὗτοι παράγοντες, πρᾶγμα δύσκολον καὶ ὑπὸ ἔποψιν ἐπιστημονικῶν ἐπιχειρημάτων καὶ ὑπὸ ἔποψιν κοινωνικῇν, ἐφευρέθησαν ψεύδη ἀντὶ ἐπιχειρημάτων καὶ ἐχρησιμοποιήθη ἡ ἐπιβλητικὴ καὶ ἱερὰ ἰδέα τοῦ Πατριάρχου διὰ νὰ συρθῇ ἡ κοινωνία ἀναξιοπρεπῶς ὡς πρόβατον εἰς σφαγὴν. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐξεγείρεται μὲν ἀγρίως ἡ κοινωνία, «ἀπὸ τοῦ σεμοῦ καὶ οὐρανογέιτονος Ταῦγέτου μέχρι τοῦ ἐπόπτου τῶν Τημενιδῶν τοῦ Ὀλύμπου», ἀλλὰ συνήθως μετὰ τὴν ἐξέγερσιν καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς δῆθεν γνώμης τῆς (δηλαδὴ τῆς γνώμης ἢ μᾶλλον τῆς ἀγωνίας τῶν ὑποκινούντων αὐτήν) ἐπιδίδεται εἰς τὰ ἔργα τῆς, διήλθεν ἴσως διὰ τῆς ἰδέας τῶν ἰδρυτῶν τῆς Ἀμύνης ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ γίνωσιν ἀρχὴ διαρκῆς ἡμειπίσημος ἐν τῇ Κράτει, οἷονεὶ *γλωσσικὸν ἐλεγκτικὸν συνέδριον*, τὸ ὅποτον μετὰ τινὰς ἀναγκαίας «μεταρρυθμίσεις» (!) (ὁμοίας πάντως μὲ ἐκείνας τὰς ὁποίας ὑπηνίχθη ἐν Πάτραις ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἀμύνης) νὰ διεξάγῃ τοῦ λοιποῦ ἐν συνθήκαις καὶ συμβολαίοις τὴν ἐκπαιδευτικὴν ὑπηρεσίαν μετὰ τοῦ ἐκάστοτε ὑπουργείου καὶ οὕτω κατα τὸ δοκοῦν νὰ κρίνουν ἐκάστοτε οἱ μαχαραγιάδες οὗτοι τῆς φυλῆς ἂν κινδυνεύει ἢ ὄχι αὕτη. Ἄν εἰς ὅλα αὐτὰ προστεθῇ καὶ ἡ ἄλλη ὑπολανθάνουσα ἴσως αἰτία τῶν γεγονότων τούτων, νὰ ἀνακτήσῃ δηλαδὴ τὸ φιλογλοιοκὸν τοῦτο κόμμα τὸ ἔδαφος, ὃ ἤρχισε νὰ χάνῃ ἀπὸ τινος καὶ ἐν τῇ σχολῇ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διὰ τοιούτων κινήματων, τότε ἐννοεῖται πλήρως τὸ κατασκευάσμα τῆς Ἀμύνης. Ὅταν εἰς ὅλα τὰ σχετικὰ ζητήματα καὶ γεγονότα ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρχῆς των λεχθῇ ἡ ἀλήθεια ἐκτενέστατα τοιοῦτοτρόπως, θὰ ἐπέλθῃ μὲν κοινωνικὴ βελτίωσις μεγάλη θάττον ἢ βράδιον, ἀλλὰ ἀμφίβολος θὰ εἶναι ἡ τύχη τοῦ «ἀναιδοῦς» (!) τούτου ἐπιστήμονος.

Τὴν τρίτην μορφήν τοῦ ζητήματος, τὴν λογοτεχνικήν, δὲν κρίνω καλὸν νὰ ἀναπτύξω ἐδῶ, ἀλλὰ περιορίζομαι μόνον νὰ εἴπω συντόμως ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπλουστερά καὶ ἡ μᾶλλον διαφεύγουσα τὴν ἐξέτασιν. Ὁ μέλλων μέγας λογοτέχνης θὰ δώσῃ μίαν μούντζα εἰς τὰς προλήψεις καὶ θὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ μέσον του, τὴν γλῶσσαν, εἰς τὴν ἐκφρασιν τῆς οὐσίας, τὴν ὁποίαν θὰ σοῦ ἐμπνεύσῃ ἡ μεγαλοφυΐα του. Καὶ ἔρχομαι εἰς τὴν τετάρτην μορφήν τοῦ ζητήματος, τὴν πρακτικήν, ἡ ὁποία εἶναι καὶ τὸ κύριον ἀποτέλεσμα. Τὸ ἐν μέρος αὐτῆς, τί γλῶσσαν μεταχειρίζεται κάθε ἄνθρωπος εἰς τὰς ἀτομικὰς πρακτικὰς του χρήσεις καὶ εἰς τὴν ἑκθεσιν γενικῶς τῶν ἰδεῶν του, δὲν τὸ θεωρῶ σπουδαῖον καὶ νομίζω ὅτι κακῶς γίνεται λόγος δι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τοὺς θιασώτας τῆς μιᾶς μερίδος καὶ ἀπὸ τοὺς θιασώτας τῆς ἄλλης μερίδος. Κάθε κοινωνικὸν ἄτομον εἶναι ἤδη ὀργανισμὸς ἀναπτυχθεὶς, ἐλεύθερος καὶ κάθε πρόθεσις ἐπεμβάσεως ἐπ' αὐτοῦ πέραν ἀπαθoῦς καλλιλογικῆς κρίσεως εἶναι ἀνελεύθερος καὶ ἀφιλοσόφητος. Ἄν δὲ γίνῃ σκέψις καὶ περὶ ἐκθιασμοῦ τινος εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ὡς γίνεται εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν γλωσσαμυντόρων διὰ τοὺς ἀντιθέτους, τοῦτο πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς καθαρὰ κακοήθεια πλέον. Ἡ σκέψις εἶναι ἀπλουστάτη καὶ ἀπορῶ πῶς γίνεται λόγος μακρὸς δι' αὐτήν. Ἀνεπτύχθη εἰς τὴν κοινωνίαν ὅπως ἡμπόρεσα καὶ ἐπέτρεπον αἱ δυνάμεις τῆς ἀντιλήψεώς μου, ἀπέκτησα ἐν ὄργανον διὰ νὰ ἐκθέτω τὰς ἰδέας μου καὶ νὰ γίνωμαι ἀντιληπτὸς εἰς τοὺς ἄλλους καὶ θὰ προαχθῶ εἰς τὴν κοινωνίαν ἀναλόγως τῆς ἐπιδόσεώς μου εἰς τὴν ἄλλην ἐργασίαν μου. Τὸ γλωσσικὸν ὄργανον εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν εἶναι κτῆμα ἀτομικόν, τὸ ὅποιον χρησιμοποιῶ ὡς μέσον διὰ νὰ φέρω εἰς σχέσιν τὸ ἄτομόν μου πρὸς τὸ περιβάλλον. Ὅποιος θέλει ἡμπορεῖ νὰ μὲ ἀναγινώσκῃ εὐχαρίστως καὶ νὰ μὲ ἐννοῇ, εἴτε καθαρῶς εἶμαι, εἴτε δημοτικίζων, εἴτε μαλλιαρίζων, ὅποιος δὲν θέλει, ἂς πάρῃ τὸν ἀέρα του. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀντιληψὶς εὐτυχῶς ἤρχισε νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὴν κοινωνίαν μας καὶ ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐπισήμως πρότινος. Δι' αὐτὸ εἶπον εἰς κάποιον ἄρθρον μου ὅτι κυρίως ἡμεῖς δὲν ἔχομεν γλωσσικὸν ζήτημα τώρα, ἀλλὰ ἐκπαιδευτικόν. Δι' αὐτὸ καὶ δὲν ἀνῆκω εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι ἐθεώρησαν καὶ θεωροῦν τόσον φοβερόν πρᾶγμα τὴν διάταξιν τοῦ Συντάγματος περὶ ἐπισήμου γλώσσης, ἄφοῦ, ὅτι λέγεται ἐκεῖ γίνεται πραγματικῶς τώρα καὶ ἄλλως δὲ πρόκειται περὶ κοινοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ. Ἄλλο εἶναι τὸ ζήτημα ἂν ἔπρεπε νὰ γίνῃ τοῦτο. Βεβαίως δὲν ἔπρεπε, διότι εἶναι μία οἶονεὶ ἐπίσημος ἔμμεσος ἀναγνώρισις τῆς ἀδυναμίας τῆς παρ'

ἡμῖν ἐπιστήμης καὶ παιδείας. Ἄλλὰ τὸ πρᾶγμα ἔχει καὶ τὴν καλὴν τοῦ ὄψιν, ἢ ὅποια ἀπορῶ πῶς διέφυγε τὴν προσοχὴν ὄλων. Εἶναι ἡ Καδμεία νίκη καὶ ἡ διὰ τῶν ἰδίων ὄπλων αὐτοκτονία τῶν γλωσσασμυντόρων. Ἀφοῦ «ἐνίκησεν ἡ φυλὴ» (ἀδιάφορον ἂν ἡ φυλὴ ἐνίκησε τὴν φυλὴν!), τῶρα πλέον δὲν ἔχομεν ἀνάγκην γλωσσασμυντόρων, διότι «τὸ ζήτημα ἔληξε». Τρομάρα τους! Ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος οὔτε ἤρχισε καὶ, ὅλη δὲ ἡ μέχρι τοῦδε ταραχὴ προεκαλεῖτο ὑπ' αὐτῶν ἀπλῶς «ἵνα μὴ ἐν τῇ ἀφανείᾳ διατελῶσι». Θὰ ἐθεώρουν ὅμως πρᾶγματι φοβερὸν τὸ πρᾶγμα ἂν ἐπεκράτει ἡ ἰδέα τῶν γλωσσασμυντόρων περὶ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἄρθρου, διότι ἐδῶ πρόκειται νὰ γίνῃ ἐργασία ἐπὶ τῆς πείρας στηριζομένη διὰ νὰ διαρρυθμισθῇ καταλλήλως ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσίς μας, ἢ ὅποια χωλαίνει ὁμολογουμένως καὶ δι' ἄλλας αἰτίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἐσφαλμένους κοινωνικὰς ἀντιλήψεις καὶ διὰ τὸ γλωσσικὸν ὄργανον αὐτῆς. Ἡ διαφῶτισις τῶν ἀντιλήψεων ἀνήκει κυρίως εἰς τὸ πανεπιστήμιον τὸ μέλλον νὰ παρασκευάσῃ πεφωτισμένον διδακτικὸν προσωπικὸν καὶ ὑγιᾶ Κοινὴν γνώμην διὰ τὸ μέλλον. Ἡ ἄλλη ἐργασία ἀνήκει εἰς τὴν δρῶσαν γενεὰν ἐν εὐρυτέρῳ μέτρῳ καὶ διακρίνεται εἰς δρᾶσιν ἀτόμων, δρᾶσιν ὁμάδων καὶ δρᾶσιν γενικὴν τῆς πολιτείας. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ νὰ γίνῃ ἐργασία ἀποτελεσματικὴ, ἀπαξ διὰ παντὸς πρέπει νὰ ἐκλείψῃ ἡ κακῶς ἐπικρατήσασα ἰδέα τῆς κοινωνίας ὅτι πρόκειται περὶ προσβολῆς τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ τῆς. Ἡ ἐργασία αὕτη ἀφορᾷ μόνον τὸ μέλλον, ἀποκλείει τὰς ἀπὸ τρίποδος ἰδέας τοῦ μὴ κατέχοντος κατὰ βάθος ὅλα τὰ σχετικὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα καὶ καλὸν εἶναι διὰ τοῦτο νὰ παύσῃ πᾶσα γλωσσαλγία ἔξω τῶν σχετικῶν κύκλων καὶ μάλιστα τῶν εἰδικῶς ἐργαζομένων ἐκ τῆς πείρας καὶ ἐμπράκτως νὰ φέρουν ἀποτέλεσμα τι, ὅπερ θὰ παρουσιάσουν ἴσως βραδύτερον καὶ εἰς τὴν πολιτείαν πρὸς χρησιμοποίησιν. Καὶ ἐδῶ ἡ ἰδέα εἶναι ἀπλουστάτη καὶ ἀπορῶ πῶς χωροῦν παρεξηγήσεις. Πρόκειται περὶ τῆς ὅσον τὸ δυνατόν σκοπιμωτέρας μορφώσεως τοῦ λαοῦ. Ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ τοιαύτης ἐργασίας ἀτόμων ἢ ὁμάδος ἰδιωτῶν, πρέπει νομίζω νὰ ἀποσκορακισθῇ ὡς ἀφιλοσόφητος καὶ ἀνελεύθερος ὁ ὅρος «ἐργάζεται ἀνθεθνικῶς». Κανεῖς δὲν δικαιούται νὰ ἀνυψώῃ τὰς γνώμας του μόνος του εἰς «ἐθνικὰς» καὶ καλὰ καλὰ μάλιστα, ἂν ἐνεργῶς δὲν μετέχει ἐν τῇ πείρᾳ τοιαύτης ἐργασίας, οὔτε περὶ τῆς σκοπιμότητος ἢ τοῦ ἀσκόπου αὐτῆς δύναται νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν προτέρων. Διὰ τοῦτο ἀνήκω εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι εὖνοοῦν κατ' ἀρχὴν τὸ ἔργον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ ὁμίλου καὶ εἰς τὰ δύο μέρη, τὰ ὅποια φρονῶ ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ὡς

πρόγραμμά του, ἐφ' ὅσον ἐννοεῖται οὗτος δὲν υἱοθετεῖ θεωρίας γλωσσικὰς ἐκ τῶν προτέρων, ὅπερ θὰ εἶναι ὁ μεγαλύτερός του κίνδυνος. Διότι καὶ ἂν ὁ Ὅμιλος περιορισθῇ εἰς τὸ κατ' ἐμὲ ἀναγκαιότερον ἐπὶ τοῦ παρόντος μέρος τῆς ἀποστολῆς του, νὰ ὑποστηρίξῃ δηλαδὴ τοὺς ἐκ τῆς πείρας μέλλοντας νὰ καταρτίσωσι τὰ τοῦ προγράμματος αὐτοῦ ὑπὸ ἔποψιν διδακτικῶν βιβλίων, συστήματος καὶ ὀργανισμοῦ καὶ προσαρμοσέως τῆς ἐν τῷ σχολείῳ αὐτοῦ μελλούσης νὰ παρέχεται ἐκπαιδεύσεως πρὸς τὸ νῦν καθεστώς, θὰ προέλθῃ ὠφέλεια καὶ ὄχι βλάβη. Ἀλλὰ καὶ ἂν οὗτος προβῇ εἰς τὸ μέλλον εἰς ἴδρυσιν τοῦ σχολείου του, δὲν βλέπω διατὶ νὰ ἐμποδισθοῦν τὰ μέλη αὐτοῦ, ἀφοῦ παρουσιάσουν εἰς τὴν πολιτείαν σαφὲς τὸ πρόγραμμά των, νὰ ἐκπαιδεύσουν τὰ τέκνα των ὅπως νομίζουν προσφορώτερον αὐτοί, ἀφοῦ μάλιστα ὑπάρχει ἐλπίς ὅτι ἢ ἐν αὐτῇ παρεχομένη ἐκπαίδευσις ἡμπορεῖ εἰς τὸ μέλλον τελειοποιουμένη διαρκῶς νὰ χρησιμεύσῃ ὡς πρότυπον καὶ εἰς τὴν πολιτείαν αὐτήν. Ὡστε οὕτω τιθεμένων τῶν ζητημάτων ἐντελῶς ἄπορος εἶναι ἢ κατ' αὐτοῦ καὶ τῶν μετεχόντων αὐτοῦ καταφορά, ὡς καὶ γενικῶς ἢ κατὰ παντὸς τοῦ δεικνύοντος αὐτενέργειαν τινα εἰς τὰ τοιαῦτα ζητήματα. Πρέπει ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ κολλήσῃ εἰς τὰ μυαλὰ τῶν διαφόρων φωνασκούντων ἀσκόπως παρ' ἡμῖν ὅτι ἀξίωμα τῆς ἐπιστήμης εἶναι ὅτι πᾶσα κίνησις καὶ δρᾶσις, ὅσον ἐκτεταμένη καὶ ἂν εἶναι, στηρίζεται εἰς ἀρχὰς ἐσφαλμένας, θὰ καταπέσῃ ἀφ' ἐαυτῆς ἡάττον ἢ βράδιον ἄνευ ἄλλης ἐνεργείας. Ἀλλως βεβαίως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ ἐπισήμου δράσεως τῆς πολιτείας, διότι τότε θὰ πρόκειται περὶ κοινοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλὰ τούτου ἀπέχομεν πολὺ ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ ἴσως θὰ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἀκόμη διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς αὐτό. Ὡστε ἀπορῶ πρὸς τί ὁ ἄσκοπος θόρυβος, ἀφοῦ τίποτε δὲν ὑπάρχει ἀκόμη εἰς οὐσίαν, εἰς σύστημα, εἰς ὀργανισμούς, πρὸς τί ἢ ἀφικορία νὰ νομίζωμεν ὅτι ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ ζήτημα ἡμερῶν, ἐνῶ πρόκειται περὶ ἐργασίας μακρῶν ἐτῶν, πρὸς τί αἱ κεναὶ θεωρίαι, ἀφοῦ τὸ ζήτημα ἀνεμίχθη μὲ πολλοὺς ἄλλους παράγοντας καὶ εἶναι ἢ ἀρίστη εἰκὼν ὅλης τῆς ἐπιστημονικῆς, ἐκπαιδευτικῆς καὶ κοινωνικῆς μας καχεξίας. Πρὸς τί ὅλα αὐτά, ὧ βέλτιστε Μιστριῶτα καὶ Σ^α;

Μετὰ τὰς ἐξηγήσεις μου αὐτὰς ἐννοεῖται καλύτερον καὶ ἡ ἀπολογία μου κατὰ διαφόρων καλοθελητῶν, οἱ ὅποιοι ἔρριψαν ἐπ' ἐμοῦ τὴν μομφὴν ὅτι «κατεπιχειροῦμαι ζώντων τε καὶ τεθνεώτων!» διὰ τῶν γραφομένων μου καὶ μὲ προσέβαλον διὰ τοῦτο ἀναξιοπρεπῶς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ὅπως περιέγραψα ἐν τῇ «Ἀκροπόλει». Τοῦναν-

τίον ἐγὼ βλέπων τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας μας εἰς τὸ ζήτημα ἀνεξαρτήτου Κοινῆς γνώμης εἶχα ἀνέκαθεν τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ἀλήθεια, δι' ἧς καὶ μόνῃς θὰ διορθωθῇ ἡ κατάστασις, πρέπει νὰ λέγεται βαθμὴδὸν παρ' ἡμῖν, ἀκριδῶς ὅπως ὁ ὁδοντοῖατρος μὲ διαρκεῖς ναρκώσεις θεραπεύει τοὺς πονοῦντας ὀδόντας. Καὶ πραγματικῶς συγκεκαλυμμένως εἶπον εἰς πολλὰ τὴν ἀλήθειαν, ἕως ὅτου παρασκευασθῇ τὸ ἔδαφος διὰ νὰ λεχθῇ αὕτη πλήρης. Ἄν εἰς τὰ ζητήματα διὰ τὰ ὅποια κατηγορήθην ἔλεγον μᾶλλον ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν, θὰ ἤμην πολὺ ἐκτενέστερος, δριμύτερος καὶ ἐπομένως ἴσως πολὺ δυσαρεστότερος. Ἀδυναμία καὶ πάθη ἠνώθησαν εἰς κόμμα, ἐν ᾧ ἡ ἐπιστημονικὴ κριτικὴ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τεμενᾶ διὰ τοὺς φίλους, καταδιώξεως δὲ ἀπηνοῦς διὰ τοὺς ἀντιθέτους ἀναγκασθέντος χάριν ἀμύνης νὰ συσπειρωθῶσι καὶ αὐτοὶ εἰς «ἀγέλην»! Ἐκ ταύτης τινὲς μὲν «ἐβαλανηφάγουν», τινὲς δὲ καὶ «ἐν ἀχύροις ἐνέμοντο»! Ὁ ὀρθὸς λόγος κατ' ἀρχὰς κατεδιώκετο, ἔπειτα παρεξηγεῖτο καὶ τέλος ἔλειψεν ἐντελῶς. Συνεπεία τούτων τινὲς ἐπιστήμονες ἔπαθον αὐταπάτην ἐκ τῆς διαρκοῦς μακαριότητος, τινὲς δὲ μετεβλήθησαν ἀπὸ ἐπιστημόνων εἰς πολιτικούς χάριν τῶν συμφερόντων τοῦ κόμματος, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐτήρησαν τὴν ἀξιοπρέπειάν των. Τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶχον τὰ κακὰ ἀποτελέσματά των ἀναγκαίως καὶ εἰς τὴν ἄλλην ἐκπαίδευσιν. Γενικὸν δὲ ἀποτέλεσμα εἶναι τὸ αἰσχος τοῦ νὰ παριστάμεθα πρὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἔχοντες ὡς ἀρχηγὸν τῆς πνευματικῆς μας κινήσεως ἓνα Μιστριώτην. Αὐτὸ εἶναι ἐν ὀλίγοις τὸ διάγραμμα, καθ' ὃ θὰ γραφῇ ἡ ἱστορία τῶν γραμμάτων παρ' ἡμῖν κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν. Ἡ ἐνδεδειγμένη πορεία τῶν νέων ἐπιστημόνων, ἂν εἶναι εὐσυνειδητοὶ (οὐδεὶς δὲ ἀληθὴς ἐπιστήμων δύναται νὰ εἶναι ἀσυνειδητος), εἶναι ἀδιαφορία πρὸς τὸ καθεστῶς τοῦτο καὶ ἀνόρθωσις τοῦ ὀρθοῦ λόγου τοῦ μέλλοντος νὰ δημιουργήσῃ ὑγιᾶ Κοινὴν γνώμην, εἰς ἣν δι' αὐστηρᾶς κριτικῆς νὰ καταγγέλλωνται εἰς τὸ μέλλον αἱ ἐκάστοτε παραβάσεις τῶν ἰδεῶν. Κατὰ ταῦτα δὲν εἶμαι ἐγὼ «ἀκαταλόγιστος τις», ἀλλ' ὁλοεὶ πρόδρομός τις τῶν ἐπιστημόνων τῆς νέας ταύτης σχολῆς. Μᾶλλον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ λέγοντες ταῦτα ἐν τῇ διηγενεῇ μακαριότητι αὐτηπατήθησαν, ἐγὼ δὲ εἶμαι ἐκ τῶν αἰρόντων τὰς ἀμαρτίας τῆς καταστάσεως ταύτης. Θὰ προστεθῇ πιθανῶς καὶ δεύτερος καὶ τρίτος καὶ τέταρτος καὶ..... «πάντοτε τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς τὴν νεότητα». Ὑβρισα, λέγει, τὸν μακαρίτην Κόντον! Δὲν ὕβρισα, ἀλλ' εὐπρεπῶς καὶ συγκεκαλυμμένως εἶπον ὅτι ἐν τῇ Berliner Philologische Wochenschrift καθαρὰ περὶ αὐτοῦ.

Καὶ γενικῶς δὲ δὲν εἶπον πλήρη τὴν ἀλήθειαν, ἥ ὁποία θὰ λεχθῇ πληρέστερον προσεχῶς. Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου ἀπορῶ πρὸς τί ὁ τόσος φανατισμός. Εἰργάσθη ὁ μακαρίτης, ὠφέλησεν, ἐτίμησε τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα. Τιμῶμεν τὴν μνήμην του καὶ ἐργαζόμεθα καὶ ἡμεῖς περαιτέρω ἀνεξαρτήτως τῶν τυχόν κακῶν του ἐπιδράσεων. Ὑπὸ δὲ πρακτικὴν ἔποψιν τοιαῦται κακαὶ ἐπιδράσεις ἐξ αὐτοῦ ὁμολογοῦνται παρὰ πολλοῖς. Ἀδικώτατα κρίνουσι, λοιπόν, οἱ λέγοντες ὅτι διέπραξα τὴν ἀσέβειαν νὰ ὑβρίσω τὴν μνήμην του, ἐνῷ ἐγὼ κατὰ καθήκον μου ὡς ἐπιστήμονος ἤσκησα ἐλαφρὰν τινα κριτικὴν μόνον. Ὑβρισα λέγει, τὸν κοσμήτορα Βάσσην! Ἄν ἔλεγον μᾶλλον ἀπροκάλυπτον τὴν ἀλήθειαν περὶ αὐτοῦ, θὰ διερρήγνυον τὰ ἱμάτιά μου διότι παρὰ τῶν παιδευθέντων ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ ἐγκατασταθέντων εἰς τὰς ἀνωτάτας λειτουργίας ἔπειτα ἄλλα καὶ οὐχὶ τοιαῦτα ἀναμένει ἡ ἐπιστήμη. Μήπως δὲν ἀρκοῦν εἰς αὐτὸν τὰ φιλολογικὰ ἀνδραγαθήματα, τὰ ὁποία ἐγίναν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ μακαρίτου διδασκάλου, καὶ τὰ ἐκ τούτων πρακτικὰ ἐρείπια, τὰ ὁποία μᾶς παρεδόθησαν, ἀλλὰ θέλει ἴσως νὰ ἀναγνωρισθῇ τῶρα ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ μακαρίτου ὡς ἀόρατον στέμμα καθεστὼς τριάκοντα τυράννων ἀποπνιγόντων πᾶσαν ἐλευθερίαν σκέψεως καὶ φιλοτίμου δράσεως, ἵνα ὁμοιάσῃ καὶ ἡ νεολαία τοὺς προγεγεννημένους; Ἡμεῖς θέλομεν ὁμόνοιαν πλέον καὶ ἔξω βαλόντες τοὺς ἐφιάλτας δὲν εἴμεθα διατεθειμένοι νὰ ἐπιτρέψωμεν νέας διαιρέσεις εἰς «χρηστοὺς» καὶ «ἀγελαίους» δευτέρας γραμμῆς. Δὲν ἔπαυσα νὰ τιμῶ καὶ θὰ ἐξακολουθήσω νὰ σέβωμαι τὸν καθηγητὴν μου τὸν ἀσχολούμενον εἰς τὸ κύριον ἔργον του, ἀλλὰ κατὰ παντὸς τυράννου τῆς σκέψεως ἡμῶν, φρονῶ ὅτι ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ ἐπέλθῃ ἀντίδρασις σοδαρά. Ἀδικοῦσι, λοιπόν, οἱ λέγοντες ὅτι ὕβρισα ἐγὼ τὸν σεβαστὸν κοσμήτορα. Ὑβρισα, λέγει, τὸν πρύτανιν Ζολώταν! Κύριε ἐλέησον! Κατὰ τὴν μᾶλλον ἀπροκάλυπτον ἀλήθειαν, ὁ ἅγιος πατὴρ συνετάξατο τῷ σατανᾷ ἀντὶ νὰ ἀσχολῇται ἡσύχως εἰς τὰ τοῦ κλάδου του, ὅπου ἀπολαβεῖ τιμῆς, καὶ μὲ τὰ ἀνδραγαθήματά του τῆς Ἀμύνης καὶ τὰ ἄλλα γλωσσικὰ καμῶματα κατῴρθωσεν νὰ ἐκθέσῃ σοδαρώτατα τὸ πανεπιστήμιον. Ἐσφαλμένως, λοιπόν, κρίνουσιν οἱ λέγοντες τοῦτο. Ὑβρισα, λέγει, τὸν καθηγητὴν Μιστριώτην! «Βαλανφαγοῦσι» κατὰ τὸν μακαρίτην. Περὶ αὐτοῦ δὲν ἐλέχθη ἀκόμη ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀλήθεια πλήρης. Μέρος τι ἤθελε νὰ εἴπῃ βουλευτὴς τις, ἀλλ' ἀπετράπη ἐν τέλει. Οὐτε εἶναι ἀνάγκη νὰ λεχθῇ αὕτη ἐπὶ τοῦ παρόντος, ἀν' ὃ γεραρὸς καθηγητὴς παύσῃ νὰ μᾶς παρέχῃ τὰς «πολυτίμους» ἐκδουλεύσεις του! Τὸ ἀπαιτεῖ ἄλλως τε καὶ ὁ σεβασμὸς πρὸς

τὴν ἡλικίαν. Ἄν εἶπον δριμύ τι κατ' αὐτοῦ, τοῦτο ἔπραξα κατὰ καθήκον, διότι ὁ ἐπιστήμων δὲν πρέπει νὰ μένη ἀπαθὴς πρὸ γενικῶν κινδύνων. Τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸν πρὸ πολλοῦ εἰς τὰς χεῖράς του μετεβλήθη εἰς ζήτημα διαταράξεως τῆς τάξεως καὶ εἰς οἰανδήποτε ἀνακίνησιν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐνδεδειγμένη εἰς πᾶσαν κυβέρνησιν θὰ εἶναι ἡ σύλληψις τοῦ ὡς ταραξίου. Οὐδὲν ἀτομικῶς ὡς ἄνθρωπος ἔχω κατὰ τοῦ καθηγητοῦ, ὅπως καὶ κατ' οὐδενὸς ἄλλου, καὶ εἶμαι ἔτοιμος ἔξω τῆς γλωσσικῆς καὶ ἐθνικῆς λόξας των καὶ ἐντὸς τῶν νόμων καὶ καθηκόντων των νὰ τοῖς παράσχω πᾶσαν ἄλλην τιμὴν, ζητωκραυγᾶζων μάλιστα τὸ vivat Mistriotā vetustus multos annos! Ἄλλ' ὡς ἐπιστήμων *ἀσχολούμενος περὶ τὰ Νεοελληνικὰ καὶ ἐπομένως καταλληλότερος πολλῶν γλωσσαμυντόρων νὰ κρίνω τὰ σχετικὰ ζητήματα*, κατὰ καθήκον σύμβολόν μου θὰ ἔχω πάντοτε τὸ pereat Mistriotismus malus, qui totam Graeciam stupefecit.

Meliores Psychare, feliciores Krumbachero erimus.

A. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ

Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΔΙΓΛΩΣΣΙΑ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ

[Τὸ ἀκόλουθο κεφάλαιο εἶναι μεταφρασμένο ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ κ. O. Ghibu, *Der moderne Utraquismus oder die Zweisprachigkeit in der Volksschule*. Langesalza. 1910. [Κεφ. Β'. σ. 8-26]. Σχολικὴ διγλωσσία ὑπάρχει παντοῦ, ὅπου τὸ σχολεῖο ἀναγκάζεται νὰ ἔκρινε ἑνὸς ὅργανο τοῦ ἄλλης γλώσσας ἀπὸ κείνη ποῦ μιλοῦν τὰ παιδιὰ. Ἡ σχολικὴ διγλωσσία ἔχει καὶ πολλὰς μορφὰς καὶ πολλοὺς βαθμοὺς, ἀναλόγως τοῦ σκοποῦ γιὰ τὸν ὁποῖον ἐπιβάλλεται στὰ παιδιὰ ἡ ξένη γλώσσα, τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον τοὺς ἐπιβάλλεται, τῆς σχέσεως, ὅπου ἔχει ἡ ἐπίσημη γλώσσα τοῦ σχολείου μὲ τὴ γλώσσα τῶν παιδιῶν καὶ τῶν δικαιοματίων, ποὺ ἀναγνωρίζονται καὶ στὴ μητρικὴ γλώσσα.

Ὁ συγγραφέας ἐξετάζει κυρίως τὴ νεώτερη, τὴν πολιτικὴν ὅπως τὴν ὀνομάζει, διγλωσσία, ποὺ ἐδημιουργήθηκε κυρίως στὸ 19^ο αἰῶνα μαζὶ μὲ τὸ ξύπνημα τῆς ἐθνικῆς συνείδησης τῶν λαῶν. Τότες ἂν σένα κράτος ἐτύχαινε νὰ μὴ μιλοῦν ὅλοι οἱ κάτοικοι τὴν ἴδια γλώσσα, ἡ κυρίαρχη φυλὴ ζητοῦσε νὰ ἀφομοιώσῃ τίς ἄλλες ἐπιβάλλοντας αὐτὰς τὴ γλώσσά της καὶ δημιουργώντας σχολεῖα διγλωσσικά. Ὁ συγγραφέας, ὁ ὁποῖος κατὰ γὰρ ἀπὸ τὴν Οὐγγαρία ὅπου ὁ ἀγῶνας μεταξὺ τῶν διαφόρων φυλῶν εἶναι ὀξύτατος, ἐμελέτησε τὸ ζήτημα αὐτὸ σὲ ὅλο τοῦ τοῦ πλάτος καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴν του μεριά. Μαθητὴς τοῦ καθηγητῆ τῆς παιδαγωγικῆς στὴ Jena W. Rein, εἶχε ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ ἐφόδια γι' αὐτὴν τὴν μελέτη. Τὸ ἔργο του ἀπ' οὗ ἐγένηκε δεχτὸ γιὰ ἐναίσιμη διατριβὴ ἀπὸ τὸν W. Rein ἐδημοσιεύθηκε ἔπειτα στὴ σειρά τῶν παιδαγωγικῶν μελετῶν, ποὺ βγαίνει στὴν Langesalza μὲ τὸν τίτλον «Pädagogisches Magazin».

Τὸ ἔργο ἀξιζει νὰ μελετηθῇ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας δασκάλους. Ἐνδιαφέρει πρὸ πάντων τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Τουρκίας, ποὺ ἔχουν κι' ὅλας καὶ ἴσως σὲ λίγο θάχουν ἀκόμη δεινότερα νὰ παλαίψουν πρὸς τοὺς Τούρκους γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν τους λευτερίαν καὶ γιὰ τὴ διατήρησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ὡς ἐπίσημης γλώσσας τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου.

Μὰ ἐνδιαφέρει ἀκόμη καὶ τοὺς δασκάλους τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου, γιὰ τὸ συγγραφέας στὴ σελ. 7 τοῦ βιβλίου κατατάσσει στὰ διγλωσσικά σχολεῖα καὶ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἑλληνικὴ ὁμῶς διγλωσσία δὲν εἶναι ὁλότελα ἡ ἴδια μὲ κείνη, ποὺ ἐξετάζει ὁ συγγραφέας.

Ἐδῶ ἐδημιουργήθηκε ἀπὸ πολλοὺς παράγοντες. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μελετηθῇ ξεχωριστὰ καὶ ἡ μελέτη θὰ γίνῃ ἀργότερα στὸ Δελτίο τοῦ Ὁμίλου.

Μὰ στὸ κεφάλαιον αὐτὸ ποὺ δημοσιεύοιμε ἐξετάζεται πρὸ πάντων ἓνα ἄλλο ζήτημα, ζήτημα σημαντικὸ ἀπ' τὴ φιλοσοφία τῆς ἀγωγῆς, ποὺ ἐμεῖς ἐδῶ οὕτως τὸ θέσαμε καθόλου ἀκόμη, ἂν καὶ τόσος πολλὸς λόγος γίνεταί γύρω μας γιὰ παιδαγωγικὴ καὶ στὸν ἡμερησίον τύπον σοφοὶ ἐπίσημοι ἄνδρες βράβουν καὶ κόφτουν σὲ ἀτελείωτα ἄρθρα γιὰ τὰ βαθύτερα καὶ δυσκολώτερα προβλήματα τῆς φυλῆς. Φόρο, βλέπετε κατὰ τῆς αὐτορκελίας δὲν ἔβαλεν ἀκόμη τὸ κράτος. Κατὰ πόσο εἶναι σεβαστὸ καὶ ἀναφαίρετο τὸ δικαίωμα, ποὺ ἔχει ὁ πολίτης νὰ διαπλάσῃ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ μὲ ἓνα δικό του ἰδανικὸ ἀγωγὴ καὶ παιδείας; Καὶ κατὰ πόσο εἶναι ἀπόλυτο τὸ δικαίωμα, ποὺ θέλει νὰ ἔχῃ τὸ κράτος νὰ ὑποβάλλῃ ὅλους τοὺς πολίτας σὲνα δικό του ἰδανικὸ καὶ νὰ τοὺς ἐκπαιδεύῃ μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, ὑποτάσσοντάς τοὺς σὲ σχολικοὺς ὁργανισμοὺς, ποὺ τὸ ἄτομον μπορεῖ ἴσως νὰ τοὺς θεωρῇ ἀντίθετους πρὸς τίς συνθήκας τῆς ζωῆς, πρὸς τίς φυσικὰς καὶ ψυχολογικὰς του προδιαθέσεις, πρὸς τὴν ἰδεολογία, ποὺ ἀπάνω της θέλει νὰ στηρίξῃ τὴ ζωὴν του;

Τὸ ζήτημα εἶναι σημαντικό καὶ ἄλλοῦ ἐσζητήθηκε ἀπὸ μεγάλους φιλοσόφους καὶ κοινωνιολόγους καὶ παιδαγωγούς. Στὴν Ἑλλάδα ὅπως δὲν ὑπάρχεν ὡς τώρα καμιὰ φιλοσοφία καὶ καμιὰ βαθύτερη σκέψη γιὰ τὰ φαινόμενα καὶ τῆς ἀτομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ δημόσιας ζωῆς, ἔτσι ἔλειπεν δλότελα καὶ κάθε φιλοσοφία τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Ὅπως σὲ ὅλα ἐκυριαρχοῦσεν ἡ ἔλλειψη κάθε κριτικῆς ἐπίγνωσης τῆς πραγματικότητος καὶ τῶν ὄρων, ποῦ ἀπ' αὐτὴν πηγάζουν γιὰ κάθε ὀργανισμό, ποῦ θέλει νὰ εἶναι ζωντανός, ἡ ρουτίνα, ἡ ἐτοιμη ἀντιγραφὴ τῆς ἐργασίας τῶν ξένων καὶ ὁ κομπογιανντισμός, ἔτσι καὶ στὴν ἐλληνικὴ παιδεία. Τώρα εἶναι πιά ἡ βωτατὴ στιγμὴ. Κοντὰ στὸ ἄλλο πραχτικὸ καὶ θεωρητικὸ τοῦ ἔργου, μὰ ἀπὸ τίς σημαντικώτερες ὑπηρεσίες, ποῦ θάχῃ νὰ προσφέρῃ στὴν ἐλληνικὴν ἀναγέννησιν ὁ ἐκπαιδευτικὸς ὄμιλος, θὰ εἶναι νὰ προσπαθῇ νὰ δώσῃ στὴν παιδεία τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς τὴ φιλοσοφία τῆς, τὸ ἰδεολογικὸ τῆς θεμέλιο στηριγμένο στὴ νεοελληνικὴ ζωὴ, τὸ μόνο, ποῦ θὰ τὴν ὑψώσῃ ἀπὸ τὸν τυφλὸν ἐμπειρισμὸ στὴν περιοχὴ τῆς ἐπιστήμης καὶ θὰ τὴν κάνῃ ἀληθινὸ ὄργανο ἐκπολιτισμοῦ τῆς φυλῆς].

1) Εἶδαμε, πὺς ἡ πολιτικὴ μεταχειρίζεται τὴ σχολικὴ διγλωσσία γιὰ νὰπορροφάῃ τὰ μὴ ὁμόγλωσσα λαϊκὰ στοιχεῖα ἀφομοιώνοντάς τα πρῶτα μὲ τὴ γλῶσσα καὶ ὕστερα καὶ μὲ τὸ φρόνημα καὶ τὴν οὐσία τῆς κυρίαρχης φυλῆς καὶ πὺς τὸ σκοπὸν αὐτὸ ζητάει νὰ τὸν πιτύχῃ σκεπάζοντάς τον μὲ τὴν πρόφασιν πὺς θέλει τάχα νὰ δυναμώσῃ σὲ ὅλους τὴν ἀγάπῃ τῆς πατρίδας. Ἔτσι λοιπὸν ἡ πολιτεία ὄχι μόνον ἐπιβάλλει αὐθαίρετα σὲνα μέρος τοῦ λαοῦ τὴ δική της γλῶσσα, μὰ καὶ ἀρνιέται στὶς ἄλλες γλῶσσες τίς λαϊκὰς κάθε δικαίωμα ζωῆς. Μὰ τότες γεννιέται τὸ ζήτημα: Εἶναι τάχατε τὸ κράτος, σὰν κράτος, τελικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς καὶ πρέπει νὰ θυσιάζεται γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν τοῦ ἡ λευτεριά τῶν πολιτῶν, γιὰ εἶναι μόνον μέσο, γιὰ νὰ βρῖσκη ὁ πολίτης ὑποστήριξιν στοὺς σκοποὺς καὶ στοὺς ἀγῶνές του καὶ σύμφωνα μ' αὐτὴ τοῦ τὴν ὑπόστασιν πρέπει καὶ νὰ διαμορφώνεται; Τὴν ἀπάντησιν στὸ σπουδαῖο αὐτὸ ζήτημα θάφῃσωμε νὰ μᾶς τὴ δώσουν δυὸ σημαντικοὶ συγγραφεῖς.

Ὁ *Robert von Mohl* λέει: «Δὲν εἶναι σωστὸ νὰ χρησιμοποιεῖται ὁ ἄνθρωπος γιὰ ἀπλὸ μέσο σκοπῶν πολιτειακῶν. Τοῦναντίον ἡ πολιτεία εἶναι μέσο γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ πολίτη ¹». Καὶ ὁ *Schiller* λέει ἀκόμα καθαρώτερα: «Ἡ μέγιστη πολιτεία εἶναι ἔργον ἀνθρώπινον. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἔργον τῆς ἀφταστος μεγάλης φύσης. Ἡ πολιτεία εἶναι δημιούργημα τυχαῖον, ἐν ᾧ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὄν ἀναγκαῖον. Καὶ τί ἄλλο κάνει λοιπὸν τὴν πολιτεία μεγάλη καὶ τιμημένη παρὰ οἱ δυνάμεις τῶν ἀτόμων, ποῦ τὴν ἀποτελοῦν; Ἡ πολιτεία εἶναι ἀποτέλεσμα

¹ *R. von Mohl*, Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates. 3 έκδ. 1 τομ. σ. 522 (παρὰ *Dr. A. Mann*, Das Verhältnis des Staates zum Bildungswesen σ. 39).

μόνο τῆς ἀνθρώπινης δύναμης, ἔργο τῆς σκέψης, μὰ ὁ ἄνθρωπος εἶναι αὐτὴ ἡ πηγὴ τῆς δύναμης, ὁ δημιουργὸς τῆς σκέψης¹».

Ἀπ' αὐτὰ βγαίνει τὸ συμπέρασμα, πὼς ἀφ' οὗ ἡ πολιτεία δὲν εἶναι τελικὸς σκοπός, μόνο μέσο γιὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς εὐδαιμονίας στὴ γῆ, ὅχι μόνο δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα νὰ περιορίζῃ τὴ λευτερίαν τῶν πολιτῶν, μὰ καὶ εἶναι ἴσα ἴσα ὑποχρεωμένη νὰ κἀνῃ ὅ,τι μπορεῖ γιὰ νὰ τοὺς ἀναπτύξῃ τὶς ὑπάρχουσες προδιαθέσεις καὶ νὰ τοὺς ἀσφαλίσῃ πνευματικὴ λευτεριά, γιατί ἔτσι μόνο μπορεῖ μὲ ἐμπιστοσύνη νὰ στηριχτῇ σ' αὐτούς.

Γιατὶ «μὴ πολιτεία ποὺ ἔχει καθαρὴ τὴ συνείδηση καὶ ἐμπιστοσύνη στὸν ἑαυτό της καὶ πίστη στὴν ἀξία της, αὐτὴ ἐμπιστεύεται καὶ τὸ λαό. Καὶ πάλι ἅμα ἡ πολιτεία δὲν ἔχει ἐμπιστοσύνη στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό της, τότε φοδᾶται καὶ τοὺς ἴδιους τοὺς πολῖτες της» ὅπως λέει ὁ *Paulsen*².

Ὁ περιορισμὸς τῆς πνευματικῆς λευτερίας τῶν πολιτῶν, τὸ μεταχειρίσμά τους γιὰ ἀπλὸ μέσο σκοπῶν πολιτειακῶν εἶναι σημάδι ἀρρώστειας, γι' αὐτὸ λέει πολὺ σωστὰ ὁ *R. Eucken*. «Ἀποδοκιμάζουμε τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία τοῦ κράτους, γιατί καταπιέζει τὴν αὐτοτέλεια τῆς προσωπικότητος καὶ ἔτσι θυσιάζει τὴν ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν γιὰ ἀπλὲς ἐξωτερικὲς σκοπιμότητες».

2) Τὸ νὰ καταρρίχνωνται οἱ πολῖτες καὶ νὰ γίνωνται μέσο ἀντὶ σκοπὸς εἶναι ἡ μέγιστη προσβολὴ τῶν δικαιωμάτων τους καὶ φέρνει τὰ χεῖριστα ἀποτελέσματα καὶ γιὰ τὸ ἄτομο καὶ γιὰ τὸ ὅλο, δηλαδὴ καὶ γιὰ τὴν πολιτεία. Ἀντὶς νὰ μεγαλῶνουν οἱ ἐσωτερικὲς βουλευτικὲς δυνάμεις, κολοβώνονται, ἀντὶς νὰ αὐξάνῃ ἡ αὐτενέργεια, γεννιέται ἡ ἀδιαφορία καὶ τὸ μὴ χάνεσαι, ποὺ χωρὶς ἄλλο θὰ καταντήσῃ σὲ κοινωνικὴ ἀνηθικότητα. Ἐνας λαὸς ποὺ ἀντὶ νὰ αὐτοκυβερνιέται ἀφήνει νὰ τὸν κυβερνοῦν, δηλαδὴ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἠθικὴ ἀξία ἐκείνων, ποὺ τὸν κυβερνοῦν, χάνει τὴν δύναμή του.

Ὁ ἱστορικὸς *Treitschke*³ λέει: «Εἶναι ἀδύνατο ἓνα ἔθνος ζωντανὸ νάφῃσῃ νὰ τὸ σέρνουν ἀπ' τὴ μύτη, κάθε δυνατός λαὸς αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη μὲνα οἰονδήποτε τρόπο ὁ ἴδιος νὰ διευθύνῃ τὸν ἑαυτό του».

¹ *Schillers Briefwechsel mit Lotte*, 1 том. σ. 143.

² *Das deutsche Bildungswesen in seiner geschichtlichen Entwicklung* σ. 159.

³ *Treitschke, Politik* 6' έκδ. Β' том. σ. 506.

Ἄμα ἡ πολιτεία θέλλῃ τὸ ἀντίθετο γιὰ τοὺς πολίτες της, ἅμα τοὺς παίρνῃ τῇ λευτερίᾳ γιὰ νὰ μπορῇ νὰ τοὺς «διοικήσῃ», τότες τοὺς καταδικάζει νᾶναι ὀκνοὶ καὶ ἀνίκανοι. Ἄν ὅμως τοὺς ἀφήνῃ τῇ λευτερίᾳ νὰ κανονίζουσι οἱ ἴδιοι τὴ ζωὴ τους, τότες θὰ ξεχυθῇ σὲ λίγο ἡ ἐσωτερικὴ τους δύναμη. Γιατὶ «ἅμα οἱ ἄνθρωποι εἶναι λεύτεροι, ὅλεις οἱ δουλιὲς προοδεύουσι καλύτερα, ὅλεις οἱ τέχνες ἀνθοῦσι ὠραιότερα, ὅλεις οἱ ἐπιστῆμες ἀπλώνονται. Ἡ λευτερίᾳ κάνει καὶ τοὺς οἰκογενειακοὺς δεσμοὺς στενότερους καὶ τοὺς γονιοὺς κάνει νὰ φροντίζουν μὲ πιότερο ζῆλο γιὰ τὰ παιδιὰ τους καὶ ἡ αὐξηση τοῦ κοινοῦ πλοῦτου τοὺς κάνει ἱκανότερους νὰ πραγματοποιοῦσι τοὺς πόθους των γι' αὐτά.

Ἀνάμεσα σ' ἐλεύτερους ἀνθρώπους γεννιέται ζῆλος καὶ καλύτεροι δασκάλοι βγαίνουν ἐκεῖ, ὅπου ἡ τύχη τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἐργασία τους, παρὰ ἐκεῖ ποὺ κρέμεται ἀπ' τὴν προαγωγή, ποὺ περιμένουν παθητικὰ ἀπ' τὸ κράτος ¹».

Τὸ κράτος λοιπὸν εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ δίνῃ στοὺς πολῖτες τὴν εὐκαιρία νὰ αναπτύξουσι ὅλεις τὶς δυνάμεις των καὶ νὰ μὴ βάζῃ κανένα ἐμπόδιο στὴν ἐξέλιξιν τῆς προσωπικότητάς των.

3) Αὐτὸ εἶναι καθήκον τοῦ κράτους. Ὁ δὲ σκοπός, ποὺ ἐπιδιώκει κάθε πολιτεία, δηλ. ἡ μόρφωση πιστῶν πολιτῶν, ἀπ' αὐτὸ τὸ καθήκον ἴσα ἴσα ὑποστηρίζεται. Ἐπειδὴ ἀγάπη καὶ πίστη στὴν πατρίδα δὲν εἶνε ἡ ἐξάρτηση ἀπὸ κάποια δύναμη, ποὺ νὰ ἐμπνέῃ φόβο, οὔτε ἡ μὲ τὴ βία ἐκμάθηση μιανῆς γλώσσας ἀχρηστης καὶ χωρὶς ἀξία καὶ ἀκόμη λιγώτερο ὁ κρύος καὶ ἐξωτερικὸς σεβασμὸς μερικῶν τύπων, ποὺ ἡ παραμέλησίν των φέρνει τιμωρία, μόνον εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ θέρμη, ποὺ δένει αἰώνια τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸ χῶμα, ὅπου γεννήθηκε, ἡ ἐνθουσιώδικη προθυμία γιὰ ἀγῶνες καὶ θυσίες γιὰ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν ἱερή του λευτερίᾳ. Ἀπόδειξιν τὰ λόγια δύο ἀνδρῶν, ποὺ δὲν τοὺς ἔλειπε βέβαια γνήσια ἀγάπη τῆς πατρίδας.

«Φιλοπατρία, λέει ὁ *Luden* ², εἶναι ἡ ἀγάπη γιὰ κεῖνες τὶς συνθήκες, ποὺ μᾶς χρειάζονται γιὰ νὰ ἀναπτύξουμε ἐλεύτερα τὶς δυνάμεις μας, γιὰ νὰ μορφώσουμε τὸν νοῦ μας. Τέτοια ἀγάπη γεννάει τὴ χαρὰ νὰ εἶναι κανένας πολίτης σὲνα κράτος καὶ τὸν ὠραῖο πόθο νὰ κληροδοτήσῃ αὐτὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ στοὺς ἀπογόνους του καὶ τὴ μεγάλην

¹ *Wilhelm von Humboldt*, Ideen zu einem Versuch die Wirksamkeit des Staates zu bestimmen σ. 74.

² *Luden*, Statsweisheit (κοῖτα Dr A. Mann, ἔδ. μ. σ. 16).

προθυμία νὰ θυσιάσῃ κανεὶς τὰ πάντα γι' αὐτό, γιατί εἶναι τὸ πολυτιμότερο ἀπ' ὅλα τὰ ἀγαθὰ. Τὸ χῶμα ποὺ ἀπάνω του ὑπάρχουν αὐτὲς οἱ τόσο πολυτίμες γιὰ μᾶς συνθήκες, μᾶς γίνεται ἱερό, γιατί ἐκεῖ μᾶς χαρίζεται ἡ ἐλεύτερη ἀνάπτυξη καὶ τὸ γλυκὸ συναίσθημα, ποὺ τὴ συντροφεύει.

«Ἐκεῖ, ποὺ πρώτη φορὰ γιὰ σένα ἔλαμψεν ὁ ἥλιος τοῦ θεοῦ, ὅπου πρώτη φορὰ γιὰ σένα ἔλαμψαν τὰ στέρια τοῦρανοῦ, ὅπου οἱ κεραυνοὶ τοῦ σάποκάλυψαν γιὰ πρώτη φορὰ τὴν παντοδυναμία του καὶ τὰνεμόδροχά του σοῦ φύσηξαν ἱερὴ φρίκη στὴν ψυχὴ, ἐκεῖ εἶναι ἡ ἀγάπη σου, ἐκεῖ εἶναι ἡ πατρίδα σου. — Ἐκεῖ ποὺ τὸ πρῶτο ἀνθρώπινο μάτι μὲ στοργὴν ἀπάνω στὴν κούνια σου ἔγυρε, ποὺ ἡ μάνα σου πρώτη φορὰ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς σέσήκωσε καὶ ὁ πατέρας σου σοῦ στάλαζε στὴν ψυχὴ τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς γνώσης, ἐκεῖ εἶναι ἡ ἀγάπη σου, ἐκεῖ εἶναι ἡ πατρίδα σου ¹». Στερέωση λοιπὸν τῆς φιλοπατρίας θὰ πῇ νάφῃνη κανεὶς αὐτὲς τὲς ἐσωτερικὲς δυνάμεις νὰ ξεδιπλώνονται ὁλότελα. Τότες ἡ φιλοπατρία γίνεται δύναμη. Μὰ νὰ ἰσχυρίζεται κανεὶς, πὼς μιὰ γλῶσσα, ποὺ δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, καὶ ποὺ μὲ τὴ βία ἐπιβάλλεται στοὺς πολῖτες, εἰμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ ὅλες αὐτὲς τὲς ἀξίες, εἶναι μεγάλη πλάνη. Καὶ νὰ κατηγορῇ κανεὶς γιὰ προδότες τῆς πατρίδας ἀνθρώπους, ποὺ μὲ τὴν ἱερῶτατὴ θέρμη εἶναι προσκολλημένοι στὴ γῆ ποὺ τοὺς γέννησε μόνο καὶ μόνο, γιατί ἀγαποῦν τὴ γλῶσσα, ποὺ μιλοῦν, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη, καὶ δὲν μποροῦν καθόλου νὰ ἐνθουσιαστοῦν γιὰ μιὰν ἄλλη, ποὺ τὴν θεωροῦν ἄχρηστη, εἶναι μεγάλο λάθος τῶν πολιτικῶν ἐκείνων ἀνδρῶν, ποὺ στάλῃθαι θέλουν τὸ καλὸ τῆς χώρας των. Ἡ διγλωσσία, ὅπου ἀφύσικα ὑπάρχει, εἶναι κάτι νεκρὸ, μηχανικὸ, καὶ μὲ ὅση βία κι' ἂν προσπαθοῦν νὰ τὴ στεριώσουν, δὲν μποροῦν νὰ καταφέρουν τίποτε.

«Ἐνα ἀπ' τὰ φανερώτερα διδάγματα τῆς ἱστορίας, λέει ὁ καθηγητὴς *W. Rein* ², εἶναι, πὼς πνευματικὰ κινήματα δὲν μποροῦν νὰ ἐμποδιοτοῦν μὲ μέσα μηχανικά. Ἐκεῖ ὅμως, ὅπου ἴσως μὲ ἐξωτερικὴ βία καταπνίγονται, ἐκεῖ συγχρόνως σφραγίζεται ὁ τάφος κάθε πνευματικῆς ζωῆς».

4) Ἀς ἐξετάσουμε ὅμως τώρα τὸ ἐξῆς ζήτημα. Ἐχει τὸ κράτος τέλος πάντων τὸ δικαίωμα νὰ δεσπόζῃ μὲ τέτοιον ἀπόλυτο τρόπο

¹ *E. M. Arndt, Über Freiheit und Vaterlandsliebe.*

² *W. Rein, Paedagogik in systematischer Darstellung I τομ. σελ. 517.*

ἀπάνω στὴν παιδεία τοῦ λαοῦ, ὥστε νὰ ἀποκλείνῃ ὁλότελα κάθε ἄλλο παράγοντα ἐκπαιδευτικό; Ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐξαναγκάζῃ τοὺς πολῖτες νάχουν μόνο τὴ μόρφωση, ποὺ αὐτὸ θέλει; Ὅτι τὸ κράτος δικαιώνεται νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν πολιτῶν του, κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ. Ὅτι ὅμως εἶναι δικαίωμά του νὰνακατῶνεται σὲ ὅλα τὰ ζητήματα τῆς παιδείας, γιὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν παντοδυναμία του καὶ νὰ ὑποδουλώνῃ τοὺς πολῖτες σὲ μιὰ οἰαδῆποτε τάση, ποὺ αὐτὸ θέλει, εἶναι πάρα πολὺ ἀμφισβητήσιμο.

Δὲ θέλουμε νὰ πάρουμε τὴ μονομερῆ νεανικὴ θεωρία τοῦ W. von Humboldt¹, πῶς «ἡ δημοσία παιδεία βρίσκεται ὅλως διόλου ὅξω ἀπ' τὰ σύνορα, ποὺ ὀρίζουν τὴ δράση τοῦ κράτους», μὰ δὲν μποροῦμε καθόλου νὰ παραδεχτοῦμε πῶς τὸ κράτος πρέπει νάχῃ τὸ μονοπώλιο τῆς παιδείας καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δημιουργῇ τέτοιους νόμους, ὅπου μαυτοὺς νὰ ἐπηρεάζεται ὁ χαρακτήρας τοῦ λαοῦ. Δικαίωμά του καὶ καθήκόν του εἶναι νὰ παίρνῃ στὰ χέρια του τὸ ἐκπαιδευτικὸ ζήτημα, ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἄλλοι παράγοντες νὰ φροντίσουν γι' αὐτό. Πέρα ἀπ' αὐτὸ ἡ πολιτικὴ ἐνέργεια σωστὴ εἶναι μόνο νάχῃ τὸν ἀπώτερο σκοπὸ, «νὰ κἀνῃ σιγὰ σιγὰ τὴ βοήθεια τοῦ κράτους περιττή»². Πρέπει νὰ ἐξασφαλίζῃ λεύτερη δράση σὲ ὅλους τοὺς ἐνεργοὺς παράγοντες τῆς παιδείας. «Ἡ νομοθεσία, ποὺ ἀναφέρεται στὴ μόρφωση τῶν πολιτῶν, πρέπει νὰ φήνῃ ὅσο μπορεῖ πλατύτερο κύκλο στὴν ἐλεύτερη ἐνέργεια, ἀκόμα καὶ ἂν ὑπάρχῃ κίνδυνος νὰ δημιουργηθῇ ἔτσι λιγώτερη ὁμοιομορφία καὶ γαλήνη καὶ ἡ διακυβέρνηση νὰ γίνῃ λίγο κοπιωδέστερη» λέει ὁ Fichte³.

Ἐκεῖ, ποὺ ἡ πολιτεία ἀκολουθεῖ ἄλλη πορεία, ὅπου ἀντὶ στὰ ὕψιστα αὐτὰ ζητήματα τῆς προσωπικῆς μόρφωσης τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξασφαλίζῃ στοὺς πολῖτες τὴ λευτεριά, τοὺς ὑποτάσσει σὲ δρακόντειους νόμους, ἐκεῖ τὸ σχολεῖδ δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ὄργανο τοῦ πολιτισμοῦ, παρὰ ἀναγκαστικὰ γίνεται ἐμπόδιο τοῦ πολιτισμοῦ⁴. Γιατὶ ἅμα ἐπιβάλλεται μὲ τὴ βιὰ σῆνα λαὸ ἀντὶ τοῦ σωστοῦ ἕνα ἀφύσικο σχολεῖδ, τότε τὸ σχολεῖδ αὐτὸ ὄχι μόνο ἀνώφελο εἶναι μὰ γίνεται καὶ ὀλέθριο. «Ἀμα ταράζῃς τὸ φυσικὸ δρόμο τῆς παιδείας ἐνὸς λαοῦ,

¹ W. v. Humboldt, Ideen κ.τ.λ. σ. 75.

² Dr. A. Mann, Das Verhältniss des Staates zum Bildungswesen σ. 81.

³ J. G. Fichte, Reden an die deutsche Nation σ. 258.

⁴ Ὁ Fichte, ζητάει ἀπὸ ἕνα πολιτισμένον κράτος νὰ βοηθᾷ ὅλα τὰ εἶδη τῆς καλλιέργειας τοῦ νοῦ χωρὶς νὰ καταταρνανᾷ κανένα. (Kolt. R. Eucken, Die Lebensanschauungen der grossen Denker σ. 449).

τοῦ κλονίζεις τὰ ἐσώτερα βάθη τῆς ὑπαρξῆς του» λέει ὁ *Schleiermacher* ¹.

Ὁ *Herder* δὲ γνωρίζει μεγαλύτερο κακό, ποῦ νὰ μπορῇ κανεὶς νὰ κάνῃ σῆνα λαὸ ἀπὸ τὸ νὰ τοῦ ἀρπάξῃ τὸν ἐθνικὸ του χαρακτήρα τὴν πνευματικὴ του ἰδιοφυΐα καὶ τὴ γλῶσσά του ².

Γι' αὐτὸ ἀπορρίπτομεν δλότελα τὴν ἐπέμδασα τῆς πολιτείας σῆνα ἔδαφος, ποῦ οὔτε μπορεῖ οὔτε πρέπει νὰ περιέχεται στὸν κύκλο τῆς δύνாமῆς τῆς καὶ στηρίζουμε τὴν ἀπαίτησή μας στὰ λόγια ἀκόμα δύο πρόμαχων τῆς ἐσωτερικῆς λευτεριάς.

«Δὲ μπορεῖ νὰ βασταχτῇ ἡ θεωρία, πῶς ἡ κυβέρνηση πρέπει νὰ διευθύνῃ ἀποκλειστικὰ τὴν παιδεία τοῦ λαοῦ. Αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνυπόφορη δεσποτεία, ἐπειδὴ μιὰ κυβέρνηση, ποῦ ἔχει τὴ δύναμη νὰ διαμορφώῃ ὅπως θέλει τὶς πεποιθήσεις τοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴ νεανικὴ ἡλικία, ἡμπορεῖ καὶ νὰ σκλαδῶσῃ τὸ λαό, ὅπως θέλει ³.

Γιὰ τὸν πολίτη δὲν ὑπάρχει μεγαλύτερη συμφορά, ἀπὸ τὸν καταναγκασμὸ τῆς συνειδήσεως, ἀπ' τὴν παράδοση τῶν παιδιῶν του σὲ σκολειά, ποῦ τὰ θεωρεῖ τόπους χαλασμοῦ, ἀπ' τὸ παιδομάζωμα, ποῦ μὲ τὴ βία σέρνει τὰ παιδιὰ στὸ στρατόπεδο τῶν ἀντιθέτων, γιὰ νὰ τἀναγκάσῃ νὰ γίνουν δοῦλοι ἀντιθέτων ἰδεῶν ⁴».

Ἀκόμα δὲ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξεφύγῃ καὶ μιὰ ἄλλη μεριά τοῦ προβλήματος, δηλαδὴ ἡ θλιβερὴ ἐπίδραση τοῦ πολιτικοῦ κομματισμοῦ στὰ σκολειά. Ἐπειδὴ τὰ κόμματα ⁵ θέλουν πάντα νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ σκολεῖο γιὰ ὄργανο τῶν διαφόρων σκοπῶν τους, καταντᾶει τὸ σχολεῖο παιχνίδι τῆς κομματικῆς παλίρροιας καὶ ἐμποδίζεται ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση τοῦ προορισμοῦ του. Τὸ κακὸ αὐτὸ καταντᾶει σὲ κράτη

¹ *Schleiermacher*, Über den Beruf des Staates zur Erziehung. Abhandl. d. Berliner Akademie 1814.

² (*W. Rein*. Deutsche Schulerziehung σ. 271).

³ *Stuart Mill* (παρὰ *Fr. Knecht*, Die Staatserziehung ist im Prinzip verwerflich σ. 37).

⁴ *Ledru Rollin*, Courrier de Bruxelles 15 Dec. 1864.

⁵ [Ἐδῶ ὁ συγγραφέας ἐννοεῖ κόμματα μὲ πολιτικὰς ἀρχάς, στηριζόμενα σὲ διαφορετικὰς ἰδεολογίας καὶ συμφέροντα τάξεις καὶ ὄχι κόμματα προσωπικά, ὅπως ἦταν τὰ ἐλληνικὰ κόμματα ὡς τώρα. Τῶν τελευταίων αὐτῶν ἡ ὀλέθρια ἐπίδραση, ἀναγόμενῃ σὲ ἐκμετάλλευσιν τῶν θέσεων ἀπ' τοὺς ὁπαδοὺς τῶν κομμάτων καὶ ὄχι σὲ διαφορὰς ἰδεῶν ἐδείχτηκε πρὸ πάντων στὸ ξεχαρβάλωμα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ὀργανισμοῦ, στὴν καθολικὴ στασιμότητα καὶ στὴν ἑλλειψὴ ἀπὸ μέρους τῶν ὑπαλλήλων τῆς παιδείας κάθε ἀληθινοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ ἔργον τους καὶ γιὰ τὰ γενικώτερα ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα].

πού δὲν ἔχουν ἐνιαῖο ἐθνικὸ χαρακτήρα ἀκόμη χειρότερο, γιατί οἱ διάφορες κυβερνήσεις παραβγαίνουν συνήθως στὴ νομοθεσία μέτρων, πού ἀντιβαίνουν σ' αὐτὸ τὸ εἶναι τοῦ σχολείου. Τὰ διάφορα κόμματα ἀγωνίζονται γιὰ νὰ ἐφαρμόσουν στὰ σχολεῖα ὅχι τίς παιδαγωγικὲς ἰδέες παρὰ τὰ ἰδικὰ τους πολιτικὰ προγράμματα.

Ποῖος μορφώνει τὸ λαὸ ἅμα διευθύνουν κάθε φορά ὅλη τὴν παιδεία τὰ διάφορα πολιτικὰ κόμματα;

Ἡ ἀπάντηση σ' αὐτὸ τὸ ἐρώτημα συνήθως δὲν εἶναι καθόλου εὐνοϊκὴ γιὰ τὸ ἰδανικὸ ἀληθινῆς παιδείας. Μὰ κι' ἂν ἀκόμη τὸ κράτος δὲν ἦταν συγκροτημένο ἀπὸ πολιτικὲς μερίδες, πού κυνηγᾶν οὐσιαστικὰ διαφορετικὰ ἰδανικὰ μὲ μέθοδες οὐσιαστικὰ διαφορετικὲς, καμιά φορά μάλιστα ὅλως διόλου ἀντίθετες, πάλι παραμένει, καθὼς δεῖξαμε, πολὺ ἀμφισβητήσιμο ἂν τὸ κράτος πρέπει νὰ ἔχῃ τὸ μονοπώλιο τῆς παιδείας.

5) Ἀντὶ νὰ ἀγωνίζεται γιὰ νὰ κυριαρχῇ αὐτὴ καὶ μόνη στὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα πρέπει μᾶλλον νὰ προσπαθῇ ἡ πολιτεία νὰ νάφθῃ νέες δυνάμεις μέσα στὸ λαὸ καὶ νὰ ξυπνήσῃ ὅλους τοὺς πολίτες ἐνδιαφέρο γιὰ τὸ πολιτισμὸ, ἔτσι ποὺ νὰ δημιουργήσῃ παράγοντες ἱκανοὺς νὰ φροντίζουν αὐτοὶ μόνοι γιὰ τέτοια ζητήματα. Πρέπει λοιπὸν «νὰ ἀποδέχεται, νὰ προστατεύῃ, νὰ ὑποστηρίξῃ, νὰ ὑποβοηθῇ κάθε ἀνεξάρτητη δράση, πού μόνη διαμορφώνεται, εἰ δὲ μὴ κινδυνεύει νὰ καταπνίξῃ πολλὰ σπέρματα γόνιμα ἢ καὶ νὰ προκαλῇ μὲ τὰ μέτρα τῆς ἰσχυρῆς ἀντίδρασης, πού μπορεῖ νὰ τῆς γίνῃ πάρα πολὺ βλαβερὴ» καθὼς λέει ὁ Rein¹. Εἴτε, ὅπως τὰ συνοψίζει ἓνας πολιτειολόγος. «Ἡ ὀργανωτικὴ ἐνέργεια τῆς πολιτείας πρέπει μόνον νὰ ὑποβοηθῇ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τίς ἀνθρώπινες προδιαθέσεις καὶ ἱκανότητες, πού μόνες των ἀνάλογα μὲ τὴν πλαστικὴ δύναμη, πού μέσα τους ἔχουν, τείνουν νὰ ξετυλιχθοῦν καὶ νὰ ὀριμᾶσουν, γιὰ νὰ μὴν πλανηθοῦν ἀπὸ τὸ σκοπὸ τους αὐτὲς οἱ δυνάμεις καὶ φέρουν ταραχὴ στὴν πολιτεία²». Καὶ γιὰ νὰ κλείσουμε αὐτὸ τὸ μέρος ἃς παραθέσουμε ἀκόμη καὶ τὰ καθαρὰ καὶ κατηγορικὰ λόγια ἐνὸς *Lorenz von Stein*, πού ἐπικυρώνουν ὅλα ὅσα εἴπαμε. «Γεννιέται κάποιος ὀργανισμὸς τῆς μορφωτικῆς ἐνέργειας χωριστὰ ἀπὸ τὸ κράτος καὶ μπορεῖ καὶ διατηρεῖται μόνος του καὶ χωρὶς τὴ βοήθεια τοῦ

¹ W. Rein, Pädagogik in syst. Darst. I. τομ. σ. 517.

² K. H. Pöhlitz, Staatswissenschaften I τομ. σ. 350 (παρὰ Dr A. Mann ἰδ. μ. σ. 39).

κράτους καθώς όλοι βλέπουμε κάθε μέρα νά γίνεται σέ όλα τά είδη τής μόρφωσης, τότες *έκεί μόνο και τόσο μόνο* πρέπει νά υπάρχει δημόσια εκπαίδευση, όπου ή λεύτερη παιδεία ή δέν μπορεί νά γεννηθή μοναχή της ή δέν μπορεί μόνη της νά τελειώση τόν προορισμό της¹ ».

Δέν είναι λοιπόν σωστό τό κράτος νά ανταγωνίζεται τήν άτομική πρωτοδουλία στό ζήτημα τής παιδείας, παρά έχει καθήκον παντοῦ όπου φανερώνονται δυνάμεις νά τούς κάνη δυνατό νά δείξουν όλη τήν αξία των και νά προσκαλή σέ συνεργασία όλους τούς παράγοντες, πού έχουν φυσικό δικαίωμα νά ανακατώνονται μέ τήν αγωγή.

6) Η δέ επέμβαση τοῦ κράτους και σαυτή τήν παιδαγωγική εἶναι βλαβερώτατη και γι' αὐτό απόβλητη. "Αμα κάνης τήν παιδαγωγική παρακλάδι τής πολιτικῆς, ἀρπάζεις ἀπ' τό σχολεῖο τό πῶς χαρακτηριστικό του σημάδι και ματαιώνεις ὁλότελα τήν ἀποστολή του και συνάμα φέρνεις τή μέγιστη πνευματική και ὕλική βλάβη στό λαό.

Ὁ Herbart ἐπαράστησε λαμπρά τή σχέση τής πολιτείας πρὸς τήν παιδαγωγική μέ τ' ἀκόλουθα λόγια. «Ὁμολογῶ, πῶς δέν αἰσθάνομαι καθόλου χαρά, όταν μερικά κράτη καταπιάνονται μέ τήν παιδεία μέναν τέτοιο τρόπο σάν νά έχουν ἀπόλυτη πεποίθηση πῶς ή δική τους κυβέρνηση και ἐπαγρύπνηση ήμπορεῖ νά καταφέρη ἐκεῖνο, πού στάλῃθαι μόνο ή ἰδιοφυΐα, ή πίστη, ή ἐπιμέλεια, ή ἀξιοσύνη, ή μεγαλοφυΐα τῶν ἀτόμων ήμποροῦν μέ ἀγῶνα νά κατορθώσουν, μέ τήν ἐλεύτερη τους κίνηση νά πλάσουν, μέ τό παράδειγμά τους νά διαδώσουν. Και τότε τίποτε ἄλλο δέν μένει νά κάνουν οἱ κυβερνήσεις παρά νά ἀπομακρύνουν τὰ ἐμπόδια, νά ἱσιώνουν τό δρόμο, νά ἐτοιμάζουν κατάλληλες εὐκαιρίες γιά τήν ἰδιωτική δράση και νά τήν ἐνθαρρύνουν, πού κι' αὐτό εἶναι βέβαια μεγάλη και ἀξιοσέδαστη ὑπηρεσία πρὸς τήν ἀνθρωπότητα².

"Όταν ξεκινᾷς ἀπ' τήν πολιτική γιά νά φτάσης στήν παιδαγωγική, ἀκολουθᾷς ἀνάποδο δρόμο.... Μιά τέτοια αγωγή βγαίνει πάντα στό τέλος σέ κακό κι' αὐτῆς τής πολιτείας³ ». Καμιά ἐπιστήμη, οὔτε βέβαια και ή παιδαγωγική ήμπορεῖ νά εὐδοκιμήση μέσα σέ ἀνελεύτερη ἀτμόσφαιρα.

¹ L. v. Stein, Das Bildungswesen σ. 134.

² J. F. Herbart. Allgemeine Pädagogik (ἐκδ. Reclam) σ. 121.

³ J. F. Herbart, Über Erziehung unter öffentlicher Mitwirkung σελ. 371 (ἐκδ. Hartenstein).

«Ἡ παιδαγωγική, λέει ὁ Dörpfeld, πρέπει νὰ ζητάῃ τὴν ἀλήθεια, χωρὶς νὰ κοιτάζῃ καθόλου ἐπίσημες ἀρχές καὶ πλειονοψηφίες, κι' οὖπου πρέπει νὰ μιλήσῃ νὰ λέῃ ὅλη τὴν ἀλήθεια, ὅπως τὴν ξέρει. Ἀμα ὅμως ξεπέσῃ καὶ γίνῃ δούλα, τότε θάναγκασθῇ νὰνέχεται νὰ τήνε θεωροῦν καὶ νὰ τὴ μεταχειρίζονται σὰν τέτοια ¹».

Ὅπου ἡ παιδαγωγικὴ διωχτῇ ἀπ' τὴν τιμητικὴν τῆς θέσῃ καὶ γίνῃ δούλα τῆς πολιτικῆς, ἐκεῖ γεννιέται ἡ πῦρ ψεύτικη κατάστασις. Στὶς αἰώνιες παλίρροιες τῆς ἄστατης πολιτικῆς ῥιχμένη, χάνει δλότελα τὴ σταθερότητά της καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἱκανοποιηθῇ μὲ ἐφήμερες ψευτοαξίες ἀντὶς νὰ ζητάῃ τὶς ἀληθινὰς καὶ σταθερὰς.

«Ἄν ἡ παιδαγωγικὴ ὑποχωρῇ στὶς ἐπιθυμίες τῆς πολιτικῆς, παραδίνει ἡ ἴδια κάθε ἀξιοπρέπειά της καὶ ἀποφασίζει νὰ στερηθῇ κάθε θεμέλιον καθολικοῦ κύρους ἀκολουθώντας τὶς ἀλλαγὰς τῶν θεωριῶν τῶν διαφόρων ἰσχυρῶν τῆς ἡμέρας. Ἡ φιλοσοφικὴ ὅμως παιδαγωγικὴ ὑποστηρίζει ἀπέναντί τους τὴν ἀνεξαρτησίαν της καὶ ἔτσι γίνεται πολὺ περισσότερο χρήσιμη στὸ σύνολο, παρὰ ἂν ἤθελε νὰ συμμορφώνεται κάθε φορὰ μὲ τὰ ἐσωτερικὰ πολιτικὰ βέματα». ² Τὸ σκολεῖο πρέπει νὰ εἶναι αὐτόνομο καὶ νὰ μὴ ὑποτάσσεται σὲ καμιὰ μεταβλητὴ δύναμη. Τὰ παιδιὰ δὲν τὰχομε «γιά νὰ κάνῃ μ' αὐτὰ πειράματα ἢ πολιτικὴ ἢ μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο νὰ γίνονται θύματα στοὺς κομματικοὺς πολέμους τῶν μεγάλων» ³ ἀλλὰ γιά νὰ τ' ἀνατρέψουμε σύμφωνα μὲ τὶς σταθερὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστημονικῆς παιδαγωγίας καὶ νὰ τὰ κάνουμε τέλειους ἀνθρώπους.

Ἄν δὲ θέλῃ τὸ κράτος νὰ λογαριάσῃ αὐτὰς τὶς ἀρχὰς, ἂν προτιμᾷ νὰ δείχνεται τάχα παντοδύναμο ἀπέναντι τῶν πολιτῶν «μὲ μιὰ ντιλετάντικη ὑπεροφία, ποὺ θαρρεῖ πὺς παίζει στὰ δάχτυλα πράγματα, ποὺ γιά δαῦτα ἢ ἐπιστήμη σοδará καὶ μακροχρόνια κοπιάζει», ἢμπορεῖ ἴσως νὰ φέρῃ κάποια κανονικότητα καὶ ὁμοιομορφία ἢ νὰ διαπλάσῃ λαὸ δλότελα ἡσυχο (=σκληρωμένο), ὅμως μιὰ τέτοια κατάσταση εἶναι πάρα πολὺ ἀμφίβολο ἂν μπορῇ νὰ ὀνομαστῇ ἰδανικὴ.

Κι' ἂν ἀκόμη δημιουργηθῇ καμιὰ νέα Σπάρτη, ποὺ νὰ μὴ τῆς λείπῃ οὔτε ὑπακοή, οὔτε ἀκρίβεια, οὔτε γενναιότητα οὔτε βράναυση δύναμη, ὅμως τέχνες ἀληθινὰς καὶ ἐπιστήμες, λευτεριά καὶ ἀμιλλα θάναι δλότελα ἄγνωστα πράγματα ⁴.

¹ J. Dörpfeld, Ein Beitrag zur Leidensgeschichte der Volksschule. σ. 284.

² W. Rein. Pädagogik in systematischer Darstellung I τομ. σ. 92.

³ Dörpfeld, ἴδε μ. σ. 22.

⁴ L. v. Stein, Das Bildungswesen, σ. 121.

Σένα τέτοιο κράτος, πού τέτοιου είδους πολιτική βασιλεύει βγαίνουν αληθινά τὰ λόγια τοῦ *Wilhelm von Humboldt*. «Ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ τὸ προσωπικὸ τῶν ὑπηρετῶν τῆς πολιτείας αὐξάνει, τὰ ἀρχεῖα τοῦ κράτους ὅλο ἓνα μεγαλώνουν καὶ ἡ λευτεριά τῶν πολιτῶν ὁλοένα λιγοστεύει. Ὅλες αἱ ἐργασίες γίνονται σχεδὸν ὁλότελα μηχανικὲς καὶ οἱ ἄνθρωποι γίνονται μηχανές¹».

Οὕτ' ἕνας σωστός λόγος δὲν ὑπάρχει πού νὰ δικαιολογῇ μιὰ τέτοια πολιτικὴ καὶ δὲν εἶναι πρᾶμα πιὸ λανθασμένο ἀπὸ τὸ νὰ παίρνη κανεῖς γιὰ πατριωτικὴ ἐργασία τὶς συγκεντρωτικὰς τάσεις τῆς πολιτείας.

7) Ἄς μείνουμε ἀκόμη λίγο ἐξετάζοντας τὴν τάση τῆς πολιτικῆς νὰ συγκεντρώνη στὰ χέρια τῆς ὅλα τὰ μορφωτικὰ μέσα καὶ ἄς ἀφήσουμε καὶ δῶ νὰ μιλήσουν ἄλλοι. Ὁ καθ. Rein χαρακτηρίζει τὴ συγκέντρωση μὲ τὰκόλουθα λόγια. «Ἡ συγκέντρωση εἶναι ὁ θάνατος τῆς λευτεριάς, τῆς νοημοσύνης, τῆς καλοήθειας. Ἐκεῖνοι, πού θέλουν νὰ δυναμώσουν τάχα τὸ κράτος δίνοντάς του κυβερνητικὴ παντοδυναμία, τοῦ δημιουργοῦν στάλῃθεια μέγιστους κινδύνους. Ἐκεῖ πού βασιλεύει τὸ δίκιο τοῦ ἰσχυρότερου γιὰ πολιτικὴ ἠθικὴ, δὲν πρέπει νὰ ξαφνιάζεται κανεῖς, ἂν δῇ πὼς σηκώνονται ἐνάντια σ' αὐτὴ τὰ πνεύματα μὲ τρόπο, πού δὲν μπορεῖ κανεῖς πιά νὰ τὰ ἡσυχάσῃ».² Καὶ σαυτὰ μπορούμε νὰ προσθέσουμε τὰ λόγια τοῦ Humboldt.

«Ἄμα ἡ φροντίδα τῆς πολιτείας γιὰ κἄτι γίνῃ ὑπερβολικὴ, τότες πρώτιστα ὑποφέρει ἡ ἐνεργητικότης καὶ ὁ ἠθικὸς χαρακτήρας, γιὰτὶ θυσιάζεται ἡ αὐτενέργεια, οἱ ἔννοιες ἐκδουλεύσεως καὶ καθήκοντος συγχίζονται, πρὸ πάντων ἅμα οἱ σκοποὶ τῆς πολιτείας δὲν εἶναι καὶ τόσο καθαροί».³ Εἶναι φανερό, πὼς ἡ συγκέντρωση δὲν εἶναι μόνον ζήτημα πολιτικό. Εἶναι μάλιστα ζήτημα βαθύ ἠθικό, ἐπειδὴ τὴν ἀκολουθᾷ πάντα ἡ ἐξασθένηση τοῦ χαραχτήρα τῶν πολιτῶν. Γιὰτὶ ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται ἀπὸ τὰ ζῷα ἴσα ἴσα ἐπειδὴ ὁ ἴδιος διαμορφώνει τὴ ζωὴ του καὶ ἐργάζεται καὶ μάλιστα ὄχι γιὰ νὰ ἐκανοποιήσῃ φυσικὴν ἐπιθυμίαν, μὰ πολὺ περισσότερο ψυχικὴ. Ὁ ἄνθρωπος ζῇ ἅμα δουλεύει καὶ χαίρει ἅμα τοῦ γίνεται συνειδητὸ τὸ ἐσώτερο εἶναι καὶ ἡ βούλησή του. Ἐκεῖνες οἱ στιγμὲς τοῦ φέρνουν τὴν ὕψιστην ἡδονήν, πού ἀνταμώνονται μὲ τὴν ὕψιστη συναισθήση τῆς δυνάμεως καὶ

¹ *W. von Humboldt*. παρὰ *Dr. A. Mann*, Das Verhältnis zwischen Staat und Bildungswesen σ. 22.

² *W. Rein*, Pädagogik in systematischer Darstellung. I. 514.

³ *W. v. Humboldt*, Ideen κ.τ.λ. 63.

τῆς ἐνότητάς του. Ἐξαιρετὴ εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Humboldt. «Ὅ,τι δὲν ἔχει διαλέξει ὁ ἄνθρωπος ὁ ἴδιος, ὅ,τι κάνει μὲ περιορισμὸ καὶ ὀδηγία ἄλλων, αὐτὸ δὲν μπαίνει στὸ αἷμά του, τοῦ μένει αἰώνια ξένο, τὸ κάνει ὄχι καλὰ καλὰ μὲ ἀνθρώπινη δύναμη παρὰ μὲ μηχανικὴ δεξιότητα. Κάθε ἀσχολία ἔχει τὴ δύναμη νὰ δίνη κάποια εὐγένεια στὸν ἄνθρωπο, κάποια δική του, ξεχωριστή, ἄξια γι' αὐτὸν μορφή, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἡ ἀσχολία τοῦ γεμίζει τὴν ψυχὴ ἀνταποδίνοντας τὴν ἐνέργεια, ποὺ γι' αὐτὴ ξοδεύεται.»¹ Καὶ ὁ καθ. Rein γράφει. «Κάθε τι πνευματικὸ μεγαλώνει καὶ προσδεύει πρὸ πάντων ἐκεῖ, ποὺ βρίσκει θερμὸ ἐνδιαφέρον. Μὰ αὐτὸ τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ἐνεργητικώτατο καὶ ἐπιμονώτατο ἐκεῖ ποὺ ὅσοι παίρνουν μέρος σὲ μιὰ κίνηση δὲν περιορίζονται νὰ εἶναι ἀπλοὶ θεατὲς, μόνον γίνονται ἀληθινοὶ συνεργάτες. Ὅποιος μπορεῖ νὰ ἐπέμβῃ συμβουλευόντας, ἀποφασίζοντας, βοηθώντας, ἐνδιαφέρεται πολὺ βαθύτερα γιὰ τὴν πρόοδο μιανῆς ὑπόθεσης, παρὰ ἐκεῖνος, ποὺ περιμένει ὄλο διαταγὰς ἀπὸ πάνω, ἢ ποὺ περιμένει ὄλα ἀπ' ὅξω»².

Ἄν θέλῃ τὸ κράτος νὰ παιδαγωγῇ, πρέπει ν' ἀφίνη τὰ ἄτομα νὰ αὐτενεργοῦν καὶ ἀκόμη νὰ αὐτοδιοικοῦνται, γιὰτὶ «σαυτὸ μέσα βρίσκεται μεγάλη δύναμη μορφωτικὴ καὶ εἶναι χωρὶς ἀμφιβολία πολὺ πιὸ σοφὸ νὰ ζωντανεύῃ κανεὶς μέσα στὸ λαὸ ὅσο μπορεῖ περισσότερο αὐτὴ τὴ δύναμη, παρὰ νὰ ζητάῃ νὰ σώξῃ τάχα τὸ λαὸ μὲ αὐστηρὴ κηδεμονία.»³

Σύμφωνα λοιπὸν μ' αὐτὴ τὴ θεωρία δὲν εἶναι καθόλου σωστὸ νὰ κάνῃ τὸ κράτος ὄλο ὁμοιόμορφα καὶ ἐξαρτημένα σκολεῖα καὶ ὄλο στὸ ἴδιο καλοῦπι, μόνον πρέπει τὸ ἐναντίο, νὰ ἐπιτρέπη νὰ γίνωνται καὶ τὰ πειρὸ ποικίλα σκολεῖα, ποὺ νὰ ἀντιστοιχοῦν μὲ τὴν ποικίλη φύση τῶν κατοίκων. Ἡ ἐνότητα τῆς πολιτείας δὲν κινδυνεύει καθόλου ἀπ' αὐτό, γιὰτὶ αὐτὴ τὴν ἐνότητα δὲν τὴν κάνει ἡ ὁμοιογένεια ὅλων τῶν συντελεστῶν της, παρὰ ἡ σταθερὴ συνοχὴ καὶ τὸ σταθερὸ φρόνημά τους.

«Πολλὰς χορδὰς εἶναι στὴν ἄρπα τεντωμένες, ἄλλη σιγόφωνη καὶ ἄλλη δυνατὴ, ἡ καθεμιὰ χτυπάει τὸ σκοπὸ της, κι' ὅμως ἀπ' ὅλες βγαίνει μιὰ ἁρμονία καθαρή».

(E. Ceibel)

Καὶ ὁ Herbart λέει. «Τὸ κράτος εἶναι βέβαια ἓνα· μὰ ἡ ἐνότητά

¹ Παρὰ Dr. A. Mann, ἴδ. μ. σ. 21.

² W. Rein. Pädag. in syst. Darst. I. Bd. σ. 518.

³ W. Rein, ἴδε μ.

του γεννιέται ἀπ' τῇ συνεργασίᾳ ὅσο μπορεῖ ποικίλων στοιχείων· καὶ ἔτσι θὰ χρειαστῇ μὲν βέβαια σκολειά, ἀλλὰ σκολειὰ πολὺ διαφορετικὰ τὸ ἓνα ἀπ' τᾶλλο».¹

Τὸ καθαρὰ παιδαγωγικὸ μέρος αὐτῆς τῆς σειρᾶς τῶν στοχασμῶν θὰ τὸ ἐξετάσουμε ἀργότερα, [στὸ γ' κεφ. τοῦ βιβλίου], προκαταβολικὰ ὅμως ἂς παρατηρηθῇ, πὼς τὸ κράτος μὲ κανένα τρόπο δὲν μπορεῖ νᾶχῃ τὸ δικαίωμα νὰ καταρτίξῃ τέτοια σκολειά, ποὺ ἀντὶ νὰ ἀνταποκρίνονται σὲ πραγματικὰς ἀνάγκες ὑπηρετοῦν μιὰν ἀπιαστὴ καὶ στὸ βάθος ἀνήθικη καὶ ὀλέθρια χίμαιρα. Ἡ ἱστορία, πρὸ πάντων ἡ ἱστορία τῆς Γερμανίας, ἀποδείχνει ἀρκετὰ καλὰ, πόσο μεγάλα πράγματα κατῳρῶσεν ἡ λευτεριά γιὰ τὸ καλὸ τοῦ ὄλου καὶ πόσο πολλὰ καταφέρνουν οἱ ἰδιωτικὲς ἐπιχειρήσεις. Ὁ ἱστορικὸς *Treitschke* ἀποδείχνει, πὼς ἡ ἀστική λευτεριά τῶν πόλεων στὸ μεσαίωνα, ἂν καὶ κάπου κάπου ἔφτανε στὴν ὑπερβολή, ὅμως ἔφερεν ἀσύγκριτα περισσότερα καλὰ. Ἡ βιοτεχνία, ἡ καλλιτεχνία, οἱ ἐπιστῆμες ἔδειξαν θαυμασιὸ ἀνθισμα ἐκεῖ».²

Ὅμοια δείχνει καὶ ἡ ἱστορία τῆς γερμανικῆς Παιδείας, πόσο μεγάλα πράγματα ἔκαναν γιὰ τὸ ἀνθισμα τῆς παιδείας τὰ μικρὰ κρατίδια, ὅχι μόνον στὶς πρωτεύουσές των μὰ καὶ παντοῦ στὴ χώρα. Μόνον μιὰ τέτοια ἐλεύθερη κίνησις τῶν ἐσωτερικῶν ὁρμῶν δημιουργεῖ ζωὴ καὶ ἀνθήσις.³

Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀντικαθιστοῦμε τὴν ἀρχὴν τῆς συγκέντρωσης μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποκέντρωσης καὶ περιλαμβάνουμε μέσα σὲ κείνους, ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ σκολειὰ ἔχτος ἀπὸ τὸ κράτος, ὅλους τοὺς παράγοντες, ποὺ ἀποτελοῦν καὶ τὸ κράτος. Στὴ θέσιν τῆς γραφειοκρατίας στὰ ζητήματα τοῦ σκολειοῦ βάζουμε τίς ἀρχὰς τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τὸ δικαίωμα νὰ μιᾶν γι' αὐτὰ τὰ ζητήματα τὸ δίνουμε ὅχι στοὺς πολιτικοὺς παρὰ στοὺς παιδαγωγοὺς καὶ τοὺς φιλοσόφους.

Ἄν καὶ ἡ ἐποχὴ μας δυστυχῶς λίγους πολιτικοὺς μπορεῖ νὰ δείξῃ, ποὺ νὰ εἶναι πρόθυμοι νὰ προφέρουν τὰ ἀκόλουθα σημαντικὰ λόγια τοῦ *Herbart*, φαίνεται μᾶλα ταῦτα, πὼς ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν παιδαγωγικὴν στὶς πολιτισμένους χώρες ὀλοένα μεγαλώνει καὶ πὼς δὲν εἶναι ὀλότελα σπάνιοι πολιτικοί, ποὺ θᾶκαναν δικά τους αὐτὰ τὰ λόγια. «Θέλετε λοιπὸν σὲ μᾶς, ποῦ τὸ κάθε τι μερικὸ τὸ λυγίζουμε κάτω

¹ *Herbarts Schriften*, ἐκδ. Hartenstein, 2 μέρ. σ. 369.

² *H. v. Treitschke, Politik*. 2 τ. σ. 509.

³ *L. v. Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation* σ. 312.

ἀπ' τοὺς γενικοὺς κανόνες, σὲ μᾶς ποὺ ἐξασφαλίζουμε τὴν κυριαρχίαν στὶς προσχεδιασμένες φόρμες, ποὺ ἔνα καλοῦπι τάφνουμε τὸ πολὺ πολὺ μόνο γιὰ νὰ τάντικαταστήσουμε μένα νέο, ποὺ δὲν ἀναγνωρίζουμε αὐτοτέλεια παρὰ μόνο στὸ σύνολο καὶ τὸ μέρος τὸ λογαριάζουμε μόνο σὰν ἔκφραση τοῦ ὅλου ἢ σὰν μέσο γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὅλου, σὲ μᾶς λοιπὸν θέλετε νάναθέσετε νὰ μορφώσουμε τὸ τρυφερώτατο ὑλικό, τὸ ἀνθρώπινο παιδί; Νὰ τοῦ δώσουμε τὴν ἀργοβάδιστη ἐκείνη μόρφωση, ποὺ προβαίνει μὲ δυσκολοξεχώριστα σκαλοπάτια, ποὺ μόνο μὲ τὴν τρυφερώτατην ἀγάπη καὶ τὸ λεπτότατο καλλιτεχνικὸ αἶσθημα εἶναι κατορθωτή; Μὰ ἐμεῖς νομίζαμε ὡς τόσο, πὼς ἔχετε καθαρώτερη ἔννοια τῆς τέχνης καὶ τῆς λεπτῆς καλλιτεχνικῆς φροντίδας. Μήπως τάχατε θέλετε νὰ μᾶς κάνετε ὑπεύθυνους καὶ γιὰ τὴν πρόοδο τῆς μουσικῆς, τῆς πλαστικῆς καὶ τῆς ποίησης;»⁴

8) Σίγουρο πὼς κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πῇ ὑπερβολικὴ τὴν ἀξίωσίν μας, ἀμὰ λέμε πὼς τὸ κράτος δὲν πρέπει οὔτε περισσότερο οὔτε λιγώτερο νᾶχῃ ἀπὸ μιὰ λογικὴ καὶ φυσικὴ συμμετοχὴ στὴν παιδείαν. Ὅμοια λογικὸ εἶναι νὰ ζητᾶν τὴ δίκαιαν συμμετοχὴ τοὺς καὶ ἡ οἰκογένεια, ἡ κοινότητα, ἡ ἐκκλησία.

Ἡ οἰκογένεια ἔχει δικαίωμα νᾶπαιτῇ ἀπὸ τὸ σκολεῖο νὰ διατηρῇ τὸν ἐθνικὸ χαραχτῆρα τῶν παιδιῶν, ἔχει τὸ δικαίωμα νᾶπαιτήσῃ νὰ σέβεται τὸ σκολεῖο πέρα πέρα τῇ μητρικῇ γλῶσσᾳ τοῦ παιδιοῦ καὶ νᾶναι ἡ διδασκαλία τῶν παιδιῶν λαϊκὴ.

Τὸ ἴδιο καὶ ἡ κοινότητα ἔχει συμφέρο ἴσως καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸ κράτος νᾶναι τὰ μέλη της τίμιοι καὶ φωτισμένοι ἄνθρωποι καὶ αὐτῇ ἐνδιαφέρεται πάρα πολὺ γιὰ μιὰ καλὴ παιδείαν. Ἔτσι καὶ ἡ ἐκκλησία ποὺ θέλει νὰ μεταδίνῃ στοὺς πιστοὺς τὴν πατροπαράδοτη πίστιν κατὰ τὸ δικό της τρόπο. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ παράγοντες ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν νέων ἀκόμη ἀμεσώτερα παρὰ ἡ πολιτεία, ἀφ' οὗ καὶ τῆς πολιτείας ἡ ὑπαρξὴ καὶ ἡ εὐδαιμονία ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν τῶν παραγόντων. Γι' αὐτὸ καὶ στὰ σχολικὰ ζητήματα πρῶτοι αὐτοὶ πρέπει νὰ μιλᾶν, τὸ δὲ κράτος τελευταῖο, ποὺ πρέπει κι' ὅλας νὰ φέρνεται πάντα σὰν πατέρας καὶ ὄχι σὰν Μολόχ.

Ἐκινῶντας ἀπ' αὐτὲς τίς θεωρίες ἡμποροῦμε νὰ δεχτοῦμε τὴ σχολικὴ διγλωσσία μόνο σὲ τέτοιες περιστάσεις, ὅπου βγαίνει μόνη της φυσικὰ ἀπ' τὴν πραγματικότητα (π. χ. ὅπου συγκατοικοῦν δυὸ

⁴ Herbart, Über Erziehung unter öffentl. Mitwirkung σ. 371.

λαοὶ καὶ ἔχουν τέτοια ἀλληλεπίδραση, ποὺ ὅλοι οἱ κάτοικοι μιᾶν καὶ τὶς δυὸ γλώσσες), ἀλλὰ σὲ κάθε ἄλλη περίσταση θὰ τὴν πολεμήσουμε, πρὸ πάντων ἐκεῖ ὅπου συνδέεται μὲ μεγάλους κίνδυνους τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐνα νόμο σχολικὸν σὰν τὸν Αὐστριακὸν θὰ τὸν ἐπιδοκιμάσουμε, γιὰτὶ σέβεται τὰ φυσικὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἴδιον λέμε καὶ γιὰ τὸ Βελγικόν, Ἑλβετικόν, Σουηδικόν, Λουξεμβουργικόν καὶ Ἀμερικανικόν, ποὺ ὅλοι τοὺς λογαριάζουν τὴν πραγματικότητά καὶ σέβονται τὸν ἰδιαιτέρον χαραχτῆρα τῶν πολιτῶν.

Ὁ Αὐστριακὸς νόμος τοῦ 1867 (παραγρ. 19) δὲν ἐπεμβαίνει στὰ δικαιώματα τῶν ἐθνικοτήτων, ὅπως ὁ Οὐγκαρέζικος νόμος γιὰ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα. Ἐκεῖ λέγεται: «Ὅλα τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τοῦ κράτους εἶναι ἰσότιμα καὶ κάθε φυλὴ ἔχει ἀπαραβίαστο δικαίωμα νὰ διατηρᾷ καὶ νὰ καλλιεργῇ τὸν ἐθνισμό της καὶ τὴ γλῶσσά της. Ἡ ἰσοτιμία ὅλων τῶν γλωσσῶν τῆς χώρας καὶ τῶν σχολειῶν ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὸ κράτος. Σὲ χώρες, ποὺ κατοικοῦνται ἀπὸ περισσότερες φυλές πρέπει τὰ δημόσια ἐκπαιδευτήρια νὰ εἶναι μὲ τέτοιο τρόπο ὁργανωμένα, ποὺ κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὲς νὰ παίρνῃ τὰ ἀναγκαῖα μέσα γιὰ νὰ μορφώνεται στὴ γλῶσσά της, χωρὶς νὰ ἐπιβάλλεται καμιά βία γιὰ τὴν ἐκμάθηση καὶ δεύτερης γλώσσας».

Στὸ Βέλγιο εἶναι τὸ κράτος ἀκόμη περὶ φιλελεύτερον στὸ ζήτημα τῶν σχολειῶν. Ἐπεμβαίνει μόνο ἅμα λείπουν ὁλότελα ἄλλοι παράγοντες. Ὁ σχολικὸς νόμος τοῦ 1842 λέει τὰ ἑξῆς: «Ἡ ἐπίσημη παιδεία δὲν ἔχει ἄλλο σκοπὸ παρὰ νὰ βοηθήσῃ μόνο τὴν ἐλεύθερη παιδεία· ἔτσι ἅμα σὲνα μέρος ὑπάρχει ἀρκετὴ πρόνοια γιὰ τὴν πρώτην παιδείαν ἐκ μέρους τῶν ἰδιωτικῶν σχολειῶν τὸ κοινὸ ἢμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ ἰδρῶσῃ σχολεῖ¹».

Αὐτὸς ὁ νόμος ἀφίνει στὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα ὅσο γίνεται ἐλεύτερον στάδιο καὶ ἀκόμα περσότερον, τοὺς ἐξασφαλίζει καὶ ἐπιδόματα ἐκ μέρους τῆς πολιτείας, χωρὶς γι' αὐτὸ νὰ δίνῃ στὴν πολιτεία τίποτε ἰδιαιτέρως δικαίωματα². Μὲ τέτοιο τρόπο χαρίζεται στὸ σχολεῖο ἡ

¹ *De Foas*, Administration Belge IV. Τόμ. II. § 4.

² «Στὸ Βέλγιο ὑπάρχουν ἐκτὸς ἀπ' τὰ σχολεῖα τοῦ κράτους, σχολεῖα ἐλεύθερα, ποὺ δὲν ἐξαρτῶνται καθόλου ἀπ' τὸ κράτος, δὲν παίρνουν κανένα ἐπιδόμα ἀπ' αὐτό, μὰ οὔτε καὶ ἐξελέγχονται ἀπ' αὐτό. Στὶς Βαλλωνικὰς ἐπαρχίαις εἶναι οἱ δυὸ τελευταῖες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ προαιρετικὸν μάθημα τὰ φλαμαντικά. Καὶ τὰ δημοτικὰ πάλι σχολεῖα οἱς ἐπαρχίας, ποὺ μιᾶν φλαμαντικὰ καὶ γερμανικὰ δίνουν εὐκαιρία γιὰ νὰ μάθῃ κανεὶς τὴ γαλλικὴν γλῶσσαν. (Ἰδ. Ein Blick in das belgische Unterrichtswesen) ἐν «Die deutsche Schule im Auslande», 1909 σ. 293-5).

λευτεριά, πού μόνο μ' αὐτὴ μπορεῖ νὰ πάῃ μπροστά, χωρὶς μὲ τοῦτο νάχη νὰ πάθῃ τίποτε τὸ κράτος, κι' ἀπ' τὴν ἄλλῃ πάλι ἱκανοποι-
οῦνται καὶ οἱ πολῖτες, γιατί ἔτσι τοὺς δίνεται τὸ δικαίωμα νάχουν
τέτοια σκολειά, πού ἀνταποκρίνονται ὅσο μπορεῖ στὲς ἀνάγκες τους.
Τέτοια σκολειά τάγαπᾶν καὶ οἱ πολῖτες πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ
καταναγκαστικά καὶ ὁ *L. v. Stein* παρατηρεῖ μῶλο τὸ δίκαιο του,
πὼς «οἱ γονιοὶ δείχνουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ἰδιωτικὰ σκολειά,
πού πηγαίνουν τὰ παιδιὰ τους καὶ ἡ σχέση γονιῶν καὶ σκολειοῦ
εἶναι πολὺ στενότερη ἐδῶ, παρ' ὅσο μπορεῖ νὰ εἶναι μὲ τὰ δημόσια
ἰδρύματα¹».

Ὅπου ἡ σχέση μεταξὺ γονιῶν καὶ σκολειοῦ δὲν εἶναι τέτοια, ὅπου
οἱ γονιοὶ θεωροῦν τὸ σκολεῖο σὰν ἓνα εἶδος παιδομάζωμα, ἐκεῖ ἡ
κατάστασις εἶναι ἀξιολύπητη, ὅπως π. χ. στὴν Οὐγγαρία ἢ στὸ Posen.
Ἐδῶ οἱ γονιοὶ ἐμπνέουν στὰ παιδιὰ τους ἀποστροφή γιὰ τὸ σκολεῖο
καὶ ἡ ἐργασία τοῦ δασκάλου γίνεται ἐργασία Σισύφου. Μαθητὲς, δα-
σκάλοι, γονιοὶ ὅλοι βρῖσκονται σὲ σύγχυσι. Ὅλοι εἶναι ἀναγκασμέ-
νοι νὰ ὑποφέρουν καὶ νὰ τυραννιοῦνται χωρὶς κανέναν νὰ ὠφελεῖται
ἀπ' αὐτό. Ὅσοι λαοὶ ἔχουν τὸ ἀτύχημα νάχουν σκολειὰ μὲ ὑποχρεω-
τικὴ διγλωσσίαν μόνον μὲ ἀπελπισίαν μποροῦν νὰ προσδοκᾶν τὸ μέλλον,
γιατὶ ὁ πειρὸς πολὺτιμος καιρὸς τῆς νεότητος των, ὁ καιρὸς τοῦ σκολειοῦ,
πάει δλότελα χαμένος. Ὅπου δὲν ὑπάρχουν οἱ φυσικοὶ ὅροι, ἡ
ἐπιβολὴ τῆς διγλωσσίας ἐκ μέρους τοῦ κράτους εἶναι σφάλμα. Μ' αὐτὴ
ἀντὶς νὰ ἐλαττώνονται τὰ πολυάριθμα ἐμπόδια, πού ἔχει νὰ ὑπερνι-
κήσῃ τὸ σκολεῖο καὶ χωρὶς τὴ διγλωσσίαν, τοῦναντίον πληθαίνουν.
Γι' αὐτὸ ἡ διγλωσσία εἶναι κάτι παράλογο καὶ ἀνάγκη νὰ πολεμηθῇ
ὅσο παίρνει, καὶ νὰ τῆς ἀντιταχθῇ ἡ μόνη σωστὴ ἀρχὴ τοῦ σκολειοῦ
τῆς μητρικῆς γλώσσας. Ἡ πρόθεσις τοῦ κράτους νὰ ἐκπαιδεύῃ τὸ
λαὸ μὲ διγλωσσίαν εἶναι οὐτοπία ἀπιαστή, καὶ ἂν ἀκόμα ἦταν κατορ-
θωτὴ θᾶπρεπε νὰ ἀπορριφθῇ δλότελα γιὰ λόγους φιλοσοφικοὺς, πού
στέκονται πολὺ ἀνώτερα ἀπὸ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῆς πολιτικῆς τῆς
στιγμῆς.

¹ *L. von Stein*, Das Bildungswesen σ. 122.

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΗΣ *

Ε'.

Ἔρχομαι ἤδη εἰς τὰ σχετικὰ πρὸς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον ἐρωτήματα.

Τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὑποχρεωμένον νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε νὰ καταστήσῃ τοὺς τροφίμους ἱκανοὺς νὰ ἐννοοῦν καὶ νὰ χειρίζονται ὅσον τὸ δυνατόν ἐτοιμότερον καὶ ἀσφαλέστερον τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Ἐπιτυγχάνεται τοῦτο σήμερον;

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὅχι μόνον τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκπαίδευσις ὁλόκληρος, οὐδὲ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐξαιρουμένης, δὲν φέρει ἀκέραιον τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Ἐτοιμότης καὶ ἀσφάλεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου εἰς ὅλας τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς σχέσεις τοῦ βίου δὲν χαρακτηρίζει οὐδὲ τοὺς λογιωτέρους τῆς συγχρόνου γενεᾶς. Τὸ μειονέκτημα τοῦτο παρατηρεῖται κυρίως εἰς τὴν προφορικὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἡ γραπτὴ παρουσιάζει οὐχ ἥττον σοβαρὰς ἀτελείας. Παρατηρεῖται, λέγει ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις ¹, ὅτι «μόνοι, ὅσοι ὡς δημοσιογράφοι, ὡς δικηγόροι ἢ ἄλλως πὼς ἡσκήθησαν ἐπὶ μακρὸν περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, γράφουσιν αὐτὴν εὐχερῶς καὶ καθόλου ὁμοιομόρφως, οἱ δὲ λοιποί, καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἀδιαλείπτως ἀσχολούμενοι, οἱ διδάσκοντες αὐτὴν, οὐχί!». Καὶ ὅμως εἶναι ἄφ' ἐτέρου ἀναντίρρητον ὅτι καὶ τὸ σχολεῖον καταβάλλει μεγάλους κόπους εἰς ἐμπέδωσιν τοῦ καθαρεύοντος λόγου καὶ ἡ κοινὴ γνώμη τιμᾷ ὑπὲρ τὸ δέον τὴν χρῆσιν αὐτοῦ. Κατέχει τις, γράφει «καλῶς» τὴν γλῶσσαν, τοῦτο λογίζεται σφραγὶς τῆς λογιότητος. Τόση λοιπὸν ἐπιμονή, τόση τιμὴ εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ καθαρεύοντος λόγου καὶ τόσον ἄφ' ἐτέρου πενιχρὸν τὸ ἀποτέλεσμα!

* Συνέχεια ἴδε σελ. 146.

¹ Ἑλληνικὰ μελετήματα, σελ. 81.

Πῶς ἐξηγεῖται τοῦτο ;

α') Γλῶσσα καὶ πράγματα, γλῶσσα καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν φορέων αὐτῆς εἶναι στενώτατα πρὸς ἄλληλα συνδεδεμένα. Ὁ γραπτὸς λοιπὸν λόγος ὡς γλῶσσα τῶν ἐγγραμμάτων ἔχει κατὰ μέγα μέρος καὶ περιεχόμενον διάφορον τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τις τελείως, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον νὰ μεταχεισθῇ ἀσφαλῶς τὸν τύπον τοῦτον, ἂν δὲν ἀνυψωθῇ εἰς τὸ πνευματικὸν ἐπίπεδον τῶν φορέων αὐτοῦ. Ἐγγράμματος καὶ ἀγράμματος ἔχουν διαφορὰς μεγάλας πρῶτιστα ὡς πρὸς τὸν πλοῦτον καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν παραστάσεων, αὗται δὲ ἀντιπροσωπεύονται καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν. Ἡ γλῶσσα τοῦ ἀγραμμάτου εἶναι πάντοτε πενιχρότερα τῆς τοῦ ἐγγραμμάτου· λέξεις πολλὰ σημαίνουν πράγματα ὅλως ἄγνωστα εἰς τὸν ἀγράμματον, ἄλλαι δὲ πάλιν φέρουν εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ συγκεχυμένην σκιὰν τῆς πραγματικῆς σημασίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἂν ἀκόμη ἀντικαταστήσωμεν τοὺς τεχνικοὺς ὅρους ὅχι ἐπιστήμης, ἀλλὰ στοιχειώδους τινὸς μαθήσεως διὰ δημωδεστέρων, χωρὶς πραγματικὴν ἐρμηνείαν εἶναι ἀδύνατον νὰ καταστήσωμεν τὸ περιεχόμενον αὐτῶν νοητὸν εἰς τὸν ἀγράμματον. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην δυσχέρειαν προστίθενται ἔπειτα αἱ καθαρῶς γλωσσικαὶ διαφοραὶ τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ γραπτοῦ λόγου, διαφοροὶ λέξεις ἢ εἰς διάφορον σημασίαν, διαφοροὶ γραμματικοὶ σχηματισμοί, διαφορα συντακτικὰ στοιχεῖα, διάφορος ἐν ὅλῳ σύνθεσις τῶν γλωσσικῶν στοιχείων εἰς ὅλον. Ἐννοεῖται ἐντεῦθεν ὅτι καὶ ἡ κατανόησις τῆς γλώσσης τῶν ἐγγραμμάτων προϋποθέτει πλουτισμὸν καὶ διασάφησιν τοῦ παραστατικοῦ ὕλικου καὶ εἰδικὴν διδασκαλίαν καὶ ἄσκησιν πολλὴν πρὸς ἄμεσον ἀντίληψιν τῆς σημασίας τῶν λέξεων, ὡς καὶ τῶν διαφορῶν μορφολογικῶν καὶ συντακτικῶν στοιχείων καὶ ἐπομένως ὁ ἐγγράμματος ὁ θέλων νὰ συνεννοηθῇ πρὸς τὸν ἀγράμματον καὶ νὰ φωτίσῃ αὐτὸν θὰ εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ὑποχρεωμένος νὰ συγκαταβῇ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς πνευματικῆς καὶ γλωσσικῆς μορφώσεως αὐτοῦ. Τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην πολὺ ὀλίγον ἤσθάνθησαν οἱ λογιώτατοί μας. Ἄλλ' ἢ κατανόησις τῆς γλώσσης εἶναι πνευματικὴ ἐνέργεια γινόμενη ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τρόπον τινὰ τοῦ λέγοντος ἢ γράψαντος. Πολὺ δυσκολωτέρα εἶναι ἡ αὐτοτελὴς χρῆσις τῆς γλώσσης. Αὕτη προϋποθέτει τὴν κατανόησιν καὶ ἀπαιτεῖ μὲν προσθέτως πολλὴν καὶ ποικίλην ἄσκησιν, ἀλλὰ δὲν συμβαδίζει ἐντελῶς μὲ τὴν κατανόησιν — πάντοτε ἐννοεῖ τις περισσότερα ἀφ' ὅσα δύναται καὶ νὰ διατυπώσῃ προφορικῶς ἢ γραπτῶς — τινὰς μάλιστα χαρακτηρίζει φυσικὴ ἀδε-

ξιότης περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης μὴ ὑπερνικωμένη, εἰ μὴ διὰ μακρᾶς καὶ ἐπιπόνου ἀσκήσεως¹. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι ἐτοιμότης καὶ ἀσφάλεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου χωρὶς ἱκανὴν γενικὴν παιδείου, συστηματικὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ μακρὰν καὶ ὁμοίωμορφον χρῆσιν εἶναι ἀδύνατος. Τί ἐκ τούτων εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, μὲ ἀρχαρίους 6-10 ἐτῶν! Καὶ ὅμως ταύτην μόνον τὴν παιδείου ἔχει τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ὅλοι ἐκεῖνοι, ὅσοι ἀπὸ τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀποσύρονται ἀμέσως εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, μέρος δὲ τοῦ ἔθνους μένει καὶ τοῦ πενιχροῦ τούτου δώρου ἀμέτοχον.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ πενιχρότης τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσως εἶναι πρόσκομμα σοβαρώτατον διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐφ' ὅσον τὸ κακὸν τοῦτο ἐξακολουθεῖ, τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους θὰ εἶναι καταδικασμένον νὰ μὴ ἔννοιῃ καὶ ἀμέσως τὸν γραπτὸν λόγον.

β') Ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω ὅτι καὶ τοῦ λογικότερου τῶν συγχρόνων ὁ προφορικὸς λόγος μιᾶς ἡμέρας, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μακροτέρας ἔξεως περὶ τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ λάβῃ τὴν μορφήν τοῦ γραπτοῦ λόγου ἄνευ οὐσιωδῶν τροποποιήσεων, ἰδίως ἐφ' ὅσον ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς λογικᾶς συνεννοήσεως, καὶ ἐντὸς δὲ τῶν ὁρίων τούτων ὁ εὐνόητος καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ ἀβίαστος καὶ εὐχάριστος προφορικὸς λόγος διαφέρει τοῦ γραπτοῦ αἰσθητῶς. Λεῖπουν λοιπὸν οὐσιωδέσταται διδακτικαὶ προϋποθέσεις, ἡ ἐπικράτησις τοῦ τύπου τούτου καθ' ὅλην τὴν ἑκτασιν τῆς συνεννοήσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ ὁμοίωμορφον προφορικὸν καὶ γραπτὸν πρότυπον τῶν ἐγγραμμάτων τῆς διδασκάλου γενεᾶς. Ἐντεῦθεν ὁ γραπτὸς λόγος φέρει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τὸν χαρακτήρα γλώσσης ἐν μέρει μὲν ξένης, ἐν μέρει δὲ καὶ νεκρᾶς, ξένης, ἐφ' ὅσον δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ ἐπέκτασις τοῦ ζῶντος, τοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν διδασκομένων, νεκρᾶς, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτοὶ δὲν ὁμιλοῦν τὸν τύπον τοῦτον ἀσφαλῶς. Καὶ ξένη μὲν εἶναι μέχρι τινὸς παντοῦ ἡ κοινὴ γραπτὴ γλῶσσα, ἀλλ' εἶναι φανερόν ὅτι, ἐφ' ὅσον ὁμιλεῖται ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν διδασκόντων, δὲν δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ καὶ ὡς νεκρά, ἐπίσης δὲ φανερόν εἶναι ὅτι, ἐφ' ὅσον ἡ γλῶσσα δὲν ὁμιλεῖται ἀσφαλῶς, δὲν εἶναι εὐκολον καὶ νὰ γραφῇ ὀρθῶς, ἐφ' ὅσον δὲ ἀμφοτέρα ταῦτα συμβαίνουν, δὲν εἶναι

¹ Πρὸς. Lüttge: Beiträge zur Theorie und Praxis des deutschen Sprachunterrichts, 1908, σελ. 6.

εὐκολον καὶ νὰ διδαχθῇ ἀποτελεσματικῶς, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι οὐδεὶς δύναται νὰ δώσῃ ὅ,τι δὲν ἔχει ὁ ἴδιος. Γλωσσικὴ διδασκαλία στηριζομένη μᾶλλον εἰς τὴν γραμματικὴν, τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν, ὅπως ἡ ἀποκλειστικὴ διδασκαλία τῆς καθαρευούσης παρ' ἡμῖν, ἀσφαλὲς ἀποτέλεσμα δὲν δύναται νὰ ἔχῃ, εἰ μὴ τὴν κατανόησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἡ διδακτικὴ πείρα πείθει ὅτι καὶ αὕτη δὲν εἶναι δυνατὴ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη ἄνευ πολλῆς καὶ ποικίλης γλωσσικῆς ἐρμηνείας καὶ σπανίως ἀποβαίνει τελεία, διότι τὸ γλωσσικὸν ὕλικόν δὲν γίνεται ταχέως οἰκτεῖον εἰς τοὺς μαθητάς, ὅπως ἀπαιτεῖται διὰ τὴν ἄμεσον καὶ πλήρη κατανόησιν γλωσσικῶν κειμένων. Τὴν οἰκειότητα ταύτην ἡδύνατο νὰ φέρῃ μόνον ἡ ὀρθὴ προφορικὴ χρῆσις, ἣτις ἀναγνωρίζεται σήμερον ὥς ἡ ἀφετηρία καὶ τὸ κύριον ὄργανον τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας πάσης ζωντανῆς γλώσσης, ἐπομένως πρῶτιστα τῆς μητρικῆς, ἀλλ' ἐδῶ κυρίως λείπει καὶ τὸ κατὰλληλον ὑπόδειγμα. Ἐπομένως ἡ ἐλπίς ὅτι διὰ τῆς αὐξήσεως τῆς γενικῆς παιδείσεως θὰ γενικευθῇ καὶ ἡ χρῆσις τῆς καθαρευούσης χρήζει περιορισμῶν. Ἀσφαλὲς προῦν τῆς αὐξήσεως ταύτης προμηνύεται μόνον ἡ γενικωτέρα καὶ ἄμεσωτέρα κατανόησις τοῦ γραπτοῦ λόγου, εἰδομεν δὲ ὅτι καὶ τοῦτο δὲν εἶναι, ὅσον ὑποτίθεται, εὐκολον. Ἡ ἐτοιμότης καὶ ἀσφάλεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου, τὸ ἀπαράιτητον συμπλήρωμα τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης, θὰ μένῃ κατὰ μέγα μέρος καθαρὰ εὐχῇ, ἐφ' ὅσον οἱ διδάσκοντες αὐτοὶ δὲν ὁμιλοῦν γενικῶς καὶ ἀσφαλῶς τὸν τύπον τοῦτον. Θὰ εἶναι τὸ τελευταῖον τοῦτο δυνατόν; Φαίνεται ὅτι χωρὶς συγκαταβάσεις πρὸς τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον ἡ ἐλπίς αὕτη ἀποκλείεται, διότι «ἀπεδείχθη πειραματικῶς» ὅτι ἡ τήρησις τοῦ ἀρχαίου κανόνος, εἰς τὸν ὁποῖον στηρίζεται ἡ αὐστηρὰ χρῆσις τῆς καθαρευούσης, εἶναι ἀδύνατος.

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἐν ἓκ τῶν κυρίων αἰτίων τῆς διδακτικῆς ἀποτυχίας εἶναι καὶ ἡ σύστασις τοῦ γραπτοῦ λόγου. Πῶς ἄλλως ἐξηγεῖται ὅτι καὶ οἱ λογιώτεροι δὲν κατανοοῦν εἰς προφορικὸν λόγον ὁμοίομορφον πρὸς τὸν γραπτόν;

γ') Ἡ ἀσυνήθης αὕτη διδακτικὴ δυσχέρεια ἐπέβαλλε προφανῶς καὶ ἰδιάζουσαν διδακτικὴν πρόνοιαν. Καὶ καταβάλλονται πράγματι μεγάλοι κόποι καὶ θυσιάζονται πολλὰ χάριν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἡ χρονία πλάνη, εἰς ἣν ὀφείλεται ἡ ἀπατηλὴ ὁμοιότης τοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν τοῦ Ξενοφῶντος, μᾶς παρέσυρεν εἰς τὸ ἀξιοθρήνητον λάθος νὰ ζητῶμεν τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀγνώστου διὰ τοῦ ἀγνωστοτέρου.

Παρετήρησα καὶ ἄλλοτε¹ ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη ἀπατάται ἐπιρρίπτουσα τὴν εὐθύνην τῆς διδακτικῆς ἀποτυχίας ἀκεραίαν εἰς τοὺς διδασκάλους, διότι ἡ βᾶσις, ἐφ' ἧς ἡ πολιτεία ζητεῖ παρ' αὐτῶν τὴν λύσιν τοῦ διδακτικοῦ προβλήματος τῆς γλώσσης, εἶναι ἐσφαλμένη. Ἄν θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν τὸν γραπτὸν λόγον, πρέπει καὶ νὰ διδάξωμεν αὐτὸν καταλλήλως ἐν τῷ σχολείῳ καὶ νὰ καλλιεργήσωμεν αὐτὸν καὶ ἀναγάγωμεν δι' ἐπιμελοῦς προφορικῆς καὶ γραπτῆς χρήσεως εἰς γλώσσαν ὄντως αὐτοτελῆ καὶ ζῶσαν. Γλῶσσα ἔπειτα, ὅπως ἡ καθαρεύουσα, ζῶσα κυρίως εἰς τὸν κάλαμον καὶ τὴν λογιωτέραν συνεννόησιν, τὰ ἀντικείμενα τῆς ὁποίας εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἀδιάφορα καὶ ἀπρόσιτα εἰς τὴν μικρὰν ἡλικίαν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῇ ἀποτελεσματικῶς εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Καὶ ὅμως τοῦτο τὸ ἀδύνατον ζητοῦμεν σήμερον ἡμεῖς βιάζοντες τὰ πράγματα καὶ παραβλέποντες στοιχειώδεις διδακτικὰς ἀπαιτήσεις καί, τὸ χειρότερον, ἐδῶ κυρίως περιωρίσαμεν τὴν εἰδικὴν διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς. Τὰ περαιτέρω ἀναμένομεν ἐκ τῆς θαυματουργοῦ ἐπιδράσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἀπὸ τῆς Α' τάξεως τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, κατ' ἀδικαιολόγητον δὲ ἀπομίμησιν καὶ ἀπὸ τῆς Ε' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀρχίζει ἀμέσως ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἡ νέα παραμελεῖται πλέον διδασκομένη παρέργως καὶ μὲ κείμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκατάλληλα, δύσληπτα καὶ μὴ ὁμοίωμα καὶ περαιτέρω περιορίζεται μόνον εἰς τὸ μάθημα τῶν συνθέσεων, τὸ ὁποῖον συνηθέστατα ἀποβαίνει ἄγονος θεματογραφία. Τὸ μέγιστον λοιπὸν μέρος τοῦ ἔθνους, ὅλοι ἐκεῖνοι, ὅσοι ἀπὸ τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀποσύρονται ἀμέσως εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, ἀποφέρουσι μόνον τοὺς πενιχροὺς καρποὺς τῆς προώρου ταύτης καὶ πολλαχῶς ἐσφαλμένης διδασκαλίας τοῦ γραπτοῦ λόγου, οἱ δὲ ὀλίγοι οἱ συνεχίζοντες περαιτέρω τὰς σπουδὰς των πολὺ ἢ ὀλίγον διδάσκονται κυρίως τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν. Διότι ἡ περαιτέρω γλωσσικὴ διδασκαλία τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐξηρτήθη, ὡς εἶδομεν, δουλικῶς ἐκ τῆς τῶν ἀντιστοίχων τάξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, ἡ τῶν παρθεναγωγείων ἐκ τῆς τῶν ἀντιστοίχων τάξεων τοῦ γυμνασίου, καὶ εἰς τὰ πρακτικώτερα δὲ σχολεῖα θεωρεῖται ἀναγκαῖον νὰ περιληφθῇ ὡς γλωσσικὸς σκοπὸς «ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ μέχρι τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος» ἢ «ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ μέχρι τῆς ἀπλουστερας Ἀττικῆς»

¹ Μελέτη περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου, σελ. 11 κξ.

κττ. μὲ τὴν εἰδικὴν αἰτιολογίαν, ὅτι τοιοῦτοτρόπως σφύζεται δῆθεν καὶ μέρος τῶν ἀγαθῶν τῆς κλασικῆς παιδείσεως.

Ἐντεῦθεν ὁ λόγος καὶ τῶν ὀλίγων τούτων, ὅσοι δὲν ἀπομακρύνονται ἀμέσως ἀπὸ τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, δὲν εἶναι ὁ ἀσφαλὴς καρπὸς συστηματικῆς καὶ ὅπως οὖν μακρᾶς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς, χρήσεως ἐνιαίου προφορικοῦ λόγου καὶ ἀναγνώσεως ὁμοιομόρφων πρὸς αὐτὸν ἢ καὶ πρὸς ἄλληλα γραπτῶν κειμένων, ἀλλὰ τὸ ἀσταθὲς προῖν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τοῦ φυσικοῦ τύπου τῆς μητρικῆς γλώσσης πρὸς τὸν τῆς καθαρευούσης, ἐν ᾗ διεξάγεται ἡ ὅλη διδασκαλία, καὶ τῶν δύο τούτων πρὸς τὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἀδικαιολόγητος ἔπειτα, σχεδὸν γελοῖος ἔπαινος πάσης ἀρχαίας φράσεως μέχρι καὶ τῶν ὅλως ἀδιαφόρων, ἀρχαϊσμός δὲ περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν γραπτῶν δοκιμῶν τῶν μαθητῶν καὶ ἀνεξήγητος ἂν ἑτέρου νωχέλεια περὶ τὴν ὑποδειγματικὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης ἐξολισθαίνουσα πολλάκις εἰς ἀηδῶς αἰσθητὴν διαλεκτικὴν προφοράν, πάντα ταῦτα ἐνισχύουσι τὴν καθαρῶς γλωσσικὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχαίων κειμένων, ἅτινα πρόκεινται σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητα, καὶ τοιοῦτοτρόπως διαμορφοῦται λεληθότως γραπτὸς λόγος παρουσιάζων ἀνὰ πᾶν σχεδὸν βῆμα ἄφθονα τἀμφισθητούμενα, καὶ λέξεις καὶ φράσεις καὶ συντακτικὴν κατασκευὴν. Τί εἶναι τὸ ἐκάστοτε ὀρθόν, τοῦτο ἀναζητεῖται εἰς τὸ λεξικόν, τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ συντακτικὸν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ταῦτα εἶναι οἱ μόνοι γνώμονες τῆς ὀρθῆς χρήσεως τῆς σημερινῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης¹. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐν τῇ βίῳ πρακτικῇ χρήσει τροποποιεῖ ἔπειτα τὸν λόγον τοῦτον παγιοῦσα παρ' ἐκάστῃ τῶν γραφόντων λόγον τινὰ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀρχαΐζοντα, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο παρουσιαζόμενον μᾶλλον εἰς τὴν γραπτὴν διατύπωσιν τῶν σκέψεων σχεδὸν συναποθνήσκει μετὰ τοῦ φορέως, ἡ δὲ νέα γενεὰ ἀρχίζει ἐξ ἀρχῆς πάντοτε τὸ σισύφειον ἔργον νὰ πλάσῃ γλώσσαν κατὰ τὸ πρότυπον «τῆς παγκάλου γλώσσης τῶν προγόνων».

Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ διδασκτικὴ πράξις ἐπεδείνωσεν ἀντὶ νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν διδασκτικὴν δυσχέριαν. Δὲν ἔλειψαν προσπάθειαι πρὸς μετριάσμον τοῦ ἀτόπου, ἀλλ' ἅπασαι αὗται ναυαγοῦσιν εἰς τὰς γνωστὰς περὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς κλασικῆς παιδείσεως ἀερολογίας καὶ εἰς παράδοξον ἀντίληψιν τῶν ὀρίων τοῦ δυνατοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ γραπτοῦ λόγου κορυφουμένην εἰς τὴν ἐξῆς διδασκτικὴν θεωρίαν:

¹ Πρβλ. καὶ Γ. Χατζιδάκιν ἔ. ἀ. σελ. 81.

«Εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουσιν θρία διαχωρίζοντα τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἀπὸ τῆς σήμερον ὁμιλουμένης καὶ γραφομένης. Εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον νὰ ὁμιλῇ καὶ γράφῃ τις ὁρθῶς τὴν σήμερον ὁμιλουμένην καὶ γραφομένην γλῶσσαν, ἂν δὲν ἐννοῇ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ διδάσκωνται τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις». Ταῦτα ἀντέταξε νικηφόρως ἄλλοτε¹ κατὰ τῆς ἀποκλειστικῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μάλιστα τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς, ὁ μακαρὶτης Χρ. Παπαδόπουλος, διερμηνεύων τὴν γνώμην ὅλου σχεδὸν τοῦ ἀνωτέρου διδασκαλικοῦ κόσμου τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲ τῶν εἰδικῶν παιδαγωγικῶν ἐξαιρουμένων, τὰ αὐτὰ δὲ μὲ ἄλλας λέξεις ἐπαναλαμβάνονται καὶ σήμερον. «Πολλάκις καὶ παρὰ πολλῶν ἤκουσα» ἀναφέρει ὁ κ. Γ. Χατζιδάκις² «ὅτι γραμματικὴν ἔχει ἡ ἀρχαία γλῶσσα, ἀλλ' ἡ νέα οὐχί..... Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐρωτῶσι: διατί νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες ἐν τοῖς σχολείοις δύο διαφόρους γραμματικὰς κλπ; Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ λόγος εἶναι οὐχὶ περὶ τῶν κατὰ τόπους λαλουμένων ποικίλων διαλέκτων, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς γραφομένης, ἥτις προφανῶς καὶ κατ' ἀνάγκην εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι καθόλου ὁμοειδῆς καὶ ἐνιαία ὥς πρὸς τοὺς γραμματικοὺς τύπους καὶ τὴν σύνταξιν». Ὅστις λοιπὸν δὲν ἐννοεῖ τὸν Ξενοφῶντα καὶ τὸ Εὐαγγέλιον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὁμιλῇ καὶ γράφῃ ὁρθῶς τὴν γλῶσσάν του, πρακτικὸν δὲ καὶ φιλόανθρωπον εἶναι ὅλος ὁ κόσμος σήμερον νὰ διδαχθῇ ἀμέσως τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν διὰ νὰ μὴ τυραννῇται διδασκόμενος δύο διαφόρους γραμματικὰς. Τοῦτο δὲ περίπου καὶ γίνεται, ὡς εἶδομεν.

Εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖα ἡ γνώσις τῆς ἀρχαίας διὰ τὴν ὁρθὴν χρῆσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς;

Περὶ τούτου ὑπάρχει, φαίνεται, πλήρης συμφωνία τῶν διαμαχομένων μερίδων, ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ φίλοι τῆς καθαρευούσης συνάγουσιν ἐντεῦθεν τὸ πόρισμα ὅτι πρέπει τὸ ταχύτερον ν' ἀρχίσῃ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας, οἱ ἀντίθετοι μὲ λογικὴν ἀκολουθίαν προφανῶς μεγαλύτεραν ἀποκλείουσι τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸν γραπτὸν λόγον. Πράγματι, ἂν ἡλῆθευεν ὅτι ἡ ὁρθὴ χρῆσις τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου προϋποθέτει ἀναγκαίως τὴν κατανόησιν τοῦ Ξενοφώντος, τοῦτο θὰ ἦτο

¹ Πρὸλ. Χαρ. Παπαμάρκου τὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια, σελ. 15.

² Ἐ. ἀ. σελ. 80 κέξ.

λόγος ισχυρότατος πρὸς ἐγκατάλειψιν τοῦ γραπτοῦ λόγου, διότι προφανῶς ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰς σημερινὰς ἀνάγκας τοῦ ἔθνους. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀληθεύῃ τοῦτο. Ἀληθὲς εἶναι μόνον ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τῆς νέας Ἑλληνικῆς προϋποθέτει τὴν γνώσιν τῆς ἀρχαίας ἢ μᾶλλον ὅλων τῶν προηγουμένων μορφῶν τῆς γλώσσης καὶ ὅτι ἡ ἱστορικὴ ἐρμηνεία τῶν γλωσσικῶν φαινομένων εἶναι μέρος τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως ὡφελιμώτατον. Ὅτι ὅμως ἡ ἐπιστημονικὴ ἐξέτασις τῆς γλώσσης εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πρακτικὴν αὐτῆς χρῆσιν καὶ ὅτι γλῶσσα ζωντανή, ὁποῖαν ἐννοοῦμεν καὶ ὀφείλομεν νὰ καταστήσωμεν τὸν γραπτὸν λόγον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῇ, εἰ μὴ δι' ἀρχαιοτέρας, νεκρᾶς ἤδη φάσεως τῆς γλώσσης, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι πλάναι, τὰς ὁποίας ἐγέννησεν ἡ ἀπατηλὴ ἐμοίετης τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἐνισχύει μὲν ἡ παράλογος διδακτικὴ ἡμῶν πράξεις, συγκαλύπτει δὲ ἡ μεγαλύτερα καὶ χρονία πλάνη τοῦ ἔθνους ὅτι ἡ σύγχρονος γλῶσσα πρέπει διαρκῶς νὰ διορθοῦται κατὰ τὸ πρότυπον τῆς ἀρχαίας καὶ δὴ τῆς Ἀττικῆς. Ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος εἶναι σύγχρονος γλῶσσα καὶ ἐπομένως εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῇ καθ' ἑαυτὸν, ὥπως καὶ ὅλαι αἱ σημεριναὶ γλῶσσαι τοῦ κόσμου, ἡ δὲ γνώσις προηγουμένων μορφῶν τῆς γλώσσης εἶναι εὐπρόσδεκτον συμπλήρωμα τῆς αὐτοτελοῦς ταύτης διδασκαλίας. Ταῦτα δὲν ἐπιδέχονται ἀντίρρησιν.

Συζητήσιμον εἶναι μόνον, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσῃ καὶ ἐπομένως πρακτικὸν νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ συμπλήρωμα τοῦτο τῆς γλωσσικῆς μορφώσεως ὁλόκληρον τὸ ἔθνος. Καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα δὲ τοῦτο αὐστηρὰ ἐξέτασις τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ δώσῃ καταφατικὴν ἀπάντησιν. Ὅσονδ' ἴποτε καὶ ἂν βελτιωθῇ καὶ γενικευθῇ ἡ παιδείσις τοῦ ἔθνους, τὴν γνώσιν τῆς ἀρχαίας θὰ ἐπιδιώκῃ μὲν πάντοτε μικρὸν μέρος αὐτοῦ, θ' ἀποκτῶσι δὲ πράγματι καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ὀλίγοι. Διάφορος ἀντίληψις τοῦ πράγματος σημαίνει παραγνώρισιν τῶν σημερινῶν ἀναγκῶν τοῦ ἔθνους καὶ ἄγνοιαν τῶν δυσχερειῶν τῆς ἐκμαθήσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Κυρία καὶ γενικὴ γλωσσικὴ ἀνάγκη τοῦ ἔθνους εἶναι ἡ κατανόησις καὶ ἡ ὀρθὴ χρῆσις τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, ταῦτα δὲ δὲν εἶναι εὐλογον νὰ ἐλπίζωνται ὥς ἀπλῇ τις ἀντανάκλασις τῆς γνώσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Τρανὴ ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ ὀρθὴ παρατήρησις τοῦ κ. Γ. Χατζιδάκι ὅτι οἱ περὶ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν εἰδικῶς ἀσχολούμενοι, οἱ διδάσκοντες αὐτήν, δὲν εἶναι καὶ οἱ εὐχερέστερον ἢ ὀρθό-

τερον χειριζόμενοι τὴν νέαν Ἑλληνικὴν¹. Ἀπαιτεῖται εἰδικὴ καὶ συστηματικὴ διδασκαλία τῆς νέας Ἑλληνικῆς, αὕτη δὲ ἀνεπτύχθη ἀνωτέρω διὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσῃ εἰς ἄρτιόν τι τέρμα ἐντὸς ὀλίγων, τεσσάρων ἢ πέντε καὶ δὴ τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Εἶναι ἔπειτα τόσον εὐκόλον νὰ ἐννοήσῃ ἡ μικρὰ αὕτη ἡλικία τὸν Ξενοφῶντα, ὅπως ὠνειρεύετο ὁ μακαρίτης Παπαδόπουλος! Ἰσχυρισμὸς τοιοῦτος σημαίνει παραγνώρισιν τῆς προφανοῦς καὶ μεγάλης διαφορᾶς τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ ἄγνοιαν τῶν πορισμάτων τῆς διδακτικῆς πείρας. Διὰ νὰ ἐννοήσουν μαθηταὶ τοιαύτης ἡλικίας τὸν Ξενοφῶντα πρέπει νὰ ὑπερникήσουν δυσκολίας πολλὰς καὶ μεγάλας, εἶναι δὲ μεγάλη πλάνη εἶτι ἡ πρόωρος αὕτη διδασκαλία τῆς ἀρχαίας φέρει πράγματι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο. Πενιχραί, καθαρῶς γραμματικαὶ γνώσεις, τοῦτο εἶναι τὸ πραγματικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀσκόπου ταύτης τυραννίας τῆς νεολαίας. Ὁ μακαρίτης Παπαδόπουλος συνδέει ἔπειτα μὲ πολλὴν ἀφέλειαν τὴν κατανόησιν τοῦ Ξενοφώντος μὲ τὴν κατανόησιν τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄλλ' εἶναι πρόδηλον διὸ κατανόησις τοῦ Ξενοφώντος καὶ κατανόησις τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι πράγματα πολὺ διάφορα, διάφορα ὅχι μόνον ὡς πρὸς τὴν δυσκολίαν, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἀναγκαιότητος καὶ τὴν διδακτικὴν σημασίαν. Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἀναντιρρήτως ἡ πλησιεστέρα πρὸς τὴν νέαν Ἑλληνικὴν φάσιν τῆς ἀρχαίας, ἡ δὲ κατανόησις αὐτοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ γενικὴ ἀνάγκη τοῦ ἔθνους, ἀλλ' εἶναι ζήτημα, ἂν πρέπει τὸ Εὐαγγέλιον νὰ γίνῃ ἀντικείμενον γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ δὴ τῆς συνήθους.

Εἶναι λοιπὸν πρακτικὸν νὰ σπαταλᾶται εἰς ἀπόκτησιν τῶν ἀναγκαίων πρὸς κατανόησιν τοῦ Ξενοφώντος γλωσσικῶν γνώσεων χρόνος πολὺτιμος διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἐνωρίτερον τοῦ δέοντος ἀποσυρομένων εἰς τὸν πρακτικὸν βίον; Εἶναι καὶ ἀπὸ καθαρῶς γλωσσικῆς ἀπόψεως πρακτικὸν νὰ σπαταλᾶται εἰς ἀπόκτησιν πενιχρῶν τινῶν γνώσεων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γραμματικῆς χρόνος τόσον ἀναγκαῖος διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, ἥτις ἀποτελεῖ προφανῶς γενικὴν ἀνάγκην τοῦ ἔθνους, ἢ εἶναι δυνατόν νὰ καταντήσωμεν εἰς γλῶσσαν ὄντως ἐθνικὴν καὶ ζῶσαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἀναγνωρίζομεν ἐμπράκτως τὴν σημερινὴν μορφήν τῆς γλώσσης, ἀλλὰ παραπέμπομεν ἐκάστην γενεὰν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, ἵνα κατὰ τὸ πρότυπον αὐτῆς σχηματίσῃ τὴν νέαν;

¹ Ἴδε ἀνωτέρω σελ. 204.

Ὁρθὸν καὶ πρακτικὸν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης εἶναι ἀκριβῶς τὸ ἐναντίον: ἡ γνῶσις τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου νὰ μᾶς χρησιμεύσῃ ὡς εὐνοϊκὸς ὁρος πρῶτιστα μὲν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. Ἀλλὰ τὸ ἀνεκτίμητον τοῦτο πλεονέκτημα ἡμῶν οὔτε ἐξεμεταλλεύθημεν οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐκμεταλλευθῶμεν ἐπαρκῶς, ἐφ' ὅσον δὲν προηγεῖται τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς συστηματικῇ καὶ σχετικῶς μακρὰ διδασκαλία μόνῃς τῆς νέας Ἑλληνικῆς.

Ἐκ πάντων τούτων εἶναι, νομίζω, φανερόν ὅτι ἡ πρόωρος διδασκτικὴ ἐξάρτησις τῆς νέας Ἑλληνικῆς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἀπολύτως μὲν ἀναγκαία δὲν εἶναι, ἐξ ἐναντίας δὲ ἀποβαίνει πολλὰ ὥς ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ ἔθνος. Ὁ ἐξετάζων ἔπειτα καθ' ἑαυτὴν τὴν πενιχρὰν σήμερον διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς δὲν εἶναι δύσκολον νὰ διακρίνῃ καὶ ἄλλα διδασκτικὰ ἄτοπα, οἷα π. χ. ἡ ὑπερτίμησις τῆς γραμματικῆς διδασκαλίας καὶ ἡ ὑποτίμησις τῆς χρήσεως τῆς γλώσσης, τὸ δύσληπτον καὶ ἀνομοιόμορφον τῶν γλωσσικῶν κειμένων, ἡ ἀφελὴς ἀντίληψις τῶν διδασκόντων ὅτι γλώσσαν διδάσκει μόνον ὁ ἐλληνιστὴς καὶ ἄλλα. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι δευτερεύοντα. Τὰ κύρια αἷτια τῆς περὶ τὴν ἐμπέδωσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου διδασκτικῆς ἀποτυχίας εἶναι: α') ἡ πενιχρότης τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως, β') ἡ σύστασις τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ γ') ἡ πενιχρότης τῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ ἡ πρόωρος διδασκτικὴ ἐξάρτησις αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας, ἐκ τούτων δὲ τὰ δύο τελευταῖα συνεχόμενα στενώτερον πρὸς ἄλληλα ἀνάγονται ἀμφοτέρω εἰς ἓν βαθύτερον αἷτιον, τὴν χρονίαν πλάνην ὅτι ὁ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ὀρθὸς κανὼν τῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι ἡ ἀρχαία Ἀττικὴ. Αὕτη ἀπεμάκρυνε παραλόγως τὸν γραπτὸν λόγον ἀπὸ τοῦ ζῶντος, τοῦ προφορικοῦ λόγου, καὶ προσέδωκε μὲν εἰς αὐτὸν ἀπατηλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἀρχαίαν, παρέσυρε δὲ τὸ ἔθνος εἰς τὸ λάθος νὰ ἐλπίσῃ τὴν ἀνάστασιν τῆς γλώσσης τοῦ Ξενοφῶντος. Καὶ ἐπολεμήθη μὲν θεωρητικῶς ἡ ἐλπίς αὕτη¹, ἀλλὰ ζῇ, ὡς εἶδομεν, ἐν τῇ διδασκτικῇ πράξει, ὅπου ἐκ τῆς θαυματουργοῦ ἐπιδράσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀναμένεται ἡ ὀρθὴ χρῆσις τῆς νέας. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἐκ τούτου φανερόν πόσον σκιαμαχοῦσιν οἱ φαναζόμενοι ἐχθροὶ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης μεγαλύτερον τῆς ἀρχαιομανίας.

Τί πρέπει τώρα νὰ γίνη;

Πρῶτιστα νομίζω ἀναγκαῖον νὰ διακριθῶσιν ἀλλήλων σαφῶς τὸ

¹ Πρβλ. Γ. Χατζιδάκιν ἑ. ἀ. σελ. 54.

γλωσσικὸν ζήτημα τῆς διδασκαλίας γενεᾶς καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐν ταῖς σχολαίσις διδασκαλίας τῆς σημερινῆς γλώσσης.

α') Μεθ' ὅσα ἀνέπτυξα εἰς τὸ Γ' κεφάλαιον τῆς παρούσης μελέτης ἀναγκαῖον ἐδῶ κρίνω νὰ τονίσω μόνον ὅτι καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα, ὅπως καὶ εἰς τόσα ἄλλα, δὲν λείπει μόνον ἢ κυρίως ἢ ὀρθῇ ἀντίληψις, ἀλλ' ἢ καλὴ θέλησις τῶν συζητούντων καὶ ἡ ἰσχυρὰ ἐπιβολὴ τῆς πολιτείας. Πρέπει νὰ «ὁμολογηθῇ τέλος πάντων καθολικῶς καὶ πραγματικῶς ὅτι ὁ ἀρχαῖος κανὼν δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ ὁλότῃ αὐτοῦ» καὶ «εἶναι εὐχῆς ἔργον ἢ διαφορὰ τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ τοῦ προφορικοῦ ὅχι μόνον νὰ μὴ ἐκτείνεται πέρα τοῦ ἀναγκαίου, ἀλλὰ καὶ νὰ βαῖνῃ κατὰ μικρὸν ἐλαττουμένη καὶ τοῦτο ἀκριβῶς χάριν τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἐκπολιτιστικοῦ σκοποῦ τῆς γλώσσης». Τίς ἐπιστήμων σεβόμενος ἐαυτὸν ἀρνεῖται σήμερον τὴν ἀλήθειαν τῶν λόγων τούτων τοῦ κ. Χατζιδάκι ἢ δὲν διαβλέπει καὶ ἐν τούτοις τὴν ὑπερβολικὴν ἐπιφυλακτικότητά αὐτοῦ; Εἶναι λοιπὸν φανερὸν ὅτι ὁ κυριώτερος κίνδυνος τῆς καθαρευούσης λανθάνει ἐν τῇ ὀργανισμῷ αὐτῆς καὶ ἐπομένως ἔπρεπε νὰ παύσῃ ἡ ἄσκοπος ἐπίδειξις τῆς ἀρχαιομαθείας ἐν τῇ χρήσει τῆς γλώσσης ἢ νὰ μὴ διαβάλλωνται τοῦλάχιστον οἱ προτιμῶντες ἀπλουστέραν γλώσσαν ἄλλοτε μὲν ὡς ἀγράμματοι, ἄλλοτε δὲ καὶ ὡς προδότης τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας νὰ χειραγωγῆται καὶ νὰ προστατεύηται πᾶσα προσπάθεια πρὸς γεφύρωσιν τοῦ γλωσσικοῦ χάσματος, διότι καὶ τὸ πρᾶγμα ἔχει τὰς δυσκολίας του καὶ τὰ λάθη εἶναι ἀναπόφευκτα εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ταῦτα ἀκριβῶς ὑποκρίνονται ὅτι δὲν ἐννοοῦν οἱ φίλοι τοῦ διδασκάλου μου φρουροὶ τῆς καθαρευούσης, τοῦτο δὲ εἶναι τόσον βέβαιον, ὥστε ἀσφαλῶς δύναται νὰ προείπῃ τις ὅτι μὲ τὴν πρώτην κυβερνητικὴν κρίσιν θὰ ἔχωμεν καὶ νέαν ἀνακίνησιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος. Πεῖσμα λοιπὸν θὰ ἦτο ὁ ἐπεικέστερος χαρακτηρισμὸς τῆς ἐπιμονῆς τῶν κυρίων φρουρῶν, πεῖσμα ὅμοιον μὲ τὸ παροιμιώδες ὅτι «θερίζουσιν μὲ τὸ ψαλίδι καὶ ὅχι μὲ τὸ δρεπάνι». Ἡ πολιτεία δικαιοῦται καὶ ἔχει τὰ μέσα νὰ καταστέλλῃ ἐγκαίρως τὰς ἐπικινδύνους ἐκδηλώσεις τοιούτων ἀδυναμιῶν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ συγγραφεῖς οἱ φιλοτιμούμενοι νὰ μεταχειρίζονται γραπτὸν λόγον ἀπλουστέρον καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν προφορικὸν πρέπει νὰ χειραφετηθοῦν ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῆς γραμματικῆς καὶ τὴν συναρῇ πλάνην ὅτι δημιουργοὺς τὴν ἐθνικὴν γλώσσαν. Δημιουργοὺς δὲν χρειάζομεθα εὐτυχῶς. Ἡ γλώσσα ζῇ εἰς τὸ στόμα αὐτῶν τῶν ἰδίων ὡς ἐγγραμμάτων καὶ ἔχει ἀνάγκην κυρίως συγγραφικῆς

καλλιεργείας καὶ ἀναπτύξεως, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁδηγὸς αὐτῶν δὲν πρέπει νὰ εἶναι αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ γραμματικὴ, ἀλλὰ τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά των. Πλῶσσα ἄλλως ἐντελῶς ὁμαλὴ γραμματικῶς οὔτε ὑπῆρξεν οὔτε θὰ ὑπάρξῃ ποτέ, ὅτι δὲ ἡ γραμματικὴ ὁμαλότης εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ζωῆς ἢ ἡ ἀνωμαλία κώλυμα σοδαρὲν διὰ τὴν χρῆσιν ζωντανῆς γλώσσης, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι πλάναι. Τί ἐμποδίζει τοὺς ἀγραμμάτους νὰ λέγουν παιδί, κορμί κττ., ἀλλὰ χωριό, φορτιό κττ., λειτουργία, ἀλλὰ καὶ λειτουργία εἰς διάφορον σημασίαν, ἀγαπᾷ, ἀλλὰ ζῆ, ζητᾷ, ὄφᾷ, ἀλλ' ἄργεῖ κττ.; Γραμματικᾶς ἀντιθέσεις τοιαύτας ἔχει βεβαίως καὶ ὁ προφορικὸς λόγος τῶν ἐγγραμμάτων καὶ ἴσως μεγαλύτερας, διότι προῆλθεν ἐκ ζυμώσεως δύο τόσον ἀντιθέτων γλωσσικῶν τύπων, ἀλλ' ὁ θέλων νὰ ἰσοπεδώσῃ τὰς ἀντιθέσεις ταύτας κατὰ τοὺς κανόνας μόνον τοῦ γραπτοῦ ἢ μόνον τοῦ φυσικοῦ προφορικοῦ λόγου στερεῖ τὸ κρᾶμα τοῦτο τῆς ζωῆς καὶ προσκρούει ἀμέσως εἰς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά μας. Πῶς θὰ προσκρούουν ὀλιγώτερον; Ἄν γράφουν ὅπως ὁμιλοῦν οἱ ἴδιοι. Ἡ συνταγὴ εἶναι πολὺ παλαιά, ἀλλὰ διὰ πολλοὺς χρειάζεται καὶ ἡ προσθήκη: ὅπως ὁμιλοῦν πράγματι οἱ ἴδιοι, ὅχι ὅπως ἐπιτηδεύονται νὰ ὁμιλοῦν.

Φαίνεται ὅτι ὑπὸ τοὺς ὅρους τούτους ἡ ἐπικράτησις ἀπλουστεροῦ τινὸς γραπτοῦ λόγου δὲν εἶναι, εἰ μὴ ζήτημα χρόνου, ὅτι δὲ οἱ συγγραφεῖς τοιοιτοτρόπως ἐργαζόμενοι προσφέρουν ἐθνικὴν ὑπηρεσίαν, τοῦτο δὲν φαίνεται, ἀλλ' εἶναι βέβαιον.

β') Ἐρχόμενος ἤδη εἰς τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς σημερινῆς γλώσσης ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἡ κατανόησις καὶ ἡ ὀρθὴ χρῆσις οἵαςδήποτε γραπτῆς γλώσσης προϋποθέτει ἱκανὴν γενικὴν παιδείαν, συστηματικὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ μακρὰν καὶ ὁμοιόμορφον χρῆσιν. Πρώτιστα λοιπὸν ἀπαιτεῖται νὰ ἐνισχυθῇ ἡ γενικὴ ἐκπαίδευσις τοῦ ἔθνους καὶ νὰ διδασχθῇ συστηματικῶς ἡ νέα Ἑλληνικὴ καταλαμβάνουσα τὴν προσήκουσαν ἐν τῇ ἐκπαίδευσί τοῦ ἔθνους θέσιν. Ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ ὅτι ἡ πρώτη τῶν δύο τούτων ἀπαιτήσεων οὔτε συντόμως δύναται ν' ἀναπτυχθῇ οὔτε εὐκόλως καὶ ἀμέσως νὰ ἐκτελεσθῇ. Ἐν ὅμως εἶναι πρόδηλον, ὅτι τὸ ἔθνος δὲν πρέπει ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν τετραετὴ ὑποχρεωτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἡ δευτέρα ἀπαιτήσις περιλαμβάνει δύο τινά: α') συνεχῇ καὶ αὐτοτελῇ δι' ὅλης τῆς ἐκπαίδευσεως διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς κορυφουμένην εἰς διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ β') ἀποκλειστικὴν διδασκαλίαν τῆς νέας Ἑλληνικῆς εἰς τὰ

7 πρώτα ἔτη τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὅτι ταῦτα συνέχονται πρὸς ἄλληλα εἶναι φανερόν, ἀλλ' ἀμεσώτερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου μᾶς ἐνδιαφέρει τὸ δεύτερον, εἰς τοῦτο δὲ καὶ θὰ ἐνδιατρίψω κατωτέρω περιοριζόμενος ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς δύο, τὰς θεμελιωδεστέρας σχετικὰς ἀπαιτήσεις. Αὗται εἶναι: α') ἀναβολὴ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ β') βαθμιαῖος εἰς τὸν γραπτὸν λόγον προδιασμός.

α') Ἡ ἀπαίτησις αὕτη εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν περὶ κλασικῆς ἢ πρακτικῆς παιδείσεως διαφωνίαν. Στηρίζεται, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (σελ. 210 κἑξ.), κυρίως εἰς τὴν γενικὴν ἀναγκαιότητα τῆς συστηματικῆς διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς, τὴν ἀσφαλῆ παρατήρησιν, ὅτι ἡ πρόωρος διδασκαλία τῆς ἀρχαίας εἶναι σοβαρὸν κώλυμα διὰ τὴν ἐμπέδωσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς, καὶ εἰς τὴν βάσιμον ἐλπίδα ὅτι σχετικὴ ἀσφάλεια περὶ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν χρῆσιν τῆς νέας Ἑλληνικῆς θὰ διευκολύνῃ μεγάλως τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας εἰς τὰ 5 τελευταῖα ἔτη τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἣτις ἐλπίζεται καὶ εὐλογον εἶναι ν' αὐξηθῇ καὶ ἐν Ἑλλάδι εἰς δωδεκαετη. Διὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ λόγους ἐκφέρεται ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἀσχέτως καὶ πρὸς τὰς ἐνδεχομένης μεταβολὰς ἐν τῇ διαδοχῇ τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως. Δημοτικὴν ἄλλως ἐκπαίδευσιν αὐτοτελεῖ καὶ ἀξίαν τοῦ ὀνόματος οὔτε ἔχομεν σήμερον οὔτε θ' ἀποκτήσωμεν, ὡς φαίνεται, εὐκόλως ἢ ἀμέσως. Εἶναι βεβαίως ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ν' ἀποκτήσῃ ὁ λαὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦτο, ἔστω καὶ εἰς βάρος ἀνωτέρων βαθμίδων τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἔλαβε κατ' ἀπομίμησιν πολὺ σφαλερὰν κατεύθυνσιν, ἥδη δὲ καὶ ἠνάγκασε τὴν πολιτείαν ν' ἀπαλείψῃ ὑπάρχον πλεονέκτημά του συμπληροῦσα τὸ λάθος ὅτι ἀφῆκε τὸ πληρὲς λεγόμενον δημοτικὸν σχολεῖον χωρὶς πρόγραμμα καὶ ἀφομοιοῦσα καὶ κατὰ τύπους πλέον τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀντιστοίχους τάξεις τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου, καὶ ὑποχρεώσεις ἐδημιουργήθησαν καὶ συναφῇ προσωπικὰ συμφέροντα, κώλυμα σοβαρώτατον διὰ τὴν ἄμεσον ἐνίσχυσιν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπιδεικτικὴ δὲ προσήλωσις εἰς τὰ ἐπουσιώδη καὶ ἀσήμαντα παρατηρεῖται, λυπηρὰ μὲν, καθ' ὅσον σημαίνει ἀδυναμίαν πρὸς διάκρισιν τοῦ οὐσιώδους ἀπὸ τοῦ ἐπουσιώδους, λυπηροτέρα δὲ ἀκόμη, ἐφ' ὅσον καλλιεργεῖται μετὰ προφανοὺς φιλαρεσκείας, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐν γνώσει ἄλλων οὐσιωδῶν καὶ ἐπιτακτικῶν ἀναγκῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως.

β') Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ὁ ἐγγράμματος ὁ θέλων νὰ συνεννοηθῇ πρὸς τὸν ἀγράμματον καὶ νὰ φωτίσῃ αὐτὸν εἶναι ὑποχρεωμένος εἰς συγ-

καταβάσεις μεγάλας πρὸς τὴν πνευματικὴν καὶ γλωσσικὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ. Αἱ συγκαταβάσεις αὗται εἶναι πολὺ ἀναγκαιότεραι ἀπέναντι τῶν ἀγραμμάτων ἅμα καὶ ἀνηλίκων ἀρχαρίων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι ἡ γλῶσσα ὡς ὄργανον τῆς πρώτης πρὸς τοὺς ἀρχαρίους τούτους συνεννόησεως πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλουστερά καὶ πλησιεστερά πρὸς τὴν πραγματικὴν αὐτῶν γλῶσσαν. Τὰ αὐτὰ ἀληθεύουσι καὶ περὶ τῆς γλώσσης ὡς ἀντικειμένου ἰδίας διδασκαλίας. Πᾶσα ὀρθὴ διδασκαλία ἀναζητεῖ ἐν τῇ πείρᾳ τοῦ μαθητοῦ σχετικὰ τινα γνωστὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐπεξεργασίας τούτων ἀφορμωμένη προσφέρει τὸ νέον. Καὶ ἡ γλωσσικὴ λοιπὸν διδασκαλία πρέπει νὰ λάβῃ ὡς ἀφετηρίαν τὰ οἰκεία καὶ γνωστά, ταῦτα νὰ ἐπεξεργασθῇ πρῶτον καὶ οὕτω νὰ προδιβάσῃ τοὺς ἀρχαρίους εἰς τὰ ἀγνωστα. Οἰκείον καὶ γνωστὸν διὰ τοὺς ἀρχαρίους εἶναι προκειμένου μὲν περὶ τῶν ἐλληνοφώνων ὁ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀκατέργαστος τύπος τῆς μητρικῆς γλώσσης, προκειμένου δὲ περὶ τῶν ξενοφώνων ὁ τύπος τῶν γλωσσικῶν ἀσκήσεων τοῦ νηπιαγωγείου, ἐφ' ὅσον τοῦτο λειτουργεῖ παρ' αὐτοῖς. Εἶναι λοιπὸν καταφανές ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος δὲν ἐνδεύκνυται οὔτε ὡς ὄργανον τῆς ὅλης διδασκαλίας οὔτε ὡς ἀντικείμενον τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν πρώτων ἡμερῶν. Ὅρθῃ ἀφετηρίᾳ δι' ἀμφοτέρωτα εἶναι ἡ γλῶσσα αὐτῶν τῶν ἀρχαρίων.

Ἐλληνοφῶνοι καὶ ξενοφῶνοι πρόκειται ἤδη ἀπὸ τῆς σχετικῆς διαφόρου ταύτης γλωσσικῆς ἀφετηρίας νὰ προδιδιασθῶσι κατὰ μικρὸν εἰς τὸν σημερινὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ κοινὸν τοῦτο τέρμα ἡ μὲν ἀφετηρία τῶν ἐλληνοφώνων ὑπερέχει ἀπὸ λεξιλογικῆς καὶ φραστικῆς ἀπόψεως, ἡ δὲ τῶν ξενοφώνων μᾶλλον ἀπὸ μορφολογικῆς, διότι οἱ μὲν ἐλληνοφῶνοι φέρουσιν οἰκοθεν γλῶσσαν ἀκεραίαν καὶ χειρίζονται αὐτὴν ἐν τῇ κύκλῳ καὶ τῷ μέτρῳ τῆς ἀντιλήψεώς των μετὰ φυσικῆς ἐτοιμότητος καὶ ἀσφαλείας, οἱ δὲ ξενοφῶνοι φέρουσιν ἀπὸ τοῦ νηπιαγωγείου γλῶσσαν γραμματικῶς πλησιεστεράν πρὸς τὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ πενιχροτέραν ἕνεκα τῆς προηγηθείσης διαφόρου γλωσσικῆς ἔξεως καὶ τῶν συχνῶν ἀφορμῶν, τὰς ὁποίας παρέχει εἰς αὐτοὺς τὸ περιβάλλον νὰ μεταπίπτωσιν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς φυσικῆς μητρικῆς γλώσσης. Τὴν εὐνοϊκωτέραν γλωσσικὴν ἀφετηρίαν παρουσιάζουν τὰ τέκνα τῶν ἐγγραμμάτων οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων καὶ τὸ οὖς καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι ἐξοικειωμένα πρὸς τὸν ἀνεπιτήδευτον προφορικὸν λόγον τῶν ἐγγραμμάτων. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ γλῶσσα εἶναι προφανῶς πενιχρά.

Ἐρωτᾶται ἤδη, ἂν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιχειρηθῇ ὁ προδιδασμός

οὗτος ἀμέσως, μεθ' ἡμέρας, ἐβδομάδας ἢ καὶ μῆνας τινας μόνον. Ὅρθῃ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο προϋποθέτει πρώτιστα ὀρθὴν ἀντίληψιν τῆς μεταξὺ τῆς ἀφετηρίας καὶ τοῦ τέρματος ἀποστάσεως. Γενικῶς πιστεύεται ὅτι ἡ ἀπόστασις αὕτη εἶναι μικρά, ἀλλ' ἀκριβῆς ἐξέτασις πείθει ὅτι ἡ διαφορὰ εἶναι μεγάλη καὶ πολλαπλῇ (ἴδ. ἀνωτέρω σελ. 206). Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως λοιπὸν ταύτης ἡ ἀπότομος μετάθασις εἰς τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου εἶναι διδακτικὸν λάθος μέγα. Ἡμεῖς ἀτυχῶς δὲν ἔχομεν νὰ ἐρωτήσωμεν, τί εἶναι δυνατόν νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ λάθους τούτου, ἀλλὰ τί προέρχεται πράγματι. Διότι εἶναι φανερόν ὅτι συντρεχόντων καὶ ἄλλων μεθοδικῶν ἀτόπων τὸ λάθος τοῦτο τείνει νὰ μεταβάλῃ τὴν ὅλην διδασκαλίαν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἰς καθαρῶς γλωσσικὴν, τοῦτο δὲ γίνεται προφανῶς ἐπὶ θυσίᾳ τῶν πραγμάτων μεγάλη καὶ ἀποτελεῖ βαρεῖαν μομφὴν τῆς στοιχειώδους ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως. Διότι εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι οὔτε γλῶσσα ἄνευ πραγμάτων οὔτε πράγματα ἄνευ γλώσσης εἶναι δυνατόν νὰ διδασκῶσι καὶ ὅτι ὅλα τὰ μαθήματα, καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ λεγόμενα τεχνικὰ, εἶναι καὶ γλωσσικά, ἐφ' ὅσον φωτίζουν τὰ πράγματα τοῦ κύκλου των καὶ συνεπάγονται τὴν σύνδεσιν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν οἰκείων γλωσσικῶν συμβόλων, καὶ ὅτι ἐπομένως δι' ὅλης τῆς διδασκαλίας παρέχεται καὶ γλωσσικὴ παιδείσις, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῇται ὅτι ἡ ὅλη διδασκαλία πρέπει νὰ συντελέσῃ τὴν πρόοδον ταύτην σχεδὸν ληληθότως καὶ χωρὶς νὰ παρεκτραπῇ κατ' οὐσίαν τοῦ ἰδιαιτέρου σκοποῦ ἐκάστου μαθήματος, χωρὶς δηλ. νὰ μεταβληθῇ ἡ γλῶσσα ἀπὸ ὄργανου τῆς συνεννοήσεως εἰς σκοπὸν καὶ ἀντικείμενον τῆς ὅλης διδασκαλίας. Τὰς τελευταίας ιδιότητας ἔχει καὶ πρέπει νὰ ἔχῃ ἡ γλῶσσα εἰς τὸ γλωσσικὸν μάθημα. Δύναται μέχρι τινὸς καὶ εἰς τὴν ὅλην διδασκαλίαν νὰ προβληθῇ ἡ γλῶσσα ὡς σκοπὸς καὶ κύριον ἀντικείμενον, ὅπως πρέπει καὶ εἶναι λυπηρὸν ὅτι δὲν γίνεται ἀκόμη καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν πρώτην διδασκαλίαν τῶν ξενόφωνων, διότι κύριος αὐτῆς σκοπὸς πρέπει νὰ εἶναι ἡ μεθοδικὴ σύνδεσις τοῦ περιεχομένου τῆς παιδικῆς πείρας μετὰ τῶν οἰκείων ἑλληνικῶν γλωσσικῶν συμβόλων καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ὑφισταμένης παρὰ τοῖς ἑλληνοφώνοις γλωσσικῆς βάσεως τῆς πρώτης διδασκαλίας. Ἀλλ' εἶναι φανερόν ὅτι καὶ τοῦτο δὲν ἐπιτυγχάνεται, ἂν δὲν συνδυασθῇ ἡ γλωσσικὴ ἐνέργεια πρὸς τὴν ἁμεσον καὶ πραγματικὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, καὶ ὅτι εὐθὺς ὡς ἀποκατασταθῇ οὕτως ἢ ἄλλως ἡ βάσις αὕτη, ἡ γλῶσσα πρέπει νὰ λαμβάνῃ καὶ ἐκεῖ τὴν προσήκουσαν εἰς αὐτὴν θέσιν, ἄλλην δηλ. ὡς ὄργανον τῆς ὅλης διδα-

σκαλίας καὶ ἄλλην ὥς σκοπὸς καὶ ἀντικείμενον τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος. Ὡς ὄργανον δὲν πρέπει νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς ὑπηρετικῆς θέσεως καὶ ν' ἀπαιτῇ γλωσσικὴν ἐρμηνεύειαν διὰ νὰ ἐννοηθῇ, ὥς σκοπὸς καὶ ἀντικείμενον πρέπει ν' ἀπορροφήσῃ ἐντελῶς τὴν προσοχὴν μας καὶ ν' ἀπαιτῇ ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγωτέραν πραγματικὴν ἐρμηνεύειαν. Ἐπεταὶ ἐντεῦθεν ὅτι μόνον παραλλήλως πρὸς τὸν πλουτισμὸν καὶ τὴν διασάφησιν τοῦ παραστατικοῦ ὕλικου καὶ τὴν πνευματικὴν καθόλου ἀνάπτυξιν τῶν μαθητῶν πρέπει νὰ διενεργηθῇ καὶ ὁ προβιδασμὸς αὐτῶν εἰς τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἄλλως θὰ λέγωμεν λέξεις, ὅπισθεν τῶν ὁποίων δὲν θὰ ὑπάρχωσι διὰ τοὺς ἀρχαρίους πράγματα, καὶ θὰ συνηθίζωμεν αὐτοὺς ν' ἀρκῶνται εἰς τὸ κίβδηλον τοῦτο νόμισμα. Δὲν πρέπει ἄλλως νὰ λησμονῇται καὶ ὁ ἰδιᾶζων διδακτικὸς ὅρος, ὅτι παρατήρησις, διδασκαλία καὶ ἀνάγνωσις τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου περιστρέφεται κατ' ἀπαραίτητον διδακτικὴν ἀπαιτήσιν εἰς ἀντικείμενα τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως, περὶ τῶν ὁποίων καὶ οἱ λογιώτεροι ὁμιλοῦντες ἀνεπιτηδεύτως πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς παιδιά δὲν μεταχειρίζονται τὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἐξ ἐναντίας μάλιστα πᾶσα ἀπόπειρα τοιαύτη προσβάλλει ἀηδέστατα τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά μας καὶ καταγελάται. Ἀποκλειστικὴ λοιπὸν χρῆσις τῆς καθαρευούσης δὲν εἶναι διὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου οὔτε πρακτικὴ οὔτε δυνατὴ, δὲν εἶναι δυνατὴ ἰδίως ἢ προφορικῇ αὐτῆς χρῆσις, τοῦτο δὲ ἔχει προφανῶς μεγάλην σημασίαν διὰ τὸ ζήτημα. Διότι ἀναγνωρίζεται γενικῶς πλέον σήμερον ὅτι ὡς πρώτη ἀσχολία τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος ἐνδείκνυται ἢ προφορικὴ καλλιέργεια τῆς γλώσσης· ἀνάγνωσις καὶ γραφή, γραμματικὴ κτλ. ἔπονται. Ἡ ἀπαιτήσις αὕτη δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἀναβολὴν τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναγνώσεως καὶ γραφῆς εἰς τὸ δεύτερον ἐξάμηνον τοῦ πρώτου ἔτους ἢ τὸ δεύτερον ἔτος, ἣτις συνιστᾶται ἄλλοι ἀπὸ ἐτῶν καὶ ἀκούεται τελευταῖον καὶ ἐδῶ. Ἡ προφορικὴ καλλιέργεια τῆς γλώσσης πρέπει κατὰ τὴν ἀπαιτήσιν ταύτην ν' ἀποτελέσῃ ὅχι μόνον τὴν ἀφειρηρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν βάσιν τῆς ὅλης γλωσσικῆς διδασκαλίας. Ἰδιαιτέρως λοιπὸν διὰ τοὺς ἀρχαρίους τούτους ἐπιβάλλεται προφορικὴ κυρίως καλλιέργεια τῆς γλώσσης, ἐνθάρρυνσις τῶν ἀρχαρίων νὰ ἐκφράζωνται μὲ ὅλην τὴν ἀπλότητα καὶ τὴν ἀφέλειαν τῆς ἡλικίας καὶ μεθοδικὴ προαγωγή τῆς φυσικῆς αὐτῶν φραστικῆς εὐχερείας. Ἐπίσης δὲ ἀναγνωρίζεται ὅτι καὶ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφὴ τῶν πρώτων ἐτῶν δὲν πρέπει νὰ παρουσιάζῃ δυσχερείας ἄλλας ἐκτὸς τῶν ἐκ τῆς φύσεως αὐτῆς τοῦ

μαθήματος προερχομένων καὶ ἐπομένως ἀναποφεύκτων· τὸ περιεχόμενον πρέπει νὰ εἶναι οἰκεῖον καὶ ἐνδιαφέρον, γνησίως παιδικόν, αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις ἀμέσως νοηταί, διότι τὸ ἐναντίον θὰ ἔφερε συγκέντρωσιν καὶ ὄχι ἀπομόνωσιν τῶν δυσχερειῶν. Καὶ ἡ γραμματικὴ δὲ παρατήρησις ὠφέλιμος καὶ πρακτικὴ διὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην θεωρεῖται μόνον ὅταν διεξάγῃται εἰς ὑλικὸν οἰκεῖον καὶ γνωστόν, οἰκεῖον οἴκοθεν ἢ γενόμενον οἰκεῖον ἐξ ἀπομιμήσεως τοῦ προφορικοῦ ὑποδείγματος τοῦ διδασκάλου.

Εἶναι λοιπὸν ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ γεφυρωθῇ τὸ μεταξὺ τῆς ἀφετηρίας καὶ τοῦ τέρματος διάστημα, πρόσφορον δὲ πρὸς τοῦτο μέσον πρόκειται ὁ ἀνεπιτήδευτος προφορικὸς λόγος τῶν ἐγγραμμάτων. Ζήτημα δευτερεῦον εἶναι σήμερον, πόσα ἔτη θὰ ἐμμείνωμεν εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ τύπου τούτου. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ ἀναγκαιότης τῆς γεφυρώσεως. Ἀνάγκη δὲ νὰ ἐννοηθῇ ὅτι καὶ τοιοῦτοτρόπως ἡ διδασκαλία δὲν ἐξέρχεται τῶν ὁρίων τῆς κοινῆς, τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Κοινὴ σήμερον εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν ἐγγραμμάτων, αὕτη δὲ παρουσιάζεται ὑπὸ δύο μορφάς, τὴν τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ καὶ τὴν τοῦ γραπτοῦ λόγου, αἵτινες εὐτυχῶς συγκλίνουν ἀπὸ τινος πρὸς ἀλλήλας. Οὐδέτερος τῶν τύπων τούτων θὰ ἦδύνατο, καθ' ἃ ἀνεπτύχθη ἤδη, νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἐπαρκῶν μόνος διὰ τὴν πλήρη συνεννόησιν. Τί λοιπὸν φυσικώτερον καὶ πρακτικώτερον τοῦ νὰ θέλωμεν τὴν μορφήν τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου ὡς στήριγμα διὰ ν' ἀνέλθωμεν εἰς τὸν γραπτὸν λόγον; Ἰδιαιτέρως ἀναγκαῖον εἶναι τοῦτο χάριν τῆς εὐρυτέρας παρὰ τοῖς ξενοφώνοις διαδόσεως τῆς γλώσσης. Παρὰ τοῖς ἐλληνοφώνοις ἀναπτύσσεται οὕτως ἢ ἄλλως ὁ κοινὸς προφορικὸς λόγος ἕνεκα τοῦ ὁμοφώνου περιβάλλοντος, ἀλλὰ παρὰ τοῖς ξενοφώνοις, ὅπου τὸ γλωσσικὸν περιβάλλον εἶναι διάφορον, ἀπαιτεῖται ἰδιαιτέρως συχνὴ καὶ ἀφθονος ἀναφορὰ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον καὶ κατ' ἀρχὴν εὐρυτέρα χρήσις τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου. Ἄλλως οἱ τρόφιμοι θὰ μένουν μόνον μετὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ σημερινοῦ βιβλίου, ἡ ὁποία ἄχρηστος μὲν δὲν εἶναι προφανῶς καὶ δι' αὐτοὺς, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀρκετὴ διὰ τὸν καθ' ἡμέραν βίον, ὅπου εὐχρηστος εἶναι ὁ κοινὸς προφορικὸς λόγος. Εἶναι γενικὴ παρὰ τοῖς ξενοφώνοις παρατήρησις ὅτι οἱ γλωσσικοὶ καρποὶ τοῦ σχολείου μαραίνονται πολὺ εὐκόλως εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ περιβάλλοντος, τοῦτο δὲ ὀφείλεται κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ λάθος, ὅτι τὸ σχολεῖον, τὸ μόνον ἔδραφος, ὅπου καλλιεργεῖται παρ' αὐτοῖς ἡ γλῶσσα, περιωρίσθη εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς λογικωτέρας συνεννοήσεως καὶ ἐπεδίωξε

μὲν τὴν «διαύγειαν καὶ καθαρότητα» τοῦ λόγου, διὰ τὴν ὁποίαν ὁ καθ' ἡμέραν βίος οὐδεμίαν ἢ σπανίαν μόνον ἀφορμὰς ἐπαναλήψεως παρέχει, παρεγνώρισε δὲ τὰς τόσον συχνὰς φραστικὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ σχολεῖον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προσαρμοσθῇ ἐντελῶς πρὸς τὴν προφανῆ ταύτην παρὰ τοῖς ξενοφώνοις ἐθνικὴν ἀνάγκην, ἂν δὲν ἀποδόλῃ κατὰ μέγα μέρος τὸν θεωρητικόν του χαρακτήρα, ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο χρήζει ἰδιαιτέρας ἐξετάσεως, ἣτις θὰ μᾶς παρέσυρε μακρὰν τοῦ προκειμένου.

Κατὰ ταῦτα ἡ χρῆσις τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου εἶναι σταθμὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἀναγκαιότατος διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον.

Θὰ ἦτο βεβαίως πλάνη νὰ νομίσῃ τις ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης δὲν παρουσιάζει δυσκολίας ἢ ὅτι καὶ ἐδῶ θὰ μείνῃ ἀμετάβλητος ἡ μάλλον ἢ ἦττον ἀκατέργαστος γλώσσα τῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἐπιβάλλεται μὲν, ὡς εἶδομεν, διὰ διδακτικούς λόγους, εἶναι δὲ καὶ δυνατόν, διότι ἔχομεν ὅ,τι κυρίως χρειαζόμεθα, γλώσσαν, ἣτις ζῇ εἰς τὸ στόμα τῶν ἐγγραμμάτων καὶ ἐκφράζει ὅ,τι θέλομεν νὰ εἰπωμεν πρὸς τὴν ἡλικίαν ταύτην χωρὶς νὰ διαφέρῃ τῆς φυσικῆς τῶν μαθητῶν γλώσσης, ὅσον ὁ καθαρὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ἐχομεν πρώτιστα ζῶν ὑπόδειγμα, τὸ στόμα τοῦ διδασκάλου, πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ συμμορφωθῇ κατὰ μικρὸν τὸ στόμα τοῦ μαθητοῦ. Δυσκολίας παρουσιάζει κυρίως ἡ γραπτὴ διατύπωσις τοῦ λόγου τούτου, αἷτινες ὅμως ὑπερνικῶνται, ἂν τηρηθῶσιν αἱ ἀναγκαῖαι ἐπιφυλάξεις. Ἰκανὰ περὶ τούτων εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν μελέτην μου περὶ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τοῦ κοινοῦ δημοτικοῦ σχολείου (σελ. 17 κέξ.). Βεβαίως, ὅπως ὠμολόγησα ἐκεῖ, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ τυχόντος ἢ συγγραφῇ τῶν καταλλήλων διὰ τὰ πρῶτα ἰδίως ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀναγνωστικῶν, ἀλλ' ἡ καθαρῶς γλωσσικὴ ἄποψις, περὶ τῆς ὁποίας κυρίως πρόκειται ἐδῶ, ἀποτελεῖ προφανῶς τὸ εὐχερέστερον μέρος τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος, διὰ τοῦτο δὲ καὶ μοι ἐφάνη ἀπροσδόκητος ἡ πρόκλησις, τὴν ὁποίαν ὁ καθηγητὴς κ. Σκιαῆς¹ ἀπευθύνει πρὸς τὸν συνάδελφόν του κ. Γ. Χατζιδάκιν καὶ ἐμέ, νὰ υποδείξωμεν «τύπον ἀπλουστεράς γραπτῆς γλώσσης», ἐν τῷ ὁποίῳ νὰ συγγράψωμεν ἡμεῖς. Καὶ εἶναι τόσον εὐκολον νὰ χωρισθῇ ἡ γλωσσικὴ μορφή ἀπὸ τοῦ πράγματος ἢ εἶναι ἀπαράιτητον ὁ ἐξετάζων τὴν γλωσσικὴν ἄποψιν τοῦ ζητήματος νὰ συγγράψῃ ὁ ἴδιος βιβλία κατάλ-

¹ Ἐφημερίς «Ἀθῆναι», 17 Ἰουνίου 1911.

ληλα διὰ ν' ἀποδειχθῇ ὅτι ἔχει δίκαιον εἰς ὅσα συνιστᾷ περὶ τῆς γλωσσικῆς μορφῆς ἀναγνωσμάτων προωρισμένων διὰ τὴν μικρὰν ἡλικίαν; Τολμῶ ἄλλως νὰ ἰσχυρισθῶ ὅτι θὰ ἡδυνάμην πολὺ εὐκόλως νὰ πείσω τὸν κ. καθηγητὴν ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν ἐγκεκριμένων ἀναγνωστικῶν τῶν πρώτων ἐτῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶναι ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς γλώσσης ἀκατάλληλον καὶ ὅτι ἡ ἐγκρίνασα αὐτὸ ἐπιτροπὴ πταίει εἰς τοῦτο μόνον διότι δὲν ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν, καθ' ὅσον δὲν φαντάζομαι καὶ ὅτι περὶ τοῦ γλωσσικοῦ τύπου τοιούτων βιβλίων εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ δευτέρα γνώμη. Δέχεται π. χ. ὁ κ. καθηγητὴς ὡς ὀρθὰ δι' ἀλφαθητάριον φῶ, ἱα, ὄρη μὲ ἱα, τί ὧτα, ἡ κακὴ κότα κάμνει λίγα φῶ, ὁ χῆν, ἡ χωλὴ χήνα, ῥοδῆ, δίδω ῥόδα διὰ δῶρα, θὰ φάγωσι τώρα ἄχυρα καθαρά διὰ νὰ ἔχωσι τὸ σῶμα ὑγιές· νά, ἔδυσε ὁ ἥλιος· θὰ φύγωσι ταχέως, ὄμματα, ὁ λέων θὰ ἀρπάσῃ ὅλα τὰ ἀρνία, νὰ ἕνας μέγας ὄφις, τί κηλίδες ἐπὶ τῆς δράχως· ὀρμᾷ ὁ κακὸς κατὰ μιᾶς νήσσης, κυνηγᾷ ὅλα τὰ ζῶα, λέοντας, βόας, κύνας, νὰ ὁ κόραξ, τί μέλας! ὡς ἄραψ, ἕνα μαῦρον κύνα μὲ μεγάλα αὐτιά, μὴ ἄφηνε τὰ ἡνία χαλαρά, διὰ νὰ περιορισθῶμεν εἰς ὀλίγα μόνον καὶ ἐξ ὀλίγων σελίδων τοῦ ἀλφαθηταρίου εἰλημμένα; Δὲν νομίζεις, πιστεύω, ὁ κ. καθηγητὴς ἀδύνατον νὰ γραφοῦν ἀντὶ τούτων καὶ τῶν τοιούτων λέξεις καὶ φράσεις ζωνταναὶ καὶ μὴ προσβάλλουσαι τὸ γλωσσικὸν συναίσθημά μας. Ἔτι δὲ μάλλον ἀπροσδόκητος μοι ἐφάνη ὁ φόβος τοῦ κ. καθηγητοῦ ὅτι διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἣν ἐπιδιώκομεν χάριν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, «θὰ κατεστρέφετο ὁ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐπικρατέστερος τύπος τῆς γραφομένης ἡμῶν γλώσσης». Διότι ὁ γραπτὸς λόγος ἐπιδέχεται ἀναμφιδόλως ἀπλοποιήσιν, πρώτιστα συντακτικὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ μορφολογικὴν, ἔπειτα δὲ καὶ λεξιλογικὴν μέχρι τινός. Εἶναι π. χ. δυνατόν νὰ μεταχειρισθῶμεν ὀλιγωτέρας μετοχὰς καὶ ἀντὶ τούτων ἀπλούστερα καὶ μάλλον ζωντανὰ συντακτικὰ στοιχεῖα, μάλλον ὀμιλουμένας προθέσεις καὶ μάλλον ὀμιλουμένας φράσεις καὶ ἐπομένως ν' ἀποφύγωμεν ἐνίοτε καὶ πτώσεις ἀχρήστους εἰς τὸν προφορικὸν λόγον τῶν ἐγγραμμάτων, εἶναι δυνατόν ν' ἀποφύγωμεν καὶ λέξεις γραφομένας, ἀλλὰ μὴ ὀμιλουμένας, καὶ νὰ μεταχειρισθῶμεν ὀμιλουμένας καὶ εἰς τὸν γνήσιον προφορικὸν τύπον: μάτι, φρούδι, τρίχα, αὐτί, μαλλιὰ, μάγουλο, μουστάκι, δόντι, χέρι, πόδι, νύχι, ἀράπη, ἀλλὰ καὶ Ἄραψ εἰς ἄλλην σημασίαν, ἀρνί, πεταλοῦδα - οὔδες, πατέρας, μητέρα, μελανὸς - ἰάζω, μαῦρος - ἰζώ, κόκκινος - ἰζώ κτλ. καὶ ὅχι ὀμμάτιον, ὀφρούδιον, ἀρνίον, κεφάλιον, ποδάριον, πεταλοῦδαι, αὐτίον

κττ. ἄτινα προφανῶς οὔτε λέγονται οὔτε γράφονται. Καθόλου εἶναι δυνατόν ν' ἀντιγράψωμεν μὲ συντηρητικότητα χάριν τῆς μικρᾶς ταύτης ἡλικίας τὸν γνήσιον προφορικὸν λόγον τῶν ἐγγαμμμάτων. Τί δὲ εἶναι δυνατόν νὰ προκύψῃ ἐκ τῆς ἀπλοποιήσεως ταύτης; Νομίζω, ὅχι ὁ κίνδυνος, τὸν ὁποῖον φοβεῖται ὁ κ. καθηγητής, ἀλλ' ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ εὐχώμεθα ὅλοι. Ὁ γραπτὸς λόγος ἀπλοποιούμενος, ὡς παρετήρησα ¹, καθίσταται καθόλου εὐζωνότερος, ὅπως ἀποδεικνύει τὸ χρονογράφημα, καὶ εἰσδέχεται εὐκόλως τὸν ἀνεξάντλητον πλοῦτον τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν εἰκονικῶν ἐκφράσεων τοῦ λαοῦ, ἔρχεται καθόλου εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν πραγματικὴν ζωὴν. Τί δὲ σημαίνει τοῦτο, γνωρίζει βεβαίως ὁ κ. καθηγητής, ἀνέπτυξε δὲ ὁ κ. Χατζιδάκις εἰς τὰ Ἑλληνικὰ μελετήματα. Γλῶσσα γραπτὴ ἄλλως μὴ ἔχουσα τὴν ἀναγκαίαν ἐλαστικότητα ὥστε νὰ ἐπικοινωνῇ πρὸς τὸν ζωντανόν, τὸν προφορικὸν λόγον, δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀποβῇ ὄργανον ἀξιολόγου λογοτεχνικῆς παραγωγῆς. Καὶ τούτου τὴν ἀπόδειξιν ἔχει, νομίζω, ὁ κ. καθηγητής εἰς τὴν νεοελληνικὴν λογοτεχνίαν πρόχειρον. Ὁ γραπτὸς λοιπὸν λόγος θὰ ἐκινδύνευεν ἴσως μᾶλλον ἐκ τῆς προνοίας τοῦ κ. καθηγητοῦ ἢ ἐκ τῆς προσπαθείας ἡμῶν ν' ἀπλοποιήσωμεν καὶ φέρωμεν αὐτὸν εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν ζωὴν. Ἐπειτα δὲν πρόκειται προφανῶς ἐδῶ περὶ λογοτεχνικῆς τάσεως, ἀλλὰ περὶ καθαρῶς διδακτικοῦ μέτρου. Τείνοντες νὰ φωτίσωμεν τὴν μικρὰν ἡλικίαν θὰ συγκαταβῶμεν εἰς τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς, ἀλλὰ μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ προβιβάσωμεν αὐτὴν κατὰ μικρὸν εἰς τὸν καθαρὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου. Δὲν ὑποτάσσομεν τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν διδακτικὴν καὶ ἀπορῶ πῶς διέφυγε τοῦτο τὸν κ. καθηγητήν, ἀλλὰ τοῦναντίον προσπαθοῦμεν νὰ ἐφαρμόσωμεν ὑγιεστέρας διδακτικὰς σκέψεις διὰ νὰ ἔχωμεν καὶ ἀσφαλέστερα διδακτικὰ ἀποτελέσματα. Διὰ νὰ γίνῃ ἡ καλὴ πρὸς τοῦτο ἀρχή, πρέπει, ἐπαναλαμβάνω, ν' ἀναγνωρισθῇ πρῶτιστα ἡ ἀναγκαιότης τῆς γεφυρώσεως. Τοῦτο εἶναι θεμελιώδης ἀπαιτήσις διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας.

Ὁ κ. Χατζιδάκις προτείνει εὐλόγως καὶ ὀρθογραφικὴν ἀπλοποίησιν χάριν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, παράλειψιν τῶν τόνων καὶ τῶν πνευμάτων ², διὰ τὴν ὁποίαν βεβαίως τὸ δημοτικὸν σχολεῖον θὰ ὀφείλῃ εἰς αὐτὸν εὐγνωμοσύνην μεγάλην, ἂν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ἀνακούφισις αὕτη θὰ εἶναι προφανῶς ἐξωτερικὴ κυ-

¹ Ἐ. ἀ., σελ. 36 κέξ.

² Ἐ. ἀ. σελ. 85.

ρίως θ' ἀνακουφίσῃ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ θὰ ἐνισχύσῃ τὸ διδασκτικὸν ἔργον αὐτοῦ ὁ βαθμιαῖος καὶ παράλληλος πρὸς τὴν πρόοδον τῆς ὅλης διδασκαλίας προδιδασμός εἰς τὸν γραπτὸν λόγον. Τοῦτο προϋποθέτει ἀναγκαίως διὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου λόγον ἀπλοῦν μὴ διαφέροντα οὐσιωδῶς τοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν ἐγγραμμάτων, μεἱλλας λέξεις ὀργανικὴν ἀπλοποίησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου, εἰς ἐφαρμογὴν τῆς ὁποίας πολύτιμος μᾶς εἶναι κυρίως ἡ ἐπιστημονικῶς ὀρθὴ καὶ πρακτικῶς γονιμωτάτῃ ἀπαίτησις τοῦ κ. Χατζιδάκι ν' ἀναγνωρισθῇ τέλος πάντων καὶ εἰς τὴν ὀμιλουμένην γλῶσσαν τὸ προσῆκον κῦρος.

ΕΥΘ. Γ. ΜΠΟΥΝΤΩΝΑΣ

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

ΣΤΟ ΝΕΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Ἀφοῦ δημοσιεύτηκε τὸ νέο πολιτικὸν σύνταγμα στὴν «Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως» οἱ κ. Μ. Δαβῆς καὶ Γ. Παπαϊωάννου ἔκαμαν μιὰν ἔκδοσίν του μὲ ἱστορικὰς σημειώσεις καὶ ἐπίσημα κείμενα. Ἀπὸ τὸ βιβλίον αὐτὸ παίρνουμε τὰ μέρη ποὺ μποροῦν νὰ ἐνδιαφέρουν ἐκείνους ποὺ καταγίνονται μὲ ἐκπαιδευτικὰ καὶ γλωσσικὰ ζητήματα.

«**Ἄρθρον 2 τοῦ Συντάγματος...** Τὸ κείμενον τῶν Ἀγίων γραφῶν τηρεῖται ἀναλλοίωτον· ἢ εἰς ἄλλον γλωσσικὸν τύπον ἀπόδοσις τούτου, ἄνευ τῆς προηγουμένης ἐγκρίσεως καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀπαγορεύεται ἀπολύτως».

Στὴν ἐκθεσὴ τῆς συνταγματικῆς ἀπὸ βουλευτὲς ἐπιτροπῆς σχετικὰ μὲ τὸν παράγραφο αὐτὸ τοῦ ἁρθροῦ 2 ἀναφέρεται ὅτι : «Ὁ βουλευτὴς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας κ. Θ. Μιχαλόπουλος προτείνει τὴν προσθήκην ἰδίου ἁρθροῦ (ὑπ' ἀριθ. 1 δις) ἀπαγορεύοντος πᾶσαν κατὰ τῆς γλώσσης τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ ἐν γένει τῆς γλώσσης τῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐπέμβασιν. Ἡ Ἐπιτροπὴ ὁμοφώνως φρονεῖ ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τοιαύτης διατάξεως ἐν τῷ Συντάγματι παρέλκει τέλεον. Διότι τῆς μὲν ἐπισήμου θρησκείας καὶ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀναγνώρισις ὑπάρχει πλήρης καὶ ἀπόλυτος ἐν ἁρθροῖς 1 καὶ 2 τοῦ Συντάγματος, σὺν τῷ ρητῷ ὄρω τῆς ἀπαρασαλεύτου τηρήσεως πάντων τῶν Ἀνατολικῶν καὶ Συνοδικῶν κανόνων καὶ ἱερῶν παραδόσεων· ἐφ' ὅσον δὲ καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας παρίσταται ἀποτελοῦσα μέρος αὐτῶν τούτων τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, περιφρουρεῖται ἤδη διὰ τῶν ἀνωτέρω διατάξεων τοῦ Συντάγματος καὶ πᾶσα εἰδικὴ τῆς γλώσσης ταύτης προστασία ἤθελε θεωρηθῆ οὐ μόνον περιττὴ ἀλλὰ καὶ ἐνέχουσα ἀνωτέραν ἐπέμβασιν ἐπὶ θέματος, ὅπερ ὑπάγεται εἰς τὴν ἰδιαίτεράν τῆς Ἐκκλησίας ἐποπτείαν».

«**Ἄρθρον 107 τοῦ Συντάγματος.** Ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶναι ἐκείνη, εἰς τὴν ὁποῖαν συντάσσονται τὸ πολίτευμα καὶ τῆς ἐλληνικῆς νομοθεσίας τὰ κείμενα· πᾶσα πρὸς παραφθοράν ταύτης ἐπέμβασις ἀπαγορεύεται».

Στὴν ἴδια ἔκθεσις τῆς συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς ἀναφέρονται τὰ ἀκόλουθα, σχετικὰ μὲ τὴ διάταξιν αὐτήν·

«Ἡ αὐτὴ πρότασις τοῦ ἀνωτέρω κ. βουλευτοῦ διαλαμβάνει καὶ ἐτέρας διατάξεις ὑπὸ τὸν τίτλον «περὶ γλώσσης» (ὡς ἄρθρα 4^{ον} καὶ 5^{ον} τοῦ Συντάγματος), δι' ὧν ὡς ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους ἀναγορεύεται ἡ καθαρεύουσα, ἀπαγορεύεται δὲ πᾶσα κατ' αὐτῆς ἐπέμβασις καὶ ἀπαγγέλλεται ἡ ἀπόλυσις παντὸς δημοσίου ἢ δημοτικοῦ ὑπαλλήλου ἢ ἀνήκοντος εἰς ἔδρυμα ἐποπτευόμενον ὑπὸ τοῦ Κράτους, ὅστις ἤθελε φωραθῇ ἑνοχος τοιαύτης ἐπεμβάσεως.

«Παραπλησίαν πρότασιν ὑπέβαλε καὶ ὁ ἐξ Ἀχαΐας καὶ Ἥλιδος βουλευτῆς κ. Ι. Βέρροιος περὶ ἀναγραφῆς ἐν τῷ Συντάγματι ὡς ἐπίσημου τῆς Ἑθνικῆς γλώσσης, ἀπηλλαγμένης ὀθνεῖων λέξεων, ξενισμῶν κλπ.

«Ἐπὶ τῶν προτάσεων τούτων ἡ γνώμη τῆς Ἐπιτροπῆς ὑπῆρξεν ἐπίσης σύμφωνος, ὅτι τοιαῦται διατάξεις παρέλκουσιν, οὔτε καὶ ἀνάγκη αὐτῶν ὑπάρχει ὅλως. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπετέλεσεν ἀείποτε κτῆμα ἀναφαίρετον καὶ ἐν τῶν κυριωτάτων γνωρισμάτων τοῦ ἡμετέρου Ἑθνους, ἀναποσπάστως μετ' αὐτοῦ συνυπάρξασα κατὰ πάσας τὰς φάσεις τοῦ ἔθνικοῦ βίου. Ἐν τῇ ἐξελίξει δ' αὐτῆς παρηκολούθησεν, ὡς εἰκός, σταθερῶς τὰς τε περιπετείας καὶ τὰς προόδους τοῦ Ἑθνους, διαμορφουμένη καὶ τελειοποιουμένη συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ κατ' ἰδίαν βίου καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς διαπλάσεως, πρὸς ἃς ἐν πᾶσι λίαν εὐστόχως προσαρμόζεται, ὡς ἄλλως τε καὶ ἐν ταῖς γλώσσαις πάντων τῶν Ἑθνῶν παρατηρεῖται.

«Εἰδικῶς δὲ ὁ τύπος τῆς ἐπίσημου γλώσσης τοῦ Κράτους διατρανοῦται ἐν αὐτῇ τῇ λεκτικῇ τοῦ Συντάγματος καὶ τῆς Ἑλλην. Νομοθεσίας καὶ πάντων τῶν ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας δημοσίων ἐγγράφων.

«Καὶ αὐτὴ ἄρα ἡ ἐν τῷ Συντάγματι ἀναγραφὴ ἰδίας διατάξεως θὰ ἔθετεν ἀτόπως ὑπὸ ἀμφιβολίαν τὸ ἤδη καθεστῶς, καὶ θὰ ἐγέννα κενὸν φόβον κινδύνων ἐκεῖ, ἔνθα τοιοῦτοι εἶνε παντελῶς ἀνύπαρκτοι. Ἐνῷ ἄφ' ἐτέρου ἡ Πολιτεία ἀναμφήριστον ἔχει δικαίωμα νὰ κολάζῃ διὰ τῆς οἰκείας πειθαρχικῆς ὁδοῦ, καὶ μέχρι παύσεως, τὸν ὑπἄλληλον ἐκεῖνον, ὅστις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ ἤθελε ποιήσῃ χρήσιν γλώσσης ἀπαδούσης πρὸς τὴν ἐμπρέπουσαν σοβαρότητα τῶν δημοσίων πράξεων καὶ τὴν ἐν αὐταῖς καθιερωμένην ἐπίσημον γλῶσσαν.

«Ἐκ τούτου δὲ τοῦ λόγου ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν ἔκρινεν ἐπίσης ἀναγραφτέαν ἐν τῷ Συντάγματι καὶ τὴν ὑποβληθεῖσαν αὐτῇ πρότασιν τοῦ ἐκ Λακωνίας βουλευτοῦ καὶ μέλους τῆς Ἐπιτροπῆς κ. Ε. Κου-

λουμβάκη περί προσθήκης ἐν ἄρθρῳ 3^ῳ τοῦ Συντάγματος διατάξεως, καθ' ἣν οἱ θορυβοῦντες κατὰ τῆς ἐπισήμου γλώσσης τοῦ Κράτους δὲν εἶνε δεκτοὶ ὡς δημόσιοι ὑπάλληλοι».

Τὴν ὥρα ποὺ ψηφίζονταν τὸ σύνολο τοῦ συντάγματος ὁ βουλευτὴς κ. Πατσουράκος ἐπρότεινε νὰ προστεθεῖ κάποια διάταξη στὸ ἄρθρο 107 γιὰ νὰ παύονται οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ποὺ παραβαίνουν τὴν ἀπαγόρευση τοῦ ἄρθρου. Ὁ πρωθυπουργὸς ὁμως κ. Βενιζέλος δὲ δέχτηκε τὴν ἱεροεξεταστικὴ αὐτὴ πρόταση.

«**Ἄρθρον 16 τοῦ Συντάγματος.** Ἡ ἐκπαίδευσις, διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τοῦ Κράτους, ἐνεργεῖται δαπάνῃ αὐτοῦ.

» Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶνε δι' ἅπαντας ὑποχρεωτικὴ, παρέχεται δὲ δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους.

» Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἱδρύσιν ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, λειτουργούντων κατὰ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους».

Στὰ ἐπίσημα πραχτικὰ μπῆκε ἡ ἀκόλουθη ἐρμηνευτικὴ δήλωση:

« Ἐν τῇ στοιχειώδει ἐκπαιδεύσει περιλαμβάνεται πᾶσα ἡ νῦν καλουμένη δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, ἔστω καὶ ἂν ὁ κύκλος τῶν ἐτῶν τῆς διδασκαλίας ὑπερβῇ τοὺς ἑξ ἑνιαυτούς».

Στὴν ἴδια ἐκθεσὴ τῆς συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω γράφονται γιὰ τὸ ἄρθρο 16 τὰ ἑξῆς:

« Διὰ τροπολογίας τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας βουλευτοῦ κ. Ν. Χαριτάτου προτείνεται, ἵνα τὸ περί ἐκπαιδεύσεως 16^{ον} ἄρθρον τοῦ Συντάγματος διατυπωθῇ ὡς ἑξῆς: ὅτι « Ἡ καθόλου ἐκπαίδευσις παρέχεται » δαπάνῃ τοῦ Κράτους, καὶ ἡ μὲν στοιχειώδης εἶνε ὑποχρεωτικὴ καὶ » παρέχεται δωρεὰν, ἡ δὲ μέση καὶ ἀνωτάτη ὑπόκειται εἰς ἀνάλογα » τέλη». Τὴν ὑποχρέωσιν πάσης εὐνομουμένης Πολιτείας, ὅπως αὐτὴ πρωτίστως ἰδρὺν σχολεῖα μέσης καὶ ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως, ἀναγνωρίζει καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῆς, μόνον δὲ διὰ τὸ ἀναμφισβήτητον ἔκρινε περιττὴν τὴν ῥητὴν ἀναγραφὴν ἐν τῷ Συντάγματι, ἐνῶ ἡ προϋπάρχουσα διάταξις ἐθεωρήθη ἀπαλειπτέα ἀκριβῶς, διότι ἡρμηνεύθη ὡς ἀποκλείουσα τὴν λήψιν διδακτικῶν τελῶν. Ἐντεῦθεν ἡ Ἐπιτροπὴ θεωρεῖ ἐπαρκῆ καὶ προτιμητέαν τὴν παρ' αὐτῆς γενομένην διατύπωσιν. Σχετικὴν δὲ τροπολογίαν ὑπέβαλε καὶ ὁ βουλευτὴς Λακωνίας κ. Ε. Κουλουμβάκης ἔχουσαν ὡδε:

« Ἡ ἐκπαίδευσις ἐνεργεῖται δαπάναις τοῦ Κράτους καὶ τελεῖ ὑπὸ » τὴν ἀνωτάτην αὐτοῦ ἐποπτείαν».

« Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἶνε δι' ἅπαντας, καθ' ὅρισμένην

» ὑπὸ τοῦ νόμου ἡλικίαν, ὑποχρεωτική, παρέχεται δὲ ἀπολύτως
» δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους».

«Ἐπιτρέπεται εἰς ἰδιώτας καὶ εἰς νομικὰ πρόσωπα ἢ ἱδρυσις ἰδιωτικῶν
» κῶν ἐκπαιδευτηρίων λειτουργούντων κατὰ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους»

Καὶ στὴν πρώτη ἐκθεσὴ τῆς συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς ἀναφέρονται
σχετικὰ μὲ τὸ ἄρθρο 16 τὰ ἀκόλουθα·

«Ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 16 ἡ Ἐπιτροπὴ εἶνε ἀπολύτως σύμφωνος πρὸς
τὴν ἐκ τοῦ σχεδίου τῶν ἐξ βουλευτῶν γενομένην τροποποίησιν, δι' ἧς
δρίζεται ὅπως ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἔνθεν μὲν εἶνε ὑποχρεωτικὴ
εἰς πάντας τοὺς πολίτας, ἐτέρωθεν δέ, κατ' ἀντίστοιχον ὑποχρέωσιν,
παρέχεται δωρεὰν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Ἡ δευτέρα πρότασις περὶ
συνεισφορᾶς τῶν δήμων, δριστέας διὰ νόμου, ἐθεωρήθη ἀπαλειπτέα
ὡς παρέλκουσα, διότι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὸ δικαίωμα εἰς τὸ
Κράτος νὰ νομοθετῇ, οἷους ἂν ἐγκρίνῃ ὅρους καὶ ἐπιβάλλη βάρη εἰς
τοὺς δήμους ἢ ἄλλους τινὰς διοικητικοὺς ὁργανισμοὺς.

«Ἀναμφισβήτητον ἐπίσης παραμένει ὅτι ἐκ τῶν κυριωτάτων καθη-
κόντων τῆς πολιτείας εἶνε οὐ μόνον ἡ γενικὴ ἐποπτεία τῆς παιδείας,
ἀλλὰ καὶ ἡ παρ' αὐτῆς πρωτίστως δι' ἰδίων τοῦ Κράτους σχολείων
παροχὴ καὶ τῆς μέσης καὶ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως. Ἀπαλειφθεί-
σης ὁμως τῆς περὶ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως σχετικῆς διατάξεως τοῦ
ἄρθρου 16 τοῦ Συντάγματος, δὲν ὑποχρεοῦται ἡ πολιτεία καὶ εἰς
δωρεὰν παροχὴν τῆς τοιαύτης ἐκπαιδεύσεως, δυναμένη νὰ ἐπιβάλλῃ ἢ
ἐπιτρέψῃ, ἐν μέτρῳ πάντοτε τὴν ἀπότισιν διδάκτρων. Ἐτερον δὲ καθη-
κον παρομαρτεῖ ἀναποδράστως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τῇ πολιτείᾳ,
ὅπως μεριμνήσῃ ἐν ταύτῃ καὶ περὶ προστασίας τῶν ἐξαιρετικῶν παρου-
σιαζόντων ἰδιοφυῶν καὶ ἐπίδοσιν εἰς τὰ γράμματα ἀπόρων μαθητῶν,
διὰ συστηματικῆς χορηγίας ὑποτροφίῶν κατόπιν διαγωνισμοῦ κλπ.

«Ἐν τούτοις ἡ γενικὴ μνεία τῆς ἐποπτείας, ἣν τὸ Κράτος δικαιου-
ται καὶ ὀφείλει νὰ ἀσκῇ ἐπὶ πάσης ἐκπαιδεύσεως, ἐκρίθη οὐχὶ ἄσκο-
πον νὰ ἀναγραφῇ καὶ ἐν τῷ Συντάγματι.

«Τὸ β' δ' ἐδάφιον, τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ ἰδιωτικὰ ἐκπαιδευτικὰ κατα-
στήματα, διευτυπώθη κατὰ τρόπον περιορίζοντα τὸ δικαίωμα τοῦτο
εἰς ἰδιώτας ἢ νομικὰ πρόσωπα τῆς ἡμεδαπῆς. Οὕτω τὸ ὅλον ἄρθρον
μεταρρυθμίζεται ὡς ἐξῆς: (ὅπως ἀπάνω κάτω ψηφίστηκε).»

Σ' ἄλλῃ πάλι ἐκθεσὴ τῆς συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς ἀναφέρονται
τὰ ἀκόλουθα·

«Ὁ ἐκ Λακωνίας Βουλευτὴς κ. Χ. Πετρεᾶς προτείνει προσθήκην
εἰς τὸ ἄρθρον 16 τοῦ Συντάγματος, καθ' ἣν ἀπαγορεύεται ἢ εἰς τὰ

ἐκπαιδευτήρια εἰσαγωγή διδακτικῶν βιβλίων, μὴ γεγραμμένων εἰς τὴν ἐπίσημον τοῦ Κράτους γλῶσσαν.

«Ἡ πρότασις αὕτη ἀνάγεται εἰς τὸ περὶ γλῶσσης ζήτημα, οὗτινος ἐπελήφθη ἤδη ἡ Βουλὴ, συζητήσασα διὰ μακρῶν καὶ καταλήξασα εἰς συγκεκριμένους ἀποφάσεις. Εἰς τὴν ἰδίαν Βουλὴν ἄρα ἀπόκειται καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πορισμάτων τῆς γενομένης συζητήσεως λήψις πάσης περαιτέρω ἀποφάσεως, οἷα καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ὑποδαλλομένης ταύτης προτάσεως.

«Τὸ αὐτὸ ἀποφαίνεται ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ μέλους αὐτῆς καὶ βουλευτοῦ Λακωνίας κ. Ε. Κουλουμδάκη ὑποβληθείσης ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ προτάσεως περὶ προσθηκῶν εἰς τὸ ἄρθρον 16, καθ' ὅς «ἀπαγορεύεται πρόγραμμα ἐκπαιδεύσεως, τείνον εἰς παραφθορὰν τοῦ τύπου τῆς ἐπισήμου γλῶσσης. Ἀπολύεται δὲ πᾶς λειτουργὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως ὅπωςδῆποτε ἂν ἐπιδεικνύῃ τάσεις πρὸς τοιαύτην παραφθορὰν».

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι:

1) Οἱ Ἅγιες Γραφεὶς δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διαδαστοῦν σὲ γλῶσσα ποὺ δὲν τὴν ἐγκρίνει τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

2) Ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους, δηλ. γλῶσσα ποὺ συντάσσονται τὰ δημόσια ἔγγραφα, εἶναι οἱ διάφορες μορφῆς τῆς καθαρεύουσας ποὺ γράφονται οἱ διάφοροι νόμοι καὶ τὰ συντάγματα ὅσα συντάχτηκαν ὡς τώρα καὶ ὅσα πρόκειται νὰ συνταχτοῦν ἀργότερα, καὶ ἀπαγορεύεται νὰ χαλαστοῦν οἱ ἄπειροι αὐτοὶ τύποι τῆς καθαρεύουσας. Οἱ σοφοὶ κύριοι νομοθέτες ἔπρεπε νὰ μᾶς ἐξηγήσουν τὸν ἀκατανόητο ὅρο «παραφθορά». Κάθε «ἐπέμβασις πρὸς παραφθορὰν» (αὐτὸ θυμίζει τις ἐπέμβασες ποὺ κάνει καμιά φορὰ ἡ Κυβέρνησις στὶς ἐκλογὰς) ἀπαγορεύεται (πῶς; μήπως «διὰ βροπάλου καὶ ζέοντος ὕδατος» ὅπως «ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας» τὸ «οὖρος» στοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν καὶ στὶς ἀσβεστωμένες καὶ στολισμένες μὲ μαύρους σταυροὺς μάντρες τῆς Ἀθήνας;).

3) Ὅλη ἡ παιδεία γίνεται μὲ ἔξοδα τοῦ Κράτους ποὺ ἔχει καὶ τὴν ἀνώτατη ἐποπτεία της. Ἡ πρώτη ἐκπαίδευσις εἶναι ὑποχρεωτικὴ καὶ γίνεται χάρισμα, μὲ ἔξοδα τοῦ Κράτους. Δηλαδή σ' αὐτὸ ἐπικράτησε ἡ δημοκρατικὴ σύγχρονη θεωρία ποὺ γυρεῖ νὰ γενικεύεται ἡ παιδεία σὲ ὅσο γίνεται μεγαλύτερο κύκλο ἀνθρώπων. Ἡ θεωρία ποὺ παραδέχεται τὸ σύνταγμα γιὰ τὴν ὑποχρέωσις τοῦ κράτους νὰ ἀναλάβει αὐτὸ τὴν ἀνώτατη καὶ μέση ἐκπαίδευσις εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴν θεωρίαν τῶν ἀτομικιστῶν Stuart Mill, Herbert Spencer καὶ ἄλλων ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς παιδείας ἀπὸ τὸ κράτος.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Μόλις τώρα έπεσε στὰ χέρια μας ἓνα βιβλίο τῶν κ. Δ. Μ. Γεωργακάκι καὶ Δ. Γ. Παυλίδου ποὺ βγῆκε στὴ Σμύρνη τὸ 1909.

Ἀπὸ τὸν τίτλο τοῦ «*Παραμύθια ἤτοι ἀναγνωστικὸν βιβλίον διὰ » τὸ Β' ἐξάμηνον τοῦ Α' Σχολικοῦ ἔτους καὶ τὸ Α' ἐξάμηνον τοῦ » Β' σχολικοῦ ἔτους κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑρβαρτιανῆς σχολῆς*» φαίνεται πόσο τὸ νέο γιὰ μᾶς ἔργο ἐνδιαφέρει τὸ σκοπὸ τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου.

Γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ θὰ μιλήσει πλατύτερα στὸν δ' ἀριθμὸ τοῦ Δελτίου εἰδικὸς συνεργάτης μας.

*

Στὴ «*Σάλπιγγα*», ἡμερησία ἐκπαιδευτικὴ καὶ «ὄργανον τῆς Πανελληνίου Ἑνώσεως τῶν Δημοδιδασκάλων ἀμφοτέρων τῶν φύλων», ἀνάμεσα σὲ τόσα ἄλλα ἄρθρα, ποὺ ἀποδείχνουν μὲ πόση προσοχὴ καὶ εἰλικρίνεια μελετοῦνται τὰ ζητήματα τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου ἀπὸ τὸν ἴδιο δασκαλικὸ μας κόσμο, δημοσιεύθηκε μιὰ σειρά ἄρθρων τὸν περασμένο Μάρτη μὲ τὸν τίτλον «*Ὁ Ἀπολογισμὸς τῆς Δημοτικῆς Ἑκπαιδεύσεως*».

Παίρνομε στὴν τύχη κομμάτια ποὺ χαρακτηρίζουν τὴ σπουδαιότητα τῶν παρατηρήσεων τοῦ ἀρθρογράφου.

«*Ἰσχυρίσθην ἐν τοῖς προηγουμένοις ὅτι τὰ σχολεῖα κάμνουσιν » ὅ,τι δύνανται διὰ τὰ βλάψωσι σῶμα καὶ νοῦν τῶν μαθητῶν*».

«*Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὸ μάθημα τῆς πραγματογνωσίας, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς εἰς ὀλίγα μόνον δημοτικὰ σχολεῖα διδάσκεται ὡς πρέπει, οὐδέποτε υποβάλλονται εἰς τὰ αἰσθητήρια τῶν μαθητῶν πράγματα. Αἰωνίως εἰς λέξεις ἀσχολοῦνται*».

«*Ἡ διδασκαλία περιορίζεται εἰς ἀκρόασις λέξεων. Κανόνες, ἐξαιρέσεις κανόνων, χλοῦναι καὶ χρῆσται, ἀμητος καὶ ἀμητός*».

«*Δὲν ὠφελοῦμεθα διανοητικῶς, ἂν ἀπὸ τοῦ βιβλίου ἢ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ διδασκάλου παραλαμβάνωμεν φράσεις ἢ περιόδους καὶ ἀποδίδωμεν αὐτὰς σχεδὸν ἀπαραλλάκτως χωρὶς νὰ χωνεύσωμεν αὐτὰς, ἤτοι νὰ καταστήσωμεν αὐτὰς κτῆμα ἰδικόν μας. Κακῶς εἶπον*

ὅτι δὲν ὠφελούμεθα. Ἐπρεπε νὰ εἶπω «*βλαπτόμεθα*». (Ἄρ. Σαλπ. 80. Σελ. 1).

Ἐπίσης (Ἄρ. Σάλ. 85. Σελ. 2) ἀπὸ τὸ ἄρθρο «Ἀπάντησις εἰς τὴν Γνώμην τοῦ κ. Μοίρα», τοῦ κ. Βασ. Κοντογιάννη παίρνομε τὸν ἐπίλογο, ποὺ τὸν διαπνέει πνεῦμα ἀπολυτρωτικὸ ἀνώτερο.

«Ἐὰν εἶχον τὴν δύναμιν ν' ἀνατρέψω τὸ σημερινὸν ἐπικρατοῦν
» σύστημα ὡς πρὸς τὴν τῶν μαθητῶν ἡλικίαν καὶ νὰ συστήσω νὰ
» προσέρχωνται οἱ μαθηταὶ εἰς τὸ σχολεῖον ἀπὸ τοῦ ὀγδόου ἔτους, ἢ
» δὲ ἀνάγνωσις καὶ γραφὴ ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ τοῦ ἐννάτου ἔτους, θὰ τὸ
» ἐπραττον ἐν πλήρει συνειδήσει ὅτι θὰ ἀπετέλουν ἔργον λίαν κοινω-
» φελές, εἰς ἀνθυγεινὰ δὲ διδακτήρια καὶ στρεβλωτικὰ θρανία κλπ.
» θὰ ἐβροντοφώνουν, φύγετε παιδιὰ μου ἀπ' αὐτά, προτιμήσατε τὴν
» κλίτσαν τοῦ ποιμένου ἀπὸ τὴν φθίσιν τοῦ σᾶς περιμένει καὶ ἀπὸ
» τὴν ἐκ τοῦ μαρασμοῦ αὐτοκτονίαν, ἀπολαύσατε τὴν πολὺδωρον
» φύσιν, γλεντήσατε τὴν ζωὴν ἔστω ὡς ἀγράμματοι, παρὰ ὡς ψευδο-
» γραμματισμένοι καὶ νευρασθενεῖς νὰ φθάσητε εἰς σημεῖον κατὰ τὴν
» ἀνθηρὰν ἡλικίαν σας νὰ νομίζητε τὴν φύσιν πληξὶν σας καὶ τὴν
» ζωὴν σας βάρος».

*

Καὶ στὸ ἰσάξιο τῆς Σάλπιγγας παιδαγωγικὸ περιοδικὸ «Ἀσπίς»
τὸ «ὄργανον τοῦ παγκρητίου διδασκαλικοῦ συλλόγου» — ἐκδίδεται στὰ
Χανιά — διαβάσαμε μὲ ἄλλα καὶ τὰ ἄρθρα τοῦ κ. Ν. Β. Πιμπλῆ μὲ
τὸν τίτλο «τὸ Ἀναγνωστικὸν Βιβλίον» ποὺ ἀποδείχνουν πρᾶγμα τὴν
τάση νὰ μελετηθοῦν τὰ ζητήματα τοῦ Σχολείου ἀπὸ τοὺς πρὸ ἐνδια-
φερομένους γι' αὐτὸ μὲ μέθοδο καὶ ἀντικειμενικότητα ἐπιστημονική.

*

Ὁ κ. Ἀνδρέας Ν. Σκιας δημοσίευσε στὴν ἐφημερίδα «Ἀθήναι»
μεσοκαλοκαιριάτικα (12-28 Ἰουνίου) 9 ἄρθρα μὲ τὸν τίτλο «Γλωσσικὴ Προπαγάνδα».

Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὁ καλὸς κάγαθὸς καθηγητὴς μπῆκε στὸ
Πανεπιστήμιο τὰ ἄρθρα ποὺ εἶδαν τὸ φῶς τὸν περασμένο μῆνα νομί-
ζομε ἀποτελοῦν τὴ δεύτερη ἐργασία του.

Ἡ πρώτη (τὴ συσταίνομε σὲ ὅλους) εἶναι χαριτωμένο ἀνάγνωσμα,
ποὺ θὰ ἔχει καὶ συνέχεια, μὲ τὴ σεμνὴ ἐπιγραφὴ «πρόχειρος ὑποτύ-
πωσις μεταρρυθμίσεως τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας».

Πρόχειρα ἐκεῖ συσταίνει μισὴ ντουζίνα δικαστήρια (Διοικητικά,
Συνταγματικά, Χρηματιστικά, Διαιτητικά κ.λ.π.), διορίζει ἐκλέκτορες,

τιμητὰς καὶ ὀργανώνει τὰ Ὑπουργεῖα ὅλα (Σελ. 46-56) ποὺ θὰ διοικοῦν τὸ δυστυχημένον αὐτὸν τόπο.

Προχειρότερα μὲ τὴ Γλωσσικὴ Προπαγάνδα δημιουργεῖ διάλεκτο τὴν καθαρεύουσα καὶ προφητεύει, ὅτι θὰ καταστραφεῖ ἡ γλῶσσα μας ἅμα ἀφομοιωθεῖ ὁ γραπτὸς λόγος μὲ τὸν προφορικόν.

«Ὅσοι ἀτύχησαν νὰ μὴ διαβάσουν τ' ἄρθρα τοῦ καθηγητῆ στὸ Ἑθνικὸ Πανεπιστήμιο εἰδοποιοῦνται, ὅτι τὰ ἴδια τὰ ξανάειπε στὴ μελέτῃ του «Ἀληθὴς χαρακτήρ τοῦ λεγομένου Γλωσσικοῦ Ζητήματος». (Ἐν Ἀθήναις 1903 Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου).

Γιὰ τοῦτο μόνῃ ἀπάντησιν στὴ «Γλωσσικὴ Προπαγάνδα» (ἂν ἦταν ἀνάγκη ν' ἀπαντήσαμε) θ' ἀποτελοῦσε τὸ ξανατύπωμα μὲ τὴν ἄδεια τοῦ κ. Ἀθανασιάδου τῶν ἄρθρων τοῦ «Περὶ Γλώσσης Σκιαῶς» ποὺ δημοσιεύθηκαν στὸ Νουμᾶ (Ὀκτώβριος-Νοέμβριος 1904) φυλ. 118, 119, 120, 121, 122, 123.

Μποροῦμε νὰ πιστοποιήσουμε ὅτι τὴ μόνῃ, ἐντελῶς καινούρια, παρανόησιν ποὺ πρόσθεσε μὲ τὴν πρόσφατῃ ἀρθρογραφίᾳ του εἶναι ἡ ἀκόλουθον. (Ἀρθ. Β').

«Ἡ ὁμολογία (ὅτι ἡ μόρφωσις τῶν ἀτόμων μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ » μὲ ξένη γλῶσσα) αὕτῃ ἀναιρεῖ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Δελμούζου » κ.λ.π... Οἱ κατὰ τῆς καθαρευούσης σταυροφοροῦντες δὲν εἶπον » ποτὲ ὅτι ἡ δι' ἄλλης τινὸς γλώσσης πλὴν τῆς μητρικῆς παιδείσις » εἶνε δυνατὴ, ἀλλ' ἀπαιτεῖ σχετικῶς μεγαλειτέρους κόπους... ἀλλὰ » παρέστησαν ὅτι δῆθεν ἡ παιδείσις εἶναι δυνατὴ μόνον διὰ τῆς » μητρικῆς γλώσσης τῶν παιδίων καὶ ἰσχυρίσθησαν ὅτι δῆθεν ἡ διὰ » τῆς καθαρευούσης διδασκαλία γίνεται πρόξενος ἀναριθμῆτων κακῶν. » Ἦδη ἀφοῦ ἀποδεικνύεται ἀναμφισβητήτως καὶ ὁμολογεῖται πανηγυρικῶς ὅτι ὅχι μόνον διὰ τῆς καθαρευούσης, ἤτις δὲν ἰσοδυναμεῖ » πρὸς ξένην γλῶσσαν διὰ τοὺς ἐλληνοφώνους Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ » διὰ τελείως ξένης γλώσσης εἶναι δυνατὴ ἡ ἐκπαίδεσις πρέπει νὰ » ὁμολογηθῇ ὅτι πάντες οἱ περὶ τοῦ ἐναντίου ἰσχυρισμοὶ τῶν κατὰ » τῆς καθαρευούσης σταυροφορούντων δὲν ἦσαν διδάγματα τῆς ἐπιστήμης κ.λ.π.».

Ὁ Ε. Ο. εἶπε, ὅτι μὲ ξένη γλῶσσα (λαλουμένη) μπορεῖ νὰ γίνῃ μόρφωσις μὲ μεγάλες δυσκολίες, παντοῦ ὅμως γίνεται μὲ τὴ μητρικὴ γλῶσσα (κοινὸς προφορικὸς λόγος τοῦ ἔθνους), μὲ τὴν καθαρεύουσα ὅμως (γλῶσσα μόνον γραφομένη) δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ μόρφωσις.

Ἄν καὶ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πού ιδρύθηκε καὶ ὑστερότερα πολλὰς φορές ἐφρόντισε ὁ Ὅμιλος νὰ παραστήσει καθαρὰ καὶ ξάστερα τὸ σκοπὸ τοῦ καθὼς καὶ τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα φρονεῖ ὅτι μπορεῖ νὰ τὸν ἐπιτύχει, μὲ λύπη τοῦ παρατηρεῖ, πῶς ἀκόμα ἀπὸ πολλὰς μεριὰς παρεξηγιέται.

Καὶ παρεξηγιέται ὅχι μόνο ἀπὸ ἐκείνους, πού ἔχουν συμφέρον νὰ θολόνουν τὰ νερὰ καὶ νὰ ξεφύγουν τὸν πόλεμο τὸν ἐπιστημονικὸ καὶ ἰδεολογικόν, παρὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους εἰλικρινεῖς, πού μὲ λίγη καλὴ θέληση, ἀναλύοντας οὐσιαστικὰ τὸ ἔργο καὶ τὸ σκοπὸ τοῦ Ὅμιλου, θάδλεπαν πῶς δὲ χωρεῖ καμιά παρεξήγηση.

Ἀπὸ τὴ μιά, λοιπόν, λέν οἱ καθαρευουσιάνοι πῶς ὁ Ὅμιλος δὲν εἶναι ἐκπαιδευτικὸς παρὰ γλωσσικὸς καὶ προπαγάνδα τοῦ μαλλιαρισμοῦ, ἀπὸ τὴν ἄλλη θυμόνουν οἱ δημοτικισταὶ γιατί τάχα ὁ Ὅμιλος δὲν ἔχει ὄργανόν του καὶ δὲ δουλεύει γιὰ τὴν ἀγνὴ καὶ κανονικὴ δημοτικὴ, παρὰ γιὰ τὴ μιχτή, τὴ μισὴ γλώσσα, πού εἶναι χειρότερη καὶ ὀλεθριότερη κι' ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα.

Ἀπὸ τὴν ἀντίθεση τῶν δυὸ αὐτῶν κατηγοριῶν καταλαβαίνει κανεὶς κι' ὅλας πῶς κι' οἱ δυὸ εἶναι ἄδικες.

Γιὰ ἐκείνους πού ἔχοντας ριζωμένο ὄλο τους τὸ εἶναι μέσα στο φέμα, θεληματικὰ στρεβλόνουν τὴν ἀλήθεια, δὲν ἔχει ὄρεξη ὁ Ὅμιλος νὰ χάνει λόγια. Μὰ γιὰ ὅσους θέλουν εἰλικρινῶς νὰ φωτισθοῦν, νομίζει καλὸ νὰ προβεῖ καὶ στὴν ἀκόλουθη δήλωση.

Ὁ Ὅμιλος ιδρύθηκε ἀπὸ μιὰ ὁμάδα ἀνθρώπων πού μέσα στὴ γενικὴ κατάπτωση καὶ γενικὴ αὐτοκατάκριση τῆς φυλῆς ὕστερα ἀπὸ τίς ἀτυχίες τῶν τελευταίων χρόνων, ἐπείσθηκε πῶς βαθύτερο αἷτιο καὶ συνάμα καὶ αἰτιατὸ τοῦ ψυχικοῦ καὶ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ξεπεσμοῦ μας εἶναι τὸ παραστρατημένο ἑλληνικὸ σχολεῖο.

Ὁ Ὅμιλος ιδρύθηκε γιὰ νὰ φέρει πίσω τὸ νεοελληνικὸ σχολεῖο στὴν ἀληθινὴ πηγὴ τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς, γιὰ νὰ τὸ θεμελιώσει ἐπάνω σ' ἐκεῖνες τίς ἐθνικὲς καὶ κοινωνικὲς ἰδέες, πού βγαίνοντας ἀπὸ τὴ σημερινὴ φυλετικὴ μας πραγματικότητά δὲ θὰ μᾶς πλανοῦν καὶ δὲ θὰ μᾶς σέρνουν ὅλους πίσω ἀπὸ ἄπιαστες σκιές.

Ἡ ἐθνικὴ γλώσσα βέβαια κι' αὕτὴ τῆς ζωῆς μας καὶ τῆς ψυχῆς μας καὶ τῆς ἱστορίας μας εἶναι δημιουργήμα. Τὴν ἐθνικὴ γλώσσα

ὅμως δὲν τὴ δημιουργεῖ καὶ δὲν τὴν ὀργανώνει τὸ σχολεῖο. Ἰσα ἴσα αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπὸ τῆς μεγαλύτερης δίκαιης κατηγορίας τοῦ τωρινοῦ νεοελληνικοῦ σχολείου, ποὺ οἱ ἰδρυταὶ του καὶ ὡς τὰ τώρα ὑποστηρίχται τοῦ τὸ ἐφαντάσθησαν πάντα ὄργανο τεχνητῆς ἐπιβολῆς στὸ Ἔθνος μιᾶς γλώσσας, ποὺ δὲν εἶναι φυσικὸ δημιούργημα τοῦ Ἑθνους.

Ἡ γλώσσα εἶναι τὸ ἐξωτερικευτικὸ ὄργανο τῆς ψυχικῆς ζωῆς. Ἡ ζωντανὴ λαλιά, ἡ λαϊκὴ μουσα, τὸ παραμῦθι, ἡ παροιμία, ἡ ποίηση, ἡ δημιουργικὴ λογοτεχνία τὴν πλάθουν, τὴ χτενίζουν, τὴν κανονίζουν. Τὸ σχολεῖο θὰ τὴν πάρει ἑτοιμὴ ἀπὸ τῆ ζωῆς. Τὸ σχολεῖο δὲν εἶναι γλωσσοπλάστης, δὲν εἶναι γλωσσονομοθέτης.

Καὶ ὁ Ἑκπαιδευτικὸς Ὅμιλος θέλοντας νὰ ξαναφέρει τὸ παραστρατημένο νεοελληνικὸ σχολεῖο στὶς ἀληθινὰς πηγὰς τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, οὔτε θὰ πλάσει, οὔτε θὰ ἐπιβάλει καμιά γλώσσα.

Τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ τὸ ξεδιαλύνουν τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς. Τὸ σχολεῖο πηγαίνοντας πρὸς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν θὰ μιλήσει τὴ γλώσσά της γιὰ νὰ φέριε στὶς νέες ψυχὰς τὸ φῶς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τὸ φανερωμένο ἀπὸ τοὺς διαλεχτοὺς τῆς φυλῆς μας, ἢ τὸ φῶς τοῦ ἀνθρωπισμοῦ τὸ φανερωμένο ἀπὸ τοὺς διαλεχτοὺς κάθε τόπου καὶ φυλῆς καὶ χρόνου.

Ὁ Ὅμιλος φυσικὰ θὰ ἐρευνήσῃ καὶ θὰ συζητήσῃ καὶ θὰ δείξει ποιὲς εἶναι οἱ πηγὰς τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς ἀπὸ τῆς ὁποῖας θὰ ποτισθῇ τὸ νέο, τὸ μελλοντικὸ σχολεῖο· καὶ θὰ δοκιμάσῃ νὰ δώσῃ καὶ τὸν τύπο τοῦ σχολείου αὐτοῦ. Ἐκεῖ θὰ ἴδωσιν τέλος καὶ ὅσοι ἀπὸ τώρα βιάζονται νὰ κρίνουν, καὶ ποιὸς γλωσσικὸς τύπος θὰ ἀναδειχθεῖ σὰν ὄργανο τῆς ζωντανῆς ἐθνικῆς παιδείας.

Ἔτσι, λοιπόν, φαίνεται ὀλοκάθαρα πῶς οὔτε γλωσσικὲς θεωρίαι, οὔτε γλωσσικὲς προπαγάνδαι εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Ὀμίλου.

Τὴ γλώσσα ποὺ γράφει ὁ Ὅμιλος στὶς δηλώσεις του δὲν τὴν παρουσιάζει οὔτε γιὰ πρότυπο, οὔτε γιὰ τὴ γλώσσα τοῦ μέλλοντος. Τὴ θεωρεῖ μόνο μέσο γιὰ τὴ συνεννόηση μὲ τὰ μέλη του.

Κάθε ἓνας ποὺ γράφει μὲ τὴν ὑπογραφή του στὸ Δελτίο τοῦ Ὀμίλου εἶναι αὐτὸς καὶ μόνος ὑπόλογος καὶ γιὰ τῆς γλωσσικῆς του θεωρίαις.

Ἑκπαιδευτικὸς Ὅμιλος

ΑΠ ΑΦΟΡΜΗ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ

“Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ
ΤΗΣ ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΗΣ,,

Οί αριθμοί Β και Γ του Δελτίου φιλοξένησαν άδρῃ σ' επιχειρήματα μελέτη με τὸν τίτλον «Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς καθαρευούσης». Συγγραφέας τῆς εἶναι ὁ κ. Μπουντώνας, ποὺ θέλει ν' αὐτοκαλεῖται μαθητῆς τοῦ κ. Χατζηδάκι, μολονότι καὶ στὸ ἐπικριτικὸ τῆς μέρος ἢ μελέτη τοῦ δὲ μᾶς θύμισε τὸ φέρσιμο καὶ τὴ μέθοδο τοῦ σοφιστῆ δασκάλου τοῦ. Ἐξεναντίας ἀνάμεσα στίς σελίδες ποὺ προσπαθεῖ νὰ μᾶς κρίνει με εἰλικρίνεια, διακρίνεται ὁ πόνος γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ σχολείου.

Γιὰ τοῦτο τὰ ἐπιχειρήματά του καὶ τὰ συμπεράσματά του με ὑποχρέωσαν νὰ ἐρευνήσω ἐπιμονότερα τὰ ἐλεγχόμενα σημεῖα, κ' ἐπομένως νὰ ξαναθέσω τὸ ἴδιο πρόβλημα — ποὺ τὴ λύση τοῦ ἐπιδιώκει ὁ Ὅμιλος — με τρόπον ὀριστικότερο, καθαρότερο, πραγματικότερο. Δουλειὰ ποὺ ἰσοδυναμεῖ με τὴν ἀναζήτησιν ἐκ νέου τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον ὀφείλομε νὰ ἐνεργήσουμε ἀπὸ σήμερα, ὅσοι ἐνδιαφερόμαστε γιὰ τὴν τύχην τοῦ προτύπου σχολείου καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ὅμιλου.

Θαρρῶ πὼς ἐκφράζω τὴν ὀφειλόμενη χάριν στὸν κ. Μπουντώναν, ἀφοῦ ἀπ' ἀφορμὴ τῆς μελέτης τοῦ μπορῶ νὰ βεβαιώσω παθὸς-μαθὸς, ὅτι ἡ καλόπιστη καὶ φωτεινὴ συζήτηση ἀναγκάζει τὸν ἀντίπαλον ν' ἀναθεωρήσει πεπειθήσεις τοῦ καὶ πράξεις τοῦ.

Α.

Μετὰ τοῦτο ἂς ἔρθομε στὴν οὐσία.

Ἡ Ἐφορία τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου σὲ δήλωσὴ τῆς εἶχε γράψει, ὅτι στὸ σχολεῖο αὐτὸ «ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία θ' ἀποφύγει κάθε τάσιν μεταβολῆς τοῦ τυπικοῦ καὶ λεκτικοῦ τοῦ παιδιοῦ, ἐφόσον αὐτὸ δὲν ἀπομακρύνεται, γιὰ διαλεκτικούς λόγους, ἀπὸ τὴν «πανελληνία κοινὴ προφορικὴ γλῶσσα».

Τὴν ὀρισμένη αὐτὴ γνώμη τῆς Ἐφορίας, ποὺ ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀποκλεισμὸ ἀπὸ τὸ (πρότυπο δημοτικὸ) σχολεῖο τοῦ συνήθους γραπτοῦ λόγου, ὁ Μ τὴ βρίσκει σφαλερὴ καὶ ἀσυγχώρητη. Γιὰ τοῦτο ἐν ᾧ ἀποφάσισε νὰ τὴν τροποποιήσει (μ. Μ. Σελ. 108) κατόρθωσε στὸ τέλος νὰ τὴν ἀναποδογυρίσει.

Γιὰ νὰ φτάσει στὸ ἀνατρεπτικὸ συμπέρασμά του ἀκολούθησε τὴν ἐπόμενην σειρά.

α) Ἐσκιαγράφησε τὴ σημερινὴ θέσιν τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ ἐσυμπέρανε «ὅτι φερόμεθα πρὸς τύπον γραπτοῦ λόγου ἀπλούτερον καὶ πλησιέστερον πρὸς τὸν τύπον τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου. Ὁ νέος τύπος ἐπεκράτησεν ἤδη εἰς τινὰ σημεῖα ὀριστικῶς. Ἀλλ' ἡ καθαρῆς, ὁ σημερινὸς δηλαδὴ τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου παραμένει ἀκόμῃ τὸ ἀποκλειστικὸν ὄργανον τῆς πνευματικῆς συνεννοήσεως τοῦ ἔθνους» (μ. Μ. Σελ. 112).

β) Ἐκάκισε τὴν Ἐφορίαν «διότι ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία της νὰ ἴδῃ τὸ ταχύτερον συντελεσθεῖσαν τὴν ποθητὴν ἀφομοίωσιν (γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου) παρασύρει αὐτὴν εἰς τὴν ἀπάτην νὰ θεωρῇ τὴν τάσιν καὶ τὸν σκοπὸν ὡς γεγονὸς τετελεσμένον. Εἶναι σκοπὸς νὰ καταλήξωμεν εἰς τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου μὴ διαφέροντα οὐσιωδῶς τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ. Τοῦτο θὰ εἶναι εὐλογία καὶ διὰ τὴν πνευματικὴν καθόλου κίνησιν τοῦ ἔθνους καὶ διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον. Ἀλλὰ θὰ εἶναι ὅταν συντελεσθῇ, σήμερον γεγονὸς δὲν εἶναι, πρόκειται μόνον ὡς σκοπὸς» (μ. Μ. Σελ. 113).

γ) Ἀναγνώρισε ἀληθινὸ τὸ παράπονον, ὅτι «ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν φυσικὸν τύπον τῆς μητρικῆς γλώσσης καὶ μανθάνεται μὲ δυσκολίαν μεγάλαν» (μ. Μ. Σελ. 113). Ἐρωτᾷ ὅμως ἀμέσως. «Συνάγεται ἐκ τούτου ὅτι πρέπει ν' ἀποκλεισθῇ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου;»

δ) Ἐπικαλέσθηκε τὸ ἄξιωμα ὅτι «τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι ὄργανον τῆς συγχρόνου γενεᾶς πρὸς μετάδοσιν τοῦ πολιτισμοῦ της εἰς τὴν ἐπερχομένην» γιὰ νὰ δείξῃ «ὅτι οἷόςδεποτε καὶ ἂν εἶναι ὁ τύπος τοῦ σήμερον κοινοῦ γραπτοῦ λόγου, τὸ δημοτικὸν σχολεῖον εἶναι ὑποχρεωμένον νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε νὰ καταστήσῃ τὸν τύπον ζῶντα εἰς τὸ στόμα καὶ τὸν κάλαμον τῆς ἐπερχομένης γενεᾶς» (Σελ. 114). Καὶ γιὰ νὰ συμπεράνῃ. «Δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται ν' ἀποκλείσωμεν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τὸν σημερινόν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου».

Ἄν ἀφήσουμε γιὰ μιὰ στιγμή κατὰ μέρος τὸ ζήτημα τῆς ἀπάτης τῆς Ἐφορίας, μπορῶ νὰ συνομολογήσω ὅτι οἱ τρεῖς ἄλλοι συλλογισμοὶ τοῦ Μ εἶναι σωστοί. Ὁ τελευταῖος μάλιστα, πὺν ἀνατρέπει τὴν ὀρισμένη γνώμη τῆς καὶ πὺν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἡ βάσις τοῦ συμπεράσματος, ἢ καλύτερα σὰ νὰ περιέχει τὸ συμπέρασμα, εἶναι τόσο ἀληθινός, ὥστε μπορεῖ νὰ λάβει μορφή γενικοῦ ἀξιώματος: Τὴν ἀκόλουθη. Ἡ σχέση πὺν συνδέει τίς πεποιθήσεις καὶ τίς βλέψεις μιᾶς ἐποχῆς μὲ τὸ ἰδανικὸ πὺν τὸ σχολεῖο τῆς ἐποχῆς πρέπει νὰ ἐπιδιώκει, εἶναι τόσο στενὴ, ὥστε μπορεῖ νὰ λεχθεῖ ὅτι, *ὁ χαρακτήρας τοῦ σχολείου καὶ ἡ τάση του εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ τί εἶναι ἡ ἐποχὴ καὶ τοῦ τί ἐλπίζει.*

Μέσα, ὅμως, σὲ μιὰ ἐποχὴ μπορεῖ νὰ ζεῖ ἕνας Ὅμιλος ἀνθρώπων πὺν δὲν ἐννοεῖ, γιὰτὶ δὲν μπορεῖ, νὰ εἶναι σὲ ὅλα σύμφωνος μαζί της. — Ζητήματα ἰδιοσυγκρασίας καὶ ἰδεολογίας. Καμμιά φορὰ σημάδια προόδου.

Ὁ Ὅμιλος αὐτὸς θὰ ἔχει πεποιθήσεις, βλέψεις — λίγο ἢ πολὺ — διαφορετικὰς ἀπὸ τίς πεποιθήσεις καὶ βλέψεις τῶν συγχρόνων του. Καὶ ἂν ἀποφάσισε νὰ ἰδρύσει πρότυπο σχολεῖο, ἀναγκαστικὰ τὸ σχολεῖο τοῦ θὰ εἶχε τὸ χαρακτήρα τοῦ Ὀμίλου καὶ ἡ τάση τοῦ σχολείου τοῦ θὰ ἦταν ἡ ἔκφραση τοῦ τί ἐλπίζει ὁ Ὅμιλος.

Ἐνας τέτοιος ὅμιλος ἀπὸ 10, 100 ἢ 1000 ἀνθρώπους ὑπάρχει σήμερα — τὸ ξέρεῖ ὁ Μ —. Τὸν ὅμιλο τὸν διακρίνει — τὴν διέκρινε ὁ Μ — ἡ σφοδρὴ ἐπιθυμία νὰ ἰδεῖ συντελούμενη τὴν εὐλογημένη (κατὰ Μ) ἀφομοίωση τοῦ γραπτοῦ μὲ τὸν προφορικὸ λόγον. Ἐπὶ πλέον ὁ Ὅμιλος πρόκειται νὰ ἰδρύσει σχολεῖο — αὐτὸ ἔπρεπε νὰ κρίνει ὁ Μ — δικό του.

Τίποτε πὺν φυσικὸ ἀπὸ τὸ νὰ διακρίνει τὸ σχολεῖο αὐτὸ μιὰ τάση, πὺν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἡ τάση ἐνὸς καλοῦ σχολείου τῆς ἐποχῆς, σὰν ἀπ' αὐτὰ πὺν θὰ ἰδρύει ὁ κ. Ἀθανασάκης καὶ ἡ ὅποιαδήποτε φιλανθρωπίσσα κυρία μὲ κληροδοτήματα Σεβαστοπούλεια, Κοργιαλένεια καὶ τὰ ὅμοια.

Τίποτε φανερότερον ἀπὸ τὸ ὅτι θ' ἀσυμφωνεῖ τὸ σχολεῖο τοῦ Ὀμίλου μὲ τὸ κάθε σχολεῖο πὺν σέβεται ὅλα τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς, διότι ἀκριβῶς θὰ τείνει ν' ἀλλάξει τουλάχιστον ἕνα ἀπ' αὐτὰ — τὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Δηλαδή, τὸ Σχολεῖο τοῦ Ὀμίλου ἀναγκαστικὰ θὰ ἔχει σκοπὸν προπαγανδικὸν καὶ θ' ἀναπτύξει τὴν τάση ν' ἀποδείξει τὴν ποθητὴ ἀφομοίωση τοῦ γραπτοῦ μὲ τὸν προφορικὸν λόγον κατορθωτῇ, ὥστε

μ'αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ βοηθήσει — ὅσο μπορεῖ — νὰ γίνῃ τὸ ταχύ-τερο γεγονός ἢ εὐλογημένη (κατὰ τὸν Μ) ἀφομοίωση.

Μπορεῖ, λοιπόν, ἡ Ἐφορία τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου καὶ τὸν ἀποκλεισμό τοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπὸ τὸ σχολεῖο νὰ θεώρησε ἀπαραίτητο, καὶ ὅμως νὰ μὴν ἀπατήθηκε φανταζόμενη τὴν ἀφομοίωση γεγονός.

Ὅπως δὴποτε δὲν πρέπει νὰ κρίνεται τὸ σχολεῖο ΤΗΣ σὰ νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἐκπληρώσει τὸ σκοπὸ ἑνὸς καλοῦ σχολείου τῆς ἐποχῆς. Ὅποιος ἔτσι τὸ κρίνει, θὰ πεῖ ὅτι δὲν ἔνοιωσε τὸν χαρακτήρα τοῦ Σχολείου. Ὁ κριτὴς αὐτὸς μεταβάλλει σὲ καλοκάγαθο σχολεῖο, ποὺ σέβεται ὅλα τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς (τὰ σωστά καὶ τὰ στραβά), ἕνα σχολεῖο ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟ.

Ὁνόμασα ἐπαναστατικὸ τὸ πρότυπο σχολεῖο, διότι κατὰ τὴν ἀτομικὴ μου γνώμη αὐτὸς εἶναι ὁ καθαυτὸ τύπος του.

Πρῶτο, γιατί πρόκειται νὰ χρησιμεύσει σὰ διαμαρτυρία ἐναντίον τῆς γενικῆς παιδαγωγικῆς καταστάσεως τῆς ἐποχῆς.

Δεύτερο, γιατί φιλοδοξεῖ νὰ μεταβάλλει μιὰ κατάσταση ἄθλια καὶ δλέθρια γιὰ ὅλο τὸ Ἔθνος.

Τρίτο, γιατί θ' ἀναλάβει τὸν πόλεμο κατὰ τῆς ἀμάθειας ποὺ βασιλεύει παντοῦ, ἐναντίον τοῦ δογματισμοῦ τῶν στενοκεφάλων, ἐναντίον τοῦ φανατισμοῦ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ρουτίνας τῶν γραφειοκρατῶν.

Ἀπὸ μέρος μου, λοιπόν, φαντάζομαι διπλὸ τὸν τρόπο τῆς ἐνέργειας τοῦ Ὁμίλου. Ἀφ' ἑνὸς ἀρνητικό: μὲ τὸ νὰ στήσῃ πολεμικὴ ἐναντίον τῆς καταστάσεως τῆς ἐκπαιδεύσεως γενικῶς. Ἐξ ἄλλου θετικό: μὲ τὸ νὰ δημιουργήσῃ τὸ σχολεῖο του, προορισμένο ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ σημερινό, ἢ καλύψῃ μὲ τὸ νὰ τὸ θεμελιώσῃ ἀπάνω σ' ἔδαφος ἀκόμα χέρσο.

Πῶς εἶχε αὐτὸν τὸν τύπο τὸ Πρότυπο Σχολεῖο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου δὲν τὸ στοχάσθηκε ὁ Μπουντώνας. Καὶ γι' αὐτὸ στὸ ἐπικριτικὸ μέρος τῆς μελέτης του, ἃς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ τοῦ τὸ πῶ φιλικά, Σκιαμάχησε λιγάκι. Κ' ἔτσι ὅσα φωτεινὰ καὶ σωστά ἔγραψε, γιὰ νὰ δείξῃ τὸ τί ἐπιτρέπεται καὶ τί δὲν ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ, κατανοοῦν ἄτοπα, ἀφοῦ δὲν προσαρμόζονται στὸν καθαυτὸ σκοπὸ τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου.

Ἄν ἐπέμεινα ν' ἀναλύσω τὸ πάθημα τοῦ Μ δὲν τὸ ἔκανα κινούμενος ἀπὸ τὴ χαίρέκακη πρόθεση νὰ συμπεράνω, ὅτι ὀφείλε νὰ μὴν παραγνωρίσῃ τὸν χαρακτήρα τοῦ προτύπου σχολείου μιὰ φορὰ ποῦ

ἀποφάσισε νὰ τὸ κρίνει, μὰ τὸ ἔκανα γιὰ νὰ δείξω πὼς παραστρά-
τησε καὶ δὲν ἔκρινε α') Ἄν εἶναι ὠφέλιμη ἡ ἴδρυση τοῦ σχολείου
γιὰ τὸν ὀρισμένο προπαγανδικὸ σκοπὸ. β') Ἄν εἶναι καλοδιαλεγμένα
τὰ μέσα ποὺ θὰ μεταχειρισθῇ τὸ σχολεῖο, γιὰ νὰ δουλέψῃ τελειοτι-
κότερα τὸ σκοπὸ του.

Ἀνεξάρτητα τέλος ἀπὸ τὸν Μ, ἐπειδὴ μοῦ φάνηκε ἀπλοῦκὸ καὶ
ἀνώφελο αὐτὸ ποὺ ὡς τώρα ἔγινε (τὸ νὰ ζητοῦν δηλδ. τὸ ἀντικειμε-
νικὸ καλὸ σχολεῖο συζητητὰ ποὺ ὁ καθένας ἐννοοῦσε τὸ σχολεῖο μὲ
διαφορετικὸ σκοπὸ) κ' ἐπειδὴ κατάλαβα πὼς τὸ ἄχαρο παιγνίδι μπο-
ρεῖ νὰ ἐξακολουθήσῃ, γιὰ τοῦτο θεώρησα ὅτι πρῶτα πρῶτα ἔπρεπε
νὰ ὀρισθῇ ὁ τύπος καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου. Μετὰ τοῦτο, πατώντας
ἀπάνω σὲ στερεὸ πλέον ἔδαφος, μπορούμε νὰ ζητήσομε τὸ καλὺτερο
ποὺ πρέπει καὶ μπορεῖ νὰ γίνῃ, ὥστε νὰ δουλέψῃ σύμφωνα μὲ τὴ
μιὰ ὀρισμένη τάση.

Τὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο, λοιπόν, ἐπειδὴ δὲν πρόκειται νὰ
σεβασθῇ τουλάχιστον ἓνα ἀπὸ τὰ δεδομένα ποὺ ἐπιβάλλει στὸ scho-
λεῖο τῆς ἡ ἐποχῇ (τὸν τύπο τοῦ γραπτοῦ λόγου), δὲν μπορεῖ νὰ
εἶναι τὸ καλὸ σύγχρονο σχολεῖο. Μὰ φιλοδοξεῖ νὰ γίνῃ τὸ προδρομικὸ
πρότυπο σχολεῖο, ποὺ θὰ δείχνῃ τὸ τί μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ νὰ κατορ-
θῇ τὸ σχολεῖο μιᾶς ἐρχομένης ἐποχῆς, ἡ ὁποία θὰ ἔχει μεταβάλ-
λῃ κατὰ ἓναν ὀρισμένον τρόπο ἓνα ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς
ἐποχῆς (τὸν τύπο τοῦ γραπτοῦ λόγου).

Ἐπομένως τὸ θέλει ὁ Ἑκπαίδ. Ὁμιλος τὸ σχολεῖο του προδρο-
μικὸ-προπαγανδικό, γιὰ νὰ φωτίσῃ τὴν πολιτείαν καὶ τὴν κοινὴν
συνείδηση τοῦ ἔθνους, ὥστε νὰ νοιώσουν ὅλοι τὴν ἀνάγκη νὰ μετα-
βληθῇ ὁ τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου. Καὶ τὸ θέλει ὁ Ὁμιλος τὸ scho-
λεῖο του νὰ καταντήσῃ πρότυπον, ὅταν ἡ ἀφομοίωση τοῦ γραπτοῦ μὲ
τὸν προφορικὸν λόγον θὰ εἶναι γεγονός.

Γιὰ τοῦτο θεώρησε τὴ λειτουργίαν του σὰν ἔθνικὸ πείραμα. Σὰν
πείραμα δηλδ. ποὺ θὰ πείσῃ τὸ ἔθνος, ὅτι ἓνας εἶναι ὁ σωστὸς δρό-
μος ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ γιὰ ν' ἀποκτήσῃ δημοτικὴ παιδείαν.

Τὸ πείραμα πρέπει νὰ ἐπιτύχῃ. Καθῆκον τοῦ καθενὸς εἶναι νὰ
συντρέξῃ μὲ τὰ φῶτα τῆς πείρας του τὴν ἐτοιμασίαν του. Αὕτῃ εἶναι
ἡ συνδρομὴ ποὺ ζήτησε ἀπ' ὅλους, εἰδικούς καὶ μὴ, ὁ Ὁμιλος.

Ἔτσι φαίνεται δὲν τὸν εἶχαν ἀντιληφθῇ τὸ σκοπὸ τοῦ προτύπου
δημοτικοῦ σχολείου τοῦ Ὁμίλου πολλοί, δικοί μας ἢ ἀντίπαλοι, εἰλι-
κρινεῖς ἢ κακόπιστοι.

Ἐπὶ τοὺς πρῶτους ἕνας ὁ κ. Ε. Μπουντώνας.

Ἐπὶ τοὺς δευτέρους ὁ κ. Γ. Χατζηδάκης.

Γιὰ τὸν πρῶτο μιλῆσαμε.

Ὁ δευτέρος τόσο τὸ φαντάσθηκε βέβαιον τὸ ὅτι ἰδρύθηκε σύγχρονον πρότυπον σχολεῖον γιὰ νὰ τὸ μιμηθεῖ ἀμέσως ἡ πολιτεία καὶ ἰδιώτες ἴσως ἐπιχειρηματίες, ὥστε ξεφώνησε μὲ ἄρθρα στὴν ἐφημερίδα «Ἀθηναί», ὅτι δὲν ἐπιτρέπονται πειράματα στὰ σχολεῖα σὲ βάρος τῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι κουνέλια καὶ βατράχια κ.λ.π.

Εἶχε δίκιο. Καὶ μὲ τὸ δίκιο του θύμωσε (θυμῶναι ὁ Γ. Χατζηδάκης πάντα ὅταν τὸν πνίγει τὸ δίκιο του)· ἐν τούτοις θὰ μπορούσε νὰ κάνει μιὰ κάποια διάκριση ἀνάμεσα: στὴν εἰσαγωγὴ νεωτερισμοῦ στὰ σχολεῖα τοῦ Κράτους χάριν πειραματισμοῦ καὶ στὸν πειραματισμὸ σὲ εἰδικὸ στενὸν κύκλον χάριν τῶν σχολείων τοῦ Κράτους:

Διότι ὁ νεωτερισμὸς στὰ σχολεῖα μπορεῖ νὰ βλάψει (ἢ καὶ νὰ ὠφελήσει) τὰ Ἑλληνόπουλα μιᾶς νέας γενεᾶς, ἐν ᾧ ὁ πειραματισμὸς σὲ εἰδικὸ στενὸν κύκλον δὲν πρόκειται νὰ βλάψει κανένα ἀθῶον παιδάκι, μὰ νὰ ξανάψει τὰ πείσματα κάποιων μεγάλων (ὄχι πολὺ ἀθῶων) παιδιῶν.

Τὸ βέβαιον εἶναι, βιάζομαι νὰ τὸ πῶ, ὅτι δὲν πρόκειται καὶ νὰ ὠφελήσει τὸ Πρότυπον Σχολεῖον κανένα παιδί σήμερα. Αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ θεωρήσει ὁ κ. Χατζηδάκης ὡς τελείως ὁμολογούμενον, διότι ὁ Ὅμιλος δὲν φιλοδοξεῖ νὰ κάνει φιланθρωπικὸν σχολεῖον γιὰ νὰ σώσει 10, 20, 50, ἢ 100 παιδιὰ. Μιὰ τέτοια φιλοδοξία δὲν πολυταιριάζει στὴν ἰδιοσυγκρασίαν του. Μήτε πρόκειται νὰ συναγωνισθεῖ μὲ τὸν κ. Ἀθανασάκη καὶ τίς ἄλλες εὐγενεῖς ψυχὰς ποὺ ὀργανώνουν μ' ἐπιτυχία φιλάνθρωπα ἰδρύματα.

Ἡ φιλοδοξία του δὲν εἶναι νερουλή. Θέλει καὶ ὁ Ὅμιλος «δόξα καὶ γροθιές»¹. Θέλει νὰ ξαπλώσει κάτω μὲ τίς γροθιές ἕνα καθεστὸς ἀνόητον, στενοκέφαλον, ρουτινιέρικον, γιὰ νὰ σώσει τὸ Δημοτικὸν Σχολεῖον, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ μορφώνεται στὸ μέλλον ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνικὸς Λαός.

Β.

Χαρακτηρίζοντας, ὅπως ἐκάναμε, προπαγανδικὸν τὸ σκοπὸν τοῦ σχολείου δεχθήκαμε ὅτι ἀπὸ ἀνάγκη «ἐκ τῶν προτέρων» ἕναν ἄλλον σκοπὸν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας. Δὲν ἐδικαιολογήσαμε ὅμως αὐτὸν τὸν ἄλλον σκοπὸν.

¹ Ψυχάρης «Τὸ ταξίδι μου» Σελ. 29.

Ἡ ἰδιοσυγκρασία τοῦ Ὀμίλου καὶ ἡ ἰδεολογία του, σ' αὐτὴ τὴν περίστασι, μπορεῖ νὰ φαντάξουν σὰν ἀπὸ μηχανῆς θεοὶ ποὺ καλέσθηκαν νὰ παρακινήσουν τὸν Ὅμιλο στὸ πείραμα καὶ στὴν κενοτομία, μὰ δὲ φανερόνουν αὐτὲς καὶ τοὺς λόγους ποὺ ἐπιβάλλουν, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Ἔθνους, νὰ γίνῃ τὸ πείραμα.

Ὡς τὴν ὥρα, δηλαδὴ, βεβαιώσαμε αὐτὸ ποὺ μᾶς κατηγοροῦν καὶ δὲ μᾶς συγχωροῦν, ὅτι στὸ πρότυπο δημοτικὸ σχολεῖο ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία δὲ θὰ ἔχει σκοπὸ νὰ μάθῃ στὰ παιδιὰ τὸν τύπο τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, γιὰ νὰ προσθέσουμε πῶς τοῦτο ἀναγκαστικὰ θὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν προπαγανδιστικὸ σκοπὸ τοῦ Ὀμίλου.

Ἀλλὰ μὲ τὴν προσθήκη μπορεῖ ν' ἀποδείξουμε ὅτι συνειδητὰ προβαίνομε στὴν κενοτομία, δηλαδὴ χωρὶς νὰ φανταζόμαστε γεγονὸς τὴν ἀφομοίωση τοῦ γραπτοῦ μὲ τὸν προφορικὸ λόγο, δὲν ἐδικαιολογήσαμε ὅμως ἐπαρκῶς τοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι ὁδηγοῦν τὸν Ὅμιλο στὴν κενοτομία. Αὐτὸ ποὺ δὲν ἔγινε πρόκειται νὰ τὸ δώσουμε ἀπ' ἐδῶ κ' ἐμπρός.

Ὁ κ. Μ ἐθεώρησε γιὰ βέβαιον, πῶς ἡ ἐφορία τοῦ πρ. δημ. σχ. ἀπατήθηκε καὶ ὄρισε σκοπὸ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἄλλον ἀπὸ τὸν καθ'αυτὸ σκοπὸ.

Ποῦ τάχα νὰ τὴν ἐθάσισε ὁ Μ τὴν ὑπόνοιά του αὐτή; Ὑποθέτω πῶς ὁ Μ ἐδάνεισε στὴν ἐφορία τὸ πᾶθημα ποὺ θὰ παρατήρησε πολλὲς φορὲς νὰ τὸ παθαίνουν ὅλοι ὅσοι καταπιάνονται σοβαρὰ νὰ μελετήσουν τὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ νὰ μιλήσουν γι' αὐτό.

Πραγματικῶς ἂν ὀρίσουμε, ὅτι σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο εἶναι νὰ μάθῃ ἡ ἐρχόμενη γενεὰ τὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγον τῆς σύγχρονης, εὐκόλως θ' ἀντιληφθοῦμε πῶς αὐτὸς ὁ σκοπὸς παραμελήθηκε συστηματικὰ, ἢ καὶ παρανοήθηκε γενικὰ, ἀπὸ τοὺς καταγινόμενους μὲ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο. Γιατὶ κανεὶς δὲ θ' ἀμφισβητήσῃ πῶς ἐπικρατεῖ σήμερον μιὰ κυρίαρχη γνώμη, ὅτι πρέπει στὸ δημ. σχολεῖο νὰ διδάσκεται μιὰ γλῶσσα ἀπλὴ (ἀπλοποιημένη, ὅπως λένε, καθαρεύουσα) ποὺ δὲν εἶναι οὔτε ὁ προφορικὸς μας λόγος, οὔτε ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Ἡ γνώμη αὐτή, ἡ ὁποία καθὼς ξέρω πολεμήθηκε τὰ τελευταῖα χρόνια μόνο ἀπὸ τὴ μιστριώτικη συντροφιά, ὁδήγησε τὴν Πολιτεία, ποὺ τὴν ὁδηγοῦν οἱ νεώτεροι εἰδικοί, νὰ καταργήσῃ τὴ διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς καὶ νὰ ἐγκρίνῃ ἀναγνωστικὰ βιβλία γραμμένα σὲ ἀπλὲς γλῶσσες ὑποκειμενικῆς (σὲ δῆθεν ἀπλοποιημένους καθαρεύουσας). Δηλαδὴ 1^ο) Τοὺς ἔκανε νὰ ξεχάσουν τὴ στοιχειώδη ἀλήθεια: ὅτι

μόνο γραφομένη γλώσσα (ὁ τύπος τοῦ γραπτοῦ μας λόγου) δὲν μπορεῖ νὰ διδαχθεῖ χωρὶς γραμματική. 2^ο) Τοὺς ἀνάγκασε νὰ παραγνωρίσουν τὸν καθαυτὸ σκοπὸ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, ἔπως σωστὰ τὸν ὀρίζει ὁ Μ καὶ ποὺ πρέπει νὰ τὸν ἐπιβάλλει τὸ γλωσσικὸ καθεστὸς. Τὸ δεῦτερο τοῦτο λοιπόν, ποὺ τὸ ἔπαθε ἡ πολιτεία καὶ οἱ συμβουλευτόρες τῆς εἰδικοί, ἦταν φυσικὸ νὰ ὑποφιασθεῖ ὁ Μ πῶς θὰ τὸ ἔπαθε καὶ ὁ Ε. Ο., ἀφοῦ μάλιστα τὸ πάθημα φαίνεται ὅτι μοιραῖα θὰ τὸ πάθει ὁ ὅποιος ἀναζητήσῃ μιὰ λύση γιὰ τὸ ἄλυτο διδακτικὸ πρόβλημα, ποὺ ἀποτελεῖ ὡς τὴν ὥρα ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας στὸ δημοτικὸ μας σχολεῖο. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὸ ἔθεσε τὸ σχολεῖο μόνο του ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ κατὰλαβε, πῶς εἶναι ἀκατόρθωτο νὰ διδάξῃ μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς Ἀττικῆς γλώσσας μιὰ γλώσσα ποὺ δὲν εἶναι ἡ Ἀττικὴ¹.

Ἀναγκασμένο μάλιστα τὸ Σχολεῖο — δηλαδὴ οἱ δάσκαλοι τοῦ καὶ ὅλοι οἱ παιδαγωγοὶ ἀπὸ Χ. Παπαμάρκου μέχρι τοῦ Μπουρνώννα — νὰ δώσῃ μιὰ λύση στὸ διδακτικὸ πρόβλημα, φαίνεται σὰ νὰ προσκολληθῇ στὴν ἰδέα, ὅτι μπορεῖ νὰ διδάξῃ ἕναν «τύπον ἀπλουστερας γραπτῆς γλώσσης» ἀρκεῖ νὰ μελετηθεῖ καὶ νὰ ἐφαρμοσθεῖ ἡ μέθοδος, ποὺ θ' ἀνεβάζει τὸ παιδί ἀπὸ τὸν προφορικὸ τοῦ λόγο στὴν ἀπλὴ γραπτὴ γλώσσα.

— «Τί λοιπόν φυσικώτερον καὶ πρακτικώτερον τοῦ νὰ θελήσῃ τὴν «μορφὴν τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου ὡς στήριγμα διὰ ν' ἀνέλθωμεν» εἰς τὸν γραπτὸν λόγον;» μ. Μ. Σελ. 220 — «Ὁ γραπτὸς λόγος ἐπιδέχεται ἀναμφιδόλως ἀπλοποιήσιν πρῶτιστα συντακτικὴν καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ μορφολογικὴν, ἔπειτα δὲ λεξιλογικὴν μέχρι τινός». (μ. Μ. Σελ. 222).

Ὑπάρχει, λοιπόν, ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ μακαρίτη τοῦ καθηγητῆ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς Παπαδοπούλου συζητούμενο πρόβλημα διδακτικὸ, ποὺ σὰν τὸν Ἰανὸ ἔχει δυὸ μορφές. Μιὰ εἰρηνικὴ, ποὺ ζητεῖ «πῶς θὰ διδαχθεῖ μιὰ γλώσσα ἀπλὴ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο;» Καὶ μιὰ δευτέρη ποὺ ἐξυπακούεται πολεμικὴ «ποῖα πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀπλὴ αὐτὴ γλώσσα ποὺ θὰ διδαχθεῖ;»

¹ Στὴ σελίδα 210 ὁ Μ μᾶς μαθαίνει ὅτι «ἀντετάχθη νικηφόρως ἄλλοτε κατὰ τῆς ἀποκλειστικῆς ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκαλίας τῆς νέας Ἑλληνικῆς καὶ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μάλιστα τῆς φιλοσοφίας καὶ παιδαγωγικῆς ὁ μακαρίτης Χρ. Παπαδόπουλος».

Ἡ βεβαίωσή μας αὐτὴ θὰ φανεῖ κοινοτοπική. Ἡ κοινοτοπική της ὁμως ιδιότης δὲν ἐλαττώνει τὴ σημασία της, οὔτε χαλαρόνει τὸ ἐνδιαφέρον πού παρουσιάζει. Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ προβλήματος ἀναγνωρίζει ρητὰ ὁ Μ καὶ βρίσκει σφαλερῇ τὴ βάση «ἐφ' ἧς ἡ πολιτεία ζητεῖ τὴν λύσιν τοῦ διδακτικοῦ προβλήματος τῆς γλώσσης» (μ. Μ. 208). Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ προβλήματος ἀναγνωρίζει καὶ ὁ Ε. Ο. κ' ἐπιδιώκει καὶ αὐτὸς τὴ λύση του.

Ἡ διαφορὰ μεταξύ τους εἶναι, ὅτι ὁ Μ προσπαθεῖ ν' ἀπαντήσῃ στὸ «πῶς θὰ διδαχθεῖ ἡ γλώσσα», λησμονώντας νὰ ἐπιμείνῃ στὸ ποιά θὰ εἶναι ἡ ἀπλοποιημένη γλώσσα πού θέλει νὰ διδαχθεῖ, ἐπίτηδες γιὰ νὰ μὴν πολυξεχάσῃ τὸν καθαυτὸ σκοπὸ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας.

Ἐν ᾧ ὁ Ὅμιλος ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασία του μπορεῖ ν' ἀντικρύψει τίς δυὸ μορφές, τὴν εἰρηνικὴ καὶ τὴν πολεμικὴ καὶ μιὰ τρίτη συγγενικὴ «σὲ πόσα χρόνια θὰ διδαχθεῖ ἡ γλώσσα». Ζήτημα πού ὁ Μ δὲν τὸ πολυλεπτολόγησε.

Ὁ Μ γιὰ ν' ἀπαντήσῃ στὸ «πῶς θὰ διδαχθεῖ ἡ γλῶσσα;» προσπαθεῖ νὰ ὑπερνικήσῃ τίς μεγάλες δυσκολίες τῆς διδασκαλίας τοῦ γραπτοῦ λόγου «διότι πρέπει νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἐκ τῶν κυρίων αἰτίων τῆς διδακτικῆς ἀποτυχίας εἶναι καὶ ἡ σύστασις τοῦ γραπτοῦ λόγου» (μ. Μ. 207) μὲ μιὰ μέθοδο, πού κανονίζει τὸν παιδαγωγικότερο προβασμὸ ἀπὸ τὸν προφορικὸ λόγο σιγὰ σιγὰ στὸ γραπτὸ, σὲ τρόπο πού νὰ ἐπιδιωχθεῖ ὁ καθαυτὸ σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ νὰ κατορθωθεῖ *ὅσο τὸ δυνατό*. Λέμε «ὅσο τὸ δυνατό» — φράση πού ἐξηγεῖ τὸ παραπάνω εἰπωμένο «λησμονώντας τὸ ποιά γλώσσα θὰ διδαχθεῖ γιὰ νὰ μὴν ξεχάσῃ τὸν καθαυτὸ σκοπὸ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας» — διότι ὁ ἴδιος (μ. Μ. 206) πρόλαβε νὰ ὁμολογήσῃ, πῶς εἶναι «φανερὸν ὅτι ἐτοιμότης καὶ ἀσφάλεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου (σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας) χωρὶς ἱκανὴν γενικὴν καὶ παιδείαν, συστηματικὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ μακράν καὶ ὁμοίομορφον χρῆσιν εἶναι ἀδύνατος. Τί ἐκ τούτων εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ εἰς τὰ τέσσερα πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μὲ ἀρχαρίους 6-10 ἐτῶν!» Στὴ σελίδα δὲ 207 λέει «ἡ ἐτοιμότης καὶ ἀσφάλεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου, τὸ ἀπαραίτητον συμπλήρωμα τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσης, θὰ μένῃ κατὰ μέγα μέρος καθαρά εὐχὴ ἐφ' ὅσον οἱ διδάσκοντες αὐτοὶ δὲν ὁμιλοῦν γενικῶς καὶ ἀσφαλῶς τὸν τύπον τοῦτον. Θὰ εἶναι τὸ τελευτᾶν τοῦτο δυνατόν;... ἀπεδείχθη πειραματικῶς ὅτι ἡ τήρησις τοῦ

» ἀρχαίου κανόνος εἰς τὸν ὁποῖον στηρίζεται ἡ αὐστηρὰ χρήσις τῆς
» καθαρευούσης εἶναι ἀδύνατος».

Κατὰ τὸν Μ λοιπόν, ἀπ' ἐδῶ κ' ἐμπρὸς πρέπει νὰ ἐπιδιώκομε τὸ
ἀδύνατο, διότι πρέπει χωρὶς ἄλλο τὸ σχολεῖο νὰ σεβασθῇ τὸ γλωσ-
σικὸ καθεστὸς καὶ δὲν πρέπει νὰ ὑποταχθῇ ἡ γλῶσσα στὴ διδακτικὴ,
γιατὶ τὸ ἀπαγορεύει ὁ κ. Σκιας. Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι μολαταῦτα
νὰ εὐχόμεστε νὰ συντελεσθῇ ἡ ἀφομοίωση τοῦ γραπτοῦ μὲ τὸν προ-
φορικὸ λόγον ποὺ θὰ εἶναι *εὐλογία* !

Συντηρητικὸς ὁ Μ ἐπροτίμησε τὴ συντηρητικὴ θέσιν τοῦ προβλή-
ματος «πῶς θὰ διδασχθῇ ἡ γλῶσσα;» καὶ τὴ συντηρητικότερη ἐπι-
δίωξιν τῆς εὐλογίας μὲ τίς εὐχές.

Πιὸ ἀναλυτικά. Γιά τὴ λύσιν τοῦ διδακτικοῦ προβλήματος ἐδέχθη
σὰν ἀσυζήτητη ἀρχὴ τὴ διατήρησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ περιορί-
σθηκε νὰ μεταθέσῃ τὴ βάσιν ἀπὸ τὴ διδασκαλία «τοῦ ἀγνώστου γρα-
πτοῦ λόγου διὰ τοῦ ἀγνωστοτέρου ἀρχαίου λόγου» στὴ διδασκαλία
τοῦ ἀγνώστου γραπτοῦ λόγου μὲ στήριγμα τὸν γνωστὸ στὸ παιδί κοι-
νὸν προφορικὸ λόγον. «Ἄν θέλωμεν νὰ διατηρήσωμεν τὸν γραπτὸν
» λόγον πρέπει νὰ διδάξωμεν αὐτὸν καταλλήλως ἐν τῷ σχολείῳ
» καὶ νὰ καλλιεργήσωμεν αὐτὸν καὶ ἀναγάγωμεν δι' ἐπιμελοῦς προ-
» φορικῆς καὶ γραπτῆς χρήσεως εἰς γλῶσσαν ὄντως αὐτοτελεῖ καὶ
» ζῶσαν» μ. Μ. 208.

Γιὰ νὰ γίνεῃ αὐτὸ κατὰ τὸν Μ δυὸ πράγματα πρέπει νὰ γίνουν.
« α) Ἡ ἀναβολὴ τῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς. β) Ὁ
» βαθμιαῖος εἰς τὸν γραπτὸν λόγον προδιθασμός» μ. Μ. 216.

Εἶναι βέβαιον, πῶς ἡ μέθοδός του ν' ἀνεβάζει τὸ παιδί μὲ γλωσσικὴ
σκάλα, ποὺ κάθε σκαλοπάτι τῆς εἶναι ἓνας πνευματικὸς κύκλος καὶ ἡ
ἀνταποκρινομένη στὸν κύκλον γλῶσσα, ὡς τὸ ἀνώτατον σκαλοπάτι τοῦ
γραπτοῦ λόγου, θὰ ἦταν ἐπὶ τέλους ἡ καλὸδεχτη, ἂν στὸ κάθε σκα-
λοπάτι ἐπρόκειτο τὸ παιδί νὰ μάθῃ νέο λεκτικὸ καὶ τὸ νέο τυπικὸ
ποὺ θὰ τὸ ἔφερνε μαζί του τὸ νέο λεκτικόν. Δυστυχῶς σὲ κάθε σκαλο-
πάτι θὰ πρέπει τὸ παιδί ν' ἀντικαταστήσῃ μὲ δῆθεν ἰσοδύναμον ἓνα
μέρος ἀπὸ τὸ λεκτικόν, ποὺ ἤδη ξέρει, καὶ νὰ δεχθῇ νέο τυπικόν γιὰ τὸ
λεκτικὸ ποὺ γνώρισεν ἤδη σὲ κατώτερον σκαλοπάτι καὶ ἀπὸ τὸν προ-
φορικὸν τοῦ λόγον.

Ὁ Ὅμιλος ὀλιγότερον ἐπαγγελματίας στὰ σχολικά, μὲ λιγότερον
δηλαδὴ σεβασμὸν στὴ σύμβασιν τῆς «ἀνάγκης τῆς διατηρήσεως
» τοῦ γραπτοῦ λόγου», καὶ προικισμένον μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν ποὺ

ἐπιτρέπει στὸν ἄνθρωπο νὰ ἐνεργεῖ σύμφωνα μὲ διαίσθηση ἐπιστημονική (χάρισμα ποὺ δημιούργησε παντοῦ τὴν πρόοδο) ἐδιάλεξε, γιὰ νὰ λύσει τὸ πρόβλημα, ἕναν ἄλλο δρόμο: Νὰ ὑποτάξει τὴ γλῶσσα στὴ διδακτική, ἀφοῦ ὅποιοι ζητᾷ νὰ διδάξει αὐτὴ τὴ γλῶσσα ἐπιχειρεῖ, καθὼς εἶδαμε καὶ καθὼς θὰ ξαναδοῦμε λεπτομερέστερα, τ' ὁμολογημένο ἀδύνατο.

Ὁ Ὅμιλος, λοιπόν, θέλει νὰ ὑπερνικήσει τὴ δυσκολία ποὺ παρουσιάζει ἢ σ' ἕνα βαθμὸ ἀποκρυστάλλωση τοῦ προφορικοῦ λόγου σὲ γραπτό. Ζητᾷ, δηλαδή, πρᾶγμα δυνατό. «Δυσκολίας παρουσιάζει» κυρίως ἡ γραπτὴ διατύπωσις τοῦ λόγου τούτου, αἵτινες ὅμως ὑπερνικῶνται, ἂν τηρηθῶσιν αἱ ἀναγκαῖαι ἐπιφυλάξεις». μ. Μ. 221.

Μετὰ τοῦτο, ὅταν θὰ κατέχει τὸν τύπο τοῦ γραπτοῦ λόγου, φιλοδοξεῖ νὰ χαρίσει στὸ δημοτικὸν σχολεῖο τὴ μητρικὴ γλῶσσα, τὸ κλειδὶ τῶν γνώσεων, τ' ὄργανο, ποὺ ὅλος ὁ κόσμος θὰ μπορεῖ νὰ τὸ μάθει καὶ νὰ τὸ μεταχειρίζεται. Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας σ' αὐτὴ τὴν περίστασι, μιὰ φορὰ ποὺ ὁ γραπτὸς λόγος θὰ εἶναι κάτι ἀντικειμενικὰ ὑπαρκτὸ καὶ θὰ λαλεῖται ἀπὸ τὸ δάσκαλο, θὰ εἶναι ἢ μιὰ μέθοδος μὲ τὴν ὅποιαν ὅλοι οἱ λαοὶ μαθαίνουν τὴ μητρικὴ τους γλῶσσα.

Κοντολογίς. Ὁ Ὅμιλος δὲν ἔθεσε πρῶτος τὸ διδακτικὸ πρόβλημα. Πρῶτος ὅμως τοῦ μεταθέτει πρὸς ἡρωϊκὰ τὴ βάση καὶ τοῦ ἀλλάζει τὴ θέσιν ὡς ἑξῆς.

«Ποιὰ γλῶσσα θὰ διδάσκεται στὸ δημοτικὸν σχολεῖον, ὥστε νὰ » μορφόνονται ὅλοι οἱ Ἕλληνες;».

Γιὰ νὰ δικαιωθεῖ ὁ Ὅμιλος, διότι ἔλλαξε τὸ διδακτικὸ πρόβλημα σὲ γλωσσοεκπαιδευτικόν, πρέπει ν' ἀποδείξει πῶς ἀπὸ τὴν ὅποια λύση ποὺ ἐδόθηκε, ἢ θὰ δοθεῖ στὸ διδακτικὸ πρόβλημα, θὰ παραμένει ἅλυτο τὸ γενικὸν ἐκπαιδευτικὸν πρόβλημα.

Ἐξηγουμαι.

Κατὰ τὸν Ὅμιλον τὸ δημοτικὸν σχολεῖο (στοιχειώδης ἐκπαίδευσις) στὰ Κράτη ποὺ ἔχουν ὑποχρεωτική, σὰν κ' ἐμᾶς, καὶ καθολικὴ παιδεία πρέπει νὰ ἐκπληθρῶνει πρῶτα πρῶτα τὸν ὄρον: Νὰ μορφώνει ὅλους.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος τῆς υπάρξεως τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, ὅπως ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τῆς ἀριθμητικῆς, ἢ τοῦ τραγουδιοῦ καὶ λοιπά, εἶναι ὑποταχτικοὶ σκοποὶ σ' αὐτὸν τὸν ὄρον, σ' αὐτὸν τὸ θεμελιώδη σκοπόν. Ἄν ἕνας ἀπὸ τοὺς ὑποταχτικούς μερικούς σκοποὺς, νὰ ποῦμε ὁ σκοπὸς

τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ¹, ἐμποδίζει τὴν καθολίκευσή τῆς μορφώσεως κ' ἔνεκα τούτου τὸ σχολεῖο κινδυνεύει νὰ χάσει τὴ **δημοκρατική του τάση** (ἀναγνωρισμένη ἀνάγκη τῆς ἐποχῆς), τότε ἀναγκαστικὰ πρέπει νὰ τροποποιηθεῖ ὁ μερικὸς ὑποταχτικὸς σὲ τρόπο πού ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου (ἡ μόρφωση τοῦ ὅλου ἔθνους) νὰ μπορεῖ νὰ ἐκπληρωθεῖ. Γιατὶ δὲν μπορεῖ σοβαρὰ νὰ ὑποστηριχθεῖ πὼς ὁ λόγος τῆς ὑπάρξεως τοῦ σχολείου ὀφείλει νὰ πάθει μείωση χάριν ὀρισμένου σκοποῦ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, πού τὸν ἐπιβάλλει ἕνα γλωσσικὸ τεχνητὸ καθεστὸς, πού μπορεῖ ν' ἀλλάξει, ἢ μιὰ παρανόηση καὶ πρόληψη, πού μπορεῖ νὰ διαλυθεῖ.

Γιὰ νὰ δοῦμε καλύτερα τί γίνεται σήμερα, ἄς μιλήσουν οἱ ἀριθμοί.

Στατιστικὲς παρατηρήσεις, καμωμένες μὲ τοὺς κληρωτοὺς ἐργάτες τῆς θάλασσας, δίνουν στοὺς 100 τοὺς 65 ἀποφοίτους τοῦ δημοτικοῦ ἢ καὶ ἀνωτέρου σχολείου. Δηλώνονται δηλαδή, 65 % γραμματισμένοι καὶ 35 % ἀγράμματοι.

Ἀπὸ τοὺς 65 γραμματισμένους περίπου οἱ 20 εἶναι ἀπόφοιτοι τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Αὐτοὶ ξέρουν καὶ νὰ διαβάσουν καλὰ καὶ νὰ γράψουν κουτσὰ στραβά. Οἱ ἄλλοι 45 εἶναι ἐντελῶς ἀμόρφωτοι, δὲν κατέχουν τὴ γλώσσα, δὲν ξέρουν νὰ γράψουν καὶ μόνο πού μποροῦν νὰ συλλαβίσουν.

Ἄρα τὸ σχολεῖο — ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσή μας — πού ὀφείλει νὰ δώσει 100 % μορφωμένους, παραδίδει στὴν κοινωνία 80 % ἀγράμμάτους.

Ἡ πολιτεία, ὅθεν, ἐφόσον ἡ μόρφωση ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρεῖται καλὸ πού ἀνήκει σὲ ὅλους καὶ ὄχι προνόμιο γιὰ τοὺς ὀλίγους, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ βρεῖ τὸ λόγο πού ἐμποδίζει τὰ 80 % τῶν κατοίκων νὰ μάθουν γράμματα καὶ ν' ἀποκτήσουν τὴ στοιχειώδη μόρφωση.

Εἶναι ἀληθινὸ πὼς ἡ δημοκρατικὴ μόρφωση, μιὰ στοιχειώδης ἐκπαίδευση καθολικὴ, ἀποτελεῖ καὶ σὲ μεγάλους λαοὺς ἰδανικὸ ἀνεκπλήρωτο ἀκόμα.

Ἔτσι στὰ 1906 ὑπολογίσθηκαν ἀγράμματοι στὴ Γερμανία 0,04 %, στὴν Ἑλβετία 0,09 %, στὴν Ἀγγλία 3,8 %, στὴν Γαλλία 3,84 %, στὴν

¹ «Πρέπει λοιπὸν νὰ ὁμολογηθῇ ὅτι ἡ πενιχρότης τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως » εἶναι πρόσκομμα σοβαρώτατον διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν ὀρθὴν χρῆσιν τοῦ » γραπτοῦ λόγου. Ἐφόσον τὸ κακὸν τοῦτο ἐξακολουθεῖ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους » θὰ εἶναι καταδικασμένον νὰ μὴ ἐννοῇ κἂν ἀμέσως τὸν γραπτὸν λόγον» μ. Μ. 206.

«Ἐν ἐκ τῶν κυρίων αἰτίων τῆς διδακτικῆς ἀποτυχίας εἶναι καὶ ἡ σύστασις » τοῦ γραπτοῦ λόγου». μ. Μ. 207.

στο Βέλγιο 10,1 %, στην Ίταλία 33,8 %, στην Ίσπανία 50-60 %.

Τὰ αἷτια τῆς ὑπάρξεως ἀγγραμματοσύνης στοὺς λαοὺς αὐτοὺς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πὺ ψηφίσθηκε καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο πὺ ἐφαρμόζεται ὁ Νόμος τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Σ' ἐμᾶς ἡ ἀδυναμία τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Νόμου ἀπὸ λόγους κακῆς συγκοινωνίας, ἡ ἀμέλειας τῶν γονέων κ.λ.π. δικαιολογεῖ τὴν ὑπαρξῆ, καθὼς εἶδαμε, 35 % ἀγγραμμάτων. Ἡ μέριμνα τῆς πολιτείας θὰ μποροῦσε νὰ ἐλαττώσει ἀκόμα τὸν ἀριθμὸ.

Τὸ ὅ,τι ὅμως ἀπὸ τοὺς 65, πὺ συμμορφώθηκαν μὲ τὸ νόμο κ' ἐφοίτησαν στὸ σχολεῖο, οἱ 45 μένουν ἀμόρφωτοι, τί πρᾶγμα τὸ ἐξηγεῖ;

Μιὰ καὶ μόνῃ ἀπάντησῃ χωρεῖ. — Τὸ δημοτικὸ σχολεῖο δὲν κατορθώνει νὰ τοὺς μορφώσει. Γιατί;

Μπορεῖ νὰ φταῖνε ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας, ὁ δάσκαλος, ἡ μέθοδος, τὸ πρόγραμμα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. Ὅλ' αὐτὰ θὰ τὰ ἐξετάσομε.

Ἄν ὅμως ἡ ἀδυναμία τοῦ σχολείου αὐτὴ ὀφείλεται στὸ ἀκατόρθωτο νὰ διδαχθεῖ ὁ τύπος τοῦ γραπτοῦ λόγου πὺ ἐπιβάλλεται σήμερα, τότε τὸ σχολεῖο — ἡ πολιτεία πὺ τὸ ἐποπτεύει — ἔχει καθήκον καὶ δικαιούται, χάριν τῆς καθολικῆς μορφώσεως, νὰ δεχθεῖ νὰ μὴ διδάσκεται αὐτὴ ἡ γλῶσσα, σὴν περίστασῃ βέβαια πὺ ἡ μόρφωσῃ μὲ τὴ μητρικὴ γλῶσσα (κοινὸς προφορικὸς λόγος) μπορεῖ ν' ἀντικαταστήσει τὴ μόρφωσῃ μὲ τὸν τύπο τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου.

Σὲ τοῦτο φαίνεται νὰ εἶναι σύμφωνος καὶ ὁ κ. Χατζηδάκις. (Σελ. 29 Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα 1910) «περὶ τούτου (γιά τὴ γλῶσσα » δηλαδὴ) δὲν θὰ διαλάβῃ μόνος ὁ γλωσσολόγος, δηλ. ὁ ἐξετάζων τὰς » τύχας τῶν γλωσσῶν, τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰ φαινόμενα αὐτῶν » κλπ., ἀλλὰ καὶ ὁ Ἕλλην διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς ὁ δρῖζων τὸν » σκοπὸν καὶ τὴν ἔκτασιν ἐκάστου διδακτέου μαθήματος, ὁ λαμβάνων » ὑπ' ὄψιν τὰς δυσκολίας ἢ εὐκολίας, τοὺς καρποὺς ἢ τοὺς κινδύνους τῆς » διδασκαλίας τοιαύτης ἢ τοιαύτης γλώσσης ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα » μαθήματα».

Στὴ συγκεκριμένη περίστασή μας ἡ πολιτεία μπορεῖ νὰ πιστοποιήσῃ, ὅτι τὰ 80 % τῶν πολιτῶν μένουν ἀγράμματοι καὶ νὰ ζητήσῃ τὸ αἷτιο τοῦ κοινωνικοῦ κινδύνου ἀπὸ τὸ δάσκαλο. Ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ βεβαιώσῃ τίς πολὺ μεγάλας δυσκολίες πὺ παρουσιάζει ἡ διδασκαλία τῆς ἐπιβαλλόμενης γλώσσας καὶ νὰ τονίσει « ἰδίως ὅτι ὁ » γλωσσικὸς οὗτος τύπος παρουσιάζει ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως καὶ

» μεγαλύτερας ακόμη δυσκολίας ἀφ' ὧσας θὰ παρουσίαζε γλῶσσα ἐντε-
 » λῶς ξένη» μ. Μ. 113. νὰ ὁμολογήσῃ τέλος «ὅτι ἐν ἐκ τῶν κυρίων
 » αἰτίων τῆς διδακτικῆς ἀποτυχίας εἶναι ἡ σύστασις τοῦ γραπτοῦ
 » λόγου». μ. Μ. 217. Μετὰ ταῦτα θ' ἀπομένει στὸ γλωσσολόγο νὰ
 μελετήσῃ τὸ ἂν μπορούμε ν' ἀντικαταστήσομε ἀπὸ σήμερα τὸν τύπο
 τοῦ γραπτοῦ μας λόγου μὲ ἄλλον «μὴ διαφέροντα οὐσιωδῶς τοῦ κοι-
 » νοῦ προφορικοῦ, τὸ ὅποῖον θὰ εἶναι εὐλογία καὶ διὰ τὴν πνευματι-
 » κὴν καθόλου κίνησιν καὶ διὰ τὸ δημοτικὸν σχολεῖον». μ. Μ. 113.

Ὑστερα ἀπὸ τὰ παραπάνω συμπεραίνομε, ὅτι ἀπὸ τὴ στιγμὴ
 ποὺ οἱ πολὺ μεγάλες δυσκολίες τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσας (οἱ
 ὁμολογημένες) εἶναι αὐτὲς ποὺ δημιουργοῦν τὸν κίνδυνον νὰ χάσει
 τὸν Δημοκρατικὸν τοῦ τύπου τὸ σχολεῖο, τὸ ἀπόφθεγμα τοῦ Μπου-
 τῶνα — πῶς δὲν ἐπιτρέπεται μόνο καὶ μόνο γιὰ τὶς δυσκολίες ν' ἀπο-
 κλεισθεῖ ὁ συνήθης τύπος τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου ἀπὸ τὸ scho-
 leio — χάνει τὴν ἀξίαν του.

Ἐπιβάλλεται μάλιστα νὰ τροποποιηθεῖ (ν' ἀναποδογυρισθεῖ) ἔτσι:
 Ὁ γραπτὸς σημερινὸς λόγος, ποὺ μὲ τὴ διδασκαλίαν του φέρνει πολὺ
 μεγάλες δυσκολίες στὸ σχολεῖο κ' ἐμποδίζει τὴν γενικὴ μόρφωση τοῦ
 Λαοῦ, πρέπει ν' ἀποκλεισθεῖ ἀπὸ τὸ σχολεῖο.

Ὁ Ὅμιλος ἐφόσον ἔχει τὴν πεποίθησιν αὐτῇ, συνδυσμένη μὲ τὴν
 ἄλλην, ὅτι ὁ κοινὸς προφορικὸς λόγος μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ ἀπὸ
 σήμερα ὡς γραπτὴ γλῶσσα τοῦ Ἑθνους, ὀφείλει νὰ ἱδρῇ τὸ Πρό-
 τυπο Δημοτικὸ Σχολεῖο, γιὰ ν' ἀποδείξῃ πειραματικά: Τὴν ἀνάγκη
 καὶ τὸ δυνατό ν' ἀποκλεισθεῖ ἀπὸ τὸ σχολεῖον ὁ σημερινὸς τύπος τοῦ
 γραπτοῦ λόγου (ἡ καθαρεύουσα), μὲ τὸ νὰ δώσῃ ἀναγνωστικὰ στὴ νέα
 γραπτὴ γλῶσσα, τὴν ὁποία θὰ μεταχειρίζονται ἀπόφοιτοι πραγματικὰ
 μορφωμένοι, δηλαδή, μ' ἀνεπτυγμένο νοῦ, χαρακτῆρα καὶ θέλησιν.

Γ.

Παραδεχθῆκαμε ὁμολογημένες τὶς μεγάλες δυσκολίες ποὺ παρου-
 σιάζει ἡ διδασκαλία τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου καὶ ἀποδώσαμε σὲ
 τοῦτο τὴν ἀδυναμία τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως νὰ μορφώνει ὅλους.
 Μὰ τοῦτο εἶναι ἀληθινόν;

Μολοντί ἡ ὑπαρξὴ τοῦ διδακτικοῦ προβλήματος καὶ ἡ θέσις του
 ἀπὸ μέρος τοῦ σχολείου μᾶς βεβαιώνει, πῶς ἡ γλῶσσα εἶναι ὁ σκόπε-
 λος ποὺ ἀπάνω του θρυμματίζεται κάθε μορφωτικὴ προσπάθεια, ἐν

τούτοις ὁ Μ ὑποστήριξε ὅτι τὸ σχολεῖο δὲν κατορθώνει νὰ μορφώνει κατ' ἐξοχὴν ἀπ' ἄλλους λόγους· γιατί κάτι τέτοιο φαίνεται νὰ λείπει μὲ τὸν ἀφορισμὸ του (μ. Μ. 114) «ὁ τύπος τῆς γλώσσης δὲν εἶναι » τὸ κύριον αἷτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου».

Ἐπειδὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Μ καὶ ἄλλοι πολλὰς φορές παρόμοια ἀποφθέγματα μεταχειρίσθηκαν, ἐνόμισα πὺς πρέπει νὰ ἐξετασθεῖ βαθύτερα ἡ ἀξία τοῦ ἀφορισμοῦ.

Καὶ πρῶτα πρῶτα παρατηροῦμε, ὅτι πρόκειται περὶ γνώμης, ποὺ δὲν ἔλαβε κανένας τὸν κόπο νὰ τὴν αἰτιολογήσῃ ἐπαρκῶς. Μ' ἐκπληξή μας μάλιστα σημειώσαμε πὺς καὶ ὁ ὀρθολογικὸς καὶ λεπτολόγος Μ τὸ ἴδιο ἔκανε. Διότι τὴν ἐξέταση ποὺ μᾶς ἔδωσε τοῦ ἐρωτήματος στίς εἴκοσι ἀράδες τῶν σελίδων 106-107, μὲ λύπη μας τὸ λέμε, ὅτι μήτε ἀνάλυση μποροῦμε νὰ τὴν ὀνομάσωμε, οὔτε καὶ ἀπλὸ συλλογισμὸ σχηματισμένο ἀπάνω στοὺς κλασικοὺς κανόνες τῆς λογικῆς.

Καὶ συγκεκριμένα. — Ὁ Ὅμιλος εἶπε, ὅτι γιὰ τὴν κατάσταση τῆς δημοτικῆς παιδείας θὰ φταῖνε καὶ ἄλλα — ἡ μέθοδος διδασκαλίας, τὰ διδακτικὰ βιβλία, ἡ παιδαγωγικὴ ἀμορφωσία τοῦ δασκάλου — μὰ τὸ σπουδαιότερο ποὺ φταίει εἶναι ἡ γλώσσα.

Ὁ Μ ἀνάλαβε νὰ ἐξετάσει, ἂν εἶναι ὀρθή ἡ γνώμη αὐτή; Πρὸς τοῦτο, ἀφοῦ ἀναγνώρισε τὴ σπουδαιότητα ποὺ ἔχει ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας, (σ. 106 στ. 4-28) ἐρωτᾷ (σ. 106, στ. 29-31) «Εἶναι δυνατόν ὁ τύπος τῆς διδασκομένης μητρικῆς γλώσσης νὰ χαρακτηρισθῇ εὐλόγως καὶ ὡς τὸ κύριον αἷτιον τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου»; Καὶ ἀπαντᾷ (σ. 106, στ. 32-37 καὶ 107, στ. 1-14) «Ἄν ἀκριβῶς ἐξετάσωμεν τοὺς ὅρους τῆς μορφώσεως δὲν δυνάμεθα » νὰ θεωρήσωμεν τὸν τύπον τοῦτον ὡς τὸ κύριον αἷτιον. Ἄρκει νὰ » λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοῦτο μόνον: ὅτι ἡ μόρφωσις ὡς σύνολον εἶναι » δυνατὴ καὶ διὰ γλώσσης ἐντελῶς ξένης ἐφόσον ὑπάρχουσιν οἱ ἄλλοι » ὅροι τῆς μορφώσεως Τοῦτο θὰ ἦτο προφανῶς ἀδύνατον, ἂν » ὁ τύπος τῆς γλώσσης εἶχε τὴν σπουδαιότητα τὴν ὁποίαν ἀποδίδει » εἰς αὐτὸν ἡ Ἐφορία». Καὶ συμπεραίνει ἀμέσως (σ. 107, στ. 15) «Πταίνει καὶ ὁ τύπος τῆς γλώσσης ὅχι κυρίως ὁ τύπος τῆς γλώσσης».

Στίς 19 ἀράδες, ἄρα, ὁ Μ μᾶς μαθαίνει: Πὺς ἡ μόρφωση εἶναι δυνατὴ καὶ μὲ γλώσσα ξένη, γιὰ τοῦτο στὸ δημοτικὸ μας σχολεῖο, ποὺ δὲ μορφώνει, δὲν μπορεῖ νὰ φταίει κυρίως ὁ τύπος τῆς διδασκόμενης γλώσσας.

Ὁ Μ αὐτὴ τὴν φορά, τὸ εἶπαμε, σὰ νὰ μὴν ἀκολούθησε τοὺς κανόνες τῆς ἀπλῆς λογικῆς, μὰ λησμόνησε — ἀλλὰ δασκαλό του —

πολλά πράγματα πού καλοξέρει, ὅπως π. χ. ὅτι ἡ καθαρεύουσα γιὰ τὸ παιδί εἶναι μισο-ξένη γλῶσσα καὶ μισο-νεκρή (μ. Μ. σ. 206).

Ὅπωςδὴποτε γιὰ νὰ τὸν συμπληρώσωμε καὶ γιὰ νὰ πειθοῦμε, ἂν μπορεῖ ἢ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τὸ κύριο αἷτιο τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, θὰ ἐξετάσωμε στὸ ἐπόμενο Δ° Κεφάλαιο τοὺς ὁρους τῆς μορφώσεως, πρᾶγμα πού δὲν τὸ ἔκανε ὁ Μ γιὰ ν' ἀποδείξει τὸ ἀντίθετο, μολονότι τὸ θεώρησε ἀπαραίτητο.

Πρὸ τούτου, ὅμως, θὰ ἐπιμείνομε σὲ κάτι, πού ὁ κ. Σκιαῆς δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἐννοήσῃ, μὰ ὁ κ. Μ μπορεῖ νὰ μᾶς τὸ διδάξῃ, ὅτι δηλαδὴ ἡ μόρφωση μὲ ξένη γλῶσσα δὲν εἶναι ἀδύνατη μὰ δυνατότατη, ἐπειδὴ ἡ ξένη γλῶσσα μαθαίνεται γιὰτὶ εἶναι γλῶσσα λαλουμένη. Καὶ ὅτι ἡ μόρφωση μὲ τὴν καθαρεύουσα δὲν εἶναι ἐπίσης δυνατὴ, διότι ἡ καθαρεύουσα δὲν μπορεῖ νὰ διδαχθῇ σὲ δημοτικὸ σχολεῖο, ἐπειδὴ δὲν εἶναι γλῶσσα λαλουμένη, μὰ μόνο γραφομένη καὶ μάλιστα ὑποκειμενικὴ γραφομένη.

Ὁ φίλος μου Μ, ὁ ὁποῖος τὰ καλονοιῶθει αὐτὰ καὶ γιὰ τοῦτο λέει (μ. Μ. σ. 113.) «Εἶμαι πρόθυμος νὰ πλειοδοτήσω εἰς τὰ παράπονα » (τῆς ἐφορίας γιὰ τὶς δυσκολίες τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσας) καὶ νὰ » τόνίσω ἰδίως ὅτι ὁ γλωσσικὸς οὗτος τύπος παρουσιάζει ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως καὶ μεγαλυτέρας ἀκόμη δυσκολίας ἀφ' ὅσας θὰ » παρουσίαζε γλῶσσα ἐντελῶς ξένη » δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω μὲ ποιὸν τρόπο κατόρθωσε νὰ πεισθῇ ὅτι, μὲ τὸ νὰ πιστοποιήσῃ τὸ εὐκολοκατορθωτότερο (τὸ ὅτι δηλαδὴ, εἶναι δυνατὴ ἡ μόρφωση καὶ « διὰ γλώσσης ἐντελῶς ξένης »), ἀπόδειξε ὡς δυνατό καὶ βέβαιον τὸ δυσκολοκατορθωτότερον (τὴ μόρφωση μὲ τὸν γλωσσικὸν τύπον πού « παρουσιάζει ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως καὶ μεγαλυτέρας ἀκόμη « δυσκολίας ἀφ' ὅσας θὰ παρουσίαζε γλῶσσα ἐντελῶς ξένη »);

Εὐρισκόμενος στὴν ἀδυναμίαν νὰ νοιώσω, ὅτι **στὸ μικρότερον μπορεῖ νὰ περιέχεται τὸ μεγαλύτερον**, καὶ δυνάμενος νὰ ξεχωρίζω σὲ κάθε στιγμή καὶ πρὸ πάντων νὰ μὴ λησμονῶ, πὼς ἄλλες οἱ δυσκολίες διδασκαλίας μὲ ξένη γλῶσσα καὶ ἄλλου εἶδους οἱ πολὺ μεγαλύτερες δυσκολίες καὶ οἱ κίνδυνοι διδασκαλίας μιᾶς γλώσσας πού δὲν εἶναι λαλουμένη¹, θὰ παρακαλέσω τὸν Μ ν' ἀκούσῃ—ὅσα ξέρει—γιὰ τὶς

¹ « Ἐνταῦθεν ὁ γραπτὸς λόγος φέρει ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τὸν χαρακτῆρα γλώσσης ἐν μέρει μὲν ξένης, ἐν μέρει δὲ καὶ νεκρᾶς, ξένης ἐφόσον δὲν εἶναι ἡ φυσικὴ ἐπέκτασις τοῦ ζῶντος τοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν διδασκομένων, νεκρᾶς ἐφόσον καὶ οἱ διδάσκοντες αὐτοὶ δὲν ὁμιλοῦν τὸν τύπον τοῦτον ἀσφαλῶς. » μ. Μ. 206.

ἀπόλυτες δυσκολίες, πού παρουσιάζει ἡ διδασκαλία τῆς καθαρεύουσας.

Λέω καὶ ξαναλέω «ὅσα ξέρει», γιατί δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ξέρει τόσο κοινὰ πράγματα ἄνθρωπος πού χαρακτηρίσει τὴν καθαρεύουσα μισο-ξένη καὶ μισο-νεκρὴ καὶ πού μᾶς χάρισε τὴν ἀκόλουθη χαριτωμένη παρατήρηση μὲ τὴν πιὸ ἀκριβόλογη διατύπωση. «Ὁ γλωσσικός οὗτος τύπος (ἡ καθαρεύουσα) παρουσιάζει ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως καὶ μεγαλυτέρας ἀκόμη δυσκολίας... ἀκριβῶς διότι εἶναι» πολὺ συγγενὴς πρὸς τὴν κοινῶς ὁμιλουμένην». (μ. Μ. σ. 113).

Τί θὰ πεῖ αὐτό; — Θὰ πεῖ ὅτι ὁ Μ παρατήρησε, πῶς ὁ κοινὸς προφορικὸς λόγος τοῦ παιδιοῦ καὶ τοῦ δασκάλου ἔχει ἓνα λεκτικὸ καὶ μιὰ γραμματικὴ, πού πολυμπερδεύουν τὸ παιδί ὅταν τοῦτο ἐπιχειρεῖ νὰ μάθει ἕναν γραπτὸ λόγον μὲ λεκτικὸ συγγενικό, μὰ πού σερβίρεται μὲ γραμματικὴν (τυπικὸ καὶ συντακτικὸ) ὑποκειμενικὴ τοῦ συγγραφέα· δηλαδή μὲ τυπικὸ καὶ συντακτικὸ, πού δὲν εἶναι οὔτε ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσας, ἡ ὁποία ἀνεβαίνει αἰώνια καὶ αὐθόρμητα στὰ χεῖλη δασκάλου καὶ παιδιοῦ, οὔτε ἡ γραμματικὴ (τυπικὸ καὶ συντακτικὸ) τοῦ ἀττικοῦ λόγου τὴν ὁποία μαθαίνει τὸ παιδί. Διότι ὁ συγγραφέας τοῦ ἀναγνωστικοῦ, γιὰ νὰ κατασκευάσει τὴν καθαρεύουσά του, πῆρε λέξεις, τύπους καὶ σύνταξη τοῦ ἀττικοῦ λόγου καὶ τίς ἀνακάτεψε μὲ τυπικὸ καὶ συντακτικὸ καὶ παραλλαγμένο λεκτικὸ τῆς γλώσσας τοῦ παιδιοῦ.

Αὐτὰ τ' ἀνακατέματα, ἀφ' ἑνὸς τυπικοῦ ξένου, πού ἔρχεται μαζί μὲ τὴν ἄγνωστη στὸ παιδί λέξη γιὰ ν' ἀντικαταστήσει τὸ γνωστὸ του τυπικὸ γνῶριμης λέξεως, καὶ ἀφ' ἑτέρου συντακτικοῦ μιᾶς ἄλλης γλώσσας πού μπερδεύεται μὲ τὸ συντακτικὸ τῆς γλώσσας τοῦ παιδιοῦ, γινόμενα μόνον μέσα στὴν τάξη καὶ ὅσο γράφει τὸ παιδί, γιὰ νὰ λησμονηθοῦν ὅλα καὶ νὰ ξαναντικατασταθοῦν μὲ τὸ πρῶτο τυπικό, λεκτικὸ καὶ συντακτικὸ ἅμα βγεῖ τὸ παιδί ἀπὸ τὴν τάξη, ἢ ἅμα σηκώσει τὰ μάτια ἀπὸ τὸ βιβλίον ἢ τὸ τετράδιον, βεβαιότατα δὲν ἐπιτρέπουν τὴ μάθηση τοῦ γραπτοῦ τύπου (τῆς καθαρεύουσας) καὶ πιὸ βέβαια ἐμποδίζουν τὴ μόρφωση.

Ἐμποδίζεται λοιπὸν ἡ μόρφωση. 1^ο) Γιατὶ τὸ παιδί δὲν μπορεῖ νὰ μορφωθεῖ ἂν δὲ μάθει νὰ χειρίζεται τὸ ὄργανον, τὸ κλειδί τῶν γνώσεων, τὴ μητρικὴ του γλώσσα. Καὶ 2^ο) Διότι, ἔνεκα τῶν δυσκολιῶν τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσας, ὁ δάσκαλος ἀναγκάζεται νὰ παραμελεῖ τ' ἄλλα μαθήματα γιὰ νὰ κατορθώσῃ τὸν ἀκατόρθωτον σκοπὸ τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας¹.

¹ «Διότι εἶναι φανερόν ὅτι συντρεχόντων καὶ ἄλλων μεθοδικῶν ἀτόπων τὸ λάθος τοῦτο τείνει νὰ μεταβάλλῃ τὴν ὅλην διδασκαλίαν εἰς καθαρῶς γλωσσικὴν, τοῦτο δὲ γίνεται προφανῶς ἐπὶ θυσίᾳ τῶν πραγμάτων μεγάλῃ καὶ ἀποτελεῖ βαρεῖαν μορφήν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως». μ. Μ. 218.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ μπορεῖ νὰ μᾶς παρατηρηθεῖ, πὼς οἱ ὁμολογημέ-
νες πολὺ μεγάλες δυσκολίες τῆς διδασκαλίας δὲν εἶναι ἀνυπέρβλητες,
ὥστε ὁ σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας νὰ θεωρηθεῖ ἀκατόρθω-
τος. Ἐξεναντίας ὁ Μ καὶ μαζὶ του ὁ δασκαλικὸς κόσμος ἐλπίζει νὰ
ὕπερνικηθοῦν:

α^ο) Ἐὰν αὐξήσῃ ὁ χρόνος ποὺ διαρκεῖ ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση.

β^ο) Μὲ τὸ νὰ διδάσκεται ἡ Νεοελληνικὴ (=συνήθης τύπος γρα-
πτοῦ λόγου) ἄσχετα ἀπὸ τὴν ἀρχαία σ' ὅλη τὴν ἐκπαίδευση καὶ μὲ
τὴ μέθοδο τοῦ προβιδιασμοῦ ἀπὸ τὸν προφορικὸ λόγον σιγὰ καὶ ἡρεμα
ὡς τὸν τύπο τοῦ γραπτοῦ λόγου στὸ δημοτικὸ σχολεῖο.

Οἱ δυὸ αὐτὲς προτάσεις ἀποτελοῦν τὰ θεραπευτικὰ μέτρα, ποὺ
πρέπει νὰ λάβῃ ἡ πολιτεία, γιὰ νὰ ἔχει στοιχειώδη μόρφωση, καὶ ἰσο-
δυναμοῦν μὲ τὴ λύση τοῦ διδακτικοῦ προβλήματος· λύση ποὺ ἂν
ἀλήθευε, καὶ ἡ ὀρισμένη γνώμη τῆς Ἐφορίας θὰ ἦταν ἀδικαιολόγητη,
καὶ τὸ πείραμα τοῦ προτύπου δημοτικοῦ σχολείου θὰ ἦταν ἄσκοπο,
γιατὶ θὰ εἶχε ἀποδειχθεῖ, πὼς γιὰ τὴ σημερινή καχεξία τοῦ δημοτι-
κοῦ σχολείου φταίει ὁ χρόνος ὁ ὀλίγος ποὺ διατίθεται γιὰ τὴ στοι-
χειώδη ἐκπαίδευση καὶ ἡ ἐφαρμοζόμενη σήμερα διδακτικὴ μέθοδος.

Τὸ ἂν φταίει καὶ κατὰ πόσο μπορούμε νὰ λέμε, πὼς φταίει ὁ χρό-
νος, θὰ τὸ ἐξετάσουμε στὸ Δ^ο Κεφάλαιο μελετώντας τοὺς γενικοὺς
ὅρους τῆς μορφώσεως.

Ἐδῶ θὰ ἐξετάσουμε: Ἄν ἐπιτρέπεται νὰ φανταζόμαστε δυνατὴ τὴ
διδασκαλία ξεχωριστὰ ἀπὸ τὴν ἀρχαία τοῦ Νεοελληνικοῦ γραπτοῦ
λόγου (=καθαρεύουσας). Ἐπίσης ἂν μπορεῖ νὰ διδαχθεῖ ἡ γλῶσσα
ἢ γραπτὴ (ἢ καθαρεύουσα) μὲ τὴ μέθοδο, ποὺ καθὼς εἴπαμε ἀπο-
τελεῖ ἀνέβασμα μιᾶς σκάλας ἀπὸ γνώσεις καὶ γλώσσες ὡς τὸ ἀνώ-
τατο σκαλοπάτι τοῦ πνευματικοῦ κύκλου ἀνωτέρων γνώσεων καὶ τοῦ
τύπου τῆς γραπτῆς γλώσσας. Καὶ κατὰ πόσο τέλος μπορεῖ νὰ ἐφαρ-
μοσθεῖ μιὰ τόσο πολὺπλοκη θεωρητικὴ διδακτικὴ μέθοδος.

Ὑποστηρίζω ὅτι, καὶ μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἡρεμῆς μεταβάσεως ἀπὸ
τὸν προφορικὸ λόγον τοῦ παιδιοῦ στὸν ἄγνωστό του γραπτὸ λόγον, δὲν
ἀποφεύγεται τὸ κακὸ ποὺ ἔχει ἡ ἀπότομη μετάβαση, ὅπως γίνεται
σήμερα. Δηλαδή καὶ μὲ τὴν ἡρεμὴ μετάβαση ἢ γλῶσσα θὰ μετα-
βληθεῖ «ἀπὸ ὄργανον τῆς συνεννοήσεως εἰς σκοπὸν καὶ ἀντικείμενον
τῆς ὅλης διδασκαλίας» μ. Μ. 218.

Ἄς παρακολουθήσουμε σύντομα τὸ δάσκαλον τὸν καιρὸ ποὺ θὰ ἐφαρ-
μόζῃ τὴν προτεινόμενη διδακτικὴ μέθοδο. Ὅσο νὰ μάθῃ τὸ παιδί

νά διαβάξει στις κατώτερες τάξεις ο δάσκαλος, τόσο για την προφορική διδασκαλία όσο και για τη γραφή, μεταχειρίζεται το λεκτικό και τυπικό το δικό του και του παιδιού.

Διδάσκει δηλαδή με γλώσσα λαλουμένη και δίνει προσοχή στα πράγματα.

Όσο αναβαίνει όμως το παιδί στις τάξεις, ο δάσκαλος εισάγει σιγά σιγά νέο λεκτικό (πνευματικού κύκλου ανωτέρου) που φέρνει μαζί του νέο τυπικό. Δυστυχώς δεν αρκείται σ' αυτό. Ἀλλά εισάγοντας με το νέο λεκτικό το νέο τυπικό, φροντίζει ν' αλλάξει και ν' αντικαταστήσει με το ήδη εν ισχύ τυπικό το παλιό λεκτικό και τυπικό του παιδιού. Ἐπιχειρεῖ νά καταστρέψει, δηλαδή, όσα το παιδί έμαθε.

Παράδειγμα: Τόν πρώτο χρόνο, ή το δεύτερο, ο δάσκαλος έμαθε στο παιδί πρόσθεση και του έμαθε πώς «ένα και ένα κάνουν δυο» Τόν έρχόμενο χρόνο για νά διδάξει στο ίδιο παιδί πολλαπλασιασμό (άνώτερος κύκλος γνώσεων) δέ θά του πει «δυο τρεις φορές ένα κάνουν τρία», αλλά «τρία επί έν έσον τρία». Και για νά το αναλύσει θά πει «έν σὺν ένι σὺν ένι (1+1+1)». Για νά μάθει όμως στο παιδί το «έν σὺν ένι σὺν ένι» ο δάσκαλος μαζί με το παιδί θά ξεχάσουν τόν πολλαπλασιασμό, γιατί θά πρέπει νά καταφέρει πρώτα ο δάσκαλος το παιδί νά ξεχάσει το «ένα» και νά πει «έν», ν' αντικαταστήσει το «και» με το «σὺν» και νά μεταχειρισθῇ τόν άγνωστο τύπο «τή δοτική ένι».

Ἐνανατέμει, λοιπόν, το είπωμένο: ή μετάβαση — προοιόσμος από τόν προφορικό λόγο του παιδιού και του δασκάλου στον περίφημο τύπο του γραπτού λόγου, όσο θ' αναγκάζει το παιδί νά μή δέχεται μόνο το άπαραίτητο τυπικό μαζί με το νέο λεκτικό του ανωτέρου πνευματικού κύκλου, μά θά το υποχρεώνει νά προσαρμόζει στο νέο τυπικό του νέου λεκτικού το γνώριμό του ήδη λεκτικό και ν' αντικατασταίνει το παλιό συντακτικό και λεκτικό με ήδη εν ισχύ τυπικό, θά παρουσιάζει τόσο μεγάλες δυσκολίες, ώστε θά μεταβάλλει όλη τη διδασκαλία σε γλωσσική.

Ἡ μετάβαση άν είχε τη μορφή *μηχανικής ένώσεως*, δηλαδή άν ήταν παράθεση όλίγου νέου λεκτικού και τυπικού δίπλα στο παλιό του παιδιού, θά μπορούσε, με πολλές δυσκολίες νά επιτρέψει κάποιο άποτέλεσμα.

Ἡ μετάβαση, όμως, *χημική ένωση* διαφόρων λεκτικών, τυπικών και συντακτικών, καταδικάζει από πριν κάθε διδασκτική μέθοδο σε άποτυχία, έστω και άν ο ίδιος ο Μ έπρόκειτο νά την εφαρμόσει μόνος του.

Προσθέτω άμέσως, πώς ή μετάβαση «μηχανική ένωση» θά δίδασκε

στο παιδί το μέρος της καθαρεύουσας να πούμε, που είναι για το παιδί γλώσσα ξένη μὰ λαλουμένη από το δάσκαλο. Έν ᾧ ἡ μετάβαση «χημική ἔνωση» ἐπιχειρεῖ νὰ διδάξει καὶ τὸ μέρος ποὺ εἶναι γιὰ τὸ παιδί γλώσσα ξένη - νεκρή.

Στὴ δεύτερη, ὅμως, περίστασις ὁ παιδαγωγικὸς κίνδυνος νὰ ξεπέσει ὅλη ἡ διδασκαλία σὲ μνημονικὴ μοῦ φαίνεται ἀναπόφευκτος. Δηλαδή σὲ ἄγονη διδασκαλία, ποὺ πολὺ καλὰ τὴν ξέρει τὸ σχολεῖο, ἡ ὁποία περιορίζεται σὲ «κανόνες, ἐξαιρέσεις κανόνων, χλοῦναι καὶ χρῆσται, ἄμνητος καὶ ἀμνητός»¹ καὶ κάνει τὸ σχολεῖο νὰ βλάπτει ἀντὶ νὰ ὠφελεῖ.

Στὴν περίστασις αὐτὴ ἡ διδασκαλία ἰσοδυναμεῖ μ' ἐξαναγκασμὸ τοῦ παιδιοῦ ν' ἀποστηθίζει γραμματικὸς καὶ συντακτικὸς κανόνες καὶ φέρνει μέσα της τὸν κίνδυνο νὰ συνηθίσει τὸ παιδί στὸν «παπαγαλισμὸ» καὶ στὴ «λεκτικὴ σκέψη» καὶ νὰ σχηματισθεῖ στὸ μυαλάκι του ἡ «γραμματικὴ δίπλα»².

Παιδαγωγὸς ὁ Μπουντῶνας αὐτὸν τὸν κίνδυνο νόμισε πὼς θὰ τὸν μὴδενίσει μὲ τὴ μέθοδό του.

1^ο) Ὅριζοντας ἡ διδασκαλία νὰ γίνεται στὶς κατώτερες τάξεις ἀποκλειστικὰ μὲ τὸ γνῶριμο στὸ παιδί γλωσσικὸ ὕλικό, ὥστε νὰ μαθαίνει καὶ πράγματα ἐν ᾧ θὰ μαθαίνει νὰ διαβάξει καὶ νὰ γράφει.

2^ο) Μὲ τὸ ν' ἀνεβάξει στὶς ἀνώτερες τάξεις τὸ παιδί στὸ λεκτικὸ, τὸ τυπικὸ καὶ τὸ συντακτικὸ τοῦ γραπτοῦ λόγου, ποὺ παραδέχεται (τὸ φαντάζεται τάχα σοβαρά?) ὅτι θὰ εἶναι τουλάχιστο στὸ στόμα τοῦ δασκάλου — θὰ εἶναι καὶ τοῦ ἀναγνωστικοῦ ἢ γλώσσα; — σὲ τρόπον, ὥστε ἡ μεταβολὴ τοῦ τυπικοῦ νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸ νέο λεκτικὸ μὲ τὸ ὁποῖον τὸ παιδί θὰ πρωτομάθει νέες ἀνώτερες ἐντυπώσεις καὶ ἔννοιες. Ἔτσι τὸ παιδί θὰ μείνῃ στὸν κόσμον τῶν πραγμάτων, γιὰτὶ ἡ λέξις θ' ἀνταποκρίνεται ἀμέσως στὸ πρᾶγμα ἢ στὴν ἀντίστοιχη ἰδέα.

Ἡ μέθοδος αὐτὴ — ποὺ τὴν προτείνει ὁ Μ καὶ φαίνεται πὼς τὴν ἀσπάζεται μὰ ὀλόκληρη σχολὴ ἀπὸ εἰδικούς — θὰ ἐλάττωνε σημαντικὰ τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὴ δογματικὴ διδασκαλία ὑπὸ τὸν ὄρον: ΝΑ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΕΦΑΡΜΟΣΘΕΙ.

Δυστυχῶς ἡ μέθοδος τοῦ δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ οὔτε ἀπόλυτα, δηλαδή σὲ χρονικὸ διάστημα ἀπροσδιόριστο καὶ ἀπὸ διδακτικὸ προ-

¹ Ἐφημ. «Σάμπιγξ» ἀρ. 80 «Ἀπολογισμὸς Δημοτικῆς Παιδείας».

² Βλέπε «Διάλεξις Στ. Ραμᾶ» Δελ. Β. σελ. 75.

σωπικὴ ἀνώτερης μορφώσεως, οὔτε κατὰ περισσότερο λόγο σχετικὰ, δηλαδή σὲ χρόνο ἐντελῶς ὀρισμένο καὶ περιορισμένον — ὅπως εἶναι τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως — καὶ ἀπὸ τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ τὸ σημερινὸ ἢ τὸ αὐριανό.

Κατὰ τὸν ἴδιο τὸν εἰσηγητὴ τῆς, γιὰ νὰ ἐφαρμοσθεῖ, πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ μιλεῖ τῇ γλώσσᾳ ποὺ θὰ διδάξει. (μ. Μ. σ. 219). «Ἡ προφορικὴ καλλιέργεια τῆς γλώσσης πρέπει ν' ἀποτελέσῃ ὄχι μόνον τὴν ἀφετηρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν βάσιν τῆς ὅλης γλωσσικῆς διδασκαλίας».

Τοῦτο, ὅμως, κατὰ τὸν ἴδιο Μ σήμερα δὲν εἶναι δυνατό. Μὰ φαίνεται πῶς θὰ πάψῃ νὰ εἶναι ἀδύνατο, κατὰ τὸν Μ πάντοτε, ὅταν γίνουν «συγκαταβάσεις πρὸς τὸν κοινὸν προφορικὸν λόγον» μ. Μ. 207.

Ἄς ποῦμε κ' ἐμεῖς γιὰ μιὰ στιγμὴ ναί. Δηλαδή, πῶς θὰ γίνῃ δυνατό τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ νὰ μιλεῖ τῇ γραπτῇ γλώσσᾳ, ὅταν αὕτῃ πλησιάζει (κάνει συγκαταβάσεις) πρὸς τὸν κοινὸ προφορικὸ λόγο. Κι' ἄς δοῦμε ποιὸ λογικὸ συμπέρασμα βγάζομε.

Τὸ διδακτικὸ πρόβλημα, ποὺ ἀποτελεῖ ἡ διδασκαλία τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, θὰ βρεῖ τὴ λύση του μὲ τὴν ὀρισμένη διδακτικὴ μέθοδο τοῦ προβιδιασμοῦ ἀπὸ τὸν προφορικὸν λόγον ἤρεμα στὸ γραπτό, ὅταν *στὸ μέλλον* ὁ γραπτὸς λόγος θὰ ἔχει κάνει τέτοιες «συγκαταβάσεις» ὥστε νὰ εἶναι προφορικὸς λόγος τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ, τῶν μορφωμένων δηλαδή.

Γιὰ νὰ γίνῃ τοῦτο τὸ τελευταῖο, θὰ πεῖ πῶς ἔγινε ἡ ἀφομοίωση τοῦ γραπτοῦ μὲ τὸν προφορικὸν λόγον. Ἄρα γιὰ νὰ ἐφαρμοσθεῖ ἡ διδακτικὴ μέθοδος, ποὺ προτείνει ὁ Μ, πρέπει νὰ προηγηθεῖ ἡ ἀφομοίωση, ποὺ θὰ εἶναι εὐλογία, μὰ ποὺ εἶναι σκοπὸς καὶ δὲν εἶναι γεγονὸς.

Ὅσο, λοιπόν, ἡ ἀφομοίωση μένει σκοπὸς καὶ εὐχή, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου τοῦ κ. Μπουντῶνα θὰ μένει «σφοδρὴ ἐπιθυμία».

Εἶναι ἀλήθεια, πῶς ὁ κ. Μ ἐφαντάσθηκε «ζήτημα χρόνου» τὴν ἐπικράτηση τοῦ ἀπλουστεροῦ τύπου γραπτοῦ λόγου, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ μιλεῖται ἀπὸ τὸ διδακτικὸ προσωπικόν, γιατί διατύπωσε καὶ τὴν ἀπαίτηση «νὰ διδασθεῖ συστηματικῶς ἡ Νέα Ἑλληνικὴ (= καθαρρεύουσα) » καταλαμβάνουσα τὴν προσηκουσαν ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει θέσιν» μ. Μ. σελ. 215.

Κ' ἐξηγώντας τὰ παραπάνω θέλει «συνεχῇ καὶ αὐτοτελῇ δι' ὅλης τῆς Ἑκπαιδεύσεως τὴν διδασκαλίαν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς » κορυφωμένην εἰς διδασκαλίαν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ » φιλολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ». Ἔτσι θὰ εἶναι δυνατὴ « ἡ κατα-

νόησις και ἡ ὀρθή χρῆσις » τοῦ γραπτοῦ σημερινοῦ λόγου ἀπὸ τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ.

Συνοφίζομε : Ὁ Μ θεωρεῖ, πὺς θὰ μάθει τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ νὰ μιλεῖ τὸ γραπτὸ λόγο, πὺ μὲ τῇ μέθοδῳ του θὰ τὸν διδάσκει, γιατί θὰ ἔχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀρχαία και κατὰ συνέχεια διδάχθῃ, σὰν αὐτοτελῇ γλώσσα, ἕνα γραπτὸ λόγον πὺ θὰ ἔχει κάνει συγκαταβάσεις πρὸς τὸν προφορικὸ.

Ὁμολογῶ πὺς δὲν καλοκαταλαβαίνω, ἂν ὁ Μ ἔχει καθαρά μέσα του τὸ τί ἐννοεῖ και θέλει.

Φρονεῖ τάχα ὅτι σήμερα ἦ αὔριο, πὺ θὰ διδαχθῇ τὸ γραπτὸ λόγο τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ, θὰ ἔχει γίνῃ ἡ ἀφομοίωση σ' ἕνα βαθμὸ τοῦ προφορικοῦ μὲ τὸν γραπτὸ, ὥστε οἱ δάσκαλοι τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ νὰ μπορέσουν νὰ διδάξουν αὐτόν, διότι θὰ « ὁμιλοῦν ἀσφαλῶς τὸν τύπον τοῦτον » ἐν ᾧ σήμερον « και οἱ λογιώτεροι δὲν καταντοῦν εἰς προφορικὸν ὁμοιόμορφον πρὸς τὸν γραπτὸν »; Φανερά ὁ συλλογισμὸς αὐτὸς θὰ ἔκανε τὸ σφαλμα νὰ παίρνῃ τὴ σφοδρὴ ἐπιθυμία ὡς γεγονός.

Ἡ φρονεῖ, ὅτι τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ θὰ μάθει νὰ μιλεῖ τὸν τύπο τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, διότι « ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος εἶναι σύγχρονος γλώσσα και ἐπομένως εἶναι δυνατόν νὰ διδαχθῇ καθ' ἑαυτὸν ὅπως και ὅλοι αἱ σημερινὰ γλώσσαι τοῦ κόσμου »; (μ. Μ. σ. 211).

Αὕτῃ ἡ δευτέρῃ γνώμη, πὺ δείχνῃ κάπως περιττὸς τίς εὐχὲς και τίς ἐλπίδες γὰ τὴ συγκατάβαση τοῦ γραπτοῦ στὸν προφορικὸ, γὰ νὰ σχηματισθῇ στὸ μυαλὸ τοῦ Μ, φαίνεται πὺς ἄρκεσε ἡ βεβαίωση τοῦ δασκάλου του Χατζηδάκι, πὺς ἡ γραφομένη « κατ' ἀνάγκην εἶναι και » ὀφείλῃ νὰ εἶναι καθόλου ὁμοειδὴς και ἐνιαία ὡς πρὸς τοὺς γραμματικὸς τύπος και τὴν σύνταξιν ».

Εἶναι εὐγενικὸ αἶσθημα ὁ σεβασμὸς στὸ δάσκαλο, μὰ εἶναι κατὰ-χρησιν νὰ φθάνῃ ὡς τὸ σημεῖο νὰ λησμονᾶμε ὕστερα ἀπὸ λίγες σελίδες « ὅτι ὁ γραπτὸς λόγος φέρῃ τὸν χαρακτῆρα νεκρᾶς ἐφόσον και οἱ » διδάσκοντες αὐτοὶ δὲν ὁμιλοῦν τὸν τύπον τοῦτον ἀσφαλῶς » και ὅτι « οἱ λογιώτεροι δὲν καταντοῦν εἰς προφορικὸν λόγον ὁμοιόμορφον » πρὸν τὸν γραπτὸν ». Δηλαδή, ὅτι ὁ σημερινὸς γραπτὸς λόγος εἶναι κατὰ μέρος (μέγα ἢ μικρὸ) νεκρὴ γλώσσα. Πὺ θὰ πεῖ δὲν εἶναι σύγχρονη γλώσσα.

Σὰ μὴ σύγχρονη γλώσσα δὲν μπορεῖ νὰ διδαχθῇ « καθ' ἑαυτὴν ». Μὰ δὲν εἶναι και αὐτοτελὴς νεκρὴ, γιατί « ὁ γλωσσικὸς οὗτος » τύπος παρουσιάζῃ ἀπὸ μορφολογικῆς ἀπόψεως και μεγαλυτέρας

» ἀκόμη δυσκολίας . . . ἀκριβῶς διότι εἶναι πολὺ συγγενῆς πρὸς » τὴν ὁμιλουμένην ».

Τί εἶναι λοιπόν; — Ὑποκειμενικὴ γλῶσσα, δηλαδή κανένα ὄριο δὲν ὀρίζει τὸ λεκτικὸ τῆς, τὸ τυπικὸ τῆς καὶ τὴ σύνταξή τῆς, μὰ ὁ μεταχειριζόμενός τὴν διαλέγει κατὰ τὴν ὁρεξὴ τοῦ τυπικοῦ ἢ συντακτικοῦ νεκροῦ, σ' ὅποια δόση θέλει, γιὰ νὰ τὸ μπερδέψει μὲ ζωντανὸ ἢ μισοζωντανὸ λεκτικόν, τυπικὸ ἢ συντακτικόν. Ἐπομένως ἡ καθαρεύουσα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι γλῶσσα σύγχρονη, οὔτε αὐτοτελής. Καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διδαχθεῖ οὔτε ὡς νεκρή.

Ἄν ἤθελε ὁ Μ καὶ ὁ δάσκαλός του νὰ ὀνομάσουν τὴ γραφομένη καθαρεύουσα σύγχρονη καὶ ἀνεξάρτητη γλῶσσα, δυνάμενη νὰ διδαχθεῖ, δὲν ἔφθαναν καλύτερα τὸν κ. Ἀνδρέα Σκιαῶ στὰ ὕψη του, ἀφόπου τὴν ἀποκάλυψε διάλεκτο;

Νομίζω πῶς μετὰ ταῦτα ἐπιτρέπεται τὸ συμπέρασμα: Ὅτι ἡ προτεινόμενη διδακτικὴ μέθοδος τοῦ ἡρεμοῦ προδιδασμοῦ ἀπὸ τὸν προφορικὸ λόγον τοῦ παιδιοῦ στὸν τύπον τοῦ γραπτοῦ λόγου, καὶ χωρὶς περιορισμοὺς ἀπὸ τὸ χρόνον τῆς διδασκαλίας καὶ ἀπὸ τὴ μόρφωση τοῦ διδακτικοῦ προσώπου, δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ παρὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ, ποὺ ἡ ἀφομοίωση τοῦ προφορικοῦ λόγου μὲ τὸ γραπτό θὰ εἶναι γεγονὸς καὶ ποὺ οἱ δάσκαλοι θὰ μιλοῦν τὴ γραφομένη, γιὰτὶ θὰ τὴν ἔχουν διδαχθεῖ ἀπ' ἄλλους ποὺ θὰ τὴ μιλοῦν.

Μιὰ τέτοια ἄρα διδακτικὴ μέθοδος μπορεῖ ν' ἀποδειχθεῖ καλὴ, ἀφοῦ ὅμως πρῶτα κανονισθεῖ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα.

Βεβαιότερα ἀκόμα καταδικάζεται ἡ μέθοδος νὰ μείνῃ ἀπλὴ ἀνώφελη θεωρία, ὅσο ἡ διάρκεια τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως θὰ ἔχει κατ' ἀνάγκην κάποια ὅρια λογικὰ καὶ ὅσο ὁ δάσκαλος, ποὺ θὰ τὴν διδάξῃ, δὲ θὰ ἔχει τὴ μόρφωση καὶ τὴ σφοδρὴ ἐπιθυμίαν τοῦ εἰσηγητῆ τῆς, μὰ θὰ προτιμᾷ νὰ μεταβάλλῃ τὴ διδασκαλίαν μίαν γλῶσσας μισο-ξένης καὶ μισο-νεκρῆς σὲ ἄκοπη διδασκαλία μνημονικὴ καὶ δογματικὴ.

Καὶ συμπεραίνω ἀκόμα, ὅτι σὲ ὅλες αὐτὰς τὰς ἀντιφάσεις ἔπεσε ὁ Μ., γιὰτὶ θεώρησε ἀναγκαίαν τὴν ἀρχὴν «τῆς διατηρήσεως τῆς καθαρευούσης» καὶ διότι θεώρησε ἀξίωμα τὸ ὅτι ἡ διδακτικὴ ἀκολουθεῖ τὴ γλῶσσα, ἐπειδὴ τάχατε δὲν μπορεῖ νὰ ὑποταχθεῖ ἡ γλῶσσα στὴ διδακτικὴ, σὰ νὰ εἶναι καὶ γλῶσσα καὶ διδακτικὴ ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὶς ἀνάγκας τοῦ Λαοῦ καὶ σὰ νὰ μὴν ἔχουν καὶ οἱ δύο ἕναν προορισμό: **Νὰ μορφώσουν τὸ Ἔθνος.**

Δ.

Εἶδαμε πὺς ἡ ἀποτυχία τοῦ δημοτικοῦ σχολείου νὰ ἐκπληρώσει τὸ σκοπὸ τοῦ ὁμολογεῖται ἀπ' ὅλους. Καὶ πὺς τὸ αἷτιο ζητήθηκε στὴ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ βρέθηκε στὴ σύσταση τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Μολαταῦτα οἱ εἰδικοί, ποὺ ὡδηγοῦν τὴν πολιτεία, θεώρησαν πὺς ἡ μεταβολὴ τῆς διδακτικῆς μεθόδου θ' ἀρκέσει νὰ προλάβει τὴν ὁμολογούμενη ἀδυναμία.

Τὸ πρόβλημα δηλαδὴ ἀπόμεινε στὰ χέρια τοὺς διδακτικό, ζήτημα μεθόδου διδασκαλίας.

Καὶ ὁ Μ σύμφωνος μὲ τὴ γενικὴ αὐτὴ γνώμη, ἀρκέσθηκε νὰ προσθέσει καὶ δυὸ ἄλλα αἷτια τοῦ κακοῦ: Τὴν πενιχρότητα τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν πενιχρότητα τῆς διδασκαλίας τῆς Νέας Ἑλληνικῆς (=καθαρεύουσα) μ. Μ. σ. 113. Καὶ γιὰ τὴ θεραπεία τοὺς ἐπρότεινε τὶς ἀπαιτήσεις 1) Ν' αὐξήσῃ ἡ διάρκεια τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως. 2) Νὰ διδάσκεται ἡ Νέα Ἑλληνικὴ (=καθαρεύουσα) σὰν ἀνεξάρτητη σύγχρονη γλώσσα σὲ ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ὁ Ὅμιλος ἐμελέτησε καὶ αὐτὸς τὰ αἷτια τῆς ἀμορφωσίας τοῦ Ἑθνους. Καὶ δὲν ἔκρινε τὸ πρόβλημα διδακτικό μὰ γλωσσο-ἐκπαιδευτικό, σκεπτόμενος μὲ τὴν ἀπλούστερη λογικὴ κ' ἐκτιμώντας τοὺς πραγματολογικοὺς ὅρους τῆς στοιχειώδους μορφώσεως ἔτσι:

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευση ἑνὸς λαοῦ ὀφείλει νὰ δώσῃ σὲ ὅλους τοὺς πολῖτες ἓνα ἐλάχιστο μορφώσεως σ' ἓνα μέγιστο δυνατὸ χρονικὸ διάστημα.

Τὸ ἐλάχιστο τῆς μορφώσεως τὸ ἀποτελεῖ ἡ ὅσο τὸ δυνατόν ἀρτιότερη διδασκαλία τῶν πρώτων μέσων γιὰ τὴν ἀπόκτηση γνώσεων. Δηλαδὴ, ἡ στοιχειώδης μόρφωση περιορίζεται στὴν ἀνάγνωση, τὴ γραφὴ, τὰ στοιχεῖα τῆς ἀριθμητικῆς καὶ στὴν ἰχνογραφία καὶ τὴ χειροτεχνία (ὡς μέσα μορφώσεως). Μ' ἄλλα λόγια τὸ δημοτικὸ σχολεῖο κατ' ἐξοχὴν ἓνα σκοπὸν ἐπιδιώκει — νὰ δώσῃ στὰ παιδιὰ τὸ κλειδὶ τῶν γνώσεων, τὴ χρῆση τῆς μητρικῆς γλώσσας, τὸν προφορικὸ καὶ γραπτὸ λόγο τοῦ Ἑθνους. Ἐννοεῖται, πὺς ἡ γλώσσα αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει μορφὴ ἀπλούστερη ἢ κατώτερη ἀπὸ τὴ γλώσσα ποὺ θὰ μιλοῦν καὶ θὰ γράφουν οἱ πῖο μορφωμένοι Ἑλληνες.

Ἄν τὸ δημοτικὸ σχολεῖο δὲν κατορθώνει νὰ παρέχει αὐτὸ τὸ ἐλάχιστο τῆς μορφώσεως δὲν ἔχει λόγον νὰ ὑπάρχει.

Μὰ τὸ ἐλάχιστο αὐτὸ πρέπει καὶ νὰ δοθῇ σ' ἓνα μέγιστο χρόνου. Δηλαδή, τὰ παιδιὰ θὰ μένουν στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, γιὰ νὰ μάθουν τὴ γλῶσσα, ὀρισμένα χρόνια.

Στὴν Ἑλλάδα ὡς τὰ σήμερα δὲν μπορέσαμε νὰ ἔχομε τετρατάξια σχολεῖα παντοῦ. Τὸ νὰ ὀρίσουμε ἄρα τὴ διάρκειαν τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως σὲ περισσότερα ἀπὸ 4-6 χρόνια θὰ εἶναι παραλογισμός. Ἐὰν δὲ θέλομε ν' ἀερολογούμε, θ' ἀρκεσθοῦμε σ' αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα, γιὰ τὸ χρόνον τὸν ὀρίζει καὶ τὸ χρῆμα ποὺ δὲν μπορούμε νὰ τὸ αὐξήσουμε μὲ τὴ συζήτηση.

Ἄμα ἔτσι ὀρίσουμε τὴ διάρκειαν τῆς δημοτικῆς παιδείας καὶ τὸ σκοπὸ τῆς, παρατηροῦμε¹ — τὸ ἀναλύσαμε ἤδη — ὅτι μὲ τὴ διδακτικὴ μέθοδον ποὺ προτείνει ὁ Μ δὲ θὰ ἐπιτύχομε τὸ σκοπὸ.

Ἡ λουσόζα ὅμως διδακτικὴ τοῦ μέθοδος, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθεῖ καὶ ἂν αὐξήσει ὑπὲρ τὸ πραγματολογικὸ μέτρον ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσας, διαγράφηκε καὶ χωρὶς νὰ λογαριασθεῖ καὶ ἄλλος ὅρος, ποὺ κανονίζει τὰ πράγματα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Χωρὶς νὰ λογαριασθεῖ δηλαδή, τὸ ὅτι ἐφαρμοστὴς τῆς μεθόδου πρέπει νὰ εἶναι ὁ τελευταῖος ἀπὸ τοὺς 3-4 χιλιάδες δασκάλους, ποὺ διδάσκουν στὰ σχολεῖα τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως.

Καὶ εἶναι ν' ἀπορεῖ κανένας μὲ τὸ πῶς ἐπιχειρεῖ σωστὸς ἄνδρας παιδαγωγικός, ὅπως ὁ Μ, νὰ λύσει διδακτικὸ πρόβλημα (πρόβλημα μεθόδου διδασκαλίας) χωρὶς νὰ προσέξει καὶ νὰ λάβει ὑπ' ὄψην του, στὸ βαθμὸ ποὺ ἐπιβάλλεται, τὸν αὐριανὸ ἢ τὸ σημερινὸ δάσκαλον, ἀφ' οὗ εἶναι κοινοτοπικὴ ἀρχὴ τὸ ὅτι κάθε ζήτημα καὶ μερικὸ πρόβλημα τοῦ σχολείου (πρόγραμμα, μέθοδος, κ.τ.λ.) συγχωνεύονται στὸ μοναδικὸ παιδαγωγικὸ πρόβλημα «τὴν ἐτοιμασίαν τοῦ δασκάλου».

Γενικότερα μάλιστα διατυπώθηκε ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ὡς ἑξῆς. «Τὸ ζήτημα τοῦ ἰδανικοῦ τῆς παιδαγωγικῆς ταυτίζεται μὲ τὸ ζήτημα τοῦ παιδαγωγοῦ - δασκάλου».

Πράγματι τὸ πρόβλημα τῆς μεθόδου διδασκαλίας, ἀπὸ τὴ φύσιν τοῦ ψυχολογικοῦ καὶ πρακτικοῦ, γιὰ νὰ λυθεῖ ἀπαιτεῖ τὸν ἄνθρωπον. Ὅχι

¹ «Εἶναι λοιπὸν φανερόν ὅτι ἐτοιμότης καὶ ἀσφάλεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ γραπτοῦ λόγου χωρὶς ἱκανὴν γενικὴν, συστηματικὴν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ μακράν καὶ ὁμοιόμορφον χρῆσιν εἶναι ἀδύνατος. Τί ἐκ τούτων εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ εἰς τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μὲ ἀρχαρίους 4-6 ἐτῶν!» μ. Μ.

τὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ διαγράψει τὴ διδακτικὴ μέθοδο, μὰ τὸν ἄνθρωπο ποὺ θὰ τὴν ἐφαρμόσει. Τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ προγράμματος. Χρειάζεται ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ τὸ κατανοήσει γιὰ νὰ τὸ πραγματοποιήσει, ἔστω καὶ ἂν ἄλλος τὸ κατάστρωσε τὸ πρόγραμμα (= μὲ τὸ σχέδιο ἐργασίας γιὰ τὴν ἐκπλήρωση μερικῶν σκοπῶν τοῦ σχολείου).

Ἔτσι ἡ ἔλλειψη κατάλληλης μεθόδου διδασκαλίας, αἷτιο τῆς καχεξίας τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ποὺ κατ' ἐξοχὴν πρόσεξε ὁ Μ, θὰ γιαιτρευθεῖ ἀφοῦ πρῶτα λυθεῖ τὸ πρόβλημα τοῦ δασκάλου - παιδαγωγοῦ. Διότι ἂν ὁ δάσκαλος δὲν εἶναι αὐτὸς ποὺ πρέπει νὰ εἶναι, κάθε μέθοδος καὶ κάθε πρόγραμμα θὰ μείνουν ἄχρηστα πράγματα. Ἄν ὁ δάσκαλος ὁμως γίνεῖ πραγματικὸς τέτοιος ποὺ πρέπει νὰ εἶναι, τότε θὰ βρεῖ μόνος του τὴ λύση τῶν μερικῶν προβλημάτων τοῦ σχολείου. Θὰ βρεῖ, δηλαδή, τὴν κατάλληλη μέθοδο καὶ τὸ κατάλληλο πρόγραμμα νὰ ποῦμε.

Κι' ἂν υποθέταμε λοιπόν, ὅτι ἡ διδακτικὴ μέθοδος τοῦ Μ μπορούσε νὰ λύσει τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς γλώσσας, ἔπρεπε ν' ἀποδειχθεῖ πὼς ὑπάρχουν οἱ δάσκαλοι (3-4 χιλιάδες) νὰ τὴν ἐφαρμόσουν.

Ἐφ' ὅσον ὁμως ἔχομε δεδομένον, ὅτι ἄνθρωποι τῆς ἀξίας τοῦ Μ βασανίζονται ἄδικα νὰ βροῦν τὴ λύση τοῦ προβλήματος τῆς μεθόδου τῆς διδασκαλίας τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, ρωτᾶμε μετὰ πόσους αἰῶνες πρέπει νὰ λογαριάσουμε ὅτι θ' ἀνεθεῖ ὁ μέσος ὄρος τῆς ποιότητος τῶν δασκάλων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μας σὲ τέτοιο βαθμόν, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἐφαρμόσει μέθοδο διδασκαλίας ποὺ ὁ Μ δὲν μπόρεσε ἀκόμα νὰ τὴ σκεφθεῖ;

Ἐπειδὴ τὸ δεύτερο, ἀπίθανο καθολοκληρίαν, θὰ ἦταν οὐτοπικὴ ἐλπίδα, γιὰ τοῦτο φαίνεται σὰ βέβαιον, πὼς ἡ μόρφωση ποὺ πρέπει νὰ παρέχεται σὲ **ὅλους** μὲ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση δὲ θὰ κατορθωθεῖ, ὅσο τὸ πρόγραμμα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἐπιβάλλει τὴ διδασκαλία τῆς σημερινῆς γραπτῆς γλώσσας.

Ἀπομένει, λοιπόν, ἓνας τρόπος γιὰ νὰ δοθεῖ μόρφωση σὲ ὅλους μὲ τοὺς πραγματολογικοὺς ὁρους ποὺ ἐθέσαμε: Νὰ διαγνώσουμε τὸ αἷτιο ποὺ δὲν ἀφίνει νὰ δοθεῖ λύση στὸ πρόβλημα τῆς μεθόδου διδασκαλίας τῆς γλώσσας καὶ νὰ τὸ ξεριζώσουμε.

Ἐδῶ χρειάζεται λίγη προσοχή!

Ἄς υποθέσουμε πὼς ἐδημιουργήσαμε τὸν ἰδανικὸ παιδαγωγὸ - δάσκαλον. Δώσαμε δηλαδή τὴ λύση στὸ παιδαγωγικὸ πρόβλημα, ποὺ ταυτίζεται μὲ τὸ ἰδανικὸ τῆς παιδαγωγικῆς.

Ὁ δάσκαλος αὐτός, στὰ χρόνια τὰ ὀρισμένα, θὰ μόρφωνε τοὺς

μαθητάς μ' ὅσο τὸ δυνατόν ἀρτιότερη διδασκαλία τῶν πρώτων μέσων γιὰ τὴν ἀπόκτηση γνώσεων. Θὰ ἔλυνε δηλ. τὰ ζητήματα τοῦ προγράμματος καὶ τῆς μεθόδου κ.τ.λ.

Ἄν ὅμως ὁ δάσκαλος αὐτὸς δὲν ἔδρισκε λύση γιὰ τὸ ἓνα μερικὸ πρόβλημα τοῦ σχολείου (τῇ μέθοδο); Σὲ τέτοια περίσταση τὸ αἷτιο μιᾶς ἀπροσδόκητης ἀποτυχίας τοῦ σχολείου δὲν ἔπρεπε νὰ ζητηθεῖ στὸ λόγο ποὺ κάνει ἄλυτο τὸ μερικὸ πρόβλημα;

Καὶ συγκεκριμένα.

Ἄν ὁ δάσκαλος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου φτάσει καὶ γίνει στὴ μόρφωση Μπουντώνας κι' ὅμως ἀδυνατεῖ νὰ λύσει τὸ ζήτημα τῆς μεθόδου τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας, δὲ θὰ πεῖ πῶς ὁ σκοπὸς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας εἶναι τὸ αἷτιο ποὺ ἐμποδίζει νὰ δοθεῖ λύση στὸ πρόβλημα τὸ διδακτικὸ κ' ἐκεῖθε στὸ μορφωτικὸ;

Ὅταν ἔτσι ἐξετασθεῖ τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους μὲ τὴ στοιχειώδη ἐκπαίδευση, βεβαιονόμαστε πῶς αἷτιο, ποὺ θὰ τὴν ἐμποδίζει, εἶναι ἡ ἐπιβολὴ τῆς διδασκαλίας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τοῦ σημερινοῦ τύπου τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Ὁ Ὅμιλος ὁμολόγησε, ὅτι γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ σχολείου φταίει ἡ ἀμορφωσία τοῦ δασκάλου καὶ φταίνει τὸ ἀνάλογο μὲ τὴ μόρφωση τοῦ δασκάλου πρόγραμμα, ποὺ ἐφαρμόζεται, καὶ ἡ ἀνάλογη μὲ τὴ μόρφωσή του μέθοδος διδασκαλίας, ποὺ ἐφαρμόζεται. Αὐτὰ ἄλλως τε εἶναι φανερά. Ὅπως εἶναι φανερὸ ἐπίσης, ὅτι μαζὶ μὲ τὴ βελτίωση τοῦ δασκάλου σιγὰ καὶ μὲ τὸν καιρὸ θὰ βελτιώνονται καὶ μέθοδοι καὶ προγράμματα.

Μὰ ὁ Ὅμιλος λογαριάζει ὅτι, μὲ τὸ δάσκαλο αὐτὸν ποὺ ἔχομε σήμερα, καὶ μὲ τὸν ὀλίγο καλύτερον ποὺ θὰ ἔχομε γιὰ πολλὰ χρόνια, δὲ θὰ κατορθόνουμε νὰ ἔχομε στοιχειώδη μόρφωση ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, μόνο καὶ μόνο γιατί ἐννοοῦμε τὴ γλώσσα νὰ μὴν τὴν ὑποτάξουμε στὴ διδακτικὴ ἀνάγκη.

Ἴδου τὸ «πῶς» ὁ Ὅμιλος βρίσκει ριζικὸ αἷτιο τῆς καταστάσεως τοῦ σχολείου τὴ γλώσσα, καὶ τὸ «γιατί» φρονεῖ ὅτι ἅμα αὐτὴ ἐξορισθεῖ ἀπὸ τὸ σχολεῖο, τὸ σχολεῖο θὰ προκοφίει, ἐν ᾧ ξέρει πῶς φταίει γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ σχολείου καὶ ἡ ἀμορφωσία ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ δασκάλου καὶ ἔτι ἄλλο.

Συντηρητικὸς ὁ Μ θέλησε ὅλα νὰ τὰ διορθώσει μὲ τὸν ὅρο νὰ μὴ θίξει τὴν καθαρεύουσα. Καὶ ὀρθολογικὸς, ζήτησε τὰ αἷτια τῆς καχε-

ξίας του σχολείου σ' εκείνα που φαίνονται άμέσως (στη μέθοδο και τὸ πρόγραμμα) και νόμισε ὅτι μὲ τὸν καταρτισμὸ τους τὸ λογικότερο θὰ ὑπερνικήσει τὸ κάθε ἐμπόδιο. Ἔτσι κατάρτισε μέθοδο διδακτικὴν ποὺ θὰ μείνει δυστυχῶς ἀνώφελη θεωρία. Κ' ἔτσι, ζητώντας τὴ λύση τοῦ διδακτικοῦ προβλήματος, προτίμησε κατὰ μιὰ ἔννοια τελικὰ νὰ μὴν ἀποκτήσουμε στοιχειώδη μόρφωση, ὅσο νὰ μεταβληθοῦμε σὲ pays de cocagne, ὅπου θὰ ὑπηρετοῦν στὰ τετρατάξια ἢ τὰ ἐξατάξια δημοτικὰ σχολεῖα δάσκαλοι ἀνώτεροι στὴ μόρφωση ἀπὸ τὸν ἴδιο Μπουντώνα, ποὺ θὰ μιλοῦν τὴν καθαρεύουσα σὰ μητρικὴ γλῶσσα και θὰ μποροῦν νὰ ἐφαρμόσουν μέθοδο διδασκαλίας τῆς καθαρεύουσας ἀνώτερη ἀπὸ τὴ δική του τὴν πολύπλοκη, μὰ τὴν ἀδύναμη νὰ λύσει τὸ διδακτικὸ πρόβλημα.

Τὸν Ὅμιλο τὸν ἐμποδίζει ὁ πραγματισμὸς του νὰ τὰ βάλει μὲ τὸ φυσικὸ ἐμπόδιο—διδασκαλίας μιᾶς γλώσσας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο μὴ λαλουμένης—και τὸν ἐμποδίζει ἀκόμα νὰ ἐλπίζει στὴν οὐτοπία τοῦ ἰδανικοῦ καταρτισμοῦ τοῦ δασκάλου. Γιὰ τοῦτο προτίμησε νὰ παλαίσει μὲ τὰ ἐμπόδια ποὺ παρουσιάζει σφαλερὴ γνώμη ἀνθρώπινη, ἐλπίζοντας πῶς κι' αὐτὴ, σὰν κάθε ἀνθρώπινη πλάνη, μπορεῖ νὰ διαλυθεῖ, ὅταν ἡ ἐπιστῆμη δείξει στὸ φῶς τὴν ἀλήθεια, ποὺ ἀναπαύεται κρυμμένη μέσα στὰ γεγονότα και στὰ πράγματα.

Τὸ πρᾶγμα και τὸ γεγονὸς αὐτὴ τὴ φορὰ εἶναι ὅτι ἔχομε ἔναν προφορικὸ λόγον. Ἡ ἐπιστῆμη καλεῖται νὰ δείξει πῶς αὐτὸς ὁ λόγος ἀποτελεῖ ὄργανο ἄρτιο, ἱκανὸ ν' ἀντικαταστήσει τὸ σημερινὸ γραπτὸ λόγον. Ἡ ἀλήθεια τότε θὰ βγεῖ ἀπὸ τὸν κρυφῶνα της, γιατί θ' ἀποδειχθεῖ, πῶς ὅταν αὐτὴ ἡ γλῶσσα διδαχθεῖ στὸ σχολεῖο θὰ ἔχομε στοιχειώδη μόρφωση και μὲ τὸ σημερινὸ δάσκαλον και μὲ τὸν αὐριανὸ κατὰ περισσότερον λόγον. Δουλειὰ τῆς Ἐπιστήμης εἶναι νὰ ζητᾷ τὴν ἀλήθεια γιὰ νὰ τὴν τραβήξει ὀξω ἀπὸ τὸν κρυφῶνα της.

Τὸ Πρότυπον Σχολεῖο τοῦ Ὅμιλου φιλοδοξεῖ νὰ εἶναι φῶς στὸ χέρι τῆς Ἐπιστήμης γιὰ νὰ βρεθεῖ ἡ ἀλήθεια.

Ε.

Ἄν ἀποδεχθῇ, πῶς ἡ ἀμορφωσία τοῦ ἀποφοίτου τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ὀφείλεται και θὰ ὀφείλεται στὸ βάθος ὅχι στὸ δάσκαλον, μήτε στὴ μέθοδο διδασκαλίας, ἀλλὰ στὸ ἀδύνατον νὰ μάθουν τὰ παιδιὰ τὸν τύπον τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, ἐπειδὴ ἡ καθαρεύουσα γιὰ τὰ παιδιὰ εἶναι γλῶσσα μισο-ξένη και μισο-νεκρή, δικαιούμεστε νὰ συμ-

παράνομε πώς αναγκαστικά, για να υπάρξει δημοτική παιδεία που να μορφώνει όλους, πρέπει ν' αλλάξει ή διδασκόμενη γλώσσα.

Ἀπὸ τὴν ὑπέρτατη, λοιπόν, ἀνάγκη νὰ μορφωθεί τὸ Ἔθνος, ἀνάγκη πού πρέπει νὰ κανονίζει καὶ γλώσσα, καὶ διδακτική, καὶ σχολεῖο, ὑποχρεόνεται ἡ γλώσσα νὰ ὑποταχθεῖ στὴ διδακτικὴ· περίσταση δηλαδὴ, πού ὁ κ. Σκιας τὴ θεωρεῖ ἐγκλημα καὶ πού τρομάζει τὸν κ. Μπουντώνα.

Ὁ κ. Χατζηδάκις ἐν τούτοις εἶδαμε πὼς συμφωνεῖ, ἐκτὸς ἂν κατὰ τὸ συνήθειο του φροντίζει νὰ δώσει ἄλλη ἐρμηνεία στὴν περικοπὴ πού ἀναφέραμε ἤδη (Σελ. 29 Ἀκαδ. Ἀναγν. 1910). «Περὶ τούτου» (γιὰ τὴ γλώσσα) θὰ διαλάβῃ καὶ ὁ Ἑλλήν διδάσκαλος καὶ παιδαγωγός ὁ ὀρίζων τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἔκτασιν ἐκάστου διδακτέου μαθήματος, ὁ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰς δυσκολίας ἢ εὐκολίας, τοὺς καρπὸς ἢ τοὺς κινδύνους τοιαύτης ἢ τοιαύτης γλώσσης ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα μαθήματα».

Πρέπει, λοιπόν, ἡ διδασκόμενη γλώσσα ν' αλλάξει.

Ἡ ἐκλογὴ ὅμως γλώσσας, τὸ παρατήρησε ἤδη ὁ Μ (Σελ. 113), προϋποθέτει ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν τύπο τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου, ὑπάρχει καὶ ἄλλη γραπτὴ γλώσσα ἐτοιμὴ καὶ σὲ κοινὴ χρῆση.

Ἄμα ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι γεγονός; Τὸ πρόβλημα λαβαίνει τότε μιὰ μορφή πού «σέβας μ' ἔχει εἰσορόωντα».

Εἶναι βέβαιον ὅτι πολλοὶ καὶ καλοὶ — ἓνας ἀπ' αὐτοὺς ὁ συνιδρυτὴς τοῦ Ὁμίλου Ἰδᾶς— ἔχουν τὴ γνώμη «πὼς ὑπάρχει ὁλόκληρη φιλολογία γραμμένη σὲ γλώσσα δημοτικὴ ἀρκετὰ ὁμοιόμορφη καὶ ἀποκρυσταλλωμένη γιὰ νὰ διδαχθεῖ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο».

Εὐτυχισμένοι ὅσοι ἔχουν τὴν πεποίθησιν αὐτὴ. Τὸ γλωσσικὸ κ' ἐκπαιδευτικὸ πρόβλημα γι' αὐτοὺς ἔχει βρεῖ τὴ λύση του, κι' ἀσφαλίσμένη εἶναι ἐκ τῶν προτέρων ἢ ἐπιτυχία τοῦ προτύπου πειραματικοῦ σχολείου.

Ἐκεῖνος ὅμως πού νομίζει, ὅπως ἐγώ, πὼς ὑπάρχουν ἔργα φιλολογικὰ (ποιήματα, διηγήματα, θεατρικὰ ἔργα) γραμμένα σὲ γλώσσα δημοτικὴ ἀρκετὰ ὁμοιόμορφη καὶ ἀποκρυσταλλωμένη, μὰ ὅτι ἡ γλώσσα αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ σχολείου, γιατί δὲν ἐχρησίμευσε ἀκόμα γιὰ ὅλες τὶς πνευματικὰς ἀνάγκες, αὐτὸς ἀναγκαστικά θὰ φιλοεξετάσει καὶ θὰ πολυθασανίσει τὸ δῖλημμα τῆς ἐκλογῆς.

Διότι, ἀφ' ἑνὸς θὰ ἐξακολουθήσει ἀναγνωρίζοντας, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ γλώσσα κατὰλληλη γιὰ τὸ σχολεῖο σήμερον γλώσσα πού

μπορεί καλλιεργούμενη και μορφούμενη νὰ ἐπαρκέσει **στό μέλλον** γιὰ ὅλες τῖς πνευματικῆς ἀνάγκες, ἐφόσον δὲν εἶναι ἀπὸ σήμερα ὄργανο ἔτοιμο, τελειοποιημένο σὲ βαθμὸ ἀνάλογο μὲ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξη τοῦ Ἑθνους.

Κ' ἐξ ἄλλου δὲν μπορεῖ νὰ ξανασφαλίσαι τὰ μάτια του στό φῶς γιὰ νὰ παραδεχθεῖ, ὅτι θὰ κατορθωθεῖ μὲ διδακτικὴ μέθοδο νὰ υπερνικηθοῦν οἱ ἀνυπέρβλητες δυσκολίες, ποὺ παρουσιάζει ἡ διδασκαλία τῆς καθαρεύουσας.

Ἡ τελευταία αὐτὴ διέξοδος ποὺ ἰσοδυναμεῖ, τὸ ξέρομε, μὲ ματαιοπониὰ ἢ μὲ ἀναπόδισμα, ἥτοι μὲ συνειδητὴ ἄρνηση τοῦ λόγου τῆς ὑπάρξεως δημοτικῆς παιδείας, μολονότι ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὸν Μ, ἐν τούτοις νομίζω πὼς δὲν μπορεῖ ν' ἀπασχολήσῃ τὸν ἀσχολούμενο μὲ τὸ Νεοελληνικὸ Παιδαγωγικὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰσαγωγή στὴ διδασκαλία μιᾶς γλώσσας, ποὺ δὲν ἐπαρκεῖ σήμερα στῖς πνευματικῆς ἀνάγκες, θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ σταμάτισμα τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Ἑθνους ὡς τὴν ἐποχὴ ποὺ θὰ τελειοποιηθεῖ τὸ νέον ὄργανο (ἢ γραπτὴ γλώσσα τῶν ὀρισμένων λογοτεχνικῶν ἔργων) καὶ θὰ γίνῃ ἀξίον νὰ χρησιμεύσῃ γιὰ τὴν ἀνώτερη πνευματικὴ ζωή.

Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ λύση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ παραδεκτὴ, μολονότι αὐτοὶ ποὺ τὴν παραδέχονται κρατοῦν τὰ μάτια καρφωμένα ἐμπρός· καὶ στὴν πρότασή τους ὑπάρχει ἡ ἀρχή, ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀμφισβητηθεῖ — ὅτι, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ μορφώνεται σήμερα τὸ σύνολο τοῦ Ἑθνους, πρέπει ν' ἀλλάξῃ ἡ γλώσσα τοῦ σχολείου —.

Ποιὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ποιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ σχολείου; — Νὰ τί πρέπει νὰ συζητηθεῖ καὶ τί θ' ἀποδεχθεῖ πειραματικά. Δηλαδή, ἀφοῦ λειτουργήσῃ τὸ πειραματικὸν σχολεῖο, τοῦ ὁποίου οἱ ἀπόφοιτοι θὰ μεταχειρίζονται τὸ νέο γραπτὸν λόγον, τὸν ἱκανὸν γιὰ τῖς πνευματικῆς ἀνάγκες.

Ἐν τούτοις γιὰ τὸ «ποιὰ μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὴ ἡ γλώσσα» καὶ ἡ συζήτηση ἐκ τῶν προτέρων μπορεῖ νὰ χρησιμεύσῃ.

Θὰ ἐκθέσω λοιπὸν τὴ γνώμη μου τὴν ἀτομικὴν, γνωρίζοντας πὼς ὁ Ὅμιλος δὲν ἔχει σχηματίσει γνώμη ὀρισμένη.

Θὰ ἐκθέσω τὴν ἀτομικὴν μου γνώμη, γνωρίζοντας ἀκόμα πὼς ἅμα ἀποκλεισθεῖ ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἡ καθαρεύουσα (ὁ σημερινὸς γραπτὸς λόγος), ἐπειδὴ δὲν μπορεῖ νὰ διδαχθεῖ, καὶ ἅμα ἡ δημοτικὴ (τὸ λεκτικὸν καὶ

τυπικό του κοινού προφορικού λόγου των ἀμόρφωτων καὶ τοῦ πυρῆνα τοῦ προφορικού λόγου τῶν μορφωμένων τάξεων) ἀναγνωρισθεῖ πῶς δὲν ἐπαρκεῖ γιὰ τίς πνευματικὲς ἀνάγκες, τὸ ἐρώτημα «ποιά θὰ εἶναι ἡ » γλῶσσα τοῦ σχολείου; » θ' ἀποδοκιμασθεῖ μὲ τὴν ἴδια δύναμη ἀπὸ τὰ δυὸ γλωσσικὰ στρατόπεδα τῶν δημοτικιστῶν καὶ τῶν καθαριστῶν.

Ἐπειδὴ τῇ γλῶσσᾳ δὲ δικαιοῦται κανένας νὰ τὴν ἐφεύρει, τὸ ἐρώτημα «ποιά θὰ εἶναι ἡ γλῶσσα;» ὑποχρεωτικὰ πρέπει νὰ λάβει τὴ μορφή «ποιά εἶναι ἡ Νεοελληνικὴ γλῶσσα, γιὰ νὰ διδαχθεῖ στὸ » σχολεῖο αὐτή;».

Δηλαδή, λέμε, πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ σχολείου πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα ἡ Νεοελληνικὴ, ἡ σύγχρονη.

Καὶ γλῶσσα Νεοελληνικὴ ὑπάρχει. Εἶναι ὁ προφορικὸς λόγος ποὺ χρησιμεύει νὰ συνεννοοῦνται μεταξὺ τους οἱ Ἕλληνες. Οἱ μορφωμένες μάλιστα τάξεις τῶν μεγάλων κέντρων ἐμόρφωσαν προφορικὸν λόγον, ποὺ ἐπαρκεῖ γιὰ ὅλες τίς πνευματικὲς ἀνάγκες. Ὁ προφορικὸς αὐτὸς λόγος (λαλουμένη γλῶσσα μητρικὴ τῶν τάξεων αὐτῶν) κατανοεῖται ἀμέσως καὶ μαθαίνεται ἀπὸ τὸν κάθε Ἕλληνα ὅπου γῆς, γιὰτὶ ἔχει βάση τὸ λεκτικὸ καὶ τυπικὸ τοῦ κοινού προφορικοῦ πανελληνίου λόγου, τοῦ ἀπαλλαγμένου ἀπὸ διαλεκτικὰς ἢ ἰδιωματικὰς διαφορὰς.

Ὁ λόγος αὐτὸς φαίνεται σήμερα ἀναρχικός. Ὅταν ὅμως μελετηθοῦν οἱ κανόνες του, ποὺ θὰ ὑπάρχουν μέσα του—ἀφοῦ μιλιέται—θὰ μπορέσει ν' ἀναδειχθεῖ σὲ σύγχρονον γραπτὸν λόγον ἀνάλογον μὲ τὴ μόρφωση τοῦ Ἑθνους.

Ὁ γραπτὸς αὐτὸς λόγος θὰ διαφέρει ἀπὸ τὸν προφορικὸν τῶν μορφωμένων τάξεων μόνον καὶ μόνον γιὰτὶ θὰ εἶναι συνειδητὰ κανονισμένος ἀπάνω στοὺς ἀσυνειδήτους κανόνες τοῦ προφορικοῦ, κανόνες ποὺ ὁ τελευταῖος δὲν τοὺς ἀκολουθεῖ πάντοτε μὲ προσοχὴ καὶ γι' αὐτὸ φαίνεται ἀναρχικός.

Ἄς ἐξετάσῃμε τώρα κατὰ πόσον μποροῦμε θεωρητικὰ νὰ δικαιολογήσῃμε τὴν πρότασίν μας αὐτή.

Ἡ δημιουργία γλώσσας, ἡ σύνθεσίς της ἄτομον πρὸς ἄτομον, στοιχεῖον πρὸς στοιχεῖον, εἶναι ἔργο τοῦ ἀσυνειδήτου τῶν λαῶν. Τὸ ν' ἀναγνωρίσῃμε τοὺς κανόνες της ἀποδείχνει ἀργότερα τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ἀσυνειδήτο στὸ φῶς τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς θελήσεως.

Ἡ αὐτόματη δημιουργία τῆς γλώσσας ἀνήκει στὸ δημιουργὸ τῆς τοῦ λαοῦ. Ἡ πραγματικὴ ἐξέλιξις της καὶ ἀνάπτυξις της γίνεται κατό-

πιν, μετὰ τὸν κανονισμό τὸ συνειδητό, ἀπὸ μέρος τῶν λογίων καὶ τὴν ἐπίδραση τῶν ἔργων τους.

Ἡ γλώσσα ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὴ τὸν παγκόσμιον βιολογικὸν νόμον, ἔχει δηλαδὴ στὴν ἀρχὴ μιὰ πορεία ἀσυνειδητῇ καὶ ἀθέλητῇ καὶ περνᾷ μὲ τὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τὴν κατάστασιν τοῦ ἀσυνειδήτου στὴν κατάστασιν τοῦ συνειδητοῦ. Ἡ κατοπινὴ ὁμῶς ἀνάπτυξίς της ἀκολουθεῖ ἀντίθετη πορεία. Ὁ κανόνας στὴν ἀρχὴ συνειδητὸς καὶ θεληματικὸς τείνει νὰ περάσει ἀπ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν στὴν κατάστασιν τοῦ ἀσυνειδήτου.

Τοῦτῃ ἡ δευτέρη πορεία ἀποτελεῖ ἐκπαιδευτικὸν processus, διότι ὅπως εἶναι γνωστὸν ἡ ἀνθρώπινη ἐκπαίδευση κατορθώνει ν' ἀναπτύσσει πρῶτα τὴ συνειδηση καὶ νὰ μεταμορφώνει μετὰ ταῦτα τὸ συνειδητὸ σὲ ἀσυνειδητό.

Ἄν ὁ γενικὸς αὐτὸς βιολογικὸς νόμος ἔχει δύναμιν καὶ γιὰ τὴ μόρφωσιν τῆς Νεοελληνικῆς Γλώσσας, ὀφειλομένῃ, ἀφοῦ ὁ λαὸς μὲ τὴν ἀσυνειδητῇ αὐτόματῃ δημιουργίᾳ καὶ οἱ διάφοροι συντελεστοὶ (ἱστορικὴ λογία παράδοσις, σχολεῖο, ἐπιβολὴ ἀπὸ μέρος τῆς πολιτείας ἢ ἐκκλησίας) ἐτοίμασαν ἕναν προφορικὸν λόγον, ἀκολουθώντας τὴν ἐξέλιξιν τῇ φυσικῇ, ν' ἀνυψώσωμε τὸ ἀσυνειδητὸ αὐτὸ δημιούργημα σὲ συνειδητό. Δηλαδὴ πρέπει νὰ γνωρίσωμε τοὺς κανόνες τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ ἀπάνω σ' αὐτοὺς νὰ ὑψώσωμε τὴ γραπτὴν γλώσσαν.

Ἔτσι θὰ κανονίσωμε αὐτὸ ποὺ ἔχομε· ἡ κατοπινὴ ἀνάπτυξις τῆς γλώσσας θὰ γίνῃ μὲ τὴν ἐργασία τῶν συγγραφέων καὶ τοῦ σχολείου: Ἦτοι τὸ λεκτικὸν κ' ἀκόμα τὸ τυπικόν, ποὺ θὰ φαίνεται ἀναγκαῖον συνειδητά, θὰ περάσει μὲ τὴ μόρφωσιν τοῦ λαοῦ στὸ ἀσυνειδητό του, στὴν προφορικὴν χρῆσιν.

Ἐννοεῖται ὅτι στὸ μέλλον ἡ δύναμιν τοῦ ἀσυνειδήτου (προφορικὸς λόγος) θὰ ἐξακολουθεῖ νὰ μεταμορφώνει τὸν γραπτὸν λόγον (τὸ συνειδητό) μὰ καὶ ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἀντίθετα θὰ κανονίζει τὸν προφορικόν.

Μέσα σὲ ποιά ὅρια θὰ γίνονται οἱ μεταβολαὶ καὶ οἱ κανονισμοὶ αὐτοὶ στὴ γλώσσα μας; Νὰ ὁ σταθμός, ὅπου χρειάζεται προσοχὴ καὶ ὅπου γιὰ νὰ τὸν καταλάβωμε πρέπει νὰ καλέσωμε σὲ βοήθεια παραδείγματα ἀπὸ τίς ἄλλες γλώσσας.

Ἄν πάρωμε μιὰ ἀπ' ὅλες, Ἰταλική, Γαλλικὴ, Ἀγγλικὴ κ.λ.π. παρατηροῦμε ὅτι μιὰ ἐπαρχία, ἕνα διαμέρισμα, ἢ καὶ μιὰ τάξη, δημιούργησαν ἀσυνειδήτα τὸν προφορικὸν λόγον. Αὐτὸς ὁ λόγος ὑψώθηκε σὲ γραπτὸ (κανονίσθηκε, δηλαδὴ, συνειδητὰ μὲ τὴ γνώσιν τῶν κανόνων ποὺ περιέχονται στὴν ἐργασία τοῦ ἀσυνειδήτου). Κατόπιν ὁ γραπτὸς αὐτὸς λόγος, μορφωμένος ἀπάνω στοὺς δομένους κανόνες, ἐμόρφωσε

συνειδητά (οἱ συγγραφεῖς) νέο λεκτικό κ' ἐν μέρει τυπικό ποὺ τὰ πέραγε μὲ τὴ μόρφωση (σχολεῖο καὶ βιβλίο) στὸν ἀσυνείδητο προφορικό λόγο τῶν μορφωμένων τάξεων. Κ' ἐκεῖθε στὸ μορφούμενο Λαό.

Μ' ὅλα ταῦτα τὸ ἀσυνείδητο ἐξακολουθεῖ νὰ δουλεύει καὶ νὰ μεταμορφώνει τὸν προφορικό λόγο. Τὸν ἔτσι μεταμορφωμένο προφορικό λόγο ἀκολουθεῖ ὁ γραπτός, χωρὶς νὰ παύει στὸ μεταξὺ νὰ συγκρατεῖ τὸν ἀσυνείδητο κανονίζοντάς τον μὲ τοὺς κανόνες του.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δημιουργήθηκε στοὺς λαοὺς αὐτοὺς καὶ ὑπαρχει γραπτὴ γλῶσσα, ποὺ ἐλαχιστότατα διαφέρει, στὸ λεκτικό μόνο, ἀπὸ τὸν προφορικό λόγο τῶν μορφωμένων τάξεων (ὁ προφορικός αὐτὸς λόγος καμιά φορὰ δὲν χρησιμοποιεῖ ὅλο τὸ τυπικό τοῦ γραπτοῦ) καὶ διαφέρει περισσότερο ἢ λιγότερο στὸ λεκτικό ἢ καὶ στὸ τυπικό (γιά διαλεκτικούς ἢ ἰδιωματικούς λόγους) ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν ἀμόρφωτων.

Ἔτσι ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα (ἡ γραπτὴ γλῶσσα καὶ σύγχρονα προφορικός λόγος τῶν μορφωμένων) εἶναι γλῶσσα λαλουμένη μ' ἐντελῶς ὀρισμένο τυπικό, ποὺ μεταβάλλεται βραδύτατα ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀσυνείδητου, γιὰ τοῦτο συγκρατεῖται ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ συνειδητοῦ.

Ἄν ἐξετάσουμε σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω καὶ κατ' ἀναλογία τὰ δικὰ μας, βλέπομε πὼς ὑπάρχει ἕνας προφορικός λόγος τῶν μορφωμένων τάξεων, ποὺ δὲν ἔγινε μὲ τὸ ἀνέδασμα τοῦ ἀσυνείδητου δημιουργημένου λόγου ἐπαρχίας ἢ τάξεως σὲ συνειδητό, μὰ ποὺ παραμένει ἀσυνείδητο δημιούργημα μιᾶς τάξεως καὶ μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς βουλήσεως τῆς πολιτείας κι' ἀπὸ ἱστορικούς λόγους. Ὁ προφορικός αὐτὸς λόγος ὅπωςδήποτε ὑπάρχει κ' ἐπαρκεῖ σήμερα στὶς ἀνώτερες πνευματικὲς ἀνάγκες τῶν μορφωμένων. Εἶναι λοιπὸν γλῶσσα λαλουμένη, ποὺ ἔχει μέσα της ὅλο τὸ τυπικό καὶ ἀκόμα ὅλο τὸ λεκτικό τοῦ κοινοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῶν κατοίκων τῶν Ἑλληνικῶν Χωρῶν.

Ἄν αὐτὸς ὁ λόγος ὑψωθεῖ σὲ γραπτὸ (κανονισθεῖ δηλαδὴ συνειδητὰ σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες ποὺ θὰ ἔχει μέσα του, σὰ γλῶσσα λαλουμένη) ἡ γραπτὴ αὐτὴ γλῶσσα θὰ διαφέρει ἐλάχιστα ἀπὸ τὸν προφορικό λόγο τῶν μορφωμένων τάξεων. Ἐπιτρέπεται μάλιστα νὰ ἐλπίζομε ὅτι, ἐπειδὴ θὰ εἶναι γλῶσσα λαλουμένη ἀπὸ τοὺς μορφωμένους, μὲ τὴν ἐκπαίδευση θὰ περάσει στὸ ἀσυνείδητο (στὸν προφορικό λόγο τοῦ λαοῦ) ἡ κάθε διαφορά του κατὰ τὸ λεκτικό καὶ ἀκόμα κατὰ τὸ τυπικό. Ἔτσι ὁ Λαὸς μορφούμενος θὰ γνωρίσει καὶ θὰ μεταχειρίζεται τὴν Ἑθνικὴ του Γλῶσσα.

Ἄς καταπιασθοῦμε μὲ τίς λεπτομέρειες.

Εἶναι ἀναμφισβήτητο πῶς ὁ προφορικὸς λόγος τῶν μορφωμένων τάξεων ἀποτελεῖται :

α') Ἀπὸ τὸ λεκτικόν, τὸ τυπικὸ καὶ τὸ συντακτικὸ τοῦ πυρῆνα τῆς γλώσσας (τυπικὸ καὶ λεκτικὸ τῆς πανελληνίας κοινῆς γλώσσας, τῆς δημοτικῆς).

β') Ἀπὸ λεκτικὸ φερμένο ἀπὸ τὴ λογία παράδοση, ποὺ ἔχει τυπικὸ κοινὸ μὲ τὸν πυρῆνα.

γ') Ἀπὸ λεκτικὸ τῆς λογίας παραδόσεως, ποὺ ἔλαβε ἢ σχεδὸν ἔλαβε τυπικὸ ὅμοιο μὲ τὸ τυπικὸ τοῦ πυρῆνα τῆς γλώσσας.

καὶ δ') Ἀπὸ λεκτικὸ τῆς λογίας παραδόσεως, ποὺ διατηρεῖ τὸ τυπικὸ τοῦ Ἀττικοῦ λόγου¹.

Τὸ πρῶτο μέρος ἀναγνωρίζεται σὰν ἔργο τοῦ ἀσυνειδήτου ποὺ πρέπει νὰ ὑψωθεῖ στὸ φῶς τῆς συνειδήσεως. Ἡ καλύτερα σὰν ἔργο τοῦ ἀσυνειδήτου, ποὺ πέρασε στὸ συνειδητὸ καὶ ἀποτέλεσε τὴ γραπτὴ γλώσσα τῆς φιλολογίας, γιὰ τὴν ὁποία μιλεῖ ὁ Ἰδας.

Τὸ δεῦτερο φαίνεται ἀμέσως ἔργο τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς θελήσεως, ποὺ πέρασε στὸ ἀσυνεῖδητο μιᾶς τάξεως, καὶ κανένα κώλυμα δὲν παρουσιάζεται γιὰ νὰ περάσει μὲ τὴ μόρφωση στὸ ἀσυνεῖδητο τοῦ Ἑθνους, γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει λεκτικὸ ἄλλο ν' ἀντιδράσει.

Τὸ τρίτο διακρίνεται σὰν ἔργο τῆς συνειδήσεως καὶ τῆς θελήσεως ποὺ πέρασε στὸ ἀσυνεῖδητο, ποὺ μὲ τὴ δυναμὴ του ἀφομοίωσε τὸ νέο τυπικὸ μὲ τὸ τυπικὸ ποὺ εἶχε δημιουργημένο. Κ' ἐδῶ κανένα ἐμπόδιο δὲ θὰ ἐμποδίσαι μὲ τὴ μόρφωση νὰ περάσει τὸ συνειδητὸ στὸ ἀσυνεῖδητο τοῦ Ἑθνους.

Ἀπομένει τὸ τέταρτο μέρος, ὅπου ἡ συνειδητὴ ἐργασία καὶ θέληση κατόρθωσε νὰ μεταδώσει στὸ ἀσυνεῖδητο τὸ νέο λεκτικόν, μὲ τὸ τυπικόν του τὸ ἀρχικόν, καὶ τὸ ἀσυνεῖδητο δὲν ἐνέργησε, διότι δὲν εἶχε τὴ δύναμη ἢ τὸν καιρὸ, ν' ἀφομοιώσει τὸ τυπικὸ μὲ τὸ δημιουργημένο ἤδη. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ λεκτικόν, τὸ δέχθηκε μὴ αἰσθανόμενο ἀνάγκη ν' ἀντιδράσει, γιὰτὶ φέρνει νέες ἔννοιαι ποὺ δὲν τίς ἔχει.

Σὲ τοῦτο τὸ μέρος ἔχομε νὰ παρατηρήσωμε—1^{ον}) ὅτι, ὅσο πέρασε

¹ Ἡ ἀνάλυση αὕτῃ τοῦ προφορικοῦ λόγου τῶν μορφωμένων, ἃς ἐλπίζομε πῶς θὰ φωτίσει τὸν κ. Σκιαῶ, ὥστε νὰ νιώσει γιὰτὶ γράφονται τὰ Δελτία σὲ μιὰ γλώσσα ποὺ τοῦ φαντάζει σὰν παρωδία τῆς καθαρῆς καὶ σὰν ψευτοδημοτικῆς.

Οἱ δυσκολίαι νὰ γραφεῖ μιὰ γλώσσα ἀναρχικῆ, ἀφοῦ δὲν κανονίσθηκε ἀκόμα, συγχωροῦν παρεκτροπὰς φυσικὰς. Δὲ συγχωροῦν ὅμως ἕναν καθηγητὴ νὰ παραξενεύεται, γιὰτὶ ὁ προφορικὸς λόγος ἔχει καὶ λόγιαι λέξεις μὲ τυπικὸ δημοτικόν.

στην άσυνειδήτη χρήση τής μορφωμένης τάξεως τὸ τυπικὸ τοῦ νέου λεκτικοῦ καὶ δὲν ὑπάρχουν σημάδια πάλης ἀνάμεσα συνειδητοῦ καὶ άσυνειδήτου, κανένας λόγος δὲ δικαιολογεῖ τὴν ἀμφιβολία πὼς μὲ τὴ μόρφωση τὸ νέο αὐτὸ λεκτικὸ μὲ τὸ τυπικὸ του δὲ θὰ περάσει ἀδιάστα στὸ άσυνειδήτο (στὸν προφορικὸ λόγο) τοῦ μορφωνομένου Ἑθνους. Καὶ 2^{ον}) Ὅτι μποροῦν οἱ συγγραφεῖς συνειδητὰ νὰ διακρίνουν τὴν τάση τοῦ άσυνειδήτου, ἐφόσον φανερόνεται, καὶ σύμφωνα τῆς νὰ κανονίζουν μὲ τὸν καιρὸ τὸ τυπικὸ τοῦ μέρους αὐτοῦ τοῦ λεκτικοῦ τῆς γλώσσας.

Μιὰ τέτοια βραδύτατη μεταβολὴ τοῦ τυπικοῦ τῆς γραπτῆς γλώσσας ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τῆ μεταμορφωτικῆ τοῦ άσυνειδήτου γίνεται σὲ ὅλες τὶς γραπτὲς γλώσσες τοῦ κόσμου.

Ἄς δοῦμε τώρα τί θὰ γίνεῖ στὸ Πρότυπο Σχολεῖο.

Ἡ διδασκαλία τῆς γλώσσας αὐτῆς (λαλουμένης ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ συνάμα γραπτῆς) δὲ θὰ παρουσιάσει τὶς δυσκολίες τῆς μεταβάσεως. Γιατὶ καὶ τὸ νέο λεκτικὸ δὲ θὰ ἔρχεται ν' ἀντικαταστήσει τὸ γνωστὸ στὸ παιδί, μὰ νὰ προστεθεῖ μαζὶ μὲ τὶς νέες γνώσεις. Καὶ τὸ νέο τυπικὸ ἀκόμα (τὸ λιγιστὸ) θὰ παρατίθεται στὸ γνωστὸ τυπικὸ τοῦ παιδιοῦ, διότι δὲν πρόκειται ν' ἀναμιχθεῖ.

Ἐπειδὴ ἡ γλώσσα αὐτὴ δὲ γράφηκε ἀκόμα, φυσικὰ ὁ δάσκαλος τοῦ προτύπου σχολείου θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὴ διδάξει ἐν ᾧ θὰ τὴν κανονίζει. Γιὰ τοῦτο θὰ ὑψώνει σὲ συνειδητὸ τὸν προφορικὸ του λόγο (γλώσσα τῶν μορφωμένων τάξεων) καὶ θὰ προσέχει στὸ λόγο τοῦ παιδιοῦ (γραμμικὴ τοῦ πυρῆνα τῆς γλώσσας) γιὰ νὰ ἐξακριβώνει τὸ πὼς ἡ άσυνειδήτη γλωσσοπλαστικὴ δύναμη τοῦ παιδιοῦ δέχεται τὸ νέο τυπικὸ, τὸ παραθέτει δηλαδὴ ὁμαλά, ἢ τείνει νὰ τὸ μεταβάλει ἀμέσως.

Ἐννοεῖται πὼς αὐτὴ ἡ δουλειὰ δὲν μπορεῖ νὰ γίνεῖ ἀπὸ τὸν κάθε δάσκαλο τοῦ κάθε σχολείου. Θὰ γίνεῖ ἀπὸ παιδαγωγὸ — γλωσσολόγο, ποῦ μὲ τὸ πειραματικὸ του σχολεῖο πρόκειται νὰ δώσει τὴ νέα γραπτὴ γλώσσα σὲ ἀναγνωστικὰ καὶ ν' ἀποδείξει, ὅτι θὰ μποροῦν τὴ ζωντανὴ αὐτὴ γραπτὴ γλώσσα νὰ τὴ μεταχειρίζονται οἱ ἀπόφοιτοι δημοτικοῦ σχολείου, ποῦ μορφώθηκαν χωρὶς τὶς δυσκολίες καὶ τοὺς κινδύνους ποῦ παρουσιάζει ἡ διδασκαλία (ἢ ἀκατόρθωτη) τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου.

Τὸ Ἐπαναστατικὸ Πρότυπο Σχολεῖο, λοιπόν, ποῦ δὲ θὰ σεβασθεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς, θ' ἀντικαταστήσει τὸ σκοπὸ τῆς

γλωσσικῆς διδασκαλίας καὶ πρέπει νὰ διδάξει τὸν προφορικὸ λόγον τὸν ἀδιάστο τῶν μορφωμένων τάξεων.

Καὶ θὰ προβεῖ στὸ πείραμα 1) Χωρὶς νὰ λησμονήσει πὼς ἡ ἀφομοίωση τοῦ σημερινοῦ γραπτοῦ λόγου μὲ τὸν προφορικὸ δὲν εἶναι γεγονός. 2) Δεχόμενον, ὅτι ἡ γλώσσα ποὺ θὰ διδαχθεῖ ὀφείλει νὰ εἶναι ὄργανο ἀνάλογο μὲ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης μορφωμένης τάξεως.

Μὰ θὰ προβεῖ στὸ πείραμα τὸ δύσκολο ἀναγνωρίζοντας τὴν ἀλήθεια, ὅτι σήμερα ἡ διδασκόμενη γλώσσα εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἐλλεινῆς καταστάσεως τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ θὰ εἶναι ἡ αἰτία ν' ἀπομένουν ἀμόρφωτοι τὰ 80 % τῶν κατοίκων.

Μετὰ τὸ πείραμα θὰ εἶναι σὲ θέση — τὸ ἐλπίζω — νὰ προτείνει τὴ λύση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος, ἀποδείχνοντας πὼς ἡ γλώσσα τῆς μορφωμένης τάξεως, ποὺ σχηματίσθηκε μὲ τὴν ἀσυνείδητη ἐργασία τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐπίδραση ἄλλων παραγόντων γνωστῶν, μπορεῖ ν' ἀναδειχθεῖ ἀπὸ αὔριο γραπτὴ σύγχρονη γλώσσα τοῦ Ἑθνους.

Αὐτὰ εἶχα νὰ πῶ σὰν ἀπάντηση στὴ φωτεινὴ μελέτη τοῦ φίλου μου κ. Μπουντώννα, θέτοντας τὸ παιδαγωγικὸ ἢ διδακτικὸ πρόβλημα ἐντελῶς ἐνωμένο μὲ τὸ γλωσσικό.

Ἀθήνα, Ἰούλιος 1911.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΡΑΜΑΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΚΡΥΦΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

[Σὰν πρόλογο καὶ σὰν ἐπίλογο τῆς ἐργασίας, ποῦ ἔγινε στὸ Ἀνώτερο Δημοτικὸ Παρθεναγωγεῖο τοῦ Βόλου, δίνω τὸ σημερινὸ ΓΡΑΜΜΑ ΣΤΙΣ ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ ΜΟΥ. Ὁ ἀναγνώστης δὲν πρέπει νὰ ξεχάσῃ πῶς μιλοῦ σὲ παιδιὰ. Τὴ γλωσσικὴ μορφὴ, ποῦ ἔχει τὸ γράμμα μου, τὴν ἐπιβάρυνε ἰδιαίτερες συνθήκες, ποῦ θὰ ἐξηγηθοῦν ἀργότερα μὲ τόσα ἄλλα σχετικὰ ζητήματα. Γιὰ τῶρα φτάνουν αὐτὰ τὰ λίγα.]

Παιδί μου!

Ἀπὸ καιρὸ ἔπρεπε νὰ εἶχατε γράμμα μου, δυστυχῶς ὅμως μάλιστα τώρα πῆρα ὀριστικὴ ἀπάντησι γιὰ τὴν τύχη τοῦ σχολείου μας. Τὰ λόγια μου θέλω νὰ τ' ἀκούσουν ὅλες οἱ μαθήτριάς μου· κάλεσέ τις μιὰ μέρα στῆς Mlle Seurin¹ — δὲν πιστεύω πιά τώρα νὰ φοβᾶται ὁ κόσμος αὐτοῦ πέρα τίποτε ἀπὸ μένα — καὶ πές τους :

Ἐκανα ὅτι ἔπρεπε, γιὰ νὰ κινηθῇ ὁ κ. ὑπουργὸς καὶ κἀνὴ τὸ καθήκον του. Ὁφείλε νὰ στείλῃ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπὴ, ὅπως τὸ ζήτησαν οἱ γονεῖς Σας μὲ ἀναφορὰ τους καὶ ὅπως τὸ ὑποσχέθηκε καὶ ὁ ἴδιος. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως, ποῦ διευθύνει σήμερα τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας, ἂν καὶ τόσες φορὲς μίλησε μὲ μεγάλο ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴν ἐργασία, ποῦ ἔγινε στὸ Βόλο, δὲν εἶχε τὸ θάρρος τῆς γνώμης του, οὔτε τόλμησε νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ δίκαιο, οὔτε τολμᾷ, οὔτε θὰ τολμήσῃ ἴσως γιὰτὶ ἀγαπᾷ τὴ θέσι του περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ φοβᾶται τὴν ὀργὴ καὶ τίς προλήψεις τοῦ λαοῦ. Ἔτσι τὸ **σχολεῖο μας δὲ θὰ ξανανοίξῃ πιά**. Αὐτὸ θὰ Σᾶς λυπήσῃ πολὺ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι τὸ κλείσιμο τοῦ σχολείου μας συνδέεται μὲ τὸ ἀτομικὸ Σας συμφέρον, ἐπειδὴ ἔμεινε στὴ μέση ἡ μόρφωσις τῶν περισσοτέρων ἀπὸ Σᾶς. Προσθέσετε στὸ συμφέρον αὐτὸ καὶ τὸν πόνο, ποῦ αἰσθάνεται κανεὶς, ὅταν βλέπῃ κάτι τι, ποῦ ἀγάπησε, νὰ πέφτῃ κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς συκοφαντίας, ὅταν βλέπῃ τὸ μῖσος, τὴν ἀνειλικρίνεια καὶ τὸ ψέμα νὰ νικοῦν τὴν ἀγάπην, τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν ἀλήθεια, καὶ θὰ ἐξηγήσετε τὴ λύπη, ποῦ θὰ γεννήσῃ στὴν ψυχὴ

¹ Ὑποδιευθύντρια τοῦ Α. Δ. Π., ποῦ κάθεται ἀκόμη μέσα στὸ κλεισμένον σχολεῖο.

Σας ἡ εἰδησις πῶς τὸ σχολεῖο μας δὲν θ' ἀνοίξη πιά. "Όταν ἕμως κατορθώσετε νὰ ὑψωθῇτε πέρα ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ Σας συμφέρον καὶ συλλογιστῇτε *ὅτι ἡ ἰδέα, ποῦ ἀντιπροσώπευε τὸ σχολεῖο μας, ὁ νέος δρόμος, ποῦ θέλησε νὰ χαράξῃ, ἐνδιαφέρει ὅλο τὸν Ἑλληνισμό· ὅτι ἡ ἰδέα αὐτὴ μὲ τὸ διωγμὸ, ποῦ τῆς ἔγινε ἀπὸ παντοῦ, ἔδειξε τόσο χεροπιαστὰ τῇ δύνامي καὶ τὴν ἐπιβολή της, ὥστε νὰ τὴν αἰσθάνωνται καὶ οἱ ἐχθροὶ της ἀκόμῃ· ὅτι ἐπομένως τὸ σχολεῖο μας, καὶ ἂν ἔκλεισε δὲν ἔπρεσε, μὰ σηκώθηκε πιδὺ ψηλά, καὶ σ' αὐτὸ συντελέσατε καὶ Σεῖς· ὅτι ἡ ἀνύψωσίς του θὰ συντελέσῃ κἀπως καὶ αὐτὴ στὴν πρόοδο τῆς φυλῆς μας, τότε θὰ ἰδῇτε ὅτι ἡ συκοφαντία καὶ ὁ Φαρισαϊσμός ἐνίκησαν μόνον φαινομενικὴ νίκη, καὶ ὁ πόνος Σας θὰ γίνῃ ὑπερῆφανη χαρά.*

Εἶπα ὅτι ἡ ἰδέα, ποῦ ἀντιπροσώπευε τὸ σχολεῖο μας, ἐνδιαφέρει ὅλο τὸν Ἑλληνισμό. Δὲ χρειάζεται μεγάλη σκέψις, γιὰ νὰ καταλάβετε ὅτι ἀπὸ τὰ σχολεῖα *ἐξαρτᾶται πολὺ τὸ μέλλον ἑνὸς ἔθνους.* Ἄν οἱ ἄνθρωποι, ποῦ ἀποτελοῦν ἕνα ἔθνος, εἶναι καλοὶ, τότε καὶ τὸ ἔθνος προοδεύει· ἂν ἕμως οἱ ἄνθρωποι εἶναι κακοί, τότε καὶ τὸ ἔθνος μένει στάσιμο γιὰ λίγον ἢ πολὺν καιρὸ, σιγὰ σιγὰ πέφτει καὶ τέλος καταστρέφεται. Οἱ ἄνθρωποι ἕμως μορφώνονται κυρίως στὰ σχολεῖα· τὰ καλὰ σχολεῖα θὰ δώσουν στὴν κοινωνία καλοὺς πολῖτες καὶ καλὰς μητέρες, θὰ συντελέσουν δηλαδὴ στὴν πρόοδόν της· τὰ κακὰ σχολεῖα προετοιμάζουν κακοὺς πολῖτες καὶ κακὰς μητέρες, προετοιμάζουν δηλαδὴ τὴ στασιμότητα καὶ τέλος τὴν ἀποσύνθεσιν καὶ τὴν καταστροφή ἑνὸς ἔθνους.

*

Γυρίσετε τώρα στὰ περασμένα καὶ θυμηθῇτε τὰ σχολεῖα, ὅπου πηγαίνατε ὡς τὴν ἐποχὴ, ποῦ ἤρθατε στὸ δικό μας· ἔτσι εἶναι σχεδὸν ὅλα τὰ σχολεῖα μας. Πηγαίνομε ἐκεῖ μὲ γερὸ σῶμα, μὲ καλὸ μυαλό, μὲ ἀγνὴ ψυχὴ, μὲ πόθον νὰ μορφωθοῦμε, καὶ φεύγομε ἀπ' αὐτὰ οἱ περισσότεροι — γιὰ νὰ μὴν εἰπῶ ὅλοι — καχεκτικοί, μὲ γνώσεις χωρὶς ἀξία καὶ γνώση λίγη, χωρὶς νὰ ξέρωμε οὔτε τὸν τόπον μας, οὔτε τὴν ἱστορίαν του, οὔτε τὸν ἑαυτὸν μας, οὔτε τὴ φύσιν, χωρὶς νὰ εἴμασθε κἀν σὲ θέσιν νὰ γράψωμε δυὸ λόγια σωστά, φυσικὰ καὶ ἀβίαστα· φεύγομε καχεκτικοὶ καὶ ἀνορθόγραφοι παπαγάλοι καὶ κλείνομε τὰ βιβλία, γιὰ

νὰ μὴν τ' ἀνοιξώμε πιά· ἡ ἐνασχόλησίς μας μὲ τὰ γράμματα δηλαδὴ ἢ μόρφωσίς μας, παύει μὲ τὸ ἀπολυτήριο, ποῦ μᾶς δίνουν εἴτε τὰ δημοτικά εἴτε τὰνώτερα σχολεῖα. Τέτοια ἀποτελέσματα εἶναι, καθὼς εἶπα, ὀλέθρια γιὰ ἓνα ἔθνος.

Αὐτὰ εἶδαν πολλοί, τὰ μελέτησαν καὶ προσεπάθησαν νὰ βροῦν τὴν αἰτία, ποῦ τὰ σχολεῖα μας δίνουν τόσο κακὰ ἀποτελέσματα. Καὶ βρῆκαν πῶς φταῖνε οἱ δάσκαλοι ἢ σωστότερα τὸ Κράτος, ποῦ δὲν τοὺς μορφώνει, ὅπως πρέπει, καὶ πρότειναν νὰ γίνουν τὰ διδασκαλεῖα, ποῦ βγάζουν τοὺς δασκάλους καλύτερα καὶ πρακτικώτερα. Βρῆκαν τὸ λάθος στὰ πολλὰ καὶ ἐλεεινὰ διδακτικά βιβλία καὶ ζήτησαν νὰ τὰ καλυτερέψουν καὶ νὰ λιγοστέψουν τὸν ἀριθμὸ τους. Εἶδαν ὅτι τὰ κτίρια τῶν σχολείων δὲν εἶναι καθόλου ὑγιεινά, ὅτι λείπουν τὰ κατάλληλα ὄργανα γιὰ τὴ διδασκαλία, ὅτι τὰ μαθήματα εἶναι πολλὰ καὶ θεωρητικά, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἀθροῦνται καρφωμένοι στὰ θρανία περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πρέπει καὶ παραμελοῦν τὸ παιχνίδι, τὸν περίπατο, τὴν ἐξοχή, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τους σὲ κάθε τάξι εἶναι πολὺ μεγάλος κλπ. κλπ. καὶ σύμφωνα μὲ τὶς παρατηρήσεις, ποῦ ἔκαναν, πρότειναν καὶ τὶς ἀναγκαῖες μεταρρυθμίσεις. Τὸ κράτος σιγὰ σιγὰ ἄρχισε νὰ πραγματοποιῇ ὅσες ἀπ' αὐτὲς τὶς μεταρρυθμίσεις μπορούσε νὰ πραγματοποιήσῃ· τὰναγνωστικά καὶ τὰ διδακτικά βιβλία ἔγιναν καλύτερα, τυπώθηκαν δηλ. σὲ καλύτερο χαρτὶ καὶ μὲ ὡραιότερες εἰκόνες, καὶ ὁ ἀριθμὸς τους λιγόστεψε τόσο, ποῦ στὰ δημοτικά σχολεῖα ἄφησαν μόνον ἓνα, δύο· σὲ πολλὰ μέρη ἄρχισαν νὰ χτίζουν σχολεῖα μεγάλα, εὐάερα καὶ ὡραῖα, καὶ νὰ τὰ ἐφοδιάζουν μὲ διάφορα σχολικά ὄργανα· οἱ σχολικοὶ περίπατοι ἔγιναν ὑποχρεωτικοί, τὰ προγράμματα τὰ διώρθωσαν καὶ ζήτησαν νὰ τὰ κάνουν πρακτικώτερα, καὶ τὰ διδασκαλεῖα προετοιμάζουν τὴν ὥρα δασκάλους καλύτερα μορφωμένους.

*

Μὲ ὅλες ὁμῶς αὐτὲς τὶς μεταρρυθμίσεις, ὅπου τυχὸν ἔγιναν, τὰ ἀποτελέσματα τῶν σχολείων δὲν εἶναι καθόλου ἐκανοποιητικά. Ἄν καὶ σὲ πολλὰ σχολεῖα γυμνάζεται τὴν ὥρην καλὴ καὶ τὸ σῶμα τῶν παιδιῶν καὶ διδάσκονται γνῶσεις πρακτικώτερες, θετικώτερες καὶ μὲ πλεονέκτημα τὴν τέχνην, μόλα ταῦτα ὅχι μόνον ὁ ἀπόφοιτος τῶν δημοτικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνωτέρων σχολείων δὲν ἔχει οὔτε ἐθνικὴν, οὔτε θετικὴν, οὔτε κἀν στοιχειώδη μόρφωσιν· ὁ τόπος του, ὁ λαὸς του, ἡ Ἑλληνικὴ φύσις, ὅλα τοῦ εἶναι ξένα καὶ οὔτε δυὸ λόγια μπορεῖ νὰ γράψῃ ἀπλὰ, φυσικὰ καὶ ἀδιάστα. Αὐτὸ μᾶς δείχνει ὅτι ἡ αἰτία, ποῦ ἀποτυχαίνει τὰ

σχολεία μας, ἔπρεπε νὰ ζητηθῇ ἄλλου — Πράγματι μερικὰ φωτεινὰ καὶ ἐλεύθερα πνεύματα μελέτησαν τὸ ζήτημα βαθύτερα καὶ εἶδαν ὅτι δὲ φταῖνε μόνον ἡ κακὴ διδασκαλία, τὰ κακὰ καὶ πολλὰ διδακτικὰ καὶ ὅσα εἴπαμε παραπάνω, ἀλλὰ τὸ μεγάλο καὶ ριζικὸ λᾶθος εἶναι τὸ ὅτι ἔχει ἀποκλεισθῇ ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἡ πραγματικὴ ζωὴ καὶ κάθε ἐθνικὴ πνοή· αὐτὸ πάλι γίνεται, ἐπειδὴ ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἔχει ἐξορισθῇ ἡ ζωντανή, ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα.

Θυμηθῆτε τὰ περασμένα, προσέξτε λίγο καὶ θὰ μὲ καταλάβετε: Ὅταν πρωτοπᾶτε στὸ σχολεῖο ξέρετε καλὰ τὴ γλῶσσα Σας, τὴ γλῶσσα, ποῦ μιλάτε χωρὶς λᾶθος στὸ σπίτι μὲ τὴ μητέρα Σας, τὸν πατέρα Σας, τὰ δέξερφια Σας, ἔξω μὲ τις φιλενάδες Σας καὶ μὲ ὄλον τὸν κόσμον. Μ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα ἔχετε μάθῃ καὶ ἐξωτερικεύεται τόσα πράγματα, ὅ,τι ἀνήκει στὴ γύρω Σας ζωὴ. Ἡ δουλειὰ τοῦ σχολείου εἶναι νὰ Σᾶς μάθῃ νὰ διαβάζετε καὶ γράφετε αὐτὴ τὴ γλῶσσα, νὰ τὴν πλουτίσῃ μὲ νέες λέξεις καὶ νὰ Σᾶς διδάξῃ σ' αὐτὴ καλύτερα τὰ πράγματα, ποῦ ξέρετε, καὶ νέα ἀκόμη πράγματα. Ἐπειτα, ἀφοῦ περάσουν ἔτσι ἀρκετὰ χρόνια, νὰ Σᾶς διδάξῃ μὲ τὴν ἴδια, τὴ ζωντανὴ γλῶσσα, τὴ γλῶσσα τῶν ἀγίων γραφῶν ἢ καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικά — ἀνάλογα μὲ τὸ σχολεῖο καὶ τὸ σκοπὸ του — καὶ νὰ Σᾶς βοηθήσῃ ἔτσι νὰ καταλάβετε ἢ καὶ νὰ μάθετε, ὅσο εἶναι δυνατόν, καὶ τὴν καθαρεύουσα, ἀφοῦ εἶναι πρὸς τὸ παρὸν ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους. Τὸ ξανατονίζω ὅμως πῶς πάντοτε ὡς βάσεις, ὡς ὄργανο τῆς διδασκαλίας πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ἡ ὁμιλουμένη. Ὁ δάσκαλος ὅμως ἢ ἡ δασκάλα Σᾶς λέει, μόλις πρωτοπατήσετε στὸ σχολεῖο, πῶς ἡ γλῶσσα, ποῦ μιλούσατε ὡς τώρα, εἶναι πρόστυχος, χυδαῖα, βάρβαρος κλπ. καὶ ἔτσι προσπαθεῖ νὰ Σᾶς κἀνῃ νὰ τὴ μισήσετε. Ἡ καθημερινὴ καὶ σπουδαιότερη ἀσχολία τους εἶναι ν' ἀντικατασταίνουν τις γνωστὰς καὶ ζωντανὰς λέξεις καὶ τύπους μὲ ἄλλες ἄγνωστες καὶ νεκρὰς· τὸ ψάρι λέγεται καλύτερον ὀψάριον καὶ ἔτι εὐγενέστερον ἰχθύς, ὅπερ κλίνεται ὁ ἰχθύς, τοῦ ἰχθύος, τῷ ἰχθύϊ κλπ. κ' ἔτσι μὲ τὴ γραμματικὴ διδασκαλία περνοῦν ὅλα τὰ χρόνια τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ πιδὸ πολλὰ ἀκόμη. Ἐκεῖνος ἢ ἐκεῖνη, ποῦ Σᾶς διδάσκει, μεταχειρίζεται τὴν πρόστυχον, τὴν χυδαίαν καὶ βάρβαρον γλῶσσαν στὴν τάξι του, μόνον ὅταν Σᾶς συμβουλεύῃ ἢ Σᾶς διατάξῃ ἢ Σᾶς μαλώνῃ, στὴ διδασκαλία του ὅμως προσπαθεῖ νὰ λήῃ πάντοτε ὅτι γυνὴ τις ἡγόρασε ζευγὸς διόπτρων ἀντὶ δραχμῆς κλπ. Σ' αὐτὴ τὴ γλῶσσα εἶναι γραμμένα τὰ βιβλία, σ' αὐτὴ γράφετε, αὐτὴ διαβάζετε ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτη τάξι,

αὐτὴ ἀκοῦτε συχνὰ παραμορφωμένη τραγικώτατα μέσα στὸ σχολεῖο καὶ σ' αὐτὴ πρέπει ὅπως ὅπως νὰ μιλάτε. Αὐτὴ ὅμως Σεῖς δὲν τὴν ξέρετε, δὲν τὴν καταλαβαίνετε, δὲν μπορεῖτε νὰ τὴ μιλήσετε κι' ἔτσι ἡ μητρικὴ Σας γλῶσσα, δηλ. ἡ ψυχὴ Σας, ἡ ζωὴ Σας ἀλυσσοδένεται, χάνετε κάθε φυσικότητα καὶ εἰστε ἀναγκασμένες ν' ἀποστηθίζετε λέξεις ἀκατανόητες, συνηθίζετε δηλ. σιγὰ σιγὰ στὴν ἐπιπολαιότητα καὶ στὸν παπαγαλισμό. Ὅσο περνοῦν τὰ χρόνια, τόσο καὶ τὰ ἐλαττώματα αὐτὰ γίνονται μεγαλύτερα. Ἡ διδασκαλίᾳ, ἐπειδὴ ἔχει ὡς ὄργανο μιὰ γλῶσσα νεκρὴ, δὲ μπορεῖ νὰ εἶναι ζωντανὴ καὶ παραστατικὴ, καὶ μὲ ὅση τέχνη καὶ ἂν γίνεται, δὲν κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν προσοχὴ Σας. Γι' αὐτὸ ὅ,τι δὲ μαθαίνετε στὸ σχολεῖο πρέπει νὰ τὸ μάθετε μὲ ἰδιαίτερη ἐργασία στὸ σπίτι· διαβάζετε πολὺ, καταλαβαίνετε λίγο, δὲ σκέπτεστε καθόλου, δουλεύετε περισσότερο ἀπ' ὅτι πρέπει, δὲν κινεῖσθε καθόλου, κι' ἔτσι καταντοῦμε στὰ ἀποτελέσματα, ποῦ εἶπα παραπάνω. Ὅλη ἡ ζωὴ ποῦ ζῆτε ἔξω ἀπὸ τὴν τάξι, ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ μὲ τὰ τόσα θέλγητρά της, ἡ ζωὴ μὲ τίς φιλενάδες Σας, τὰ παιχνίδια, οἱ περίπατοι, ὅ,τι ἀκοῦτε καὶ βλέπετε ἔξω, ὅλα αὐτά, ἓνας κόσμος δλόκληρος, ὁ δικὸς Σας κόσμος, εἶναι ἀποκλεισμένα ἀπὸ τὸ σχολεῖο· γιατί καὶ ἂν μπορούσατε ἀκόμη νὰ εἰπῆτε τὰ ζωντανὰ αὐτὰ πράγματα σὲ μιὰ γλῶσσα νεκρὴ, δὲ θὰ τὰ λέγατε, ἐπειδὴ θὰ γίνονταν γελοῖα· θυμηθῆτε τοὺς διαλόγους καὶ τὰ ἐπεισόδια, ποῦ μοῦ γράφατε τὸν πρῶτο καὶ δεῦτερο χρόνον καί, ἂν μπορεῖτε, μεταφράστε τα χωρὶς νὰ γελάσετε. Καὶ ὅμως ἐκεῖ μέσα εἶναι ὅλη ἡ ψυχὴ Σας, τὰ αἰσθήματά Σας, τὸ πνεῦμα Σας. Ὅλα αὐτά, ὅλη τὴ ζωὴ, ποῦ φανερώνει τὸ χαρακτῆρα Σας, τὰ παραμελεῖ, τὰ περιφρονεῖ τὸ σχολεῖο καὶ περιορίζεται σὲ μύθους τοῦ Αἰσώπου καὶ ἠθικὰ διηγημάτια. Ἐτσι ἀνοίγεται μεγάλο χάσμα μεταξὺ σχολείου καὶ σπιτιοῦ, σχολείου καὶ κοινωνίας, δασκάλου καὶ μαθητοῦ, σχολείου καὶ ζωῆς. Στους ζωντανοὺς ἀρέσουν μόνον τὰ ζωντανὰ καὶ γι' αὐτὸ μαθηταὶ καὶ μαθήτριες ὅχι μόνο δὲν ἀγαποῦν, μὰ ἀηδιάζουν, σιχαίνονται τὸ σχολεῖο, τὸ βιβλίον καὶ ὅ,τι ἄλλο τοὺς θυμίζει τὸ μαρτύριο τῶν βιβλίων. Τέτοια ἀποτελέσματα φέρνει ἡ πρόληψις γιὰ τὴ γλῶσσα.

Ἄν συλλογισθῇτε ὅμως πῶς στὴ δημοτικὴ μας ἔχομε τόσοι ἀνεκτίμητους θησαυροὺς· ἂν θυμηθῇτε πῶς οἱ σκλάβοι μὲ τὴ δημοτικὴ τραγούδησαν τὸν πόνο τους, καὶ σ' αὐτὴ ἀποκρυστάλλωσε τοὺς πόθους καὶ τίς ἐλπίδες τοῦ ὅλο τοῦ ἔθνους· πῶς τὰ δημοτικὰ τραγούδια, οἱ παραδόσεις, οἱ παροιμίαι κλπ. καθρεφτίζουν τὸν πόνο, τὸν πόθο, τὴν ἐλπίδα, τὸ πνεῦμα, τὴ χάρι, ὅλα τὰ προτερήματα καὶ τὰ

ἐλαττώματα, τὸ χαρακτηῖρα δηλαδὴ τῆς νεοελληνικῆς ψυχῆς· πῶς στὴν πρόστυχη αὐτῇ γλῶσσα ἔγραφαν οἱ ἔθνικοί μας ποιηταί, ὁ μεγάλος Σολωμός, ὁ Βαλαωρίτης κ. α., τότε θὰ ἰδῇτε πῶς ἡ γλωσσικὴ πρόληψις ἀποκλείει ἀπὸ τὸ σχολεῖο ὅλους αὐτοὺς τοὺς θησαυρούς, ἀποκλείει δηλαδὴ κάθε ἐθνικὴ μόρφωσι, κάθε ἐθνικὴ πνοή. Καὶ ὅταν δὲ μελετήσωμε καὶ δὲν αἰσθανθοῦμε τὸ νέον Ἑλληνισμό, εἶναι ἀδύνατο νὰ καταλάβωμε, ὅπως πρέπει, καὶ τὸν ἀρχαῖο Ἑλληνικὸ καὶ τὸ Βυζαντινὸ πολιτισμό. Ἀρχαία γραμματικὴ καὶ ἀρχαία γλῶσσα ἴσως νὰ τὴ μάθωμε, μὰ τὴν οὐσία τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ θὰ τὴ νοιώσῃ καὶ θὰ τὴν αἰστανθῇ μόνον ὁποῖος ξέρει καλὰ τὸ Νεοελληνικὸ πολιτισμό. Θυμηθῇτε τί ὥραϊα μᾶς ἐξηγοῦσε τὸν Ὅμηρον ἡ δημοτικὴ μας ποίησις, καὶ πόσο μᾶς ἐδοῆθησε ἡ νεώτερη τέχνη, γιὰ νὰ αἰστανθοῦμε τὴν ἀρχαία. Ἡ γλωσσικὴ λοιπὸν πρόληψις δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ μάθωμε ὅχι μόνον τὴ νεώτερη Ἑλλάδα, μὰ οὔτε καὶ τὴν ἀρχαία, ὅπως πρέπει.

*

Ἔτσι σκέφτηκαν μερικὰ φωτεινὰ καὶ ἐλεύθερα πνεύματα καὶ εἶδαν πῶς, ἂν καὶ πολλὰ εἶναι οἱ αἰτίες, ποῦ τὰ σχολεῖα μας δίνουν ἐλεεινὰ ἀποτελέσματα, ἡ βαθύτερη ὅμως ἀπ' ὅλες εἶναι ἡ γλωσσικὴ πρόληψις. *Σύμφωνα μ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψιν τοὺς πρότειναν ὠρισμένες μεταρρυθμίσεις.* Ἡ πρότασίς τους ὅμως εἶχε νὰ παλέψῃ μὲ πρόληψις ῥιζωμένους βαθιὰ στὴν ψυχὴ μας, μὲ συμφέροντα οικονομικὰ πολλῶν ἀνθρώπων, μ' ἓνα δολόκληρο παλαιὸ καθεστὸς. Γιατὶ ἐπὶ ἕναν αἰῶνα τὸ ἔθνος μας ἐνόμιζε πῶς θὰ γίνῃ μεγάλο, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, ἂν κατώρθωνε νὰ ξαναζωντανέψῃ στὰ χεῖλη μας τὴν ἀρχαία γλῶσσα. Ἡ γλῶσσα, ποῦ μιλοῦμε, εἶναι χυδαία, πρόστυχος, γέννημα ἢ ῥάκος τῆς δουλείας, ἐπομένως ἀποβλητέα· ἔτσι ἔλεγαν καὶ οἱ περισσότεροί λόγιοι καὶ ὅλα τὰ σχολεῖα ἐργάζονταν γι' αὐτὸ τὸ ἰδανικόν. Ἄν ὅμως τὸ ἰδανικὸ νὰ γίνωμε κ' ἐμεῖς μεγάλοι, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι, ἦταν ὥραϊο καὶ ὑψηλόν, τὸ μέσον ποῦ μεταχειρίζονταν ἦταν ἀστεῖο καὶ καταστρεπτικόν. Γιατὶ ὅπως τόσα στὸν κόσμον, ἔτσι καὶ ἡ γλῶσσα ἐξελίσσεται, ἀλλάζει· ἡ ἀρχαία γλῶσσα μὲ τὴν ἐξέλιξιν της ἄλλαξε καὶ ἔγινε ἡ σημερινὴ δημοτικὴ. Νὰ θελήσωμε νὰ γυρίσωμε τὴν ἐξέλιξιν πρὸς τὰ πίσω, εἶναι σὰ νὰ προσπαθοῦμε ν' ἀναστήσωμε νεκρό. Ἡ ἀρχαία γλῶσσα πέθανε καί, ἂν καὶ τόσα χρόνια προσπάθησαν μὲ τὰ σχολεῖα καὶ μὲ ἄλλα μέσα νὰ τὴν ἀναστήσουν στὰ χεῖλη μας, μὲ ὅλα ταῦτα ὅλοι μας, κ' αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ψευτολαϊκοί, λέμε πάντα πῶς ἀγοράζομε ψάρια ἀπὸ τὸν ψαρά ποῦ ψαρεύει

καὶ τρῶμε ψωμί καὶ τυρὶ καὶ πίνομε κρασί καὶ νερό· κανεῖς μας δὲν ἀγοράζει ἰχθῦς παρὰ τοῦ ἀλιέως, ὅστις ἀλιεύει αὐτούς, οὐδ' ἐσθίει ἄρτον καὶ τυρόν, οὐδὲ πίνει ὕδωρ καὶ οἶνον. Ἡ προσπάθειά τους λοιπὸν ἦταν ἔργον ἄσκοπο καὶ μάταιο καὶ συγχρόνως καταστρεπτικὸ πολὺ, γιατί χάναμε τόσον καιρὸ σὲ μάταια πράγματα. Δὲν ἤξεραν ἀκόμη πῶς οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔγιναν μεγάλοι, ἐπειδὴ εἶχαν τέλεια γλῶσσα, ἀλλὰ εἶχαν τελειοποιήσει τὴ γλῶσσα τους, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἦταν μεγάλοι, καὶ ἦταν μεγάλοι, γιατί ἀγαποῦσαν τὴν πατρίδα τους, τὴν ἐλευθερίαν, τὴν ἐργασία, τὴν κίνησι, τὴ ζωὴ. "Ἄν θέλωμε κ' ἐμεῖς νὰ φτάσωμε στὸ ὕψος τους, αὐτὰ τὰ προτερήματά τους πρέπει νὰ ἔχωμε ὡς παράδειγμα καὶ τότε μὲ τὴ ζωντανή μας γλῶσσα θὰ δημιουργήσωμε κ' ἐμεῖς ἔργα μεγάλα. Μόλα ταῦτα ἐπὶ ἔναν αἰῶνα τὰ σχολεῖα μας ἦταν καὶ εἶναι ἀκόμη καταδικασμένα νὰ δουλεύουν γιὰ τὴν ἀνάστασι τῶν νεκρῶν. Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄσκοπη ἐργασία τῶν σχολειῶν ζοῦνε πολλοὶ συγγραφεῖς διδασκτικῶν κ. ἄ. Μὲ τὴ μεταρρυθμίσι, ποῦ πρότειναν τὰ λίγα φωτεινὰ πνεύματα τοῦ τόπου μας, βλάπτονταν τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν καὶ ναυαγοῦσαν οἱ πόθοι, οἱ προσπάθειες καὶ τὰ ὄνειρα τῶσων ψευτοκλασικῶν ἢ κλασικοφανῶν γέρων καὶ νέων. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς προσπάθησαν στὴν ἀρχή, καὶ μερικοὶ προσπαθοῦν ἀκόμη, νὰ πολεμήσουν τοὺς μεταρρυθμιστάς μὲ τὰ ἔντιμα μέσα τῆς ἐπιστήμης, μὰ ἡ ἐπιστήμη δίνει τὰ ὅπλα της μόνο σὲ ὅποιον ἐργάζεται ἀγνὰ γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν πρόοδο· γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν πρόοδο ἀγωνίζονταν οἱ ἀναμορφωταὶ καὶ σιγὰ σιγὰ ἐπλήθαιναν οἱ ὁπαδοὶ τους. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἔπεσαν σὲ ἀκίνδυνες, μὰ κωμικές, ὑπερβολές κ' ἔτσι δημιουργήσαν μιὰ λογικὴ ἀντίδρασι. Ἡ μεγάλη ὁμως ἀντίδρασις τοῦ ψευτοκλασικισμοῦ, κλωτσῶντας τὴν ἐπιστήμη, ἀρματώθηκε μὲ τὸν παραλογισμὸ καὶ τὴ συκοφαντίαν καὶ ὅσους εἶχαν ἀντίθετη γνώμη τοὺς βάφτισε προδότας, μαλλιαροὺς, καταστροφεῖς τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους κλπ. κλπ. Πολλές φορὲς ξύπνησαν τίς προλήψεις, ποῦ κοιμούνται στὴν ψυχὴ τοῦ ἀμόρφωτου λαοῦ μας, ἐκμεταλλεύτηκαν τάγνό-τερα αἰσθηματά του καὶ σήκωσαν τέτοια ὄχλοκρατία, ποῦ τὸ κράτος, καὶ νὰ ἤθελε ἀκόμη, δὲν τολμοῦσε νὰ πραγματοποιήσει τίς σωστὲς καὶ ἀναγκαῖες μεταρρυθμίσεις. Μὰ μ' ὅλη αὐτὴ τὴν ἀντίδρασι ἢ φωνὴ τῶν ἀναμορφωτῶν συγκινοῦσε κάθε μέρα καὶ πρὸ πολλοὺς νέους καὶ μερικοὶ μελέτησαν καὶ συμπλήρωσαν τίς παρατηρήσεις τους κ' ἔτσι σκοπὸς καὶ ἰδανικὸ τῆς ζωῆς τους ἔγινε ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννησις τοῦ τόπου μας. Ἐμπνευσμένος ἀπ' αὐτὸ τὸ

ιδανικό δ κ. Σαράτσης πρώτος αὐτὸς θέλησε νὰ τὸ ἐφαρμόσῃ στὴν πράξι κ' ἐπέτυχε. Ἔτσι ἡ τύχη τὸ ἔφερε στὸ Βόλο νὰ παρουσιασθῇ ἡ πρώτη εὐκαιρία, γιὰ νὰ ἐφαρμοστοῦν οἱ μεταρρυθμιστικὲς ἰδέες, ποῦ ὡς τότε ἔμειναν μόνο θεωρία, καὶ νὰ δείξουν μὲ πράγματα χεροπιαστὰ τὴν ἀξία τους καὶ τὴν ὑπεροχὴ τους. Τὸ σχολεῖο μας εἶναι ἡ πρώτη προσπάθεια, ποῦ γίνεται στὸν τόπο μας, γιὰ νὰ δείξῃ στὸν Ἑλληνισμό μὲ πράγματα ποιὸς εἶναι ὁ σωστὸς δρόμος, ποῦ θὰ μᾶς φέρῃ στὸ «ἔθνικὸ σχολεῖο», ποῦ θὰ βοηθήσῃ τὸ ἔθνος μας νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμὸ του. Γι' αὐτὸ Σᾶς εἶπα πῶς ἡ ἰδέα, ποῦ ἀντιπροσώπευε τὸ Α. Δ. Π., δὲν ἐνδιαφέρει μόνο λίγα ἄτομα, ἀλλ' ὅλο τὸ ἔθνος.

Ἀλλὰ ἡ τόσο μεγάλη σημασία τοῦ σχολείου μας εἶναι πραγματική, μόνον ἂν τὰποτελέσματα τῆς ἐργασίας του ἀνταποκρίνονται στὸ σκοπὸ ἐνὸς σχολείου, καὶ μάλιστα ἀνωτέρου, ὅπως ἦταν τὸ δικό μας. Τί σκοπὸ εἶχε τὸ Α. Δ. Παρθεναγωγεῖο; Νὰ μορφώσῃ Ἑλληνίδες, ποῦ νὰ ξέρουν τὸν προορισμὸ τους καὶ νὰ εἶναι σὲ θέσι νὰ βοηθήσουν σὲ κάθε στιγμή τὸν ἑαυτό τους καὶ τοὺς ἄλλους· νὰ δώσῃ δηλ. στὶς μαθήτριάς του ἀνθρωπιστική, ἐθνική, θετική καὶ πρακτική μόρφωσι. Γιὰ νὰ μορφωθῇ ἕνας ἄνθρωπος πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ ἔχῃ μυαλὸ ἱκανὸ νὰ σκέπτεται, νὰ παρατηρῇ, ν' αὐτενεργῇ. Κάθε παιδί ἔχει τὶς πνευματικὲς αὐτὲς ιδιότητες, μὰ τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ τὶς καλλιεργήσῃ, νὰ τὶς ἀναπτύξῃ. Σιγὰ σιγὰ τὸ παιδικὸ μυαλὸ θὰ ὀδηγηθῇ ν' ἀποχτήσῃ τὶς γνώσεις, ποῦ εἶναι ἀπαραίτητες, γιὰ νὰ καταλάβῃ ποιὸς εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου στὸν κόσμον, ποῦ ἦρθε· ποιὸ εἶναι τὸ καθήκον του στὸν ἑαυτό του καὶ στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· νὰ καταλάβῃ καὶ αἰσθανθῇ βαθύτατα ποιά εἶναι ἡ οὐσία τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ μας, ποῦ κορυφώνεται στὴν ἐντολὴ «ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν»· ν' ἀποχτήσῃ τὶς γνώσεις, ποῦ μᾶς δείχνουν ποιά εἶναι ἡ οὐσία τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ σημασία του, ποιὸ εἶναι τὸ ἔθνος μας, ὁ λαὸς μας, ποιά τὰ προτερήματα καὶ τὰ ἐλαττώματά του, ποιὸς ὁ προορισμὸς του, καὶ τὶ καθήκον ἔχομε ὡς Ἕλληνες καὶ ὡς πολῖτες, ὡς Ἑλληνίδες καὶ ὡς μητέρες. Θὰ ὀδηγηθῇ ἀκόμη τὸ παιδί ν' ἀποχτήσῃ τὶς γνώσεις, ποῦ θὰ τοῦ ἐξηγήσουν τὴ φύσι, δπου ζῇ, καὶ θὰ σκορπίσουν ἀπὸ τὸ πνεῦμα του τὶς δεισιδαιμονίες καὶ τὶς προλήψεις, ποῦ ἐμποδίζουν τὴν πρόοδο

κάθε ατόμου και κάθε λαοῦ· και τέλος πρέπει ν' αποχτήσῃ τίς πρακτικὲς γνώσεις τίς ἀπαραίτητες γιὰ κάθε ἀτομικὴ και οἰκογενειακὴ ζωή, ποῦ μᾶς κάνουν ἱκανοὺς νὰ βοηθοῦμε μόνοι μας και τὸν ἑαυτὸ μας και τοὺς ἄλλους. Ὅλες ὁμῶς αὐτὲς τίς γνώσεις πρέπει νὰ τίς αποχτήσῃ τὸ παιδί μόνο του, μὲ τὴ βοήθεια πάντοτε τοῦ δασκάλου, ἀλλὰ μὲ τὴ δική του σκέψι και τὴ δική του παρατήρησι, δηλ. μὲ αὐτενέργεια· νὰ προετοιμαστῇ δηλ. ἔτσι, ὥστε, ὅταν τελειώσῃ τὸ σχολεῖο, νὰ μπορῇ και νὰ ποθῇ και νὰ θέλῃ νὰ ἐξακολουθήσῃ μόνο του τὴ μόρφωσί του. Ὅλα ὁμῶς αὐτὰ προϋποθέτουν γερὸ σῶμα· γι' αὐτὸ και ἡ σωματικὴ ἀσκήσις πρέπει πάντοτε νὰ προχωρῇ μαζὶ μὲ τὴν πνευματικὴ. Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ ν' ἀσκηθῇ τὸ σῶμα και νὰ γυμναστῇ και νὰ πλουτιστῇ μὲ τίς γνώσεις, ποῦ ἀναφέραμε, τὸ πνεῦμα ἐνὸς νέου ἢ μιᾶς νέας, γιὰ νὰ εἰποῦμε ὅτι ὁ νέος αὐτὸς ἢ ἡ νέα μορφώθηκε πραγματικῶς· πραγματικὴ μόρφωσι ἔχει μόνον ἐκεῖνος, ποῦ ἔχει χαρακτηῖρα ἡθικὸ. Αὐτὸ γίνεται, ἂν οἱ γνώσεις, ποῦ κερδίσαμε στὸ σχολεῖο, δὲ μείνουν μόνο γνώσεις, ἀλλὰ γίνουν αἰσθημά μας· ἂν τίς αἰσθανθοῦμε δηλαδὴ τόσο βαθιά, ὥστε τὰ ἔργα μας νὰ εἶναι πάντα σύμφωνα μὲ τὰ λόγια μας κι' αὐτὰ νὰ τὰ ἐμπνέει ἡ ἀγάπη και τὸ καθήκον στὸν πλησίον και στὸ ἔθνος μας και ὅχι ἡ ἐπίδειξι ἢ ὁ φόβος. Αὐτὸς μὲ λίγα λόγια ἦταν ὁ σκοπὸς τοῦ Α. Δ. Παρθεναγωγείου: *νὰ μορφώσῃ τὸ σῶμα, τὸ πνεῦμα και τὴν ψυχὴ τῶν κοριτσιῶν τῆς ἀστικῆς τάξεως, νὰ μορφώσῃ δηλαδὴ Ἑλληνίδες μὲ χαρακτῆρα ἡθικὸ και αὐθύπαρκτο.* — Ἔτσι μίλησε ὁ κ. Σαράτσης στὸ δημοτικὸ συμβούλιο τοῦ δήμου Παγασῶν, ὅταν τὸ ἔπειθε νὰ ιδρύσῃ τὸ σχολεῖο μας, και γι' αὐτὸ τὸ ἱδανικὸ ἐργάστηκε και ἡ Ἐφορεία, δηλ. ὁ κ. Σαράτσης, ἡ κ. Ἰωαννίδου και ἡ κ. Κουκουσλῆ¹, και ὅλοι μας.

Ἀλλὰ τὸ Α. Δ. Π. ἐπέτυχε αὐτὸ τὸ σκοπὸ; Μελέτησα τὰ πράγματα και ἀπ' αὐτὴ τὴ μελέτη πηγάζει ἡ ἀκλόνητη πεποίθησίς μου ὅτι *τὸ σχολεῖο μας ἐπέτυχε ἐν μέρει μόνον τὸ σκοπὸ του· και ἡ μερικὴ ὁμῶς αὐτὴ ἐπιτυχία εἶναι τέτοια, ὥστε νὰ μὴν ἐπιτρέπεται καμιά σύγκρισις τῆς ἐργασίας τοῦ Α. Δ. Π. μὲ τὴν ἐργασία τῶν ἄλλων, τῶν συνηθισμένων σχολείων.*

*

Γιατί ὁμῶς τὸ σχολεῖο μας δὲν ἐπέτυχε τελείως τὸ σκοπὸ

¹ Μέλη τῆς Ἐφορείας τοῦ Α. Δ. Π. ἦταν ἀκόμη και ὁ κ. Γκλαβάνης, δήμαρχος Παγασῶν, και ὁ κ. Χρυσοβελώνης, βουλευτής.

του, *ἀλλὰ μόνον ἐν μέρει*; Τὴν αἰτία θὰ τὴν καταλάβετε, ὅταν συλλογισθῇτε τὸν πόλεμο, ποῦ εἶχε ἀρχίσει ἐναντίον του, πρὶν καλὰ καλὰ ἀκόμη ἀνοίξῃ, καὶ ποῦ ἔγινε συστηματικὸς καὶ ἐξακολούθησε ἄλλοτε κρυφὸς καὶ ἄλλοτε φανερός, μὲ τὴν ἴδια σχεδὸν ἔντασι, ἐπὶ τρία χρόνια. Καὶ δὲν ἦταν ὁ εὐγενικὸς καὶ ὠραίος πόλεμος τῶν ἰδεῶν, ποῦ ἐνθουσιάζει καὶ ἐξυψώνει τὸν ἀγωνιστὴ καὶ δημιουργεῖ τὰ μεγάλα ἔργα, μὰ ἕνας πόλεμος ταπεινὸς καὶ χυδαῖος, ὅπως καὶ τὰ ἐλατήριά του, τὰ οἰκονομικὰ δηλαδὴ συμφέροντα καὶ οἱ πολιτικὲς μικροφιλοδοξίες λίγων ἀτόμων ἢ ομάδων. Ὡς ὅπλα εἶχε τίς βρυσίες, τὴ συκοφαντία καὶ τὴν προσπάθεια νὰ τὰ γελοιοποιῇ ὅλα· ἐκεῖ μέσα τὰ πλευρὰ λέγονται παγίδια, ὁ Παλαιολόγος γίνεται Παλιοκουθέντας, ἐκεῖ διδάσκεται ἡ ἀπειθεία στοὺς γονεῖς καὶ τόσα ἄλλα· καὶ ὅλα αὐτὰ προτοῦ καλὰ καλὰ ἀκόμη ἀρχίσῃ ἡ λειτουργία τοῦ σχολείου. Τὸ φοβερώτερο ὅμως ἦταν ποῦ προσπαθοῦσαν νὰ λερώσουν καὶ τὴν ἠθικὴν ὑπόστασι τῶν ἀνθρώπων, στοὺς ὁποίους εἶχε ἀνατεθῇ ἡ μόρφωσις Σας. Ζήτησαν δηλ. ὄχι μόνον νὰ ξυπνήσουν τίς προλήψεις μορφωμένων καὶ ἀμορφώτων καὶ νὰ διαθέτουν ἐχθρικώτατα τὴν κοινὴ γνώμην ἐναντίον τοῦ σχολείου καὶ ἀρκετοὺς γονεῖς ἀκόμη νὰ κάνουν, ὥστε ν' ἀμφιβάλλουν γιὰ τὴν εὐλικρίνεια καὶ τὴν ἱερότητα τοῦ ἔργου καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσουν ἔτσι ν' ἀποσύρουν τὰ παιδιά τους· ἀλλὰ ζήτησαν καὶ στὴ δικὴ Σας ἐκτίμησι νὰ κατεδάσουν, νὰ ἐξευτελίσουν τὰ πρόσωπα τῶν δασκάλων Σας καὶ νὰ Σᾶς κάνουν νὰ χάσετε τὴν ἐμπιστοσύνη Σας σ' αὐτούς. Μεταχειρίστηκαν δηλ. κάθε μέσον ποῦ μπορούσε νὰ συντρίψῃ ἕνα σχολεῖο. Αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο καὶ μεγάλο ἐμπόδιο, ποῦ εἶχε νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ σχολεῖο μας.

Ὅταν συλλογισθῇτε ἀκόμη ὅτι τὰ χρήματα, ποῦ διαθέταμε, δὲν ἦταν ἀρκετά, ὥστε νὰ ἐξασφαλίσουν στὸ Α. Δ. Π. τὰ μέσα τὰ παραίτητα γιὰ τὴν κανονικὴν λειτουργία του· ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ κατάλληλα ὄργανα καὶ ὅλα τὰ ὄργανα τῆς γυμναστικῆς μᾶς ἔλειπαν, καὶ τὸ σπουδαιότερο ὅτι τὰ πρῶτα χρόνια δὲν μπορούσαμε νὰ ἔχωμε μόνιμο προσωπικόν, προσωπικὸ δηλ. ἀφιερωμένο μόνον καὶ μόνον στὴ μόρφωσί Σας· ὅτι καὶ τὸ βοηθητικὸ αὐτὸ προσωπικόν, μὲ ὅλο τὸν ἐνθουσιασμό, ποῦ ἔδειξε, δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἔχῃ τὸν ἴδιον τρόπο καὶ τὴ μέθοδο τῆς ἐργασίας, ποῦ ἐγκαινιάζε τὸ σχολεῖο μας, καί, γιὰ νὰ προσαρμοσθῇ, ἔπρεπε νὰ περάσῃ ἀρκετὸς καιρὸς· ὅτι τὰ τεχνικὰ μαθήματα, κοπτικὴ δηλ., ραπτικὴ, μαγειρικὴ κλπ. δὲν εἶχαν τὸν ἀνθρωπὸ τους· ὅτι οἱ περισσότεροι γονεῖς συνηθισμένοι ὡς τότε ἀπὸ τὰλλα σχολεῖα δὲν ἔδειξαν τὴν προθυμία, ποῦ ἔπρεπε, γιὰ νὰ συνεργαστοῦν μαζί

μας γιὰ τὴν ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν τους· ἔταν συλλογιστῆτε ὅλα αὐτά, τότε θὰ καταλάβετε σὲ τί ἐμπόδια σκόνταβε τὸ ἔργο τοῦ Α. Δ. Π.

Ἄλλὰ τὸ πιὸ μεγάλο καὶ δυσκολονίκητο ἐμπόδιο ἦταν τὰ τόσα ἐλαττώματα καὶ οἱ τόσες κακὲς συνήθειες, ποῦ οἱ περισσότερες ἀπὸ Σᾶς — γιὰ νὰ μὴν εἰπῶ ὅλες — ἔφερναν μαζί τους ἀπὸ τὰ κοινὰ ἐξατάξια παρθεναγωγεία. Θυμηθῆτε τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῶν συνηθισμένων σχολείων, ποῦ περιέγραψα παραπάνω, καὶ ἐπιτρέψετε νὰ Σᾶς παρουσιάσω ἓνα μαγικὸ καθρέφτη, γιὰ νὰ ἰδῆτε καλύτερα τί δυσκολίες εἶχαμε νὰ ὑπερνικήσωμε· Τὰ παιδιὰ Σας εἶναι πλίνθοι καὶ λίθοι καὶ κέρατοι ἀτάκτως ἐρριμμένα. Ξέρουν λίγα ἀπ' ὅλα καὶ δὲν ξέρουν τίποτε· τίποτε δὲν κατέχουν σταθερὸ καὶ ὠρισμένον· στὸ μικρὸ μυαλό τους ἀβέβαιες καὶ σκοτεινὲς ἔννοιες καὶ παραστάσεις πλέουν μέσα σὲ χάος. Ὁ ἐγκέφαλός τους κακόμαθε καὶ δυσκολεύεται νὰ παρακολουθήσῃ καὶ τὸν ἀπλούστερο συλλογισμό. Ὁ παπαγαλισμὸς τοὺς ἔγινε συνήθεια καὶ ἡ αὐτοπεποίθησις τοὺς λείπει ἐντελῶς. Ἡ ἴδια τραγικὴ σύγχυσις, ποῦ ἐπικρατεῖ στὶς ἰδέες τους, ὑπάρχει καὶ στὴ γλῶσσα τους· οἱ μαθητρίες, ὅταν εἶναι ἐμπρὸς μας, δὲν ξέρουν καμιά γλῶσσα. Τὶς ρωτοῦμε καὶ ἡ ξαναλένε σαχλότατα τίς δικές μας φράσεις ἢ τίς φράσεις τοῦ βιβλίου, ἢ προσπαθοῦν ν' ἀποδώσουν καὶ ὅ,τι πράγματι κατέχουν μὲ φρασεολογία, ποῦ πληγώνει τὴν καλαισθησίαν, συγχρότατα δὲ καὶ τὴ λογικὴν. Ἀπὸ τοὺς λόγους τους λείπει ἡ συνοχή, τὸ αἶσθημα, ἡ ζωὴ. Ὅλη τὴν προσοχὴν τους τὴ σπαταλοῦν γιὰ νὰ βροῦνε κατάλληλες λέξεις, μόνον τὸ μνημονικὸ ἐργάζεται, ἡ ψυχὴ τους ὁμως, ἂν δὲν τρέμῃ ἀπὸ ἀγωνία, μένει ἀπαθής. Ἄν θέλετε τώρα νὰ μάθετε καὶ γιὰ τὸ ἠθικόν τους, τὰ παιδιὰ Σας ὑποκρίνονται διαρκῶς καὶ προσπαθοῦν νὰ μᾶς γελάσουν. Ἐμπρὸς μας χάνουν κάθε φυσικότητα, μᾶς φοβοῦνται, μᾶς νομίζουν ἴσως ἐχθροὺς τους· τίς πρώτες μάλιστα ἡμέρες θαρροῦσα πῶς ἤμουν ἱεροξεταστής. Ἄν προσθέσετε σ' αὐτὰ τὴ γενικὴ τάσιν γιὰ ἐπίδειξι, τὸ ἔλεεινὸν διάβασμα, τὴν ἀνυπόφορη κακογραφία καὶ τίς ἀνορθογραφίες, τὴν ἀνθυγιεινὴν στάσιν τους στὰ θρανία, τὴν κιτρινάδα στὰ περισσότερα πρόσωπα καὶ τὴ νευρικότητα πολλῶν, ποῦ σὲ μερικὲς προχωρεῖ συχνὰ ὡς τὴ νευρασθένεια, ἔχετε πιστὴ ζωγραφιά ἀπὸ τὴ σωματικὴν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ψυχικὴ καχεξίαν τῶν μαθητριῶν μας. Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς στηρίζεται σὲ συστηματικὴ μελέτη καὶ παρατηρήσεις τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἴσως νὰ εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἐξαιρέσεις βέβαια ὑπάρχουν, δυστυχῶς ὁμως μένουν πάντοτε ἐξαιρέσεις. Ἐτσι Σᾶς ζωγράφισα στοὺς γονεῖς σας τὸ Νοέμβριον τοῦ 1908, ὅταν τοὺς κάλεσα

στο σχολείο, για να τους αναπτύξω το σύστημα της εργασίας μας και ζητήσω τη συνεργασία τους για τη μόρφωσή Σας. Τώρα βέβαια Σας φαίνεται πώς ο μαγικός αυτός καθρέφτης παρουσιάζει τάντικείμενα υπερβολικά, ίσως και στην εικόνα που Σας δείχνει να μην αναγνωρίζετε καθόλου τον εαυτό Σας. Τώρα έτσι είναι. Και όμως έτσι ήταν εδώ και τρία χρόνια, και κάθε χρόνο ή μελέτη και ή παρατήρησης στις νέες μαθήτριες της Α' τάξεως μας έδειχνε την ίδια ζωγραφιά. — Τέτοια εμπόδια είχε να πολεμήση το σχολείο μας με τα φτωχά του μέσα και τις μεγάλες του ελλείψεις, εμπόδια δηλ. ικανά να συντρίβουν κάθε ευγενική προσπάθεια και την πιο δυνατή θέληση.

*

Ένα σχολείο σαν το δικό μας μπορείτε να ειπείτε πως πέτυχε τελείως το σκοπό του, όταν όσες αποφοιτούν απ' αυτό έχουν τη μόρφωσι, που ζήτησε ο δημιουργός του κ. Σαράτσης, και δεν παρουσιάζουν κανένα από τα ελαττώματα και τις κακές συνήθειες, που μας έδειξε ο μαγικός καθρέφτης. Ήταν όμως δυνατόν να γίνει τουτό στο σχολείο μας; Και αν υποθέσωμε ακόμη ότι όλη την αντίδρασι της κοινωνίας και ταποτελέσματά της, όλη τη φτώχεια και τις περισσότερες σοβαρές ελλείψεις του Α. Δ. Π. μπορούσε να υπερνικήση ο ένθουσιασμός του προσωπικού και της Έφορείας — δηλ. του κ. Σαράτση, της κ. Ίωαννίδου και της κ. Κουκουσλή — όπως πράγματι και τις υπερνίκησε, ήταν δυνατόν να ξεριζωθούν ή διορθωθούν ελαττώματα και συνήθειες, που τις γέννησε συστηματική διδασκαλία 6 και 7 χρόνων, και έπειτα ν' αρχίση και τελειώση ή μόρφωσις, που έπρεπε να Σας δώση το σχολείο μας, και όλα αυτά μόνο σε 3 χρόνια; Τέτοιο κατόρθωμα μόνο με θαύμα μπορούσε να γίνει! Το ότι ήταν αδύνατο να επιτύχωμε τελείως το σκοπό μας, το είδαμε από την αρχή· μόλα ταύτα δεν απελπιστήκαμε, μα εργαστήκαμε όλοι με την υπομονή και την επιμονή, που ενέπνεε ή πίστις στο ιερό έργο, που μας είχαν αναθέσει.

Όλα τα ελαττώματα και οι κακές συνήθειες, που έφερναν οι περισσότερες από Σας μαζί τους, ήταν βέβαια ουσιώδη και όλα έπρεπε να λείψουν, και σιγά σιγά ν' αρχίση ή δημιουργική εργασία. Ουσιώδη ελαττώματα είναι ή κακογραφία, οι άνορθογραφίες, το έλεεινό διαβάσμα κλπ., πολύ όμως μικρότερα από την υποκρισία, το βαγιάδισμό, τον παπαγαλισμό, την ασυναρτησία, την επιπολαιότητα, τα νεύρα κλπ. Μερικά από τα πρώτα είχαν τόσο βαθιά ριζώσει στο μυαλό Σας,

ὥστε ἔπρεπε νὰ θυσιάσωμε καὶ τὰ τρία χρόνια καὶ τὴν πρόοδο τῶν λίγων μαθητριῶν, ποῦ δὲν παρουσίαζαν τὰ ἐλαττώματα αὐτά, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὰ ξεριζώσωμε, χωρὶς πάλι νὰ εἴμαστε βέβαιοι πῶς ἡ ἐπιτυχία θὰ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ 70 στὰ ἑκατό. Γι' αὐτὸ προσπαθήσαμε μὲ συστηματικὴ διδασκαλία, νὰ διορθωθοῦν, ὅσο ἦταν δυνατόν, καὶ γίνουν λιγώτερο ἀνυπόφορες οἱ ἀνορθογραφίες, ἡ κακογραφία κλπ., κυρίως ὅμως προσέξαμε τὰ σπουδαιότερα ἐλαττώματα, ἐκεῖνα δηλαδή ποῦ ἔπρεπε νὰ λείψουν μὲ κάθε θυσία, γιὰ νὰ γίνη δυνατὴ πραγματικὴ μόρφωσις. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἐργαστήκαμε· **μὰ ἐπέτυχε τάχα τὸ σχολεῖο μας, ἔστω καὶ ἐν μέρει, τὸ σκοπὸ του, καὶ ἡ ἐπιτυχία του αὐτὴ εἶναι τόσο σημαντικὴ γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννησι, ὅπως ἰσχυρίστηκα παραπάνω; πῶς θὰ βεβαιώσωμε τέτοιον ἰσχυρισμό;**

Τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ μέθοδος τοῦ Α. Δ. Π., καὶ ἂν ἀκόμη ὁμολογήσουν ὅλοι ὅτι εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ τὰ προγράμματα καὶ τὴ μέθοδο τῶν ἄλλων σχολείων, δὲ μᾶς βοηθοῦν καθόλου στὸ ἐρώτημά μας, ἐνόσω δὲ μᾶς δείχνουν ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς τους. Ἡ μήπως θὰ ἐπικαλεστοῦμε τὴ γιορτὴ τῆς 25 Μαρτίου 1908, τὶς ἐξετάσεις τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου χρόνου, ὅπου πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀκροατάς, ποῦ εἶχαν διατεθῇ στὴν ἀρχὴ ἐναντίον τοῦ σχολείου μας, ἔγιναν φανατικοὶ ὑποστηρικταὶ του, ὅταν εἶδαν ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας του; Τέτοια ἐπὶ κλησις δὲ μᾶς βοηθεῖ καθόλου καὶ ἡ σημασία της περιορίζεται μόνο στὴ μικρὴ κοινωνία τοῦ Βόλου καὶ δὲ θὰ κρατήσῃ καὶ πολὺ. Ζωντανώτερη βέβαια ἐπιβεβαίωσις τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου εἴστε Σεῖς οἱ ἴδιες, οἱ γονεῖς Σας, οἱ γνωστοὶ Σας· «ἀπὸ παιδαγωγικά, κύριε Δ., δὲν καταλαβαίνω ἓνα ὅμως πρᾶγμα ξέρω, πῶς, ἀπὸ τότε ποῦ ἤρθε ἡ κόρη μου στὸ σχολεῖο Σας, ξύπνησε καὶ ἡ ὀρεξὴ της ἔγινε τώρα διπλῇ» εἶναι τὰ λόγια κάποιας μητέρας. Καὶ ἄπειρες ὅμως παρόμοιες φράσεις καὶ ἂν δώσωμε, καὶ ἂν ἀναφέρωμε τὰ τόσα ἐπεισόδια τῆς σχολικῆς μας ζωῆς, ποῦ χαρακτηρίζουν τὴν ἐργασία τοῦ σχολείου μας καὶ ἀποτελέσματά της, τίποτε ἢ πολὺ λίγο ἔχει νὰ κερδίσῃ ἀπ' αὐτὰ ἡ ἰδέα, γιὰτὶ περιορίζονται σ' ἓναν κύκλο στενὸ, παρὰ πολὺ στενὸ. Ἄν περιοριζόμαστε μόνο σ' αὐτά, τότε τὸ κλείσιμο τοῦ Α. Δ. Π. θὰ σήμαινε πραγματικῶς καὶ τὸ πέσιμό του, καὶ ἡ ἐργασία του θὰ ἐνδιέφερε μόνο καὶ μόνο Σᾶς καὶ ἴσως ἐν μέρει καὶ τὴν πόλιν Σας. Εὐτυχῶς ὅμως ἔχομε νὰ δεῖξωμε κάτι ἄλλο πρὸς χεροπιαστό, ποῦ καθρεφτίζει σχεδὸν ὅλη τὴν ἐργασία τοῦ σχολείου μας, καὶ ποῦ τὴν ἀξία του δὲν μπορεῖ ν' ἀμφισδητήσῃ κανεὶς. Εἶναι τὰ ἀρχεῖα τοῦ Α. Δ. Π., ὅπου

μένουν φυλαγμένες οἱ ἐκθέσεις Σας ἀπὸ τὴν πρώτη ὡς τὴν τελευταία, τὰ φύλλα τῆς ἰχνογραφίας καὶ τῆς ζωγραφικῆς κ. α.

Στις ἐκθέσεις βλέπομε πόσο ἀληθινὸς εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς Σας, ποῦ ἔγινε παραπάνω, καὶ σ' αὐτὲς παρακολουθοῦμε βῆμα πρὸς βῆμα τὴν ἐξέλιξι Σας. Ἐκεῖ φαίνεται πῶς ἡ κοιμισμένη παρατηρητικότης ἀρχίζει σιγὰ σιγὰ νὰ ξυπνᾷ καὶ τὸ μυαλὸ νὰ κινεῖται καὶ νὰ δουλεύῃ, νὰ τακτοποιῇ τὸ χάος τῶν ἰδεῶν καὶ νὰ πλουτίζεται μὲ ὠρισμένες καὶ καθαρὲς ἔννοιες καὶ παραστάσεις· πῶς ἡ ψυχὴ ἀναπνέοντας ἐλεύθερῃ στὸ ζωντανὸ περιβάλλον ἀφίνει σιγὰ σιγὰ τὸ ραγιαδισμό καὶ τὴν ὑποκρισία καὶ ἐκδηλώνει εἰλικρινῶς τὰ αἰσθήματα καὶ τὴν ἀτομικότητά της· πῶς τὰ αἰσθήματα αὐτὰ ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα ἐξευγενίζονται καὶ γίνονται πλουσιώτερα· πῶς ὁ τρόμος ὑποχωρεῖ στὴν ἀγάπη καὶ ὁ ψευτορωματισμὸς καὶ ἡ ψυχικὴ καχεξία ὑποχωροῦν στὴ θετικὴ καὶ σωστὴ ἀντίληψι τῆς φύσεως καὶ στὴ χαρὰ τῆς ζωῆς· πῶς ἡ ἐκδήλωσις τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθημάτων Σας ἀπὸ τὴν ἀνακατωμένη, τὴ φτωχότατη, τὴν ἀκαλαίσθητη καὶ ἀφύσικη μορφὴ προχωρεῖ σιγὰ σιγὰ καὶ στὸ τέλος φτάνει σὲ μιὰ τακτοποιημένη, πλούσια, φυσικὴ καὶ ὠραία μορφὴ, ὅπου σὲ πολλὰς ἀρχίζει νὰ θαμποφαίνεται τὸ πλαστικὸ πνεῦμα καὶ ἡ χάρις τῆς διηγήσεως, ποῦ χαρακτηρίζει τὴ φυλὴ μας. Στις ἐκθέσεις τέλος καθρεφτίζονται ὄχι μόνον ἀποτελέσματα τοῦ σχολείου μας, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἐργασίας του καὶ ὅλη ἡ σχολικὴ ζωὴ. Στὰ τετράδια πάλι τῆς ἰχνογραφίας καὶ τῆς ζωγραφικῆς παρακολουθοῦμε βῆμα πρὸς βῆμα τὴν ἐξέλιξι τοῦ καλαισθητικοῦ αἰσθήματος καὶ βλέπομε τέλος τί πλαστικὴ δύναμις καὶ χάρις κρύβεται μέσα μας, καὶ πῶς τὴν ξυπνᾷ καὶ τὴν ἀναπτύσσει ἡ μελέτη καὶ ἡ παρατήρησις τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως. Τέτοια ἀποτελέσματα βλέπει καὶ σὲ τέτοια συμπεράσματα φτάνει ὁποῖος μελετήσῃ προσεκτικὰ τὰ ἀρχεῖα τοῦ σχολείου μας. Γιὰ νὰ καταλάβετε τώρα τὴ σημασίαν τους, ἀρκεῖ νὰ συλλογισθῇτε ὅτι κανένα, ἀπολύτως κανένα σχολεῖο μας ἀνώτερο, οὔτε καὶ τὸ καλύτερο ἀκόμη, δὲν ἔχει νὰ δείξῃ τέτοια ἀποτελέσματα, οὔτε θὰ μπορέσῃ ποτὲ νὰ δείξῃ παρόμοια οὔτε κατὰ προσέγγισιν, ἐνόσφ τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα, ποῦ ἐπικρατεῖ στὸν τόπο μας, εἶναι ἀντίθετο πρὸς τὴν ἀλήθειαν, πρὸς τὴν παιδαγωγικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ ἐπιστήμη, πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ φύσιν καὶ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα. Πολὺ βέβαια συνετέλεσε στὴ μερικὴ ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ μας καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ μόρφωσις τοῦ προσπωικοῦ καὶ ὁ δικὸς Σας ζῆλος, μὲ ὅλα ὅμως αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δὲ θὰ κατωρθώναμε παρὰ πολὺ λίγα πράγματα, ἂν τὸ σύστημα

δὲν ἦταν, ὅπως ἦταν, ἐμπνευσμένο δηλ. ἀπὸ τὶς μεταρρυθμιστικὰς ἰδέες, ποῦ ὑποδείξανε μερικὰ φωτεινὰ πνεύματα. Γι' αὐτὸ ἡ ἐπιτυχία τοῦ σχολείου μας εἶναι κυρίως ἐπιτυχία τοῦ συστήματος, ἐπιτυχία θὰ εἴπῃ νίκη καὶ στὸ νικητὴ ἀνήκει τὸ μέλλον.

Εἶναι ὁμως γενικὰ τὰποτελέσματα αὐτά; παρουσιάζονται δηλ. σ' ὅλες ἀνεξαίρετως τὶς μαθήτριες τῆς Γ' τάξεως — γιατί μὴν ξεχνᾶτε πῶς ἡ ἐργασία τοῦ σχολείου μας κυρίως στὴν Γ' τάξι θὰ φανῇ, ὅπου ὁ καιρὸς ἐπέτρεψε νὰ ἐφαρμοστῇ ὅλο τὸ πρόγραμμα καὶ τὸ σύστημα τοῦ Α. Δ. Π. —; «*Ἐμεῖς θυμόμαστε πῶς συχνὰ γκρινιάζατε μὲ μερικὲς, ποῦ δὲ μπορούσαν νὰ γράφουν, ὅπως θέλατε, καὶ σ' ὅλες πάντοτε βρῖσκατε κάτι καὶ συχνότατα πολλά, ποῦ ἔπρεπε νὰ διορθωθοῦν*». Φυσικὸ εἶναι νὰ Σᾶς γεννηθῇ τέτοια ἀπορία καὶ ἡ ἀπορία αὐτὴ νὰ νομίζετε πῶς ἀναιρεῖ ὅσα εἶπα διὰ τὴν ἐπιτυχία καὶ τὴ νίκη τοῦ συστήματός μας, ἀφοῦ φαίνεται πῶς ὅλη σχεδὸν τὴν ἐξαρτῶ ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις καὶ τὴ ζωγραφικὴ. Ὅταν προσέξετε ὁμως, θὰ ἰδῇτε ὅτι δίνω τόση σημασία στὶς ἐκθέσεις καὶ στὴ ζωγραφικὴ, γιατί αὐτὰ εἶναι τὰ μόνα, ποῦ μπορούμε νὰ παρουσιάσωμε στὰ μάτια καὶ στὴν κρίσι ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ποῦ δὲ μπορεῖ ν' ἀμφισβητήσῃ κανεὶς. Ἐνῶ τόσα ἄλλα, ποῦ εἶναι χαρακτηριστικὰ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ Α. Δ. Π., π. χ. ἡ ἐργασία στὸν κῆπο καὶ σὲ ἄλλα θεωρητικὰ καὶ πρακτικὰ μαθήματα, τὰ ξέρομε μόνον ἐμεῖς καὶ λίγοι γνωστοί. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουν ὅλοι τὶς ἴδιες ψυχικὲς καὶ πνευματικὲς ἱκανότητες, τὶς ἴδιες κλίσεις· ἄλλος ἔχει ἀνεπτυγμένη τὴ φαντασία περισσότερο ἀπὸ τὴν κριτικὴ δύναμι, σ' ἄλλον συμβαίνει τὸ ἀντίθετο, ἄλλος ἔχει κλίσι στὴ ζωγραφικὴ κλπ. κλπ. Τὸ σχολεῖο βέβαια πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ καὶ ὅσες πνευματικὲς καὶ ψυχικὲς ἰδιότητες χωλαίνουν, ὥστε νὰ παρουσιάσῃ ἓνα ἁρμονικὸ σύνολον· ἀλλὰ πρέπει συγχρόνως νὰ δώσῃ ἀφορμὴ στὸ μαθητὴ του, ὥστε νὰ φανερώσῃ καὶ τὴν κλίσι του καὶ νὰ τὴν καλλιεργήσῃ ἰδιαίτερος. Μιὰ δυὸ ἴσως νὰ μὴν ἔχουν νὰ δείξουν στὶς ἐκθέσεις τοὺς τὰποτελέσματα, ποῦ ἀνέφερα παραπάνω, δείχνουν ὁμως τέλεια ἱκανότητα στὴ ζωγραφικὴ π. χ. ἡ στὴ μουσικὴ ἢ σ' ἄλλα μαθήματα, ποῦ καθένας ἀναγνωρίζει τὴν ἀξία της¹. Συλλογιστῆτε ἀκόμη πῶς κανένα σχολεῖο τοῦ κόσμου δὲ μπορεῖ νὰ δώσῃ τέλεια μόρφωσι καὶ οὔτε εἶναι δυνατὴ τέλεια μόρφωσις σὲ νέους ἢ νέες 15-16 χρόνων. Κάθε σχολεῖο εἶναι κυρίως δυναμογόνο· ἀνα-

¹ Καθένας καταλαβαίνει γιατί δὲ μπορούσα νὰ μιλήσω στὰ παιδιὰ μὲ πόσα στὰ ἑκατὸ ὁπολογίζει ἡ ἐπιστῆμη τὴν ἐπιτυχία·

πτύσσει δηλ. τὸν πόθο γιὰ τὴ μόρφωσι καὶ δίνει στοὺς μαθητάς του τὴ δύναμι, τὴ θέλῃσι καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ ἐξακολουθήσουν μόνοι τὴ μόρφωσί τους ὅχι πιά στὸ στενὸ περιβάλλον τοῦ σχολείου, μὰ στὴ μεγάλη κοινωνικὴ ζωή. Γι' αὐτὸ ὅμως τὸ ζήτημα θὰ μιλήσω πάλι ἀργότερα. Τώρα φτάνουν ὅσα Σᾶς εἶπα γιὰ νὰ καταλάβετε πῶς οἱ ἀτέλειες, ποῦ καὶ οἱ ἴδιες βλέπετε στὶς ἐργασίες Σας, δὲν κατεδάζουν καθόλου τὴ σημασία τοῦ σχολείου μας καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων του.

Πολλὰ ἀκόμη εἶναι τὰ ἐλαττώματα καὶ πολλὲς καὶ σπουδαῖες οἱ ἐλλείψεις, ποῦ θὰ βρῇ κανεὶς στὶς περισσότερες ἀπ' ὅσες μισοτελείωσαν τὴν Γ' τάξι. "Αν οἱ ἐκθέσεις μᾶς δείχνουν τὴν κακογραφία καὶ τὶς ἀνορθογραφίες μερικῶν, μετριασμένες βέβαια, πάντως ὅμως ἀνυπόφορες, οὔτ' ἐγώ, οὔτε οἱ ἄλλοι συνάδελφοί μου θὰ ξεχάσωμε ποτέ, πόσο — μὲ ὅλα τὰ ἐπιστημονικὰ μέτρα, ποῦ λάδαμε, γιὰ νὰ τὰ πολεμήσωμε — πόσο λίγο, πολὺ λίγο διωρθώθηκαν ἡ ἀνθυγιεινὴ π.χ. στάσις στὰ θρανία πολλῶν, τὸ γεροντικὸ περπάτημα μερικῶν ἀπὸ Σᾶς καὶ ἄλλα ἀκόμη. Θυμηθῆτε ὅμως τὸ μαγικὸ καθρέφτη καὶ τὰ συμπεράσματα, ποῦ μᾶς ἔδωσε, ἀλλὰ θυμηθῆτε καὶ τὸ τί ἔγραψα παραπάνω γιὰ τὴ σημασία τῶν ἀποτελεσμάτων, καὶ τότε θὰ καταλάβετε ὅτι *ἐπέτυχε ἡ πρώτη προσπάθεια, ποῦ ἔγινε στὸν τόπο μας, γιὰ νὰ δείχτῃ στὸν Ἑλληνισμό ποιὸς εἶναι ὁ σωστός δρόμος, ποῦ θὰ μᾶς φέρῃ στὸ «ἐθνικὸν σχολεῖο», στὸ σχολεῖο ποῦ θὰ βοηθήσῃ τὸ ἔθνος μας νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμό του.* Ἐπέτυχε καὶ τὴν ἐπιτυχία της θὰ ὁμολογήσουν ὅλοι, ὅταν δημοσιευτοῦν τὸ πρόγραμμα καὶ τὰ αποτελέσματα τοῦ Α. Δ. Π. μὲ τὶς ἀναγκαῖες παρατηρήσεις καὶ σκέψεις.

*

Δὲν ἀμφιβάλλω πῶς πολλὲς Σας θὰ κάμουν τὴν ἀκόλουθη σκέψι: "Ἡ ἐργασία, ποῦ ἔγινε στὸ σχολεῖο μας, ἀποδείχεται, ὅπως εἶπατε, ἔτσι, ποῦ κανεὶς δὲ μπορεῖ ν' ἀμφισβητήσῃ τὴ σημασία της. "Αν ὅμως ἄφιναν νὰ τελειώσῃ καὶ ὁ τρίτος χρόνος καὶ δίναμε ἐξετάσεις, ὅπως λογαριάζαμε, ἐμπρὸς σὲ εἰδικὴ ἐξεταστικὴ ἐπιτροπή, τότε θὰ χτυποῦσαν βέβαια καὶ οἱ ἐλλείψεις μας δυνατώτερα, ἀλλ' ὅχι μόνον ὅσα ἀποτελέσματα εἶπατε παραπάνω θὰ φαίνονταν πιὸ καλὰ, μὰ θὰ ἔβλεπαν ἀκόμη καὶ τόσα ἄλλα, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲ μιλοῦν καθόλου τὰ γραπτὰ μας" ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο δὲν ἦταν γιὰ μᾶς νεκρὸ γράμμα καὶ δὲν περιωριστήκαμε μόνο σὲ ξερὴ ἐρμηνεία, ἀλλὰ μὲ τὴν ὁδηγία Σας ζητήσαμε νὰ καταλάβωμε καὶ αἰσθανθοῦμε τὰ θεῖα ῥήματα, ὅπως τὰ

καταλάβουμε και τὰ αἰσθανθήκαμε· ὅτι οἱ γνώσεις τοῦ ἱστορικοῦ και φυσικοῦ κόσμου ἀποτελοῦσαν γιὰ μᾶς ὁλότητα, ἐνότητα, ποῦ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ ἔχωμε σὲ γενικὲς γραμμὲς τὴν ἱστορίαν και τὴ σημασία τοῦ πολιτισμοῦ μας και νὰ μὴ μένωμε ἀνίδεες και ἀδοθήητες και ἀσυγκίνητες ἐμπρὸς στὰ φαινόμενα τῆς φύσεως, στοὺς νόμους και στὴ θεία ἁρμονία τους· τὰ τραγούδια μας θὰ συγκινοῦσαν και τὸν πιδ δύστροπον ἀκροατὴ, γιὰτὶ εἶναι βγαλμένα ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν ψυχὴν· θὰ ἔβλεπαν πιδ καλά πῶς τὸ μυαλό μας σκέπτεται, παρατηρεῖ, αὐτ- ενεργεῖ και ἡ ψυχὴ αἰσθάνεται, μὲ λίγα λόγια θὰ ἔβλεπαν, μὲ ὅλα τὰ ἐλαττώματα και τὶς ἐλλείψεις μας, τοὺς καρποὺς ἐνὸς νέου συστήμα- τος, ὅπως δὲν μποροῦν νὰ τοὺς δεῖξουν μόνον τὰ γραπτὰ μας. Καὶ τότε ὅχι ἐμεῖς, μὰ ξένοι, εἰδικοὶ και ἐπίσημοὶ ἀντιπρόσωποι τῆς πολι- τείας θὰ ὁμολογοῦσαν τὴ σημασίαν και τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐργασίας και θὰ ζητοῦσαν τὸ σύστημα αὐτὸ νὰ ἐφαρμοστῇ παντοῦ. Ἐνῶ τώρα μὲ τὸ κλείσιμο τοῦ σχολείου μας και ἡ μόρφωσις τῶν περισσοτέρων ἀπὸ μᾶς ἔμεινε στὴ μέση, και ἡ ἐργασία του μόνον ἐν μέρει θὰ φανῇ, και πάντοτε θὰ βαραῖνῃ ἀπάνω του και ἀπάνω σὲ μᾶς ὁ ὄγκος τῆς συκοφαντίας, ποῦ σῶριασε ἕνας πόλεμος σατανικός. Καὶ ὅμως Σεῖς εἶπατε στὴν ἀρχὴ ὅτι ἡ ἰδέα, ποῦ ἀντιπροσώπευε τὸ σχολεῖο μας, μὲ τὸ διωγμὸ ποῦ τῆς ἔγινε ἀπὸ παντοῦ, ἔδειξε πιδ χεροπιαστὰ τὴ δύναμι και τὴν ἐπιβολὴν τῆς, ἔκανε δηλαδὴ πιδ βέβαιη τὴ νίκη τῆς, και μόνον ποῦ δὲν εὐλογήσατε τὴν ὥραν, ποῦ ἔφερε τέτοιο διωγμὸ.

Ἡ σκέψις Σας πῶς στὶς ἐξετάσεις θὰ δείχναμε πιδ πολλὰ πράγ- ματα ἀπ' ὅσα μᾶς λένε τὰ γραπτὰ εἶναι σωστή. Ἐνα ὅμως δὲ θὰ κατωρθώναμε νὰ δείξωμε οὔτε μὲ χίλιες ἐξετάσεις: *πῶς τὸ σχο- λεῖο μας ἐμόρφωσε χαρακτῆρες*, πῶς ἐπέτυχε δηλ. *τὸν ὑψηλότερον και τελικὸ σκοπὸν κάθε σχολείου*. Ὁ χαρακτῆρας τοῦ ἀνθρώπου φαίνεται βέβαια σὲ κάθε πράξιν του και στὴν πιδ μικρὴ ἀκόμη· γιὰ νὰ λάμψῃ ὅμως σ' ὅλην τὴν δύναμίν του, πρέπει νὰ παρου- σιαστοῦν ἐξαιρετικὲς περιστάσεις, και τέτοιες δὲν παρουσιάζονται συχνὰ στὴ ζωὴ μας. Τέτοια περιστάσεις ἦταν γιὰ Σᾶς ὁ διωγμὸς τοῦ Α. Δ. Π. Ὅσο και ἂν σᾶς λυποῦν τὰ τελευταῖα γεγονότα, εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ ξαναφέρετε στὴ μνήμη Σας ἀκόμη μιὰ φορά. Θυμηθῆτε τί μέσα μεταχειρίστηκαν γιὰ νὰ κλείσουν τὸ σχολεῖο μας· συκοφαντίες τοῦ χειροτέρου εἶδους, βρυσιὲς χυδαιότατες, μυθιστορήματα ὁλόκληρα μὲ πλοκὴ σατανικὴ γέμιζαν κάθε μέρα τὶς στήλες κάποιας φυλλάδας και κυκλοφοροῦσαν σ' ὅλο τὸ Πήλιο· «ἐκεῖ μέσα περιῦδρίζεται ἡ θρη- σκεία μας, διδάσκεται ἡ ἀθεΐα, ἡ ἀσέβεια πρὸς τοὺς γονεῖς, συνταράσ-

σονται τὰ θεμέλια τῆς ἐλληνικῆς οἰκογενείας, διδάσκεται ἡ ἀναρχία, ὁ μασονισμός, ὁ... ὁ... ὦ! Φανατικοὶ πράκτορες κοπτόμενοι ὑπὲρ τῆς κινδυνεύουσας Ὁρθοδοξίας ἐπιαναν τοὺς γονεῖς καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τοὺς πείσουν ν' ἀποσύρουν τὰ κορίτσια τους ἀπὸ τὸ σχολεῖο· ἐπείσαν 3 καὶ ἀνάγκασαν μὲ τὴ βία 2 ν' ἀκολουθήσουν τὴν εὐλαβῆ σύστασι. Μόλα ταῦτα τὸ σχολεῖο μας ἀκολουθοῦσε ἡρεμὰ τὴν ἐργασία του. Βγῆκε στὴ μέση τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴν πρωτεύουσα, οἱ πολιτικοὶ τὸ ἐκμεταλλεύτηκαν γιὰ τοὺς σκοποὺς τους, οἱ πατριωτικοὶ ἐγκέφαλοι ἐπαθάν ὑπερδιέγερσι: τὸ κράτος, τὸ ἔθνος, ἡ φυλὴ, σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν γένος κινδυνεύει τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, ἀνάγκη ν' ἀγωνισθῇ τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα! Κάθε μέρα ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς διάβαζε στίς ἐφημερίδες ἄρθρα ἐπὶ ἄρθρων, ξένοι δάκτυλοι ἀνεφαίνοντο παντοῦ, οἱ ἀσπονδότεροι ἐχθροὶ Σλαῦοι, Γότθοι, καὶ Βησιγότθοι μᾶς περιεκύκλουν πανταχόθεν, τὰ δίκτυα βδελυρᾶς συνωμοσίας περιέσφιγγον τὸν Ἑλληνισμόν ὅλον, τὰ θυλάκια ἐπληρώθησαν ρουδλίων, Πανέλληνες γρηγορεῖτε! Καὶ ὁ φτωχὸς καὶ ἀμόρφωτος Λαὸς ἀλαλάζοντας μαζευτόταν σὲ συλλαλητήρια καὶ ζητοῦσε καὶ αὐτὸς δὲν ᾔξερε τί ζητοῦσε! Ἐνα μεσαιωνικὸ σκοτάδι ἀπλώθηκε σ' ὅλη τὴν ὥραία μας χώρα.

« Σπουδαιότατον ὄπλον εἰς τὰς χεῖρας τῶν μαλλιαρῶν ἡ σκολὴ τοῦ Βόλου ». Καὶ πράγματι μοναδικὴ ἦταν ἡ εὐκαιρία καὶ μοναδικὸ τὸ ὄπλο, ποῦ ἐπεφτε στὰ χέρια ἐκείνων, ποῦ πολεμοῦσαν συστηματικὰ τὸ σχολεῖο μας καὶ ζητοῦσαν τὴν καταστροφὴν του. Ὁ προσωπικὸς καὶ συμφεροντολογικὸς πόλεμος φόρεσε τώρα τὴν προσωπίδα πολέμου ὑπὲρ τοῦ γένους, τὸ βῆμα τῆς βουλῆς καὶ οἱ ἄμδωνες τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ἔδωκαν ἐπισημότητα, ἀναφε πρὸς πολὺ, ἀφηγίασε. Καὶ ἔτσι ὁ κίνδυνος τοῦ σχολείου μας γινόταν πιὸ σοβαρὸς καὶ πιὸ ἀπειλητικὸς. Τίς πρῶτες κωμικὲς κραυγὲς εὐκολὰ ἐξελέγχατε μόνες Σας καὶ εὐκολὰ ἀποδείχνατε στοὺς γονεῖς Σας καὶ στοὺς γνωστοὺς Σας πῶς ἦταν συκοφαντίες. Τώρα ὅμως στοὺς τόσους σοφοὺς, ποῦ ἀποκάλυπταν τόσο τρομακτικὰ γεγονότα καὶ συνωμοσίες, ὥστε ἐσκότιζαν ὅλους τοὺς Νεοελληνικοὺς ἐγκεφάλους, δυσκολώτατα μπορούσε κανεὶς ν' ἀντισταθῇ· πολὺ λίγοι εἶχαν χωνέψει τὸ ζήτημα, οἱ ἄλλοι ὅλοι καὶ ὅσοι ἀκόμη εἶχαν κάποια ἀμφιβολία καὶ δισταγμὸ παρασύρθησαν στὸ γενικὸ πανζουρλισμό. Τὸ Α. Δ. Π. ἦταν ἐργαστήριο ἀναρχικῶν καὶ ἀθέων μὲ ὀρισμένο σκοπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔθνους· ὄχι μόνον οἱ ἔδρυται καὶ τὸ προσωπικὸ του, μὰ καὶ ὅσες πῆγαιναν ἐκεῖ μέσα καὶ ὅσοι ἀκόμη ἔστελναν τὰ παιδιὰ τοὺς, ὅλοι ἦταν προδότες καὶ

άντεθνικοί, καὶ τὰ ὀνόματά τους στιγματισμένα καὶ παραδομένα στὸν κοινὸ χλευασμό. Μόλα ταῦτα ἡ ἀγάπη Σας πρὸς τὸ σχολεῖο μας ὑψωνόταν σὲ λατρεία, ποῦ εἶχε τὴ δύναμι νὰ ἐπιβληθῇ ἀκόμη καὶ σ' ὅσους ἀπὸ τοὺς δικούς Σας ἦταν διστακτικοί. Καταλάβατε ποιά βαθύτερη αἰτία εἶχε ὁλος ἐκεῖνος ὁ θόρυβος, παρουσιάστηκε στὸ πνεῦμα Σας καθαρὸς ὁ πόλεμος, ποῦ ὑποκινούσαν ποταπὰ ἐλατήρια, εἶδατε τὴν ἀνειλικρίνεια, τὴν ψευτιά, τὴν ὑποκρισία, τὸ φθόνο νὰ ἐκμεταλλεύωνται ὅλες τὶς προλήψεις καὶ τ' ἀγνότερα αἰσθήματα τοῦ λαοῦ μας καὶ νὰ θέλουν νὰ πνίξουν τὴν εἰλικρίνεια, τὴν ἀγάπη, τὴν πρόοδο. Ἀρκετοὶ ἔδλεπαν ἔτσι, ὅπως Σεῖς, τὰ πράγματα, μὰ δὲν τολμοῦσαν ν' ἀντισταθοῦν στὴ γενικὴ κατακραυγὴ, οὔτε κὰν νὰ διαμαρτυρηθοῦν. Σεῖς ὅμως ὅλες, ἂν καὶ κορίτσια, ὑψωθήκατε σὰ ζωντανὴ καὶ μεγάλη διαμαρτυρία ἀδιαφορήσατε γιὰ τὸ γενικὸ μῖσος, τὴν περιφρόνησι καὶ τὸ χλευασμό, ποῦ Σὰς ἔζωνε ἀπὸ παντοῦ, δεθήκατε πιὸ στενὰ μὲ τὸ σχολεῖο μας, καὶ τὸ σχολεῖο μας ἐξακολουθοῦσε τὴν ἐργασία του, ἐνῶ ἔξω κουφόβραζε ἡ φοβέρα ἐνὸς ἀφηνιασμένου ὄχλου.

Καὶ ἡ δικὴ Σας διαμαρτυρία μαζί μὲ τοὺς γονεῖς Σας καὶ τὸ θάρρος καὶ ὁ σεβασμὸς ποῦ ἔδειξαν τέσσερες δημοτικοὶ σύμβουλοι¹ στὸν ἑαυτὸ τους καὶ στὸ δίκαιο, κρατοῦσε τὸ σχολεῖο μας ἀκλόνητο, καὶ ὁλος ὁ θόρυβος καὶ οἱ πατριωτικὲς κραυγὲς δὲν ἔφερναν τὸ ἀποτέλεσμα, ποῦ περίμεναν τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα καὶ οἱ μικροφιλοδοξίες λίγων ἀτόμων. Τότε ἔσυραν ἀπὸ τὸν Ἄδη ἓνα μαῦρο φάντασμα, τὸ βάρφτισαν Ἡθική, τὸ ξαπόλυσαν στοὺς δρόμους καὶ ξερνοῦσε ἐναντίον ὅλων μας ὅτι μόνον τελείως διεφθαρμένη ψυχὴ μπορεῖ νὰ φαντασθῇ. Ἄν πρῶτα οἱ γριουλές στίς γειτονιὲς ἔλεγαν· «θέλουν, παιδάκι μου, νὰ μᾶς πάρουν τᾶγιο μῦθος!» καὶ σταυροκοπιόταν, τώρα χιλιάδες στόματα σιγομουρμούριζαν· «ὄργια ἔπιασε σ' αὐτὸ τὸ σκολεῖο ὁ δεσπότης!» «τί!» «ἄς τα καλύτερα...δὲ λέγονται!» Μόλα ταῦτα Σεῖς, ἂν καὶ κορίτσια, ἂν καὶ ἡ ὑπόληψίς Σας σερνόταν στοὺς δρόμους σὰν κουρέλι, λυπηθήκατε, ἀλλ' ἀψηφήσατε ὅλα καὶ αἰσθανθήκατε τὴ λατρεῖα Σας πρὸς τὸ σχολεῖο νὰ ξεσπᾷ σὲ ἱερὸ ἐνθουσιασμό· γιατί τὸ σχολεῖο μας ὑψωνόταν στὸ πνεῦμα Σας σὰ μιὰ εὐγενική, μεγάλη ἰδέα.

Δὲν ἔμεινε πιὰ παρὰ ἡ βία· εὐσεβεῖς πράκτορες μπήκαν καὶ στὴν πιὸ ἀπόκεντρη γωνία, φανάτισαν τὸν κοσμάκη, οἱ καμπάνες κάλεσαν

¹ Οἱ κ. Κουτσαγγέλης, Παρθένης, Παπαγεωργιάδης καὶ Σαράτσος.

τοὺς πιστοὺς, τὸ σχολεῖο μας ἔσκυψε στὴ βία, ἔκλεισε. Ἡ ἀστυνομία δὲ μπορούσε νὰ ἐγγυηθῇ γιὰ τὴ ζωὴ μου καὶ μὲ ὑποχρέωσε ἐπὶ μιὰ βδομάδα νὰ μὴ βγῶ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι μου, ποῦ ἦταν τριγυρισμένο ἀπὸ κατασκόπους. Καὶ ὅμως ὁ ἐνθουσιασμός Σας ἐνέπνευσε τὸν ἴδιον ἐνθουσιασμό καὶ σὲ πολλοὺς γονεῖς κι' ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα ὡς τὴν τελευταία, ποῦ ἔφυγα, ἐρχόσαστε καὶ κεῖ τακτικά — τὸ τι ἀψηφούσατε ἔξω στοὺς δρόμους τὸ ξέρω — καὶ εἶδα ἐμπρὸς μου ζωντανεμένη τὴν εἰκόνα τοῦ ΚΡΥΦΟῦ ΣΧΟΛΕΙΟΥ. — *Κύριε διευθυντά, νὰ ἐρχώμαστε ἐδῶ, τοῦλάχιστον ἡ δική μας τάξις καὶ νὰ κάνουμε μάθημα!* — *Παιδί μου, δὲν κάνει ἀκόμη!* — *Ἄς πηγαίνουμε λοιπὸν στίς ἐλιές ψηλὰ σὲ κεῖνο τὸ μικρὸ σπιτάκι!* — *Δὲν κάνει, ὁ κόσμος εἶναι ἐρεθισμένος.* — *Ἐ τότε ἄς πηγαίνουμε περίπατο καὶ ἄς τὰ λέμε περπατῶντας!* — Ἐτσι μοῦ μίλησε κάποια ἀπὸ Σᾶς (ἦταν ἡ ἐποχὴ ποῦ οἱ φοιτηταὶ χυμοῦσαν νὰ διώξουν ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο τὸν Ποιητὴ) καὶ τὰ λόγια της, ποῦ ἦταν ὁ κοινὸς Σας πόθος, ἔπλεκαν τὸ ὠραιότερο στεφάνι στὴν ἐργασία τοῦ σχολείου μας. Ἐπέτυχε τὸν πρῶτο καὶ τελικὸ σκοπὸ κάθε σχολείου, νὰ μορφώσῃ χαρὰκτῆρες. «Γιὰ ὅλα τ' ἄλλα κατακρίνω τὸν κ. Δελμούζο, τὸν θαυμάζω ὅμως ποῦ ἐνέπνευσε στίς μαθήτριές του τέτοιον ἐνθουσιασμό!» ἀναγκάστηκαν νὰ ὁμολογήσουν καὶ τὰ πρωτοπαλλήκαρα τῆς σταυροφορίας κατὰ τοῦ Α. Δ. Π. Ἐσύγχυσαν ὅμως τὸ ἄτομο μὲ τὴν ἰδέα, λησμόνησαν ὅτι δὲν ἦταν τὸ ἄτομό μου, ποῦ ἐνέπνευε, ἀλλὰ τὸ σχολεῖο, καὶ τὸ σχολεῖο μας ἀντιπροσώπευε τὴν ἰδέα, τὸ μέλλον, τὴν πρόοδο. *Γιὰ νὰ λάμψῃ σ' ὅλους ἡ ἐπιτυχία του, ἔπρεπε νὰ τύχουν τὰ τελευταῖα μεσαιωνικὰ γεγονότα.*

Ὅλα αὐτὰ καλά, μὰ ἡ συκοφαντία, ποῦ μᾶς βαραίνει; Ἡ πολιτεία ὄχι μόνον δὲ σκόρπισε ἀκόμη τὸ πυκνὸ της σκοτάδι, ὅπως ὤφειλε, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀστάθειά της ἀσυνειδήτως τῆς ἔδωσε κάποια βασιμότητα. Ἀδέκαστος ὅμως δικαστὴς εἶναι ἡ συνείδησίς μας. Σ' αὐτὴν πρῶτα πρῶτα θὰ δώσωμε λόγον καὶ ἀπέναντί της εἴμαστε καθαροὶ καὶ ὑπερήφανοι. Ἡ πολιτεία ἄς κάνει ὅ,τι θέλει. Εἶναι βέβαια λυπηρό, ἂν καὶ τὴ δικαιοσύνη της ἀκόμη τυφλώσουν οἱ μεσαιωνικὲς προλήψεις, ὅπου ζοῦν βυθισμένοι γραμματισμένοι καὶ ἀγράμματοι, ἢ ἂν τῆς λείψῃ τὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια δὲν ἔχει νὰ φοβηθῇ τίποτε ἀπὸ τὴ δειλία λίγων ἀτόμων, ὅσο ψηλὰ καὶ ἂν στέκωνται τὰ ἄτομα αὐτά. Ὅταν ἴδουν τὸ φῶς τὰποτελέσματα τῆς ἐργασίας μας, τότε ὅλοι θὰ ὁμολογήσουν ὅτι τέτοια ἀποτελέσματα δὲ συμ-

βιδάζονται με τέτοιες κατηγορίες· αὐτὲς θὰ γίνουν τότε καπνὸς καὶ θὰ διαλυθοῦν καὶ στὰ μάτια τῶν ἀνίδεων καὶ τῶν τυφλῶν.

Τώρα ποῦ φάνηκε καθαρώτατα ὅ,τι εἶπα στὴν ἀρχή· ὅτι δηλ. ἡ ἰδέα, ποῦ ἀντιπροσώπευε τὸ σχολεῖο μας, ὁ νέος δρόμος, ποῦ θέλησε νὰ χαράξῃ, ἐνδιαφέρει ὅλο τὸν Ἑλληνισμό· ὅτι ἡ ἰδέα αὐτὴ μὲ τὸ διωγμὸ, ποῦ τῆς ἔγινε ἀπὸ παντοῦ, ἔδειξε τόσο χεροπιαστὰ τὴ δύναμι καὶ τὴν ἐπιβολὴ τῆς, ὥστε νὰ τὴν αἰσθάνονται καὶ οἱ ἐχθροὶ τῆς ἀκόμῃ· ὅτι ἐπομένως τὸ σχολεῖο μας, καὶ ἂν ἔκλεισε, δὲν ἔπεσε, μὰ σηκώθηκε πὶὸ ψηλὰ καὶ σ' αὐτὸ συντελέσατε καὶ Σεῖς· ὅτι ἡ ἀνύψωσίς του θὰ συντελέσῃ κάπως κὶ αὐτὴ στὴν πρόοδο τῆς φυλῆς μας—τώρα βλέπετε πῶς τὸ ψέμα, ὁ φθόνος, ἡ ὑποκρισία καὶ ἡ ὀπισθοδρομικότης ἐνίκησαν μόνον φαινομενικὴ νίκη καὶ ὁ πόνος πρέπει νὰ γίνῃ ὑπερῆφανη χαρά.

Ὁ διωγμὸς ὅμως τοῦ Α. Α. Π. μᾶς ἔδειξε καὶ κάτι ἄλλο, ποῦ ἐπιβάλλει σ' ὅλες Σας ὑποχρεώσεις μεγάλες. Τὸν ὑποκίνησαν βέβαια τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ συμφέροντα καὶ οἱ μικροφιλοδοξίες λίγων ἀτόμων ἢ ὁμάδων, κατῳρῶσε ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ, ἔστω καὶ φαινομενικῶς, γιατί βρῆκε ἔδαφος κατάλληλο, τίς προλήψεις, ὅπου ζῇ βυθισμένος ὁ Ἑλληνικὸς λαός. Ἡ ἱστορία μᾶς δείχνει ὅτι κάθε νέα ἰδέα, ποῦ βασίζεται στὴν ἀλήθεια, θὰ βρῇ ἀντίδρασι μεγάλη, πρέπει ν' ἀγωνιστῇ, νὰ πολεμήσῃ, συχνὰ ἀπαιτεῖ καὶ θύματα, ἀλλὰ στὸ τέλος ἐπιβάλλεται, νικᾷ. Ἡ νίκη ἔρχεται ἀργὰ ἢ γρήγορα ἀνάλογα μὲ τὴ δύναμί τῆς, μὲ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὸ θάρρος τῶν ὁπαδῶν τῆς. Τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἰδέα, ποῦ ἀντιπροσώπευε τὸ σχολεῖο μας· ὁδηγεῖ στὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννησι τοῦ τόπου μας καὶ θὰ νικήσῃ. Μπορεῖ ὅμως νὰ νικήσῃ σὲ λίγα χρόνια, ἀλλὰ μπορεῖ ἡ νίκη τῆς ν' ἀργήσῃ καὶ πολὺ. Ἄν τὴν ἐμπιστευτοῦμε στὴν ἐξέλιξι, ἡ νίκη ἀργεῖ. Τὴν αἰτία μᾶς τὴ δείχνουν τὰ τελευταῖα γεγονότα, ποῦ παρουσίασαν ἐμπρὸς μας γυμνὴ καὶ τραγικὴ τὴν πραγματικὴ κατάστασι τοῦ τόπου μας. Τὴν ἄρχηγιά τῆς ὅμως τὴν πληρώνομε ἀκριδᾷ μὲ τὴν ἐξασθένησι καὶ τὸν ἐκνευρισμὸ τοῦ ἔθνους μας. Γι' αὐτὸ ὑποχρέωσις καὶ καθήκον ὅλων ὅσοι βλέπουν καὶ αἰσθάνονται τὴν ἰδέα μας καὶ τὴ σημασίαν τῆς εἶναι νὰ ὑποδογηθῶσιν τὴ διάδοσί τῆς, τὴν ἐπιβολή,

τῇ νίκῃ της. Ἡ ἀντίδρασις πηγάζει κυρίως ἀπὸ τὴς προλήψεως τοῦ ὄχλου· «ὄχλο δὲ ἀποκαλῶ καὶ κείνον, ποῦ κάτω ἀπὸ ψηλὸ καπέλλο κρύβει πολλὰς προλήψεις»· οἱ προλήψεις πάλι πηγάζουν καὶ τρέφονται ἀπὸ τὴν ἀμάθεια, καὶ τὴν ἀμάθεια μόνον μὲ τὴ μάθησι καὶ τὴ μόρφωσι τὴν πολεμᾷς. Εἶπα πῶς τὸ σχολεῖο μας δὲ Σᾶς ἔδωσε τέλεια μόρφωσι, Σᾶς δυνάμωσε ὅμως τὸν πόθον γιὰ τὴ μόρφωσι καὶ Σᾶς ἔδωσε τὴ θέλησι, τὴ δύναμι καὶ τὴν ἐκανότητα νὰ μορφωθῇτε μόνες Σας. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ἄλλη σκέψι, καὶ ὁ διωγμὸς ἀκόμη νὰ μὴ γινόταν, εἴχατε τὴν ὑποχρέωσι νὰ ἐργαστῇτε γιὰ τέτοιο σκοπὸ. Καὶ θυμοῦμαι μὲ χαρὰ καὶ συγκίνησι πῶς μετὰ τὸ κλείσιμό μας μὲ τὴς αὐθόρμητες ἐρωτήσεις Σας καὶ τὴς παρακλήσεις, ποῦ κἀνατε στοὺς δασκάλους Σας, γιὰ νὰ Σᾶς δώσουν τὴς κατάλληλες ὁδηγίες, δεῖξατε δλοφάνερα ὅτι ἡ ὑποχρέωσις αὐτὴ εἶχε γίνοι γιὰ Σᾶς ἐσωτερικὴ ἀνάγκη. Τώρα ὅμως μετὰ τὸ διωγμὸ καὶ τὰ συμπεράσματα, ποῦ μᾶς ἔδωσε, θὰ ἰδῇτε ὅτι ἡ ἀνάγκη, ἡ ὑποχρέωσις νὰ διορθώσετε ὅσες ἐλλείψεις ἔχετε καὶ νὰ ἐξακολουθῇτε μόνες τὴ μόρφωσί Σας ὑψώνεται σὲ ἐπιτακτικὸ καθήκον. Εἶναι ἀλήθεια πῶς ὁ κύκλος, ὅπου μπορεῖ νὰ δράσῃ κάθε κορίτσι, φαίνεται στενὸς καὶ περιορισμένος. Φαίνεται στενός, ἀλλὰ δὲν εἶναι, ἀφοῦ πεδῖον δράσεως ἔχει τὴν οἰκογένεια, καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς οἰκογένειας στὴν κοινωνία εἶναι μεγάλῃ. — Τελειώνω τὸ γράμμα μου μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι καὶ στὸ μέλλον θὰ ἐξακολουθῇτε νὰ ἔχετε τὴν ἴδια ὑψηλὴ ἀντίληψι τοῦ καθήκοντος καὶ Σᾶς παρακαλῶ νὰ μὲ θεωρῇτε πάντοτε πρόθυμο σύμβουλο καὶ βοηθὸ σὲ κάθε ἀπορία καὶ σὲ κάθε δυσκολία, ποῦ θὰ Σᾶς παρουσιάζῃ ἡ αὐτοπαιδαγωγίς της.

Σπέντσες 8/7/911.

Μὲ ἀγάπη

A. ΔΕΛΜΟΥΖΟΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

«Ce n'est pas l'erreur qui s'oppose aux progrès de la vérité : ce sont la molesse, l'entêtement, l'esprit de la routine, tout ce qui porte à l'inaction». (Turgot).

Οἱ ἀναγνώσται τοῦ τελευταίου φυλλαδίου μου θὰ ἐννόησαν ἴσως εὐκόλως ἀπὸ διαφόρους ὑπαινιγμοὺς ὅτι καταγίνομαι καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ γλωσσικοῦ μας ζητήματος, ὅπου θὰ ἀναπτύξω καὶ θὰ χαρακτηρίσω τὰ αἷτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς συχνῆς ἐκτροχιάσεώς του καὶ θὰ ἐκτελέσω τὸ δυσκολώτατον ἔργον τοῦ κριτοῦ τῶν διαφόρων σχετικῶν κινήσεων καὶ ἐνεργειῶν. Ἐνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα κεφάλαια τοῦ τόμου τῶν προλεγομένων εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γραμματικὴν τῆς Νεοελληνικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀσχολοῦμαι καὶ τὴν ὁποίαν πιστεύω ὅτι θὰ κατορθώσω νὰ ἐτοιμάσω ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν, θὰ ἀπαιτήσουν κατ' ἀνάγκην τὰ ζητήματα αὐτά. Ἡ ὅσον τὸ δυνατόν ἀσφαλεστέρα καὶ δικαιότερα κρίσις θὰ ἐπιτευχθῇ μετὰ μελέτην ὅλης, εἰ δυνατόν, τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἔκαμα ἀκόμη τελείως. Τὸ γεγονός αὐτὸ καὶ ἡ συντομία τῆς ἐκφράσεώς μου εἶναι ὁ λόγος κάθε τυχὸν ἀσαφείας ἢ ἑλλιποῦς κρίσεως εἰς τὰ γραφέντα μου ἕως τώρα, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν εἶχα σκοπὸν νὰ ἐπανέλθω πλέον, ἂν δὲν παρεκινούμην ἀπὸ τὴν δικαιολογημένην ἀπορίαν μερικῶν ἀναγνωστῶν. Πολλοί, λέγει, δὲν ἐννοοῦν ἀκόμη τὸν ρόλον μου καὶ τὰ γραφόμενά μου τελείως διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν χαρακτηρίζομαι ποῦ ἀνήκω (ἢ διαίρεσις, βλέπετε, ἔγινε εἰς ὅλα δευτέρα φύσις μας) καὶ φαίνομαι τοιουτοτρόπως εἰς αὐτοὺς ἀντιφάσκων τρόπον τινά, ἀφοῦ εἶμαι μὲν ἐναντίος τοῦ ρόλου τῶν δῆθεν φρουρῶν τῆς γλώσσης χωρὶς νὰ φαίνομαι καὶ ἑχθρὸς τοῦ ἀντικειμένου, τὸ ὁποῖον νομίζουν ὅτι προστατεύουν αὐτοί, φαίνομαι δὲ πάλιν ἐννοῶν τὰς ἐνεργείας τῶν δημοτικιστῶν χωρὶς νὰ χαρακτηρίζω τὸν ἑαυτὸν μου ὡς ἀποκλειστικὸν φίλον τῆς τάσεως αὐτῆς. Ἡ ἀπορία αὕτη εἶναι εὐχάριστος μόνον ἂν δεικνύει ὅτι ἤρχισε κάποια ἀμφιβολία εἰς τοὺς ἐρωτῶντας καὶ ἀρχὴ κινήσεως τῆς σκέψεως ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπὸ τὸ τέλμα τῆς ἀδιαίεστου προλήψεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας τόσον ἐπιτυχῶς στηρίζουν τὸν ρόλον των οἱ δῆθεν φρουροί, ὥστε οὔτε παραβάσεις ἀρχῶν οὔτε περιφρονή-

σεις στοιχειωδῶν λογικῶν ἀξιωμάτων οὔτε τίποτε ἄλλο νὰ ἡμπορῇ νὰ πείσῃ τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι ὁ ρόλος αὐτὸς ὄχι μόνον εἶναι περιττός ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὴν ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνον τυφλὴν ἐξάρτησιν ἀπὸ ἀτομικὰς θεωρίας χωρὶς συγκριτικὴν κρίσιν πρὸς ἰδίαν γνώμην, ἀπὸ τὸν ἀτομισμὸν δηλαδὴ καὶ ἀπὸ τὸν κομματισμὸν. Βεβαίως δὲ ὅταν αἱ παραδόσεις καὶ τάσεις, αἱ ἐπιδράσεις καὶ βλάβαι, αἱ ἀτομικαὶ ἐνέργειαι τῶν λογίων καὶ οἱ ἀγῶνές των, ἐξιστορηθοῦν καταλλήλως καὶ ἐκτενέστατα, θὰ διαφωτίσουν πολὺ τὴν σημερινὴν μορφήν τοῦ ζητήματος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐνδιαφέρουν κυρίως τὰ ἐξῆς ἐρωτήματα. Διατί ἡ διαιρέσεις καὶ ἐν τῇ διαιρέσει αἱ ὑποδιαιρέσεις; Διατί παρουσιάζεται πάντοτε ἄλυτον τὸ ζήτημα καὶ αἱ δυσκολίαι τῆς θέσεώς του εἰς κανονικὸν δρόμον ἐξελιξέως φαίνονται ἀνυπέρβλητοι; Διατί εἶναι ἀναγκαία ἡ μεταρριθμιστικὴ κίνησις καὶ πῶς ἡμπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ; Εἰς αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα θὰ προσπαθῶ νὰ δώσω συντόμως μερικὰς διασαφήσεις.

Κακῶς λέγεται ἀπὸ πολλοὺς ὅτι ἡ αἰτία τῆς διαιρέσεως τῶν μορφῶν τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἔπειτα καὶ τῶν φορέων αὐτῶν ἀτόμων εἰς τὴν κοινωνίαν εἶναι ἡ παράδοσις, τὴν ὁποίαν ἔχει κάθε ἱστορικὸς λαὸς καὶ ἡ ὁποία ἀναγκαιῶς γίνεται αἰτία καθεστώτων ἀναποφεύκτων εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς ἀσυναίσθητως ὑποκυπτούσας εἰς αὐτάς καὶ μάλιστα δικαιουμένας νὰ εἶναι ὑπερήφανοι διὰ τὸ μεγαλεῖόν των. Ἡ αἰτία τῆς διαιρέσεως δὲν εἶναι ἡ παράδοσις, ἀλλὰ ἡ πολλάκις ἐπαναληφθεῖσα τάσις πρὸς τεχνητὴν μίμησιν αὐτῆς καὶ ἐπομένως ἡ διακοπὴ τοῦ ρεύματος τῆς ἀσυναίσθητου ἐπιδράσεώς της, ἀπὸ τὴν ὁποίαν βαθμηδὸν καὶ κανονικῶς κατορθώνει νὰ ἀπαλλαγῇ ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ὅταν ἐμποδίζεται κατὰ τι ἀπὸ αὐτὴν ἡ πρόοδός του. Αἷτια τῶν τάσεων αὐτῶν ἦσαν πάντοτε πλάναι καὶ προλήψεις, ἀποτελέσματα δὲ πάντοτε κακὰ. Τὸ μεγαλύτερον σφάλμα κάθε περιόδου συνειδήσεως οὐσιαστικῆς καταπτώσεως καὶ ἀποπείρας ἀναγεννήσεως ἦτο τὸ ἐκ πλάνης καταντησάσης χρονίας λογικὸν πῆδημα ὅτι πολλοὶ προϋπέθετον τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον ὅμοιον καθ' ὅλα πρὸς τὸ πρότυπον τῆς μιμήσεως καὶ προσεπάθουν νὰ ἀφομοιώσουν πρὸς αὐτὸ καὶ τὸν ἐξωτερικόν, ἐνῷ κατ' οὐσίαν αὐτὴ ἡ ἐξωτερικὴ ἀφομοίωσις ἠῤῥανε τὰς δυσκολίας τῆς ἐσωτερικῆς ἢ οὐσιαστικῆς ἀναπτύξεως. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐσχάτως ἡ τάσις πολλῶν λογίων πρὸς δῆθεν ἀνύψωσιν τῆς γλώσσης χωρὶς προσοχὴν εἰς τοὺς πραγματικοὺς σκοποὺς αὐτῆς ἔτεινεν εἰς ἀφαίρεσίν της ἀπὸ τὸν φορέα της λαὸν τὸν δυσκολευόμενον νὰ παρακολουθήσῃ αὐτὴν

καὶ ἐπομένως μένοντα ἀνανάπτυντον. Καθημερινὰ παραδείγματα τοῦτου δὲν ἡμποδοῖζον τοὺς ἔξω τῶν πραγμάτων σκεπτομένους νὰ πλέκουν διθυράμβους εἰς τὸ καταστρεπτικὸν ἔργον των. Τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν ἐνεδυνάμυνον ἢ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως πλάνη περὶ τῆς ὁρθῆς ἐκτιμήσεως τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ καὶ αἱ ἐσφαλμέναι θεωρίαι περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Ἀπὸ τὴν ἄγνοιαν τῆς δημώδους προήλθεν ὁ φόβος πρὸς τὸ μέλλον ὥς τι ἄγνωστον ὁ ἐκδηλούμενος εἰς τὴν στασιμότητα τῆς νευρικῆς ὑποστηρίξεως τοῦ καθεστώτος, ἀπὸ τὰς ἄλλας θεωρίας προήλθεν ὁ τυφλὸς σωδινισμὸς ὁ ἐμποδίζων κάθε σκέψιν. Ἡ ἐναντία τάσις τῶν συνειδητῶς ἢ ὁρμεμφύτως διαφορετικὰ καὶ συμφωνότερα πρὸς τὴν φυσικὴν ἐξέλιξιν σκεπτομένων ἐπέφερε τὴν διαίρεσιν. Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ πρῶτοι τὸν κανόνα των τὸν ἔθεταν αὐθαιρέτως εἰς παρελθόν τι ἀρκετὰ ὀρίστον εἶναι ἢ αἰτία τῆς μὴ στερεᾶς μορφῆς τοῦ ὀργάνου των καὶ ἐπομένως τῶν ἀτομικῶν ἀποκλίσεων. Τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ δευτεροὶ ἐνήργουν μεμονωμένως καὶ ἄνευ μεθόδου καὶ συστήματος καὶ κοινωνικῆς βοηθείας καὶ τινες πρὸς τοῦτοις ἔθεταν τὸν κανόνα των εἰς ἐσφαλμένον σημεῖον πρὸς τὰ κάτω εἶναι ἢ αἰτία τῆς ἀσυμφωνίας τῆς κινήσεώς των. Ἐλλειψις ἐνωτικῆς δεσμῶς, ἥτοι τῆς πραγματικῆς ἐπιστήμης, ἐκράτει τὰ δύο μέρη πάντοτε διγερμένα καὶ ἐπεσκοτιζέ τον ὀρθὸν δρόμον, ὅστις ἀπὸ μὲν τῆς μιᾶς ἀπόψεως δύναται νὰ ὀρισθῇ ὥς ἢ ἄνευ συνειδητῆς μιμήσεως ἀσυναίσθητος ἐξέλιξις κατὰ τὰς παραδόσεις, ἀπὸ δὲ τῆς ἄλλης ἀπόψεως ὥς ὁ προῖὼν νεωτερισμὸς ἄνευ βιαίας ἀποτινάξεως τῆς παραδόσεως, ἥτοι αὐτὸ τὸ ὅποιον λέγεται ὀρθὸν γλωσσικὸν αἶσθημα ἐκάστης γενεᾶς καὶ πραγματικὴ ζωὴ αὐτῆς.

Τί σημαίνει τὸ ἔλλειψις πραγματικῆς ἐπιστήμης ἐννοεῖται μὲ τὸν σύντομον ὀρισμὸν τῆς οὐσίας αὐτῆς ὥς ἁρμονίας τῶν σκέψεων τῶν ὀδηγουμένων ὑπὸ φιλοσοφικῆς ἰδεολογίας καὶ καθαρᾶς παρατηρήσεως εἰς σύστημα. Ἀναλόγως τῆς ὀξύτητος τῶν διανοητικῶν του δυνάμεων ἕκαστος προσπαθεῖ νὰ φθάσῃ εἰς ὅσον τὸ δυνατόν ἀνώτερον σημεῖον τοῦ ἰδεώδους τοῦτου καταβάλλων τὰς ἀνθρωπίνους ἀδυναμίας καὶ αἱ διάφοροι διαβαθμίσεις εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον τῆς πλησιάσεως πρὸς τὴν ἰδέαν εἶναι αἱ διαβαθμίσεις τοῦ μεγαλείου τῶν διαφόρων ἐπιστημόνων. Ἡ ἰδέα ἱσταμένη ἀμετακίνητος ὑπεράνω τῶν ἀτόμων χρησιμεύει εἰς ἀμοιβαῖον ἔλεγχον καὶ διόρθωσιν τῶν ἀναποφεύκτων ἀτελειῶν τῶν ἐργατῶν τῆς, τοὺς ὁποίους κρατεῖ ἡνωμένους διὰ δεσμοῦ πνευματικῶς εἰς τὸν κοινὸν σκοπὸν. Καὶ ὁ μικρὰς νοητικᾶς δυνάμεις

ἔχων δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἐπιστήμων, ἂν ἔχῃ τὰς ιδιότητας αὐτάς, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρῇ εἰς τὸν ἄνωτερόν του, ὁ ὁποῖος πάλιν εἰς τὰς λεπτομερείας ἡμπορεῖ νὰ ὀδηγηθῇ καὶ ἀπὸ κατώτερόν του εἰς διόρθωσιν ἀτελειῶν του. Οὐτε ὅμως ὁ ἐξ ὑπολογισμοῦ δευτερευουσῶν ἰδεῶν ἐνεργῶν ἡμπορεῖ νὰ ὀνομασθῇ ἀληθὴς ἐπιστήμων, καὶ ἂν ἀκόμη τόμους δλοκλήρους συγγράφῃ, οὔτε ὁ ἔχων ἰσχυρὸν τὸν ἀτομισμὸν ὥστε νὰ μεταβιδάζῃ αὐτὸν καὶ εἰς τὰς ἰδέας τὰς ὁποίας ἀντιπροσωπεύει καὶ νὰ ζητῇ ἐμπαθῶς νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς γνώμας του εἰς τοὺς ἄλλους, πολὺ ὀλιγώτερον ὁ καταρρίπτων τὴν ἰδέαν εἰς μέσον πρὸς ἄλλους σκοπούς, ἐλάχιστα δὲ πάντων ὁ παραβαίνων ἠθικὰς ἀρχάς, διότι ἡ μὴ τήρησις αὐτῶν σημαίνει μὴ κανονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν διανοητικῶν λειτουργιῶν, ἡ ὁποία εἶναι ἀπαραίτητος προϋπόθεσις παντὸς ἐπιστημονικοῦ ἐγκεφάλου. Τὸ ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν λογίους δρῶντας τοιουτοτρόπως, σημαίνει ὅτι ἔχομεν ἔλλειψιν ἀπὸ πολλοὺς ἀληθῶς ἐπιστήμονας. Τὸ ὅτι δὲ οἱ ἐπιστήμονές μας δὲν ἡμποροῦν νὰ συγκεντρωθοῦν καὶ μάλιστα εἶναι πολλάκις χωρισμένοι τόσον ἐχθρικῶς ὥστε νὰ ἀποκλείεται ἡ ἐλπίς συνεργασίας των, αὐτὸ σημαίνει πρῶτον μὲν ὅτι τὰ αἷτια διὰ τὰ ὁποῖα ἐχωρίσθησαν δὲν εἶναι ἐπιστημονικά, δεῦτερον δὲ ὅτι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι γίνονται αἷτιοι νὰ ἐξακολουθῇ αὕτη ἡ κατάστασις δὲν εἶναι ἀληθεῖς ἐπιστήμονες. Διὰ τοῦτο δὲν κατωρθώθη νὰ ὑπάρξῃ ἕως τώρα παρ' ἡμῖν ἀνώτερόν τι συμβούλιον (μόνον τὸ Ἰδρυμὰ του ἔχομεν), τὸ ὁποῖον μετὰ συζητήσεως νὰ δίδῃ εἰς τὴν κοινωνίαν τὰς ὁρθὰς κατευθύνσεις. Ἀποτέλεσμα αὐτοῦ εἶναι ἡ οὐσιαστικὴ ἀμάθεια τῆς κοινωνίας ἡ ἐκδηλουμένη εἰς διαπόμπευσιν τῶν ἰδεῶν, ἡ ἐκμετάλλευσις αὐτῆς ὑπὸ ἀτομικῶν παθῶν, ἡ ἐπικράτησις τῶν ἀτομικῶν θελήσεων τῶν ἰσχυρῶν ὑπὲρ τὸ γενικὸν καλόν, ἡ ὀλιγαρχία τῶν γραμμάτων λεγομένη ἡ ἐκδηλουμένη εἰς σωδινιστικὴν ὑποστήριξιν τῶν θεωριῶν ἐκάστου, εἰς ὀρέξεις καὶ θυμοὺς καὶ εἰς πρᾶξι κοπήματα ἐντελῶς ξένα πρὸς ἀληθεῖς ἐπιστήμονας.

Ἡ φιλοσοφικὴ παρατήρησις κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἐπιστήμονα εἰς σύστημα, εἰς τὸ ὁποῖον φωτιζόμενος ἀπὸ τὸ παρελθόν, ἐξετάζει μὲ βλέμμα καθαρὸν τὸ παρὸν καὶ δίδει τὰς κατευθύνσεις διὰ τὸ μέλλον. Κατὰ ταῦτα ὁ παραλείπων προϋπόθεσιν τινα εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ὅλου, κατ' ἀνάγκην θὰ φθάσῃ εἰς συμπεράσματα ἀτελῆ ἢ καὶ θὰ γράφῃ πράγματα ἐντελῶς ἐσφαλμένα καὶ περιττά. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν τοῦ παρελθόντος ἀνάγκη νὰ εἶναι ἐφωδιασμένος μὲ ὅλα τὰ ἀξιώματα εἰς τὰ ὁποῖα ἐφθασε ἡ ἐπιστημονικὴ πρόοδος τοῦ

παρόντος διὰ νὰ κρίνῃ καταλλήλως καὶ νὰ ἔχῃ φωτεινὴν εἰκόνα αὐτοῦ, εἰς δὲ τὴν ἐξέτασιν τοῦ παρόντος ἀνάγκη εἶναι νὰ ἔχῃ τὴν δύναμιν νὰ σύρῃ μίαν γραμμὴν χωρίζουσαν αὐτὸ ἀπὸ κάθε συνάφειαν πρὸς τὸ παρελθὸν διὰ νὰ τὸ ἐξετάσῃ καταλλήλως καθ' ἑαυτὸ, εἰς δὲ τὴν κρίσιν διὰ τὸ μέλλον ἀνάγκη εἶναι νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅλους τοὺς παράγοντας τοῦ παρόντος καὶ νὰ σχηματίσῃ ἐξ αὐτῶν ἁρμονικὸν σύμπλεγμα σκέψεων διὰ συμπέρασμα ὀρθόν. "Ὅλα λοιπὸν τὰ γραφόμενα ὑπὸ τύπον προσπαθείας νὰ ἐξαρτήσουν τὸ παρὸν ἀπὸ μίμησιν τοῦ παρελθόντος εἶναι ἐσφαλμένα κατὰ τὴν ἀρχήν. "Ὅλα τὰ γραφόμενα μὲ βάσιν τὴν ἰδέαν τῆς διαιρέσεως τοῦ παρόντος ὑπὲρ μονομεροῦς ὑποστηρίξεως ἢ δῆθεν ἀποκλειστικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου μέλους τῆς διαιρέσεως εἶναι ἐσφαλμένα κατὰ τὴν θέσιν των καὶ περιττὰ ὡς πρὸς τὸ ἀποτελέσμα των. "Ὅλα τὰ γραφόμενα ὑπὸ τύπον ἐξαίρεσεως ἀπὸ τὸ παρὸν παντὸς ἐπικρατήσαντος κατὰ ἐσφαλμένας ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος εἶναι ἐσφαλμένα κατὰ τὸ σύστημα, διότι καὶ τὸ κατ' ἐσφαλμένας ἀρχὰς ἐπικρατήσαν εἶναι παράδοσις, ἡμεῖς δὲ μόνον νὰ κρίνωμεν τὸ παρελθὸν ἢμποροῦμεν καὶ νὰ διδασθῶμεν ἀπὸ τὰ σφάλματα αὐτοῦ καὶ ὅχι νὰ τὸ διορθώσωμεν. "Ὡστε ἡ μόνη ὀρθὴ θέσις τοῦ ζητήματος ἀνάγκη νὰ εἶναι ὅχι τί ἔπρεπε νὰ εἶναι (εἴτε κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ παρελθόν, εἴτε κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ παρὸν), ἀλλὰ τί εἶναι. Αὐτὸ τὸ τί εἶναι μελετώμενον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν του καὶ συνδυαζόμενον πρὸς τὸν σκοπὸν τὸν ἐπιδιωκόμενον διὰ τῆς γλώσσης θὰ δώσῃ τὴν ὀρθὴν μέθοδον τῆς ἐνεργείας. Ἡ ἀνάμιξις εἰς τὸν κύριον σκοπὸν λόγων δευτερευόντων καὶ θεωριῶν ἔξω τῆς ζωῆς (οἶον εὐγένεια ἢ χυδαιότης λέξεων ἢ τύπων, κατανόησις τῆς ἀρχαίας διὰ τύπου τῆς νεωτέρας ὁμοιοτέρου πρὸς αὐτήν, κατανόησις τῆς Νεοελληνικῆς ὑπὸ τῶν ξένων κλπ., ἢ ἐξ ἄλλου καθαρὰ ἱστορικὴ ἐξέλιξις, γλῶσσα φύσφις, γλῶσσα ἀνάμικτη καὶ ξενίζουσα κλπ.) μόνον σύγχυσιν εἰς τὴν ὀρθὴν κρίσιν ἢμποροῦν νὰ ἐπιφέρουν.

Θὰ γίνῃ λοιπὸν ἡ ἐξέτασις τοῦ παρελθόντος μὲ ὀρθὸν ἱστορικὸν βλέμμα καὶ τὰ καθέκαστα ὅσον ἀφορᾷ τὰς κρίσεις θὰ διορθωθοῦν ἀπὸ ἄλλους, ὥστε νὰ ἔχωμεν καλὴν ὁπωσδήποτε καὶ διδασκτικὴν εἰκόνα αὐτοῦ. Ἐπειτα θὰ ἐξετασθῇ τὸ παρὸν, ὅπως ἔχει, ἀνεξαρτήτως πάσης ἰδέας ἐκ τῶν προτέρων, διὰ νὰ ἐκτιμηθῇ ὀρθῶς τί ὑπάρχει καὶ αἱ ἀτέλειαι αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι εἶναι περίπου αἱ ἐξῆς. Ἐλλειψίς συστηματικῆς μελέτης τῆς δημώδους, λεξικοῦ, γραμματικῆς καὶ διδασκαλίας αὐτῆς, ἄγνοια ἄρα αὐτῆς καὶ προκατάληψις καὶ ἐπομένως ἀδυναμία καταρτίσεως συστήματος ἐκπαιδεύσεως λαμβάνοντος ὑπ' ὄψιν τὴν

ἐπίδοσιν μεγάλου μέρους τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων εἰς κλάδους πρακτικούς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀπαιτεῖ τὴν προσπάθειαν πρὸς περιαγωγὴν τῆς γλώσσης εἰς τύπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ γίνεται κτῆμα τοῦ ἐν τῇ δημοτικῇ σχολείῳ παιδευομένου. Ἀντὶ τούτου ὑπάρχουν ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγιοι δρῶντες ὑπὸ τὸ κράτος προλήψεων καὶ μὲ ἀφαίρεσιν ἀπὸ τὴν πραγματικὴν ζωὴν καὶ ἀπὸ τοὺς κυρίους σκοποὺς τῆς γλώσσης ὡς μέσου μορφωτικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπομένως χάσμα μεταξὺ τῆς πνευματικῆς κινήσεως τῶν λογίων καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγιοι δρῶντες ὡς ἄτομα, ὑποστηρίζοντες ἐμπαθῶς τὰς ἰδέας καὶ ἀντὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ ἐνώσουν τὰ διεσπῶτα ὑπὸ τὰς ἰδέας ἐπιφέροντες διαίρεσιν διὰ τῶν ἰδεῶν ὑπὸ τὰ ἄτομα καὶ ἐπομένως ἀσυμφωνία περὶ τοῦ ποῦ πρέπει νὰ τεθῇ ὁ κοινὸς κανὼν τῆς γλώσσης. Ἐκ τούτων προέρχεται ἐκτροχιασμὸς τῆς ἰδέας εἰς τὴν κοινωνίαν, ὥστε καὶ οἱ μὴ ἔχοντες καμμίαν σχετικὴν προπαιδεῖαν νὰ νομίζουν ὅτι ἔχουν δικαίωμα ἐκφράσεως καὶ ἐπιβολῆς ἰδέας τινός, εἴτε ὡς ἄτομα εἴτε ὡς ὁμάδες, καὶ ἀσυμφωνία εἰς τὰς ἀντιλήψεις καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν ὄργανον τῶν κοινωνικῶν ἀτόμων καὶ πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ πρὸς τὰ κάτω.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς ζωῆς μας θὰ θέσωμεν καταλλήλως τὸ ζήτημα τῆς μεθόδου τῆς ἐνεργείας μας διὰ τὸ μέλλον. Μία ἀπὸ τὰς αἰτίας διὰ τὰς ὁποίας ἡ ἐκπαίδευσίς μας σήμερον πανθολογουμένως δὲν ἐκτελεῖ τὸν προορισμὸν της ὅπως ἔπρεπεν εἶναι ὅτι δὲν ἐλήφθη ποτὲ φροντίς συνεργασίας τῶν λογίων μας πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν. Καὶ ἀφοῦ ἔως τώρα οἱ λόγοί μας δὲν κατάρθωσαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς κοινὴν ἐνέργειαν ἣ πρέπει νὰ ἀλλάξουν μέθοδον τοῦ σκέπτεσθαι ἣ πρέπει νὰ ἐννοήσουν νὰ μᾶς ἀφήσουν ἡσύχους ἀπὸ τὰς θεωρίας των καὶ τὰς ἐνεργείας των, διότι αἱ ἀτομικαὶ ἰδέαι των καὶ ἐνέργειαι ἀπεδείχθη ὅτι δὲν ἔχουν κανένα καλὸν ἀποτέλεσμα. Χρειαζόμεθα ἓνα σύλλογον ἀκαδημαϊκὸν ἔχοντα τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ εὐχῆς ἔργον εἶναι νὰ ἀπέβαινε τοιοῦτος σύλλογος ὁ Ἐκπαιδευτικός Ὅμιλος, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ ἐργασθῇ ὑπὲρ προγράμματος δημοτικῆς ἐκπαίδευσως. Ἡ ἰδέα εἶναι μία δι' ὅλους, πῶς θὰ ἐκτελῇ ἡ ἐκπαίδευσίς μας καλύτερα τὸν προορισμὸν της καὶ μὲ αὐτὴν ὡς σύμβολον καὶ ἀποκλήρυξιν κάθε ἰδέας ἐκ τῶν προτέρων, μὲ βάσιν τὸ πραγματικὸν γλωσσικὸν αἶσθημα, θὰ συζητηθοῦν καὶ θὰ κριθοῦν αἱ ἀτομικαὶ γνώμαι ἐκάστου διὰ τὰς λεπτομερείας τὰς ἀπαιτούσας συνεργασίαν πολλῶν καὶ θὰ ὁρισθῇ τὸ πρόγραμμα τῆς ἐνεργείας. Ἄν ἐπιτύχῃ τὸ σύστημα τοῦτο, πιθανὸν νὰ προσκόψῃ ἡ εὐρυτέρα διά-

δοσίς του εἰς τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ διδακτικὸν προσωπικόν, ἀλλὰ ἡ δυσκολία αὐτὴ θὰ λυθῇ βαθμηδὸν διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Εἰς τὴν κοινωνίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ δοθῇ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι καθένας δικαιούται νὰ ἔχῃ τὸ αἶσθημά του τὸ γλωσσικόν, ἀλλὰ περαιτέρω δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα ἐπεμβάσεως ἐπὶ τοῦ ἄλλου οὔτε εἶναι ἄξιος ἄνευ προπαιδείας νὰ ἐκφέρῃ γνώμας. Καλὸν εἶναι μάλιστα νὰ ληφθῇ σοβαρὰ φροντίς νὰ λείψῃ κάθε μέσον προκλήσεώς της μὲ λόγους ἢ μὲ ἄρθρα τοῦ ἡμερησίου τύπου καὶ νὰ περιορισθῇ ἡ συζήτησις μόνον εἰς τοὺς σχετικούς κύκλους. Διὰ τὴν σημερινὴν ἀσυμφωνίαν τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῆς πρακτικῆς ἐνεργείας ἐκάστου ἀτόμου ἐνδείκνυται ἀνοχὴ γενικὴ, διότι τὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα τοιαύτην ἢ διαφορὸν ἀνάπτυξιν ἐκάστου εὐρίσκονται εἰς τὴν βαθυλωμένην τοῦ παρελθόντος, εἰς ἀτελῆ ἐκπαίδευσιν ἢ θεωρίας ἐσφαλμέναις ἢ προλήψεις, πράγματα διὰ τὰ ὁποῖα δὲν εὐθύνεται ὁ ἤδη ἀνεπτυγμένος ὀργανισμός. Ἡ ἐνότης τῶν ἀντιλήψεων διὰ τὸ μέλλον ἐξαρτᾶται πάλιν ἀπὸ ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἡ ἐνότης τοῦ κοινοῦ γλωσσικοῦ ὀργάνου διὰ τὸ μέλλον θὰ ἐπέλθῃ βαθμηδὸν ἀπὸ τὴν ἄρσιν τοῦ κανόνος ἀπὸ τὸ παρελθόν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀσυμφωνίαν τῶν ἀτόμων πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἀπὸ τὴν συστηματικὴν μελέτην τῆς Νεοελληνικῆς διὰ τῆς κατάρτισεως Νεοελληνικοῦ λεξικοῦ καὶ γραμματικῆς διὰ νὰ ἐννοηθῇ ἡ ἀνάγκη ἀποφυγῆς τῶν διαλεκτισμῶν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀσυμφωνίαν πρὸς τὰ κάτω. Ἡ δὲ θέσις τοῦ κοινοῦ κανόνος γενικῶς μὲν ἀνάγκη εἶναι νὰ τεθῇ εἰς τὸ παρόν, εἰς ποῖον δὲ σημεῖον πρέπει νὰ τεθῇ εἰς τὰς λεπτομερείας θὰ λυθῇ διὰ τῆς συνεργασίας τῶν ἡνωμένως δρώντων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπιστημόνων. Αὐτὰ εἶχον ὑπ' ὄψιν μου εἰς τὰ μέχρι τοῦδε γραφέντα μου καὶ ὑπὸ τὸ πνεῦμα αὐτὸ θὰ πραγματευθῶ ἐκτενῶς τὸ ζήτημα ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρός.

Ἐν Βιέννῃ τῇ 28 Ἰουλίου 1911.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Χ. ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Ἡ κρίσις γιὰ τὸ Ἀναγνωστικὸ τῶν κ. Δ. Μ. Γεωργακάκι καὶ Δ. Γ. Παυλίδου θὰ δημοσιευθεῖ στὸν ἐρχόμενον ἀριθμὸ τοῦ Δελτίου.

Ἐκεῖ θὰ μιλήσουμε φαρδύτερα καὶ γιὰ τὸ ἔργο τοῦ κ. Β. Λασκαρίδη, ποὺ ἔδρυσε στὸ Μοναστήρι πέρυσι τὴ «Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη», δίνοντας σύγχρονα τὸν 1^ο ἀριθμὸ τῆς <Ο ΝΗΣΙΑΚΟΣ ΚΗΠΟΣ> κ' ἐφέτος τὸν 2^ο <ΤΟ ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙΟ>.

Τὸ λάβαμε τὴν προτελευταία ἐβδομάδα τοῦ Σεπτέμβρη κ' ἐπομένως δὲν τὸ μελετήσαμε ἀκόμη. Μὰ μιὰ σπουδατικὴ ματιὰ στίς σελίδες τοῦ μᾶς βεβαίωσε, πῶς τὸ *πρῶτο Νεοελληνικὸ Ἀλφαβητάριο ἐπὶ τέλους εἶδε τὸ φῶς*.

Ἴσως ἔπρεπε νὰ τὸ προσδοκοῦμε, πῶς ἡ σπουδαιότατη αὐτὴ ἐργασία θὰ γινότανε ὅξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ἐλεύθερης γωνιάς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἡ γῆ τὰ τελευταῖα χρόνια ποτίστηκε μὲ Ἡρώων αἷμα καὶ ὅπου ὁ φυλετικὸς ἀγῶνας, ποὺ δὲ γίνεται μὲ λόγια, φανερόναι ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπικρατήσουμε μὲ τὴν πραγματικὴ Γλῶσσα μας.

Ὅπωςδήποτε τὸ ἐθνικὸ τοῦτο γεγονός πρέπει νὰ τὸ χαιρετίσουμε ἀνάλογα μὲ τὴ σημασίαν του.

Γιὰ σήμερα ἀναδημοσιεύομε τὸ ὅ,τι σχετικὸ ἔγραψε ἡ ντόπια ἐφημερίδα «Τὸ Φῶς».

ΜΙΑ ΘΕΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ἐξεδόθη κατ' αὐτὰς ἐν τῇ πόλει μας ὁ δεῦτερος ἀριθμὸς τῆς Μακεδονικῆς βιβλιοθήκης. Δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι οἱ πλεῖστοι ἂν μὴ πάντες οἱ ἀναγνώσται μας θὰ διερωτηθοῦν ἀλλὰ τί εἶνε ἡ Μακεδονικὴ βιβλιοθήκη; Τοὺς ἀπαντῶμεν εἶνε μία ἐμπνευσμένη ἐργασία γινομένη ὑπ' ἀνθρώπου, ὅστις ἀνήγαγε εἰς ἀληθὲς πάθος τὴν εὐγενῆ ἀσχολίαν καὶ σκοποῦσα τὴν ἀναγέννησιν τοῦ δημοτικοῦ μας σχολείου καὶ μάλιστα εἰς τὰ ξενόφωνα μέρη. Ἐχομεν ὑπ' ὄψει μας τὸ ἀλφαβητάριον. Εἶνε ἓνα μικρὸν κομφοτέχνημα· χάρτης, ἐξώφυλλον, ἐκτύπωσις, εἰκόνες εἶνε ὅλα τέλεια καὶ καλλιτεχνικά. Καὶ οἰκεπτόμεθα ὅτι ἐὰν ὁ ρίζοσπαστὴς ἀναμορφωτὴς τῆς δημοτικῆς μας ἐκπαιδεύσεως δὲν ἐπέτυχε τοῦτο, δύναται τοῦλάχιστον νὰ ἔχη τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν φιλοδοξίαν ὅτι ἀπῆλλαξε τὰ δημοτικὰ μας σχολεῖα ἀπὸ τὴν κόπρον τοῦ Αὐγείου τῶν βιβλιαρίων ἐκείνων τὰ ὅποια κακῶς συντεταγμένα καὶ

χειρότερον ἐκτυπωμένα ἐστρέβλωσαν διὰ τῶν κακογραφιῶν των εὐθὺς ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα τῶν παιδιῶν μας καὶ μᾶς κατήντησαν οὕτω ἀπὸ λαοῦ, ὃ ὅποτος ἄλλοτε ὑπῆρξεν αὐτὴ ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ ὁραίου εἰς ἓν ἀπὸ τὰ ἀμεινότερα τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς.

Ἀλλὰ καὶ τὸ περιεχόμενον δὲν εἶνε κατώτερον τοῦ περιέχοντος. Ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως συμβαδίζει μὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς τῆς γλώσσης. Ἀμφότεραι δὲ γίνονται τῇ βοηθείᾳ μικρῶν καλλιτεχνικῶν εἰκόνων, αἱ ὅποαι ζωντανεοῦν τὸ μάθημα, κρατοῦν τὸν μαθητὴν εἰς τὸ περιβάλλον τῆς καθημερινῆς ζωῆς καὶ δὲν τὸν ἀποσποῦν ἀπὸ τὸ ἔδαφος τῆς παρατηρητικότητος καὶ ἀντιλήψεως τῶν πρώτων χρόνων διὰ νὰ τὸν βυθίσουν εἰς ἀπέραντον ἀεροκοπάνισμα θεωριῶν, ὅπου μᾶτην ὁ μικρὸς ἀντιπαλαίει ἐναντίον ἀκατασχέτου νυσταγμοῦ.

Καὶ ἡ γλώσσα δὲ τοῦ βιβλιαρίου εἶνε ἀπλὴ καὶ ζωντανή, ἡ καθαρὰ δημοτικὴ μας. Ὑπάρχει λοιπὸν ἐλπίς ὅτι εἰς τὸ μέλλον τὰ ξενόγλωσσα παιδία μας εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων δειλῶν βηματισμῶν των ἀνὰ τὴν ἄγνωστον γῆν τῆς ἐθνικῆς γραφῆς καὶ ὁμιλίας δὲν θὰ πελαγώνουν πρὸ τοῦ λαθυρίνου τῆς Ἑλληνικῆς διγλωσσίας καὶ τριγλωσσίας, τῆς ζωντανῆς τοῦ διδασκάλου καὶ ἀψύχου γλώσσης τοῦ βιβλίου, οὕτως ὥστε μετὰ διετῆ καὶ τριετῆ ἄσκοπον σπατάλην χρόνου καὶ χρήματος ν' ἀπέρχωνται ἀκατάρτιστοι καὶ ἄχρηστοι ὅσον πρότερον ἂν μὴ καὶ περιπλέον.

Ἡ Μακεδονικὴ βιβλιοθήκη ὑπόσχεται νὰ τὰ διορθώσῃ ὅλα ταῦτα. Καὶ οἱ εἰδικοὶ καὶ ὁ διδασκαλικὸς κόσμος ὑπεδέχθησαν μὲ πίστιν καὶ ἐνθουσιασμόν τὰς ἐπαγγελίας τῆς. Ἀπόδειξις, ἡ ἀθρόα ζήτησις ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ μάλιστα τῶν ξενογλώσσων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Προκαταρκτική ἐργασία τοῦ Ὁμίλου	Σελ. 3
Σε εἰδικούς καὶ μὴ	» 9
Τὸ πρότυπον δημοτικὸν σχολεῖον καὶ οἱ ἐπικριταὶ τοῦ (μελέτη Α. Δελμούζου).	» 13
Πῶς πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καὶ ποίαν μέθοδον νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ μεταρρυθμιστικὴ μας κίνησις (ἄρθρο Α. Μπούτουρα).	» 53
Κατάλογος βιβλίων σχετικῶν μὲ τὸ ἐκπαιδευτικὸ καὶ γλωσσικὸ ζήτημα.	» 61
Ἀναγκαστικὴ δήλωσις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου	» 63
Δήλωσις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου	» 65
Στεφάνου Ραμᾶ. — Διάλεξις	» 67
Κας Π. Σ. Δέλτα. — Στοχασμοὶ περὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν μας	» 80
Εὐθ. Γ. Μπουντώννα, πρῶην γυμνασιάρχου — Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς καθαρευούσης	» 100
Ἰδα. — Ἐνα φυλλάδιον.	» 147
Παιδαγωγικὴ φιλολογία.	» 158
Μιὰ ἐξήγησις.	» 159
Λογοδοσία καὶ ἀπολογισμὸς Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου	» 161
Κας Π. Χρηστάκου. — Μιὰ ματιὰ στὸ ἐκπαιδευτικὸ μας σύστημα.	» 166
Α. Μπούτουρα. — Ἐξηγήσεις	» 179
Ο. Ghibu. — Ἡ σχολικὴ διγλωσσία καὶ ἡ πολιτικὴ	» 188
Εὐθ. Γ. Μπουντώννα. — Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς καθαρευούσης (συνέχεια)	» 204
Δ. — Γλωσσικὲς καὶ ἐκπαιδευτικὲς διάταξεις στὸ νέο Σύνταγμα	» 225
Παιδαγωγικὴ φιλολογία	» 230
Δήλωσις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου	» 233
Στεφάνου Ραμᾶ. — Ἀπ' ἀφορμὴ τῆς μελέτης. Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος καὶ οἱ κίνδυνοι τῆς καθαρευούσης	» 235
Ἀλ. Δελμούζου. — Ἀπὸ τὸ κρυφὸ σχολεῖον	» 271
Ἀθ. Μπούτουρα. — Μεθοδολογία	» 293
Παιδαγωγικὴ φιλολογία	» 300
Περιεχόμενα τῶν πρώτων τόμων	» 308